

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**ŞİRKETLER VE İNSAN HAKLARI:
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ
BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI IŞIĞINDA
ŞİRKETLERİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİ**

DOKTORA TEZİ

Salih İNAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

EYLÜL 2023

ÖNSÖZ

Bu kısa önsöz kapsamında her şeyden evvel lisans günlerimden bu yana bütün bir hukuk eğitimi boyunca bana her türlü desteği sunan, danışmanlığında doktora tezimi yazmaktan büyük bir mutluluk duyduğum Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik'e teşekkür ederim.

Ayrıca tezimin hazırlanma sürecinde yapmış oldukları katkılardan dolayı Prof. Dr. Şule Özsoy Boyunsuz'a ve Prof. Dr. Murat Engin'e teşekkür ederim.

Tez savunmamda yer almayı kabul edip çok kıymetli yorumları ve değerlendirmeleri ile çalışmaya değer katan başta Prof. Dr. Oktay Uygun olmak üzere, Doç. Dr. Özen Ülgen Adadağ'a, Doç. Dr. Özge Yücel Dericiler'e, Doç. Dr. Berke Özenç'e teşekkürü borç bilirim.

Doktora eğitimi boyunca yurt içi burs desteği veren TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Salih İnan

İstanbul, Eylül 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	ix
RESUME	x
ABSTRACT	xvi
ÖZET	xxi
GİRİŞ	1
I. Konunun Takdimi	1
II. Kuramsal Getiriler	4
III. Konuyla Alakalı Hukuk Dalları	7
IV. Çalışmamızda Değİnİlmeyecek Alanlar ve Yöntem.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM: ŞİRKETLERİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	12
I. İnsan Hakları Hukukunun Kısa Tarihçesi.....	12
II. İnsan Hakları Hukukunun Özneleri Sorunu	17
III. Şirketler ve İnsan Hakları Hukuku Arasındaki İlişkiye Dair Sorunlar	25
IV. Temel Kavramlar	33
A. Hak, İnsan Hakları ve Temel Hak ve Hürriyetler Kavramları	34
B. Gerçek Kişi -Tüzel Kişi Kavramları.....	39
1.Gerçek Kişi Kavramı.....	39
2. Tüzel Kişi Kavramı	39
3. Tüzel Kişilik Teorileri.....	44
a. Farazi Kişilik Teorisi.....	45
b. Gerçek Kişilik Teorisi	46
c. Amaç Kişiliği Teorisi	46
d. Soyutlama Teorisi	47
e. Değerlendirme	48
C. Şirket Kavramı.....	49
D. Bireysel Başvuru ve Anayasa Şikâyeti Kavramları	55

V. Şirketlerin İnsan Hakları Korumasından Faydalanması: Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku'nda Hakkın Süjesi Olmasına İlişkin Görüşler.....	61
A. Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku Kapsamında Temel Hak ve Hürriyetlere Sahip Olması Gerektiğini Savunan Görüşler	62
1. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Şirket Tüzel Kişiliğini Oluşturan Gerçek Kişilerin (İnsanların) Haklarının Korunmasını Sağlar.....	62
2. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olması Şirketlerin İnsan Hakları Hukukuna Riayet Etmesi Hususunda Katkı Sağlayacaktır.	63
3. Tüzel Kişilik Sahipliği Sebebiyle Şirketlerin Hakları Kendisini Oluşturan Gerçek Kişilerin Haklarına İndirgenemez.	64
4. Şirketlerin Ceza Sorumluluğunun Tesisi Yönündeki Gelişmeler Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olmasını Zaruri Kılmaktadır.	66
B. Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku kapsamında Temel Hak ve Hürriyetlere Sahip Olmaması Gerektiğini Savunan Görüşler	67
1. Şirketler ile İnsan Hakları Kavramları Arasında Kavramsal Uyuşmazlık Mevcuttur.	67
2. İnsan Haklarının Öznesinin İnsan Dışı Varlıklar Olarak Kabulü İnsan Hakkı Kavramının Değersizleşmesine Sebebiyet Verecektir.	68
3. İnsan Hakları Hukuku Devlet ile İnsan Arasındaki İlişkiye Dairdir. Sorumluluk Sahibi Olmadan Hak Öznesi Olunamaz.....	69
4. Çağdaş Dünyadaki Güçler Dengesi Uyarınca Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olmasına Gerek Bulunmamaktadır.	70
5. Uluslararası ve Bölgesel Metinler İncelendiğinde Şirketlerin Kapsam Dışı Bırakılmasının Hâkim Görüş Olduğu Görülecektir.	70
VI. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetlerinin Pozitif Hukuktaki Yeri	71
A. Uluslararası Hukuk ve Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetleri	71
1. Uluslararası Antlaşmalar Hukuku	72
a. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Düzenlemeleri	72
b. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	75
c. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	77
d. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi	79
2. Uluslararası Teamül Hukuku	81
3. Avrupa Birliği Hukuku ve Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetleri	83
4. Ulusal Hukuklar	90
İKİNCİ BÖLÜM: BİREYSEL BAŞVURU KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERLERİ BAĞLAMINDA ŞİRKET BAŞVURULARININ İNCELENMESİ	94
I. Mahkemelerin Yetkisi.....	97
A. Genel Olarak	97

B. Şirket Başvuruları Karşısında Mahkemelerin Kişi Bakımından Yetkisi.....	100
1. Genel Olarak Kişi Bakımından Yetki	100
2. Özel Hukuk Tüzel Kişileri ve Mahkemelerin Kişi Bakımından Yetkisi	106
a. Bireysel Başvuru Hakkının Öznesi Olarak Özel Hukuk Tüzel Kişileri.....	106
b. Kamusal Fonksiyon İfa Etmeme Kriteri	110
3. Şirketlerin Bireysel Başvuru Ehliyeti.....	113
4. Adi Şirket Başvurularında Kişi Bakımından Yetki Sorunu	116
a. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Tüzel Kişilik Gerekliliği.....	116
b. İstisna Arayışı: Acarkent Site Yönetimi Başvurusunun Değerlendirilmesi.....	119
5. Şirketlerin Mağdur Statüsü	122
a. Genel Olarak Mağdur Statüsü	122
b. Şirketlerin Mağdur Statüsü	125
aa. Doğrudan Mağdur.....	129
aaa. Yakını Olma Kriteri	131
bbb. Yargılama ve Soruşturma Süreçlerine Aktif Katılım Kriteri	134
aaaa. Kişinin şirketin tek hissedarı olması durumu.....	136
bbbb. Şirketin bizzat başvuru yapma imkanının olmaması durumu	138
ccc. Hukuksal Menfaatin ve Yakın Bağlantının Ortaya Konulması Gerekliliği.....	141
c. Şirketlerin Mağdur Statüsüne İlişkin Nitelikli Durumlar.....	142
aa. Tüzel Kişiliğin Mevcudiyeti.....	142
bb. Şirketin Mağduriyetinin Devredilemezliği	144
cc. Şirketin Kişisel Zararı.....	145
dd. Hissedarların Statüsü.....	147
aaa. Hissedarların Hakları	147
bbb. Hissedarların Menfaatlerinin Korunması.....	151
6. Tüzel Kişilik Perdesinin Aralanması Sorunu	153
a. Kural: Ayrı Hukuki Kişiliklerin Mevcudiyeti	155
b. İstisna: Tüzel Kişilik Perdesinin Kalkacağı İstisnai Haller.....	158
aa. İmkânsızlık Halleri	158
bb. Diğer İstisna Durumları: Tüzel Kişiliğin Araçsallığı.....	161
7. Şirketlerin Temsili Sorunu	163
C. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Konu Bakımından Yetkisi.....	168
D. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Yer Bakımından Yetkisi	169
E. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Zaman Bakımından Yetkisi.....	171
II. Şirket Başvuruları Bağlamında Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri	172

A. Olağan Hukuk Yollarının Tüketilmesi.....	172
1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi.....	172
2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Olağan Kanun Yollarının Tüketilmesi	174
3. Etkili İç Hukuk Yollarına Başvuru ve Youtube LLC Kararı	175
B. Süre.....	177
1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Dört Aylık Süre Kuralı	177
2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Otuz Günlük Süre Kuralı.....	177
III. Şirket Başvuruları Bağlamında Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri ...	180
A. Açıkça Dayanaktan Yoksunluk	180
1. Dördüncü Derece Mahkemesi Olmama Doktrini	181
2. Açık veya Bariz Bir İhlalin Bulunmaması	183
3. Delillendirilmemiş Şikayetler	185
4. Karmaşık ve Zorlama Şikayetler.....	186
B. Önemli Bir Zararın Bulunmaması	187
C. Bireysel Başvurunun Anayasal Önem Taşımaması	190
D. Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması	191
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARI YARGILAMASI BÜNYESİNDE KORUMA ALTINA ALINAN HAK VE HÜRRİYETLERİ..	194
I. Mülkiyet Hakkı ve Şirketlerin Mülkiyet Hakkı Özneliği	196
A. Genel Olarak Mülkiyet Hakkı	196
1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mülkiyet Hakkı.....	197
2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Mülkiyet Hakkı	201
B. Mülkiyet Kavramı	203
1. Genel Olarak	203
2. Mülkiyet Kapsamına Giren Varlıklar.....	206
a. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Kapsamında Mülkiyet.....	206
b. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtihadı Kapsamında Mülkiyet.....	207
C. Meşru Beklenti Kavramı	209
D. Şirketlerin Mülkiyet Haklarına Yönelik Müdahalenin Meşruluğu	212
1. Müdahale Hukuka Uygun Olmalıdır.....	213
2. Müdahale Kamu Yararına Matuf Olmalıdır.....	215
3. Müdahale Ölçülü Olmalıdır.	220
E. Şirketlerin Mülkiyet Hakkı Özneliğine İlişkin Nitelik Arz Eden Hususlar.....	224

1. Mülkiyet Hakkı Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Tüzel Kişilerin Açıkça Sahip Olduğu İfade Edilen Yegâne Haktır.....	224
2. Şirket Kompleks Bir Yapılanmadır.....	225
3. Şirketlerin Özen Yükümlülüğü, İhlal Değerlendirmelerinde Önem Arz Etmektedir.	227
4. Şirketlerin Mülkiyet Hakkına Müdahalesinde Devletlerin Daha Geniş Bir Takdir Yetkisi Mevcuttur.....	229
5. Şirketin Mülkiyet Hakkının Gerçek Kişilerin Hakları Karşısındaki Durumu	230
6. Mülkiyet Hakkının Şirketler Açısından Önemi	233
II. Adil Yargılanma Hakkı ve Şirketlerin Adil Yargılanma Hakkı Özneliği	235
A. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı.....	235
1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma Hakkı.....	235
2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Adil Yargılanma Hakkı.....	238
B. Şirketlerin Adil Yargılanma Hakkı Güvencelerinden Faydalanması.....	242
1. Ticari Şirketlerin Mahkemeye Erişim Hakkı	242
a. Genel Olarak.....	242
b. Adi Şirketlerin Mahkemeye Erişim Hakkı Sorunu	245
c. Haksız Çıkma Halinde Uygulanan Yaptırımlarının Hukukiliği Sorunu	246
2. Ticari Şirketlerin Makul Sürede Yargılanma Hakkı	251
3. Ticari Şirketlerin Aleni Yargılanma ve Aleni Karar Hakkı	254
4. Ticari Şirketlerin Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı.....	258
a. Silahların Eşitliği İlkesi	259
b. Çelişmeli Yargılama İlkesi.....	261
5. Ticari Şirketlerin Gerekçeli Karar Hakkı	263
6. Ticari Şirketlerin Susma ve Kendini Suçlamama Hakkı.....	269
7. Delillere İlişkin Temel Kurallar	272
8. Masumiyet Karinesi	274
9. Ticari Şirketlerin Aynı Suçtan Dolayı İki Kez Cezalandırılmama Hakkı.....	279
III. Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı ve Ticari Şirketlerin Hak Özneliği	282
A. Genel Olarak	282
B. Özel Yaşama Saygı Hakkı.....	285
1. Mahremiyetin Korunması	285
2. Kişisel Verilerin Korunması Hakkı.....	286
3. Şeref ve İtibarın Korunması	290
4. Konuta Saygı Hakkı	294

5. Haberleşmeye Saygı Hakkı	299
C. Aile Yaşamına Saygı Hakkı Sorunu	301
IV. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü ve Ticari Şirketlerin Hak Özneliği	302
A. Genel Olarak	302
B. Ticari Şirketlerin Hak Özneliği Sorunu	304
1. Genel Anlamda Tüzel Kişiler ve Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	304
2. Ticari Şirketlerin Hak Özneliği	309
V. İfade Hürriyeti	311
A. Genel Olarak	311
B. Ticari İfadelerin İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi	314
C. Şirketlerin İfade Hürriyeti Bağlamında Basın Özgürlüğü	316
D. İnternet Hukuku ve Şirketlerin İfade Hürriyeti	319
VI. Ticari Şirketlerin Etkili Başvuru Hakkı	325
VII. Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı	327
SONUÇ	332
KAYNAKÇA	339

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geen eser
A.g.k.	Adı geen karar
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
E.	Esas
HD.	Hukuk Dairesi
K.	Karar
m.	Madde
No	Numara
para.	Paragraf
R.G.	Resmi Gazete
S.	Sayı
s.	Sayfa
T.	Tarih
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
Y.	Yıl

RESUME

Les droits de l'homme et libertés fondamentaux constituent un domaine du droit qui se situe à l'intersection du droit international et des droits nationaux et sa sphère d'influence s'étend de jour en jour. C'est la raison pour la quelles les professionnels du droit qui participent soit à la doctrine juridique, soit à la pratique du droit, dirigent leur attention vers ce domaine et la plupart des recherches réalisées sur ce sujet visent à trouver des solutions théoriques et pratiques à ses problèmes actuels.

Bien qu'au début l'objectif principal des droits de l'homme et libertés fondamentaux était de protéger les droits des personnes physiques contre l'État, en raison de son caractère dynamique, sa portée s'élargit chaque jour. En conséquence, la question de savoir qui est le sujet des droits de l'homme reste d'actualité. Les développements théoriques et pratiques des droits de l'homme nous montrent que les personnes morales constituées par des personnes physiques constituent un domaine d'intérêt au même titre que les personnes physiques.

Dans ce contexte, le thème de la relation entre les droits de l'homme et libertés fondamentaux et les personnes morales de droit privé qui, à première vue, semblent n'avoir que des intérêts économiques, c'est-à-dire les entreprises, se pose également. Les acteurs qui participent d'une manière ou d'une autre aux procédures judiciaires et à la doctrine juridique produisent un travail fondé sur la relation entre les entreprises et les droits de l'homme. Un avocat représentant une entreprise en tant que son client dans un procès et qui dépose ensuite une requête individuelle auprès de la Cour constitutionnelle agira consciemment ou inconsciemment dans le cadre des droits de l'homme et des libertés fondamentaux et recherchera des solutions juridiques aux problèmes potentiels entre les entreprises et les droits de l'homme.

En d'autres termes, même si à première vue le droit des droits de l'homme semble être une branche du droit qui vise principalement à protéger l'honneur de l'individu et à tenter de remédier à la condition des personnes qui ont été maltraitées

et exploitées d'une manière ou d'une autre, la pratique juridique contemporaine montre que cela ne se limite pas à une telle interprétation. La conception qui reposait sur la dichotomie classique « État fort vs. Homme faible » est remplacée par des phénomènes tels que la mondialisation, les progrès technologiques et le rôle que jouent les entreprises dans notre vie quotidienne. Par conséquent, tout professionnel du droit devrait réfléchir à la relation peu recommandable entre les entreprises et les droits de l'homme.

La littérature juridique rédigée en langues étrangères possède une riche bibliographie d'ouvrages consacrés à la relation entre les entreprises et les droits de l'homme. En outre, dans la littérature juridique turque, l'intérêt porté à cette relation et à la responsabilité des entreprises dans les violations des droits de l'homme ne cesse de croître. Étant donné qu'à l'époque moderne, les entreprises peuvent jouer un rôle plus important que les États dans les violations des droits de l'homme, les entreprises sensibilisées au respect des droits de l'homme peuvent jouer un rôle important dans la protection des droits et libertés des personnes. Compte tenu de l'influence des entreprises sur les personnes, lorsqu'elles ne respectent pas les droits de l'homme, une protection efficace de ces dernières ne semble pas possible.

Des textes tels que « Les Principes directeurs des Nations Unies relatifs aux entreprises et aux droits de l'homme » affirment que dans un monde globalisé, l'obligation de respecter les droits de l'homme s'étend également au monde des affaires et encouragent les professionnels du droit à réfléchir aux fondements moraux et juridiques de cette responsabilité. Puisqu'une protection efficace ne peut être assurée par les seuls États, le respect dont témoigne chaque acteur participant à l'ordre social et économique contemporain est crucial pour faire de cet objectif une réalité.

À ce stade, ce ne serait pas une erreur de dire que les entreprises devraient exercer des responsabilités sociétales proportionnelles à leurs pouvoirs économiques et sociaux et que ces responsabilités devraient être juridiquement contraignantes.

Même si d'un côté il y a les obligations et les responsabilités des entreprises dans la théorie des droits de l'homme et de leur responsabilité en cas de violations des droits fondamentaux, de l'autre côté il y a la volonté d'être soumises à ces droits par

elles. Si ces responsabilités et ces droits coexistent, les entreprises souhaitent bénéficier des privilèges d'être sujet de ces droits. Si une entreprise qui demande un remboursement d'impôt parce que les marchandises conservées à la douane ont été incendiées ne peut pas obtenir gain de cause devant un tribunal de première instance, elle pourra demander justice par le biais d'une décision relative aux droits de l'homme en déposant une demande individuelle et en s'adressant au mécanisme de protection des droits de l'homme approprié. Si l'on considère l'histoire sanglante et meurtrière du droit des droits de l'homme, la protection des grands capitaux et des personnes morales en fait un domaine qui mérite d'être exploré plus en profondeur.

Lorsque l'on aborde la relation entre les entreprises et le droit des droits de l'homme ou le sujet des entreprises en tant que sujet du droit des droits de l'homme, il semble à première vue y avoir une incompatibilité conceptuelle puisque l'objectif principal du droit des droits de l'homme a été de protéger les droits des personnes qui ont été opprimés tout au long de l'histoire. Si les entreprises dont l'objectif principal, et peut-être le plus important, est de maximiser les profits doivent être acceptées comme sujets du droit des droits de l'homme, d'une manière ou d'une autre, l'affirmation selon laquelle les entreprises ont effectivement des droits de l'homme doit être acceptée et cela aura pour conséquence que les entreprises bénéficieront d'avoir ces droits.

Dans la pratique juridique turque, les deux premiers tribunaux qui viennent à l'esprit lorsqu'on pense aux mécanismes de protection des droits de l'homme sont sans aucun doute la Cour européenne des droits de l'homme et la Cour constitutionnelle turque. Ces tribunaux, l'un d'eux étant une institution judiciaire nationale tandis que l'autre est internationale, jouent un rôle important dans le développement du droit des droits de l'homme grâce à leurs solutions pratiques. Par conséquent, les professionnels du droit qui travaillent dans ce domaine du droit bénéficient des précédents de ces tribunaux et la théorie des droits de l'homme finit par interagir avec ces décisions de justice. En conséquence, lorsqu'on répond à la question de savoir si les entreprises sont un sujet de droits dans le droit des droits de l'homme et si elles le sont, de quels types de droits et libertés elles disposent, il convient de répondre après un examen attentif de la jurisprudence.

Cependant, nous pensons qu'une étude menée dans ce domaine devrait également examiner les fondements théoriques et historiques des droits de l'homme et d'autres branches pertinentes du droit. Le droit contemporain des droits de l'homme, qui regroupe différents domaines du droit sur un large spectre, ne devrait pas être réservé aux seules personnes physiques et c'est un fait important. Ainsi, il est bénéfique d'examiner la position des autres communautés de biens et de personnes tout en examinant la position des entreprises dans le droit des droits de l'homme.

Dans notre étude où nous examinons les entreprises en tant que sujets du droit des droits de l'homme, nous avons d'abord cherché à créer un cadre conceptuel, c'est pourquoi le premier chapitre de notre thèse y est consacré. Dans ce chapitre, nous discutons brièvement de l'histoire du droit des droits de l'homme ; ensuite, la question des sujets des droits de l'homme est examinée de manière générale, puis les problèmes entre les entreprises et le droit des droits de l'homme sont analysés. Les concepts importants pour notre travail, tels que les personnes morales, la théorie qui les sous-tend et le reflet de ces théories dans le droit des droits de l'homme, sont également expliqués dans ce chapitre. Par la suite, les opinions qui défendent et s'opposent aux entreprises en tant que sujets des droits de l'homme sont incluses avec leurs explications. Par ailleurs, la place des libertés et droits fondamentaux des entreprises dans le droit positif est expliquée en considérant à la fois le droit international et les droits nationaux. Tout au long de ce chapitre, les perspectives de certains domaines du droit sur la nature dynamique du droit des droits de l'homme sont discutées dans le cadre de notre étude. Dans ce chapitre, nous avons l'intention de créer un cadre conceptuel pour les deuxième et troisième chapitres de notre travail. Parce que dans les deuxième et troisième chapitres, nous abordons la question des entreprises en tant que sujets de droits et libertés humains fondamentaux dans l'application du droit des droits de l'homme conformément à la jurisprudence actuelle et nous avons essayé d'établir une approche pratique et holistique à ce sujet.

Dans le deuxième chapitre de notre travail, nous avons principalement abordé de manière spécifique les compétences de la Cour constitutionnelle turque et de la Cour européenne des droits de l'homme et, dans ce contexte, nous avons expliqué la capacité juridique des entreprises à présenter des requêtes ; la question du recours individuel pour les sociétés non constituées en sociétés et le statut de victime des

sociétés. Le concept de percer le voile corporatif est également abordé ici puisqu'il s'agit d'un sujet important pour notre travail. Même si lever le voile corporatif semble être uniquement dans l'intérêt du droit des sociétés, le problème du perçage du voile corporatif est également très important pour le droit positif des droits de l'homme et ceci est expliqué en détail dans ce chapitre. Après avoir analysé la compétence personnelle des tribunaux, les compétences en matière de matière, de territoire et de temps sont également abordées dans le cadre de notre recherche. Après cette sous-section, les normes procédurales et substantielles d'acceptabilité des candidatures des entreprises sont expliquées. C'est pourquoi nous avons consacré la deuxième partie de notre travail à l'analyse des entreprises faisant l'objet de droits de l'homme dans le cadre de normes d'acceptabilité des candidatures individuelles et cela a servi de base à notre dernier chapitre qui explique les droits et libertés fondamentaux des entreprises.

Dans le troisième et dernier chapitre de nos travaux nous avons explicité les droits et libertés protégés des entreprises à la lumière des décisions de justice. Ici, nous avons discuté des droits des entreprises qui sont protégés par le droit positif des droits de l'homme, en comparant la jurisprudence des Cours européennes des droits de l'homme et de la Cour constitutionnelle turque. Ainsi, nous avons essayé de montrer les limites de la protection des droits humains pour les entreprises et avons tenté de créer un catalogue de ces droits.

Dans ce contexte, nous avons évoqué le droit de propriété des entreprises, considéré comme moins controversé. La sous-section suivante est consacrée au droit des entreprises à un procès équitable. La troisième sous-section concerne le droit à la vie privée et à la vie familiale et la position des entreprises dans ce droit. La quatrième sous-section concerne les entreprises comme sujet de liberté de pensée, de conscience et de religion. Ensuite, la question de la liberté d'expression est abordée. En outre, la question de savoir si les entreprises peuvent disposer d'un droit de candidature effectif ainsi que du droit à l'égalité et à l'interdiction de la discrimination est abordée. Dans ce chapitre, les explications sont faites sur la base d'exemples tirés de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme et de la Cour constitutionnelle turque et les questions particulièrement importantes pour les droits fondamentaux sont expliquées comme dans le chapitre précédent.

Dans la partie finale de notre travail, nous avons expliqué nos conclusions sous forme de puces et, dans le cadre de nos conclusions, nous avons expliqué les droits et libertés fondamentaux des entreprises dans un sens théorique et pratique. Les questions importantes concernant la relation entre les entreprises et les droits de l'homme sont présentées aux praticiens et aux théoriciens sous forme de puces.

ABSTRACT

Human Rights Law is a field of law which lies at the intersection of International Law and national laws and its sphere of influence expands day by day. As a result of that, legal professionals who take part in either legal doctrine or the practice of law direct their attention to this area and most of the research made on this subject aims to find theoretical and practical solutions to its current problems.

Although in the beginning Human Rights Law's main purpose was protecting the rights of people against the state, due to its dynamic character its scope broadens daily. As a result of that, the question of who the subject of human rights is keeps staying relevant. The theoretical and practical developments in Human Rights Law show us that legal persons established by people are an area of its interest as much as a natural person is.

In this context, the topic of the relationship between Human Rights Law and private legal persons which at first glance are thought to have only economic interests, i.e., companies, also comes up. The actors who take part in legal proceedings and legal doctrine one way or the other produce work based on the relationship between companies and human rights. A counsel representing a company as his/her client in a lawsuit who afterwards makes an individual application to Constitutional Court will be acting consciously or unconsciously within the scope of Human Rights Law and will be seeking legal solutions for the potential problems between companies and Human Rights Law.

In other words, even though at a first glance Human Rights Law appears to be a branch of law which mainly intends to protect the honor of the individual person and tries to fix the condition of people who were somehow abused and exploited, the contemporary legal practice shows that it is not limited to that. The understanding that

was based on the classical “strong state, weak man” dichotomy is being replaced by phenomenon such as globalization, advancements in technology and the roles companies play in our daily lives. Therefore, every legal professional should contemplate the disreputable relationship between companies and human rights.

Legal literature written in foreign languages has a rich bibliography of works written about the relationship between companies and human rights. Also, in Turkish legal literature the interest in this relationship and companies being liable for human rights violations keeps on increasing. Since in modern times companies can play a bigger role in human rights violations than the states, companies gaining awareness on the topic of respect to human rights can play a big role in the protection of the rights and freedoms of people. Considering the influence companies have on people, when they don’t adhere to human rights, an effective protection of them do not seem to be possible.

Texts such as “United Nations Guiding Principles of Business and Human Rights” state that in a globalizing world, the obligation to respect human rights also extends to the business world and encourage legal professionals to contemplate the moral and legal basis of this responsibility. Since an effective protection cannot be achieved through states alone, the respect every actor who takes part in contemporary social and economic order shows is crucial to make this goal a reality.

At this point it would not be a mistake to say that companies should have societal responsibilities proportionate to their economic and social powers and those responsibilities should be made legally binding.

Although on the one side of the coin there are obligations and responsibilities of companies in the human rights theory and their accountability for violations of fundamental rights, on the other side there is a search to be a subject of such rights by them. If those responsibilities and rights co-exist, companies want to benefit from the privileges of being a subject of those rights. If a company who asks for a tax refund because the goods kept at the customs were burned down cannot prevail in a first instance court, it will be able to seek justice through human rights adjudication by making an individual application and the relevant human rights protection mechanism

can decide that its property rights were indeed violated. When the blood and tear-filled history of Human Rights Law is considered, its protection of big capitals and legal persons turns it into an area that should be explored further.

When the relationship between companies and Human Rights Law or the topic of companies as a subject of Human Rights Law is addressed, at first sight there seems to be a conceptual incompatibility since the primary goal of Human Rights Law has been protecting the rights of people who were oppressed throughout history. If companies whose primary and maybe the most important goal is to maximize profits are to be accepted as subjects of Human Rights Law, one way or the other the claim that companies do indeed have human rights must be accepted and it will result in companies benefitting from having those rights.

In the Turkish legal practice, the first two courts that come to mind when thinking of Human Rights Protection mechanisms are without a doubt, the European Court of Human Rights and the Turkish Constitutional Court. Those courts, one of them is a national judiciary institution whereas the other is international, play a significant role in the development of Human Rights Law with their practical solutions. Therefore, the legal professionals who work in this field of law benefit from the precedents of these courts and human rights theory ends up interacting with those court decisions. As a result of that, when answering the questions of whether companies are a subject of rights in Human Rights Law and if they are which types of rights and freedoms they have should be answered after a careful examination of case law.

However, we think that a study made in this area should also examine the theoretical and historical grounds of Human Rights and other relevant branches of law. Contemporary Human Rights Law that brings together different areas of law on a wide spectrum should not only be allotted to natural persons and that is a material fact. Thus, it is beneficial to examine the position of the other communities of goods and people while examining the position of companies in Human Rights Law.

In our study where we examine companies as subjects of Human Rights Law, first we aimed at creating a conceptual framework, so the first chapter of our thesis is

dedicated to that. In this chapter we briefly discuss the history of Human Rights Law; afterwards the issue of subjects of human rights is examined in a general way and then the issues between companies and Human Rights Law are analyzed. Concepts that are important for our work such as legal persons, the theory behind them and the reflection of those theories in Human Rights Law are also explained in this chapter. Subsequently, the opinions that defend and oppose companies being subjects of human rights are included with their explanations. Furthermore, the place of companies' fundamental rights and freedoms in positive law is explained while considering both International Law and national laws. Throughout this whole chapter the perspectives of some fields of law about the dynamic nature of Human Rights Law is discussed within the scope of our study. In this chapter we intended to create a conceptual framework for the second and third chapters of our work. Because in the second and third chapters we address the issue of companies being a subject of fundamental human rights and freedoms in the application of Human Rights Law in accordance with the current case law and we tried to establish a practical and holistic approach to it.

In the second chapter of our work, we primarily discussed the jurisdictions of the Turkish Constitutional Court and European Court of Human Rights in a specific way and within this context we explained the legal capacity of companies for applications; the issue of individual application for unincorporated companies and the companies' victim status. The concept of piercing the corporate veil is also discussed here since it is an important topic for our work. Even though piercing the corporate veil seems like it is solely in interest of corporate law, the problem of piercing the corporate veil is also very significant for positive Human Rights Law and this is explained in detail in this chapter. After the personal jurisdiction of the courts are analyzed, jurisdictions regarding subject matter, territory and time are also discussed within the scope of our research. After this subsection, the procedural and substantial acceptability standards of the companies' applications are explained. Therefore, we dedicated the second part of our work to the analysis of companies being the subject of human rights in the context of acceptability standards for individual applications and this provided the grounds for our last chapter which explains the fundamental rights and freedoms of the companies.

In the third and final chapter of our work we explained the protected rights and freedoms of companies in the light of court decisions. Here we discussed which rights of companies are protected under positive Human Rights Law comparing the case law of European Courts of Human Rights and Turkish Constitutional Court. Thus, we tried to show the limits of human rights protections for companies and tried to create a catalog of those rights.

In this context, we discussed the property right of companies which are considered less controversial. The subsection after that is dedicated to companies' right to a fair trial. The third subsection is about the right to privacy and family life and the position of companies within this right. The fourth subsection is about companies being a subject of freedom of thought, conscience, and religion. Afterwards, the issue of freedom of speech is discussed. Furthermore, the topics of whether companies can have an effective right for application and the right to equality and prohibition of discrimination are discussed. In this chapter explanations are made based on examples derived from the case law of European Court of Human Rights and Turkish Constitutional Court and the issues that are specifically important for foundational rights are explained just like in the previous chapter.

In the conclusion part of our work, we explained our findings in bullet points and within the scope of our conclusions we the explained the fundamental rights and freedoms of companies in a theoretical and practical sense. The important issues about the relationship between companies and human rights are presented to practitioners and theoreticians in bullet points.

ÖZET

İnsan Hakları Hukuku, Uluslararası hukuk ile ulusal hukukların kesişim kümesinde olup; etki alanı günden güne genişleyen bir hukuk dalıdır. Bu sebeple gerek hukuk doktrininde gerekse hukuk uygulamasında rol alan hukukçuların ilgisi bu alana yönelmekte; İnsan Hakları Hukukunu ilgilendiren pek çok çalışma esasında güncel sorunlara teorik ve pratik çözümler oluşturmayı hedeflemektedir.

İnsan Hakları Hukuku başlangıçta her ne kadar bireyin haklarını devlete karşı koruma amacına matuf olsa da dinamik karakterinden ötürü muhtevası her geçen gün zenginleşmektedir. Bu noktada İnsan Hakları Hukukunda hak özneleri meselesi her daim ehemmiyetini koruyan bir sorun olmaktadır. Zira İnsan Hakları Hukukunda yaşanan teorik ve pratik gelişmeler bizlere göstermektedir ki; bireyler kadar, bireyler eliyle kurulmuş hukuk tüzel kişileri de bir biçimde İnsan Hakları Hukukunun ilgi alanına girmektedir.

Bu kapsamda ilk bakışta salt ekonomik amaçlar güttüğü düşünülen özel hukuk tüzel kişilerinin, diğer bir ifade ile ticari şirketlerin, İnsan Hakları Hukuku ile olan ilişkisi de gündeme gelmektedir. Keza gerek yargılamaya katılan aktörler gerek hukuk doktrini bir şekilde şirketler ile insan hakları ilişkisi üzerinde hukuki üretim faaliyetinde bulunmaktadırlar. Derece mahkemelerinde müvekkil şirketini temsil eden bir avukat, sonrasında bir temel hak ihlali iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne temsil ettiği şirket adına bireysel başvuru yaptığında, bilinçli veya bilinçsiz olarak İnsan Hakları Hukuku alanında faaliyet göstermekte, ticari şirketler ile İnsan Hakları Hukuku arasındaki ilişki doğrultusunda hukuki çözümler aramaktadır.

Diğer bir ifadeyle her ne kadar İnsan Hakları Hukuku ilk bakışta insan onurunu korumayı hedefleyen, bir biçimde horlanmış ve ezilmişlerin bu durumunu onarmayı

hedefleyen bir hukuk dalı olarak algılansa da güncel hukuk pratiği esasında durumun pek de böyle olmadığını gözler önüne sermektedir. Klasik “güçlü devlet, güçsüz insan” dikotomisi üzerine kurulu anlayış yerini küreselleşme olgusu, teknolojiye yaşanan gelişmeler, ticari şirketlerin gündelik yaşamlarımız üzerinde oynadığı rol gibi fenomenler eliyle başka anlayışlara bırakmaktadır. Bu noktada ticari şirketler ile insan hakları arasındaki netameli ilişki bir biçimde tüm hukukçuların üzerinde düşünmesi gereken bir alana tekabül etmektedir.

Yabancı dildeki hukuk literatürü şirketler ve insan hakları arasındaki ilişkiye üzerine yazılmış zengin bir bibliyografyaya sahiptir. Keza Türk hukuk literatüründe de insan hakları ile şirketler arasındaki ilişki, şirketlerin bir biçimde insan hakları ihlallerinden dolayı sorumlu olabilmeleri üzerine artan bir ilgi mevcuttur. Zira modern zamanlarda ticari şirketler bir biçimde insan haklarının ihlali hususunda devletlerden daha önemli bir konuma gelebilmekte; bu bağlamda şirketler nezdinde insan haklarına saygı bilinci bireyin hak ve hürriyetlerinin korunmasında önemli bir rol oynayabilmektedir. Şirketlerin bireyin üzerindeki etki alanı düşünüldüğünde şirketlerin insan haklarına saygı göstermedikleri bir zeminde insan haklarının etkili korunmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

“Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri” gibi metinler küreselleşen dünyada iş dünyasının da insan haklarına saygı yükümlülüğü olduğunu ifade etmekte; hukukçuları bu yükümlülüğün hukuki ve ahlaki temelleri üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Zira efektif bir korumanın sadece devletler eliyle sağlanamayacağı, çağdaş sosyal ve ekonomik düzende yer alan tüm aktörlerin insan haklarına göstereceği saygı ile amaçlananın gerçekleşebileceği açıktır. Bu noktada şirketlerin iktisadi ve toplumsal güçleri doğrultusunda toplumsal sorumlulukları olması gerektiği, bu durumun da hukuk alemine yansımaları gerektiğini ileri sürmek hatalı olmayacaktır.

Madalyonun bir yüzünde şirketlerin insan hakları teorisindeki yükümlülük ve sorumlulukları, şirketlerin birtakım temel hak ve hürriyet ihlallerinden dolayı hesap verebilirliği var ise öteki yüzünde de sorumluluk sahibi olan şirketlerin İnsan Hakları Hukuku kapsamında bir biçimde özne olma arayışları yer almaktadır. Sorumluluklar ve haklar elbirliği ile var olarsa şirketler bir biçimde hak özneliğinin nimetlerinden

faydalanmak istemektedirler. Gümrük idaresi nezdinde tutulan malların yanması sebebiyle ödemiş olduğu verginin iadesini isteyen bir ticari şirket, derece mahkemelerinde talebi doğrultusunda karar alamaz ise hakkını bireysel başvuru yoluyla insan hakları yargısı bünyesinde arayabilmekte, ilgili insan hakları koruma mekanizmaları da şirketin mülkiyet hakkının ihlal edildiğine kanaat getirebilmektedir. İnsan Hakları Hukukunun kan ve gözyaşı dolu tarihi dikkate alındığında bu hukuk dalının bir biçimde büyük sermayeleri ve hukukun gerçek kişisi olmayan tüzel kişileri koruması bu noktada üzerinde çalışılması gereken bir alan olmaktadır.

Şirketler ile İnsan Hakları Hukuku arasındaki ilişki veya İnsan Hakları Hukukunun süjesi olarak ticari şirketler konusunu ele aldığımızda ilk bakışta ortada bir kavramsal uyumsuzluk olduğu akla gelmektedir. Zira İnsan Hakları Hukukunun amaçladığı şey devlet karşısında tarih boyunca ezilen insanların temel hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Eğer nihai hedeflerinden birisinin, belki de en önemlisinin, kâr maksimizasyonu olduğu şirketler İnsan Hakları Hukukunda hak süjesi olarak kabul edilecekse öyle veya böyle ticari şirketlerin de insan hakları olduğu iddiasını kabul etmek gerekecektir. Bu durum da şirketlerin insan haklarına sahip olduğu anlamına gelecek olup; İnsan Hakları Hukuku nimetlerinden bir biçimde şirketlerin de faydalanması neticesini doğuracaktır.

Türk hukuk pratiğinde İnsan Hakları Hukuku koruma mekanizmaları dendiğinde hiç şüphesiz akla gelen iki mahkeme Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi olmaktadır. Biri ulusal diğeri uluslararası yargı kurumu olan bu iki mahkeme esasında İnsan Hakları Hukukunun gelişmesinde pratik çözümleri ile mühim rol oynamaktadır. Dolayısıyla da İnsan Hakları Hukuku üzerine çalışan hukukçular bu mahkemelerin zengin içtihadına başvurmakta, insan hakları teorisi bir biçimde bu mahkemelerin vermiş olduğu kararla etkileşim içine girmektedir. Dolayısıyla ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda hak süjesi olup olmadıkları, hak süjesi iseler ne gibi hak ve hürriyetlere sahip oldukları sorunlarına verilecek cevap kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı dikkatlice incelenmelidir.

Bununla birlikte bu alanda yapılan bir çalışmada İnsan Hakları Hukukunun ve dahi ilgili diğer hukuk dallarının teorik ve tarihi zemininin de irdelenmesi gerektiğini

düşünmekteyiz. Geniş bir yelpazede, hukukun farklı alanlarını bir araya getiren çağdaş İnsan Hakları Hukukunun sadece hukukun gerçek kişisi insanlara hasredilmemesi maddi bir vakıadır. Bu noktada ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda konumu irdelenirken yeri geldiği ölçüde diğer kişi ve mal topluluklarının da konumunu irdelemekte fayda bulunmaktadır.

Kazanç paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olarak şirketlerin İnsan Hakları Hukukundaki hak özneliği hususunu inceleyen çalışmamızda öncelikle kavramsal bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir. Bu noktada tezimizin birinci bölümü kavramsal çerçevenin çizilmesine hasredilmiştir. Bu bölümde İnsan Hakları Hukukunun kısa tarihçesi ele alınmış, sonrasında ise insan haklarının özneliği meselesi genel kapsamıyla irdelenmiştir. Sonrasında ticari şirketler ile İnsan Hakları Hukuku arasında ne gibi meseleler olduğu ele alınmıştır. Keza çalışmamız açısından önem taşıyan tüzel kişilik gibi önemli kavramlar, tüzel kişilik teorilerinin neler olduğu, bu teorilerin İnsan Hakları Hukukunda ne gibi yansımalarının olduğu da bu bölümde açıklanmıştır. Takiben, şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda hak özneliği meselesinde şirketlerin insan hakkı sahibi olmasını savunan ve bu duruma karşıt olan görüşlerle gerekçeleri ile yer verilmiştir. Sonrasında ise şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin pozitif hukuktaki yeri Uluslararası Hukuk ve ulusal hukuklar dikkate alınarak açıklanmıştır. Tüm bu bölüm kapsamında İnsan Hakları Hukukunun dinamik yapısı ilgili birtakım hukuk dalları nazarı itibara alınarak çalışma konumuz kapsamında ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümleri için kavramsal çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Zira mezkûr ikinci ve üçüncü bölümlerde İnsan Hakları Hukuku uygulaması kapsamında şirketlerin temel hak ve hürriyet özneliği meselesini güncel kararlar doğrultusunda ele alınmış, meseleye pratik ve bütüncül bir bakış tesis edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisi meseleleri ticari şirketler özelinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ticari şirketlerin başvuru ehliyeti, adi şirketlerin bireysel başvuruları meselesi, şirketlerin mağdur statüleri açıklanmıştır. Çalışmamız açısından önem ihtiva eden tüzel kişilik perdesinin aralanması meselesi de bu bölümde açıklanmıştır. Her ne kadar ilk bakışta ticaret hukukun ilgi alanına giren bir mesele olarak gözükse de tüzel kişilik perdesinin aralanması sorununun pozitif

İnsan Hakları Hukukunda da büyük önem taşıdığı ilgili bölümde detaylıca irdelenmiştir. Mezkûr mahkemelerin kişi bakımından yetkisi incelendikten sonra konu, yer ve zaman bakımından yetki meseleleri de ticari şirketler özelinde ele alınmıştır. Bu alt bölümden sonra ise şirket başvuruları bağlamında usule ve esasa yönelik kabul edilebilirlik kriterleri ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışmamızın ikinci bölümü şirketlerin insan hakkı özneliği meselesini bireysel başvuru kabul edilebilirlik kriterleri bağlamında ele almış, son bölümde yer alan koruma altına alınmış şirket temel hak ve hürriyetlerinin neler olduğu bölümü için önemli bir zemin hazırlanmıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise şirketlerin koruma altına alınan hak ve özgürlükleri mahkeme kararları ışığında incelenmiştir. Burada şirketlerin pozitif İnsan Hakları Hukuku kapsamında koruma altına alınan haklarının neler olduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararları kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu noktada güncel mahkeme içtihatlarının karşılaştırmalı olarak irdelenmesi suretiyle şirketlerin İnsan Hakları Hukuku yargılaması bünyesinde korunan hak ve hürriyetlerinin sınırları çizilmeye çalışılmış, ticari şirketler için koruma altına alınan hakların neler olduğuna dair bir katalog oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü bölümünde öncelikle daha az tartışmalı bir konumda bulunan ticari şirketlerin mülkiyet hakkı hususu ele alınmıştır. Sonraki alt bölüm de ticari şirketlerin adil yargılanma hakkı özneliğine ayrılmıştır. Üçüncü alt bölüm ise özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı ile bu hakkın özneliğinde şirketlerin konumun ne olacağı meselesine ayrılmıştır. Dördüncü alt bölümde düşünce, vicdan ve din hürriyeti bağlamında şirketlerin hak özneliği meselesine ayrılmıştır. Akabinde şirketlerin ifade hürriyeti ele alınmıştır. Takiben ticari şirketlerin etkili başvuru hakkı, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyecekleri meseleleri ele alınmıştır. Bu bölümde de önceki bölümde olduğu gibi hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadından hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadından örnekler ile ilgili hak ve hürriyetler açıklanmış, ilgili temel haklar özelinde hususiyet arz eden durumlar açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmamız kapsamında varmış olduğumuz bulgular maddeler halinde açıklanmıştır. Varmış olduğumuz sonuçlar kapsamında şirketlerin

temel hak ve hürriyetlerinin neler teorik ve pratik boyutlarıyla ele alınmıştır. Keza şirketler ve insan hakları arasındaki ilişkide dikkat edilmesi gereken hususiyet arz eden birtakım meselelerin neler olduğu bu alanda faaliyette bulunan teorisyen ve pratisyenlerin dikkatine madde madde sunulmuştur.

GİRİŞ

I. Konunun Takdimi

İnsan haklarını “ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik veya sosyal ya da siyasi statü ayrımı gözetmeksizin, bütün kişilere sadece insan olmaları nedeniyle tanınan, insan haysiyetinin gereği olarak sahip oldukları vazgeçilemez ya da devredilemez hakların tümü” olarak tanımladığımızda¹ insan onurunun insan hakları kavramına mündemiç olduğu; insanın insanca yaşayabilmesinin, insanın yaradılışı - ya da doğası - gereği sahip olduğu birtakım hak ve hürriyetlerin korunması ile yakın ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmaktayız. Dolayısıyla insan hakları denildiğinde esasında bu tür hakların öznelerinin öncelikle hukukun gerçek kişisi insan olduğu sonucuna varılması pek de hatalı olmayacaktır.

Bununla birlikte, tarih boyunca hukukun geçirmiş olduğu evrim dikkate alındığında insanın sırf insan olması sebebiyle hukuki kişilik sahibi olmadığı, evrende salt insan olarak var olmasının ona doğrudan birtakım hak ve yetkiler sağlamadığı görülmektedir. Nitekim köleler, kadınlar ve çocuklar gibi birtakım dezavantajlı kişi gruplarının hukuki kişilikleri olup olmadığı tarih boyunca çokça tartışılmış; bu noktada hukuki kişilik kavramının esasında bir hukuk sisteminde birtakım kişilere atfettiği bir kurgu olarak ele alınabileceği ileri sürülmüştür.

Hukukun hak ve sorumluluk atfettiği kişilerin sadece gerçek kişiler olmadığı, birtakım kişi ve mal topluluklarının da hak ve borçlara sahip olabileceği kabul edilmeye başlandıktan sonra ise hukuk sistemlerinde tanınmış hakların öznelerinin kimler olacağı sorunu üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele olarak belirmiştir. Zira

¹ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, Rifat Murat Önok, **İnsan Hakları El Kitabı**, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 29.

ulusal hukuklarda yahut Uluslararası Hukuk'ta *persona* (kişilik) maskesi² atfedilen kişiler kümesinde insan yahut devlet dışında varlıkların da yer alması, bu varlıkların hukuk sistemi içerisindeki konumunun nasıl ele alınacağı sorusunu gündeme getirmiştir.

Her toplum kendi hukukunu “*salgılarken*”³ kendi ekonomik ve sosyal yapısını nazarı itibara almış; tüzel kişilerin belirlenmesi hususunda da toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım hukuki soyutlamalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin Roma döneminde tüzel kişiliği oluşturacak ihtiyaçlar hasıl olmamış, gerçek kişiden ayrı ve bağımsız bir hukuk kişisi olarak tüzel kişi oluşturulmamıştır.

Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım amaçlara özgülenmiş kişi veya mal topluluklarına hukuki kişilik atfedilirken bütün kişi birliklerine de tüzel kişilik atfedilmediği görülmektedir. Örneğin ulusal hukuklarda evlilik birliği, müşterek hak sahipliği, elbirliği ortaklıkları gibi birliktelikler söz konusu olduğunda her ne kadar bu birliktelikleri oluşturan kişilerde belli derecelerde bağılılık söz konusu olsa da burada kişi/kişiler üstü ve kendisini oluşturan kişilerden bağımsız bir yapılanma söz konusu olmamıştır. Kişi/kişiler üstü, kendisini oluşturan kişilerden bağımsız, ayrı bir hak ve hukuk öznesi olarak tüzel kişiler ise görece yakın tarihin bir ürünü olarak belirmiştir.

Hiç şüphesiz toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar hukuku zorlamakta ve dönüştürmektedir. Vakıflar, dernekler, ticari şirketler gibi tüzel kişiliği haiz yapılanmalar toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda teşekkül etmiştir. Keza toplumsal ihtiyaçların tahlil edilmemesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda hukuki kurumların oluşturulmaması kimi ülkelerin diğerlerinden geri kalmasına da sebep olmuştur. Dolayısıyla kimi yazarlara göre bir ülkenin yahut dünyanın bir bölgesinin diğerlerine nazaran geriye düşmesinin esas nedeni “... *modern ekonominin kilit kurumlarını benimsemede geç kalmış olmasıdır. Bu kurumlar artık yerkürenin en yoksul kesimleri dışında her yerde olağan saydığımız ekonomik faaliyetleri mümkün kılan yasalar, düzenlemeler ve örgüt biçimleridir*”⁴.

² Rona Serozan, **Tüzel Kişiler: Özellikle Dernekler ve Vakıflar**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, s. 13.

³ Emre Öktem, **Uluslararası Teamül Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 9.

⁴ Timur Kuran, **Yollar Ayrılırken: Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü**, Çev. Nurettin Elhüseyni, 1. Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 21.

Küresel ekonomik modernleşme sürecinde ticari ve finansal kurumların kilit öneme sahip olduğunu iddia etmek hatalı olmayacaktır. Ekonomik büyümeler, teknolojiye yaşanan değişimler, ticaretin neredeyse tamamen gayri şahsi hale gelmesi, büyük sermayeli kuruluşlar, çok uluslu şirket yapılanmaları içinde bulunduğumuz döneme damgasını vurmakta, bütün aktörlerin yaşamında ve hukukun teşekkülünde inkârı mümkün olmayan etkiler tesis etmekte, söz konusu etkileşim ağının önemli aktörleri olmaktadır.

Temellerini 13. yüzyılda İtalyan aile firmalarında ("*compagnia*") bulan günümüz holdingleri veya aile şirketleri toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda teşekkül eden yapılanmalar olarak ele alınmaktadır. Keza devredilebilir hisselerle sahip anonim ortaklıklarının 16. yüzyıldan itibaren İngiliz Levant Kumpanyası veya Hollanda Doğu Hindistan Şirketi örneklerinde olduğu gibi deniz aşırı ticaret kumpanyaları şeklinde tezahürü de modern ekonomik kurumların tarihinde hiç şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Bu noktada şu hususu ifade etmemiz hatalı olmayacaktır: Örgütlenme biçimlerinde yaşanan devrimler hukuk alanında önemli sonuçlar doğurmakta ve hukukun dinamik karakterini bizlere açıkça göstermektedir.

Kölelerin, kadınların yahut çocukların hak sahibi kişi sayılmadığı dönemlerden insanın insan olmasından kaynaklı birtakım devredilemez haklara sahip olduğu anlayışına sahip olunan modern dönemlere kadar yaşanan ideolojik ve hukuki evrim hiç şüphesiz toplumsal ve ekonomik gelişmelerden bağımsız ele alınamayacaktır. Dolayısıyla çağdaş liberal düşünce de esasında salt ekonomi alanında sonuç doğurmamakta, aynı zamanda hukuk alanında da kuralların ve kurumların oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bir örnek ile somutlaştıracak olursak, mülkiyet hakkı ile salt hukukun gerçek kişisi insanın aile konutu olarak kullandığı taşınmazlara devlet aygıtının hukuka aykırı müdahalesini engellenmemekte, aynı zamanda büyük sermayeli şirketlerin sahip olduğu taşınmazlara yönelik kimi korumalar sağlanması amacına da hizmet edilmektedir.

Kişî hak sahibi varlık, kişilik ise kişî olmaya bağlı olarak sahip olunan tüm hak ve yetkilerin oluşturduğu hukuki durum olarak ele alındığında İnsan Hakları Hukukunda kişiliğin nasıl ele alınacağı ve kişiliğe sahip olunan sonuçların neler

olacağı üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu noktada İnsan Hakları Hukuku disiplini içerisinde kişi kimdir ve kişilik nasıl açıklanmalıdır?

Hukuk biliminde yaşanan evrim nazarı itibara alındığında kişiden anlaşılması gerekenin sadece insan olmadığı, vakıf, dernek ve ticari şirketler gibi yapılanmaların da günümüz dünyasında kişi olarak kabul edildiği açıktır. Bu durumda İnsan Hakları Hukukunda tüzel kişilerin hak sahipliği meselesi nasıl ele alınmalıdır? Daha spesifik olarak ticari şirketlerin kazanç elde etme, kâr dağıtma ve ticari hedeflerine ulaşma amacı olan iktisadi aktörler olduğu dikkate alındığında İnsan Hakları Hukuku gibi ahlaki temeller üzerine ahlaki kaygıların ağır bastığı bir hukuk dalında ticari şirketler hak öznesi meselesi irdelenirken nasıl konumlandırılacaktır? Ekonomik kaygı ile hareket eden, ticari amaçlarına ulaşmayı ve kendi ekonomik değerini arttırmayı hedefleyen ticari şirketlerin, esasında hukukun gerçek kişisi insanı esas aldığı temel hak ve hürriyetleri söz konusu olabilir mi? Böyle bir durum söz konusu olacak ise hukukun gerçek kişinin sahip olduğu insan hakları ile ticari şirketlerin sahip olduğu insan hakları birbirinin aynısı mıdır?

Bu noktada tezimiz İnsan Hakları Hukuku bünyesinde hak sahibi olarak ticari şirketlerin durumunu incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmamızın kapsamını daha da somutlaştırmamız gerekirse; tezimiz insan haklarının korunmasına matuf önemli iki mekanizma olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru mekanizmaları kapsamında ticari şirketlerin insan hakkı özneliği ve mezkûr mekanizmaların korunmasından ne ölçüde faydalandığı meselelerinin incelenmesine hasredilmiştir.

II. Kuramsal Getiriler

İnsan haklarına ilişkin ulusal mevzuatların ya da Uluslararası Hukuk kurallarının her ne kadar öncelikli hedefi insanların hak ve hürriyetlerinin devlet aygıtı karşısında korunmasına yönelik olsa da bu kuralların aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak farklı yöntemlerle çeşitli ekonomik aktiviteleri de koruduğu izahtan varestedir. Nitekim insan hakları teorisinin temellerine ve tarihi geçmişine de bakıldığında, ekonomik özgürlüklerin esasında liberalizm ile aynı felsefi temelleri paylaştığı da

görülmektedir. Bu durum da bizlere insan hakları ile özel teşebbüs ya da teşebbüs hürriyeti arasında yakın bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir.

İnsan Hakları Hukukunun öncelikle -ve kimi yazarlara göre sadece- gerçek kişilerin haklarını koruduğu yönündeki bakış, bu alanın kâr elde etme, ticari hedeflerini gerçekleştirme ve kendi ekonomik değerini arttırma amacı güden⁵ özel hukuk tüzel kişisi olan ticari şirketlere ne gibi faydalar getirdiği hususunun irdelenmesini ikincil plana atmaktadır. Zira insan hakları denildiğinde akla ilk gelen özne, sınırlandırılması gereken iktidar karşısında hukukun gerçek kişisi konumunda olan ve kırılgan nitelikte bulunan insandır.

Bununla birlikte hukukun bir de tüzel kişileri olduğu izahtan vareste iken konu insan hakları olduğunda tüzel kişilerin hak öznesi olması meselesi genellikle birtakım pozitif hukuk düzenlemelerine referanslar doğrultusunda ön kabullerle geçirilen ve üzerinde pek kelim edilmeyen bir alan olmaktadır. Çalışmamız kapsamında görülecektir ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yahut Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlar incelenirken, başvuruçunun dernek, vakıf ya da ticari şirket olup olmadığı hususunun üzerinde pek de durulmamakta, gerçek kişi ve tüzel kişi ayrımı genellikle uygulamacıların dikkatini çeken bir husus olmamaktadır.

Bu çalışmamızda insan hakları ile ticaret pratiği arasındaki ilişkinin gerek Anayasa Hukuku gerekse Uluslararası İnsan Hakları Hukuku bünyesinde irdelenmesi hedeflenmekte olup; çalışmamız kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenerek, ticari şirketlerin mezkûr mahkemeler nezdinde korunan hak ve menfaatlerinin neler olduğu izah edilecek ve İnsan Hakları Hukuku teorisi ve uygulaması bakımından Türk hukuk literatüründe pek de irdelenmeyen bir alana ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Nitekim İnsan Hakları Hukuku pratiğine bakıldığında ticari şirketlerin otomatik olarak bu hukuk dalı bünyesinde korunmadığı ya da ticari şirketlerin insan hakkı

⁵ Şirketlerin geleneksel kar maksimizasyonu ve kar dağıtımını amacının yaşamış olduğu evrimi halka arz edilmiş şirketler, çok uluslu şirketler özelinde açıklanmasına ilişkin olarak bkz. Hasan Pulaşlı, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk bağlamında Uluslararası İnsan Hakları ve Çevre Standartlarının Çok Uluslu Şirketlerin Merkez Yönetim Organının Hukuki Sorumluluğuna Etkisi”, **Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi**, C. 36, S. 4, 2020, s. 6-11.

sayılan birtakım hakların özneliğinden direkt olarak dışlandığı sonuçlarına varılamamaktadır. Dolayısıyla her ne kadar insan hakları teorisinde, insan haklarının insan onurundan kaynaklı ve insana ait haklar olduğu ve bu hukuk dalının varlık sebebinin zayıf konumdaki insanları korumak olduğu yönünde görüşler ileri sürülse de uygulama, kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan ticari şirketlerin korunması yönünde alan açmaktadır.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları önem arz eden mahkemelerden sadece ikisidir. Bununla birlikte her ne kadar şirketlerin kimi hukuk düzenlerinde bir biçimde insan hakları korumasından faydalandıkları bir vakıa olsa da bunun sınırlarının ne olduğunun tespiti de kolay gözükmemektedir. Zira ticari şirketlerin kazanç elde etme ve bu kazancı dağıtma gibi misyonları dikkate alındığında burada ilk amaçlananın insan onuru olmadığı, ekonomik kaygıların ön planda olduğu açıktır. Bu kaygıların da İnsan Hakları Hukukunda ticari şirketlere nasıl bir korunma sağlanması gerekliliği (*sollen*) ve uygulamada nasıl koruma sağlandığı (*sein*) hususlarında yapılacak incelemelerde dikkate alınması gerektiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında ticari şirketlerin insan hakkı ihlali başvuruları karşısında mezkûr mahkemelerin nasıl bir içtihat geliştirdiği, ticari şirketlerin korunmasına yönelik nasıl mekanizmalar ve prensipler öngördüğü gibi hususların irdelenmesinin İnsan Hakları Hukukunun farklı bir yönüne ışık tutacağı kanaatindeyiz. Ayrıca bu başvurular sonucunda oluşan güncel içtihadın irdelenmesi mezkûr mahkemelerin çalışma usul ve esaslarının aydınlatılması ile insan hakları korumasının doğası ve amacının neler olduğunun farklı bir zaviyeden ele alınmasına da katkı sağlayacaktır.

Keza insan hakları teorisinin – veya kimi yazarlarca II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası camiada kabul edilen ütopyasının- liberal temelleri, şirketlerin insan hakları koruma mekanizmalarından faydalanmasıyla yakın ilişki içerisindedir. Dolayısıyla çalışmamızın İnsan Hakları Hukuku ile demokrasi düşüncesi ve liberal düşünce arasındaki ilişkiye de ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Bunlara ilaveten çalışmamızda şirket başvuruları sonucunda oluşmuş güncel içtihadın incelenmesi mahkemelerin bu alanda nasıl bir yorum metodu benimsediklerini de gözler önüne serecektir. Ayrıca çalışmamız pozitif hukukta korunan medeni ve siyasal hakların kolektif ve ekonomik boyutlarının neler olduğu sorusunu farklı bir açıdan cevaplama imkânı sağlayacaktır.

III. Konuyla Alakalı Hukuk Dalları

Ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukuku korumasından faydalanması ile birtakım temel hak ve hürriyetlerin taşıyıcıları olması hususlarının fikri boyutları ile bu alandaki Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelerken konunun birden çok hukuk dalı ile ilintili olduğu görülecektir.

Bu bağlamda, çalışmamız kapsamında değerlendirme ve açıklamaların yapılmasında hem Uluslararası Hukuk hem de iç hukuk perspektiflerinin ele alınmasında fayda görmekteyiz. Ayrıca Uluslararası Hukukun alt dallarının artmasına da paralel olarak⁶ çalışma konumuz Uluslararası Antlaşmalar Hukuku, Uluslararası Teamül Hukuku, Uluslararası Ekonomi Hukuku, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Uluslararası Sorumluluk Hukuku gibi hukuk dalları ile de yakın ilişki içerisinde.

İç hukuk perspektifinden yapılacak incelemelerde Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku kilit öneme sahiptir. Ayrıca Şirketler Hukuku, Medeni Hukuk, Kişiler Hukuku, Borçlar Hukuku, Vergi Hukuku ve Medeni Usul Hukuku da konu ile ilintilidir. Bu bağlamda çalışmamızda hem iç hukukun hem uluslararası hukukun ilgili dalları çerçevesinde konumuz ele alınacaktır.

IV. Çalışmamızda Değnilmeyecek Alanlar ve Yöntem

Ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukuku korumasından faydalanıp faydalanmaması gerektiği, faydalanması durumunun ne gibi sonuçlara sebep olacağı, İnsan Hakları Hukukunun varlık sebebinin gerçek kişileri korumak olup olmadığı gibi hususlar yabancı literatürde çokça tartışılan hususlardandır. Bununla birlikte konuya

⁶ Martti Koskenniemi, Päivi Leino, "Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties", *Leiden Journal of International Law*, C.15, S.3, 2002, s. 553-579.

ilişkin olarak Türk hukuk literatüründe mesele detaylıca irdelenmemiştir. Ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukuku bünyesindeki korunması sorunsalı çalışmamızda üzerinde duracağımız esas noktalardan olup; tezimizde bu alandaki pratiklerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurular ile teşekkül eden zengin içtihadı esas materyalimiz olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarından hareketle ticari şirketlere sağlanan İnsan Hakları Hukuku korumalarının neler olduğu, ekonomik amaçlar güden özel hukuk tüzel kişisi olan ticari şirketlerin hangi hak ve hürriyetlerin taşıyıcısı olabilecekleri çalışmamızın odağını oluştururken; uygulamanın bu konuda ne yönde geliştiği ele alınacaktır. Dolayısıyla ticari şirketlerin bireysel başvuru yolu eliyle ihlal iddiasında bulunmaları halinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin bu başvurulara yönelik nasıl bir gerekçelendirmeye gittikleri, gerçek kişilerin başvuruları ile ticari şirket başvuruları arasında ayırım yapıp yapmadıkları, ayırım yapıyorlar ise ne gibi bir ayırım yaptıkları, ticari şirketlerin hangi temel hak ve hürriyetini ne ölçüde koruma kapsamına aldıkları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi özelinde karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin hususi bir başvuru şekline yönelik cevabı irdelenirken mezkûr mahkeme kararları öncelikli başvurulacak materyal olmaktadır. Bilindiği üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bireysel başvuru incelemesi usulünde, kabul edilebilirlik incelemesi ve esas bakımından inceleme yapılmaktadır. Bununla birlikte mezkûr iki inceleme birlikte yapılabileceği gibi incelemelerin ayrı ayrı yapılmasında da herhangi bir engel bulunmamaktadır. Kabul edilebilirlik incelemesi 14 numaralı Protokol ile değiştirilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yeni işleyişi kapsamında önce tek hâkim tarafından yapılmaktadır. Eğer tek hâkim, başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemiden kaldırıldığına karar vermez ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 27'nci maddesi 3'üncü fıkrası uyarınca ek inceleme yapılması amacıyla başvuruyu bir Komite ya da Daire'ye göndermektedir. Üç hâkimden oluşan Komite'nin yapacağı kabul edilebilirlik incelemesi neticesinde kabul edilemezlik

kararı, kabul edilebilirlik kararı veya kabul edilebilirlik kararı ile esas hakkında hüküm verilebilmektedir. Keza yedi hâkimden oluşan Daire'nin yapacağı kabul edilebilirlik incelemesi neticesinde kabul edilebilirlik kararı ve esas hakkında hüküm birlikte verilebileceği gibi kabul edilebilirlik kararı ve esas hakkında hüküm ayrı ayrı da verilebilmektedir.

Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin tanzim edeceği başlıca karar çeşitleri kabul edilebilirlik hakkında kararlar, esas hakkında hükümler ve kabul edilebilirlik ve esas hakkında hükümler olmaktadır. Çalışmamızda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişileri olan ticari şirketlerin başvuruları sonucunda verilen hem kabul edilebilirlik hakkındaki kararlara hem esas hakkındaki hükümlere hem de kabul edilebilirlik ve esas hakkındaki hükümlere değinilecektir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 33'üncü maddesi kapsamında düzenlenen devletlerarası başvurular çalışmamızın konusu dışında kaldığından bu başvurulara çalışmamızda değinilmeyecektir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11 numaralı Protokol'ün 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe girmesinden evvel her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun hak ihlali başvurularında karar verme yetkisi olmasa da bireysel başvuru usulünün işlemeye başlaması için, ihlalden zarar görenler, Sözleşme'nin ilk versiyonunun 25'inci maddesi uyarınca, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat etmekte idi. Bu noktada çalışmamızda yeri geldikçe Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararlarına da değinilecektir.

Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nce yapılan bireysel başvuru incelemesi, kabul edilebilirlik incelemesi ve esas incelemesi olarak iki kısımdan oluşmakta olup; kabul edilebilirlik incelemesi neticesinde başvuru hakkında kabul edilemezlik veya kabul edilebilirlik kararı verilmektedir. Bir başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilmiş ise bu başvuru hakkında esas incelemesi safhasına geçilmekte olup; esas incelemesi neticesinde başvurucunun hakkının ihlal edildiği veya ihlal edilmediği yönünde karar verilmektedir. Çalışmamız kapsamında ticari şirket başvurucuların Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne yapmış oldukları başvurular neticesinde verilen kabul edilemezlik kararları ve esas bakımından verilen kararlar incelenecektir.

Amerikan Devletleri Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Uluslararası Adalet Divanı, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu gibi uluslararası organların kararları da konuya ilişkin olarak önem arz etmekte olup; çalışmamız boyunca ilgili yapılanmalara ve kararlara yeri geldikçe değinilecektir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası metinlerinin anlaşılması ve yorumlanması amacıyla ilgili hazırlık metinlerine de yeri geldikçe başvurulacaktır.

Çalışmamızın konusu kapsamına hukukun tüm tüzel kişileri değil yalnızca ticari şirketler dahil olduğundan dernekler, vakıflar gibi tüzel kişilerin yapmış olduğu başvurular yalnızca çalışma konumuzun aydınlatılması hususunda gerekli oldukça ele alınacaktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında bireysel başvuru yapabilecek olanlar gerçek kişiler, hükümet dışı kuruluşlar veya kişi grupları olarak sayılmış olup; ticari şirketler de bu kapsam dahilinde ele alınmaktadır. 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesinde ise özel hukuk tüzel kişilerinin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı olduğu açıkça kabul edilmiş olup; ticari şirketler de hiç şüphesiz özel hukuk tüzel kişisi olarak bu kapsam dahilindedir. Bununla birlikte tüzel kişiliğe sahip olmayıp ticari şirket addolunmayan adi şirketler çalışmamızın ilgili yerlerinde ele alınacak, bir şirketin tüzel kişilik sahibi olması (*ticari şirket*) ya da tüzel kişilik sahibi olmaması (*adi şirket*) halinde uygulamanın nasıl olduğu irdelenecektir.

Pozitivist ve realist metot kapsamında ilerleyecek çalışmamızda pragmatik bir anlayış benimsenerek ilgili mahkeme kararlarından hareketle ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda nasıl bir korumaya sahip oldukları irdelenecektir. Bu kapsamda amacımız idealist bir perspektiften hareketle olması gerekenin ne olduğunu göstermekten ziyade olanın doğru tahlilini yapabilmektir⁷. Dolayısıyla ticari şirketlerin insan haklarının olup olmadığı, ticari şirketlerin insan haklarına sahip

⁷ Hukukta metot ve perspektiflerle ilgili olarak bkz. Olivier Corten, **Méthodologie du Droit International Public**, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2009, s. 73, Simone Dreyfus, Laurence Nicolas-Vullierme, **La Thèse de Doctorat et Le Mémoire**, 3. Baskı, Paris: Editions Cujas, 2000, s. 94; Eveline T. Feteris, **Hukuki Argümantasyonun Temelleri**, Çev. Ertuğrul Uzun, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, 2019, s. 273; Oktay Uygun, **Hukuk Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 53-55; Cemal Bali Akal, **Hukuk Nedir?**, 1. Baskı, Ankara: Dost, 2017, s. 25-33; Yasemin Işıktaç, Sevtap Metin, **Hukuk Metodolojisi**, 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016, s. 164-166.

olmasının ne gibi sınırları olduğu meselesi bireysel başvurunun marjinal öznesi⁸ olan şirketlerin başvuruları ile oluşan dinamik içtihat eliyle incelenmiş olacaktır.

Çalışmamızın ilk bölümünde ticari şirketlerin insan hakkı olarak kabul edilen birtakım temel hak ve hürriyetlerin öznesi olması fikirsel boyutlarıyla ele alınacak ve burada yer alan açıklamaların tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerde ele alınan konulara düşünsel zemin oluşturması hedeflenecektir (**Birinci Bölüm**). Bununla birlikte şu hususu da belirtmek isteriz ki her ne kadar çalışmamızın ilk bölümü daha ziyade kuramsal temellere hasredilmiş olsa da burada teorik ve felsefî tartışmalar bütün derinlikleriyle ele alınmayacak olup; ilgili kuramsal görüşler tez konumuza taalluk ettiği kısımlarıyla irdelenecektir. Sonrasında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru kabul edilebilirlik aşamasında şirketlerin başvurularının nasıl ele alındığı çeşitli yönleriyle irdelenecektir (**İkinci Bölüm**). Tezimizin son bölümünde ise mezkûr mahkemelerin içtihatları çerçevesinde ticari şirketlerin hangi temel hak ve hürriyetlere sahip oldukları, diğeri bir ifade ile ticaret şirketleri söz konusu olduğunda ticaret şirketlerinin tüzel kişiliğine ait hakların neler olduğu meselesi ele alınacaktır (**Üçüncü Bölüm**).

⁸ Marius Emberland, **The Human Rights of Companies**, 1. Baskı, New York: Oxford University Press, 2006, s. 5.

BİRİNCİ BÖLÜM: ŞİRKETLERİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. İnsan Hakları Hukukunun Kısa Tarihçesi

İnsan Hakları Hukukunun tarihçesine bakıldığında, insan hakları kavramının ve bu hukuk dalının tanımı ve muhtevası ile zamanın ruhu (*zeitgeist*) arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. İnsan Hakları Hukukunun ne olduğu (*sein*) ve ne olması gerektiği (*sollen*), üstün ahlak ilkeleri ya da siyasi idealler gibi meseleler üzerine fikir yürütülmeye başlandığı anda bu fikir yürütme faaliyetinin, içinde bulunulan zaman ve toplumla yakın ilişki içinde olduğu, farklı disiplin ve farklı perspektifler tarafından bu söylem ve uygulamalarının eleştirisi odağı olduğu görülecektir⁹.

Keza toplumlara egemen olan sosyal, ekonomik, psikolojik, felsefi, dini vs. bakış açılarına göre insan haklarının ne olduğu ya da ne olması gerektiği yönünde fikirlerin üretildiği de izahtan varestedir. Zira insan hakları kavramının ve İnsan Hakları Hukukunun bütün bir tarihi bizlere bu alanın dinamik, zaman içerisinde kapsamı değişime uğrayan ve evrime çok açık bir alan olduğunu, bu ihtisas dalının temel özelliklerinden birisinin esasında dinamizm olduğunu göstermektedir¹⁰.

⁹ Remzi Orkun Güner, **İnsan Hakları Paradoksu: Özne ve Siyaset**, 1. Baskı, İstanbul: Zoe, 2022, s. 15.

¹⁰ Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Özlem Terzioğlu Başvurusu kararında, kıdem tazminatı istemine ilişkin bir davada, benzer maddi olgulara dayanılarak yapılan bir yargılamada ulaşılan sonucun karşıtı bir sonuca ulaşılmasının adil yargılanma hakkı ihlali olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi söz konusu kararda İnsan Hakları Hukukunun dinamik yapısını da açıkça dikkate almış olup; “*dinamik ve evrimsel bir yaklaşımın sürdürülememesinin hukukun gelişimini ve hukukta reformu engelleyeceğinin, bu nedenle içtihat değişikliğinin tek başına etkin adalet yönetimine aykırı*” olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özlem Terzioğlu Başvurusu, Başvuru No:2014/19341, Karar Tarihi: 21.11.2017, para. 31.

Keza II. Dünya Savaşı'ndan sonra Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda yaşanan gelişmelere bakıldığında görülecektir ki; Ruanda'da yaşanan katliamlar, Eski Yugoslavya'nın dağılması sürecinde vuku bulan soykırımlar, Ortadoğu ülkelerinde belli aralıklarla yaşanan savaşlar ve iç savaşlar sebebiyle yaşanan göç dalgasının dramatik etkileri, halihazırda güncelliğini koruyan Ukrayna-Rusya Savaşı gibi ulusal ve uluslararası vakıalar, merkez kavramlarından birisinin insan onuru olduğu İnsan Hakları Hukukunun tarihsel ve teorik temellerini geliştirmektedir¹¹.

Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası toplum bünyesinde yaşanan tüm bu olaylar İnsan Hakları Hukukuna belki de başka hiçbir hukuk dalına nasip olmayacak bir kimlik biçmektedir. Zira yaşanan her bir olay aynı zamanda İnsan Hakları Hukukunun bugününü ve geleceğini bizzat etkilemekte; bu alanda yaşanan küresel evrim hem teorisyenlere hem de uygulamacılara cevaplanacak birçok soru üzerinde düşünme fırsatı yaratmaktadır¹².

İnsan Hakları Hukuku doktrinde yer yer kullanılan çağdaş insan hakları ifadesi bizlere çağdaş olmayan insan haklarının da bir zamanlar mevcut olduğunu üstü örtülü bir biçimde anlatır¹³. Dolayısıyla konuya ilişkin yapılan incelemelerde insan hakları kavramının yanıltıcı genişliği ve yanıltıcı darlığı ifade edilir ve bu deyimden yeniden kavramsallaştırılması ihtiyacı ifade edilir¹⁴. Bu durum da İnsan Hakları Hukukunun güncel kapsamının ne olduğunun irdelenmesi için büyük önem arz eder¹⁵.

Dolayısıyla bugünün İnsan Hakları Hukuku bünyesinde tartışılan sorunların elli ya da yüz yıl sonra tartışılacak sorunlarla aynı olmayacağını söylemek pek de iddialı olmayacaktır. Nitekim İnsan Hakları Hukuku kapsamında değerlendirilen hakların birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar, üçüncü kuşak haklar, dördüncü kuşak haklar, yeni nesil haklar vs. şeklinde nitelendirilmesi de bu alanda yaşanan ve yaşanmaya

¹¹ Gilbert Guillaume, **Les Grandes Crises Internationales et Le Droit**, Paris: Editions du Seuil, 1994, s. 7.

¹² Georgos Vlachos, "La Structure des Droits de l'Homme et le Problème de Leur Réglementation en Régime Pluraliste", **Révue Internationale de Droit Comparé**, C.24, 1972, s. 2.

¹³ Fatih Karaosmanoğlu, **İnsan Hakları**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2012, s. 64.

¹⁴ Rona Aybay, Demirhan Burak Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2022, s. 9-13.

¹⁵ Sanja Ivic, "Dynamic Nature of Human Rights: Rawls's Critique of Moral Universalism", **Trans/Form/Ação, Marília**, C. 33, S.2, 2010, s. 228.

devam eden evrimi gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda İnsan Hakları Hukukunun içerdiği hak kataloglarının değişkenlik arz ettiği aşikardır.

İnsan Hakları Hukuku literatürüne kuşak haklar perspektifinden bakıldığında; hak sahiplerine devletin müdahale edemeyeceği bir alan yaratmayı amaçlayan mülkiyet hakkı, eşitlik hakkı, çalışma özgürlüğü gibi hakların birinci kuşak haklar olarak nitelendirildiği görülmektedir. İkinci kuşak haklar ise aynı zamanda devlete bir kamu hizmeti kurma görevi yüklemektedir. Sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı vs. gibi haklar ikinci kuşak haklar kapsamındadır. Üçüncü kuşak haklar ise dayanışma hakları olarak bilinmektedir ve bu haklar da bilimsel ve teknik ilerleme sonucu toplumun karşılaşmış olduğu sorunlara yönelik bir çözüm arayışı olarak algılanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sonrasında gelişen üçüncü kuşak haklara örnek vermek gerekirse çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı vs. gibi haklar bu kapsamda değerlendirilmektedir¹⁶. Başta kişisel veriler korunması alanında yaşanan gelişmeler¹⁷, klonlama ve genetik alanında yaşanan gelişmeler ile nanoteknoloji alanında yaşanan çığır açıcı yenilikler¹⁸ de hiç şüphesiz bu haklara yenilerinin dahil edilmesini gerekli kılmakta; hakların evrimi ve teşekkülü halihazırda devam etmektedir. Bütün bu kuşak hakların gelişimi İnsan Hakları Hukukunda evrimin ve dinamizmin ne ölçüde önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

Bu açıklamalardan hareketle şu hususu göz önünde bulundurmak gerekir ki; İnsan Hakları Hukukunda ele alınan haklar silsile halinde irdelendiğinde, tarihsel evrim ve güncel ihtiyaçlar muvacehesinde hukukun kendisini sürekli olarak yenilediği görülmektedir. Yaşam hakkı, mülkiyet hakkı gibi birtakım birinci kuşak hakların sanayileşme ve sınıfsal yapının oluşturduğu sorunlara cevap verememesi karşısında ekonomik olarak güçsüz ve elverişsiz olan kesimlerin toplumdaki konumlarının düzeltilmesini sağlamak ve toplumsal refahı tesis etmek amacıyla sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, konut hakkı gibi hakların anayasalarda yer almaya başladığını Anayasa ve İnsan Hakları Hukuku tarihi bizlere göstermekte, Rönesans ve

¹⁶ Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti Egemenlik**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha, 2013, s. 21.

¹⁷ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 111-112.

¹⁸ Banu Kav Goseberg, **Nanotechnologie(s), Propriété Intellectuelle et Droits de l'Homme**, Côte d'Azur Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Côte d'Azur, 2022, s. 27.

modernite sonrasında gerçekleşen her bir siyasi, teknolojik, iktisadi ve endüstriyel adımın İnsan Hakları Hukuku açısından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir¹⁹.

Bununla birlikte her ne kadar hakları kuşak perspektifinde tasnif etmek tarihsel açıdan birtakım kolaylıklar getirse de İnsan Hakları Hukuku uygulamasında mahkemeler ve uygulamacılar kuşak hakları sınırlarını mutlak olarak çizmemekte, mağdurların hukuksal çıkarlarını dikkate alacak şekilde yorum yapmaktadırlar²⁰. Her hâlükârda İnsan Hakları Hukukuna haklar perspektifinden bakış, bu alanın evrimsel tarihini de gayriihtiyari gözler önüne sermektedir²¹.

İnsan Hakları kavramının kökenleri irdelendiğinde, bu alandaki literatürün genel olarak şu çizgisel tarih anlatısını benimsediği görülmektedir: Klasik olarak Stoacı Yunan filozofları ve bu filozofların kozmopolit evren anlayışı²² sonrasında Stoa felsefesinden etkilenen Roma filozoflarının düşünceleri ve bu düşüncelerin Roma Hukukuna yansımaları²³, Ortaçağ düşünürleri²⁴ ve oradan Rönesans, Reform hareketleri ve nihayet Aydınlanma Devrimi²⁵, akabinde 1776 Amerikan Bağımsızlık

¹⁹ Kiara Neri, Liliana Haquin Sáenz, **Histoire des droits de l'homme de l'Antiquité à l'Epoque moderne**, Bruxelles: Bruylant, 2015, s. 101-107.

²⁰ Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Ahmet İsmail Onat Başvurusu kararında, başvurunun ikamet ettiği sokaktan yüksek gerilimli elektrik hattı geçmesine yönelik idari işlemin iptali davasının makul sürede sonuçlanmaması sebebiyle adil yargılanma hakkı ihlali hususunu değerlendirirken “*Anayasa’da yer alan ikinci ve üçüncü kuşak hakların ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunulamayacağı ifade edilmekle birlikte sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının, Anayasa’nın fiziksel ve ruhsal bütünlüğün korunması ile ilgili hukuksal çıkarları ihtiva eden 17. maddesi, özel ve aile hayatına saygıyı güvence altına alan 20. maddesi ve konut dokunulmazlığını düzenleyen 21. maddesi ile bağlantılı olarak ve söz konusu hükümlerde yer alan hukuksal çıkarlar üzerindeki etkisi dikkate alınarak değerlendirilmesi*” gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla hakların kuşaklar eliyle birbirinden mutlak surette ayrıldığını ifade etmek esasında pek de mümkün gözükmemektedir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet İsmail Onat Başvurusu, Başvuru No:2013/6714, Karar Tarihi: 21.04.2016, para. 59.

²¹ Christian Tomuschat, **Human Rights Between Idealism and Realism**, New York: Oxford University Press, 2003, s. 26.

²² Richard Bett, “Les Stoïciens Ont-ils Inventé Les Droits de l’Homme”, **Philia et Dikè: Aspects du Lien Social et Politique en Grèce Ancienne**, Michel Crubellier, Annick Jaulin et Pierre Pellegrin (éditör), Paris: Classiques Garnier, 2018, s. 439.

²³ R.U.S. Prasad, **The Origins of Human Rights: Ancient Indian and Greco-Roman Perspectives**, 1. Baskı, Londra: Routledge India: 2022, s. 155.

²⁴ Neri, Sáenz, “**Histoire des Droits de l’Homme ...**”, s. 51.

²⁵ Vincenzo Ferrone, “The Rights of History: Enlightenment and Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, C. 39, 2017, s. 132.

Bildirgesi²⁶ ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi²⁷, hemen sonrasında 19. Yüzyıl Endüstri Devrimi ve Dünya Savaşları ile 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve sonunda İnsan Hakları Hukukundaki güncel sözleşmeler, protokoller vs²⁸.

Her ne kadar tarihi temelleri Antik Yunan filozoflarına kadar dayandırılrsa da esasında insan hakları kavramı görece yakın bir geçmişe sahip olup; bu kavram Avrupa’da 17. yüzyılda ortaya çıkmış, anayasalarda insan haklarının yer alması ise modern çağda vuku bulmuştur²⁹. Bu kavramın asıl amacının ise mutlak monarşi ve feodal toplumun baskılarına karşı savaşmak, siyasi iktidarın keyfi icraatlarını engellemek ve siyasi iktidarı sınırlamak olduğunu ileri sürmek hatalı olmayacaktır. Nitekim, siyasi iktidarı kısıtlamak amacıyla, 17. ve 18. yüzyıl filozoflarınca insanın sırf insan olmasından kaynaklı birtakım haklara sahip olduğu ileri sürülmüş ve bu amaçla insanların doğuştan kazandıkları ve ölümsüz olarak nitelendirilebilecek haklarını ifade etmek için doğal hak kavramı kullanılmıştır. Söz konusu filozoflara göre doğal haklar bugünkü anlamda birinci kuşak insan haklarından çok da farklı değildir.

İnsan haklarının ideolojik üstünlüğü ve tüm dünyaya yayılması ise 1789 Fransız İhtilali ile başlamış, II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan yeni dünya düzeninde ise adeta yeni bir din, bütün ütopyaları nihayete erdirip ulusal ve uluslararası toplumda benimsenen yeni bir ütopya olarak kabul görmeye başlamıştır³⁰.

Telgraf sistemi, raylı taşımacılık, postacılık gibi alanlarda yaşanan gelişmeler hiç şüphesiz gelişen teknoloji sayesinde vuku bulmuş; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojinin bu şekilde gelişmesine paralel olarak da uluslararası ilişkilerin

²⁶ Mümin Göktaş, “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, **Liberal Düşünce**, C. 73-74, 2014, s. 127.

²⁷ Eduardo Baker, “Thinking the French Revolution (and Law)”, **Human Rights and Humanity’s Rights During Year Three of The French Revolution**, Palgrave Macmillan: Cham, 2022, s. 8.

²⁸ İlgili evrime ilişkin olarak detaylı bir çalışma için bkz. Samuel Moyn, **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları**, Çev. Firdevs Ev, 1. Baskı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 15-16.

²⁹ Etem Çalık, “İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6 S.16, 2017, s. 44.

³⁰ Moyn, **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları**, s. 75.

kurumsallaşması³¹ ile uluslararası örgütlerin ve yapılanmaların sayısında artış meydana gelmiştir³². Teknolojik gelişmeler ulusları ve insanları birbirine daha da yaklaştırmaya, globalleşmenin ilk adımları uluslararası örgütlerin teşekkülünde etki göstermeye başlamıştır: 1870’li yıllardan itibaren her yıl bir ya da iki, I. Dünya Savaşı öncesinde her yıl yaklaşık beş, iki dünya savaşı arasında ise her yıl yaklaşık on tane uluslararası örgüt kurulmuştur³³. Her ne kadar uluslararası örgütlerin sayısında artış yaşanmaya başlansa da bu durum ulus-devlet merkezli hak paradigmasını sarsmamış, insan hakkı kavramı ile ulus-devlet arasındaki bağı koparmamıştır.

Birtakım temel hak ve hürriyetlerin ulus-devlet üzerinde bir noktaya konumlanması ise esasında II. Dünya Savaşından sonra tartışılmaya başlanacaktır. Dolayısıyla İnsan Hakları tarihinde ve kavramsal çerçevesinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde görülecektir ki “... hakların arızalı tarihine kapıları açan doğru anahtar, devlet siyasetinden, günümüz ihtiyaçlarını da tanımlayan küresel ahlaka doğru yaşanan değişimdir³⁴. ”

II. İnsan Hakları Hukukunun Özneleri Sorunu

İnsan Hakları Hukukunun geçirdiği evrim nazarı itibara alındığında, kimlerin insan hakkına sahip olduğu, kimlerin bu hukuk dalının sunmuş olduğu koruma mekanizmalarından faydalanacağı, tüzel kişilerin İnsan Hakları Hukuku bünyesinde konumunun ne olacağı sorularına her türlü şüpheden uzak bir cevap vermenin pek de kolay olmadığı görülmektedir.

İnsan hakkı olarak kabul edilen birtakım hak ve hürriyetlerin öznesinin kimler olduğu sorusuna aranacak cevap, tıpkı hakların kuşaklar vasıtasıyla incelenmesi ve tasnif edilmesi gibi, bu alanın dinamizmini gözler önüne sermektedir. Şöyle ki; çocuk, kadın, yaşlı, engelli, çalışan vs. kişi gruplarının İnsan Hakları Hukukundaki yerinin tarihsel gelişimi bize bu alanda yaşanan mücadeleleri ve gelişmeleri açıkça

³¹ Jean-Marc Sorel, “L’Institutionnalisation des Relations Internationales”, **Droit des Organisations Internationales**, Evelyne Lagrange, Jean Marc Sorel (editör), 1. Baskı, Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso Editions, 2013, s. 12-18.

³² Bruno Arcidiacono, “Les Projets de Réorganisation du Système International au XIXe siècle (1871-1914)”, **Relations Internationales**, C. 123, 2005, s. 14.

³³ Moyn, **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları**, s. 38.

³⁴ **A.g.e.**, s. 41.

göstermektedir. Örneğin kadın hakları ifadesini kullandığımızda annelik hakkından kürtaj hakkına, pozitif ayrımcılıktan evlilik hakkına birtakım spesifik hak ve hürriyetlere atıf yapılmaktadır ve bu hakların sınırları da tarih boyunca değişiklik göstermektedir³⁵.

Dolayısıyla İnsan Hakları Hukukunda hak öznelerin kimler olduğu, farklı özne gruplarının ne gibi haklara sahip olduğu hususlarında yapılacak bir çalışma bu alanın evriminin ve dinamik karakterinin yansıtılması açısından önemli sonuçlara varılmasını sağlayacaktır. Her ne kadar ilk bakışta hakların kişiler için var olduğu³⁶, dolayısıyla İnsan Hakları Hukuku bünyesinde incelenen hakların sükjelerinin de doğal olarak insanlar olduğu ileri sürülebilecekse de meselenin daha detaylı irdelenmesi bizleri daha karmaşık noktalara götürecektir. Zira çağdaş hukuk düzeninde sadece doğal varlık sahibi olan insanlara, diğer bir ifade ile gerçek kişilere, haklar tanınmamakta, aynı zamanda belli şartlar altında teşekkül eden insan ve mal toplulukları da hukuken kişi olarak tanınabilmektedir. Bu kapsamda hukukun gerçek kişisi olmayan tüzel kişiler de pekâlâ birtakım hak ve yetkilere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu noktada İnsan Hakları Hukukunun klasik insan-devlet düzleminden daha çeşitli aktörlerin aynı zemini paylaştığı, hak ve sorumluluk sahibi oldukları farklı bir düzleme evrildiğini söylemek mümkün olacaktır³⁷. Keza devlet dışı aktörlerin Uluslararası Hukuk bünyesinde kişiliklerinin tanınmaya başlanması hukukun birçok dalında etki doğurmakta³⁸; İnsan Hakları Hukuku da bu etkiden nasibini almaktadır.

Çağdaş İnsan Hakları Hukukunda temel hak ve hürriyetlerin sükjelerinin kimler olduğu, ya da bu sorunun pozitif hukuka bir yansıması olarak kabul edilebilecek insan hakları koruma mekanizmalarından bireysel başvuru yolunda mahkemelerin kişi bakımından yetkisinin ne olduğu ya da olması gerektiği, üzerinde durulması gereken önemli bir sorun olarak tebarüz etmektedir.

³⁵ Odette Michée Wandji Odette, **Existe-t-il Des Droits Spécifiques Aux Femmes?**, Grenoble Alpes Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Grenoble: 2017, s. 18.

³⁶ Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, 20. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021, s. 1.

³⁷ Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, 7. Baskı, Newyork: Routledge, 1997, s. 100.

³⁸ Patrick Daillier, Mathias Forteau, Alain Pellet, **Droit International Public**, 8. Baskı, Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso éditions, 2009, s. 709-719.

Nitekim İnsan Hakları Hukuku doktrinde ve içtihadında üzerinde görüş birliğı olmayan hususlardan birisi, insan haklarının sűjelerinin kimler olduğı veya kimler olması gerektiğidir. Diğeri bir ifadeyle, İnsan Hakları Hukukunun, insanın sadece insan olmakla sahibi olduğı hakları inceleyen bilim dalı olarak ele alınması halinde bu hukuk dalı bünyesinde tűzel kişilerin nasıl ele alınacağı çözümlenmeyi bekleyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerçekten merkezindeki temel kavramlardan birisinin insan onuru olduğı³⁹, insan onurunun korunması için tarih boyunca birçok aktörün emek sarf ettiğı, çeşitli mekanizmalar ve kurumların tesis edildiğı, feodal düzen karşısında mağdur olan burjuvanın, sanayi devrimi ile mağduriyet yaşayan işçi sınıfının ya da tarih boyunca arka plana itilerek hakları ihlal edilen kadınların hakkını korumak amacıyla tesis olunan insan hakkı kavramının uygulamasının genişletilerek birtakım insan ve mal topluluklarının insan haklarının öznesi konumuna getirilmesi hukuki ve felsefi birçok sorunu beraberinde getirmektedir⁴⁰.

İnsanın sırf insan olması sebebiyle sahip olduğı hakların insan hakları olduğı önermesinden yola çıkarak yabancı dillere baktığımızda, İngilizce literatürde “*human rights*” kavramının kullanılmasından önce, hakkın öznesinin gerçek kiři olduğunu daha da vurgulayacak şekilde “*the rights of man*” kavramının kullanıldığını görmekteyiz. Fransızca literatürde ise insan hakları hâlâ “*droits de l’homme*” olarak ifade edilmektedir. Burada vurgu, bu hakların sűjesinin hukukun tűzel kişisi değıl gerçek kişisi, diğeri bir ifade ile insan, olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Almanca’da da insan hakları “*Menschenrechte*” olarak ifade edilmektedir. Burada da vurgu yine gerçek kişilere yapılmaktadır. Bununla birlikte bu hukuk dalını irdelerken, tarihsel evrimini dikkate almak ve insan hakları retoriğindeki değışimleri dikkatlice takip etmek anakronizme düşmemek için büyük önem arz etmektedir⁴¹.

³⁹ Mahmut Gökpinar, “Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması”, **Türkiye Barolar Birliğı Dergisi**, C. 120, 2015, s. 27.

⁴⁰ Xavier Dupré de Boulois, “Les Droits Fondamentaux des Personnes Morales – 1ère partie: Pourquoi?”, **Revue Des Droits et Libertés Fondamentaux**, C. 15, 2011, s. 1, <http://www.revuedlf.com/droit-fondamentaux/les-droits-fondamentaux-des-personnes-morales—1ere-partie/>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

⁴¹ Justine Lacroix, **Des Droits de l’Homme aux Droits Humains**, in <https://laviedesidees.fr/Des-droits-de-l-homme-aux-droits.html> Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

İnsan Hakları Hukukuna amaçsal programlar⁴² muvacehesinde yaklaşıldığında görülmektedir ki; mağdur olanın mağduriyetinin hukuk eliyle giderilmesi ve mağduriyetlerin tekrar yaşanmamasının sağlanması, İnsan Hakları Hukukunun belki de yegâne amacıdır. Nitekim insan haklarının kimi yazarlarca “*başka siyasi ideolojiler yenilgiye uğrarken yenilmeyen bir tanrı*”⁴³ olarak nitelendirilmesi dikkate alındığında, çağdaş insan hakları düşüncesini oluşturan sebeplerin tarihin ve hadiselerin işleyişinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada insan hakları kavramını, hem doğal hak kavramı ile ilintili olacak şekilde geçmişten bugüne mevcut olan bir amaç, hem de bugünün ihtiyaçlarına cevap verecek bir araç olarak ele almak özünde birbiri ile çelişen anlayışları bünyesinde barındırmaktadır. 19. yüzyılın ulusal liberalizm anlayışının yerini 20. yüzyılın global liberalizmine bırakması –ya da diğer bir ifade ile liberalleşme hareketlerinde yaşanan evrimler-, bireysel hakları esas alan bir enternasyonalizm – ya da diğer bir ifade ile “*uluslararası haklara dayalı bir evrenselcilik*”⁴⁴-, Soğuk Savaş zamanında teşekkül eden Avrupa kimlik arayışı gibi hususlar da çağdaş insan hakları anlayışının oluşmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu düşünsel-iktisadi zemin üzerinde pozitif İnsan Hakları Hukuku teşekkül etmektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı’ndan bu yana insan hakları anlayışına yönelik en önemli gelişmelerden birisi bu hakların ulus-devlet düşüncesi altyapısına hizmet etme gayesinden öte, ulus-devlet yapılanması dışında ve bu yapılanmaya zıt biçimde bir karşıt güç oluşturmasıdır. Bu durum da İnsan Hakları Hukukunda mağduriyet yaratanın ya da mağdur olanın kimler olduğu sorusuna kolayca cevap verilmesini engellemektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz kuşak hakların her birinin öznesinin irdelenmesi, ya da diğer bir ifade ile hangi kuşak hakkın öznesinin kim olacağının belirlenmesi, hukukun tüzel kişinin ve gerçek kişinin İnsan Hakları Hukuku bağlamında nasıl ele alınacağı açısından önem arz etmektedir. Örnek vermek gerekirse birinci kuşak haklardan yaşam hakkı söz konusu olduğunda bu hakkın sahibinin gerçek kişiler olduğu sonucuna kolayca varılabilmekte iken; barış hakkına kimin sahip olacağı sorusuna, bilhassa kişi

⁴² Gökçe Çataloluk, **Hukuka Sistemik Yaklaşımlar**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 95.

⁴³ Moyn, **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları**, s. 10.

⁴⁴ A.g.e., s. 17.

topluluklarını nazarı itibara aldığımızda, kolayca yanıt verilememektedir. Dolayısıyla üçüncü kuşak hakların öznesinin kimler olduğu ve bu haklardan kimlerin yararlanacağı, bu hakların neler olduğunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Somutlaştırmak gerekirse, 20. yüzyılda büyük tartışmalar doğurmuş olan kendi kaderini tayin hakkını bir insan hakkı olarak kabul ettiğimizde bu hakkın öznesinin gerçek kişiler mi yoksa halklar gibi insan toplulukları mı olduğu sorusu birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir⁴⁵.

Ticaret ortaklıkları ya da hükümet dışı uluslararası örgütler gibi tüzel kişilerin Uluslararası Hukuk kapsamındaki statüsünün ne olduğu⁴⁶ veya kolektif varlıkların, hukukun tüzel kişilerinin insan haklarına sahip olup olmadığı sorusu bu noktada kesin olarak cevaplanmaktan uzaktır⁴⁷. Her ne kadar üçüncü kuşak haklar çerçevesinde değerlendirilen çevre hakkı, barış hakkı gibi hakların öznesinin gerçek kişiler olduğu yönünde bir değerlendirme yapılsa da belli toplumsal grupların, sendikaların, derneklerin, ticari amaçlar güden tüzel kişiler olan şirketlerin çevre hakkına, barış hakkına, kültürel kimliğe saygı hakkına sahip olup olmadığı sorusuna her türlü tartışmadan uzak bir cevap verilememektedir. Dolayısıyla da halkların kendi kaderini tayin hakkı, kültürel kimliğe saygı hakkı ya da doğal kaynaklara erişim hakkı gibi hakların öznesinin kimler olduğu ile bu hakların insan hakkı sayılıp sayılamayacağı yakın ilişki içerisinde olmakta ve bu durum öğretide tartışmalara sebep olmaktadır⁴⁸.

Nitekim kimi yazarlarca bu hakların öznesinin insan değil birtakım topluluklar, gruplar, vakıflar, dernekler, halklar vs. olarak belirlenmesi halinde bu durumun insan hakları kuramından ciddi bir sapma olarak anlaşılabileceği savunulmaktadır. Örneğin Donnelly, kolektif varlıkların birtakım haklara sahip olduğunu ifade ederken, bu kolektif yapıların sahip olduğu hakların insan hakkı olarak

⁴⁵ A. Füsün Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, C.8, 2013, s. 387.

⁴⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*, 10. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s. 222-227.

⁴⁷ Michael Freeman, "Are There Collective Human Rights?", *Political Studies*, C. 43, 1993, s. 33.

⁴⁸ Hamza Hadj Cherif, *Le Droit de Souveraineté Permanente Sur Les Ressources Naturelles Dans Les Territoires Occupés et Les Territoires Non Autonomes*, Bordeaux Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bordeaux, 2018, s. 96.

değerlendirilemeyeceğini ve dolayısıyla da bu hakların İnsan Hakları Hukuku kapsamında olmayacağını ileri sürmektedir⁴⁹.

İnsan haklarını “*insanların sahip olduğu hürriyetler*”, “*insanların sahip olduğu serbest hareket etme güçleri*”⁵⁰ ya da “*insanların yararlanabileceği hakların tümü değil sadece temel ve özel nitelikteki haklar*”⁵¹ olarak tanımladığımızda hiç şüphe yok ki tanımın merkezine hakların öznesi olarak insanlar oturtulmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında öğretide kimi yazarlarca çok uluslu ve ulus aşırı şirketlerin⁵², vakıfların, ulusal şirketlerin, derneklerin ya da kamu hukuku tüzel kişilerinin hukuk düzeni içerisinde birtakım haklarının elbette olduğu; bununla birlikte bu hakların insan hakkı olarak kabul edilemeyeceği ileri sürülmektedir.

Gözler, tüzel kişiyi oluşturan gerçek kişilerin o tüzel kişiliği teşekkülünde ve faaliyetlerinin sürdürülmesinde, tüzel kişinin haklarından bağımsız, birtakım haklara sahip olduğunu ifade etmekte, burada gerçek kişi temelli değerlendirme yapmaktadır. Nitekim Gözler’e göre “*bir şirketin sahip olduğu haklar, insan hakkı değildir; ama şirketin ortaklarının şirket kurup ticari faaliyette bulunma hakkı bir insan hakkı*” olarak kabul edilmelidir⁵³.

Bununla birlikte kimlerin insan hakkına sahip olacağı hususu değerlendirilirken sadece pozitif hukukun tüzel kişilik tanıdığı insan ve mal toplulukları açısından meseleyi değerlendirmemek; aynı zamanda yukarıda ifade edildiği üzere halklar gibi birtakım kişi topluluklarının İnsan Hakları Hukukunda hak öznesi olup olmayacağının da tartışılması meseleye farklı perspektifler kazandırmaktadır. Zira her ne kadar insan haklarının, insanın insan olmasından kaynaklı haklar olarak nitelendirilmesi halinde bu hakların halklar gibi insan topluluklarına teşmil edilmesi lafzen ve esasen mümkün olmayacak olsa da politik söylemler eliyle halklar gibi kişi topluluklarının da birtakım

⁴⁹ Jack Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. M. Erdoğan, L. Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s. 155.

⁵⁰ Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, Bursa: Ekin, Temmuz 2017, s. 84-85.

⁵¹ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 7.

⁵² Çok uluslu şirketler ve ulus aşırı şirketlerin farklı tanımlarına ilişkin bkz. Özge Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 2023, s. 8-10.

⁵³ Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 86-87.

insan haklarına sahip olduğunun ileri sürülmesi, bu alanda gelişmelere önemli kapı aralayacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dekolonizasyon sürecinde halkların da birtakım hakları olduğu ifade edilmiş, bu husus uygulamada ve öğretide çokça tartışılmıştır⁵⁴. Nitekim Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 1'inci maddesi kapsamında bütün halkların kendi kaderini tayin hakkı olduğu ve bu hak aracılığıyla halkların siyasal statülerini özgürce tayin edebilecekleri ifade edilmiştir⁵⁵. Bu noktada İnsan Hakları Hukuku doktrini derin bir tartışmaya girmiş, halkların kendi kaderini tayin hakkının insan hakkı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği uzun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Örneğin Fransız doktrininde Sudre kendi kaderini tayin hakkının esasında bir insan hakkı olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüş, ancak bir topluluğun veya devletin bu hakka sahip olduğunu ifade etmiştir⁵⁶. Bununla birlikte Hannum ise kendi kaderini tayin hakkının bir insan hakkı olduğunu, ancak bu hakkın azınlıklara ya da bireylere değil yalnızca halklara uygulanabileceğini ileri sürmüştür⁵⁷.

Kendi kaderini tayin hakkına benzer şekilde Avrupa Konseyi'nce hazırlanan “*Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*” uyarınca azınlık mensuplarına tanınan “*kültürel mirası koruma hakkı*” gibi hakların insan hakkı olup olmadığı; söz konusu haklar insan hakkı ise bu hakkın süjesinin kim olduğu hususunda da tartışmalar yaşanmıştır⁵⁸.

⁵⁴ Hurst Hannum, “The Right of Self-Determination in the Twenty-First Century”, **Washington and Lee Law Review**, C. 55, S. 3, 1998, s. 773.

⁵⁵ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin “Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” başlıklı 1. maddesi 1. paragrafı şu şekildedir: “*Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.*” Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, Son Erişim Tarihi: 26.06.2022.

⁵⁶ Frédéric Sudre, **Droit Européen et International des Droits de l'Homme**, 11. Baskı, Paris: PUF, 2006, s. 103

⁵⁷ Hannum, “**The Right of Self-Determination...**”, s. 774.

⁵⁸ Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin 5. maddesi 1. paragrafı şu şekildedir: “*Taraflar ulusal azınlıklara mensup fertlere kültürlerini sürdürme ve geliştirme yanında, kimliklerinin temel unsurlarını dil, din, gelenek ve kültürel mülkiyetlerini korumayı sağlama amacıyla özel şartları oluşturmaya söz vermektedirler.*” Kaynak: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c131f>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Netice itibarıyla halkların da insan hakkının bir süjesi olup olamayacağı hususunda her türlü tartışmadan uzak bir cevap verilememektedir. Bu noktada İnsan Hakları Hukukunu “*İnsan haklarını düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen hukuk biliminin bir dalı*”⁵⁹ olarak tanımladığımızda insan haklarının neler olduğuna dair yaşanan gelişmeler, insan haklarından kimlerin, hangi kişi gruplarının faydalandığına ilişkin uygulamalar hukukun bu dalına yeni açılımlar kazandırmaktadır. Yukarıda açıklanan hakların üç kuşak çerçevesinde incelenmesi, hakların öznelere kimler olacağı gibi hususlar İnsan Hakları Hukuku bünyesinde bu kapsamda önemli açılımlar sağlamaktadır.

İnsan hakları teorisi bünyesinde gerçekleştirilen tüm bu tartışma ve eleştirileri bir kenara koyup, insan haklarının neleri ihtiva ettiği yönündeki soruna pozitif hukuk uyarınca cevap arayacak olursak burada hiç şüphesiz uluslararası sözleşmeler ve mahkeme kararları önem arz edecektir⁶⁰. Bu kapsamda II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya düzeninde 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁶¹ ilk olarak sakla gelen metin olmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 16 Aralık 1966 tarihinde onaylanan Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Hakkında Uluslararası Sözleşme önemli düzenlemeler ihtiva etmektedir.

İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması amacıyla Amerikan Devletleri Örgütü, Avrupa Konseyi ve Afrika Birliği bünyesinde de çeşitli metinler kabul edilmiştir. Ayrıca, uluslararası arenada yaşanan gelişmelere paralel olarak da başta anayasalar olmak üzere sair iç hukuk metinlerinde de insan haklarının muhtevasına ve korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmış olup; bu alan dinamizmini pozitif hukuk kaynakları aracılığıyla da halihazırda sürdürmektedir. Her halükârda “*insan hakları kavramının kapsamı; duruma, bu konudaki düzenlemeyi kaleme almış olanların amacına ya da zamana göre değişebilmektedir; ama ‘insan hakları’*

⁵⁹ Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 35.

⁶⁰ Andrew Clapham, **İnsan Hakları**, Çev. Hakan Gür, 1. Baskı, Ankara: Dost, 2010, s. 41.

⁶¹ Universal Declaration of Human Rights, Metnin Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022.

herhalde, insanların yararlanması öngörölmüş hakların hepsini değil sadece teknik olarak ‘insan hakkı’ sayılan hakları içermektedir”⁶².

III. Şirketler ve İnsan Hakları Hukuku Arasındaki İlişkiye Dair Sorunlar

Hukuken korunan yetki yahut menfaat olarak tanımlanabilecek hak kavramının somutlaşabilmesi açısından hak sahibi kavramı önem arz etmektedir. Zira hak sahibi, sahip olduğu bu hakkı üçüncü kişilere yöneltir ve bunun neticesinde bu hakkını yönelttiği kişilerden birtakım davranışlar talep eder⁶³.

İnsan hakları söz konusu olduğunda bu hakkın öznelere kimler olduğu ve bu hakların kimlere yöneltilebileceği sorusu esasında mağdurluk statüsü ile de yakından ilintilidir. İnsan hakkı sahipliği veya bu hakkın kimlere yöneltilebileceği sorusuna verilebilecek geleneksel bir cevap şudur: İnsan hakkı ihlal edildiğini düşünen gerçek kişi bu hakkını devletin kamu tüzel kişiliğine karşı ileri sürebilir. Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 33’üncü maddesi kapsamında devletlerin sözleşmeye taraf diğer devletler aleyhine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokollerinin ihlali iddiası ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurabilecekleri düzenlenmiş olsa da bu başvuru yolu pozitif İnsan Hakları Hukukunda çok istisnai bir düzenlemedir. Dolayısıyla temel ve özel nitelikteki birtakım haklarının ihlal edildiğinden hareketle mağduriyet iddiasında bulunan kural olarak gerçek kişi, bu durumun hukuk eliyle düzeltilmesi için ihlalde bulunan devletin tüzel kişiliğine başvurmakta ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Burada mezkûr temel ve özel nitelikteki hakkı negatif ya da pozitif yükümlölüklerini yerine getirmemek suretiyle ihlal eden taraf devlet tüzel kişiliği, mağdur olan taraf ise genel kabule göre hukukun gerçek kişisi olan insandır.

Bununla birlikte çok uluslu (“*multinational*”) ya da uluslar-ötesi (“*transnational*”) ticaret ortaklıkları örneğinden hareketle, bu tip merkezleri bir ülkede bulunup birden fazla ülkede ekonomik faaliyet gösteren şirketlerin küresel ekonomik düzende sahip oldukları güç dikkate alındığında, her ne kadar klasik Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku kapsamında bu tip şirketlerin

⁶² Aybay, Çelik, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 4.

⁶³ A.g.e.

gerçekleştirdikleri ihlaller sebebiyle herhangi bir sorumluluğu olmadığı ileri sürülebilecek ise de, uygulamada gerçekleşen insan hakkı ihlallerinin şiddeti ve bu tip ihlallerden etkilenen kişi sayısının fazlalığı bu tip yapılanmaların da yükümlülük altına alınmasını gerekli kılmaktadır⁶⁴. Dolayısıyla bu alanda çalışan uygulamacılar ve teorisyenler şirketlerin İnsan Hakları Hukuku kapsamında yükümlülüklerinin tesisini sağlayacak adımlar atmaktadırlar⁶⁵. Zira İnsan Hakları Hukuku doktrininde ticari şirketlerin ihlallerin gerçekleşmesindeki rolleri dikkate alınmakta ve bir biçimde bu şirketlerin insan hakları ihlallerinden ötürü hesap vermeleri gerektiği görüşü ileri sürülmektedir⁶⁶.

Tüzel kişiliğe sahip dernekler, vakıflar, ticaret ortaklıklarını dikkate aldığımızda; İnsan Hakları Hukuku kapsamında bu aktörlerin hem mağdur oldukları hem de mağdur ettikleri senaryoların mevcut olduğunu söylemek bu noktada hatalı olmayacaktır. Keza tarihsel evrimi dikkate alındığında, bir bakıma uygulama eliyle doğduğu söylenebilecek olan İnsan Hakları Hukuku farklı aktörlerin konumunu dikkate almak mecburiyetindedir.

Bu noktada ticaret ortaklıklarının İnsan Hakları Hukuku açısından önemi yadsınamaz. Bu hukuk dalı kapsamında kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişileri olan ticari şirketlerin ele alınmasının esasında iki boyutu mevcuttur. Ticari şirketler bir tarafta mağdur eden konumundadırlar; zira günümüz küresel kapitalist dünyasında işçi hakları ile insan hakları ihlalleri yakın ilişki içerisindedir. Bu sebeple de şirketlerin insan hakları politikaları benimseyerek şirketler eliyle gerçekleşen hak ihlallerini minimum düzeye indirmek hedeflenmektedir⁶⁷. Örneğin, iş dünyası ve sivil toplum örgütlerine danışılarak hazırlanan İş Dünyası ve İnsan Hakları Lahey Tahkim Kuralları, çok uluslu şirketlerin

⁶⁴ Zeynep Kıvılcım, “Ulus-Aşırı Şirketler ve İnsan Hakları: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.65 S. 3, 2010, s. 90.

⁶⁵ Janet Dine, **Companies, International Trade and Human Rights**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 167.

⁶⁶ Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, s. 11.

⁶⁷ Ozan Can, Recep Yücel, “Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi Temelinde Şirketlere Karşı İnsan Haklarının Korunması Hakkında Somut Öneriler”, **Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi**, C.35(2), 2019, s. 105.

faaliyetleri sebebiyle insan hakkı ihlal edilen kişilere bu alana hasredilmiş tahkim mekanizması eliyle adalete erişim sunmayı hedeflemektedir⁶⁸.

Dolayısıyla ticari şirketlerin insan hakkı ihlallerinin önüne geçebilmek amacıyla uluslararası hukukta çeşitli kuralların yaratılmaya çalışıldığı aşikardır. Her ne kadar klasik İnsan Hakları Hukuku “devlet-birey” ilişkisine dayansa da küreselleşen dünyada çok uluslu ve ulusal şirketler önemli ekonomik aktörler olmaları sebebiyle insanların yaşamına doğrudan etki etmektedir. Bu noktada Uluslararası Hukuk, kimi örtülü veya doğrudan kurallar eliyle çok uluslu şirketleri de kapsayacak şekilde insan hakkı ihlallerinin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu hususta klasik sayılabilecek bir örnek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 30’uncu maddesince getirilen düzenlemedir: *“İşbu Beyannamenin hiçbir hükmü içinde ilan olunan hak ve hürriyetlerin **bir Devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini** güden bir faaliyete girişmeye veya bilfiil bunu işlemeye herhangi bir hak gerektirir mahiyette yorumlanamaz⁶⁹.”*

Keza Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 5’inci madde 1’inci fıkrası⁷⁰ ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 5’inci madde 1’inci fıkrası⁷¹ aynı kelimeleri kullanır ve ilgili sözleşmelerdeki *“hiçbir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına yönelik herhangi bir faaliyete girişme ya da bu yönde bir harekette bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.”*

Bu maddelerde yer alan *“herhangi bir topluluk veya kişi”* kapsamına derneklerin vakıfların, kâr amacı güden özel hukuk tüzel kişilerinin, hatta tüzel kişiliğe sahip olmayan toplulukların girdiği de açıktır. Ayrıca gerek Birleşmiş Milletler⁷² gerekse

⁶⁸ Zeynep Derya Tarman, “İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim”, **Public and Private International Law Bulletin**, C.40(2), 2020, s. 1545.

⁶⁹ Vurgu tarafıma aittir. Madde metni için bkz. R.G. T. 27 Mayıs 1949, S. 7217.

⁷⁰ Vurgu tarafıma aittir. Madde metni için bkz. R.G., T. 11 Ağustos 2002, S. 25196.

⁷¹ Vurgu tarafıma aittir. Madde metni için bkz. R.G., T. 21 Temmuz 2003, S. 25175.

⁷² Örneğin Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi On Prensipli başlıklı prensipler çalışmasının 1. ve 2. prensipleri uyarınca ticari işletmelerce uluslararası insan haklarının korunacağı ve insan haklarına saygı duyulacağı, ticari işletmelerin insan hakkı ihlallerinde bulunmayacağı ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, son erişim: 2

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü⁷³ gibi uluslararası örgütlerin yayınlamış oldukları rehber kurallar ve prensipler eliyle de çokuluslu şirketlerin insan haklarına riayet yükümlülüğünü düzenlemeye çalışılmaktadır.

Yine Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nca 13 Ağustos 2003 tarihinde kabul edilen Çokuluslu Şirketler ile Diğer Ticari İşletmelerin Sorumluluklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Normları da ticari işletmelerin riayet edeceği işyerlerinde eşit fırsat ve muamele, bireylerin güvenliği, köleliğin yasaklanması, adil ücretlendirme, tüketicinin ve çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli yükümlülükleri düzenlemektedir⁷⁴. Netice itibarıyla ticari şirketlerin insan haklarına uyma yükümlülükleri Uluslararası Hukuk literatüründe kapsamlı olarak tartışılmaktadır⁷⁵.

Uluslararası Hukuk’ta yaşanan gelişmelere paralel olarak ticari şirketlerin insan haklarına uyma yükümlülükleri giderek iç hukukta da önemli bir sorun haline almaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde, Amerikan vatandaşı olamayan kişilerin, insan haklarının ihlal edildiği iddiaları karşısında Amerikan mahkemelerinin yetkili olduğuna dair “*Yabancı Haksız Muamele Kanunu*” ulus ötesi şirketlerin eylemlerini kapsar şekilde yorumlanmaktadır⁷⁶. Yine Amerika Birleşik Devletleri’nde, Kolombiya gibi ülkelerde çok uluslu şirketler eliyle yaşanan insan hakkı ihlallerine ulusal hukuk eliyle çözüm aranmakta⁷⁷; Sudan gibi insan hakkı ihlallerinin sık yaşandığı ülkelerde faaliyet gösteren çeşitli Amerikan yatırımları için

Ağustos 2022. Ayrıca bkz. Engin Yıldırım, “Şirketler ve İnsan Hakları: BM İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Eleştirel Değerlendirilmesi”, **Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI**, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 2014, s. 385-404.

⁷³ Örneğin Avrupa Ekonomik Kalkınma Örgütü’nün 2011 yılında yenilemiş olduğu Çokuluslu İşletmeler İçin Rehber başlıklı metnin “İnsan Hakları” başlıklı 4. bölümünde ticari teşebbüslerin de uluslararası arenada kabul görmüş insan haklarına riayet edeceği ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, son erişim: 15 Eylül 2023.

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Çokuluslu Şirketler ile Diğer Ticari İşletmelerin Sorumluluklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Normları, 13.08.2003, <https://digitallibrary.un.org/record/501576>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

⁷⁵ Engin Yıldırım, “Potansiyel Leviathan Olarak Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Hakları”, **Demokrasi Platformu**, C. 37, s.19. Konuya ilişkin olarak Türk hukuk literatüründe yazılmış kapsamlı bir monografi ve tarihçe için bkz. Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, s. 27-54.

⁷⁶ J. Lucien Dhooge, “A Modest Proposal to Amend the Alien Tort Statute to Provide Guidance to Transnational Corporations”, **University of California Davis International Law & Policy Journal**, C.13, 2007, s. 120.

⁷⁷ Lucy Kronforst, “Transnational Corporations and Human Rights Violations: Focus on Columbia”, **Wisconsin International Law Journal**, C.23(2), 2005, s. 328.

tasfiye prosedürleri öngörülerek çok uluslu şirketlerin insan hakkı yükümlülüklerine riayet etmeleri Amerikan yetkili makamlarınca talep edilebilmektedir⁷⁸. Benzer şekilde Fransa’da, ulusal düzenlemeler vasıtasıyla şirketlere faaliyetlerinin sosyal ve çevresel sonuçlarına ilişkin raporlama yükümlülükleri getirmektedir⁷⁹.

Keza Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya organlarının günümüz dünyasında ifade hürriyeti açısından ne ölçüde önemli olduğu dikkate alındığında, ilgili şirketlerin insan haklarına sadece saygı göstermeleri de yeterli olmamakta, esasında bu şirketlerin insan hakları yükümlülüklerine uyması gerektiği ve insan haklarını dikkate alarak düzenlemeler yapması gerektiği de ortaya çıkmaktadır⁸⁰. Dolayısıyla da insan haklarına saygının tesisi için ticari şirketlerin faaliyetlerinin büyük önem arz ettiği yadsınamayacak bir husus olarak belirmektedir.

Ticari şirketler de gerek yayınlamış oldukları işyeri etiği ve davranış kuralları aracılığıyla gerekse de hissedarlık sözleşmelerine eklemiş oldukları insan haklarına uyma yükümlülüğüne ilişkin maddeler vasıtasıyla insan haklarına ilişkin yükümlülükleri olduğunu kabul etmektedirler⁸¹. Her ne kadar şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk alanında (“*corporate social responsibilities*”) çeşitli faaliyetlerde bulundukları görülse de bu alandaki düzenlemelerin normlaşmadığı görülmemekte, şirketlerin gönüllülük esasına dayalı bir şekilde insan haklarına saygı yükümlülüğü oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir⁸².

Netice itibarıyla, ticari şirketler ile İnsan Hakları Hukuku arasındaki ilişki irdelendiğinde gerek ulusal gerekse uluslararası literatürün öncelikle önem atfettiği hususun şirketlerin insan haklarına uyma yükümlülüğü olduğu görülmektedir. Zira özellikle sanayi devrimi sonrasında işçi hakları ve insan haklarının gelişiminde ağır ihlallerde bulunan taraflarda yahut petrol, madencilik gibi faaliyet alanlarında yaşanan

⁷⁸J. Lucien Dhooge, “Darfur State Divestment Initiatives and the Commerce Clause”, **The North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation**, C.32, 2006, s. 392.

⁷⁹J. Lucien Dhooge, “Beyond Voluntarism: Social Disclosure and France’s Nouvelles Régulations Economiques”, **Arizona Journal of International and Comparative Law**, C. 21(2), 2004, s. 443.

⁸⁰Susan Benesch, “But Facebook’s Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies”, **Yale Journal on Regulation Bulletin**, S. 38, 2020, s. 91.

⁸¹J. Lucien Dhooge, “Human Rights for Transnational Corporations”, **Journal of Transnational Law and Policy**, C.16(2), 2006-2007, s. 199-200.

⁸²Fatih Keskin, “Şirket Etiği ya da İtibar Yönetimi Projesi: Haklar ve Hukuk Bağlamında Sosyal Sorumluluk”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 130, 2017, s. 354-355.

insan hakkı ihlallerinde fail koltuğunda devletlerden sonra şirketler yer almaktadır. Dolayısıyla yaygın kanaate göre şirketler, İnsan Hakları Hukukunda mağdur taraftan ziyade ihlal eden tarafta yer almaktadırlar. Dolayısıyla ticari şirketlerin faaliyetleri denetim altına alınmalı ve insan hakkı ihlalleri engellenmeye çalışılmalıdır.

Fail statüsündeki şirketlerden farklı olarak mağdur statüsündeki şirketler ise madalyonun diğer yüzünü oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile İnsan Hakları Hukuku kapsamında tüzel kişilerin, derneklerin, vakıfların veya ticaret ortaklıklarının mağdur olan taraf statüsünde olup olmayacakları sorunu üzerinde durulması gereken bir husustur. Örneğin, dernekler, vakıflar, ticari ortaklıklar gibi hukukun tüzel kişileri de 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 48'inci maddesi kapsamında belirtildiği gibi, *“cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler.”* Bu noktadan hareketle tüzel kişilerin, yaradılış gereği insana özgü olmayan hakları söz konusu olduğunda, bu hakların insan hakkı kapsamına girip girmeyeceği ya da diğer bir ifade ile tüzel kişilerin insan haklarının mevcut olup olmadığı sorusu İnsan Hakları Hukuku uygulamacılarını ve teorisyenlerini meşgul etmektedir. Burada şu soruları sormak da bilhassa önemlidir: Yaradılışı gereği insana özgü olmayan insan hakkı var mıdır? İnsan hakları zaten insanın doğuştan sahip olduğu birtakım haklar ise bu haklar kümesi ile yaradılışı gereği insana özgü olmayan insan hakları kümesi kesişebilir mi?

Tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylıca açıklanacağı üzere İnsan Hakları Hukuku uygulamasından hareketle şirketlerin de pozitif İnsan Hakları Hukuku kapsamında mağdur olarak kabul edildiğini söylemek hatalı olmayacaktır. Bununla birlikte şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda hak öznesi olup olmadığı veya insan hakları hukukunun sağlamış olduğu koruma mekanizmalarından faydalanıp faydalanamayacağı hususuna ilişkin her türlü tartışmadan uzak bir cevap verilmesi de kolay değildir. Zira İnsan Hakları Hukukunun kısa tarihçesinde de değinildiği üzere Antikçağ'dan bu yana içi doldurulan insan ve insan hakkı kavramları üzerine şekillenen bu hukuk dalı içerisinde, görece yeni bir mevcudiyete sahip ticari şirketlere alan açmak kolay değildir. Her ne kadar ticari şirketler Endüstri Çağı ile önem kazanmış olsalar da hukuk düzenlerinde biyolojik anlamda varlık sahibi olmayan şirketlerin kişi olarak yer alması, kendisini oluşturan kişilerden ayrı bir hukuk kişiliğinin olması yakın dönemin ürünüdür. Bu hususta Amerikan Anayasası'nda

şirket kelimesinin yer almaması mezkûr anayasanın yazıldığı dönemde şirketlerin görece öneme sahip olmadığına önemli bir örneği olarak yorumlanabilir⁸³.

Konuya ilişkin olarak Osmanlı-Türk Anayasal gelişmeleri irdelendiğinde, 1876 Kanuni Esasisi'nde “şirket” kavramının sadece 13'üncü maddede yer aldığı görülür. Mezkûr madde kapsamında “*Tebaa-i Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezun*” olduğu ifade edilir⁸⁴. 1921 Anayasası'nda şirket kavramına atıf yapılmazken, 1924 Anayasası'nda şirket kavramına üç yerde atıf yapılır: 1924 Anayasası'nın 70'inci maddesi kapsamında “*Şahsî masûniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sây ü amel, temellük ve tasarruf, içtimâ, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabîi hukûkundanır*” denilir; 79'uncu maddede ise “*Ukûdun, sây ü amelin, temellük ve tasarrufun, içtimâatın, cemiyetlerin ve şirketlerin hudud-u hürriyeti kanûnlar ile musarrahtır*” ifadesi yer alır. 1924 Anayasası'nın 86'ncı madde 3'üncü fıkrasında ise “*İdare-i örfiye, şahsî ve ikametgâh masuniyetlerinin, matbuat, müraselat, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir*” ifadesinde yer alır⁸⁵.

1961 Anayasası çoğunluk egemenliğine karşı ve anayasayla düzenlenmiş demokrasi anlayışından yana olacak şekilde hazırlanmış⁸⁶; dünyadaki genel eğilim doğrultusunda şirket ibaresini anayasa bünyesinde barındırmamıştır. Metinde “herkes”, “kişi” gibi kavramlar kullanılarak hukukun tüzel kişilerini, şirketleri ve hatta tüzel kişilik sahibi olmayan kişi topluluklarını da bu kavramlar içerisinde değerlendirmesine kapı aralanmıştır. Ticari şirket kavramının açıklanması da dünyadaki hâkim eğilime uyarak⁸⁷ anayasal metinler eliyle değil, anayasanın hiyerarşik olarak altında yer alan metinler eliyle gerçekleştiğini söylemek hatalı olmayacaktır.

⁸³ Hugh Evander Willis, “Corporations and the United States Constitution”, **University of Cincinnati Law Review**, C.VIII(1), 1934, s. 1.

⁸⁴ Metin için bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 1982, s. 28.

⁸⁵ Metin için bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 14. Baskı, İstanbul: Beta, 2018, s. 29.

⁸⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 18. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.372.

⁸⁷ Blumberg Phillip, “The Corporate Entity in an Era of Multinational Corporations”, **Delaware Journal of Corporate Law**, C. 15(2), 1990, s. 300-301.

1961 Anayasası'na paralel olarak 1982 Anayasası'nın "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı ikinci kısmının "Kişinin Hak ve Ödevleri" başlıklı ikinci bölümü, kişinin dokunulmazlığından toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına kadar geniş bir yelpazede düzenleme yaparken "herkes", "hiç kimse", "kimse" gibi ifadeler kullanır. Ticari şirketlerin bu kapsamda hangi temel haklara ve ödevlere sahip olduğu veya olmadığı sorusuna ise burada sarıh ve her türlü şüpheden uzak bir cevap bulunmamaktadır.

Dolayısıyla ticari şirketlerin yaradılış gereği insana özgü olmayan insan haklarının neler olduğu sorununa Türk Anayasa Hukuku uygulaması kapsamında 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 47'nci Maddesi kapsamında "*hak ehliyeti*", 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 50'nci maddesi "*taraf ehliyeti*" ve 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı Maddesi 2'nci Paragrafı kapsamında "*bireysel başvuru hakkına sahip olma*" kavramlarının bir bütün olarak değerlendirilmesinden hareketle uygulama çerçevesinde çözüm aranmaktadır. Tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerinde bu hususlar detaylıca irdelenecektir.

Netice itibarıyla ticari şirketlerin hukukun tüzel kişilik attettiği birer kurgu olduğu, insan haklarının ise insanın doğuştan sahip olduğu birtakım temel hak ve hürriyetler olduğu⁸⁸ dikkate alındığında bu iki hususun bağdaştırılması ve ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukukunun öznesi olarak kabul edilmesi kolay kabul edilebilir bir husus olarak gözükmemektedir⁸⁹. Bununla birlikte bir taraftan ticari şirketlere İnsan Hakları Hukuku bağlamında devletler gibi birtakım yükümlülükler yüklerken; öte taraftan bu hukuk dalının süjesi olarak algılanmasını engellemek çifte standart olarak algılanabilecektir. Bu noktada ticari şirketlerin insan haklarının olup olmadığına ilişkin görüşleri irdelemeden evvel birtakım temel kavramların açıklanmasında fayda görmekteyiz.

⁸⁸ François Viangalli, "Les Droit de l'Homme Sont-Ils Vraiment du Droit?", **Revue des Droits et Libertés Fondamentaux**, C.18, 2011, s. 1-5.

⁸⁹ Kiteri Garcia, "Les droits fondamentaux des personnes morales", **Droits fondamentaux, Ordre Public et Libertés Economiques**, Institut Universitaire Varenne, L.G.D.J., 2013, s. 79.

IV. Temel Kavramlar

Ticari şirketler, hukukun hak ve borçlara ehil tüzel kişilerindendir. Bununla birlikte bir hukuk düzeninde gerçek kişi ile tüzel kişilere tanınan haklar her zaman birbirinin aynısı da olmamaktadır.

Hak ekseninde gerçek kişi ve tüzel kişi ayrımına bakıldığında 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 48’inci Maddesi “*cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara*” ifadesini kullanmak suretiyle esasında hak ve borçlara “insana özgü” ve “insana özgü olmayan” şeklinde bir sınıflandırma ile yaklaşmaktadır.

Türk Medeni Kanunu’nun mehz edindiği İsviçre Medeni Kanunu’nun 53’üncü maddesinde ise “*Les personnes morales peuvent acquérir tous les droits et assumer toutes les obligations qui ne sont pas inséparables des conditions naturelles de l’homme, telles que le sexe, l’âge ou la parenté⁹⁰*” düzenlemesi mevcuttur. Mezkûr düzenleme ışığında hakları “*insanın doğal koşullarından ayrılamayan*” ve “*insanın doğal koşullarından ayrılabilen*” haklar olarak ayırmak da mümkündür.

İnsan özgü olma ya da insanın doğal koşullarından ayrılamama gibi ifadeler esasında gri bir alan yaratmakta; bu durum tüzel kişilerin en genel manasıyla haklarının neler olduğu sorusuna kolay bir yanıt vermeyi zorlaştırmaktadır. Keza aşağıda detaylıca açıklanacağı üzere, birçok ülkenin anayasasında da temel hak ve hürriyetler gerçek kişilere tanınmış olup; tüzel kişiler de bu hak ve hürriyetlerden yeri geldikçe ya da şartlar gerekli kıldıkça faydalanabilmektedir.

Bununla birlikte mezkûr gri alanın İnsan Hakları Hukuku uygulamasında nasıl çözümlendiği çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylıca incelenecek olup; bu aşamada çalışmamız açısından kilit öneme sahip birtakım kavramların kısaca açıklamasının yapılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

⁹⁰ Maddenin Türkçe çevirisi şu şekildedir: “*Tüzel kişiler, cinsiyet, yaş veya soy gibi insanın doğal koşullarından ayrılamayan tüm hakları elde edebilir ve tüm yükümlülükleri üstlenebilir.*” Vurgu tarafıma aittir.

A. Hak, İnsan Hakları ve Temel Hak ve Hürriyetler Kavramları

İnsan hakları kavramı ile “*hürriyet*”, “*temel hak ve hürriyetler*”, “*kamu hürriyetleri*” gibi kavramların öğretilerinde birbirinin yerine kullanıldığı ve mezkûr kavramlar arasındaki sınırın pek de keskin olmadığı söylenebilir. Her halükârda çalışmamızın kapsamının belirlenmesi amacıyla bu kavramların açıklanmasında fayda mevcuttur.

Hukukun en temel kavramlarından birisi olan hak “*hukuken korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi tanınan menfaat*” olarak tanımlanmaktadır⁹¹. Hak kavramı her ne kadar ahlak felsefesi, siyaset felsefesi gibi farklı disiplinlerde de kilit öneme sahip kavramlardan birisi olsa da hukuk disiplini içerisinde bu kavramın mahiyeti irade teorisi, çıkar teorisi ve bu iki teoriyi uzlaştıran uzlaştırmacı görüş ile açıklanır⁹².

İrade teorisi uyarınca hakkın merkezine hak sahibinin iradesi yerleştirilir; kişinin irade formu⁹³ üzerinden yapılan değerlendirme ile kişi iradesi çerçevesinde başkalarını harekete zorlayabiliyorsa hak sahibi kabul edilir⁹⁴. Çıkar teorisine göre ise hak hukukten korunan menfaat olarak tanımlanmakta; kanun koyucu, koymuş olduğu kurallar eliyle hem menfaatlerin çatışmasını engellemekte hem de kişilerin menfaatlerini koruma altına almaktadır⁹⁵. Günümüzde ise hak, mezkûr görüşleri uzlaştıran hak hem hukukten korunan hem de sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi vermek suretiyle başkalarını birtakım hareketlere zorlayan yetki olarak tanımlanmaktadır⁹⁶. Mezkûr hak tanımından hareketle insan haklarını İnsan Hakları Hukuku kapsamında korunan ve bu korumadan yararlanma yetkisi tanınan menfaat olarak tanımlamak mümkün olabilecektir.

⁹¹ Kemal Oğuzman, Nami Barlas, **Medeni Hukuk: Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar**, 19. Baskı, İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2013, s. 137.

⁹² Nazime Beysan, **Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 94.

⁹³ Beysan, **A.g.e.**, s. 100.

⁹⁴ Oğuzman, Barlas, **Medeni Hukuk: Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar**, s. 138.

⁹⁵ Yonca Yücel, “Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.91, 2010, s. 354.

⁹⁶ Jale G. Akipek, Turgut Akıntürk, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul: Beta, 2007, s. 163

Hürriyet ise sözlük anlamı ile “özgürlük” olarak tanımlanmakta; özgürlük ise “herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî” veya “her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu” olarak tanımlanmaktadır⁹⁷. İnsan Hakları Hukuku öğretisinden hareketle hürriyet kavramını açıklamak gerekirse bu kavram, “bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki” olarak tanımlanmaktadır⁹⁸. Hak kavramını İnsan Hakları Hukuku bağlamında ele aldığımızda bu kavramın “insanların hukuk düzeni tarafından korunan hürriyetleri” olarak tanımlanabildiğini de görmekteyiz⁹⁹. Bu bağlamda hakkı bir anlamda özgürlüğün gerçekleşme aracı olarak yorumlamak mümkündür¹⁰⁰.

İnsan Hakları ise İnsancıl Hukuk Sözlüğü isimli eserde “tüm insanların yararlandığı hakları kapsar. Bu haklar, insanın saygınlığının ve insanlar arasındaki eşitliğin hukuksal olarak tanımlanmasıdır. Bu haklar insandaki kaçınılmaz koşullarını tanımlar. İnsan haklarının bölünemez, devredilemez ve evrensel nitelikte olduğu kabul edilir” şeklinde açıklanır¹⁰¹. Bu bağlamda gerek hukuk disiplini içerisinde gerekse felsefe disiplini içerisinde insan hakları kavramı kullanıldığında akla gelen ilk husus her ne kadar bu kavramın tarihi kökenleri Batı siyasi düşüncesi ile ilintili olsa da burada atfolunanın esasında evrenselleşmiş, her insanın sahip olması gereken değerler olduğu anlaşılmaktadır¹⁰². Zira insan hakları kavramı insanın sırf insan olmasından kaynaklı olarak insana birtakım değer atfetmekte; atfolunan bu değerlerin hukuktaki yansıması ise insanın sahip olması gereken hak ve hürriyetleri olarak ele alınmaktadır.

“Kamu özgürlükleri”, “temel hak ve hürriyetler” gibi kavramlar da Tanör/Yüzbaşıoğlu’na göre “daha çok belli bir ülkede, belli bir aşamada pozitif

⁹⁷ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

⁹⁸ Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 63.

⁹⁹ A.g.e., s. 66.

¹⁰⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş**, 7. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2013, s. 13.

¹⁰¹ Françoise Bouchet-Saulnier, **İnsancıl Hukuk Sözlüğü**, Çev. Selahattin Bağdatlı, 1. Baskı, İstanbul: İletişim, 2002, s. 147.

¹⁰² Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 9. Baskı, İstanbul: Beta, 2009, s. 70.

hukukun tanıdığı hak ve özgürlükler” anlamına gelmektedir¹⁰³. Gözler ise kamu hürriyetleri kavramını “*insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümü*” olarak tanımlamaktadır. Keza Gözler, “*temel haklar*”, “*temel hürriyetler*” ve “*temel hak ve hürriyetler*” gibi terimlerin öğretide birbirinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir¹⁰⁴.

Konuya ilişkin olarak 1982 Anayasası’na bakıldığında gerek “Başlangıç” bölümünde gerekse 5’nci, 12’nci, 13’üncü ve ilgili diğer maddelerinde görülebileceği üzere temel hak ve hürriyetler ibaresini toplamda on altı kez kullanmışken; insan hakları kavramı mezkûr metinde beş yerde kullanılmaktadır: Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin niteliklerine ilişkin 2’nci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin “*...insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti*” olduğu ifade edilmiştir.

Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasına ilişkin 14’üncü maddesinde Anayasa’da yer alan hakların insan haklarına dayanan Türkiye Cumhuriyeti devletini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetler biçiminde kullanılamayacağı; 68’inci maddesinde ise siyasi partilerin tüzük, program ve eylemlerinin insan haklarına aykırı olamayacağı ifade edilmiştir. Son olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin göreve başlarken “*...herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden*” ayrılmayacaklarına yönelik ant içmeleri zarureti de Anayasa’nın 81’inci maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Bu noktada Tanör/Yüzbaşıoğlu, konuya ilişkin olarak Anayasa’nın bir taraftan tanımış olduğu temel hak ve özgürlüklerden bahsettiğini ifade etmekte, öte taraftan devletin niteliği bahsinde evrensel çağrışımlar yapan insan hakları kavramının kullanılması hususunda herhangi bir cevap verilmeksizin bir çelişki veya kavramsal savruluk olup olmadığına ilişkin olarak soru yöneltmektedirler¹⁰⁵. Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 81’inci maddesi kapsamında da insan hakları ve temel hürriyetler kavramlarının birlikte kullanılması kavramsal savruluk görüşünü destekler mahiyettedir.

¹⁰³ A.g.e., s. 70.

¹⁰⁴ Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 102.

¹⁰⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s. 71.

1958 Fransız Anayasası'nda ise insan hakları ("*droits de l'homme*") kavramı yalnızca iki yerde kullanılır: Birinci olarak 1958 Anayasası'nın Başlangıç kısmında Fransız halkının 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde tanımlanan, 1946 Anayasası'nın Başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına bağlı olduğu deklare edilirken bu kavrama başvurulur¹⁰⁶. İkinci olarak da 53-1'inci madde kapsamında Fransız Devleti'nin kendisi ile aynı taahhütlerle bağlı olan Avrupa devletleri ile insan haklarının ("*droits de l'homme*") ve temel özgürlüklerin ("*libertés fondamentales*") korunmasına ilişkin uluslararası anlaşmalar imzalayabileceği belirtirken kullanılmaktadır.

Bu noktada şu hususu belirtmek gerekir ki; Fransız Anayasası'nın 53-1'inci maddesinde "*insan hakları*" ve "*temel özgürlükler*" kavramlarının birbirinin peşi sıra kullanılmasıyla¹⁰⁷ bu kavramların sınırlarının Fransız Anayasası'nda da net olarak çizilmediği ifade edilebilir. Yahut bu kavramların birbiri ardınca kullanılması Türkiye Cumhuriyeti Anayasası değerlendirilirken ifade olunan kavramsal savrukluğun başka bir görünümü olarak okunabilir.

Bununla birlikte 4 Kasım 1950 Tarihinde imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen sözleşmenin uzun adı "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme" ("*Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales*") olup; Sözleşme'nin 1'inci maddesi insan haklarına saygı yükümlülüğünü düzenlerken, âkit devletlerin Sözleşme'nin birinci

¹⁰⁶ Mezkûr düzenlemenin orijinal versiyonu şu şekildedir: "*Le peuple français proclame solennellement son attachement aux Droits de l'Homme et aux principes de la souveraineté nationale tels qu'ils ont été définis par la Déclaration de 1789, confirmée et complétée par le préambule de la Constitution de 1946, ainsi qu'aux droits et devoirs définis dans la Charte de l'environnement de 2004.*" Fransızca metin için Bkz. Constitution de la République Française, <https://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>, Son Erişim Tarihi: 04.08.2022. Metnin çevirisi ise şu şekilde yapılabilir: "*Fransız halkı, 1789 Bildirgesi tanımlanan ve 1946 Anayasasının önsözünde onaylanan ve tamamlanan ulusal egemenlik ilkelerine ve İnsan Haklarına ve aynı zamanda 2004 Çevre Şartı'nda tanımlanan hak ve ödevlere bağlılıklarını ciddiyle ilan eder*" (Çeviri tarafımda yapılmıştır.)

¹⁰⁷ Mezkûr düzenlemenin orijinal versiyonu şu şekildedir: "*La République peut conclure avec les États européens qui sont liés par des engagements identiques aux siens en matière d'asile et de protection des Droits de l'Homme et des libertés fondamentales, des accords déterminant leurs compétences respectives pour l'examen des demandes d'asile qui leur sont présentées.*" Fransızca metin için Bkz. Constitution de la République Française, <https://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>, Erişim Tarihi: 04.08.2022. Metnin çevirisi ise şu şekilde yapılabilir: "*Cumhuriyet, iltica, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması bakımından kendisinininkiyle aynı taahhütlerle bağlı olan Avrupa Devletleri ile, kendilerine sunulan sığınma başvurularının incelenmesi için ilgili yetkilerini belirleyen anlaşmalar akdedebilir.*" (Çeviri tarafımda yapılmıştır.)

bölümünde bulunan tüm hak ve özgürlükleri yetki alanında bulunan herkese yararlandıracağını ifade eder. Sözleşme'nin birinci bölümü ise mezkûr Sözleşme ile güvence altına alınan haklar ve özgürlüklere hasredilmiş ("*droits et libertés*") olup; bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan insan hakları, mezkûr Sözleşme'nin ilgili maddelerinde ifade olunan "haklar" ve "özgürlükler" toplamı olarak ele alınabilir¹⁰⁸.

Netice itibarıyla insan hakları, temel haklar, temel hak ve hürriyetler kavramları arasındaki nüanslar ne olursa olsun; hukukun tüzel kişilerinden olan ticari şirketlerin pozitif İnsan Hakları Hukuku kapsamındaki hak ve özgürlüklerinin neler olduğu, bu hak ve özgürlüklerin (ya da diğer bir ifade ile ticari şirketlerin insan haklarının) sınırlarının neler olduğu ve İnsan Hakları Hukuku çatısı altında şirketlerin ne gibi korumalardan ne ölçüde faydalandıklarının incelenmesine ilişkin olan çalışmamızda "*insan hakları*" ifadesinin hukukun gerçek kişisi olan insana yapmış olduğu çağrışımlar nedeniyle "*temel hak ve özgürlükler*" kavramının kullanılması bize daha uygun gelmektedir. Zira öğretide ifade olunduğu üzere şirketlerin insan haklarının neler olduğu gibi bir soru daha cevaplanma aşamasına gelmeden evvel bünyesinde bir çatışma, kavramsal oksimoronluk (*conceptual oxymoron*) barındırmaktadır¹⁰⁹.

Dolayısıyla çalışmamızda şirketlerin İnsan Hakları Hukukunun ve insan haklarının öznesi olup olmayacağı, ticaret ortaklıkları insan hakkının öznesi olarak algılanıyorsa pozitif hukukta bunun karşılığının ne olduğu gibi sorular cevaplanırken, şirketlerin insan haklarından değil, şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinden bahsedilmesi bize daha uygun gözükmemektedir. Dolayısıyla çalışmamız boyunca her ne kadar "*insan hakları*" kavramı ile "*temel hak ve özgürlükler*" kavramına eş anlamlı olarak yer verilecekse de şirketlerin insan hakkı değil, ticari şirketlerin temel hak ve özgürlükleri ifadesinin kullanılmasının daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁰⁸ Sudre, **Droit Européen et International des Droits de l'Homme**, s. 277.

¹⁰⁹ Emberland, **The Human Rights of Companies**, s. 27.

B. Gerçek Kişi -Tüzel Kişi Kavramları

1.Gerçek Kişi Kavramı

Sözlükte “*kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs, zat, nefer*” olarak tanımlanan kişi kavramı¹¹⁰, hukuk düzeninde, hak sahibi olan varlığı tanımlar. Herhangi bir hukuk düzeni, hakları kendi düzeni içerisinde tesis ve tanzim ederken aynı zamanda bu haklara sahip olacak varlıkları, diğer bir ifade ile bu hakların süjelerinin kimler olduğunu da düzenler. Türk Medeni Kanunu ve mehzaz İsviçre Medeni Kanunu düzenlenirken kişi ile hak kavramı sıkı sıkıya ele alınmış; hak sahibi olmayan bir kişinin söz konusu olamayacağı gibi kişiye ait olmayan bir hakkın da mümkün olamayacağı düşüncesi benimsenmiştir¹¹¹. Bu noktada çağdaş hukuk düzenleri, kişi kavramının kapsamına sadece insanları almamakta; birtakım sosyal, ekonomik, ticari ve tarihsel ihtiyaçlar nedeniyle doğada bulunmayan ama kimi yazarlarca fiksiyon olarak kişilik atfettiği kabul edilen birtakım örgütlenmeleri de bu kapsama dahil etmektedir¹¹². Bu noktada gerçek kişi ile hukukun varsayımsal soyut yaratısı olarak kabul edilebilecek tüzel kişi ayrımı önem kazanmaktadır.

Gerçek kişi “*hak sahibi varlık olarak insan*” olarak tanımlanmaktadır¹¹³. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun “Kişiler Hukuku” başlıklı Birinci Kitabının “Gerçek Kişiler” başlıklı Birinci Kısımının “Kişilik” başlıklı Birinci Bölümünün “Hak Ehliyeti” başlıklı 8’inci maddesi uyarınca “*Her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar, hukuk düzeni sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler.*”

2. Tüzel Kişi Kavramı

Hukuk düzeninde hak sahibi kişiler ifadesi sadece fiziki varlığı olan insanları kapsamamakta; aynı zamanda yukarıda ifade olunduğu üzere fiziki varlıkları olmasa dahi birtakım haklara sahip olabilen kimi topluluklar ve kurumları da kapsamaktadır. Bu kurumların en bilinen örneklerinden biri olan tüzel kişi “*belli bir amacı*

¹¹⁰ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

¹¹¹ Oğuzman, Seliçi, Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, s. 1.

¹¹² A.g.e., s. 2.

¹¹³ A.g.e.

gerçekleştirmek maksadıyla ve başlı başına bağımsız bir varlığa sahip olmak üzere örgütlenmiş ve hukuk düzenince kendilerine haklar ve borçlar edinebilme iktidarı tanınmış kişi ve mal toplulukları” olarak nitelendirilmektedir¹¹⁴. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun “Tüzel Kişiler” başlıklı İkinci Kısımının “Genel Hükümler” Başlıklı Birinci Bölümü’nün “Tüzel Kişilik” başlıklı 47’nci maddesi uyarınca *“başlıbaşına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş, kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal toplulukları, kendileri ile ilgili özel hükümler uyarınca tüzel kişilik kazanırlar.”*

Kişilik kavramı ise *“hukuk düzeni tarafından korunan başta hak sahibi olma ehliyeti gibi özellikleri, kişinin hukuki durumu ile kişi olmaya bağlı olarak yetkiler”* biçiminde tanımlanır¹¹⁵. Her ne kadar “kişilik” kavramı bu noktada gerçek ve tüzel kişiler için ortak bir kavram olarak belirse de gerçek kişiler ile tüzel kişilerin hak ve ehliyetleri hususunda hakkın doğası gereği birtakım farklılıklar mevcuttur. Hukukun gerçek kişinin kimi hak ve hürriyetlerinin tüzel kişilere de uygulanmasına ilişkin Türk Medeni Kanunu 48’inci maddesi de gerçek kişiler ile tüzel kişilerin ortak özelliklerinin neler olduğunu belirlemeyip gerçek kişilere ilişkin kısımlardaki hükümlerin “nitelikleri itibarıyla” sadece gerçek kişilere özgü olmadıkça tüzel kişilere de uygulanacağını şu şekilde belirtir: *“Tüzel kişiler, cins, yaş, husumilik gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler.”* Dolayısıyla tüzel kişilerin gerçek kişilerden ayrılması gereken bir doğasının olduğundan ve doğaları elverdikçe gerçek kişilerin de hak ve borçlarına ehil olduklarından bahsedilebilecektir. Türk Medeni Kanunu’nun 48’inci maddesi bağlamında tüzel kişilere ilişkin hüküm ve düzenlemelerin gerçek kişilere uygulanamayacağı Türk Kişiler Hukuku öğretisinde açıkça belirtilmiştir¹¹⁶.

Tüzel kişiliğin kazanılması için öncelikle tüzel kişiyi meydana getiren kişilerin hukuki kişiliklerinden ayrı bir yapının mevcut olması, örgütlenmesini de tamamlamış olması gerekmektedir. Zira bir tüzel kişinin kendisini oluşturan kişilerden ayrı olarak hareket edebilmesi için yeterli ve gerekli organlarının mevcut olması zaruridir. Aksi halde tüzel kişinin kendisini oluşturan kişiliklerden bağımsız karar alması, faaliyette

¹¹⁴ Akipek, Akıntürk, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri ...**, s. 509.

¹¹⁵ Oğuzman, Seliçi, Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, s. 2.

¹¹⁶ A.g.e., s. 3.

bulunması, hak ve borçlara ehil olması söz konusu olamayacaktır. Keza burada tüzel kişinin mevcudiyeti için amaç unsuru da mevcut olmalı, hatta bu amacın sürekli olması gerekmektedir. Yine tüzel kişilerin kendisini oluşturan kişi ve mal topluluklarından bağımsız olarak hareket etmesi, hukukun bu kişileri bağımsız birer hukuk kişisi olarak görmesi zaruridir. Bu noktada hukuk düzenleri hangi kişi ve mal topluluklarına tüzel kişilik sağlanabileceğini sınırlı sayıda (*“numerus clausus”*) belirtmekte; belirtilen türler haricinde yeni tüzel kişilikler yaratmak hukuken mümkün olmamaktadır¹¹⁷.

İnsan Hakları Hukuku dogmatığı açısından önem arz eden bir ayrım kamu hukuku tüzel kişisi ve özel hukuk tüzel kişisi ayrımı olmaktadır. Şöyle ki; tüzel kişiler kamu hukuku tüzel kişisi ve özel hukuk tüzel kişisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Kamu otoritesine sahip, kamu görevi ifa eden ve kamu hukuku kurallarına göre kurulan tüzel kişiler kamu hukuku tüzel kişisi olarak kabul edilmektedir. Bu tür tüzel kişiler Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 123’üncü maddesinde belirtildiği üzere kanunla veya kanunun verdiği yetkiye istinaden kurulabilmektedirler. Kamu hukuku tüzel kişileri de kişi topluluğu şeklinde kamu tüzel kişileri – mal topluluğu şeklinde kamu hukuku tüzel kişileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Türk hukukunda kamu menfaatinin sağlanması amacıyla kendisine tüzel kişilik verilen devlet ve mahalli idareler kişi topluluğu şeklinde kamu tüzel kişileri; kamu menfaatinin gerçekleştirilebilmesi için belli mal veya hizmet topluluğuna kişilik verilmesi halinde ise mal topluluğu şeklinde kamu hukuku tüzel kişisi söz konusu olmaktadır¹¹⁸.

Özel hukuk tüzel kişileri ise kazanç paylaşmak amacını güden tüzel kişiler ile kazanç paylaşmak amacını gütmeyen tüzel kişiler olarak ikili bir ayrıma tabidirler. 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 124’üncü maddesi 1’inci fıkrası uyarınca kollektif şirket, komandit şirket, limited şirket, anonim şirket ve kooperatif ekonomik fayda sağlamak amacıyla kurulan özel hukuk tüzel kişilerindendir. Keza 1136 Sayılı Avukatlık Kanunu’nun 44’üncü maddesi uyarınca Türk Hukukunda birden çok avukatın mesleğini ifa için kurmuş olduğu avukatlık ortaklıkları da kazanç paylaşma amacını güden tüzel kişi olarak kabul edilmektedir¹¹⁹. Kazanç paylaşma amacını

¹¹⁷ A.g.e., s. 296.

¹¹⁸ Ramazan Çağlayan, “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği ve Kısıtları”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, 2016, s. 377.

¹¹⁹ Oğuzman, Seliçi, Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, s. 297.

gütmeyen özel hukuk tüzel kişileri kategorisinde ise kazanç paylaşma amacı dışında belirli ve ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için kurulan dernekler ile, kazanç paylaşma amacı haricinde belirli ve sürekli bir amaca özgülünen mal toplulukları olan vakıflar yer almaktadır¹²⁰.

Konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası incelendiğinde; tüzel kişi kavramının yirmi altı yerde kullanıldığı; özel hukuk tüzel kişisi kavramının Anayasa’da hiç kullanılmadığı, kamu tüzel kişisi kavramının ise on dokuz yerde kullanıldığı görülmektedir. Yirmi altı kez kullanılan tüzel kişi kavramı 29, 31, 46, 47, 82, 123, 124, 127, 128, 130, 133, 134, 138, 135 ve 161’inci maddelerde kamu tüzel kişisi olarak kullanılmakta; 47, 69, 153 ve 168’inci maddelerde hem özel hukuk tüzel kişilerini hem de kamu hukuku tüzel kişilerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Bununla birlikte Fransız Anayasasında tüzel kişi kavramı kullanılmamakta; kamu hukuku tüzel kişileri İdare Hukuku çatısı altında düzenlenmekte, özel hukuk tüzel kişileri de özel hukuk çatısı altında düzenlenmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ana metni de tüzel kişi kavramını kullanmazken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 Numaralı Protokol’ün 1’inci maddesi “*her hakiki veya hükmi şahıs[in] mallarının masuniyetine riayet edilmesi hakkına malik*”¹²¹ olduğunu ifade ederek tüzel kişi kavramını tek bir yerde kullanmaktadır.

İnsan Hakları Hukukuna ilişkin uluslararası metinler irdelendiğinde hak öznesi olarak gerçek kişi ve tüzel kişi gibi bir ayırımdan ziyade genellikle “*herkes*” “*hiç kimse*”, “*bir kimse*” “*kişi*” gibi kapsayıcı ifadeler kullanıldığı ve böylelikle genel olarak salt hukukun gerçek kişisi insanların hak süjesi olduğu bir metin kurgulanmadığı anlaşılmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1’inci maddesi “*Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler*” ifadesi ile gerçek kişiye atıf yaparken, hak

¹²⁰ Akipek, Akıntürk, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri ...**, s. 528.

¹²¹ Bkz. R.G., T. 19 Mart 1954, S. 8662.

ve özgürlüklerin tesisi anlamında 2'nci maddesinde herkes ifadesini şu şekilde kullanır: “*Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin bu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir*¹²².” İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin mezkûr maddelerinden de açıkça anlaşılacağı üzere hukukun tüzel kişileri ilgili metinde sadece yükümlülük açısından ele alınmamış; aynı zamanda bu çeşit farazi hukuk kişilerinin de hakları öngörölmüş veya öngörölmesine imkan sağlayacak bir düzenleme benimsenmiştir¹²³.

Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi, hak öznesi olarak gerçek kişileri esas alırken; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tüzel kişileri de hak öznesi olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol'ün 1'inci maddesi uyarınca sadece bireylerin (*individual*) mezkûr Sözleşme'nin dördüncü bölümüne göre kurulan İnsan Hakları Komitesi'ne şikâyet başvurularının kabul edileceği düzenleme altına alınmıştır. Bununla birlikte her ne kadar söz konusu madde metni bireylerin şikâyet başvurusunda bulunabileceğini düzenlemiş olsa da şirketler gibi tüzel kişiler bu madde kapsamında değerlendirilmemiştir¹²⁴. Örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi açıkça kısıtlayıcı bir tutum benimsemekte, şikâyet başvurusunun yalnızca gerçek kişiler eliyle yapılabileceğini, tüzel kişilerin şikâyet yoluna gidemeyeceğini ifade etmektedir¹²⁵. Dolayısıyla İnsan Hakları Hukukunda gerçek kişi – tüzel kişi ayrımı çerçevesinde uluslararası metinler irdelenirken metin bazlı inceleme yapmak da yeterli olmamaktadır. Ayrıca ilgili denetim organların kararlarını da incelemek hak öznesinin kimler olduğu ve ihlal halinde kimlerin başvuru ehliyetine sahip olduğunun değerlendirilmesi adına önem taşımaktadır.

Ayrıca Türk Kişisel Verileri Koruma Hukukuna da değinilmesinde fayda vardır. 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 1'inci maddesi uyarınca mezkûr

¹²² İlgili madde metni için bkz. R.G., T. 27 Mayıs 1949, S. 7217.

¹²³ Dhooge, “**Human Rights for Transnational Corporations**”, s. 205.

¹²⁴ Christopher Harding, Uta Kohl, Naomi Salmon, **Human Rights in the Market Place: The Exploitation of Rights Protection by Economic Actors**, New York: Routledge, 2008, s. 25.

¹²⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, *A Newspaper Publishing Company v. Trinidad and Tobago*, 14.07.1989 T., 360/1989 S. Kararı, para. 3.2.

kanunun amacının “*kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemek*” olduğu ifade edilse de mezkûr kanun kapsamında kişisel veri kimliği belirli ya da belirlenebilir gerçek kişiye ait her türlü bilgi olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde Kişisel Verileri Koruma Kurulu’nun 19.11.2018 tarih 2018/131 Sayılı kararında, bir tüzel kişiliğe ilişkin verilerin elektronik ortamda başka bir veri sorumlusuna aktarılması sebebiyle tüzel kişinin yapmış olduğu başvuruyu, tüzel kişi verilerinin 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında değerlendirilemeyeceğini ifade edilmiştir¹²⁶. Dolayısıyla bir hakkın süjesi tespit edilirken, hakkın öznesinin kişi olarak düzenlenmesi doğrudan tüzel kişileri de kapsam dahiline almamaktadır.

Buna mukabil 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık ve varsayılan temele dayalı ayrımcılık kavramları tanımlanırken tüzel kişilerin de ayrımcılığa maruz kalabileceğini açıkça kabul etmiştir. Keza aynı kanunun 17. maddesinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’na ayrımcılık yasağı ihlaline maruz kaldığı iddiası ile başvuruda bulunabilecek kişileri düzenlerken açıkça tüzel kişi ibaresini de kullanmış; diğer bir ifade ile tüzel kişilerin ayrımcılık yasağı kapsamında mağdur statülerinin olabileceğini açıkça ifade etmiştir.

Netice itibarıyla İnsan Hakları Hukukunu ilgilendiren konularda tüzel kişilerin durumunun ne olacağı, mağdur kabul edilip edilmeyecekleri, şikayet haklarının olup olmadığı gibi sorunlar karşısında her alanda geçerli tek bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu noktada tüzel kişilik teorilerinin açıklanmasının ileride yapılacak değerlendirmeler açısından önem taşıdığını düşünmekteyiz.

3. Tüzel Kişilik Teorileri

Roma Hukukunda günümüzdeki anlamıyla bir tüzel kişilik kavramı söz konusu olmamış, cemiyet ve vakıf gibi birtakım kolektif şahıslar doğmuş olmakla birlikte tüzel kişilik kavramı sistem haline gelmemiştir¹²⁷. 19. yüzyıldan itibaren tüzel kişilerin

¹²⁶ **Kişisel Verileri Koruma Kurulu**, 19.11.2018 T., 2018/131 S. kararı.

¹²⁷ Ziya Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 1999, s. 179.

niteliğine ilişkin olarak öğretilerde çeşitli teoriler geliştirildiği, bu alanda başlayan kanunlaşma hareketleri kapsamında zaman zaman bu teorilerin de dikkate alınarak kanun koyucu tarafından hukuk politikaları benimsenirken nazarı itibara alındığı görülmektedir.

Bilhassa mevzuatta açıkça tüzel kişilere yönelik detaylı düzenlemelerin yer almadığı dönemlerde tüzel kişilik teorileri karşılaşılan sorunlara nasıl cevap aranacağı hususunda çeşitli çözümler sunmaya çalışmıştır. Günümüz İnsan Hakları Hukukunda da tüzel kişilere ilişkin detaylı düzenlemelerin bulunmadığı nazarı itibara alındığında tüzel kişilik teorilerinin önem arz ettiği görülecektir.

a. Farazi Kişilik Teorisi

Savigny, Puchta ve Windscheid tarafından savunulan bu görüşe göre tüzel kişiler bir faraziye kapsamında hukukun kişisi kabul edilirler¹²⁸. Şöyle ki; kişi veya mal topluluklarının bir hukuk düzeninde kişi olarak addolunabilmesi bu kişilerin insan gibi farz edilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu noktada haklar gerçek kişilerle sıkı sıkıya ilişki içerisinde olup; gerçek kişi dışındaki topluluklar yalnızca farazi olarak kişi sayılabilirler. Bu noktada birtakım pratik ihtiyaçlar doğrultusunda tüzel kişiler hukuk düzeninde yaratılmış yapay varlıklar olarak kabul görecektir.

Farazi kişilik teorisine göre bir kişi veya mal topluluğunun kişilik kazanması için kanun koyucunun bu yönde bir iradesinin olması zaruridir. Keza tüzel kişiliğin kendi iradesi söz konusu olmadığından tüzel kişiliğin fiil ehliyetine sahip olması mümkün olmayacak, kendi davranışları ile hak ve borç altına giremeyecektir. Zira tüzel kişinin kendi davranışı değil yalnızca kanunda öngörüldüğü haliyle kurulan organlarının davranışları söz konusu olabilecektir. Tüzel kişinin kendi davranışı olamayacağına göre bu tür farazi kişilerin haksız fiil sorumluluğu da söz konusu olamayacaktır.

¹²⁸ Ergun Özsunay, **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, 5. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s. 47.

b. Gerçek Kişilik Teorisi

Alman hukukçu Otto v. Gierke ve Beseler tarafından savunulan bu görüşe göre kişi veya mal toplulukları kanun tarafından yaratılmamaktadır. Bunlar zaten var olan yapılanmalar olup; kanunlar sadece bu varlıkların tüzel kişiliğini tanımaktadır. Dolayısıyla burada kişi veya mal toplulukları esasında kanun koyucunun iradesi olmadan var olabilmekte; kanun koyucu yalnızca iradesi ise bu varlıkların tüzel kişiliğini tanımaktadır. Ayrıca gerçek kişilik teorisi sonradan organ teorisi veya organizm teorisi olarak geliştirilmiştir¹²⁹. Nasıl ki insanların organları eliyle gerçekleşen fiillerden insanlar sorumlu tutuluyor ise tüzel kişilerin organları eliyle gerçekleşen fiillerden de tüzel kişiler sorumlu tutulmalıdır¹³⁰.

Gerçeklik teorisine göre esas alınan husus sosyolojik olgulardır. Hukuk düzeni tüzel kişilere kişilik atfederken burada esasında varsayımsal bir olgu değil sosyal bir olgu olarak mevcut olan bir yapılanma dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda tüzel kişilerin tıpkı gerçek kişiler gibi bir sosyal gerçeklik olarak kabul edilmesi zaruridir¹³¹.

Tüzel kişiliğin irade sahibi olup olmadığı hususunda ise gerçek kişilik teorisi, farazi kişilik teorisinden farklı olarak tüzel kişiliğin kendisini oluşturan kişilerden ayrı ve bağımsız bir iradeye sahip olduğunu kabul etmektedir. Zira tüzel kişi organları vasıtasıyla işlem tesis edebilmekte, bu noktada fiil ehliyetine sahip olabilmektedir. Keza tüzel kişinin organlarının fiilleri tüzel kişiliğe atfedilebildiğinden organları tarafından gerçekleştirilen davranışlar sebebiyle vuku bulan haksız fiilden dolayı tüzel kişiliğin sorumluluğu gündeme gelebilecektir.

c. Amaç Kişiliği Teorisi

Bu teoriye göre kişi ve mal toplulukları canlı varlık olarak kabul edilemeyeceklerdir. Zira hukukun tüzel kişilik atfettiği kişi ve mal toplulukları esasında örgütlenmiş bir birliktelikten başka bir şey değildir. Keza bu tür toplulukların organlarından bağımsız bir doğal iradeye sahip oldukları da ileri sürülemeyecektir.

¹²⁹ A.g.e, s. 48.

¹³⁰ Serozan, **Tüzel Kişiler ...**, s. 23.

¹³¹ Teoman Akünel, **Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, 2. Baskı, İstanbul: Beta, 1995, s. 15.

Bununla birlikte burada örgütlenmiş birlikteliğin amacı doğrultusunda organlarının iradesi nazarı itibara alınmalı ve organlarının ortak iradesi esasında kişi ve mal topluluğunun iradesi olarak kabul edilmelidir. Bu noktada kanun kapsamında teşekkül eden kişi ve mal topluluklarının hak süjesi olarak kabul edilmesi, organlarının iradesinin de tüzel kişiliğe atfedilmesi zaruri olmaktadır. Bu görüşe göre kişi ve mal topluluklarının tüzel kişiliği kazanmasında dikkate alınması gereken esas nokta bu tür yapılanmaların amacı olmakta; bu amaç doğrultusunda tüzel kişi hak ve borçlara sahip olabilmektedir¹³².

d. Soyutlama Teorisi

Soyutlama teorisine göre ise tüzel kişilik insan fikrinin yaratmış olduğu bir varlıktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise bu varlığın esasında bir varsayım olmadığı; insan fikrinin yaratmış olduğu bir soyutlamanın nihai sonucu olarak mal ve kişi topluluklarının kendisini oluşturan kişilerden ayrı bir kişiliğe sahip olduğudur. Dolayısıyla burada mevcut olan inkâr edilmemekle birlikte tüzel kişi mevcut olandan yola çıkarak insan aklı tarafından yaratılan bir soyutlama olarak kabul edilmektedir.

Netice itibarıyla olaylar bünyesinde var olan kişi ve mal toplulukları soyutlama neticesinde hukuk kişiliğine sahip olmaktadır¹³³. Bu noktada bir tüzel kişinin üyeleri veya faydalananları değişse de burada esasında soyutlama devam ettiği için de tüzel kişilik varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda organların ortak iradesi de tüzel kişiliğin iradesi olarak kabul edilmektedir. Bir kişinin hukuki sonuç doğurmaya yönelik iç dünyasındaki isteğinin o kişinin iradesi olduğu dikkate alındığında¹³⁴ tüzel kişinin organlarının iradesi de tüzel kişiliğin iradesi olmaktadır. Netice itibarıyla tüzel kişiler hak süjesi olarak kabul edilmekte ve hak ehliyeti, fiil ehliyeti ve haksız fiil sorumlulukları da gerçek kişilik teorisinde olduğu gibi kabul görmektedir.

¹³² Oğuzman, Seliçi, Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, s. 294.

¹³³ Ömer Ergün, **Medeni Hukuk Tüzel Kişilerin Ehliyet Durumu**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 23.

¹³⁴ Caner Taşatan, **Sözleşmenin Kurulması**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 9.

e. Değerlendirme

Tüzel kişilik teorileri Türk Hukuku kapsamında değerlendirildiğinde kanun koyucunun esasında spesifik bir teoriyi benimseyip o teori doğrultusunda düzenleme yapmadığı; bununla birlikte yapılan düzenlemelerde çeşitli teorilerin yansımalarının olduğu görülmektedir. Örneğin tüzel kişilerin oluşturulabilmesi için kural olarak resmi işlem şartının bulunmaması, tüzel kişilerin ve gerçek kişilerin esasında aynı hak ve borçlara sahip olması, yalnızca tüzel kişilerin doğası gereği gerçek kişilerin sahip olabileceği haklara sahip olamaması, tüzel kişilerin fiil ehliyetini haiz olması ve haksız fiillerden dolayı sorumlu tutulabilmeleri arasında Türk Hukukunda gerçek kişilik teorisinin yansımaları olarak kabul edilmektedir.

Serozan’a göre “tüzel kişiler hukukunda belirli bir soruna tutarlı çözüm arayan hukukçu, o sorunu kuşatan tüm maddi koşulları dikkate almalı, ayrıca seçilen çözümün günlük yaşamdaki ekonomik ve sosyal etkilerini, sonuçlarını hesaba katmalıdır¹³⁵.”

Türk Anayasa Hukuku kapsamında tüzel kişilik teorileri değerlendirildiğinde de esasında sosyal ve ekonomik gerekler doğrultusunda düzenlemeler yapıldığı ve bu düzenlemelerin gerçeklik teorisini yansıttığını iddia etmek hatalı olmayacaktır¹³⁶. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de bir norm denetimi kararında “... ölen kişinin özellikle süresiz ve topluma dönük, sosyal amaçlar taşıyan haklarının kullanılması ve borçlarının yerine getirilmesini sağlayacak ve insan ömrünü aşan bir yaşam süresi olan tüzelkişinin bu görevi üstlenmesini kabul etmek, toplumsal gereksinimlerle bütünleşen hukuk mantığının akılcı bir çözümüdür. Bu nedenlerle, gerçek kişiler yanında, onların ölümünden sonra süreyle kısıtlanmadan hukukî işlemlerini sonuçlandırmaya devam edecek hukukî varlıklar yani tüzelkişiler, hukuk kurallarıyla geliştirilmeye başlandı. Bununla birlikte tüzelkişi kavramı ve bu kişiliğe bağlı pasif ve aktif ehliyetler, çağdan çağa ve ülkeden ülkeye farklı hukukî teorilere konu olmuş ve bu yüzden değişik çözümler ve düzenlemeler ortaya çıkmıştır”

¹³⁵ Serozan, *Tüzel Kişiler ...*, s. 24-25.

¹³⁶ Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru): İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 219.

değerlendirmesinde bulunmuş ve Türk Hukukunda tüzel kişiler hususunda gerçeklik teorisinin benimsendiğini ifade etmiştir¹³⁷.

Mezkûr karara ilaveten 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi bağlamında özel hukuk tüzel kişilerinin de tüzel kişiliğe ait haklar sebebiyle bireysel başvuruda bulunabileceği düzenlemesi tüzel kişilerin niteliğinin nasıl ele alınması gerektiği hususunda önem arz eden bir düzenleme olarak belirlemektedir. Zira tüzel kişilerin tüzel kişiliğine özgü birtakım temel hak ve hürriyetlerinin olduğunun kabulü ile tüzel kişiler esasında bir varsayım olarak değil bir sosyal varlık olarak kabul edildiğini gözler önüne sermektedir.

C. Şirket Kavramı

Ortak bir amaç, hukukun kişilerini farklı örgütlenme yapıları içerisine girmeye kanalize eder. Örnek vermek gerekirse kişiler bir sözleşme ilişkisi ile malvarlıklarının bir kısmını veya ortak çabalarını birleştirmek suretiyle bir ortak amacı gerçekleştirme faaliyeti içerisine girebilirler. Bununla birlikte bu birleşme, birleşen kişilerden bağımsız bir varlığa sahip olmayacaktır. Zira burada taraflar sadece sözleşme akdetmişler, bu sözleşme çerçevesinde mal, sermaye veya emekleri birleştirmişlerdir. Dolayısıyla burada her ne kadar bir birleşme mevcut ise de hukuk sistemi mezkûr birleşmeye birleşmeyi sağlayan kişiler açısından bağımsız bir hukuki kişilik bahsetmez¹³⁸.

Ulusal hukuk düzenleri, ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için ikinci bir yol öngörmektedir. Bu noktada ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için örgütlenme durumunda, bu amacın gerçekleşmesini sağlayacak kişi veya mal topluluklarına, birleşen kişilerden yahut malı tahsis eden şahıslardan bağımsız bir kişiliğin tanınması durumunda da yukarıda izah edildiği üzere tüzel kişi kavramı, kamu hukuku tüzel kişisi ve özel hukuk tüzel kişisi, kâr amacı güden tüzel kişiler ile kâr amacı gütmeyen tüzel kişiler ayrımları ile karşılaşmış olunur¹³⁹ ve bu aşamada şirket kavramı önem

¹³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 1998/15 Esas, 1989/9 Karar Numaralı 14.02.1989 Tarihli kararı.

¹³⁸ Hasan Pulaşlı, **Şirketler Hukuku Şerhi**, C.1., 3. Baskı, Adalet Yayınevi: Ankara, 2015, s. 32

¹³⁹ Oğuzman, Seliçi, Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, s. 192.

kazanır. Her ne kadar “*bütün hukuk insanlar içindir*” ilkesi kapsamında Roma Hukukunun temelinde tüzel kişi yapılanması mevcut olmasa da *societas* denilen kurum eliyle M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren kişi toplulukları için de geçerli olan hukuk üretilmeye başlanmıştır¹⁴⁰. *Societas* Türk Hukukunda adi ortaklığa çok benzer şekilde iki yahut daha fazla kişinin hukuka uygun bir çıkar elde etmek gayesiyle mal ve emeklerini bir araya getirmeyi taahhüt suretiyle kurulan tam iki taraflı bir sözleşme¹⁴¹ olarak tanımlanmakta olup; bu kurumun ekonomik ve ticari ihtiyaçlara cevap vermesi amacıyla tüzel kişiliğe sahip şirket müessesesi evrimleşmiştir.

Sözlük anlamı itibarıyla “ortaklık” anlamına gelen şirket¹⁴², kazanç paylaşmak amacı güden tüzel kişilerden olup; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda bu kavram yer almamaktadır. Mezkûr kavram yasa ve diğer mevzuat hükümleri ile Türk Hukukunda düzenlenmektedir. “*İki veya daha fazla kişinin mal veya emeklerini belli bir amaçla birleştirmek suretiyle oluşturdukları ortaklıklar*” olarak tanımlanabilecek şirketler¹⁴³, Türk Hukukunda Ticaret Kanunu aracılığıyla düzenlenmiştir. Burada şirketler şahıs ve sermaye şirketi olarak ikiye ayrılmakta olup; kollektif ve komandit şirketler şahıs şirketi olarak; anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ise sermaye şirketi olarak adlandırılırlar¹⁴⁴.

Çalışmamızda şirket kavramı ile kâr amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan ticari şirket ele alınacaktır. Şu hususu belirtmek gerekir ki; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ve Fransız Anayasası’nda “şirket” kavramı kendisine yer bulamamaktadır. Bu noktada mezkûr hukuki kavramın tanımı normlar hiyerarşisinde anayasanın altında bulunan normlar eliyle gerçekleşmektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metnine bakıldığında da “şirket” tanımının yapılmadığı görülmektedir. Sözleşme metninin oluşturulması aşamasında şirket kişiliğinin görece önemsizliği metinde böyle bir açıklama olmamasına sebep olmuş olabilir¹⁴⁵. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına da bakıldığında Mahkemenin böyle bir

¹⁴⁰ Elif Akıncı, “Tarihsel Perspektifte Limited Şirket Kavramı”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 76(2), 2019, s. 486.

¹⁴¹ Şahin Akıncı, Roma Hukuku’nda Şirket (Societas) Akdi ve Bunun Türk Hukuku’na Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S. 1-2, 1996, s. 138

¹⁴² Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

¹⁴³ Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, *Şirketler Hukuku*, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2012, s. 1.

¹⁴⁴ Hasan Pulaşlı, *Şirketler Hukuku Genel Esaslar*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017, s. 51-53.

¹⁴⁵ Emberland, *The Human Rights of Companies*, s. 10.

tanımlama vermeye temayülü olmadığı görülmektedir. Nitekim genel kabul uyarınca şirket tüzel kişiliğinin kuruluş esaslarının iç hukuk meselesi olarak görülmesi mahkemeyi böyle bir tanımlama yapmama tercihinine itmektedir. Bu bağlamda şirket tanımı iç hukuk sistemlerine bırakıldığından; yapılacak şirket tanımı da ilgili hukuk düzenine göre değişecektir.

Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde tanımlı bir şirket kavramı olmasa ve bu tanım iç hukuk düzenlerine bırakılmış olsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı uyarınca şirketler birtakım hak ve ihlaller için başvuru yapmakta ve kazanç elde etme amacı güden bir tüzel kişi olarak başvuru şirketin esasında taraf devletlerin iç hukuk düzenlerinde ortak bir karakteristiği bulunmaktadır¹⁴⁶.

Hissedarlarından ve kurucularından bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip olan ticari şirketlerin varlık sebebinin ne olduğu çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Ekonomik bir aktiviteyi gerçekleştirmek için kurulan mal ve insan topluluğu olan şirketlerin sorumluluğu hususunda şirkete yatırım yapan hissedarların sınırlı sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Şirketlerin yegâne varlık sebebinin (*raison d'être*) şirket hissedarlarının menfaati olduğu yönündeki görüş günümüz dünyasında kabul görmemektedir¹⁴⁷. Her ne kadar şirket hissedarlarının parasal çıkarları şirket kaygılarının temelinde olsa da¹⁴⁸ kompleks bir toplumsal yapılanma olarak şirketler; çalışanları, borçluları, alacaklıları, kendileriyle hukuki ilişki kurdukları gerçek ve tüzel kişiler olmak üzere birçok toplumsal grubun menfaati ile yakın ilgilidirler¹⁴⁹. Bununla birlikte gerek pratik yaşamda gerekse şirketlerin taraf oldukları davalarda şirketlerin kâr elde etme ve kazanç dağıtma amacı olan özel hukuk tüzel kişisi olduğu dikkate alınarak temel amaçlananın parasal menfaat olduğu kabul görmektedir. Zira buradaki ekonomik amaç ortadan kalktığında şirketlerin dernek veya vakıf gibi özel hukuk tüzel kişilerinden bir farkı kalmayacağı kabul edilmektedir¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Eduardı Gill-Perdo, "Proportionality and the Human Rights of Companies Under ECHR – Whose Interests are at Stake?", *Nordic Journal of International Law*, C. 89, S.3-4, 2020, s. 372.

¹⁴⁷ Emberland, *The Human Rights of Companies*, s. 11.

¹⁴⁸ Petri Mäntysaari, *Comparative Corporate Governance: Shareholders as a Rule-maker*, Heilderberg: Springer, 2005, s. 16.

¹⁴⁹ Lawrence A. Cunningham, "Commonalities and Prescriptions in the Vertical Dimensions of Corporate Global Governance", *Cornell Law Review*, C. 84, 1999, s. 1133.

¹⁵⁰ Bilgili, Demirkapı, *Şirketler Hukuku*, s. 2.

Şirketler Avrupa Hukuk düzeninde farklı farklı adlandırılabilirler: *Société anonyme* (SA), *société d'une personne à responsabilité limitée* (Sprl), *Limited Liability Company*, *Private Company Limited by Shares* ya da *die Gesellschaft mit beschränkter Haftung* (GmbH) gibi. Şirketlerin organizasyonel yapısına bakıldığında hissedarlarından ayrı bir yönetim organı olduğu, farklı sayıda hissedarlara sahip oldukları görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yahut Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruları değerlendirmesi hususunda şirketin büyüklüğü ya da etkinlik gösterdiği alanın önem arz etmediği görülmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1'inci maddesi uyarınca önem arz eden husus, şirketin yönetim merkezinin ya da faaliyet gösterdiği ülkenin Avrupa Konseyi'ne üye ülke olması değil; şirketin temel hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği iddia olunan devletin Avrupa Konseyine üye devlet olmasıdır.

Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından şirketin türü -örneğin Türk Hukuku açısından ifade edersek şirketin limited şirket mi yoksa anonim şirket mi olduğu – başvurunun kabul edilebilirliği için önem arz etmemekte ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi farklı şirket kategorilerine, türlerine farklı muamelede bulunmamaktadır. Bu husus çalışmamızın ikinci bölümünde detaylıca incelenecektir.

Şirketler ayrıca ulusal şirket, çok uluslu şirket gibi başka bir ayrıma daha tabi tutulabilirler. Kendi ülkesi dışında en az başka bir ülkede daha faaliyet gösteren şirketler çok uluslu şirket ("*multinational companies*" ya da "*multinational corporations*") olarak tanımlanabilmektedir. Çok uluslu şirketlerin genel özellikleri iki veya daha fazla ülkede faaliyette bulunma, faaliyette bulunduğu ülkelerin ekonomisinde toplumsal ve bilhassa insan hakları hususunda etkiye sahip olma¹⁵¹, ulus ötesi yatırımların çeşitlenmesine ve globalleşmeye katkı sağlama olarak ifade edilebilir¹⁵².

¹⁵¹ Surya Deva, "Human Rights Violations By Multinational Corporations and International Law", *Connecticut Journal of International Law*, C. 19, 2003-2004, s. 1.

¹⁵² Yavuz Akbulak, Çok Uluslu Şirket Dedikleri (Derleme), <https://legal.com.tr/blog/genel/cok-uluslu-sirket-dedikleri-derleme/>, Son Erişim Tarihi: 04.08.2022.

Çok uluslu ticari şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne veya Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruları uygulaması hususunda farklı bir durum olup olmadığı irdelendiğinde bu tip ticari yapılanmaların bireysel başvuru haklarını nadir olarak kullandıkları, yapılan başvurular arasında çok uluslu şirketlerin başvurularının azınlıkta kaldığı uygulamada görülmektedir. Her ne kadar *British-American Tobacco Company Ltd v. Hollanda*¹⁵³ ya da *YouTube LLC Corporation Service Company vd.*¹⁵⁴ başvuruları istisna sayılacak davalar olsa da bu tür başvurular sayıca azdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde de bireysel başvuru yoluna müracaat eden şirketlerin daha ziyade küçük veya orta büyüklükte şirketler olduğu görülmektedir¹⁵⁵. Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadı da irdelendiğinde bankalar veya büyük sermayeli şirket başvurularının küçük veya orta ölçekli şirketlere nazaran sayıca az olduğu görülmektedir.

Bu noktada 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'a da değinmekte fayda mevcuttur. Mezkûr kanunun 46'ncı maddesinde “*Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda*” bulunabileceği ifade edilmiştir.

Özel hukuk tüzel kişisi kavramı ulusal hukuk perspektifinden irdelendiğinde bu kavramın mer'î hukukta anılan tüzel kişiler için şemsiye bir ifade olarak kullanıldığı görülecektir. Dolayısıyla dernek, vakıf, kooperatif, siyasi parti, sendikalar ile ticaret kanununda düzenlenen anonim şirket, limited şirket, kollektif şirket, komandit şirket gibi tüzel kişilerin, hatta somut olayın koşullarına göre site yönetimi gibi toplulukların da bu kapsamda değerlendirildiği söylenebilecektir. Bu noktada kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan ticaret şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nde bireysel başvuru yolunda incelenen haklarının neler olduğu da çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylıca incelenecektir.

¹⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *British-American Tobacco Company Ltd. v. Hollanda*, Başvuru No: 19589/92, Karar Tarihi:20.11.1995.

¹⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *YouTube LLC Corporation Service Company vd.* Başvurusu, Başvuru No:2014/4705, Karar Tarihi:29.05.2014.

¹⁵⁵ Emberland, *The Human Rights of Companies*, s. 12.

Bununla birlikte şu hususu da belirtmek isteriz ki; hukuken tüzel kişilik sahibi olmayan adi ortaklıkların bireysel başvuru hakkına sahip olup olmayacakları hususu da ayrıca incelenmelidir. Çalışmamız boyunca her ne kadar şirketler veya ticaret şirketleri kavramı ile ulusal hukuklarda tüzel kişiliği haiz ticari şirketler kastedilse de tüzel kişiliği haiz olmayan adi şirketlerin bireysel başvuru kapsamındaki konumu ayrıca ele alınacaktır.

Türk Hukukunda adi ortaklıkların tüzel kişiliği olmadığı açık olup; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin benimsediği özerk yorum¹⁵⁶ ve özerk kavramlar doktrini¹⁵⁷ uyarınca, kanun düzeyinde tüzel kişilik tanınmamış ve bu yönden örgütlenme olarak görülmeyen birliktelikler, mahkemelerin yapacağı özerk yorumla bireysel başvuruda bulunabilecek örgütlenme olarak da görülebirlirler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları çerçevesinde bu sorun ikinci bölümde detaylıca irdelenecektir.

Ayrıca çalışmamız açısından önem arz eden şu hususa da değinmek gerekirse; her ne kadar özel hukuk tüzel kişileri öğretide kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden tüzel kişiler ve kazanç paylaşım amacı gütmeyen tüzel kişiler olarak sınıflandırılrsa da burada çalışmamızın sınırını ticaret şirketlerin teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir. Diğer bir ifade ile çalışmamız İnsan Hakları Hukuku'nda geniş anlamı ile tüzel kişilere değil; tüzel kişilerin bir alt grubu olan şirketlere hasredilmiştir ve bu çerçevede teorik ve pratik değerlendirmelerde bulunulacaktır. Aşağıda açıklanacağı üzere kazanç paylaşma amacı gütmeyen tüzel kişilerin insan onurunu korumayı amaçlayan İnsan Hakları Hukuku ile aynı teorik zemin üzerinde ele alınması daha kolay olabilmekte iken, gerçek kişi olmayan ve buna ilaveten kazanç amacını önceleyen bir hukuki kişiliğin İnsan Hakları Hukuku çatısı altında temel hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla bireysel başvuru mekanizmalarını kullanması kimi yazarlarca etik görülmemektedir. Bu hususa değinmeden evvel bireysel başvuru kavramının irdelenmesinde fayda görmekteyiz.

¹⁵⁶ Abdurrahman Eren, "Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri", **Anayasa Yargısı**, C. 32, S.1, 2016, s. 263.

¹⁵⁷ Anne-Blandine CAIRE, "Des Notions Autonomes du Droit de la Convention Européenne des Droits de l'Homme à la Transsystème", **La Revue du Centre Michel de L'Hospital**, C.17, 2019, s. 11.

D. Bireysel Başvuru ve Anayasa Şikâyeti Kavramları

Bireysel başvuru kavramı ile anayasa şikâyeti kavramı yakından ilintili olup; her iki kavramın birlikte ele alınması zaruridir. Şöyle ki; anayasa şikâyeti kavramı Almanca “*Die verfassungsbeschwerde*”, İngilizce “*constitutional complaint*”, olup; Türk Anayasa öğretisinde ve anayasa değişikliğine ilişkin değişiklik taslaklarında uzun yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde kullanım alanı bulmuştur¹⁵⁸. Bununla birlikte 1982 Anayasası’nın 148’inci maddesi ve ilgili diğer maddelerinde anayasa şikâyeti kavramı benimsenmemiş; bunun yerine bireysel başvuru kavramı tercih edilmiştir.

Sözlük anlamı itibarıyla bireysel “*bireyle ilgili olan, bireye özgü olan, ferdî*” manasına gelmekte olup; birey ise “*toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içerisinde belirlenen insanların her biri, fert*” anlamına gelmektedir¹⁵⁹. Bu noktada Anayasa’nın 148’inci maddesinde herkesin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunabileceği ifade edilmişken; bireysel başvuru yerine daha kapsamlı olacak şekilde kişisel başvuru kavramının kullanılmasının daha uygun olacağı¹⁶⁰, bireysel başvuru kavramının kimi ülkelerde uygulanan herhangi bir dava olmaksızın doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesi’ne aykırılık başvurusunda bulunulmasına yönelik, bir anlamda soyut norm denetiminin bireylerce işletilmesini amaçlayan halk davası¹⁶¹ (“*actio popularis*”) kavramını da kapsayacak şekilde bir anlama gelebileceği¹⁶² öğretide kimi yazarlar tarafından ifade edilmiştir. Dolayısıyla her ne kadar öğretide anayasa şikâyeti kavramının terminolojik olarak daha isabetli olduğu¹⁶³ ifade edilse de ilgili Anayasa değişikliği ile de benimsenen kavram bireysel başvuru olduğundan çalışmamızda bu kavram kullanılacaktır.

¹⁵⁸ Tolga Şirin, **Türkiye’de Anayasa Şikayeti...**, s. 6.

¹⁵⁹ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

¹⁶⁰ Örneğin öğretide Ömer Anayurt bu terimi Avrupa İnsan Hakları Hukuku bağlamında kullanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Anayurt, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004, s. 22.

¹⁶¹ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 272.

¹⁶² Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.95, 2011, s. 14.

¹⁶³ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 271-272.

Bireysel başvuru, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ilgili hükümleri çerçevesinde ele alındığında "*bireyin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler hakkında ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki haklardan ve buna ek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kabul ettiği protokollerde düzenlenen haklardan herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma yolu*" olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁴. Bireysel başvuru yapılacak makamın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olması durumunda ise bireysel başvuru, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 34'üncü maddesine dayanarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ek protokollerinde tanınan hakların taraf devletler tarafından ihlal edilmesi halinde "*mağdur olduğunu ileri süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları*" tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurma yolu olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁵. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 40 ve 148'inci maddeleri herkes ibaresini kullanmakta iken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesinde mağdur olduğunu ileri süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları ifadesinin kullanılması, bir uluslararası insan hakkı koruma mekanizmasına kişilerin devletler aleyhine yapacakları başvuruda gerçek kişi dışındaki hukuk kişilerinin konumunun açıkça izah edilme kaygısının bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Bu husus çalışmamızın ikinci bölümünde detaylıca incelenecektir.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti mevzuatı nazarı itibara alındığında, bireysel başvuru, kamu gücü tarafından birtakım temel hakların ihlal edilmesi sebebiyle mağdurların bu iddialarını ulusal denetim yolu olarak Anayasa Mahkemesi ve uluslararası denetim yolu olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne taşımaya imkân sağlayan bir olağanüstü kanun yolu olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bireysel başvuru, insan haklarının iç hukukta ve uluslararası hukukta korunmasına imkân tanıyan yargısal nitelikteki bir hak arama yolu olup; burada korunan birtakım temel haklarının ihlal edildiğini ileri süren mağdurların amacı, bu ihlalin tespit edilerek söz konusu hak ihlalinin yarattığı mağduriyetin giderilmesi yönünde karar tesisini

¹⁶⁴ Melek Acu, "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.110, 2014, s. 403-404.

¹⁶⁵ Mezkûr maddenin 11 Nolu Ek Protokol ile değiştirilmesinden evvel başvuru hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 25'inci maddesinde düzenlenmekteydi. Maddenin mezkûr ek protokol öncesi ve sonrası versiyonunun aynı olduğunu belirtmek isteriz.

sağlamaktır¹⁶⁶. Dolayısıyla yukarıda ifade edildiği üzere çıkar ve irade teorilerini uzlaştırarak hakkı, hukukun koruduğu ve hakkın sahibine mezkûr korumadan faydalanma yetkisinin sağlandığı menfaat olarak tanımladığımızda insan hakkı kavramının da sahibine birtakım korumalar sağladığı izahtan varestedir. Bu noktada bireysel başvuru da Ulusal ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku bünyesinde birtakım hakların korunmasını amaçlayan bir yol olarak ele alınmaktadır.

Bununla birlikte bireysel başvurunun hukuki niteliği hususunda açıklama yapmak gerekirse; burada üzerinde durulması gereken husus, bireysel başvurunun hak mı yoksa bir dava/itiraz yolu mu olduğudur. Şekli açıdan bakıldığında bireysel başvuru yolu açıkça Anayasa'nın "Yargı" başlıklı üçüncü bölümünün 148'inci maddesinin 1'inci fıkrası Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir hak arama yolu olarak kabul edildiğinden buradan hareketle bireysel başvurunun bir hak olmadığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte açıkça "bireysel başvuru" kavramını ihtiva etmese de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Kişinin Hak ve Ödevleri" başlıklı ikinci bölümünün 40'ıncı maddesinin 1'inci fıkrasının bireysel başvuruyu da kapsadığı yolunda yapılacak bir yorum ile şekli açıdan bireysel başvurunun bir hak olduğu sonucuna varılabilecektir¹⁶⁷. Keza 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45'inci maddesi "*Bireysel Başvuru Hakkı*" başlığını ve 46'ncı maddesi "*Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar*" başlıklarını taşıdığından, bu noktadan hareketle şekli açıdan yapılacak bir değerlendirme ile bireysel başvuru hak olarak kabul edilebilecektir.

Maddi açıdan bireysel başvurunun hak olup olmadığı meselesinin irdelenmesi amacıyla, Anayasa'nın 148'inci, 40'ıncı ve 36'ncı maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, burada belirli durumlarda belirli haklara birtakım korumalar getirildiği ve aynı zamanda bireysel başvuru yoluna gidecek kişilere bu korumadan faydalanma yetkisi sağlandığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle öğretilde bireysel başvurunun maddi açıdan bir hak olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir¹⁶⁸.

¹⁶⁶ M. Sezgin Tanrıku, *Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru*, İstanbul: Seçkin, 2022, s. 17.

¹⁶⁷ Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti ...*, s. 20.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 21.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki düzenlemeye paralel şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" başlıklı ikinci bölümünün "Bireysel Başvuru" başlıklı 34'üncü maddesinde bireysel başvurunun bir hak arama yolu olarak düzenlendiği sonucuna varılabilecekken; Sözleşme'nin "Hak ve Özgürlükler" başlıklı birinci bölümünün "Etkili Başvuru Hakkı" başlıklı 13'üncü maddesinin geniş yorumlanarak bireysel başvurunun etkili başvuru hakkı içerisinde değerlendirilebilecek bir hak olduğu sonucuna varabilmek mümkün gözükmemektedir.

Bireysel başvurunun bir hak olarak kabul edilmesi halinde; bu hakkın sınırlandırılması temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimine tabi olacak, yorum açısından şüphe durumunda hak ve özgürlükler lehine yorum yapma ilkesi burada uygulanacak ve Türk Anayasa Hukuku uyarınca Kanun Hükmünde Kararnameler¹⁶⁹ ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile düzenlenemeyeceklerdir¹⁷⁰.

Bireysel başvurunun bir hak olarak kabul edilebileceği yönündeki yorumlara ilaveten; bireysel başvuru, aynı zamanda birtakım hakların korunmasını ve ihlal edildiğinde giderim hükmünün tesis edilmesini amaçlayan ikincil nitelikte ve olağanüstü bir yol ya da dava olarak da ele alınabilmektedir¹⁷¹. Dolayısıyla bu noktada bireysel başvuru objektif ve sübjektif karakter taşıyan karma nitelikte bir dava yolu olarak da değerlendirilebilmektedir. Şöyle ki; sadece hakkı ihlal edilen kişiler tarafından bireysel başvuru yapılabileceği veya Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 74'üncü maddesi kapsamında Kamu Denetçiliği Kurumuna böyle bir yetki tanınmadığı nazarı itibara alındığında ve dahi bireysel başvurudan feragat edilmesi halinde davada düşme kararı verilebileceği düşünüldüğünde, Türk Hukukunda bireysel başvurunun sübjektif dava kategorisi çerçevesinde değerlendirilebileceği ileri sürülebilmektedir. Bununla birlikte yasama, yürütme ve yargı organları ile toplumda hukuki anlamı olan her fiilin Anayasaya uygun olmasını gerekli kılan anayasanın

¹⁶⁹ A.g.e., s. 26-27.

¹⁷⁰ Yavuz Atar, "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi", **Anayasa Yargısı**, C.36, S.1, 2019, s.244; Özen Ülgen Adadağ, "Kanun – Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar", **Anayasa Yargısı**, C. 36., S.1, 2019, s. 273.

¹⁷¹ Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının 'Başvuru Yollarının Tüketilmesi' Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXIII, S.1., 2015, s. 25.

üstünlüğü ilkesi¹⁷², hak ve özgürlüklerin kişiye bağlı vazgeçilemez ve devredilemez karakteri¹⁷³, bireysel başvuru yolunda Anayasa Mahkemesi'nin re'sen tedbir kararı verebilmesi gibi özellikleri de bu dava yolunu objektif davaya yakınlaştırmaktadır¹⁷⁴. Ayrıca Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 80'inci madde 2'nci fıkrası uyarınca Bölümler ya da Komisyonlar başvurudan feragat edilmesi, başvurunun takipsiz bırakılması, ihlalin sonuçlarının ortadan kalkmış olması gibi durumlarda bir başvuruyu “... Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı hâllerde incelemeye devam edebilir.”

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni incelendiğinde Sözleşme'nin 23, 26, 36 vd. maddelerinde bireysel başvurunun bir dava (Fransızca *affaire*, İngilizce *case*) olarak nitelendirildiği görüldüğünden burada lafız itibarıyla da bireysel başvurunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde görülen bir dava çeşidi olduğu söylenebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bağlamında bireysel başvuru davasının objektif ve sübjektif karakteri irdelendiğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'nün “Geçici Tedbirler” başlıklı 39'uncu maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi taraflardan ya da ilgili kişilerden birinin talebi üzerine ya da re'sen ihtiyati tedbir kararı alabilmekte ve bunu taraflara bildirebilmektedir. Bu durum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bireysel başvuru yolunu objektif dava yoluna yakınlaştırmakta iken; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 37'nci ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'nün 43'üncü maddeleri kapsamında kayıttan düşürme kararı verebilmesi mezkûr başvuru yolunda hem objektif hem de sübjektif dava özelliklerinin bulunduğu göstermektedir. Zira ilgili madde uyarınca başvuru, başvurusunu takip etme niyetinde değilse ilgili başvurunun kayıttan düşürülmesine karar verilebilir (*sübjektif karakter*). Bununla birlikte aynı madde uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce kayıttan düşürme kararı verilmesini gerekli kılacak bir neden olsa dahi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri kapsamında korunan haklara saygı ilkesinin gerekli kılması hallerinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilgili

¹⁷² Yavuz Atar, “Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü İlkesi ve Bu İlkenin Anayasada Yer Almasının Hukuki Sonuçları (Anayasa m.11)”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2., S.2., 1989, s. 183.

¹⁷³ Ahmet Kılınç, “İnsan Haklarının Anayasal Konumu”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IX, S.1-2, 2005, s. 281.

¹⁷⁴ Tolga Şirin, **Türkiye’de Anayasa Şikayeti ...**, s. 30-39.

başvuruya bakmaya devam edebileceği de bu kapsamda düzenlenmiştir (*objektif karakter*). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 80'inci madde 2'nci fıkrasındaki düzenlemeye benzer şekilde başvuru takipsiz bırakılsa, ihtilaf çözümlenmiş olsa yahut herhangi bir haklı gerekçe ile başvurunun incelenmesinin sürdürülmesi haklı gözükmese de burada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kayıttan düşürme kararı verebileceği gibi korunan insan haklarına saygı gereğince başvuruyu incelemeye devam da edebilir, kayıttan düşürülen bir başvuruyu yeniden kayıt altına alabilir. Dolayısıyla burada benimsenen insan haklarına saygı ilkesinin bir yansıması olarak burada bireysel başvuru yoluna yer yer objektif karakter atfedildiği de söylenebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Ruhi Abat Başvurusu* kararında incelenen hak ihlali iddialarından bir tanesi de bireysel başvuru hakkı ihlali olmuştur. Başvurucu gerçek kişi tutukluluğuna yapmış olduğu itirazların reddedildiğini, itirazlarının reddine yönelik farklı tarihlerde tesis edilmiş iki kararın kendisine aynı anda tebliğ edildiğini ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının engellendiğini ileri sürmüştür. Konuya ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru hakkının “*Anayasa'nın 40. maddesinde güvenceye bağlanan etkili başvuru hakkının özel bir görünümü*” olduğunu ifade etmiş, bu hakkın Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında ortak korunan haklardan birisi olduğunu ifade etmiştir¹⁷⁵.

Yukarıda izah edildiği üzere bireysel başvurunun, ilgili mevzuat kapsamında korunan birtakım hakların ihlal edilmesi halinde hak öznelerinin uğramış olduğu ihlalin giderimini amaçlayan ve aynı zamanda hak olarak da değerlendirilen bir yol olduğu görülmektedir. Kazanç elde edip paylaşma amacı güden tüzel kişi olan şirketlerin bu kapsamda özne olarak değerlendirilmesine ya da diğer bir ifadeyle şirketlerin İnsan Hakları Hukuku'ndan faydalanmasına yönelik öğretideki görüşlerin açıklanması çalışmamız açısından bu aşamada büyük önem taşımaktadır.

¹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ruhi Abat Başvurusu, Başvuru No: 2014/4724, Karar Tarihi: 07.03.2019, para. 44-45.

V. Şirketlerin İnsan Hakları Korumasından Faydalanması: Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku'nda Hakkın Süjesi Olmasına İlişkin Görüşler

Kâr elde etme ve kazancın paylaşımı amacı güden tüzel kişi olan şirketler, hiç şüphesiz bir ülkenin hukuki ve ekonomik düzeni ve dahi sosyal refahı açısından büyük öneme sahiptir. 19. yüzyıldan itibaren liberal ekonomi sistemi içerisinde başta anonim ortaklıklar olmak üzere sermaye şirketlerinin gelişmesi, hisse senetleri ve tahviller ulusal toplumlar ve uluslararası toplum üzerinde büyük etki uyandırmıştır¹⁷⁶. Nitekim günümüzün küreselleşmiş/küreselleşen dünyasında şirketler, faaliyetlerini ulusal ve uluslararası düzeyde normlar ağında sürdürmektedirler. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde kurulu büyük sermayeli şirketlerin Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi gibi metinleri dikkate alarak İnsan Hakları Politikaları yayınlamaları yahut Almanya'da şirketlerin tedarikçileri olan ilişkilerinde insan hakları hususunda özen yükümlülüklerinin olduğuna ilişkin düzenlemelerin yapılması¹⁷⁷ şirketlerin İnsan Hakları Hukuku açısından kazandığı önemi gözler önüne sermektedir.

Şirketlerin tüzel kişiliğinin olması fikri, şirketlerin kendisini oluşturan insan özünden ("*substratum*") ayrılması gerektiği görüşüne dayanır¹⁷⁸. Bu noktada hukuk düzeninde şirket tüzel kişiliği, kendisini oluşturan kişilerin tüzel kişiliğinden ayırdır ve tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi gibi durumlar haricinde tüzel kişinin hak ve borçları ile kendisini oluşturan gerçek kişilerin hak ve borçları farklı zeminlerde ele alınır.

Ayrıca şu hususu belirtmek gerekir ki; her ne kadar ulusal hukuklarda şirketlerin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu daha açık ifade edilse de Uluslararası Hukuk düzeninde şirketlerin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğu sorusuna üzerinde herkesin hemfikir olduğu cevapların verilmesi pek mümkün gözükmemektedir¹⁷⁹. Bu

¹⁷⁶ Reha Poroy, Hamdi Yasaman, **Ticari İşletme Hukuku**, 13. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2010, s. 13.

¹⁷⁷ Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, s. 1.

¹⁷⁸ Türküler Işıksel, "The Rights of Man and the Rights of Man-made: Corporations and Human Rights", **Human Rights Quarterly**, C.38(2), 2015, s. 295.

¹⁷⁹ Visekruna Aleksandra, "Protection of Rights of Companies Before the European Court of Human Rights", **Procedural Aspects in EU Law**, Tunjica Petrašević, Dunja Duić (editör), Belgrad, 2017, s. 113.

noktada kendisini oluşturan kişilerden bağımsız bir tüzel kişiliği olan şirketlerin ulusal hukuklarda ve Uluslararası Hukukta hak ve borçlarının neler olduğunun tespiti ilgili hukuk dalı bazında çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada Ulusal ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku bünyesinde şirketlerin hakları olmalı mıdır? Bu soruya verilecek cevap olumlu ise hangi şartlar altında ve ne ölçüde şirketler temel hak ve hürriyetlerden yararlanacaktır? İnsan onurunu temel alan ve uzun bir tarihi geçmişe sahip İnsan Hakları Hukuku kapsamında şirketlerin hak öznesi olduğunu kabul etmek ahlaki olarak kabul edilebilir mi? Çalışmamızın bu kısmında İnsan Hakları Hukuku bünyesinde şirketlerin temel hak ve hürriyetlere sahip olması (A) ve sahip olmaması (B) gerektiği yönündeki görüşler izah edilecektir.

A. Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku Kapsamında Temel Hak ve Hürriyetlere Sahip Olması Gerektiğini Savunan Görüşler

İnsan Hakları Hukuku öğretisinde kimi yazarlar şirketlerin temel hak ve hürriyetlere sahip olması gerektiğini savunurken genellikle faydacı bir açıdan meseleyi ele almakta; bu durumun getireceği faydalar üzerinden argüman geliştirmektedir.

1. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Şirket Tüzel Kişiliğini Oluşturan Gerçek Kişilerin (İnsanların) Haklarının Korunmasını Sağlar.

Bu görüşü savunan yazarlara göre şirketlerin İnsan Hakları Hukuku'nda hak öznesi olarak kabul edilmesi, bu kapsamda bireysel başvuru hakkının bir öznesi olarak korunan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle mahkemelere başvuruda bulunabilmesi ve şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasının tesisi, salt şirket tüzel kişiliğini değil; o kişiliği oluşturan gerçek kişilerin haklarının korunmasını sağlar. Ayrıca kimi yazarlara göre şirketlerin temel hak ve hürriyetlere sahip olması hukukun üstünlüğü ile demokrasinin de bir gereğidir¹⁸⁰.

¹⁸⁰Pieth Hein Van Kempen, "Recognition of Legal Persons in International Human Rights Instruments: Protection Against and Through Criminal Justice?", Pieth Hein Van Kempen & R. Ivory (editör), **Corporate Criminal Liability. Emergence, Convergence, and Risk, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice**, New York/Dordrecht/Heidelberg/London: Springer 2011, s. 361.

Dolayısıyla bu bakış açısına göre bir şirket aleyhine gerçekleşen ihlal esasında doğrudan o şirketin hissedarlarını etkilemektedir. Dolayısıyla şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmaması hissedarlar aleyhine bir durum yaratacaktır. Nasıl ki insan hakları ihlalleri zamanla farklı biçimler alabilmekte ise tüzel kişilerin haklarının ihlali sebebiyle gerçek kişilerin de hakları haleldar olmakta; bu durumun engellenmesi için de şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin tanınması gerekmektedir¹⁸¹.

Netice itibarıyla, bir şirketin temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesi, o şirketin yöneticileri, hissedarları, çalışanları, o şirket ile hukuki ilişki içerisine giren aktörler veya onu temsil eden diğer kişiler için önemli ölçüde rahatsızlığa, belirsizliğe ve/veya mali sıkıntıya neden olabilmektedir. Bu noktada şirketlerin insan haklarının korunması, eş zamanlı olarak gerçek kişilerin korunmasını ve toplumsal refahı önemli ölçüde artırabilecektir. Ayrıca, şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin kabulü ile ilgili mekanizmalardan faydalandırılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve keyfilğin önlenmesi için bir güvencedir.

2. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olması Şirketlerin İnsan Hakları Hukukuna Riayet Etmesi Hususunda Katkı Sağlayacaktır.

Ayrıca şirketlere insan hakkı tahsisi, gerçek kişilerin sahip olduğu insan haklarını ortadan kaldırmayacağı gibi şirketleri insan hakları hukukuna riayet hususunda bilgilendirmeye de sevk edebilecektir¹⁸².

Kimi yazarlar şirketlerin insan haklarından faydalanması hususunda olumlu görüş taşıyıcılar da bunun kapsamının daraltılması gerektiği kanaatinde dirler. Şirketlerin sahip olacakları hakların amaç ve fonksiyonları ölçüsünde belirlenmesi gerektiği görüşüne sahip olan yazarlara göre şirketler ile gerçek kişilerin veya kâr amacı gütmeyen tüzel kişilerin aynı haklara sahip olması İnsan Hakları Hukuku'nun amacı ile örtüşmeyecektir¹⁸³. Kimi yazarlara göre ise şirketlere uygulanabilecek insan

¹⁸¹ A.g.e., s. 366.

¹⁸² Dhooge, "Human Rights for Transnational Corporations", s. 206.

¹⁸³ Peter Oliver, Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective, *International and Comparative Law Quarterly*, C. 64(3), s. 662.

haklarından şirketlerin faydalanması mümkündür¹⁸⁴. Bununla birlikte şirketler sadece kendileri bünyesinde bulunan gerçek kişilerin haklarının korunması için gerekli olan temel hak ve hürriyetlerden faydalanabilmelidir¹⁸⁵.

Netice itibarıyla şirketlerin global düzende insan haklarını kolonize etmeye¹⁸⁶ başladıkları bir süreçte, demokratik işleyişe önemli ölçüde etki ettikleri nazarı itibara alındığında şirketlerin temel hak ve hürriyetlerin taşıyıcısı olması, onları insan haklarına saygıya da sevk edecektir. Bu bağlamda medya şirketlerinin ifade hürriyeti açısından önemi yadsınamayacağı gibi ekonomik refahın insan haklarının tesisi açısından büyük önem taşıdığı dikkate alındığında şirketlerin bu noktada bilgi sahibi olmalarının faydası inkâr edilemeyecektir.

3. Tüzel Kişilik Sahipliği Sebebiyle Şirketlerin Hakları Kendisini Oluşturan Gerçek Kişilerin Haklarına İndirgenemez.

Kimi yazarlara göre şirketlerin kendilerini oluşturan gerçek kişilerden bağımsız bir hukuki kişiliği bulunmaktadır ve bu hukuki kişilik sayesinde şirketler bünyelerinde var olan gerçek kişilere indirgenemez veya hak ve sorumlulukları bu gerçek kişilerinki ile değiştirilemez.

İnsan Hakları Hukukundaki genel paradigma gerçek kişi temellidir. Her ne kadar ekonomik olarak güçlü, genellikle uluslararası faaliyet gösteren ticari yapılanmalar eliyle gerçek kişi temelli bu hukuk dalı çarpıtılmaya çalışılsa da pozitif hukuk insan hakları öznesi meselesini değerlendirirken, gerçek kişi ve tüzel kişi ayrımının zorunlu kılmaktadır. Öğretide kimi yazarlar bu noktada şirketlerin temel hak ve hürriyetleri meselesini irdelerken yasal cisimsizleşme (*legal disembodiment*) kavramını kullanmaktadırlar. Şöyle ki, Grear insanların her ne kadar fiziki beden sahibi olarak hukuk kişiliğine (*embodied personalities*) sahip olduğunu ifade etse de Batı felsefesi etkisi ile yaşanan evrime dikkatlerimizi çekmektedir. Bu evrim sonucunda da hukuki kişilik teşekkülünde insan bedenini merkeze alan görüş yerini liberal hukuk görüşünün

¹⁸⁴ Kempen, “**Recognition of Legal Persons ...**”, s. 387.

¹⁸⁵ Julian K. Gu, “The Limits of Corporate Rights under International Law”, **Chicago Journal of International Law**, C.12, 2012, s. 732.

¹⁸⁶ Anna Grear, “Challenging corporate ‘humanity’: Legal Disembodiment, Embodiment and Human Rights”, **Human Rights Law Review**, C. 7, S.3, 2008, s. 513.

de etkisiyle yasal cisimsizleşmeye bırakmıştır. Böylelikle şirketler gibi tüzel kişiler İnsan Hakları Hukukuna eklenilebilmişlerdir¹⁸⁷.

Bu noktada her ne kadar şirketler insanlar tarafından, kendisini teşkil eden insanlar yararına olacak şekilde yapay bir şekilde örgütlenmiş olsalar da şirketlerin insanlar gibi doğuştan ve doğal değil yapay kişiliklerinin olması şirketlerin mağdur statülerinin olup olmadığının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır¹⁸⁸. Zira şirketler, kanunen, bağımsız bir tüzel kişiliktir ve kendi başına mülkiyet edinme, hukuki işlem yapma, hak ve borçlara ehil olma yeteneğine sahiptir. Şirketler örgütlenme hakkının bir tezahürü olarak belirirken, insanın özgür seçimlerinin sonucunu yansıtmakta iken ve esasında insan çıkarlarına hizmet ederken, temel hak ve hürriyetlerin özneleri meselesinin sadece gerçek kişi konumuna indirgenmesi modern hukuk sistemleriyle bağdaşmayacaktır. Zira bir tüzel kişilik sahibi olarak şirket, hissedarlarının ölümüyle sona ermeyecektir. Kendi organları aracılığıyla varlığını sürdürebilen, münferiden mülk sahibi olabilen şirketleri bu durum karşısında ilgili haklara özne kılmamak hukuken sorun doğuracaktır.

Bu noktada Amerikan İnsan Hakları Hukukunda ifade edilen, kolektif ve kurumsal grup hakları kavramlarına değinmek isabetli olacaktır. Jones'a göre bir grup hakkının ayırt edici özelliği o hakkın nesnesinden ziyade öznesidir. Dolayısıyla hakların değerlendirilmesinde mühim olan kişinin neye hakkı olduğundan ziyade hakkı elinde bulunduran kişinin hangi kişi olduğudur. Jones'a göre bir hakka sahip olunacak ise öncelikle o hakkın bir insan hakkı olduğuna ilişkin ciddi bir iddia ve öznelerine makul bir şekilde atfedebileceğimiz veya diğer bir ifade ile onların kişiliklerine makul surette dayandırabileceğimiz bir hak mevcut olmalıdır. Bu noktada bir kolektif hak söz konusu olduğunda ortada kolektif grubu paylaşımlar tarafından ortaklaşa sahip olunan bir hak bulunmaktadır ve bu hak grup üyelerinin her birinin ahlaki konumuna indirgenebilir. Bununla birlikte kurumsal hak söz konusu olduğunda burada hak sahibi tek ve bütünüleyici bir varlık olarak tasarlanan grubun kendisidir. Bu noktada kurumsal varlık yaratılırken benimsenen amaçlar kilit önemi haizdir. Zira bu

¹⁸⁷ A.g.e., s. 521-525.

¹⁸⁸ Michael K. Addo, "The Corporation as a Victim of Human Rights Violations", in **Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations**, Michael K. Addo (editör), Hague: Kluwer, 1999, s. 187

noktada hak, grubu oluşturan kişiler tarafından ortaklaşa değil, üniter bir varlık olarak nitelendirilebilecek grup tarafından tutulur. Dolayısıyla söz konusu hak, birden çok kişinin birlikte sahip olduğu hak ya da onların hakkı olarak ifade edilmez; kurumsal yapının ya da onun hakkı olarak ifade edilir¹⁸⁹.

Netice itibarıyla, bir şirketin hak ve özgürlükleri kolektif olmaktan çok kurumsaldır; bu hakkı esasında üniter bir varlık olan tüzel kişiliği olan şirket elinde tutar. Burada şirketi oluşturan gerçek kişilerin hukuki kişiliğinden bağımsız, kendi başına mevcut olan bir kimlik söz konusudur. Her ne kadar kurumsal yapının arkasındaki kişinin etkin şekilde korunması hukuk için elzem ise de hukuken ayrı bir kişiliğe sahip şirketin de korunması bu noktada zaruridir.

4. Şirketlerin Ceza Sorumluluğunun Tesisi Yönündeki Gelişmeler Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olmasını Zaruri Kılmaktadır.

Şirketlerin insan hakkının süjesi olup olmaması hususuna ceza hukuku perspektifinden bakmakta da fayda mevcuttur. Zira Avrupa Hukukunda kimi şartlar altında tüzel kişilerin ve şirketlerin cezai sorumluluklarına gidilip gidilemeyeceği hususu, şirketlerin fiili olarak bir suçun işlenmesine iştirak etmesi halinde cezai sorumluluk meselesi güncel bir tartışma konusu olmaktadır¹⁹⁰.

Türk Ceza Kanunu'nda da teknik anlamda ceza olarak kabul edilmese de 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Tüzel Kişiler Hakkında Güvenlik Tedbirleri" başlıklı 60. maddesi uyarınca birtakım tedbirler uygulanmaktadır¹⁹¹. Bu noktada öğretide Aybay ve Çelik, ceza hukukunda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak tüzel kişilerin de insan hakları kapsamına girmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira tüzel kişilerin ve şirketlerin ceza hukuku alanına girdiği, güvenlik tedbirine maruz kalabildiği hatta ceza alabildiği bir hukuk düzeninde tüzel kişilerin kanunsuz suç ve ceza olmaz ("*nullum crimen nulla poeana sine lege*"), masumiyet karinesi yahut Türkiye Cumhuriyeti

¹⁸⁹ Peter Jones, "Human Rights, Group Rights and Peoples' Rights", **Human Rights Quarterly**, C.21, S.1., 1999, s. 82-86.

¹⁹⁰ Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, s. 7.

¹⁹¹ M. Yasin Aslan, "Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğu", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 68, S. 2010/2, s. 239.

Anayasası'nın 38. maddesinde belirtilen “kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz” gibi insan hakları ilkelerinden faydalanabilmelidir¹⁹².

İnsan hakları ve demokrasi, hukuk devletinin en temel ilkeleri olduğundan, tüzel kişilerin ulusal ve uluslararası ceza hukuku kapsamında yaptırımlara tabi tutulmaları insan haklarının korunmasına katkı sağlayacak¹⁹³; eş zamanlı olarak da devletleri şirketlerin temel hak ve hürriyetlerine saygı duymaya zorlayarak bu noktada hukukun üstünlüğüne hizmet edecektir.

B. Şirketlerin İnsan Hakları Hukuku kapsamında Temel Hak ve Hürriyetlere Sahip Olmaması Gerektiğini Savunan Görüşler

Öğretide her ne kadar şirketlerin insan hakları özneliğini savunan görüşler olsa da bu görüşe çeşitli gerekçelerle karşı çıkan, şirketlerin hak sahibi olması meselesi ile şirketlerin temel hak ve hürriyetlere sahip olması meselesinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunan yazarlar da mevcuttur. Bu başlık altında söz konusu yazarlara ve görüşlere yer verilecektir.

1. Şirketler ile İnsan Hakları Kavramları Arasında Kavramsal Uyuşmazlık Mevcuttur.

Ticari şirketlerin İnsan Hakları Hukuku bünyesinde mevcut olan temel hak ve hürriyetlerden faydalanmaması hususunda öne sürülen ilk görüşlerden bir tanesi insan hakları kavramı ile şirket kişiliği arasında kavramsal uyuşmazlığın mevcut olduğudur. Şirketlerin tüzel kişi olması, gerçek kişilere özgülenen insan haklarından faydalanmaması sonucunu doğurmaktadır.

İnsan hakkı kavramı bünyesinde insan ifadesini barındırmakta olup; bu noktada insan olmayan bir varlığa, her ne kadar hukuk kişilik atfetse de insan hakkı tanımak kavramsal olarak mümkün olmayacaktır. Keza İnsan Hakları Hukukunun temelinde insan onuru, insan kırılabilirliği gibi kavramların yer alması da şirketlerin temel hak ve

¹⁹² Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 12.

¹⁹³ Eric Engle, “Extraterritorial Corporate Criminal Liability: A Remedy for Human Rights Violations?”, **Journal of Civil Rights and Economic Development**, C.20, S.2, 2006, s. 337.

hürriyetlere sahip olmaması sonucu ile neticelenecektir. Keza kimi yazarlarca şirketler tüzel kişiliğe sahip olduklarından gerçek kişi birlikteliği kabul edilemeyecek, ayrıca şirketlerin hür iradesinin söz konusu olma durumu olmadığından bunlar bağımsız kişiler olarak da kabul görmeyecektir. Dolayısıyla şirketler, varlığını pozitif hukukun kendisine tanıdığı ayrıcalıklara borçlu, kendisini oluşturan gerçek kişilerden tamamen farklı, soyut, mülk sahibi tüzel kişiler olup; bu yapay hukuk kişileri mahkemelerde temel hak ve hürriyetler ileri süremeyecektir. Zira şirketler, yalnızca mevzuat ve şirket ana sözleşmesi kapsamında kendisine verilen haklara sahiptir ve şirketlerin temel hak ve hürriyet taşıyıcılığı yaptığını iddia etmek mümkün değildir¹⁹⁴.

2. İnsan Haklarının Öznesinin İnsan Dışı Varlıklar Olarak Kabulü İnsan Hakkı Kavramının Değersizleşmesine Sebebiyet Verecektir.

Tarihsel süreç içerisinde insanın insanca yaşayabilmesi için ihtiyaç duyduğu birtakım temel hakların insan dışı varlıklara atfedilmesi öğretide kimi yazarlarca sakıncalı görülmektedir. Zira her hak ihlalinin insan hakkı ihlali olarak nitelendirilmeye başlanması insan hakları kavramının kutsiyetine hanel getirecek, mezkûr kavramın değersizleşmesine ve adeta iinin boşaltılmasına sebebiyet verecektir. İktidarın kısıtlanması suretiyle insanın mağdur olmasını engellemek ve insanca yaşamasını sağlamak fikri üzerine kurulu bir hukuk dalını günümüz küresel dünyasında çok uluslu şirketleri de kapsayacak şekilde şirketlere teşmil etmek, insan haklarının korunmasına faydadan çok zarar getirecektir¹⁹⁵.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi Uluslararası İnsan Hakları Hukuku metinlerinin nerdeyse kutsal bir değer hüviyetine¹⁹⁶ büründüğü günümüzde insan dışı hukuk kişilerinin temel hak ve hürriyet taşıyıcısı olduğunu iddia etmek etik düzlemde kolay olmayacaktır.

¹⁹⁴ David Ciepley, “Neither Persons Nor Associations: Against Constitutional Rights For Corporations”, *Journal of Law and Courts*, C. 1, S.2, 2013, s. 221.

¹⁹⁵ Engin Yıldırım, “‘Lanetlenecek Bir Ruh Tekmelenecek Bir Beden’: Şirketlerin ‘İnsan Hakları’ Olabilir Mi?”, *Yıldırım Bayezit Hukuk Dergisi*, S.2017/2, 2017, s. 71.

¹⁹⁶ Michael Ignatieff, *Human Rights as Politics and Idolatry*, Princeton: Princeton University Press, 2001, s. 53.

Ayrıca şirketlerin insan haklarından faydalanması insan hakları koruma mekanizmalarına şirketlerin de başvurabilmesi sonucu ile neticeleneceğinden ortaya çıkacak iş yükü ve pratik zorluklar da karşıt görüşlerin savunduğu hususlardan bir tanesi olmaktadır.

3. İnsan Hakları Hukuku Devlet ile İnsan Arasındaki İlişkiye Dairdir. Sorumluluk Sahibi Olmadan Hak Öznesi Olunamaz.

Yine ticari şirketlerin insan hakları hukukunda sorumluluklarının olmadığı savunuluyor ise, bu durumda şirketlerin haklarının da olmaması gerektiği değerlendirmeleri de öğretilde kendisine yer bulabilmektedir¹⁹⁷. Şirketlerin insan haklarına özne olması salt kendi ekonomik menfaatlerinin koruması sonucunu doğurabilir. Bu bağlamda şirketlere bu şekilde haklar tanımanın gerçek kişiler üzerinde ne gibi sonuçlar doğurabileceği irdelenmelidir. Şöyle ki; şirketlere temel hak ve hürriyet tanımak şirketleri daha korunaklı bir statüye sevk ederken, gerçek kişileri daha kırılgan bir noktaya sevk etmektedir¹⁹⁸. Zira ticari şirketler ekonomik güçleri ile insan haklarının güçlendirilmesi çabalarını etkisiz kılabilirler ve insan hakkı ihlallerinden şirketlerin sorumlu tutulamaması yönünde etkin faaliyet gösterebilirler¹⁹⁹.

Klasik İnsan Hakları Hukuku'nun iktidarın sınırlandırılarak insanın insanca yaşamasını hedeflediği ve devlet ile mağdur birey arasındaki ilişkiyi düzenlediği kabul edilirse ve bireysel başvuru örneğinden hareketle bireysel başvurunun sadece devlet aleyhine yapıldığı dikkate alınırsa İnsan Hakları Hukuku'nda sorumluluk sahibi olarak kabul görmeyen şirketlerin temel hak ve hürriyetlerin taşıyıcısı olduğunu kabul etmek bu açıdan tutarlı olmayacaktır. Bu düşünceye paralel olarak öğretilde kimi yazarlar şirketlerin de İnsan Hakları Hukukunda tıpkı devletler gibi konumlandırılması ve ihlallerden doğrudan sorumlu olması gerektiğini savunmaktadır. Zira küresel iktisadi düzen ve bilhassa çok uluslu şirketlerin uygulamaları dikkate alındığında, şirketler de

¹⁹⁷ Winfried H.A.M. Van den Muijsenbergh, Sam Rezai, "Corporations and the European Convention on Human Rights", **Global Business Development Law Journal**, C. 25, S.1, 2012, s. 52

¹⁹⁸ Anat Scolnicov, "Lifelike and Lifeless in Law: Do Corporations Have Human Rights?", **University of Cambridge Faculty of Law Research Paper No. 13/2013**, s. 9.

¹⁹⁹ Cristina Lafont, "Should We Take the "Human" Out of Human Rights? Human Dignity in a Corporate World", **Ethics & International Affairs**, C. 30(2), 2016, s. 19.

tıpkı devletler gibi insan hakları hukukunda ihlalden mağdur olan taraf değil, bizzat ihlale sebep olan taraf olmaktadır²⁰⁰. Bu sebeple de şirketlere İnsan Hakları Hukuku çatısında sorumluluk düzenlenmelidir ama şirketlerin temel hak ve hürriyet taşıyıcısı olarak kabul görmesine herhangi bir lüzum bulunmamaktadır²⁰¹.

4. Çağdaş Dünyadaki Güçler Dengesi Uyarınca Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyet Taşıyıcısı Olmasına Gerek Bulunmamaktadır.

İnsan Hakları Hukuku öğretisinde kimi yazarlara göre şirketler ile kamu otoriteleri arasındaki ilişki gerçek kişiler ile kamu otoriteleri arasındaki ilişkiye nazaran daha dengelidir²⁰². Gerçek kişinin devlet karşısında mağduriyet yaşaması ihtimali ekonomik açıdan güçlü şirketin mağdur olma ihtimaline nazaran daha gerçekçidir. Bilhassa çok uluslu şirketler dikkate alındığında bu tip şirketlerin bırakın mağdur olmayı; bilakis elde edecekleri haklar eliyle ekonomik güçlerini sorumluluktan kaçınmak amacıyla kullanabilecekleri de ihtimal dahilindedir.

5. Uluslararası ve Bölgesel Metinler İncelendiğinde Şirketlerin Kapsam Dışı Bırakılmasının Hâkim Görüş Olduğu Görülecektir.

Kimi yazarlar uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerini inceleyerek ve tarihi yorum ilkesine dayanarak şirketlerin temel hak ve hürriyetlerin öznesi olmadığını savunmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse; öğretilerde kimi yazarlarca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hazırlık evrakları ve antlaşma taslaklarını irdelenmiş olup; şirketlerin tedrici olarak liste dışında bırakıldığı ve Sözleşme'nin nihai halinde bilinçli bir şekilde yer almadığını belirtmiş ve şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında hak süjesi olmadığı iddiasında bulunmuştur²⁰³. Bu değerlendirmenin gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndan hareketle ulusal hukuklarda gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 Numaralı Ek Protokolü ve

²⁰⁰ Şirketlerin eylemleri ve işlemleriyle sebebiyet vereceği büyük insan hakkı ihlallerine ilişkin birtakım örnekler için bkz. Yücel Dericiler, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, s. 29-44.

²⁰¹ Harding, Kohl, Salmon, **Human Rights in the Market Place...**, s. 49.

²⁰² Albert Sanchez-Graells, Francisco Marco. "Human Rights Protection for Corporate Antitrust Defendants: Are We Not Going Overboard", **University of Leichester School of Law Research Paper**, No. 14-04, 2014, s. 10

²⁰³ Scolnicov, **"Lifelike and Lifeless in Law ..."**, s. 6.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı çerçevesinde sağlıklı olmadığı, şirketlerin birtakım haklar bakımından özne olabildikleri görülmektedir.

Netice itibarıyla yukarıdaki değerlendirmelerde birtakım doğruluk payları olsa da bu görüşlerin ifade edilmesinin amacı şirketler söz konusu olduğunda hukukun bu yapay kişilerine temel hak ve hürriyet isnat etmenin tartışmalara sebebiyet verdiğini gösterebilmektir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ya da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni gibi pozitif hukuk enstrümanları irdelendiğinde şirketlerin birtakım temel hak ve hürriyetlerinin olduğu görülmektedir. İzleyen alt başlıkta şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin pozitif hukuktaki yeri incelenecektir.

VI. Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetlerinin Pozitif Hukuktaki Yeri

Ulusal ya da uluslararası hukuk düzeninde, şirketlerin aslında bireyler için öngörülen temel hak ve hürriyetlerden bir biçimde faydalandığı İnsan Hakları Hukuku uygulamasına yabancı bir husus değildir. Gerek Uluslararası Hukuk kuralları gerekse çeşitli iç hukuk düzenlemeleri eliyle şirketlerin kimi haklarının İnsan Hakları Hukuku bünyesinde korunması sağlanmaktadır.

A. Uluslararası Hukuk ve Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetleri

Ulusal ya da Uluslararası Hukuk düzenleri, kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin hak ve menfaatlerinin korunması için İnsan Hakları Hukuku bünyesinde değerlendirilen ve aslında insan onuruna mündemiç olan çeşitli hak ve hürriyetleri şirketlere de teşmil etmektedirler.

Uluslararası Hukuk bünyesinde Uluslararası Antlaşmalar Hukuku ve Teamül hukuku vasıtasıyla şirket menfaatlerinin de korunduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, ayrımcılık yasağı, adil muamele hakkı, mülkiyet hakkı gibi İnsan Hakları Hukuku kapsamında incelenen birçok hak ve özgürlük gerek Uluslararası Teamül Hukuku gerekse Uluslararası Antlaşmalar Hukuku kapsamında ticari şirketlere de uygulanmaktadır. Dolayısıyla şirketlerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerinin kaynaklarının bir kısmının Uluslararası Hukukta yer aldığını iddia etmek hatalı olmayacaktır.

Konuya ilişkin üzerinde durulması gereken diğer bir husus işe şudur: Uluslararası Ekonomi Hukuku kapsamında yabancı yatırımların korunması hususunda İnsan Hakları Hukuku nitelikli enstrümanlar sunmaktadır. Örnek vermek gerekirse şirketlerin yatırım tahkimi anlaşmazlıklarında insan hakları hukuku enstrümanlarını kullanarak savunma geliştirmeleri, insan hakları ve çevresel yükümlülükler gibi hususların ilgili yargı mercileri önünde tartışıldığı²⁰⁴, böylelikle ticaret ve yatırımın aleyhlerine kısıtlanmasını sağlayan hukuk kurallarını bertaraf etmeye çalıştıkları uygulamada dikkat çeken bir husustur²⁰⁵.

1.Uluslararası Antlaşmalar Hukuku

a. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Düzenlemeleri

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan insan haklarının korunmasına matuf sözleşmeler gerek uluslararası hukuk düzeninde gerekse ulusal hukuk düzenlerinde büyük önem taşımaktadır²⁰⁶.

Öncelikle 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da imzalanan Birleşmiş Milletler Şartı’na bakıldığında²⁰⁷, insan hakları kavramına çok az değinildiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Şartı’nın Başlangıç kısmında mezkûr uluslararası örgütün “*insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler için de hak eşitliğine*” olan inanç sebebiyle kurulduğu belirtilir. Bu bölümün dışında insan hakları kavramı Birleşmiş Milletler’in amacına ilişkin 1’inci, Birleşmiş milletler Genel Kurulu’nun yetkilerine 13’üncü, Milletlerarası Sosyal ve Ekonomik İşbirliği’ne İlişkin 55’inci, Ekonomik ve Sosyal Konsey’e ilişkin 62’nci ve 68’inci ve Milletlerarası Vesayet Rejimi’ne ilişkin 76’ncı maddeler olmak üzere toplam altı yerde kullanılır. Bununla birlikte söz konusu maddeler daha ziyade Birleşmiş Milletler ile üye devletlerin insan haklarına ilişkin

²⁰⁴ Ekin Deniz İlhan, “Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları ve Yatırım Tahkimi Yargılamasında Karşılaşılan Sorunlar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.158, 2022, s. 427.

²⁰⁵ Türküler Işıksel, “The Rights of Man and the Rights of the Man-Made: Corporations and Human Rights”, **Human Rights Quarterly** C.38, S.2, 2016, s. 294-296.

²⁰⁶ Tacettin Çalık, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.24, S.1., 2016, s. 70.

²⁰⁷ İlgili madde metni için bkz. R.G., T. 24 Ağustos 1945, S. 6092.

genel yükümlülüklerine ilişkin olup; ilgili maddelerde tüzel kişilere ve şirketlere herhangi bir atıf bulunmamaktadır.

10 Ağustos 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ise herhangi bir denetim sistemi öngörülmemiş olup; genel anlamda insan hakları konusunda temel birtakım prensiplerin ve hakların açıklanması yolu tercih edilmiştir. Bununla birlikte mezkûr Bildirge çağdaş insan hakları öğretisi ve uygulaması için başlıca kaynak teşkil etmektedir²⁰⁸. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ele alınan haklar genel olarak klasik haklar (*yaşam hakkı, işkence yasağı* vs.), grup içinde kullanılabilecek haklar (*aile kurma, dernek kurma* vs.), siyasal haklar (*düşünce ve düşüncüyü yayma hakkı, örgütlenme hakkı* vs.) ve sosyal haklar (*sosyal güvenlik, eğitim görme* vs.) olarak ifade edilebilecek olup; bu noktada mezkûr beyanname hukukun gerçek kişisini merkeze alarak hazırlanmıştır.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi incelendiğinde mezkûr Sözleşme'de 1'inci maddede kendi kaderini tayin hakkı, 3'üncü maddede cinsiyet eşitliği, 5'inci maddede hakları kötüye kullanma yasağı, 6'ıncı maddede yaşam hakkı, 7'inci maddede işkence yasağı, 8'inci maddede kölelik yasağı, 9'uncu maddede özgürlük ve güvenlik hakkı, 10'uncu maddede tutulanların hakkı, 11'inci maddede borç nedeniyle hapis yasağı, 12'nci maddede seyahat özgürlüğü, 14'üncü maddede adil yargılanma hakkı, 15'inci maddede kanunsuz ceza olmayacağı ilkesi, 16'ncı maddede hukuk önünde herkesin kişi olarak tanınma hakkını düzenleyen kişi önünde tanınma hakkı, 17'nci maddede mahremiyet hakkı, 18'inci maddede düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, 19'uncu maddede ifade özgürlüğü, 21'inci maddede toplanma özgürlüğü, 22'inci maddede örgütlenme özgürlüğü, 25'inci maddede siyasi haklar düzenlenmiştir.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin önemli bir maddesi tanzim edilen haklara devletler tarafından saygı gösterilip gösterilmediğinin kontrolü amacıyla İnsan Hakları Komitesi kurulmasına ilişkin 28'inci maddesidir. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 41'inci maddesi uyarınca taraf devletlerden her biri Sözleşme'ye ilişkin yükümlülüklerin ihlal edildiği gerekçesiyle başka bir taraf devlet aleyhine her

²⁰⁸ Ahmet Mumcu, Elif Küzeci, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 7. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015, s. 108.

zaman İnsan Hakları Komitesi'ne başvuru yapabilir. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari 1 Numaralı Protokol'ün 2'nci maddesi uyarınca mezkûr sözleşmedeki haklarından birisinin ihlal edildiği gerekçesiyle mağdur olan bireylerin İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yapabilecekleri düzenlenmiştir. Komite'nin kişi bakımından yetkisinde tüzel kişiler kapsama alınmamış; sadece gerçek kişilerin İnsan Hakları Komitesi'nin yetki alanında olduğu düzenlenmiştir²⁰⁹.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme incelendiğinde ise Sözleşme'nin 1'inci maddesinde halkların kendi kaderini tayin hakkı, 6'ncı maddesinde çalışma hakkı, 7'nci maddesinde adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkı, 8'inci maddesinde sendikal haklar, 9'uncu maddesinde sosyal güvenlik hakkı, 11'inci maddesinde yeterli yaşam düzeyine sahip olma hakkı, 12'nci maddede bireyin kendisini geliştirme hakkı, 13'üncü maddede eğitim hakkı, 14'üncü maddede parasız ilköğretim alma hakkı, 15'inci maddede kültürel haklar düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ise mezkûr sözleşmeye taraf devletlerin akdi yükümlülüklerini riayet edip etmediklerini denetlemek amacıyla kurulmuştur. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol'ü onaylayan devletler, tıpkı İnsan Hakları Komitesi'nde olduğu gibi bireylerin mağduriyet iddiası ile bireysel başvuru yapma yetkisini Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne tanımıştır. Bununla birlikte burada da tüzel kişiler için bir bireysel başvuru mekanizması öngörülmemiştir.

Netice itibarıyla, özel hukuk tüzel kişileri, kamu tüzel kişileri veya benzeri kuruluşlar, birtakım temel hak ve hürriyetlerinin ihlali iddiasını İnsan Hakları Komitesi'ne ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne götürmeyecekler ve kendi adlarına şikayet başvurusunda bulunamayacaklardır. Bu noktada tüzel kişilerin Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamında statülerinin olmadığını kabul etmek gerekecektir. Keza mezkûr sözleşmelerde yer alan hakların düzenleniş tarzı, denetim mekanizmalarına başvuruda bulunacak kişilerin gerçek kişi olması gerekliliği birlikte

²⁰⁹ Nesrin Dabanlıoğlu Alanur, “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari 1. Protokol'e Göre Bireysel Başvuru Usulü”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXIII, S. 1-2, 2019, s. 13

ele alındığında şirketlerin mezkûr sözleşmelerde tanınan hakların öznesi olarak nitelendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Dolayısıyla şirketler, mezkûr sözleşmeler kapsamındaki hakların ihlali iddiasında bulunamayacaklar ve mağdur statüsü kazanamayacaklardır. Ayrıca, bir şirketi etkileyen, şirketin bir hakkını ihlal eden yasa ve/veya uygulama aleyhine bir şikâyetle bulunarak bu kısıtlamayı aşmak mümkün değildir. Çünkü İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi *actio popularis* yolunu kabul etmemektedir.

Netice itibarıyla şirketlerin Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamı dışında tutulması, insan haklarının insanın doğuştan gelen onurundan kaynaklandığını iddia eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Başlangıç bölümü ile uyumlu gözükse de bu durumun sözleşmelerin amaçlarını ifa etme noktasında insan haklarının korunmasına ne ölçüde fayda sağladığı şüphelidir²¹⁰.

b. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Liberal bir temele dayanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde her ne kadar özel teşebbüs hürriyetine atıfta bulunulmasa da serbest piyasa ekonomisi Batı insan hakları kuramının temelinde yer almaktadır. Keza serbest piyasa ekonomisinin tesisi rekabet hukukunun da temel amaçlarından birisi olup; günümüz dünyasında piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi ekonomik düzenin, hukuk sisteminin ve İnsan Hakları Hukuku'nun da hedeflerinden birisi sayılabilecek toplumsal refaha ulaşılabilmesi için büyük önem taşımaktadır²¹¹. Emberland tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin başlığının "*İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme*" olmasından hareketle, insan hakları ile temel özgürlüklerin eş anlamlı olduğu yönünde bir yorum yapılmakta²¹² ve buradan hareketle mezkûr sözleşmede bu şekilde bir başlık yapılmasının tüzel kişilerin de kapsama dahil edilmesi amacının bir neticesi olarak görülmektedir.

²¹⁰ Kempen, "Recognition of Legal Persons ...", s. 358.

²¹¹ C. Murat Baykal, "Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine", *Ankara Barosu Dergisi*, C.66, S.4., 2008, s. 79.

²¹² Emberland, *The Human Rights of Companies*, s. 30.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni benzeri uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinden ayıran önemli bir fark, metnin yer yer tüzel kişileri de kapsayacak şekilde kurgulanmış olmasıdır. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 numaralı Ek Protokolü'nde, mülkiyet hakkının öznesinin sadece gerçek kişiler olarak ele alınmayıp tüzel kişileri de hak öznesi olarak kabul edilmiş olması diğer insan hakları sözleşmeleri dikkate alındığında devrim niteliğinde olarak görülebilir.

Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 numaralı Ek Protokolü'nde tüzel kişilerin mülkiyet hakkının korunduğu açıkça belirtilmiş olsa da burada tüzel kişilik kapsamına kimlerin dahil edildiği açıklanmamıştır. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yerleşik içtihadında şirketlerin mülkiyet hakkının ve hatta yorum yoluyla diğer birtakım temel hak ve hürriyetlerin öznesi olarak görüldüğü açık olup; bu hususa çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylıca değinilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “*insan haklarına saygı yükümlülüğü*” başlıklı 1'inci maddesi uyarınca devletlerin “*kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını*” sağlayacakları ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada “*herkes*” kavramı kullanılmak suretiyle, sadece gerçek kişilerin değil aynı zamanda tüzel kişilerin de kapsam dahiline alınacağı şeklinde bir yorum yapılması mümkündür. Dolayısıyla taraf devletler, şirketlerin de Sözleşme ve Ek Protokollerinde açıklanan hak ve özgürlüklerden faydalanmaların sağlayacağı taahhüdünde bulunur.

Çalışmamız açısından kilit öneme sahip maddelerden birisi olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “*Bireysel Başvurular*” başlıklı 34'üncü maddesi uyarınca da birtakım temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiği iddiasıyla mağdur olduğunu savlayan “*her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş ya da kişi grupları*” Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna gidebilecektir. Burada “*hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları*” ifadesi ile kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacı güden tüzel kişiler de hak ihlali iddiasıyla mahkemeye başvurabilecekleri öngörülmüştür.

Şirketlerin hangi temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumunda mahkemeye bireysel başvuru yapacakları hususu ise çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylıca incelenecektir. Zira şirketlerin ihlal iddiaları ile yargıya başvurabileceği haklar yelpazesi içtihat yoluyla genişlemektedir. Bu kapsamda ilgili maddelere kısaca göz atacak olursak şu tespitleri yapmamız mümkündür:

i. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinin doğrudan olmasa da basın yayın alanında faaliyette bulunan şirketlere belli şartlar altında koruma sağladığı görülmektedir.

ii. Ayrıca adil yargılanma hakkına ilişkin olarak 6'ncı madde ile kanunsuz ceza olmayacağına ilişkin ilkeyi düzenleyen 7'nci madde, özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkına ilişkin 8'inci madde ve ayrımcılığı yasaklayan 14'üncü madde, hakların sınırlandırılmasını kısıtlayan 18'inci madde de tüzel kişilere uygulanabilmektedir.

iii. Hak ihlali iddiasında bulunan şirketler özellikle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına yapmış olduğu başvurularda sıklıkla dayanmaktadır

iv. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin 9'uncu madde ile örgütlenme özgürlüğüyle ilgili olan 11'inci madde gerçek kişiler için olduğu kadar siyasi parti, dernek, sendika, kilise gibi tüzel kişilikler için de güvence sunmaktadır. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı uyarınca dini veya felsefi amaç taşıyan ve kâr amacı gütmeyen tüzel kişiler 9'uncu madde korumasından yararlanabilirken, kâr elde etme ve kazanç paylaşımı amaçlı özel hukuk tüzel kişileri bu madde kapsamı dışında tutulmaktadır.

Netice itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bireysel başvuru yapabilecek hukuk kişilerine özel hukuk tüzel kişilerini ve birtakım kişi topluluklarını da dahil ederek konuya ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinden önemli bir farklılığa gitmiştir.

c. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

22.11.1969 tarihinde Kosta Rika'da kabul edilen ve 18.07.1978 tarihinde yürürlüğe giren bölgesel nitelikteki Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düzenlemiş olduğu haklara değinilecek olursa; Sözleşme'nin medeni ve siyasi haklara ilişkin ikinci bölümünde, Sözleşme'nin 3'üncü maddesi hukuk kişisi olarak

tanınma hakkını, 4'üncü maddesi yaşam hakkını, 5'inci maddesi insanca muamele görme hakkını, 6'ıncı maddesi kölelik yasağını, 7'inci maddesi kişi özgürlüğü hakkını, 8'inci maddesi adil yargılanma hakkını, 9'uncu maddesi cezaların kanuniliği ilkesini, 10'uncu maddesi tazminat hakkını, 11'inci maddesi mahremiyete saygı hakkını, 12'inci maddesi din ve vicdan özgürlüğünü, 13'üncü maddesi düşünce özgürlüğünü, 14'üncü maddesi yanıt hakkını, 15'inci maddesi toplanma hakkını, 16'ıncı maddesi örgütlenme özgürlüğünü, 17'inci maddesi aileye ilişkin hakları, 18'inci maddesi isim hakkını, 19'uncu maddesi çocuk haklarını, 20'inci maddesi vatandaşlık hakkını, 21'inci maddesi mülkiyet hakkını, 22'inci maddesi seyahat özgürlüğünü, 23'üncü maddesi yönetime katılma özgürlüğünü, 24'üncü maddesi yasa önünde eşitliği, 25'inci maddesi yargısal korunma hakkını düzenlemektedir. Mezkûr Sözleşme'nin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ilişkin üçüncü bölümde ise 26'ncı maddede aşamalı gelişim hakkı düzenlenmiştir.

Ayrıca Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7'nci bölümünde taraf devletlerin akdi yükümlülüklerine uygun davranıp davranmadıklarına yönelik şikayetlerin inceleneceği Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Keza Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 44'üncü maddesi uyarınca, şirketler de dahil olmak üzere özel hukuk tüzel kişilerine, Sözleşme'nin taraf devletlerden birisi tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle şikayetlerini Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu'na sunmalarına imkân tanınmıştır. Bununla birlikte Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci bölümünce kurulan Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne ihlale yönelik bir vakıayı sunma yetkisi, Sözleşme'nin 61'inci maddesi uyarınca yalnızca taraf devletlere ve Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu'na tanınmıştır. Dolayısıyla şirketler ihlal iddiasıyla Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuramayacaklardır. Nitekim Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu bir özel hukuk tüzel kişinin adil yargılanma hakkı ihlal edildiği gerekçesiyle önüne gelen bir başvuruda, kişi bakımından yetkisini incelemiş ve Sözleşme kapsamında kişi kavramından anlaşılması gerekenin gerçek kişiler olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Komisyon burada kişi bakımından yetkisizlik sonucu kabul edilemezlik kararı vermiştir²¹³.

²¹³ Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Dosya No. 39/99, Karar 11 Mart 1999, karar metni için bkz. <http://www.cidh.org/annualrep/98eng/inadmissible/argentina%20mevopal.htm>, Son Erişim Tarihi 15.09.2023.

Netice itibarıyla, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin öngördüğü hukuk düzeninde bir tüzel kişi, yalnızca gerçek kişilerin veya bir grup gerçek kişinin sözleşme ile korunan haklarının somut ihlalleri konusunda Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilecektir. Dolayısıyla, özel hukuk veya kamu hukuk tüzel kişilerine karşı işlenen temel hak ve hürriyet hakları ihlallerine yönelik başvuru bu sistemde mümkün değildir. Şirketler, burada hak sahibi olarak görülmezler ve dolayısıyla mağdur kabul edilmezler.

d. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

27 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen ve 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi muhtevasına bakıldığında Sözleşme'nin 3'üncü maddesinde eşitlik ilkesini, 4'üncü maddesinde kişi dokunulmazlığı ilkesini, 5'inci maddesinde kötü muamele yasağını, 6'ncı maddesinde özgürlük ve güvenlik hakkını, 7'nci maddesinde temel ceza prensiplerini, 8'inci maddesinde din ve vicdan hürriyetini, 9'uncu maddesinde bilgi edinme ve fikir yayma hürriyetini, 10'uncu maddesinde örgütlenme hürriyetini, 11'inci maddesinde toplanma hürriyetini, 12'nci maddesinde seyahat hürriyetini, 13'üncü maddesinde yönetime katılım hakkını, 14'üncü maddesinde mülkiyet hakkını, 15'inci maddesinde eşit işe eşit ücret hakkını, 16'ncı maddesinde sağlıklılık halinden yararlanma hakkını, 17'nci maddesinde eğitim hakkını, 18'nci maddesinde ailevi hakları, 19'uncu maddede eşitlik hakkını düzenlemiştir. Sözleşme'nin 20 ila 24'üncü maddeleri ise halkların haklarını düzenlemektedir. Şöyle ki; 20'nci maddesinde halkların kendi kaderini tayin hakkını, 21'inci maddesinde halkların doğal kaynaklar üzerindeki özgürce kullanım hakkını, 22'nci maddesinde halkların insanlık mirasından faydalanma hakkını, 23'üncü maddesinde halkların özgürlük ve güvenlik hakkını, 24'üncü maddesinde halkların çevre hakkını düzenlemiştir.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 30'uncu maddesi uyarınca kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'na, Sözleşme'nin 55'inci maddesi dışındaki kimseler de başvuru yapabilmektedir. Lakin burada başvuru bireysel mağdur olması ya da mağdurların uğramış olduğu hak ihlalleri sebebiyle başvuru yapması gerekir. Burada başvuru mağduru bilmesi veya mağdurla

herhangi bir ilişkisinin olması gerekmediğinden geniş bir başvuru yelpazesi mevcuttur. Dolayısıyla burada yalnızca kamu yararına olan şikayetler ile *actio popularis* dahi kabul edilebilecektir. Sonuç olarak, başvuru sahiplerinin kabul edilebilir bir şikâyetle bulunmaları için bizzat mağdur olmalarına gerek yoktur.

Şirketlerin de Afrika Sözleşmesi uyarınca kendi adlarına uğradıkları ihlalleri şikâyet etme hakları olup olmadığı başka bir sorudur. Bu noktada Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu kararlarında doğrudan olmasa da dolaylı olarak tüzel kişilerin birtakım haklarının da Sözleşme tarafından korunduğuna karar verilmiştir. Örneğin Nijerya Askeri Hükümeti tarafından *The Guardian*, *The Puch*, *The Concord* gazetelerinin kapatılması, gazetelerin mülkiyetine el konulması ve birtakım gazetecilerin tutuklanması sebebiyle önüne gelen başvuruda mülkiyet hakkının, zorunlu olarak, kişinin mülküne erişim hakkını ve mülkünün işgal edilmemesi veya gasp edilmeme hakkını içerdiğini ifade etmiş ve gazete binalarının mühürlenmesine ve yayınlara el konulmasına izin veren hukuki işlemlerin Sözleşme'ye aykırı olduğu ve Sözleşme'nin 14. maddesinde belirtilen mülkiyet hakkına aykırı olduğu sonucuna varmıştır²¹⁴. Keza *Article 19* adı altında özel gazeteciler organizasyonu tarafından yapılan ve birtakım gazetecilerin haksız tutukluluğu sebebiyle başta ifade hürriyeti olmak üzere birtakım haklarının Eritre Devleti tarafından ihlal edildiğine ilişkin başvuru da ihlal kararı vermiş; ancak ihlalden mağdurların gazeteler mi yoksa gazeteciler mi olduğu yönünde bir açıklama yapmamıştır²¹⁵.

Netice itibarıyla Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu tüzel kişilerin, şirketlerin, kişi topluluklarının şikayetlerini dikkate almakta; lakin insan hakları ihlali mağdurlarının kim olduğunu veya olabileceğini değerlendirmeden ihlalleri tespit etmektedir. Bununla birlikte, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun ihlal tespit ettiği tüm başvurularda, gerçek kişilerin ihlalden ciddi şekilde etkilendiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle özel hukuk tüzel kişilerinin başvuruları, en azından

²¹⁴ **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu**, Constitutional Rights Project, Civil Liberties Organisation and Media Rights Agenda v. Nijerya, Dosya no: 140/94-141/94-145/95, Karar metni için bkz. https://www.achpr.org/public/Document/file/English/achpr26_140.94_141.94_145.95_eng.pdf, Erişim Tarihi 09.08.2022.

²¹⁵ **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu**, Article 19 v. Eritre Başvurusu, Dosya No: 75/2003, Karar metni için bkz. http://www.worldcourts.com/achpr/eng/decisions/2007.05.30_Article_19_v_Eritrea.htm , Erişim: 09.08.2022.

bir kamu yararı söz konusu olduğunda veya ihlalden açıkça tüzel kişiliğin bünyesindeki gerçek kişilerin doğrudan etkilenmesi halinde kabul edilebilir bulunmaktadır. Her halükârda şirketlerin Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi kapsamında ne ölçüde korumadan faydalanabileceklerinin tam olarak belirlenmesi mümkün değildir²¹⁶. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi hukuk düzeni bu açıdan birtakım boşluklar bırakmış olup; bu boşlukların yetkili organlarca nasıl doldurulacağını zaman gösterecektir.

2. Uluslararası Teamül Hukuku

Uluslararası Hukukun asıl kaynaklarından olan teamül, devletlerin aynı yöndeki davranış ve tutumları ile oluşmaya başlayıp; teamülün oluşabilmesi için maddi öge ile psikolojik ögenin birlikte bulunması gerekmektedir²¹⁷. Burada maddi öge uyarınca devletlerin aynı davranışları sürekli sergilemesi gerekmekte olup; psikolojik öge uyarınca da bu davranışların hukukun gereği olarak tekrar edilmesine duyulan inancın mevcut olması gerekmektedir. Hukukun üretilmesinde büyük rolü olan teamül kaynakların kaynağı olarak nitelendirilebilir²¹⁸; zira Uluslararası Hukukun temeli sayılan ahde vefa ("*pacta sunt servanda*") ilkesi de bir teamül kuralıdır.

Bunlara ilaveten her ne kadar evrensel ve bölgesel sözleşmelerde kodifiye edilmiş olsa da kölelik yasağı, kanunsuz suç ve ceza olmayacağı ilkesi, işkence yasağı gibi düzenlemeler esasında yalnızca ilgili sözleşmeye taraf olan devletleri bağlamamakta; aynı zamanda tüm uluslararası toplumu bağlamaktadır²¹⁹. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi sözleşmelerde yer alan haklar ve kurallar aynı zamanda Uluslararası Teamül Hukuku kapsamında da değerlendirilmekte olup; bu durumda devletlerin Uluslararası Antlaşmalar Hukuku bağlamında olmasa dahi Uluslararası Teamül Hukuku kapsamında sorumluluklarının doğabileceği açıktır²²⁰.

²¹⁶ Kempen, "**Recognition of Legal Persons ...**", s. 364.

²¹⁷ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 13. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, s. 245.

²¹⁸ Öktem, **Uluslararası Teamül Hukuku**, s. 10.

²¹⁹ **A.g.e.**, s. 16.

²²⁰ Sezercan Bektaş, Ali Özdemir, "Uluslararası Teamül Hukukunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yargılama Hukukuna Etkisi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 161, 2022, s. 341.

Uluslararası Ekonomi Hukukunda yabancılara ait malların kamulaştırılmasında tazminat ödeme yükümlülüğü, mütekabiliyet ilkesi, devlet bağıışıklığı, diplomatik koruma hakkı gibi hak ve ilkeler teamül kuralı oluşturmaktadır. Diplomatik koruma hakkına ilişkin olarak²²¹ her ne kadar bu hakkın öznesi ilk bakışta sadece gerçek kişilermiş gibi gözükse de uluslararası mahkemelerin içtihadı kapsamında şirketlerin de belli şartlar altında bu haktan faydalanacakları kabul edilmiştir. Şöyle ki; Uluslararası Adalet Divanı'nın *Barcelona Traction* davasında²²² şirket merkezinin ve kuruluş yeri vatandaşlık bağının kurulması için yeterli görülümü; *Nottebohm* davasında²²³ ise gerçek ve etkin vatandaşlık şartı diplomatik korumadan faydalanabilme için zaruri kılınmıştır.

Bunlara ilaveten İnsan Hakları Hukuku'nda sıklıkla yer bulan ayrımcılık yapmama ilkesi de benzer nitelikli olaylara ve kişilere farklı muameleyi yasaklamaktadır. Bu noktada hem devletler arası ilişkilerde hem de devletler ile gerçek ve tüzel kişiler arası ilişkilerde ayrımcılık yasaklanmaktadır²²⁴. Keza uluslararası faaliyet gösteren şirketler için de büyük önem taşıyan mütekabiliyet ilkesi uyarınca da bir devlete ve/veya vatandaşlarına ekonomik kolaylıklar tanıyan devlet, kolaylık sağlayacağı devlette kendi vatandaşlarına sağlanan kolaylıkları nazarı itibara almakta ve bu çerçevede düzenleme yapmaktadır²²⁵.

Netice itibarıyla Uluslararası Teamül Hukuku da tıpkı Uluslararası Antlaşmalar Hukuku'nda olduğu gibi şirketlerin hak ve menfaatlerinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yabancı yatırımcının korunması, ayrımcılık yasağı, mülkiyet hakkının korunması, diplomatik koruma, adil yargılanma standartları, kamulaştırmada tazminat ödeme yükümlülüğü gibi hak ve ilkeler şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır²²⁶. Nitekim uluslararası yargı organlarının da önüne gelen davalarda Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun

²²¹ Sümeyra Sena Kurt, "Uluslararası Hukukta Diplomatik Koruma", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6., S.2, 2020, s. 487.

²²² Uluslararası Adalet Divanı, *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited (İspanya v. Belçika)*, Karar Tarihi: 05.02.1970.

²²³ Uluslararası Adalet Divanı, *Nottebohm (Lihtştayn v. Guatemala)*, Karar Tarihi: 06.04.1955.

²²⁴ Şaban Kayıhan, Mehmet Eski, **Uluslararası Teamül Hukuku** I. Cilt, 2. Baskı, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2015, s. 17.

²²⁵ Süleyman Dost, "Milletlerarası Hukukta Mütekabiliyet İlkesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S. 2, 2015, s. 9.

²²⁶ Emberland, **The Human Rights of Companies**, s. 1.

yazısız kaynağı olan teamül kurallarını dikkate alması zaruri olup²²⁷; şirketlerin ilgili yargı organları önünde bu kuralları öne sürmesi mümkün olacaktır.

3. Avrupa Birliği Hukuku ve Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetleri

Şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasına ilişkin olarak Avrupa Birliği temel hak ve hürriyetler rejimi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadı uygulamacılara ve teorisyenlere detaylı ve zengin bir içerik sağlamakta, temel hak ve hürriyetlerin ofansif yorumu ile daha önceden dokunulmamış alanlar İnsan Hakları Hukuku yelpazesi altına alınmaktadır²²⁸. Nitekim Avrupa Birliği Adalet Divanı'na²²⁹ yapılan temel haklara ilişkin başvuruların önemli bir kısmı şirketler eliyle gerçekleştirilmekte ve temel hak ve hürriyetlerin açılan davalarda önemli bir hukuki dayanak olduğu görülmektedir.

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletleri kalkınmayı ve devletlerarası ilişkide pragmatik bir bütünleşmeyi öncelemiş²³⁰ ve insan haklarının korunması hususunu arka plana atmış olsa da Avrupa Birliği'nin kurulması ile Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*) kabul edilmesi sürecine kadar bu alanda önemli gelişmeler kat edilmiş ve Avrupa Birliği İnsan Hakları Hukuku adını alan disiplin yavaş yavaş ortaya çıkmıştır²³¹. Gerek bu disiplinin teşekkülünde gerek Avrupa devletlerinin

²²⁷ Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 482.

²²⁸ Jason Coppel, Aidan O'Neill, "The European Court of Justice: Taking Rights Seriously?", **The Journal of the Society of Legal Scholars**, C.12, S.2, 1992, s. 227.

²²⁹ Avrupa Birliği Adalet Divanı bünyesinde Divan, Mahkemeler ve Uzman Mahkemeler isimleri ile üç mahkeme bulunmaktadır. Lizbon Antlaşmasından evvel Avrupa Birliği'nin yargı yetkisinin Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, İlk Derece Mahkemeleri ve Uzmanlaşmış Yargı Daireleri eliyle kullanılacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği Adalet Divanı çatı bir kavram olarak hem Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın yerini alan mahkeme, hem de Mahkemeleri ve Uzman Mahkemeleri bünyesinde barındıran çatı bir kavram mahiyetinde olduğundan ve Avrupa Birliği Adalet Divanı çatısı altında 1953 ile 2014 yılları arasında 30.000'i aşkın karar verildiğinden çalışmamızın bu başlığı altında çatı bir kavram olarak Avrupa Birliği Adalet Divanı terimi kullanılacaktır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet Güneş, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, 3. Baskı, Bursa: Ekin, 2017, s. 94-95.

²³⁰ Gráinne de Búrca, "The Evolution of EU Human Rights Law", içinde: **The Evolution of EU Human Rights Law**, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 475.

²³¹ Ahmet Burak Bilgin, **Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Gelişimi ve Korunması: Tüm Yönleriyle AB İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul: Legal, 2016, s. 32-35.

entegrasyonunun temel hak ve hürriyetlerin korunması yoluyla sağlanmasında Avrupa Birliği Adalet Divanı önemli bir aktör olarak kabul görmektedir²³².

Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı bünyesinde hem medeni ve siyasi hakları hem de ekonomik ve sosyal hakları barındırmakta olup; kimi yazarlarca bu Şart günümüzün en kapsamlı ve güncel insan hakları belgesi olma özelliğini haizdir²³³. Nice Antlaşması'nın müzakereleri sırasında siyasi bir bildiri olarak ilan edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın hukuki niteliği Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesine kadar uygulamada ve teoride tartışmalara sebebiyet vermiş; metnin sadece bir siyasi bildirge mi yoksa hukuki karakteri olan nitelikli bir metin mi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür²³⁴. 1 Aralık 2009 tarihinde Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, antlaşmalarla aynı hukuki statüde olacak şekilde bağlayıcı konuma gelmiştir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın kabulünden önce, Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadı ile aşama aşama temel hak ve hürriyetler Avrupa Birliği Hukuku sistemine eklemlendiğinden Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadı şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki; Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın temel başvuru kaynağı mahiyetindeki iki kararından biri olan *Van Gend en Loos* kararında Divan, Avrupa Birliği Hukukundan doğan temel ilke ve normların üye devletler tarafından doğrudan benimsenmesi anlamına gelen doğrudan etki ilkesini Hollandalı bir özel hukuk tüzel kişisi olan *Van Gend en Loos* şirketinin kendisinden alınan gümrük vergisine itiraz etmesine istinaden açıklamıştı²³⁵. Avrupa Birliği Hukuku'nun üstünlüğü ilkesinin açıklandığı *Costa Enel* kararı²³⁶ sonrasında, Avrupa Topluluğu'nun ilgili kararların alındığı zaman zarfında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmadığı ve hak ihlallerinde bulunması halinde bunun denetiminin

²³² Wallter Mattli, Anne Marie Slaughter, "Revisiting the European Court of Justice", **International Organization**, C. 52, S.1., 1998, s. 177.

²³³ Halil Çiçekfidan, **Avrupa Birliği'nde Temel Hakların Korunması: Temel Haklar Şartı ve Onu Doğuran Süreç Üzerine Bir İnceleme**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 1.

²³⁴ Auriane Taveau, **L'Interpretation du Champs d'application de la Charte des Droits Fondamentaux de l'Union Européenne: Analyse Comparée Franco-Allemande**, Panthéon-Sorbonne - Paris I Üniversitesi ve Europa-Universität Viadrina Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020, s. 4.

²³⁵ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration*, Case 26/62, Karar Tarihi: 05.02.1963.

²³⁶ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Flaminio Costa v. E.N.E.L.*, Case 6/64, Karar Tarihi: 15.07.1964.

yapılamayacağı dikkate alınarak, Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihat yoluyla temel hak ve hürriyetleri Avrupa Hukuku genel prensiplerine dahil etme yoluna gitmiştir.

Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadına bakıldığında; *Stork* davasında başvuru şirketin Ruhr bölgesindeki kömür endüstrisine yönelik kuralın, bireyin Alman Anayasasınca korunan serbest gelişimi hakkı ve mesleki özgürlüğüne aykırı olduğu iddiası karşısında Divan, üye devletlerin iç hukuk kuralları üzerinde denetim yapma yetkisi olmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Bu kararda başvuru şirketinin özel hukuk tüzel kişi olması meselesi üzerinde durulmamıştır²³⁷.

Internationale Handelsgesellschaft kararında ise çiftçilikle ilgili Avrupa Topluluğu normlarının hukuki belirsizliğe sebep olduğu gerekçesiyle Frankfurt-am-Main’de yerleşik ithalat ve ihracat ile uğraşan ticari işletmenin (*import-export undertaking*) şikayetini incelerken, Divan’ın sadece Avrupa Topluluğu normlarını dikkate alacağı, temel hakların da bununla birlikte Avrupa Topluluğu Hukuku kapsamında normatif değerinin olduğu ifade edilmiştir²³⁸. Divan, *Baustahlgewebe* kararında ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkına atıf yapmış ve başvuru şirketin makul sürede yargılanma hakkının olduğunu ifade etmiştir²³⁹. Dolayısıyla burada Divan adil yargılanma hakkını özel hukuk tüzel kişisine teşmil edecek şekilde yorum benimsemiştir²⁴⁰.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın içeriği incelendiğinde, Şart’ta yer alan temel hak ve hürriyetler çoğunlukla evrensel haklar olup; ilgili hak ve özgürlüklerin taşıyıcısının genellikle herkes olduğu görülmektedir²⁴¹. Örneğin, herkes Özgürlük ve güvenlik hakkına ilişkin 6’ncı madde, düşünce ve vicdan özgürlüğüne ilişkin 10’uncu

²³⁷ Avrupa Birliği Adalet Divanı, Friedrich Stork & Co. v. High Authority of the European Coal and Steel Community, Case 1959/4, Karar Tarihi: 04.02.1959.

²³⁸ Avrupa Birliği Adalet Divanı, Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, Case: 11/70, Karar Tarihi: 17.12.1970.

²³⁹ Avrupa Birliği Adalet Divanı, Baustahlgewebe v. Commission, Case: 185/95, Karar Tarihi: 17.12.1998.

²⁴⁰ Mükerrerem Onur Başar, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 5.

²⁴¹ Manon Julicher, Marina Henriques, Aina Amat Blai, Pasquale Policastro, “Protection of the EU Charter for Private Legal Entities and Public Authorities? The Personal Scope of Fundamental Rights within Europe Compared”, **Utrecht Law Review**, C.15, S.1., 2019, s. 5.

madde veya toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin 12'nci madde bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan birtakım hükümlerin, sadece Avrupa Birliği vatandaşları veya diğer ülke vatandaşları gibi farklı hedef gruplarına göre düzenlendiği de görülmektedir. Örneğin Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 5'inci bölümü Avrupa Birliği vatandaşlarının Avrupa Birliği Parlamentosu'nda oy kullanma hakkını (*madde 39*) ya da yerel seçimlerde oy kullanma hakkını düzenlerken (*madde 40*); meslek seçme ve çalışma hakkına ilişkin 15'inci maddenin 3'üncü fıkrası üye devletlerde çalışma izni almış olan üçüncü ülke vatandaşlarının Avrupa Birliği vatandaşları ile eşit çalışma şartlarından yararlanma hakkı olduğunu düzenlemiştir.

Ayrıca, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan üç hüküm açıkça tüzel kişilere atıfta bulunmaktadır. Şöyle ki; Avrupa Birliği'ne üye bir devlette ikamet eden veya kanuni adresi bulunan bütün tüzel kişiler, 42'nci madde uyarınca Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon belgelerine erişme hakkına sahiptir; bunlar 43'üncü maddesi uyarınca Ombudsman'a şikâyet başvurusu yapabilirler ve 44'üncü maddesi uyarınca Avrupa Birliği Parlamentosu'na dilekçe ile başvurma hakları vardır.

Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 263'üncü maddesi uyarınca tüzel kişiler, “*muhabatı olduğu veya kendisini doğrudan ve bireysel olarak ilgilendiren tasarruflar ile kendisini doğrudan ilgilendiren ve uygulama tedbirleri alınmasını gerektirmeyen düzenleyici tasarruflara karşı*” dava açabileceklerdir²⁴². Dolayısıyla bu düzenleme uyarınca şirketler Avrupa Birliği Adalet Divanı önünde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı hükümlerine dayanabileceklerdir. Bununla birlikte mezkûr 263'üncü maddenin, yalnızca Avrupa Birliği Adalet Divanı önünde geçerli olan bir usul hükmü olduğunu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Zira bu hüküm tüzel kişilerin ulusal mahkemeler nezdinde de Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nı ileri sürebilir süremeyeceklerini açıklamamaktadır.

²⁴² Avrupa Birliği İşleyiş Hakkında Sözleşme, Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi için bkz . <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Konumuza ilişkin olarak Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadına bakıldığında; Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 7'nci maddesinde düzenlenen özel yaşama saygı hakkının, 16'ncı maddede düzenlenen ticari faaliyette bulunma özgürlüğünün, 17'nci maddede düzenlenen mülkiyet hakkının ve 47'nci maddede düzenlenen adil yargılanma hakkının öznesi metinlerde her ne kadar öznesi *herkes* olarak düzenlenmişse de Divan özel hukuk tüzel kişilerinin ve şirketlerin bu maddeler kapsamında korumadan faydalanacakları yönünde kararlar vermiştir. Örneğin Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 47. maddesinde yer alan etkili başvuru ve adil yargılanma hakkı *Trade Agency Limited v Seramico Investments Ltd.* davasında Avrupa Birliği Adalet Divanı tüzel kişilerin de ilke olarak adli yardım talep edebileceklerine, bu talebin Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 47'nci maddesinin bir gereği olduğuna ve şartların oluşması halinde şirketlerin de bu hakka başvurarak mahkeme harçları ile avukatlık ücretlerinden muafiyet talebinde bulunabileceklerine karar vermiştir. Ancak şu hususun altını çizmek gerekir ki bu hak mutlak değildir ve belirli sınırları mevcuttur. Her somut olayda mahkemeler talebin haklı olup olmadığına yönelik gerekli incelemeleri yapacaklardır²⁴³.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 47'nci maddesine ek olarak, özel hukuk tüzel kişileri Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 7'nci maddesinde düzenlenen özel hayata saygı hakkının da öznesi olabilmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın uzun süre özel hayata saygı hakkını tüzel kişilere teşmil etmediğini açıklamakta fayda mevcuttur. Avrupa Birliği Adalet Divanı *Hoechst* davasında özel hayata saygı ve özel hayatın gizliliği ilkesinin mesleki ve ticari nitelikteki faaliyetlere uygulanamayacağı ve şirketlere teşmil edilemeyeceği yönünde karar vermiştir. Zira Avrupa Birliği Adalet Divanı'na göre özel hayatın gizliliği ilkesinin koruyucu kapsamı, insanın kişisel özgürlüğünün gelişimi ile ilgilidir ve bu nedenle şirketlere teşmil edilmesi mümkün değildir²⁴⁴.

Hoechst kararından üç yıl sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Niemietz v. Almany*a davasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özel hayatın korunmasına

²⁴³ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Trade Agency Limited v Seramico Investments Ltd.*, Case 619/10, Karar Tarihi: 06.09.2012.

²⁴⁴ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Hoechst AG v Commission of the European Communities*, Case 46/87 ve 277/88, Karar Tarihi: 21.09.1989.

ilişkin 8'inci maddesinin ticari faaliyetlere de uygulanabileceği yönünde karar tesis etmiştir²⁴⁵. 2002 yılında ise Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Roquette Frères* kararında yorumunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yorumuna uygun hale getirmiş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinin, bir şirketin tesislerinin Avrupa Komisyonu tarafından soruşturulması sırasında da uygulanması ve bu hakka ihtimam gösterilmesi yönünde karar vermiştir. *Roquette Frères* kararında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı henüz bağlayıcı bir belge olmadığı için ve dahi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesi ile aynı anlam ve kapsama sahip olduğu kabul edildiğinden Şart'ın 7'nci maddesinden kararda bahsedilmemiştir²⁴⁶.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın ticari faaliyette bulunma özgürlüğüne ilişkin 16'ncı maddesi önem arz eden diğer bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim mezkûr madde özellikle özel hukuk tüzel kişilikleri tarafından en sık başvurulanan hükümlerinden birisi olmaktadır. Şöyle ki; ticari faaliyette bulunma özgürlüğü sadece ekonomik veya ticari faaliyette bulunma özgürlüğünü değil, aynı zamanda iş yapma özgürlüğünü, sözleşme bağtlama özgürlüğünü, serbest rekabeti, kiminle iş yapacağını seçme özgürlüğünü ve bir hizmetin fiyatını belirleme özgürlüğünü de kapsadığından, özel hukuk tüzel kişileri ve şirketlerin bu madde korumasından faydalanmayı talep etmesi sıklıkla karşılaşılan bir durum olmaktadır. Örneğin, kamu ve özel sektör için faaliyetler sürdüren *G4S Secure Solutions NV* şirketinde çalışmakta iken, şirketin müşterilerine tarafsız bir imaj yansıtma amacıyla çalışanı Samira Achbita'nın başörtüsü takmasını yasaklaması üzerine ikame edilen davada Avrupa Birliği Adalet Divanı, şirketin iş yapma özgürlüğünün korunması gerektiğini vurgulamış; bir işverenin tarafsız bir imaj çizerek iş yapma isteğini korumak için başörtüsü yasağı getirmesini Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın ticari faaliyette bulunma özgürlüğüne ilişkin 16'ncı maddesi kapsamında değerlendirmiş ve hukuka uygun bulmuştur²⁴⁷.

²⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Nietmietz v. Almanya* Başvurusu, Başvuru No: 3710/88, Karar Tarihi: 16.12.1992.

²⁴⁶ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Roquette Frères SA ve Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes*, Case 94/00, Karar Tarihi: 22.10.2002.

²⁴⁷ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV*, Case C-157/15, Karar Tarihi: 14.03.2017

Ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın mülkiyet hakkına ilişkin 17'nci maddesi kapsamına da şirketler dahil edilmektedir. Mülkiyet hakkı Avrupa ekonomik düşüncesinin temellerinden olduğu için ve Avrupa Birliği Hukuku'nun genel bir ilkesi olarak görüldüğünden, bu hak hususunda ulusal ve uluslararası Mahkemelerin hassas davrandığı söylenebilecektir. Örneğin *Berlington Hungary* vd. davasında Avrupa Birliği Adalet Divanı, eğlence salonlarında slot makineleri işleten ticari şirketlere usulsüz vergi oranlarının uygulanmasının Şart'ın 17. maddesi kapsamında korunan özel hukuk tüzel kişinin mülkiyet hakkını ihlal edebileceği yönünde karar vermiştir²⁴⁸.

Son olarak kişisel verilerin korunmasına ilişkin Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 8'inci maddesinin kapsamına özel hukuk tüzel kişilerinin girip girmediği hususunda Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadının önem arz ettiği kanaatindeyiz. Avrupa Birliği Adalet Divanı, *WebMindLicenses* kararında kişisel verilerin korunması hakkının öznesinin özel hukuk tüzel kişisi olan şirketler olamayacağını ifade etmiştir²⁴⁹. Avrupa Birliği Adalet Divanı bu bakış açısına ilişkin gerekçeler sunmamış, *WebMindLicenses* firmasının gerçek bir kişi olmadığını, bu nedenle herhangi bir gerçek olarak kabul edilemeyeceğinden kişisel verilerin korunması hakkı sebebiyle koruma talep edemeyeceğini ifade etmiştir.

Netice itibarıyla Avrupa Birliği İnsan Hakları Hukuku, şirketlerin temel hak ve özgürlükleri taşıyıcılıkları bakımından irdelendiğinde, Avrupa İnsan Hakları hukuk düzeninde olduğu gibi dinamik ve gelişen bir alan karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda Avrupa Birliği Hukukunun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını genellikle dikkate aldığı ve şirketlerin temel hak ve hürriyetlerden yararlanmaları hususunda benzer nitelikte kararlar verildiği görülmektedir.

²⁴⁸ Avrupa Birliği Adalet Divanı, Case-98/14, *Berlington Hungary* vd. v Magyar Állam (Hungarian State), Case C: 2015:386, Karar Tarihi: 11.06.2015.

²⁴⁹ Avrupa Birliği Adalet Divanı, *WebMindLicenses* Kft. V. Nemzeti Adó, Case: 2015:832, Karar Tarihi: 17.12.2015.

4. Ulusal Hukuklar

Anayasalarda yer alan hak katalogları her ne kadar öncelikle gerçek kişilerin hak ve hürriyetlerini korumaya yönelik olsa da kullanılan *herkes, hiç kimse, kimse* gibi ifadelerin kapsamlarının genişletilmesi vasıtasıyla şirketlerin de hak ve hürriyet taşıyıcısı olması yönünde imkân sağlamaktadır.

Bununla birlikte bazı ülkelerin anayasalarına bakıldığında tüzel kişi kavramının doğrudan kullanıldığı görülmekte, tüzel kişilerin hak öznesi oldukları açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla şirketler de özel hukuk tüzel kişisi olduklarından ilgili temel hak ve hürriyetlerin taşıyıcısı oldukları kabul edilmekte ve insan hakları hukukunun öznesi olmaktadır. Örnek vermek gerekirse Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hakların sınırlandırılması ve özüne ilişkin 19'uncu maddenin 3'üncü fıkrası uyarınca yerli tüzel kişilerin nitelikleri gereği uygulanabildiği ölçüde temel haklardan faydalanacakları düzenleme altına alınmıştır²⁵⁰. Mezkûr madde haricinde özel hukuk tüzel kişilerine Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nda doğrudan herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Bu bağlamda Alman Anayasa Mahkemesi mezkûr 19'uncu maddesi 3'üncü fıkrasını uygularken hem hakkın doğasını hem de tüzel kişinin doğasını nazarı itibara almaktadır²⁵¹. Ayrıca burada değinilmesi gereken diğer bir husus Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nda tüzel kişiler arasında kamu hukuku tüzel kişisi ve özel hukuk tüzel kişisi ayrımına gidilmediği hususudur. Bu kapsamda Alman Anayasa Mahkemesi nezdinde kamu tüzel kişiliklerinin istisnai mahiyette bireysel başvuru hakkı olup; Alman Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru incelemesinde kişi bakımından yetkiyi incelerken kamu tüzel kişiliğinin niteliği ile kamu tüzel kişisinin dayandığı hakkın niteliği ve doğasını irdeleyerek kişi bakımından yetki hususunu karara bağlamaktadır²⁵².

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'na paralel şekilde Portekiz Anayasası'nın "Evrensellik İlkesi" başlıklı 12'nci maddesinin 2'nci fıkrasında tüzel

²⁵⁰ Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2023.

²⁵¹ Livia Granyák, "Do Human Rights Belong Exclusively to Humans? The Concept of the Organisation from a Human Rights Perspective", *ELTE Law Journal*, S. 2019/2, 2019, s. 18

²⁵² Cem Ümit Beyoğlu, Yakup Çokkaş, "Türk Hukukunda Kamu Tüzel Kişilerinin Bireysel Başvuru Hakkı Sorunu", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.10, S.2., 2020, s. 417.

kişilerin doğaları gereğince yapılarına uygun haklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte burada Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'ndan farklı olarak tüzel kişilerin aynı zamanda yapılarına uygun ödevlere de sahip oldukları düzenlenmiştir. Dolayısıyla burada tüzel kişiler ve şirketler için hak taşıyıcılığı imkanı tanınırken aynı zamanda ödev yükümlülüğü de öngörülmüştür²⁵³.

İtalyan Cumhuriyeti Anayasası'nın 2'nci maddesinde ise İtalyan Cumhuriyeti hem birey olarak hem de insan kişiliğinin ifade edildiği toplumsal gruplarda kişinin dokunulmaz haklarını tanımakta ve güvence altına almaktadır. Dolayısıyla bu madde kapsamında da şirketlerinde de dahil olduğu sosyal gruplar değerlendirilmektedir²⁵⁴.

Güney Afrika Anayasası'nın 8'inci maddesinin 4'üncü fıkrası ise Anayasa'nın 2'nci başlığında yer alan Haklar Bildirgesi'nde düzenlenmiş olan haklardan o tüzel kişinin doğasının ve ilgili hakkın doğasının gerektirdiği ölçüde faydalanacağı düzenlenmiştir²⁵⁵. Dolayısıyla burada da Alman Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı denetimde olduğu gibi hem hakkın doğasının hem de tüzel kişiliğin doğasının elverdiği haklardan şirketlerin faydalanma durumu doğabilecektir.

Konuya ilişkin Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'na bakıldığında; şirketlerin temel hak ve hürriyet taşıyıcılığına ilişkin herhangi bir düzenlemenin mezkûr anayasada bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court of the United States*) içtihadı eliyle şirketlerin hak öznesi olabilecekleri kabul görmektedir. Şirketlerin vatandaş olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin ilk olarak *Bank of the United States v. Deveaux* davasında ele alındığı görülmektedir²⁵⁶. Kararda anayasadaki vatandaşlık ibaresinin kapsamına şirketlerin girmesi için somut bir veri olmadığı, bununla birlikte şirketi oluşturan kişilerin de Amerikan vatandaşları olduğu dikkate alındığında şirketin

²⁵³ Portekiz Anayasası İngilizce çevirisi için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

²⁵⁴ İtalyan Cumhuriyeti Anayasası İngilizce çevirisi için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

²⁵⁵ Güney Afrika Anayasası'nın 8'inci madde 4'üncü fıkra orijinal metni şu şekildedir: “*A juristic person is entitled to the rights in the Bill of Rights to the extent required by the nature of the rights and the nature of that juristic person.*” Mezkûr Anayasa metninin İngilizce orijinal versiyonu için bkz. <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/SACConstitution-web-eng.pdf>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2023.

²⁵⁶ Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, *Bank of the United States v. Deveaux*, 9 U.S. 5 Cranch 61 61, 1809.

haklarını savunabilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Her ne kadar tüzel kişinin kendisini oluşturan gerçek kişilerden farklı bir hukuk kişiliğinin olması modern hukukun bir gereği ise de burada Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi tüzel kişi teorisini tüzel kişi lehine olacak şekilde göz ardı etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi içtihadına bakıldığında şirketlerin Yüksek Mahkeme önünde dava açma ihtiyakının şirketlerin hem kâr peşinde koşarak ekonominin öncüsü olma hedefinden kaynaklandığını hem de anayasal doktrini şekillendirmede önemli rol oynadıklarını göstermektedir. Zira ifade özgürlüğünün genişletilmesi, eşitlik, din hürriyeti gibi konularda şirketler tarafından açılan davalar sadece şirketler için değil aynı zamanda gerçek kişiler için de önemli kazanımlar elde edilmesine sebep olmuştur²⁵⁷. Dolayısıyla Amerikan anayasal hukuk düzeninde her ne kadar hak katalogları ilk bakışta sadece gerçek kişiler için öngörülmüş olsalar da bu hak katalogları genişleme yoluyla tüzel kişilere ve şirketlere de uygulanmıştır²⁵⁸.

Macaristan örneğinde bireysel başvuruda bulunma hakkı sadece gerçek kişiler ile sınırlı olmayıp; tüzel kişilerin de kendilerine tanınan temel haklar söz konusu olduğunda bireysel başvuru yapabileceği düzenleme altına alınmıştır²⁵⁹. Meksika Amparo Kanunu’nun 8’inci maddesi kapsamında ticari şirketlerin ayrımcılık yasağının ihlali ya da mülkiyet haklarının korunması için amparo başvurusu yapması mümkündür²⁶⁰.

Konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na bakıldığında “*Temel hak ve hürriyetlerin niteliği*” başlıklı 12’nci maddesinin 1’inci fıkrası uyarınca herkesin birtakım kişiliğine bağlı temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu ifade edilmektedir. Burada temel hak ve hürriyetlere sahip kişi grubu tanımlanırken kullanılan herkes ifadesi ile tüzel kişiler kapsam dahiline alınmıştır. Dolayısıyla kâr amacı güden tüzel

²⁵⁷ Adam Winkler, “The Long History of Corporate Rights”, **Boston University Law Review Online**, C. 98:64, 2018, s. 66.

²⁵⁸ Amerikan hukuk doktrininde şirketlerin temel hak ve hürriyetleri sıkça tartışılan konulardan birisi olmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Carl J. Mayer, “Personalizing the Impersonal: Corporations and the Bill of Rights”, **Hastings Law Journal**, C.41, S.3, 1990, s.578.; Stephen G. Wood, Brett G. Scharffs, “Applicability of Human Rights Standarts to Private Corporations: An American Perspective”, **The American Journal of Comparative Law**, C.50, 2002, s. 531.

²⁵⁹ Ebru Karaman, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 136.

²⁶⁰ A.g.e., s. 137

kişi olan şirketlerin de temel hak ve hürriyetlere sahipliği hususunda ilgili anayasal düzenleme ulusal hukuk düzeninde pozitif kaynak olarak kabul edilebilecektir.

Nitekim 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesine göre de şirketler kendi tüzel kişiliklere ilişkin hakların ihlal edildiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabileceklerdir. Burada önem arz eden husus şirketlerin şirket tüzel kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak hürriyetlerinin neler olduğudur. Çalışmamızın son bölümünde bu husus detaylıca incelenecek olup; bir sonraki bölüm şirketlerin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yaptıkları bireysel başvuruların usul hukuku bağlamında incelenmesine hasredilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: BİREYSEL BAŞVURU KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERLERİ BAĞLAMINDA ŞİRKET BAŞVURULARININ İNCELENMESİ

Her ne kadar İnsan Hakları Hukuku teorisinde ve uygulamasında insan haklarının öznesinin kim/kimler olabileceği hususunda her türlü tartışmadan uzak bir mutabakata varılamamış olsa da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu içerisinde kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin bireysel başvuru yapmaları mümkündür. Bu noktada pozitif hukuk çerçevesinde şirketlerin İnsan Hakları Hukuku bünyesinde temel hak ve hürriyetler bakımından bir biçimde özne oldukları, korunan bu temel hak ve hürriyetleri ihlal edildiklerinde birtakım yargısal mekanizmalara başvurabildikleri açıktır.

Çalışmamızın ikinci bölümü kabul edilebilirlik kriterleri bağlamında şirket başvurularının irdelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümün amacı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda kabul edilebilirlik kriterlerinin detaylıca irdelenmesi olmayıp; konuya ilişkin zengin literatür bireysel başvuruda kabul edilebilirlik meselelerini şirketler bağlamında detaylıca irdellemektedir²⁶¹. Bununla birlikte bu bölümün amacı bireysel başvuru kabul

²⁶¹ Konuya ilişkin zengin literatürden örnekler için bkz. Abdulkadir Karaarslan, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Soruları: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne Başvuru Usulü ile Karşılaştırmalı Olarak**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020; Kader Melis Topçu, **Vergi Hukuku Özelinde Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin, 2020; Şirin, **Türkiye'de Anayasa Şikayeti ...**; Tolga Şirin, **Bireysel Başvuru Usul Hukuku: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 7**, 2. Baskı, Ankara: Avrupa Konseyi, 2019; Selami Turabi, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin, 2017; Nazmiye Güveyi, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşamaları**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015; Ece Göztepe, Mustafa Mert Albaz (editör), **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017; Sibel İnceoğlu, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017; Karaosmanoğlu, **İnsan Hakları**; Karaman, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu**; Gözler, **İnsan Hakları**

edilebilirlik aşamasında şirketler tarafından gerçekleştirilen başvuruların tezimiz açısından önem arz eden noktalarının izah edilmesidir. Dolayısıyla bu bölümde yer geldikçe kabul edilebilirlik kriterlerine ilişkin genel bilgiler verilecek; ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda kabul edilebilirlik aşamasında şirket başvurularının nitelik arz ettiği hususlar, ilgili içtihadattan örnekler aracılığıyla izah edilecektir.

Şu hususun altını önemle belirtmek isteriz ki, kabul edilebilirlik aşaması bireysel başvuru açısından önemli bir merhale olup; yapılan başvuruların önemli bir kısmının kabul edilemezlik kararı ile neticelandığı görülmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na yayınlanan 23.09.2012-30.06.2023 *Bireysel Başvuru İstatistikleri* isimli raporda, 23.09.2012 tarihinden 30.06.2023 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne toplamda 519.539 başvuru yapıldığı; bu başvuruların 314.716 adedinin kabul edilemezlik kararı ile neticelandığı görülmektedir²⁶². Benzer bir durum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için de geçerlidir. Örneğin 2022 yılında karara bağlanan 39.570 başvurudan 31.380 adedi kabul edilemez bulunmuştur²⁶³.

Dolayısıyla bireysel başvuru mekanizmasında gerek başvuruların olumlu neticelenebilmesi gerek uygulamacıların bilgi sahibi olarak ilgili mahkemeleri iş yükü altına sokmamaları bakımından kabul edilebilirlik aşamasının irdelenmesinde fayda vardır. Şirketler tarafından gerçekleştirilen başvuruların da kabul edilebilirlik incelemesinden olumlu netice alabilmesi için başvuruların kim tarafından ve nasıl yapılacağı, hangi gerekçeler ile başvuruların yapılabileceği, şirket hissedarlarının ne zaman devreye girebileceği gibi hususların da üzerinde durulmasında fayda mevcuttur.

Hukuku; Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**; Muharrem İlhan Koç, Recep Kaplan (editör), **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017; Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016; Hakan Atasoy, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2015; D.J. Harris, M. O'Boyle, E.P. Bates, C.M. Buckley, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Çevirmenler: Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha, 2022; Sudre, **Droit Européen et International des Droits de l'Homme**.

²⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, **Bireysel Başvuru İstatistikleri (23.09.2012-30.06.2023)**, https://www.anayasa.gov.tr/media/8839/bb_2023_2_tr.pdf , Son Erişim tarihi: 15.09.2023, s. 6.

²⁶³ Avrupa Konseyi, Analysis of Statistics 2022, 2022, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng , Son Erişim Tarihi: 15.08.2023, s. 10.

Ayrıca şu hususu da belirtmek isteriz ki; bireysel başvuru incelemesi sırasında kabul edilebilirlik şartları re'sen incelenmektedir²⁶⁴. Her ne kadar mevzuatta kabul edilebilirlik şartları açısından bir hiyerarşi öngörülme de kabul edilebilirlik incelemesinde pratiklik sağlamak ve istikrarlı kararlar verebilmek amacıyla Mahkemeler ilgili şartları sıralama içerisinde ele alabilmektedirler. Dolayısıyla bir şirket tarafından yapılan başvuruda, başvurunun kabul edilebilirlik şartlarını taşıyıp taşımadığı mahkemelerce her aşamada re'sen dikkate alınacaktır.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunda Bireysel Başvuru Bürosu, şekil eksikliği incelemesi ve 30 gün kuralı incelemesi yapmakta²⁶⁵; Komisyon ve Bölümler aşamasında ise mükerrer başvuru, mahkemenin yetkisine ilişkin kabul edilebilirlik şartları, başvuru yollarının tüketilmesi, açıkça dayanaktan yoksunluk, başvuru hakkının kötüye kullanılması, başvurunun Anayasal açıdan önem taşımaması ve başvuru hukukunun önemli bir zararının bulunmaması²⁶⁶, düşme şartlarının varlığı sıralaması ile ele alınmaktadır²⁶⁷.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kabul edilebilirlik kriterlerinin incelenmesi²⁶⁸ hususunda eğer açıkça kabul edilemez bir başvuru var ise bu durumda ilgili hükümetin savunması olmadan inceleme yaparak karar vermektedir. Örneğin dört aylık süreye riayet, ihlal iddiasının konu bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisine (*rationae materiae*) girmemesi gibi durumlarda doğrudan kabul edilemezlik kararı verilmektedir²⁶⁹. Burada da başvuru formu usulüne göre doldurulmalı, iç hukuk yolları tüketilmeli, dört aylık süre kuralına riayet edilmeli, mükerrer bir başvuru ya da daha önce başka bir uluslararası organa yapılmış bir başvuru olmamalı²⁷⁰, mahkeme ilgili başvuruyu çözüme kavuşturmaya ilişkin olarak

²⁶⁴ Topçu, **Vergi Hukuku Özelinde ...**, s. 62.

²⁶⁵ Bkz. Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü, Madde 66.

²⁶⁶ Bkz. 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 47'nci, 48'inci, 49'uncu, 50'nci ve 51'inci maddeleri.

²⁶⁷ Atasoy, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...**, s. 84.

²⁶⁸ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda kabul edilebilirlik incelemesi usulüne ilişkin olarak bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'nün 52, 52A, 53, 54 ve 54A maddeleri.

²⁶⁹ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, s.81-94.

²⁷⁰ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesi 2'nci fıkrası.

yetkili olmalı, başvurucu açısından önemli bir zarar olmalı ve başvuru açıkça temelsiz olmamalıdır²⁷¹.

Şirketlerin 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesinin 2'nci fıkrası uyarınca Anayasa Mahkemesi'ne, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapması mümkün iken bu başvurularda mezkûr mahkemelerin yetkisinin nasıl ele alındığı, şirketlerin mağdur statüsünün nasıl değerlendirildiği, şirket başvurularında kabul edilebilirlik şartlarının hususiyet arz eden noktalarının neler olduğu tezimizin bu bölümünde incelenecektir.

I. Mahkemelerin Yetkisi

A. Genel Olarak

Sözlük anlamı itibarıyla yetki “*bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlarla göre, belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, salahiyet, mezuniyet*” olarak tanımlanmaktadır²⁷². Bununla birlikte yetki kavramını hukuki anlamda ele aldığımızda, mezkûr kavramın çok anlamlı olduğu; Uluslararası Hukuk, İdare Hukuku, Yargılama Hukuku, Özel Hukuk ve Anayasa Hukuku gibi farklı hukuk dallarında yetki kavramının farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Kavramın farklı hukuk dallarındaki nüanslarını bir kenara bırakırsak, genel anlamıyla yetki kavramını işlem yapma kuvveti olarak açıklamamız mümkündür.

Bu bağlamda gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir bireysel başvuru dosyasını inceleyip karara varabilmesi için bu mahkemelerin yetkili olması, diğer bir ifade ile mezkûr mahkemelerin karar verme kudreti ile donatılmış olmaları zarurettir. Keza yetki ile ilgili kurallar, yetkinin kural olarak kamu düzeninden sayılmadığı Medeni

²⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Konseyi, “**Practical Guide on Admissibility Criteria**”, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf, Son Erişim Tarihi: 17.09.2023., 2022, s. 72-89.

²⁷² Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Son Erişim Tarihi: 04.08.2022.

Usul Hukukundakinin aksine²⁷³ kamu düzeninden addolunduğundan²⁷⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki incelemelerini her aşamada re'sen gerçekleştirmeleri mümkündür. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir başvuruda ilgili pozitif düzenlemeler kapsamında yetkili kılınıp kılınmadığını inceleyecek, yetkili kılınmadığına yönelik tespitte bulunması durumunda önündeki bireysel başvuruyu reddedecektir²⁷⁵.

Bireysel başvurunun karara bağlanacağı yargı organının yetkisi dört başlık altında irdelenmektedir: *kişi bakımından yetki (rationae personae)*, *konu bakımından yetki (rationae materiae)*, *yer bakımından yetki (ratione loci)* ve *zaman bakımından yetki (ratione temporis)*. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi veya Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir şirket başvurusunda yetkili olup olmadığını incelerken kişi bakımından, konu bakımından, yer bakımından ve zaman bakımından yetkili olup olmadıklarını inceleyeceklerdir. Mahkemelerin yetkisi hususunun kompleks ve yapay varlıklar olarak addolunan tüzel kişi başvuruçular açısından ayrı bir önemi haiz olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1'inci maddesi bireysel başvuruda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetkisini düzenleme altına almaktadır. Şöyle ki; mezkûr düzenleme uyarınca akit devletler, kendi yetki alanları dahilindeki herkese²⁷⁶ AİHS'de yer alan hak ve özgürlükleri tanıyacaklarını kabul etmektedirler. Bu madde uyarınca esasında akit devletler yalnızca kendi vatandaşlarına yönelik bir taahhütler demetini kabul etmemekte, vatandaş olsun ya da olmasın yetki alanlarında bulunan herkesin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ilgili Ek Protokoller kapsamındaki temel hak ve hürriyetlerine saygı duyma yükümlülüklerini ikrar etmektedirler.

²⁷³ Mehmet Yılmaz, **Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Kamu Düzenine İlişkin Yetkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 10.

²⁷⁴ Gürsel Kaplan, "İdari Yargı Yerlerinin Yetkisinin Kamu Düzeninden Sayılmasının Yol Açtığı Olumsuz Sonuçlar ve Çözüm Önerileri Hakkında Bir İnceleme", **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi**, S.23, 2008, s. 40.

²⁷⁵ Atasoy, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...**, s. 85.

²⁷⁶ Herkes zamiri "her" ve Farsça menşeli "kes" sözcüklerinin birleşimi ile oluşmuş olup; sözlük anlamı itibarıyla insanların bütünü, cümle alem anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Son Erişim Tarihi: 04.08.2022.

Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 32'nci maddesine göre de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisi, Sözleşme kapsamında “*kendisine intikal eden ve işbu Sözleşme'nin ve Protokollerinin yorum ve uygulamasına ilişkin tüm konuları kapsar.*” şeklinde ele alınmıştır. Keza aynı maddenin 2'nci fıkrası uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ihtilaf durumunda yetkili olup olmayacağına kendisi bizzat karar verecektir. Bununla birlikte mezkûr hükümlerden de anlaşılacağı üzere Mahkeme'nin yetkisi Sözleşme tarafından sınırlı şekilde belirlenmiştir²⁷⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 148'inci maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruları karara bağlamakla da yetkilendirilmiştir. Aynı maddenin 4'üncü fıkrası uyarınca Anayasa Mahkemesi'nin kanun yolunda incelenmesi gereken hususları bireysel başvuru kapsamında denetleyemeyeceği düzenleme altına alınmıştır. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 3'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının c bendinde de bireysel başvuruları karara bağlamanın Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerinden olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk ulusal mevzuatı, bireysel başvuruda ilgili mahkemelerin yetkisine ilişkin çeşitli düzenlemeler ihtiva etmektedir. Bu noktada kârın merkezi olgu olduğu tüzel kişi olan şirketlerin bireysel başvuruda bulunmaları halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nde yetki meselesi nasıl ele alınmaktadır? Başvurucu kişinin şirket tüzel kişisi olması halinde ne gibi hususiyetler mevcut olmaktadır? Bu bakımdan önlerine gelen bireysel başvurularda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bireysel başvuruyu karara bağlama hususunda yetkisinin şirket başvuruları bakımından irdelenmesi önem arz etmektedir.

²⁷⁷ İbrahim Şahbaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 54, 2004, s. 191.

B. Şirket Başvuruları Karşısında Mahkemelerin Kişi Bakımından Yetkisi

1. Genel Olarak Kişi Bakımından Yetki

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kişi yönünden yetkisini (“*ratione personae*”) belirlerken yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1'inci maddesinden hareket etmek gerekir. Bu bağlamda kişiler ve devletler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, Sözleşme koruma altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiası ile başvuruda bulunabilirler²⁷⁸.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca halk davası (“*actio popularis*”) kabul edilmemiştir²⁷⁹. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilmek için menfaat unsuru hayati öneme sahiptir²⁸⁰. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca Sözleşme'de tanınan bir hakkın taraf devletlerden birinin işlem, eylem ya da eylemsizliği neticesinde ihlal edilmesi sebebiyle mağduriyet iddia eden her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu ile başvurabileceklerdir. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde başvuruların esasında devlet-devlet arası başvurular ve devlet-kişi arasındaki başvurular olacağını söylemek mümkündür.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin önüne gelen bireysel başvuruda mahkemenin kişi bakımından yetkili olabilmesi için başvurunun başvuru sıfatının olması, başvurunun akit devletin işlem, eylem ya da ihmali sebebiyle vuku bulan ihlalden dolayı mağdur olması gerekmektedir. Bireysel başvurunun bir akit devlet değil de bir tüzel ya da gerçek kişiye yapılmış olması, başvurunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmayan bir devlete ya da uluslararası örgüte karşı yapılması, başvurunun bir akit

²⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne devletlerarası başvuru tezimiz kapsamında olmadığından çalışmamızda bu tip başvurular ele alınmayacaktır. Konuya ilişkin detaylı inceleme için bkz. Selman Karakul, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Açılan Devletlerarası Davalar”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, 2020, s. 131-172; Sudre, **Droit Européen et International des Droits de l'Homme**, s. 759-763; Gözübüyük, Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması** ..., s. 35-38.

²⁷⁹ William J. Aceves, “Actio Popularis? The Class Action in International Law”, **The University of Chicago Legal Forum**, C.2003, S.2, 2002, s. 376

²⁸⁰ Gözübüyük, Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s. 40.

devlete karşı, akit devletin onaylamamış olduğu bir Ek Protokol’de yer alan haklardan birisinin ihlal edildiği gerekçesiyle yapılması hallerinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kişi bakımından kabul edilemezlik kararı verecektir²⁸¹.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un, bireysel başvuru hakkının²⁸² öznesini düzenlediği 46’ncı maddesinin 1’inci fıkrası uyarınca: “*Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir.*” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 148’inci maddesinin 3’üncü ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 46’ncı maddesinin 1’inci fıkraları uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiğini düşünen, medeni haklara sahip gerçek kişilere ve özel hukuk tüzel kişilerine Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru açısından dava ehliyeti tanınmıştır. Burada da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde olduğu gibi özel kişi veya kurumlarca gerçekleştirildiği iddia olunan ihlaller bireysel başvuruya konu olmayacaktır²⁸³. Dolayısıyla burada bireysel başvuruda bir tarafta korunan temel hak ve hürriyetlerinden birinin ihlal edildiğini ileri süren kişi bulunmakta; diğer tarafta ise ihlal iddiasına konu işlem, eylem ya da ihmali gerçekleştiren devlet tüzel kişiliği bulunmaktadır.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir bireysel başvurunun Mahkemenin kişi bakımından yetkisi dahilinde görülmesi için başvuru-kunun kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali sebebiyle koruma altına alınan haklarından birisinin ihlal edildiği iddiasında bulunması, ihlalden dolayı

²⁸¹ Tanrıku, **Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru**, s. 107.

²⁸² Burada mezkûr 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 46’ncı madde başlığı doğrudan “bireysel başvuru hakkına sahip olanlar” şeklinde olduğundan bu şekilde bir ifade kullanılmıştır. Bununla birlikte bireysel başvurunun bir hak mı yoksa dava mı olduğu meselesine detaylı inceleme için bkz. Şirin, **Türkiye’de Anayasa Şikayeti ...**, s. 14-39.

²⁸³ Bahadır Yalçınöz, “Bireysel Başvuruya Konu Olmayacak İşlem ve Kararlar”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015, s. 189.

başvurucunun kişisel olarak ve doğrudan etkilenmiş olması ve ihlal sebebiyle başvurucunun mağdur olması gerekmektedir²⁸⁴.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca gerçek kişiler haricinde bireysel başvuru mekanizmasına başvuruda bulunabilecek olan özneler, “*hükümet dışı örgütlenmeler*” ve “*kişi toplulukları*” şeklinde belirlenmiştir²⁸⁵. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre *hükümet örgütü* kavramı, merkezi ya da ademi merkezi örgüt olup olmamasına bakılmaksızın kamuya ilişkin bir fonksiyon yerine getiren bir örgütlenme anlamına gelir²⁸⁶. Dolayısıyla kamu tüzel kişiliğine sahip örgütlenmeler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunamayacaklardır²⁸⁷. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Rothenthurm Commune* kararında bir belediye tarafından yapılan bireysel başvuruyu kişi bakımından yetkisizlik sebebiyle reddetmiştir²⁸⁸. Mahkemeye göre belediye hükümet dışı örgütlenme olarak kabul edilemeyeceğinden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilecek kişi gurubuna aidiyet şartını da sağlamadığından yerel yönetimlerin bireysel başvuruda bulunma hakkı bulunmamaktadır²⁸⁹.

Netice itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzenine göre kamusal bir fonksiyon yerine getirmeyen topluluklar, örgütlenmeler yahut örgütlenmemiş gruplar birtakım şartlar dahilinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilirler. Bu noktada önem arz eden husus Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne herhangi bir örgütlenme başvuru yapamamaktayken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin farklı bir yol izlemesidir. Zira ilk bölümde izah edildiği

²⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Onur Doğanay Başvurusu, Başvuru No: 2013/1977, Karar Tarihi: 09.01.2004.

²⁸⁵ Hükümet dışı örgütlenmelere ilişkin olarak bkz. Avrupa Konseyi, **Rapport de Recherche: Les organisations non gouvernementales dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme**, 2016, https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_NGOs_FRA.pdf, Erişim Tarihi: 18.08.2022.

²⁸⁶ William A. Schabas, **The European Convention on Human Rights: A Commentary**, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 737.

²⁸⁷ Mehmet Akif Poroy, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Başvurucu ve Mağdurluk Statüsü”, **Türkiye Baroları Birliği Dergisi**, S.66, 2006, s.123.

²⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Rothenthurm Commune v. İsviçre*, Başvuru No: 13252/87, Karar Tarihi: 14.12.1988.

²⁸⁹ Esra Katıman, **Uluslararası Hukuk Bireysel Başvuru Prosedürü İçinde Mağdur Statüsü**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016, s.133-138; Ayrıca emsal karar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Döşemealtı Belediyesi v. Türkiye*, Başvuru No: 50108/06, Karar Tarihi: 23.03.2010.

üzere Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi sadece gerçek kişilerin yapmış olduğu şikayetleri incelemekle yetkili kılınmıştır²⁹⁰. Dolayısıyla tüzel kişilerin ve şirketlerin şikayetleri karşısında bir Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkili kılınması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni özgün bir örnek kılmaktadır.

Türk Anayasa Mahkemesi açısından ise bireysel başvuru yolu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yolundan daha farklı bir terminoloji ile ele alınmaktadır. Türk yasa koyucu Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru mekanizmasını düzenlerken hükümet dışı örgütlenme ya da kişi toplulukları gibi kavramlar kullanmamış; bireysel başvuru hakkını kamu hukuku tüzel kişileri özel hukuk tüzel kişileri olarak ikili bir ayırım çerçevesinde ele almıştır. Şöyle ki; 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un “*Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar*” başlıklı 46'ncı maddesi 2'nci maddesi uyarınca kamu tüzel kişileri Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunamayacaklar; özel hukuk tüzel kişileri ise yalnızca tüzel kişiliğe ilişkin hakların ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunabileceklerdir.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapabilecek tüzel kişiler özel hukuk tüzel kişisi, kamu hukuku tüzel kişisi bağlamında ele alınmışken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde hükümet dışı örgütlenmeler ve kişi toplulukları şeklinde kavramların kullanılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uluslararası niteliği ile örtüşmektedir. Keza Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin özerk kavramlar doktrini uyarınca da Mahkeme, tanım ve değerlendirme faaliyeti yaparken kendisini ulusal hukuklarla bağlamamaktadır ve Mahkeme bireysel başvuruda kabul edilebilirlik ve esas hakkında incelemesini ifa ederken kavramlar özerk anlamlar taşıyabilmektedir²⁹¹.

Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesinden faydalanabilmek için esasında iki koşulun yerine getirilmesi gerekir: Başvurucu bir gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi topluluğu olmalıdır ve bir ihlalin mağduru

²⁹⁰ Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Songül Atak, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Modelleri” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.16, 2006, s. 94

²⁹¹ George Letsas, “The Truth in Autonomous Concepts: How to Interpret the ECHR”, **European Journal of International Law**, C. 15, S.2, 2004, s. 281.

olduğunu iddia etmelidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru vatandaşlık, yerleşim yeri, medeni durum veya fiil ehliyeti gibi faktörlerle kısıtlanmamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, her ne kadar özel olarak tüzel kişilere atıfta bulunmasa da bunları hükümet dışı kuruluşlar başlığı altında ele almaktadır. Bu bağlamda şirketler, benzeri tüzel kişiler veya kişi toplulukları, 34'üncü madde uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde dava açma hakkına ("*locus standi*") sahiptir²⁹².

Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesinde kullanılan kavramlar, başvuruda bulunan kişi topluluğunun ulusal hukuklarda kamu hukuku tüzel kişisi ya da özel hukuk tüzel kişisi olarak nitelendirilmesinden ziyade, daha genel kavramlar kullanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kendi değerlendirmesine imkân tanımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ulusal hukuk düzeninde kanun düzeyinde getirilen özel hukuk tüzel kişisi ve kamu tüzel kişisi ayrımı²⁹³ düzenlemesi ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda başvuru sahiplerinin nitelikleri hususunda daha keskin sınırların çizildiği ve bu hususta Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne daha kısıtlı bir yorum yetkisi verildiği söylenebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkına sahip olanlar sıralanırken kamu tüzel kişiliğine sahip olanların bu hakkın öznesi olamayacakları belirtilmiş; özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olanların ise ancak kendi tüzel kişiliğinin sahip olduğu hakların ihlal edilmesi halinde bireysel başvuruda bulunabilecekleri öngörülmüştür. Bununla birlikte Türk Anayasa Hukuku doktrininde Anayasa'da böyle bir kısıtlama olmamasına rağmen normlar hiyerarşisine aykırı olacak şekilde kanunla daraltma yoluna gitmenin Anayasaya aykırı olduğuna dair görüşler mevcuttur²⁹⁴. Zira normlar hiyerarşisinde daha üst noktada bulunan Anayasa kurallarında böyle bir sınırlama getirilmemişken ve hak ve hürriyetlerin olabildiğince

²⁹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Unédic v. Fransa, Başvuru No:20153/04, Karar Tarihi:18.12.2008, para. 57-59.

²⁹³ Almanya örneğinde kamu tüzel kişileri de istisnai olarak Alman Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Philip Kunig, "Türkiye İçin Bir Örnek: Federal Almanya'da Bireysel Başvuru", **Bireysel Başvuru – Anayasa Şikayeti**, Musa Sağlam (editör), Ankara: Hukuk Adamları Birliği Yayınları, 2011, s. 47.

²⁹⁴ Kerem Altıparmak, **Van Depremi'nin Hukuktaki Artçıları: Anayasa Mahkemesi'nin Bayram Oteli Kararı**, İstanbul: TESEV Yay, 2014, s. 10.

geniş yorumlanması gerekirken; anayasal normun altında bir norm eliyle bireysel başvuru hakkının öznelerine ilişkin bu şekilde daraltmaya gitmek hukuken sakıncalı olacaktır.

Her ne kadar kategorik olarak kamu tüzel kişilerine Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yasağı getiren mezkûr hükmün içtihat eliyle esnetilebileceği ve kamu tüzel kişileri açısından da bireysel başvuru imkânı getirilebileceği ihtimal dahilindeyse de halihazırda bu alandaki Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadına bakıldığında böyle bir genişletici yorumunun söz konusu olmadığı görülmektedir. Zira Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararlarına bakıldığında; *İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Başvurusu*²⁹⁵, *Doğubeyazıt Ticaret ve Sanayi Odası Başvurusu*²⁹⁶, *İstanbul Barosu Başvurusu*²⁹⁷ ve *Ankara Barosu Başvurusu*²⁹⁸, *Büğdüz Köyü Muhtarlığı Başvurusu*²⁹⁹, *Çavuş Köyü Muhtarlığı Başvurusu*³⁰⁰ ve *Ballıdere Belediyesi Başvurusu*³⁰¹ gibi kararlarda bireysel başvurularının, ilgili başvurucular kamu tüzel kişisi oldukları için kişi yönünden yetkisizlik gerekçesiyle reddedildiği görülmektedir.

Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de kural olarak kamu hukuku tüzel kişileri bireysel başvuru yapamamaktadırlar³⁰².

²⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Başvurusu, Başvuru No: 2013/1430, Karar Tarihi: 21.11.2013.

²⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası Başvurusu, Başvuru No: 2012/743, Karar Tarihi: 05.03.2013.

²⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Günay Dağ ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/1631, Karar Tarihi: 17.12.2015.

²⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ankara Barosu Başkanlığı Başvurusu, Başvuru No: 2015/17941, Karar Tarihi: 07.03.2018.

²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Büğdüz Köyü Muhtarlığı Başvurusu, Başvuru No: 2012/22, Karar Tarihi: 25.12.2012.

³⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çavuş Köyü Muhtarlığı Başvurusu, Başvuru No: 13.06.2013, Karar Tarihi: 09.09.2015.

³⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ballıdere Belediye Başkanlığı Başvurusu, Başvuru No: 2012/1327, Karar Tarihi: 12.02.2013.

³⁰² Gözübüyük, Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması...*, s.39.

2. Özel Hukuk Tüzel Kişileri ve Mahkemelerin Kişi Bakımından Yetkisi

a. Bireysel Başvuru Hakkının Öznesi Olarak Özel Hukuk Tüzel Kişileri

Özel hukuk tüzel kişisi kavramı Türk Hukukunda dernekler³⁰³, vakıflar³⁰⁴, kooperatifler³⁰⁵, siyasi partiler³⁰⁶, sendikalar³⁰⁷ ve Türk 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen anonim şirket³⁰⁸, limited şirket³⁰⁹, kolektif şirket, komandit şirket gibi tüzel kişileri ve dahi somut olayın gerekleri uyarınca site yönetimi³¹⁰ gibi toplulukları kapsamaktadır³¹¹. Bununla birlikte adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunup bulunamayacaklarının ayrıca üzerinde durulması gerekecektir.

Özel hukuk tüzel kişileri, sadece tüzel kişiliğine ilişkin haklar açısından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. Dolayısıyla burada önem arz eden husus tüzel kişilerin, doğaları gereği bizzat sahibi olabildikleri ya da hakkın doğası gereği tüzel kişilerin taşıyıcı olabildikleri haklar açısından, mezkûr hakkın ihlal edildiği iddiasıyla başvuru yapabilmeleridir. Bu bakımdan tüzel kişilerin, yaşam hakkı, işkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, aile yaşamına saygı hakkı, evlenme hakkı, ölüm cezası yasağı gibi haklar ve güvenceler karşısındaki durumlarının ne olacağı hususu çalışmamızın üçüncü bölümünde irdelenecektir. Her halükârda gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa

³⁰³ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/95, Karar Tarihi: 25.12.2012; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye Emekliler Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/1035, Karar Tarihi: 17.07.2014.

³⁰⁴ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Koç Holding Emekli ve Yardım Sandığı Vakfı Başvurusu, Başvuru No: 2016/15421, Karar Tarihi: 12.11.2019.

³⁰⁵ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sınırlı Sorumlu Adapazarı Pancar Ekiciler Kooperatifi Başvurusu, Başvuru Numarası: 2016/5546, Karar Tarihi: 7.11.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Eyüp Ensar Ekşioğlu ve S.S. Kutlu Birlik Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No: 2019/39522, Karar Tarihi: 26.06.2022.

³⁰⁶ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Metin Bayar ve Halkın Kurtuluş Partisi Başvurusu, Başvuru No: 2014/15220, Karar Tarihi: 04.06.2015.

³⁰⁷ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kristal-İş Sendikası Başvurusu, Başvuru No: 2014/12166, Karar Tarihi: 02.07.2015.

³⁰⁸ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Telpa Telekomünikasyon Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2016/8880, Karar Tarihi: 12.11.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Karlis A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2013/849, Karar Tarihi: 15.04.2014.

³⁰⁹ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ABC Çağdaş Dersanecilik Eğitim Turizm Ticaret Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No: 2014/4806, Karar Tarihi: 16.06.2016;

³¹⁰ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Acarkent Site Yönetimi Başvurusu, Başvuru No: 2013/834, Karar Tarihi: 18.09.2014.

³¹¹ Türk Ticaret Kanunu'nun 124'üncü maddesi ve ilgili diğer düzenlemeler kapsamında kolektif şirket ile adi komandit şirket şahıs şirketi; anonim şirket, limited şirket ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket sermaye şirkettir ve tüzel kişiliği haizdir.

Mahkemesi gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına bakıldığında kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin gerçek kişilerle mukayese edildiğinde daha sınırlı bir yelpazede de olsa koruma altına alındıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ayrıca şu husus da önem arz etmektedir ki; özel hukuk tüzel kişileri, üyeleri adına başvuru yapamamaktadırlar. Örneğin *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği Başvurusunda* başvuru dernek çocuk hematolojisi ve çocuk onkolojisi bilim dallarının birleştirilmesine ilişkin yasama işlemi kapsamında getirilen düzenlemelerin üyelerinin hak ihlaline sebep olduğunu ileri sürmüştür. Zira mezkûr düzenlemeler ile halihazırda söz konusu alanlarda uzmanlık eğitimleri devam eden gerçek kişi dernek üyelerinin durumları açıkça etkilenmektedir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, başvuru derneğin tüzel kişiliğine ilişkin bir müdahalenin somut olayda gerçekleşmediği değerlendirmesinden hareketle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur³¹².

Nitekim idare hukukuna³¹³ ve iş hukukuna³¹⁴ ilişkin kimi başvurularda, yerel mahkemelerde taraf ehliyeti, temsilci sıfatı yahut menfaat ihlalinin bulunması sebebiyle taraf sıfatını haiz kimi toplulukların da bireysel başvuru mekanizmasına başvurabilmeleri mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte her halükârda burada önem arz eden husus kime ait hakkın ihlal edildiğidir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Sadegül Başkul ve Devrimci Sağlık İşçileri Sendikası Başvurusu* kararında başvuru sahiplerinin adli yardım talebinin reddedilmesi nedeniyle yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını incelemiş ve temel hakka bir müdahalenin varlığını

³¹² İlgili kararda Anayasa Mahkemesi şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bu durumda, söz konusu yasama işleminin başvuru derneğinin tüzel kişiliğine ait haklarına bir müdahale oluşturduğu söylenemez. **Amacı çocuk onkolojisi alanında tıbbi kaliteyi artırmak olan ve yalnızca üyelerinin durumlarını etkileyen başvuru konusu yasama işleminin mağduru olmayan derneğin, bu işlem aleyhine bireysel başvuru yapma hakkı bulunmamaktadır.** (...) özel hukuk tüzel kişisi olan başvuru Derneğinin mağdur sıfatı taşımadığı anlaşıldığından başvurunun, diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden incelenmeksizin ‘kişi yönünden yetkisizlik’ nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.” (Vurgu tarafıma aittir.) Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/95, Karar Tarihi: 25.12.2012, para. 23-24.

³¹³ Sinan Çınar, “İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Bireysel Başvurularda Başvuru Süresi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.118, 2015, s. 53.

³¹⁴ Zeynep Kılıçkaya, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru İncelemelerinde Çalışma Hakkı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.18, S.2, 2006, s. 136.

kabul etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme mezkûr kararında gerçek kişi başvuru ve tüzel kişi başvuru bakımından bir ayrıma gitmiş, Devrimci Sağlık İşçileri Sendikası'nın başvurusunu mezkûr sendikanın bir hakkının ihlal edilmediği gerekçesiyle kişi bakımından yetkisizlikle kabul edilemez bulmuştur. Şöyle ki; Mahkemeye göre başvuru sendika, başvuru gerçek kişinin temsilcisi sıfatıyla adli yardım talep etmiş, bu talebin kabul görmemesi ise gerçek kişinin temel bir hakkına müdahale teşkil etmiş olup; tüzel kişiliğini ilgilendiren bir müdahale somut olayda vuku bulmamıştır³¹⁵. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne göre sendikanın bir üyesinin açmış olduğu davada adli yardım talebinin reddedilmesi sebebiyle sendikanın güncel bir hakkının ihlal edildiği ve mağdur olduğu kabul edilemeyecek, sendika bu sebepten ötürü bireysel başvuru mekanizmasını işletemeyecektir.

Bununla birlikte mensupların hak ihlaline uğramaları halinde örgütlenmenin de bir hakkına müdahale söz konusu olup olmadığı hususunda Anayasa Mahkemesi kesin sınırlara sahip değildir. Örnek vermek gerekirse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, derneklerin, üyeleri için belirli hak ve menfaatlerinin tanınmasını talep etmeleri halinde, hatta tüzel kişi olarak talepte bulundukları belli hakların tanınmasını istediklerinde de adil yargılanma hakkı kapsamında sağlanan korumadan yararlanabileceğini kabul etmiştir.

Hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Gorraiz Lizzeraga* kararında davanın tarafı olan başvuru derneğin yanında ulusal yargılamada taraf olmayan bazı dernek üyelerinin de mağdur statüsü olduğunu kabul etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu sonuca varırken, başvuru derneğin bir barajın inşaatını önlemek amacıyla kamunun ve üyelerinin menfaatini korumak için kurulduğu ve bu doğrultuda hareket ettiğini, dernek üyelerinin de ihlal iddiasına konu baraj inşaatından doğrudan etkileneceği hususunu dikkate alarak kabul edilebilirlik hususunda neticeye varmıştır³¹⁶.

³¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Sadegül Başkuş ve Devrimci Sağlık İşçileri Sendikası Başvurusu, Başvuru No: 2014/2197, Karar Tarihi: 21.09.2017.

³¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Gorraiz Lizarraga ve diğerleri v. İspanya*, Başvuru No: 62543/00, Karar Tarihi: 27.04.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı uyarınca da özel hukuk tüzel kişilerinin kendi adlarına yaptıkları başvurular mahkemenin yetkisi dahilindedir. Dolayısıyla dernekler³¹⁷, sendikalar³¹⁸, vakıflar³¹⁹, siyasi partiler³²⁰ ve ticari ortaklıklar³²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapan kurumlar kapsamında yer almaktadır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tezimiz açısından büyük önem arz eden erken tarihli bir kararında³²² *Times Newspaper Ltd.* unvanlı ortaklığın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle yapmış olunan başvuruyu, başvurusunun İngiliz Hukukuna göre kurulmuş, tüzel kişiliği bulunan ve bu sıfatla Sözleşme'nin 34'üncü maddesinde sözü edilen “*hükümet dışı kuruluşlar*” deyimini içinde yer aldığı gerekçesiyle kabul etmiştir³²³.

Burada şu hususun altını çizmek gerekir ki; tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar üyelerinin, hissedarlarının ya da menfaattarlarının haklarını korumak için değil, bizzat kendi haklarını korumak amacıyla kural olarak yasal temsilcileri eliyle tüzel kişi olarak bireysel başvuruda bulunabileceklerdir. Örneğin bir öğretmenler sendikasının, öğretmenlerin görev yerlerinde ikamet etmelerine ilişkin bir yasal düzenlemenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 4 Numaralı Protokol'ün 2'nci maddesi ile öngörülen ikamet yerini serbestçe seçme hakkına aykırı düştüğünü ileri sürerek yapmış olduğu başvuruda, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, ilgili yasal düzenlemenin salt öğretmenler hakkında olduğu, başvurunun başvuru sendikayı doğrudan ilgilendirmediyi gerekçesiyle reddetmiştir³²⁴.

³¹⁷ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İzmir Savaş Karşıtları Derneği vd. v. Türkiye, Başvuru No: 46257/99, Karar Tarihi: 02.03.2006.

³¹⁸ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v. Türkiye, Başvuru No: 20641/5, Karar Tarihi: 25.09.2012.

³¹⁹ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfı v. Türkiye, Başvuru No: 50147/99 ve 51207/99, Karar Tarihi: 26.01.2007.

³²⁰ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Refah Partisi vd. v. Türkiye, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/9, Karar Tarihi: 13.02.2000.

³²¹ Örnek için bkz., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş. v. İrlanda, Başvuru No: 45036/98, Karar Tarihi: 30.01.2005.

³²² Jindar Uçar, “İnternet Ortamında İfade ve Basın Özgürlüğü”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S.2. 2021, s. 356

³²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Times Newspaper Ltd v. İngiltere*, Başvuru No: 6538/74, Karar Tarihi: 26.04.1979.

³²⁴ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *X. Union v. Fransa*, Başvuru No: 9900/82, Karar Tarihi: 04.05.1983.

b. Kamusal Fonksiyon İfa Etmeme Kriteri

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tüzel kişilerin başvurularını incelerken başvuru tüzel kişinin hükümet dışı organizasyon olup olmadığını tespit edebilmek için somut olayda tüzel kişinin kamusal fonksiyon ifa edip etmediği hususunu da incelemektedir. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, kamusal fonksiyon ifa eden, doğrudan veya dolaylı bir biçimde hükümetin kontrolü altında yürütme erkini uygulayan tüzel kişilerin başvuruları kabul edilebilir nitelikte değildir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne hizmet veya yer yönünden yerinden yönetim kuruluşlarının³²⁵ yaptığı çeşitli başvurular, kişi yönünden yetkisizlik gerekçesiyle reddedilmiştir³²⁶. Bununla birlikte konu hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadı yer yer esneklik göstermektedir. Mahkemece kimi durumlarda somut olayın nitelikleri de irdelenerek kamu tüzel kişilerinin mahkemeye yapmış oldukları başvurular da kabul görebilmektedir. Burada mahkeme açısından önem arz eden husus başvuruda bulunanın hukuki statüsünün ne olduğu, başvuranın içinde bulunduğu yasal statünün ona ne gibi haklar sağladığı, başvurunun ifa ettiği fonksiyonların neler olduğu ve özellikleri ile başvurunun politik otoritelerden bağımsızlığı gibi durumlardır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapamayacak olan hükümet kuruluşları belirlenirken burada özerk kavramlar doktrini uyarınca ulusal hukukların nitelenmesi değil; başvurunun yasal statüsü, yasal statüsünün başvuruca vermiş olduğu hakların neler olduğu, başvurunun bağımsızlığı ve faaliyetlerinin niteliği önem arz etmektedir³²⁷.

³²⁵ Serkan Açar, “Kamu Kurumları (Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları) Teorisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 65, 2006, s. 279.

³²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Döşemealtı Belediyesi v. Türkiye, Başvuru No: 50108/06, Karar Tarihi: 23.03.2010.

³²⁷ Yaşar Salihpaşaoğlu, “Anayasa Mahkemesinin Kamu Tüzel Kişilerine Yönelik Bireysel Başvuru Yasağına Yaklaşımı: Çelişen İki Yöntem ve Gerekçe”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S. 4, 2019, s. 286

Örnek vermek gerekirse Yunanistan'da dini manastırlar³²⁸, Fransa ve Avusturya'da devlet radyoları³²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlar ve mezkûr başvuru kamusal tüzel kişiliğine sahip olmalarına rağmen, başvuru konusu olay kapsamında hükümet yetkilerini kullanmadıkları Mahkemece tespit edilmiştir. Bu kapsamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mezkûr başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirirken başvuruları kişi yönünden yetkisi dahilinde görmüştür.

Benzer şekilde devlet otoritesi tarafından silah kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle bir gemiye ve yüküne el konulmasına ilişkin *İran İslam Cumhuriyeti Deniz Yolları v. Türkiye* kararında da başvuru İran hukukuna göre kamu tüzel kişisi olmasına rağmen başvuru kabul edilebilir bulunmuştur. Mahkemenin mezkûr kararındaki gerekçelendirmesine göre, bir devletin kontrolü altındaki devlet kurumlarının veya kamu şirketlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca başvuruda bulunma hakları olmadığı açıktır. Bununla birlikte bu kuralın arkasındaki fikir, akit devletin Mahkeme önünde hem başvuran hem de davalı taraf olarak hareket etmesini engellemektir. Mahkeme burada başvuru esasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmayan bir devletin kamu tüzel kişisi olması bakımından bir fark olmayacağını da belirtmiştir. Bununla birlikte Mahkeme yapmış olduğu incelemeler neticesinde, başvuru İran menşeli şirketin esas olarak şirketler hukuku bağlamında yönetildiğini, ticari faaliyetlerini yerine getirirken pozitif hukukun verdiği yetkilerin ötesinde herhangi bir yetkiye sahip olmadığını, başvuru tüzel kişiliğin idari mahkemelerden ziyade adli mahkemelerin yargı yetkisine tabi olduğunu ve mezkûr başvurunun akit devlet olmayan İran İslam Cumhuriyeti tarafından fiilen yapıldığını düşündürecek hiçbir somut bilgi, belge ve delilin somut başvuruda bulunmadığını tespit etmiş ve başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre başvuru şirketin bir devlet ile organik bağı olsa bile esasında önemli olan hukuki, mali ve işleyiş yönlerinden o devletten bağımsız olup olmadığının tespiti. Dolayısıyla Mahkeme burada başvuru

³²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *The Holy Monasteries v. Yunanistan*, Başvuru N: 13092/87 ve 13984/88, Karar Tarihi: 09.12.1994.

³²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Radio France ve diğerleri v. Fransa* Kabul Edilebilirlik Kararı, Başvuru No: 53984/00, Karar Tarihi: 23.09.2003; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Österreichischer Rundfunk v. Avusturya*, Başvuru No: 35841/02, 07.12.2006.

şirketler hukukuna tabi olduğunu dikkate almakta ve başvuruyu kabul edilebilir bulmaktadır³³⁰.

İran İslam Cumhuriyeti Deniz Yolları v. Türkiye kararına benzer şekilde Ukrayna devletinin de hisselerinin yüzde 28,56 sahibi olduğu Ukraine-Tyumen ortak girişiminin (“*joint venture*”) Ukrayna devletine karşı ikame etmiş olduğu *Ukraine-Tyumen v. Ukrayna* başvurusunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuru ortak girişimin Ukrayna yasalarına ve ana sözleşmesine göre kurumsal özerkliğe sahip olduğunu, şirketler hukuku kurallarına göre kurucularının kontrolü ve yönetimi altında olduğunu, Ukrayna Devletinin başvuru sermayesinin yaklaşık üçte birine sahip olduğu varsayıldığında bile Ukrayna Devletinin başvuru şirketin yönetiminde diğer hissedarlardan daha büyük bir role sahip olduğunu gösteren hiçbir bilgi, belge ve delilin dosyada bulunmadığını, başvuru şirketin ticari faaliyet olarak sınıflandırılacak faaliyetler dışında herhangi bir faaliyette bulunduğuna veya kamu hizmeti misyonu ifa ettiğine dair bir durumun da somut olayda bulunmadığını ifade ederek başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur³³¹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kişi bakımından yetkisizlikle kabul edilemez bulunduğu *State Holding Company Luganskugilliya v. Ukrayna* başvurusunda ise Ukrayna ile Rusya Federasyonu’nun idari bir bölgesinin ortak anlaşması ile kurulan ortak girişim statüsündeki başvuru şirketin ihlal iddiasını incelemiştir. Mahkeme’nin yapmış olduğu tespitlere göre başvuru şirket devlet tarafından sahip olunan ve yönetilen bir şirket olarak tescil edilen bir tüzel kişidir. Başvuru, devletten bağımsız bir fonksiyon ifa etmemektedir. Hatta başvuru şirketin tasfiye süreci dahi hükümet kararına bağlanmıştır. Dolayısıyla mezkûr başvuruda başvuru hükümet dışı bir organizasyon kategorisinde değerlendirmemiştir³³².

Benzer şekilde *Transpetrol, a.s. v. Slovakya* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuru hem hükümet organizasyonu hem de hükümet dışı nitelik

³³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Türkiye, Başvuru No: 40998/98, Karar Tarihi: 13.12.2007.

³³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ukraine-Tyumen v. Ukrayna, Başvuru No: 22603/02, Karar Tarihi: 22.11.2007.

³³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, State Holding Company Luganskugilliya v. Ukrayna, Başvuru No: 23938/05, Karar Tarihi: 27.01.2009.

taşıdığını, başvuru şirketin bir taraftan münhasıran şirketler hukuku kapsamında idare edilen ve özel hukuk kuralları çerçevesince faaliyet gösteren ticari bir anonim şirket olduğunu, bununla birlikte Slovakya Devletinin her zaman başvuru şirketin çoğunluk hissedarı olduğunu ve kararın tanzimi anında da başvuru şirketin tek hissedarı olduğunu; başvuru şirketin iç hukukta tekel konumunda olduğunu, hatta başvuru şirketin mezkûr başvurudaki temsilcisi avukat ile Slovakya devletinin başka davalardaki temsilcisi avukatın aynı olduğunu değerlendirerek başvuruyu kabul edilemez bulmuştur³³³.

Netice itibarıyla özel hukuk tüzel kişilerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmaları kural olarak mümkündür. Bununla birlikte somut olayın gerekleri çerçevesinde incelemelerin yapılması, özel hukuk tüzel kişisinin kamusal bir fonksiyon ifa edip etmediğinin her bir olay özelinde incelenmesi gerekmektedir.

3. Şirketlerin Bireysel Başvuru Ehliyeti

Ehliyet yeterlilik anlamına gelmekte olup; bu kavram maddi hukukta hak ehliyeti ve fiil ehliyeti; yargılama hukukunda ise dava ehliyeti ve taraf ehliyeti biçiminde ele alınmaktadır³³⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru ehliyetine ilişkin önem arz eden düzenleme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesinde yer almakta olup; her gerçek kişi (İngilizce "*person*", Fransızca "*personne physique*"), her hükümet dışı kuruluş, (İngilizce "*non-governmental organisation*", Fransızca "*toute organisation non-gouvernementale*") ve kişi grubu (İngilizce "*group of individuals*", Fransızca "*toute groupe de particuliers*") belli şartlar altında bireysel başvuru ehliyetine sahip olacaklardır. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde şirketler, şirket tüzel kişiliğinin niteliğine uygun düştüğü ölçüde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan hakların taşıyıcısı olarak kabul görecektir ve bu

³³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Transpetrol a.s. v. Slovakya, Başvuru No: 28502/08, Karar Tarihi: 15.11.2011.

³³⁴ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, **Medeni Usul Hukuku**, 8. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020, s.144-149.

hakların birinin ya da birkaçının bir akit devlet tarafından ihlal edilmesi halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilecektir³³⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 12'nci maddesi uyarınca “*Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.*” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası metninde ehliyet kavramı düzenlenmemiş olup; 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 49'uncu madde 7'nci fıkrası uyarınca bireysel başvurulara ilişkin mezkûr: “*Kanun ve İçtüzükte hüküm bulunmayan hallerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri*” uygulanacaktır.

Bu bağlamda 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun tüzel kişilerin hak ehliyetini düzenlediği 48'inci maddesi uyarınca şirketlerin de dahil olduğu tüzel kişiler “*cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler.*” Aynı Kanun'un tüzel kişilerin fiil ehliyetini düzenlediği 49'uncu maddesine göre “*Tüzel kişiler, kanuna ve kuruluş belgelerine göre gerekli organlara sahip olmakla, fiil ehliyetini kazanırlar.*”

6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 50'nci maddesi doğrultusunda “*medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olanlar, davada taraf ehliyetine sahiptirler.*” Aynı Kanun'un dava ehliyetine ilişkin 51'inci maddesi uyarınca da dava ehliyeti “*medeni hakları kullanma ehliyetine göre belirlenir.*”

Şirketler, bireysel başvuru ehliyeti bakımından öğretide ehliyeti tartışmalı kişiler kategorisinde addolunan tüzel kişiler grubuna dahildir³³⁶. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi uyarınca özel hukuk tüzel kişilerinin bireysel başvuruda bulunabilecekleri açıkça düzenlenmiştir. Lakin burada kanun koyucu tüzel kişilere sadece tüzel kişiliğine ilişkin bir hakkın ihlal edilmesi durumunda başvuru hakkı tanımıştır. Mezkûr düzenlemenin mefhumu muhalifinden bir tüzel kişinin tüzel kişiliğine ilişkin olmayan bir hakkının ihlal edilmesi durumunda başvurunun kabul edilmeyeceği sonucu çıkmaktadır. Kanun koyucunun ihlal edildiği iddia olunan hakkın tüzel kişinin

³³⁵ Schabas, *The European Convention on Human Rights...*, s.734.

³³⁶ Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti ...*, s. 185.

kişiliğine ait hak olması şartı, tüzel kişilerin tıpkı gerçek kişiler gibi bir gerçeklik olarak ele alındığı gerçeklik teorisinin Türkiye ulusal mevzuatında benimsendiği sonucuna bizleri götürmektedir³³⁷.

Konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti mevzuatı ele alındığında şu sonuçlara varmamız mümkündür: Kâr elde etme ve kazanç paylaşımı amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketler Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilirler. Bununla birlikte bir şirketin bireysel başvuru ehliyetinin olabilmesi için ihlal iddiasına konu olan hakkın o şirketin tüzel kişiliğine ait olması gerekmektedir. Bu noktada şirketlerin haklarını şirketin tüzel kişiliğine ilişkin haklar ile şirketin tüzel kişiliğine ilişkin olmayan haklar olarak ele almak mümkündür. Şirket tüzel kişiliğine ilişkin olmayan bir durum söz konusu olduğunda burada şirketlerin bireysel başvuruda bulunması mümkün olmayacaktır.

Nitekim *Santa Farma İlaç Sanayi A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketi, çalışanlarının gelirinden kesinti yaparak ödemiş olduğu gelir vergisinin düzeltme işlemlerine göre terkin edilip fazla yapılan ödemelerin şirkete iade edilmemesi sebebiyle eşitlik ilkesinin ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, yapmış olduğu incelemeler neticesinde fazla ödendiği iddia olunan verginin şirketin kendi gelirleri sebebiyle ödenen gelir vergisi olmadığını, işçilerin elde ettiği gelir sebebiyle işçiler hesabına ödenen bir vergi olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla Mahkeme'ye göre burada “fazla ödendiği ileri sürülmek suretiyle yapılan başvuruda, özel hukuk tüzel kişisi olan şirketin güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenmediği gibi tüzel kişiliğe ait bir hak da ihlal edilmiş olmadığından, başvuru şirketin mağdur statüsü” bulunmamaktadır ve başvurunun kişi yönünden yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez bulunması gerekmektedir³³⁸.

Şirketlerin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurularında başvuru ehliyeti açısından önem arz eden Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. (3) Başvurusu* kararında ise başvuru şirket, kendi aleyhine tesis olunan şirketin ticaret sicilinden terkinin kaldırılması talepli

³³⁷ A.g.e., s. 221.

³³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Santa Farma İlaç Sanayi A.Ş. Başvurusu*, Başvuru Numarası:2013/5554, Karar Tarihi:06.02.2014, para. 35.

ikame etmiş olduğu davanın adli yargı mercilerince dava şartı yokluğundan reddedilmesi gerekçesiyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. İhlal iddiasına konu olayda başvuru şirketin ticaret sicil kaydı ilgili mevzuata istinaden Ankara Ticaret Müdürlüğü'nce re'sen terkin edilmiştir. Başvuru şirketi bu işlem aleyhine adli yargıda dava ikame etmiş, şirketin halihazırda davacı ve davalı sıfatı ile devam eden yargılamaları bulunurken bu şekilde bir terkin işleminin gerçekleştirilmesinin usule ve yasaya aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Yerel Mahkeme burada davacı şirketin kaydının ticaret sicilinden silinmiş olması sebebiyle taraf ehliyetinin olmayacağı ve aktif dava ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiş; Yargıtay ise bu kararı onamış ve başvuru şirketin karar düzeltme talebi de reddedilmiştir. Önüne gelen bireysel başvuru dosyasında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, başvuru şirketin başvuru esnasında tüzel kişiliğinin bulunmadığını tespit etmiş ve kural olarak tüzel kişiliği bulunmayan bir şirketin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunamayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi burada başvuru şirketin ihyasına yönelik ikame etmiş olduğu ve dahi ihya davasının da kabul edildiğini dikkate alarak; ihya kararı ile başvuru şirketinin yeniden tüzel kişilik kazandığı sonucuna varmıştır. Keza başvurunun incelendiği tarih itibarıyla başvuru şirketinin bireysel başvuru ehliyetinin bulunduğu sonucuna varan mahkeme mezkûr başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı vermiştir³³⁹.

4. Adi Şirket Başvurularında Kişi Bakımından Yetki Sorunu

a. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Tüzel Kişilik Gerekliliği

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 620'nci maddesi uyarınca adi şirket sözleşmesi “*iki veya daha fazla kişinin emeklerini veya mallarını ortak bir amaca ulaşmak üzere birleştirmeyi üstlendikleri sözleşme*” mahiyetindedir. Dolayısıyla burada bir tüzel kişilik bulunmamakta olup; esasında borçlar hukukuna dayalı sözleşmesel bir ilişki bulunmaktadır³⁴⁰. Neticeten Türk hukukunda adi şirketlerin tüzel kişiliği bulunmamakta ve tüzel kişilik yapısını haiz olmadan ticari faaliyet

³³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. (3) Başvurusu, Başvuru No: 2018/24685, Karar Tarihi: 08.09.2021.

³⁴⁰ Ufuk Küçükdağlı, **Adi Ortaklığın Temsili**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 30.

göstermektedirler³⁴¹. Üçüncü kişilerle olan ilişkilerinde bağımsız bir varlık gibi hareket edemeyen adi şirketler, kendilerini oluşturan ortakların hukuki statüsüne sıkı sıkıya bağlı olup; adi şirket kendi adına hak ve borçlara sahip olmamakta, ayrıca davacı veya davalı olarak da görülememektedir. Bu nedenle adi ortaklığa ilişkin hak ve borç taleplerinde adi ortaklığı oluşturan tüm ortakların müteselsil sorumluluğu söz konusu olduğundan ortakların birlikte hareket etmeleri zorunludur.

Dolayısıyla burada ilk bakışta yapılacak yorum adi şirketlerin tüzel kişiliği olmadığı gerekçesiyle özel hukuk tüzel kişisi olamayacakları, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapamayacakları şeklindedir. Zira Anayasa Mahkemesi'ne bir şirketin bireysel başvuru yapabilmesinin ön koşulu yasalara uygun şekilde kazanılmış tüzel kişiliğin bireysel başvuru yapıldığı esnada mevcudiyetini sürdürüyor olmasıdır. Burada kural olarak tüzel kişiliği ortadan kalkmış olan şirketler bakımından dahi kişi bakımından yetkisizlikle kabul edilemezlik kararı verilmesi gerekmekte iken tüzel kişiliği olmayan yapılanmaların bireysel başvuruları evleviyetle kabul edilemez bulunacaktır³⁴².

Bununla birlikte her ne kadar ilgili ulusal mevzuat uyarınca adi şirketler tüzel kişilik kazanmadığından örgütlenme olarak görülme de öğretide kimi yazarlar adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunması halinde adi şirketi oluşturan kişilerin toplu olarak başvuru olarak görülebileceği kanaatindedir³⁴³. Her halükârda adi şirketi oluşturan ortaklar adi şirketin hak ve borçlarına birlikte ehil olduklarından, adi şirket aleyhine bir müdahale söz konusu olduğunda bireysel başvurunun adi şirket adına değil; adi şirketi oluşturan ortakların adına yapılması zaruridir³⁴⁴.

Özerk kavramlar doktrini ve örgütlenme kavramına adi şirketlerin de dahil olup olamayacakları üzerinde de durulması gerektiği, zira örgütlenme hürriyetini esas alan bir yorum doğrultusunda adi şirketlerin de bireysel başvuruda bulunabileceği öğretide kimi yazarlarca savunulmaktadır. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi

³⁴¹ Fahri Özsungur, "Adi Ortaklık Kavramı ve Ticaret Şirketlerinin Tüzel Kişiliği Bulunmayan Bir Ortaklık Yapısı ile İşlettikleri Ticari İşletmelerin Ticaret Siciline Tescili", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S.5, 2017, s. 43

³⁴² Koç, Kaplan, **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, s. 128.

³⁴³ Şirin, **Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Usul Hukuku...**, s. 33.

³⁴⁴ Koç, Kaplan, **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, s. 128.

Ertan Rüstem Başvurusu kararında, başvuruçunun sendikal faaliyet kapsamında işe gelmeme eylemi neticesinde aleyhine tanzim olunan uyarı cezasının örgütlenme hakkına aykırı olduğu iddiası karşısında “örgütlenme” kavramının Türk Hukukunda özerk bir anlamı olduğunu ifade etmiş; kişilerin devamlı ve koordineli bir surette sürdürdükleri faaliyetlerin her ne kadar pozitif hukukta örgütlenme olarak nitelendirilmese de bu durumun bireylerin anayasa hukuku bağlamında örgütlenme özgürlüğünden faydalanamayacağı sonucunu doğurmayacağını ifade etmiştir³⁴⁵.

Her ne kadar öğretilerde kimi yazarlarca adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunmalarına içtihat eliyle imkân getirilebileceği değerlendirilmesinde bulunulsa da bu şekilde bir yorumlamanın çeşitli sakıncalar doğuracağı kanaatindeyiz. Şöyle ki; adi şirketlerin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapabilmeleri halinde bu durumun 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 46’ncı maddesi ile nasıl bağdaştırılacağı önemli bir sorun olarak gözükmemektedir. Zira mezkûr maddede bireysel başvuru hakkına sahip olanların özel hukuk tüzel kişileri olduğu belirtilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 34’üncü maddesinde olduğu gibi sınırları tam belirtilmemiş bir kişi topluluğu kavramı burada kullanılmamıştır. Keza özerk kavramlar doktrini uyarınca Mahkemelerin yorum yapabileceği kavramların, kelimelerin, ifadelerin mevzuatta bulunması şarttır. Diğer bir ifade ile mahkemeler yorum yapacağı kelimeleri kendileri türetmemekte; ilgili mevzuatta bulunan bir kavramı benimsediği yorum yöntemleri çerçevesinde yorumlamaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişilerinin başvuru ehliyeti hususunda gerçek kişiler açısından usul kuralları daha esnek ele alınmakta iken tüzel kişiler açısından Anayasa Mahkemesi’nin aynı esnekliği göstermediği tespit edilmektedir³⁴⁶. Dolayısıyla ilgili kanun maddesinde açıkça özel hukuk tüzel kişileri ifadesi kullanılmışken özel hukuk tüzel kişisi olmayan bir topluluğa bu hakkı vermenin tartışmalara sebebiyet vereceği açıktır.

³⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ertan Rüstem Başvurusu, Başvuru No: 2013/8517, Karar Tarihi: 06.01.2015.

³⁴⁶ Koç, Kaplan, **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, s. 128.

b. İstisna Arayışı: Acarkent Site Yönetimi Başvurusunun Değerlendirilmesi

Örgütlenme özgürlüğü kişilerin ortak birtakım hedef ve faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelme hürriyeti olarak tanımlanabilmektedir³⁴⁷. Örgütlenme dernek, vakıf, sendika, siyasi parti gibi biçimler şeklinde tezahür edebilmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi örgütlenme özgürlüğünün geniş anlamda yorumlandığı takdirde bu özgürlüğün adi şirket kurmayı ve kurulan adi şirketlere bireysel başvuru hakkı vermeyi kapsayıp kapsamadığı hususu tartışılması gereken bir husustur. Zira örgütlenme hakkından hareketle adi şirketlere bireysel başvuru hakkı tanındığında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesindeki hangi kavramı ele alıp özerk yorumlayacağı ayrı bir sorun olarak belirmektedir.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi içtihadında yer alan *Acarkent Site Yönetimi Başvurusu* kararı konumuz açısından büyük bir önem taşımaktadır. Zira mezkûr kararda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi başvuru site yönetimini herhangi bir gerekçelendirme olmaksızın özel hukuk tüzel kişisi olarak değerlendirmiştir³⁴⁸.

Türk Kat Mülkiyeti hukuku uyarınca kat malikleri kurulunun tüzel kişiliği bulunmamakta olup; 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 35'inci maddesi kapsamında kat malikleri kurulunun birtakım işlemlerde kat maliklerini temsilen hukuki ilişki kurma ve dava takip yetkisi bulunmaktadır.

Acarkent Site Yönetimi Kararında Anayasa Mahkemesi site yönetiminin tüzel kişiliğini irdelemeksizin özel hukuk tüzel kişisi olduğu yönünde değerlendirmede bulunmuştur³⁴⁹. Site yönetimlerinin kural olarak özel hukuk tüzel kişisi olmadığı ama

³⁴⁷ Ulaş Karar, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 3, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018, s. 3.

³⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Acarkent Site Yönetimi Başvurusu*, Başvuru No: 2013/834, Karar Tarihi: 18.09.2014.

³⁴⁹ Anayasa Mahkemesi ilgili kararında gerekçelendirmede hatalı değerlendirmelerde bulunmuştur. Site yönetimlerinin, site yönetimi ile iştigal eden tüzel kişi şirket olmadıkça, özel hukuk tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin mezkûr kararında “Başvurucu *Acarkent Site Yönetimi*, bir özel hukuk tüzel kişisidir. Başvuru, başvuru *Acarkent Site Yönetimi*'ni temsile yetkili başkanı *Fikret MADRALI* adına başvuru vekili tarafından yapılmıştır. Başvuru konusunun başvuru *Acarkent*

taraf ve dava ehliyetinin olduğu gerçeğini bir kenara bıraktığımızda, *Acarkent Site Yönetimi Başvurusu* kararının adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunabilmesi için emsal gerekçeler ihtiva ettiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Zira adi şirketlerin özel hukuk tüzel kişisi olarak değerlendirilmesi; başta 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu ve 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu lafzına uygun düşmeyecektir.

Son olarak adi şirketlerin Türk Hukukunda taraf ehliyeti olmadığı gibi³⁵⁰ dava açma hak ve yetkisi de bulunmamaktadır³⁵¹. Dava ve taraf ehliyeti olmayan adi ortaklıkların Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne nasıl ve hangi hukuk yollarını tüketerek bireysel başvuruda bulunabilecekleri ayrı bir sorun olarak belirmektedir. Halbuki site yönetimlerinin 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu kapsamında dava takip yetkisi bulunduğundan Anayasa Mahkemesinin mezkûr başvuruda tüzel kişilik meselesinin üzerinde durmadığı kanaatindeyiz. Her halükârda adi şirketlerin bireysel başvuru ehliyeti hususunda *Acarkent Site Yönetimi Başvurusu* kararı ile kıyasın uygun olmayacağı açıktır; zira mezkûr kararda en azından site yönetiminin dava ve taraf ehliyetinin bulunduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Öğretide Şirin'in görüşlerine paralel bir şekilde Atasoy, tüzel kişiliğe sahip olmayan birtakım kişi topluluklarının Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi nezdinde taraf ehliyetinin olabileceğini ifade etmektedir. Yazara göre adi şirketlerin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan bir hakkının devletin işlem, eylem ya da ihmali sebebiyle ihlal edilmesi durumunda adi şirketi oluşturan her bir ortak bireysel başvuruda bulunabileceği gibi zorunlu dava arkadaşlığı kapsamında hep birlikte bireysel başvuruda bulunabilmeleri

Site Yönetimi'ne ödenmesi gereken aidatların tahsili amacıyla açılan davada verilen karara ilişkin şikayetler olduğu anlaşıldığından, başvuru özel hukuk tüzel kişisinin güncel ve kişisel bir hakkını doğrudan ilgilendiren başvurunun Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda kişi yönünden yetkisi kapsamında olduğu görülmüştür." şeklinde değerlendirme yaparken site yönetiminin özel hukuk tüzel kişiliğini haiz olduğu sonucuna nasıl vardığı karardan anlaşılamamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Acarkent Site Yönetimi Başvurusu, Başvuru No: 2013/834, Karar Tarihi: 18.09.2014.

³⁵⁰ Vildan Peksöz Sürme, **Medeni Usul Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 127.

³⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, Esas Numarası: 2016/6461, Karar Numarası: 2018/777, Karar Tarihi: 12.02.2018.

de hukuken mümkün olacaktır³⁵². Öncelikle burada bireysel başvurunun tüzel kişiliği olmayan adi şirket adına mı yapıldığı yoksa adi şirketi oluşturan ortakların birlikte hareket ederek mi başvuru yaptıkları ayrımı üzerinde durmak gerekmektedir. Adi şirketlerin tüzel kişiliği olmadığından Türk hukukunda taraf ehliyeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 49'uncu maddesi uyarınca mecburi dava arkadaşlığı söz konusu olacaktır³⁵³. Bu bağlamda adi şirketin kurucularının bireysel başvuruda bulunmaları ancak kurucuların mecburi dava arkadaşlığı gereğince birlikte hareket etmeleri ile mümkün olacaktır.

Adi ortaklığın bireysel başvuru ehliyetinin kabulü gerektiği görüşünün diğer bir hukuki sakıncası ise tüzel kişilerin kendi tüzel kişiliklerini ilgilendiren haklar sebebiyle bireysel başvuruda bulunabilecekleri Türk hukukunda düzenlenmişken, adi ortaklıkların bireysel başvurularının kabulü halinde hukuken kişilik sahibi olmayan bir yapılanmanın temel hak ve hürriyetlerinin doğrudan nasıl ihlal edileceği sorusunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin iki tüzel kişi tacirin geçerli bir ortaklık sözleşmesine istinaden kurdukları adi şirkete ait korunması gereken bir hakkın mevcudiyeti tartışma doğuracak bir husus olmaktadır. Ayrıca, böyle bir hak söz konusu olsa dahi adi şirket mi yoksa adi şirketi oluşturan tüzel kişi tacirler mi bu hakkın taşıyıcısı olacaklardır? Doğrudan etkilenme kriteri çerçevesinde, adi şirketin tüm hak ve borçları açısından mütelselsil sorumluluk söz konusu iken kamu müdahalesinin etki doğuracağı kişi adi şirket mi olacaktır yoksa adi şirketi oluşturan hissedarın mı müdahaleden güncel ve kişisel hakkı doğrudan etkilenecektir? Netice itibarıyla mezkûr sorular çözüme kavuşturulmadan adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunabileceklerinin kabulü mümkün gözükmemektedir.

Bununla birlikte vergisel meseleler adi şirketlerin bireysel başvuru ehliyeti hususunda ayrıca incelemeyi hak etmektedir. Zira adi şirketlerin bireysel başvurularında Mahkemelerin kişi bakımından yetkisi meselesi vergi uyuşmazlıklarında hususi bir önem taşımaktadır. Şöyle ki; adi şirketlerin ortaklık olarak faaliyette bulunması halinde gelir vergisi stopajı ve katma değer vergisi açısından mükellefiyet tesis etmeleri, bu hususta gerekli bütün vergisel ödevleri adi

³⁵² Atasoy, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...**, s. 118-119.

³⁵³ Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, 22. Baskı, Ankara: Yetkin, 2011, s. 494.

şirket olarak yerine getirmeleri gerekmektedir. Aksi halde adi şirketin vergisel sorumluluğu doğacak olup; adi şirket müeyyidelere de maruz kalabilecektir. Bu noktada adi şirketi oluşturan tüm ortakların birlikte hareket etmemesi halinde adi şirketler dava ve taraf ehliyeti olmadığından bahisle gerekli yargısal mercilere başvuramayacak, bireysel başvuru yapamayacaklardır. Bu durumda vergi hukukuna ilişkin bu istisnai durumda adi ortaklığı oluşturan diğer kişiler etkili başvuru hakkından mahrum kalacaktır. Bu noktadan hareketle vergisel meselelerde somut olayın gereklerine göre istisnai olarak adi şirketlerin bireysel başvuru ehliyetinin kabul edilmesi gerektiği öğretide kimi yazarlarca ileri sürülmektedir³⁵⁴.

Netice itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde kullanılan hükümet dışı kuruluşlar ve kişi toplulukları ifadeleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne daha geniş bir yorumlama imkânı sunmakta ve böylelikle ortak girişim (*joint venture*) şeklindeki ortaklıklar, tüzel kişilik sahibi olup olmadıkları hususu üzerinde durulmadan gerekli şartları sağlıyorsa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapabilmektedirler³⁵⁵. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi meseleyi özel hukuk tüzel kişileri perspektifinde ele aldığından daha sınırlı bir yorumlama faaliyeti sürdürebilmektedir. Bu noktada adi şirketlerin bireysel başvurusuna ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi genişletici yorum yoluyla adi şirketlerin bireysel başvurusunu kabul etmedikçe burada adi şirketlerin mecburi dava arkadaşlığı çerçevesinde hareket etmesi daha sağlıklı olacaktır.

5. Şirketlerin Mağdur Statüsü

a. Genel Olarak Mağdur Statüsü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru açısından önemli kavramlardan birisi de hiç şüphesiz mağdur kavramıdır³⁵⁶. Zira bireysel başvuru adlandırmasından hareketle; burada mevcut olan hukuksal mekanizma içerisindeki sürecin aktörü olan birey, esasında başvurunun kendisini

³⁵⁴ Konuya ilişkin detaylı bir değerlendirme için bkz. Topçu, **Vergi Hukuku Özelinde ...**, s. 74.

³⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Ukraine-Tyumen v. Ukrayna*, Başvuru No: 22603/02, Karar Tarihi: 22.11.2007.

³⁵⁶ Gülsüm Cansu Dikkaş, "The Concept of Victim in Individual Application to European Court of Human Rights", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 2020, s. 4123.

nitelemektedir. Bu noktada bireysel başvuru adlandırması bir tarihsel süreç sonucu oluşmuş olup; adlandırmada bu prosedürün bilhassa Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Hukukunda geçirdiği gelişim aşamaları etkili olmuştur³⁵⁷.

Temel hak ve hürriyetler kavramı ile devlet aygıtını merkezine alan İnsan Hakları teorisi bireysel başvuru yoluyla büyük bir aşama kaydetmiştir. Kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması, devlet aygıtının bu alandaki ihlallerinin önlenmesi, kişilerin mağduriyetinin tespiti ve mağduriyetin sonuçlarının ortadan kaldırılması için gerekli adımların atılması bireysel başvuru yollarının temel hedeflerindendir. Bu noktada mezkûr yargılama yolunun mağdur statüsünü belirlemesi ve devlet aygıtının işlem, eylem veya ihmali ile oluşan mağduriyetin giderilmesi ile yakından ilintili olduğu izahtan varestedir.

Mağdur genel anlamıyla haksızlığa uğramış, hak kaybına maruz kalmış kimseyi tanımlamak için kullanılan kavramdır³⁵⁸. Mağdur, ceza hukuku, idare hukuku, borçlar hukuku ya da Uluslararası Hukuk gibi hukukun çeşitli dallarında farklı düzenlemelere konu olsa da mağdura ait bu ana özelliğin değişmeyeceğini söylemek mümkündür. Mağdur, hak kaybına uğramış kişidir ve hak hukuken korunan menfaat olduğuna göre bu mağduriyet karşısında mağdurun korunması da elzemdir. Bireysel başvuru yolunun temel amaçlarından birisi de birtakım insan haklarının korunması, devletlerin pozitif ve negatif yükümlülüklerine riayet etmesi ve ihlal söz konusu olduğunda ilgili devletin bu mağduriyeti gidermesidir³⁵⁹.

Nitekim bu noktada zarar, hak kaybı, mağduriyet gibi kavramlar da mağdur kavramının açıklanmasında faydalı olabilmektedir. Keza ceza hukukunda suç ve mağdur kavramlarının birbiriyle olan yakın ilişkisi ve muhtevasında barındırdıkları zıtlıklar, mağdur kavramının bilhassa ceza hukuku içerisinde açıklanmasına ve ele alınmasına sebep olabilmektedir³⁶⁰. Bununla birlikte kişi, bir suçun mağduru, bir idari işlem veya eylemin mağduru veya bir özel hukuk ilişkisinden doğan bir ihtilafın

³⁵⁷ Katıman, **Uluslararası Hukuk Bireysel Başvuru Prosedürü ...**, s. 11.

³⁵⁸ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

³⁵⁹ Colombine Madelaine, **La Technique des Obligations Positives en Droit de la Convention des Droits de l'Homme**, Montpellier I Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montpellier, 2012, s.108.

³⁶⁰ Olgun Değirmenci, “Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Kavramı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.77, 2008, s.36-37.

mağduru olabilmektedir. Bu bağlamda genel anlamıyla mağdur, hukuk tarafından korunan bir menfaati ihlal edilen, bu menfaati zarara uğramış olan kişi olarak açıklanabilecektir³⁶¹.

Mağdur olma statüsü, yargısal süreçler dahilince korunmayı, mağduriyetinin tespitini ve giderimini talep etme de dahil olmak üzere bir dizi hakkı elde etmeyi ve mezkûr hakları öne sürme hakkına sahip olmayı sağlamaktadır. Bu bağlamda mağdur olma, mağduriyet halinin giderilmesini istemeye, hukuk düzeni içinde çeşitli safhalarda, çeşitli görünümeler altında hukuksal sıfatların kazanılmasına imkân tanımaktadır. Esasında dilekçe hakkı ile başvuruda bulunan kimse mağdur olduğu birtakım işlem, eylem ya da ihmalleri parlamentoya, ombudsmana ya da ilgili bir makama iletmektedir³⁶². İhtar keşide etme hakkı ile ihtar eden mağduriyetini ifade etmekte ve mağduriyetinin giderilmemesi halinde dava ikame edeceğini muhatabına hatırlatabilmektedir. Keza dava etme hakkının temeli de davacının mağduriyetinin dava yoluyla giderilmesine matuftur³⁶³. Dolayısıyla hukuki vakıalarda çoğunlukla doğmuş mağduriyetler sonucunda oluşan zararı gidermek üzere hukuksal yollara başvuran bir mağdur mevcuttur.

Temel hak ve hürriyetler kural olarak kişiler içindir ve kişilerle bağlıdır. Bu tip haklar esasında hakların öznesi ile doğrudan ilişki içindedir. Bu bağlamda hakların kişilere bağlı oluşu sadece hakların niteliğinden gelmemekte, aynı zamanda bu hakların var oluş süreçleri içinde geçirdikleri hukuksal gelişim ve kazanım evreleri de bu algıda etkili olmaktadır.

Nitekim çalışmamıza ilişkin önem arz eden bir diğer husus Uluslararası Hukukun süjelerine ilişkindir. Bireyin modern hukukta Uluslararası Hukuk süjesi olduğunun kabul edilmeye başlanması ve Uluslararası Hukukta artık hemen hemen her alanda aktif bir biçimde katılımın göstergesinin ilk örneği ulusal ve uluslararası insan hakları metinlerine giren bireysel başvuru yoludur. Nitekim Avrupa İnsan Hakları

³⁶¹ Mustafa Baysal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015, s. 204

³⁶² Nikos Vogiatzis, “The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament”, **Yearbook of European Law**, C.40, 2021, s. 90-94.

³⁶³ Ahmet Cahit İyilikli, “Hukuk Yargılamasında Dava Hakkı üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 106, 2013, s. 161.

Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca bireysel başvuru yolunu kullanma ve doğrudan doğruya Mahkeme'ye başvuru hakkı olan kişinin, Sözleşme veya protokollerinde tanınan hakları ihlal edilen mağdur olması zorunluluğu Sözleşme metni tarafından açıkça ifade edilmektedir.

b. Şirketlerin Mağdur Statüsü

Bir kişinin bireysel başvuru yapabilmesinin ya da diğer bir ifade ile bireysel başvurunun yetkili mahkemelerce kabul edilebilmesinin koşullarından birisi bireysel başvuru ehliyeti olan kişinin mağdur olmasıdır. Bu noktada yetkili mahkemelerce mağdurluk statüsü re'sen, yani taraflar ileri sürülmesine dahi incelenmektedir³⁶⁴.

Şirketlerin yapmış oldukları bireysel başvurularda mağdur statüsü, kabul edilebilirlik incelemesi açısından hususi önem taşımaktadır. Mağdurluk statüsünün tespiti, bazı olaylarda karmaşık ve zor olduğu için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi bir kişinin mağdur olup olmadığını, kabul edilebilirlik incelemesi sırasında veya esasa yönelik incelemesiyle birlikte ele alabilmektedir³⁶⁵. Bu konuda üç önemli nokta bulunmaktadır:

Birincisi; “mağdur” kavramı hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından aşırı şekilci bir biçimde yorumlanmamaktadır. Bu kavram özerk kavramlar doktrini uyarınca iç hukuk kurallarının nitelemesinden bağımsız bir biçimde³⁶⁶, çağdaş toplum koşulları ışığında değişime tabi şekilde ele alınmaktadır³⁶⁷.

Mağdur kavramının değişime tabi şekilde yorumlanacağı anlayışını geliştiren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mağdur kavramını, bu değişime olanak tanıyacak şekilde özerk kavram kategorisinde ele almıştır. Diğer bir ifadeyle iç hukukun veya

³⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Buzadji v. Moldova, Başvuru No: 23755/07, Karar Tarihi: 16.12.2014.

³⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Siliadin v. Fransa, Başvuru No: 73316/01, Karar Tarihi: 26.7.2005; Anayasa Mahkemesi Aynes Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/5307, Karar Tarihi:20.10.2021.

³⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri v. İspanya, Başvuru No: 62543/00, Karar Tarihi: 10.11.2004.

³⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mahmut Tanal (2) Başvurusu, Başvuru No: 2014/11438, Karar Tarihi: 24.07.2014.

yerel mahkemelerin dava açmaya yönelik menfaat veya dava açma ehliyetine ilişkin kuralları ve nitelemeleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ni³⁶⁸ ve Anayasa Mahkemesini³⁶⁹ bağlamamaktadır.

Dolayısıyla bir kişi, iç hukukta kamu gücü müdahalesine karşı dava açmaya ehil görülme veya kamu gücü müdahalesinin muhatabı sayılmasa, diğer bir anlatımla ulusal hukukta mağdur sıfatını haiz olarak görülme dahi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargılamasında mağdur sayılabilmektedir. Örneğin *Aksu v. Türkiye* kararında Romen kökenli olan başvuru, “*Türkiye’nin Çingeneleri*” isimli bir kitapta ve bazı sözlüklerde yer alan Romenlere yönelik birtakım ifadelerin, kendisinin özel yaşama saygı hakkını ihlal ettiğini ve bu sebeple mağdur olduğunu ileri sürmüştür. Ulusal makamların önündeki dava, başvurunun kişiliğine yönelik kişisel bir saldırı bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise ulusal hukuktaki nitelemeleri dikkate almayarak, başvurunun mağdurluk statüsünü kabul etmiştir³⁷⁰.

Dolayısıyla mağdurun kural olarak ihlalden doğrudan etkilenmesi gerekmektedir. Örneğin Türkiye’de bir siyasetçinin konuşmalarında kullanmış olduğu sözler sebebiyle mağdur olduğunu iddia eden bir başvurunun başvurusu karşısında Anayasa Mahkemesi’nin başvurunun güncel bir hakkının ihlal edilmesi, ihlalden dolayı kişinin kişisel olarak ve doğrudan etkilenmesi ve bunların sonucunda başvurunun mağdur olmasına kanaat getirmesi gerekmektedir. Halbuki Mahkeme’ye göre ilgili başvuruda başvurunun kişisel olarak ve doğrudan etkilenmesi durumu söz konusu olmadığından başvurunun mağdur olduğunun kabulü mümkün değildir ve başvurunun kişi bakımından yetkisizlikle reddedilmesi yönünde karar tesis edilmiştir³⁷¹.

³⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Aksu v. Türkiye*, Başvuru No: 4149/04 ve 41029/04, Karar Tarihi: 15.03.2012.

³⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Şchap Kormaz ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru No: 2017/7592, Karar Tarihi: 26.05.2022, para. 225.

³⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Aksu v. Türkiye*, Başvuru No: 4149/04 ve 41029/04, Karar Tarihi: 15.03.2012.

³⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Nurettin Polat Başvurusu*, Başvuru No: 2014/9053, Karar Tarihi: 07.07.2015.

Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Cıngıllı Holding A.Ş. ve Cıngıllıoğlu v. Türkiye Başvurusu* kararı da tezimiz açısından önem arz eder. Mezkûr başvuruya konu olayda, başvuru şirketi hâkim hissedarı olduğu Demirbank unvanlı banka, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na devredilmiş ve bankanın bütün malları müsadere edilmiştir. Mezkûr başvuruda diğer başvuru Sema Cıngıllıoğlu ise başvuru Cıngıllı Holding A.Ş.'nin hâkim hissedarlarından birisidir. Türk Hükümeti gerçek kişi başvuru mağdur olmadığını, başvuru zaten Demirbank'ın hâkim hissedarı Cıngıllıoğlu Holding A.Ş. tarafından yapıldığını, bir de küçük hissedar gerçek kişinin başvuruda bulunma hakkının olmadığını ileri sürmüştür. Mezkûr başvuruda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kişinin bireysel başvuruda bulunabilmesi için mağdur olduğunu iddia edebilmesinin gerektiğini, bir ihlalin mağduru olduğunu iddia eden kişinin bu ihlalden doğrudan etkilenmesi gerektiğini ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde *actio popularis*'in öngörülmediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte mezkûr kararında Mahkeme bu kuralın esnek bir şekilde yorumlanabileceğini, keza mağdur kavramının da menfaat ya da fiil ehliyeti kavramları gibi iç hukuktan bağımsız bir şekilde yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Somut olayda ise Mahkeme, gerçek kişi başvuru Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen Demirbank'ın hissedarı olarak menfaatinin haleldar olduğunu, zaten gerçek kişi başvuru yerel yargılamalarda dava ehliyetine yönelik herhangi bir tartışmanın da vuku bulmadığını ifade ederek gerçek kişi başvuru mağdur olmadığı yönündeki Türk Hükümeti iddialarını reddetmiştir³⁷².

Netice itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru mağdur olup olmadığının değerlendirmesini yaparken iç hukuktaki gelişmelerden ve yargılama sürecinden tamamen bağımsız da hareket etmemekte, iç hukuk yargılaması sırasında başvuru rolünün ne olduğunu da irdelemektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireysel başvuruda başvuru ulusal yargı yollarındaki bir davaya, davanın sonunda başarısız da olsa, taraf olma girişiminin bulunup bulunmadığını,

³⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Cıngıllı Holding A.Ş. ve Cıngıllıoğlu v. Türkiye, Başvuru No: 31833/06 ve 37538/06, Karar Tarihi: 21.07.2015.

başvurucuların ulusal yargılama süreçlerinde taraf olarak yer alıp almadıklarını dikkate almaktadır³⁷³.

İkincisi; bir kişinin bireysel başvuru incelemesinde mağdur olarak nitelendirilebilmesi için mutlak bir zararın ve başvuru aleyhine kesinleşmiş bir kararın bulunmasına gerek yoktur³⁷⁴. Ayrıca kişinin kendisi mağduriyetine sebep olmuş, diğer bir ifadeyle ihlalden kısmen veya tamamen sorumlu ise bu durumda başvuru mağdur olduğu söylenemeyecektir³⁷⁵. Geçici hukuki etkileri olan idari işlem veya eylemler, geçici nitelikte kapama işlemleri de başvurucuyu mağdur kılabilir³⁷⁶. Örneğin *Monnat v. İsviçre* kararında başvuru yapıcılığını üstlendiği belgesele yönelik uygulanan ambargonun geçici etki doğurmasına karşın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuru mağdur olarak nitelendirilebileceğine karar vermiştir³⁷⁷. Öte yandan bilhassa ifade özgürlüğünü ilgilendiren başvurularda, ulusal yargı organlarınca tesis edilmiş kesin bir hüküm bulunmasa dahi bir araştırmacı hakkında soruşturma açılması³⁷⁸ veya bir davanın uzun sürmesi³⁷⁹ dahi kişiyi ifade özgürlüğü yönünden mağdur kılabilir. Bununla birlikte burada önem arz eden husus kamu müdahalesinden mağdur olarak etkilendiğini öne süren kişinin gerekli hukuki yolları tükettikten sonra bireysel başvuru yoluna başvurusudur. Örneğin *Aynes Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi başvuru şirketin mal varlığına el konulması ve kayyım devredilmesi hususunda yapılan bireysel başvuruda bir şirketin ortağının mağdur statüsünü haiz olup olmadığının tartışılması için öncelikle ortağın adına yapılmış bir bireysel başvuru olması gerektiğini ifade etmiştir³⁸⁰.

³⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Micallef v. Malta*, Başvuru No: 17056/06, Karar Tarihi: 15.10.2009.

³⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Hesna Funda Baltalı ve Baltalı Gıda Hayvancılık San. Ve Tic. Ltd. Şti*, Başvuru No:2014/17196, Karar Tarihi:25.10.2018.

³⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Paşa ve Erkan Erol v. Türkiye*, Başvuru No: 51358/99, Karar Tarihi:12/12/2006.

³⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Ersin Basım Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti ve Diğerleri*, Başvuru No:2016/54096, Karar Tarihi:30.06.2021.

³⁷⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Monnat v. İsviçre*, Başvuru No:73604/01, Karar Tarihi: 21.09.2006.

³⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Altuğ Taner Akçam v. Türkiye*, Başvuru No: 27520/07, Karar Tarihi: 25.10.2011.

³⁷⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Dilipak/Türkiye*, Başvuru No: 29680/05, Karar Tarihi: 15.09.2015.

³⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Aynes Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2018/5307, Karar Tarihi:20.10.2021, para. 24.

Üçüncü olarak; bireysel başvuru içtihadı doğrultusunda mağdur kavramının, sadece müdahaleden doğrudan etkilenen kişilerle sınırlı olmadığını, doğrudan etkilenme söz konusu olmasa dahi dolaylı bir etkilenme neticesinde başvuru yapanın mağdur olarak kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle bir kamu müdahalesinden zarar gördüğünü ileri sürebilen başvuru yapanın yahut bu kamusal müdahalenin sona erdirilmesinde geçerli ve kişisel bir menfaati olduğunu ortaya koyabilen başvuru yapanın başvurusu kabul edilebilecektir. Neticeten, korunan temel hak ve hürriyete yönelik hukuka aykırı müdahaleden doğrudan değil dolaylı olarak etkilenen mağdurlar da bireysel başvuruda bulunabilirler³⁸¹. Örneğin bir şirketin kamu gücü tarafından gerçekleştirilen müdahale sebebiyle bireysel başvuruda bulunmasının şirketten beklenemeyeceği durumlarda her ne kadar doğrudan mağdur burada şirket tüzel kişiliği olsa da şirket hissedarlarına da bireysel başvuru imkânı tanınabilmektedir³⁸². Bu noktada “doğrudan mağdur” ve “dolaylı mağdur” ayrımının üzerinde durulması tezimiz açısından önem arz etmektedir.

c. Doğrudan Mağdurluk ve Dolaylı Mağdurluk Ayrımı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’ne doğrudan mağdurlar ve dolaylı mağdurlar belirli şartlar dahilinde başvuru yapabilmektedirler.

aa. Doğrudan Mağdur

Kural olarak bir kişinin bireysel başvuruda bulunabilmesi için kamu müdahalesinden doğrudan etkilenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile mağdurluk, bir kişinin bireysel başvuruda bulunabilmesi için temel gereklilik olup; mağdurluğun ilk görünüş biçimi doğrudan mağdurluk yolu ile olmaktadır.

Bununla birlikte gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesince doğrudanlık kriteri; katı, esnek olmayan ve

³⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vallianatos ve diğerleri/Yunanistan, Başvuru No: 29381/09 ve 32684/09, Karar Tarihi: 07.11.2013, para. 47.

³⁸² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özgür Güleç Başvurusu, Başvuru No: 2014/11503, Karar Tarihi:01.02.2017, para. 37; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hamdi Akın İpek, Başvuru No: 2015/17763, Karar Tarihi:24.05.2016, para. 79.

mekanik şekilde uygulanmamaktadır. Şöyle ki; bireysel başvuru mekanizmasına başvuran başvuru sahipleri şikâyet konusu ettikleri müdahaleden kural olarak doğrudan etkilendiklerini ikna edici şekilde ortaya koymak durumundadırlar³⁸³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Anayasa Mahkemesi'ne göre bir bireysel başvurunun kabul edilebilmesi için başvuru sahibinin mağdur olduğunu ileri sürmesi yetmemekte; aynı zamanda mağdur olduğunu göstermesi ya da mahkemeyi mağdur olduğuna inandırması gerekmektedir. Keza başvuru sahibinin mağdur olduğu zannı ve kuşkusunu, mağdurluk statüsünün başvuru sahibi tarafından kazanıldığının kabulü için yeterli olmamaktadır³⁸⁴.

bb. Dolaylı Mağdur

Şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruları ele alındığında, etkili ve amaçsal yorum ilkeleri kapsamında, dolaylı mağdur kavramının şirket ve hissedarları tarafından ikame edilen başvurularda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin *Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ifade ettiği üzere “Anayasa ve 6216 sayılı Kanun'un anılan hükümleri gözetildiğinde bireysel başvuruda bulunacakların, başvuru konusu yaptığı kamu gücü işlemi, eylemi ya da ihmali nedeniyle ya kişisel olarak doğrudan etkilenmiş olması ya da başvuru sahibi ile doğrudan mağdur arasında şahsi ve özel bir bağ bulunması gerekir.”³⁸⁵

Şöyle ki; bir şirket hissedarı başvuru sahibi tarafından Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulduğu zaman doğrudan mağdur statüsünün somut olayda temel hak ve hürriyetlerin etkin bir şekilde korunmasını engellediği sonucuna varılıyorsa Anayasa Mahkemesi'nin, doğrudan mağdur statüsünün burada ayrı bir tüzel kişilik gerekliliği ile sınırlandırılmadığı ileri sürülebilecektir. Böylelikle Mahkemeler, etkili ve amaçsal yorum ilkeleri doğrultusunda yapılan yorum ile

³⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/95, Karar Tarihi: 25.12.2012, para. 16.

³⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Onur Doğanay Başvurusu, Başvuru No: 2013/1977, Karar Tarihi: 09.01.2014, para. 45.

³⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/6564, Karar Tarihi:04.02.2016, para. 29.

kendileri bir müdahalenin bizzat mağduru olmayan ancak itiraz edilen müdahalenin muhatabı kişiyle yakın ilişkisi olan bireylere yönelik dolaylı mağdur statüsünün teşekkülünde önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

Korunan temel bir hak ve hürriyetine yapılan hukuksuz müdahale sebebiyle mağdur olduğunu ileri süren başvurunun ihlal iddiasını yargıya taşımadan evvel ölmesi ihtimal dahilinde olup; bu durumda bireysel başvuru mümkün olmayacaktır. Zira ölümlerin, ya da diğer bir ifade ile kişiliği sona erenlerin, bireysel başvuru yapmaları mümkün olmamaktadır. Örneğin bir şirketin ticaret sicilinden terkin edilmesi halinde şirket tüzel kişiliği ortadan kalkacak ve şirketin dava ehliyeti ortadan kalktığı için dava ikame edemeyecek, bireysel başvuruda bulunamayacaktır. Yaşam hakkı gibi kimi istisnai hakların niteliği gereği birtakım haklara yönelik başvurular başvurunun yakınları tarafından yapılabilse de kural kişiliği sona erenlerin bireysel başvuru yapamamasıdır³⁸⁶.

Doğrudan mağdurun başvuru yapmasını engelleyecek durumların mevcudiyeti halinde başvurunun yeterli hukuksal menfaatinin olması, müdahale ile yakın bağlantısı bulunan yaşayan kişiler olması gerekmektedir³⁸⁷. Bu noktada bireysel başvuru literatüründe yer alan dolaylı mağdur kavramı birtakım açılımlara fırsat sağlamaktadır.

Bir kişinin dolaylı mağdur olarak anılabilmesi için üç özellik önem arz etmektedir: Mağdurun yakını olmak, yargılama ve soruşturma süreçlerine aktif olarak katılmak, hukuksal menfaatin ve yakın bağlantının ortaya konulması gerekliliği.

aaa. Yakını Olma Kriteri

Dolaylı mağdurluk konusunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi nezdinde gündeme geldiği en yaygın örnekler, yaşam hakkı ile ilintili olacak şekilde ölüm ve zorla kaybedilme olaylarıdır. Tabiidir

³⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İbrahim Yaşar Başvurusu, Başvuru Numarası: 2016/9350, Karar Tarihi: 19.10.2021.

³⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Varnava ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No: 16064/90 vd., Karar Tarihi: 18/09/2009.

ki mezkûr olaylarda doğrudan etkilenen kişilerin bireysel başvuru mekanizmasını işletmesi mümkün olmadığından, ölen veya kaybolan kişinin yakınlarının bireysel başvuru yapması mümkündür. Bu tür olaylarda bireysel başvurular, yaşam hakkıyla ilgili olabileceği gibi, somut olayın koşullarına göre işkence ve kötü muamele görmeme veya kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlali iddiasını da içerebilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde yakın kavramının evli eşleri, evli olmayan partnerleri, anne ve babayı, kardeşleri, çocukları ve yeğenleri kapsadığı görülmektedir. Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de dolaylı mağdurluk konusunda genellikle yakın akraba ve eş kavramını kullanmaktadır.³⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise dolaylı mağdur açısından bu ilişkiyi kurarken, başvuru yasaal mirasçı olmasını zorunlu bir unsur olarak görmemiştir. Burada dolaylı mağdur açısından önem arz eden husus ilgili kişiler arasındaki ilişkinin fiili yakınlığıdır³⁸⁹. Bununla birlikte öncelikle şu hususu belirtmek gerekir ki; kamu gücü müdahalesinden doğrudan mağdur olan kişilerin kendi tercihleri ile bireysel başvuru yapmaması durumunda yakınları dolaylı mağdur oldukları iddiasıyla bireysel başvuru yapamayacaklardır³⁹⁰.

³⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Selman Kapan ve diğerleri başvurusu, Başvuru No: 2013/7302, Karar Tarihi:20.04.2016, para. 36.

³⁸⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van Collev. Birleşik Krallık, Başvuru No: 7678/09, Karar Tarihi: 13.11.2012, para. 86; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velikova v. Bulgaristan, Başvuru No: 41488/98, Karar Tarihi: 18.05.1999.

³⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Pervane ve İnsan Hakları Derneği Başvurusu, Başvuru No:2016/3349, Karar Tarihi:02.06.2020. Anayasa Mahkemesi mezkûr kararında gerçek kişi başvuru yasaal mirasçı olmaları halinde birtakım esnemelere gidildiğini ama doğrudan mağdurun bireysel başvuru yoluna kendi tercihi ile başvurmaması üzerine yakınları tarafından bireysel başvuru yapılamayacağını şu şekilde ifade etmiştir: “Ancak doğrudan mağdurların Anayasa’nın 17. ve 20. maddelerindeki haklarının ihlal edildiği iddialarında geçerli usulde bir yetki belgesi sunulmaması hâlinde dahi mağdurun mahkemeye başvuru yapmasını engelleyebilecek şekilde yaş, cinsiyet ya da engellilik gibi dezavantajlı bir konumda olması durumunda mağdurlar adına bireylerce sunulan başvurular kabul edilebilir bulunabilir. Somut olayda başvuru, ağabeyinin yasaal temsilcisi konumunda değildir. Başvurucunun ağabeyinin kayıp olarak arandığı dönemde onun adına başvuru yapması makul karşılanabilirse de başvuru yasaal mirasçı olarak aranarak 2/3/2016 tarihinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Başvurucunun ağabeyi 3/3/2016 tarihinde emniyette verdiği ifadesinde evinden hiç ayrılmadığını, yaşlı olması nedeniyle hareket kabiliyetinin de az olduğunu, Sur ilçesinde yapılan operasyonlar başladığından beri evinde tek başına bulunduğunu, evinden dışarı çıkmadığını, 2/3/2016 tarihinde evinden alınıp askerî personelin yardımıyla askerî araca bindirilerek çatışma bölgesinden çıkarıldığını, bu süre zarfında kayıp olmadığını, evinde bulunduğunu, evde bulunduğu süre zarfında herhangi bir suça maruz kalmadığını, olayla ilgili olarak kimseden şikâyetçi olmadığını belirtmiştir. Başvurucunun ağabeyinin söz konusu bireysel başvuru devam ettirilmesi yönünde bir iradesi de söz konusu olmamıştır. Öte yandan başvuru yasaal mirasçısının ölümünden sonra mirasçılarının da bu yönde bir talebi olmamıştır. Başvurucunun ağabeyinin kendi ihtiyaç ve menfaatlerine ilişkin istek veya görüşlerini ifade edemeyecek halde olduğunu söylemek için de geçerli

Bu noktada şirket tüzel kişiliği açısından şirketin yönetici, genel müdür ve hissedarlarının dolaylı mağdur olarak kabul edilip edilmeyeceği hususu gündeme gelecektir. Diğer bir ifade ile şirket başvurularında şirket yönetim kurulu üyelerinin ya da genel müdürlerinin dolaylı mağdur olarak bireysel başvuruda bulunup bulunamayacakları da ayrı bir sorun olarak belirmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Amat-G Ltd. ve Mebaghishvili v. Gürcistan* kararında, başvuru şirketin genel müdürü de bireysel başvuruda bulunmuş ve Gürcistan Savunma Bakanlığı işlemleri sebebiyle başvuru şirketin adil yargılanma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle kendisinin de dolaylı mağdur (“*indirect victim*”) olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddialara karşın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru şirketin genel müdürü konumundaki ikinci başvuru hakkındaki somut olayda Sözleşme ihlali iddiasının dolaylı bir mağduru olduğunu iddia edebileceğine dair hiçbir emarenin olmadığını, kaldı ki mezkûr başvuru kendisinin kendi şirketi lehine verilen kararın uygulanmamasından kaynaklandığını, bu durumda mağdur kabul edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiş ve gerçek kişi başvuru dolaylı mağdur iddialarını kabul etmeyerek bu başvuru açısından kabul edilemezlik kararı vermiştir³⁹¹.

Bir şirketin kamu gücü tarafından gerçekleştirilen müdahale sebebiyle bireysel başvuruda bulunmasının şirketten objektif olarak beklenemeyeceği durumlarda da şirket hissedarları bireysel başvuru yapabilmektedir³⁹². Bununla birlikte burada önem arz eden husus, şirket hissedarının bu durumu delillendirmesi gerektiğidir. Örneğin Anayasa Mahkemesi bir bireysel başvuru kararında gerçek kişinin ölümünde mirasçılarının miras davasını devam ettirebilmesi usulüne benzer bir şekilde tüzel kişilerin tasfiyesi halinde yapmış oldukları bireysel başvuruya hissedarlar tarafından devam edilebilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “*Mirasçılarının durumuna benzer bir yaklaşımın kamu otoritesince tüzel kişilikleri resen sona erdirilen özel hukuk tüzelkişilerinin ilgilileri yönünden de benimsenmesi gerekmektedir. Buna göre*

bir neden bulunmamaktadır.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Pervane ve İnsan Hakları Derneği Başvurusu, Başvuru No:2016/3349, Karar Tarihi:02.06.2020, para. 45-46.

³⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Amat-G Ltd. ve Mebaghishvili v. Gürcistan*, Başvuru No: 2507/03, Karar Tarihi: 27.09.2005.

³⁹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özgür Güleç Başvurusu, Başvuru No: 2014/11503, Karar Tarihi:01.02.2017, para. 37; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hamdi Akın İpek, Başvuru No: 2015/17763, Karar Tarihi:24.05.2016, para. 79.

*hukuki varlıkları kamu otoritelerinin tek taraflı iradesiyle sona erdirilen özel hukuk tüzelkişilerinin tüzelkişilikleri sona ermeden önce yaptıkları bireysel başvuruların devamında menfaati bulunduğunu iddia eden kişilerin bireysel başvuruya devam etmek istediklerini makul bir süre içinde Anayasa Mahkemesine bildirmeleri hâlinde başvurunun incelenmesine devam edilebilir*³⁹³.” Bununla birlikte mezkûr kararda Anayasa Mahkemesi hâkim hissedar olduğunu ifade eden gerçek kişinin bu durumu delillendirmediğini ifade etmiş ve başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini gerekli kılan bir neden kalmadığından başvurunun düşmesine karar vermiştir.

bbb. Yargılama ve Soruşturma Süreçlerine Aktif Katılım Kriteri

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi dolaylı mağdurluk konusunda inceleme yaparken, başvuruçuların ulusal makamların yargılama ve soruşturma süreçlerine bizzat iştirak edip etmediklerini, diğer bir ifade ile mezkûr başvuruçuların yargılama süreçlerinde taraf olup olmadıklarını, aktif katılım sağlayıp sağlamadıklarını dikkate alarak mağdurluk statüsüne ilişkin değerlendirme yapmaktadır. Örnek vermek gerekirse; *Micallef v. Malta* davasında, kendisine duruşma tarihi bildirilmeksizin yargılama gerçekleşen ve yokluğunda karar tesis edilen kişinin vefatını müteakip ulusal hukukta mirasçılarının taraf ehliyetinin kabul edilmesi ve davanın görülmesine devam edilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince nazarı itibara alınmıştır. Dolayısıyla Mahkeme burada mirasçı kız kardeşin mağdur olarak görülebileceği yönünde karar tesis etmiştir³⁹⁴. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu şekilde değerlendirmesi, *Selman Kapan ve diğerleri* başvurusundan görüleceği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından da kabul edilmiştir³⁹⁵.

Ancak altını çizmek gerekir ki; ulusal mahkemelerde süren yargılamaya katılım, başvuruçunun mağdurluk statüsünün belirlenmesinde tek başına nazarı itibara alınan ve mevcudiyetinin yeterli olması halinde başvuruçunun mağdurluk statüsünü kabul

³⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Samanyolu Haber Yayıncılık A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2015/17125, Karar Tarihi:26.09.2019, para. 29.

³⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Micallef v. Malta*, Başvuru No: 17056/06, Karar Tarihi: 15.10.2009.

³⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Selman Kapan ve diğerleri* başvurusu, Başvuru No: 2013/7302, Karar Tarihi: 20.04.2016, para. 39.

etmede başlı başına yeterli bir durum yaratmamaktadır. Şöyle ki; bireysel başvuru karşısında mahkemeler, başvurucaunun mağdurun doğrudan yakını olsa dahi, başvuruca yargılama veya soruşturma süreçlerinde aktif katılım sağlamamış ve ilgisiz kalmış ise, başvurucauı dolaylı mağdur kabul etmeyebilmektedir.

Nitekim şu hususu da hatırlatmak isteriz ki; ulusal yargılama süreçlerinde taraf olarak kabul edilmiş olmak ve/veya yasal mirasçı statüsüne sahip olmak da bireysel başvuruda mahkemelerce tek başına yeterli görülmemektedir. Zira burada ayrıca bireysel başvuruya yönelik menfaatin de ortaya konulması zaruridir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadından örnek vermek gerekirse *Kaburov v. Bulgaristan* kararında başvuruca, yaşarken kötü muamele iddiasıyla tazminat davası ikame etmiş olan babasının ulusal mahkemelerdeki yargılama esnasında vefat etmesi üzerine, ulusal yargılamada taraf olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ulusal mahkemelerdeki taraf sıfatını bireysel başvuruda mağduriyet için yeterli görmemiş, başvurucaunun bireysel başvuru açısından menfaatine dair yeterli gerekçelendirmeyi ispatlayamadığından başvuruca burada mağdur sıfatını haiz olamamıştır³⁹⁶.

Kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacı olan özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin bireysel başvurularında yargılama süreçlerinde bizzat taraf olmak, mahkemelerin mağdurluk statüsünü değerlendirmesinde büyük önem taşımaktadır. Nitekim şirketin yargılama sürecinde bizzat taraf olmaması halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkeme'sine göre başvuruca kişi, yargılamaya taraf olan bir şirketin hissedarı veya yöneticisi olsa dahi, şirketin mağdurluğundan dolayı kendisinin de mağdur olduğunu ileri süremeyecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Centro Europa 7 S.r.l. ve Di Stefano v. İtalya* kararında başvuruca şirket ile başvuruda bulunan başvuruca şirket hissedarının mağdur olup olmadığını irdelerken, öncelikle mağdur teriminin ihlale sebebiyet verdiği iddia olunan işlem, eylem ya da ihmalden doğrudan etkilenen kişiyi ifade ettiğini belirtmiş, sonrasında kişinin tahkikata tabi tutulan şirketin hissedarı olsa bile kural olarak haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle şikayette bulunamayacağını ifade

³⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kaburov v. Bulgaristan*, Başvuru No: 9035/06, Karar Tarihi: 19.06.2012, para. 57.

etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme yalnızca belirli durumlarda, örneğin şirketin tek hissedarlı yapı olması halinde, hissedarın mağdur olduğunu iddia edebileceği değerlendirmesinde bulunmuştur³⁹⁷. Buna ilaveten mezkûr kararda Mahkeme doğrudan mağdur statüsündeki şirketin esas sözleşmesi kapsamında kurulu organlarının başvurusunun veya şirket tasfiye halinde ise tasfiye memurlarının başvurusunun imkânsız olması durumlarında istisnaen hissedarların başvuru yapabileceğini ifade etmiştir³⁹⁸. Somut olayda ise Mahkeme, başvuru gerçek kişinin şirketin tek hissedarı olduğunu gösterir herhangi bir kanıt sunmadığını, yerel yargılamalar sırasında İtalyan mahkemelerinin tüm kararlarının yalnızca başvuru şirketle ilgili olduğunu ifade ederek frekans tahsisinin reddedilmesinin ve bunu takip eden mahkeme işlemlerinin yalnızca başvuran şirketin çıkarlarını etkilediği sonucuna varmıştır³⁹⁹.

Netice itibarıyla kural olarak bir şirketin kamu gücü sebebiyle korunan bir hakkının ihlal edilmesi durumunda mağdur statüsünde olan kişi şirketin kendisidir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Centro Europa 7 S.r.l. ve Di Stefano v. İtalya* kararında izah ettiği üzere birtakım istisnai durumlarda şirket hissedarlarının da dolaylı mağdur olarak bireysel başvuru mekanizmasına başvurabileceklerini ifade etmektedir.

aaaa. Kişinin şirketin tek hissedarı olması durumu

Korunan temel hak ve hürriyeti ihlal edildiği iddia olunan şirketin tek pay sahipli şirket statüsünde olması halinde şirketin mağdur olmasına ilaveten şirketin tek hissedarının da mağdur statüsü kabul edilebilmektedir. Diğer bir ifade ile bu durumda doğrudan mağdur statüsündeki şirket tüzel kişiliğinin hakları ile mezkûr şirketin tek hissedarının hakları kesişmektedir.

³⁹⁷ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *F. Santos Lda. And Fachadas v. Portekiz*, Başvuru No: 49020/99, Karar Tarihi: 19.11.2000, para. 1; *Glas Nadezhda EOOD ve Anatoliy Elenkov v. Bulgaristan*, Başvuru No: 14134/02, Karar Tarihi: 11.10.2007, para. 40.

³⁹⁸ Bkz. Avrupa İnsan hakları Mahkemesi, *Agrotexim ve Diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No: 15/1994/462/543; Karar Tarihi: 24.10.1995, para. 66.

³⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Centro Europa 7 S.r.l. ve Di Stefano v. İtalya*, Başvuru No:38433/09, Karar Tarihi: 07.06.2012, para. 92.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Hubert Ankarcrona v. İsveç* kararında, kural olarak bireysel başvuru hukukunun ihlalden doğrudan ve fiilen etkilenen kişi olması gerektiğini ifade etmiş, askeri teçhizat tedarik izni başvurusunun ulusal makamlarca reddedilmesi kararına yönelik ulusal mahkemelerce verilen kararın başvuruya konu olayda esasında şirket tüzel kişiliğini haiz Skyddsvakt Herbert isimli firmaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte başvuru gerçek kişinin Skyddsvakt Herbert unvanlı firmanın tek sahibi olduğunu belirten Mahkeme'ye göre somut olayda esasında kimin bireysel başvuru hakkına sahip olduğunun belirlenmesinde zorluk yaratabilecek *çatışan çıkarları* bulunmamaktadır. Dolayısıyla başvuru gerçek kişi şirketiyle ilgili olarak alınan ihtilaflı tedbirler söz konusu olduğunda, Sözleşme'nin 34'üncü maddesi anlamında mağdur olduğunu iddia edebilecektir⁴⁰⁰.

Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel olacak şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur. Şöyle ki; başvuruya konu olayda ceza yargılaması sırasında el konulan başvuru tüzel kişiye ait kimyasal ürünler, yürürlükten kaldırılan mevzuat hükümlerine göre tasfiye edilmiştir. Bunun üzerine şirket ve hissedarı gerçek kişi, mülkiyet hakları ile adil yargılanma haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi burada başvuru gerçek kişi ve tüzel kişinin kabul edilebilirlik incelemesini ayrı ayrı yapmış, gerçek kişi açısından yapmış olduğu değerlendirmede gerçek kişilerin kural olarak hissedarı veya yöneticisi oldukları şirketlerin temel hak ve hürriyetlerinin ihlali iddiasına istinaden gerçek kişi olarak bireysel başvuru yapamayacaklarını belirtmiştir. Buna ilaveten Mahkeme, belli durumlarda şirketin tek hissedarının mağdur statüsünün kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Mahkemeye göre “*şirket tüzel kişiliğinin Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmasını imkânsız kılan hukuki sınırlamalar olmadığı müddetçe*” hissedar bireysel başvuru yapamayacaktır. Somut olayda başvuru gerçek kişi, başvuru şirketin tek hissedarı olmadığından ve hakkında tasfiye kararı verilen mallar başvuru şirkete ait

⁴⁰⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kararı, *Hubert Ankarcrona v. İsveç*, Başvuru No: 35178/97, Karar Tarihi: 27.06.2000.

olduğundan başvuru gerçek kişi açısından kişi bakımından kabul edilemezlik kararı verilmiştir⁴⁰¹.

bbbb. Şirketin bizzat başvuru yapma imkanının olmaması durumu

Şirketin ana sözleşmesi ile kurulmuş organları veya şirketin tasfiyede olması halinde tasfiye memurları aracılığıyla bireysel başvuru yapılmasının mümkün olmadığına ortaya konulduğu durumlarda tüzel kişilik perdesinin aralanması ve şirket hissedarlarının bireysel başvuruda bulunması mümkün olabilmektedir.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Meltex Ltd. ve Mesrop Movsesyan v. Ermenistan* kararında şirketler ile gerçek kişilerin kural olarak ayrı hukuki kişilikler ve mağdurlar olarak ele alınması gerektiğini belirtmiş; lakin belirli durumlarda bir şirketin tek hissedarının, kendi şirketiyle ilgili olarak alınan ihtilaflı kamu işlemleri söz konusu olduğunda mağdur statüsünü haiz olabileceğini kabul etmiştir. Ayrıca şirketin kendi bünyesinde oluşturulan organlar aracılığıyla bireysel başvuruda bulunmasının imkânsız olması gibi, istisnai durumların açıkça tespit edilmesi halinde şirket hissedarlarının yapacağı başvuruların kabul edilebileceğini Mahkeme bu kararda ifade etmiştir. Bununla birlikte mezkûr başvuruda Mahkeme, bu tür istisnai koşulların mevcut olmadığını, gerçek kişi başvurusunun, başvuru şirketin tek hissedarı olmadığı gibi başvuru şirketin hissedarı olduğunu gösteren herhangi bir delil de dosyaya sunmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, başvuru kapsamındaki tüm bilgi ve belgeler uyarınca, lisans talebinin reddi işlemi ile bu işlemin tesisi sonrasındaki mahkeme işlemleri yalnızca başvuru şirketin çıkarlarını doğrudan etkilediğinden, Mahkeme, gerçek kişi başvurusu dava kapsamında mağdur olarak kabul etmemiş ve kişi bakımından kabul edilemezlik kararı verilmiştir⁴⁰².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri v. İrlanda* kararında imar planına dayalı beklentileri mülkiyet hakkı ve meşru beklenti çerçevesinde değerlendirmeden evvel başvuru sahiplerinin mağdur statüsünü

⁴⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/6564, Karar Tarihi:04.02.2016.

⁴⁰² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Meltex Ltd. ve Mesrop Movsesyan v. Ermenistan*, Başvuru No:32283/04, Karar Tarihi:17.06.2008, para. 66.

değerlendirmiş, üçüncü başvuru konumundaki gerçek kişinin ikinci başvuru şirketin tek hissedarı olduğunu, kamu müdahalesinin burada tüm başvurucuları bizzat etkilediğini kabul ederek başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur⁴⁰³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Groppera Radio AG ve diğerleri v. İsviçre* kararında Mahkeme hem anonim şirket başvuru hem başvuru şirketin çalışanları hem de başvuru şirketin yöneticisi tarafından yapılan başvuruda, akit devlet tarafından başvuru şirketin radyo yayını faaliyetlerinin devamında hem şirketin hem de gerçek kişi başvuru sahiplerinin menfaati olduğu gerekçesiyle başvuru sahiplerinin mağdur statüsünde olduklarını kabul etmiştir⁴⁰⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Eugenia Michaelidou Developments Ltd ve Michael Tymvios v. Türkiye* kararında ise şirket tüzel kişiliğini haiz başvuru sahibinin Kıbrıs yasalarına göre kurulmuş bir şirket olduğunu ve ihlale konu mülkün müşterek sahiplerinden birisi olduğunu ifade etmiştir. Gerçek kişi başvuru sahibinin eşine ait hisseler haricinde başvuru şirketin tüm hisselerini elinde bulundurduğunu belirten Mahkeme, her iki başvuru sahibini de birbiriyle o kadar özdeşleşmiş görmektedir ki başvuru sahiplerinin her birini kendi başına bir başvuru olarak görmek yapay olacaktır. Mahkemeye göre esasında birinci başvuru şirket, ikinci başvuru gerçek kişinin şirketi ve iş projelerini yürütmesinin yalnızca bir aracıdır. Dolayısıyla burada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerçek kişi başvuru sahibinin mağdur statüsünü kabul etmektedir⁴⁰⁵.

Tezimizin bu bölümü açısından önem taşıyan diğer bir karar ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Erol Kesgin Başvurusu* kararıdır⁴⁰⁶. Mezkûr başvuruya konu olayda başvuru temsil yetkisinin olmadığı ama yönetim kurulu üyesi olduğu bir şirketin kamu borcundan dolayı kendisinin sorumlu tutulmasının mülkiyet hakkı ihlali olduğunu ileri sürmüştür. Başvuru kamuya borcu olan şirketin

⁴⁰³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri v. İrlanda*, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29.11.1991, para. 42.

⁴⁰⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Groppera Radio AG ve diğerleri v. İsviçre*, Başvuru No: 10890/84, Karar Tarihi: 28/03/1990.

⁴⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Eugenia Michaelidou Developments Ltd ve Michael Tymvios v. Türkiye*, Başvuru No:16163/90, Karar Tarihi: 31.07.2003, para. 21.

⁴⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Erol Kesgin Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2015/11192, Karar Tarihi: 30.05.2019.

her biri 500,00-TL kıymetinde olan yüz hissesinden birisini 21.08.2009 tarihinde devralmış ve şirket genel kurulunca alınan 08.09.2009 tarihli karar ile şirket yönetim kurulu üyeliğine getirilmiştir. Şirketin Sosyal Güvenlik Kurumu'na olan sosyal güvenlik prim ve gecikme zammı borçları sebebiyle şirket tüzel kişisine başvurmadan şirket yönetim kurulu üyelerine ödeme emri gönderilmiştir. Bunun üzerine başvuru, yerel mahkemelerde ödeme emrinin iptali için dava ikame etmiş; yargılama sırasında bilirkişilerce şirketin kamu borcundan dolayı yönetim kurulu üyelerinin de sorumlu olacağı ifade edilmiş, bunun üzerine başvurunun talebi yerel Mahkemece reddedilmiş ve Yargıtay tarafından da bu karar onanmıştır. Bunun üzerine bireysel başvuruda bulunan başvurunun mağdur statüsünde olduğu kabul edilmiş, tüzel kişilik perdesinin aralanmasına ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Lekić v. Slovenya* kararına⁴⁰⁷ atıf yaparak kural olarak şirket tüzel kişiliğinin ve gerçek kişinin hukukun ayrı kişileri olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla kural olarak şirketin borçları sebebiyle şirket hissedarını sorumlu tutmak mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte bir şirketin ortağının veya yöneticilerinin hileli işlem ve eylemleri sebebiyle şirket tüzel kişiliğini kötüye kullanmaları ve üçüncü kişilere zarar vermeleri halinde tüzel kişilik perdesinin aralanması⁴⁰⁸ ve şirket hissedarı ve yöneticisinin sorumlu tutulması mümkün olabilecektir.

Netice itibarıyla şirket menfaati ve şirket hissedarının menfaati ayrımı üzerinde hususiyetle durulması gereken bir durumdur. 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi uyarınca şirketin tüzel kişiliğine ilişkin haklarının neler olduğu, bu hakların şirket hissedarlarının haklarından ne şekilde ayrıldığı ve hissedarların hangi şartlar altında kendi adlarına ve/veya hissedarı oldukları şirket adına başvuru yapabilecekleri sorularına içtihat çerçevesinde cevap aranmaktadır. Bu noktada şirketin tek hissedarlı olması durumunda veya şirketin bireysel başvuru yoluna başvurması makul olarak şirket tüzel kişiliğinden beklenmiyorsa şirket hissedarları yargılama süreçlerine aktif katıldıklarını da delillendirerek mağdur statüsüne sahip olabilmektedirler.

⁴⁰⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Lekić v. Slovenya*, Başvuru No: 36480/07, Karar Tarihi: 11.12.2018.

⁴⁰⁸ İnsan Hakları Hukuku bağlamında tüzel kişilik perdesinin aralanması meselesi tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylıca irdelenecektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Ozan Can, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Malvarlığı Haklarının Korunmasında Ticaret Şirketi Ortaklarının Başvurucu Sifatının Değerlendirilmesi ve Tüzel Kişilik Perdenin Kaldırılması Teorisi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2., 2016, s 77.

ccc. Hukuksal Menfaatin ve Yakın Bağlantının Ortaya Konulması Gerekliliği

Dolaylı mağdur müessesesinin gündeme geldiği başvurularda, başvuru yapan bireysel başvuruda hukuksal menfaatlerinin neler olduğunu ortaya koymaları mahkemelerce aranan bir husustur.

Yaşam hakkını ilgilendiren ölüm, zorla kaybetme vs. gibi durumlarda bireysel başvuruda bulunan kişilerin dolaylı mağdurluk iddialarını ispat etmeleri görece kolay olmaktadır⁴⁰⁹. Bunun dışındaki olaylarda ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin⁴¹⁰ ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin⁴¹¹ tutumu daha katı olabilmektedir. Özellikle, adil yargılanma hakkı, özel hayata saygı, ifade hürriyeti gibi hak ihlallerinde mağdurun yakını olmak, dolaylı mağdurluk için yeterli sayılmamaktadır⁴¹². Tüzel kişiler için de üyelerin, hissedarların veya menfaatlarının korunan haklarının ihlal edilmesi gerekçesiyle yapacakları bireysel başvurular kişi bakımından yetkisizlikle kabul edilemez bulunacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Nölkenbockhoff v. Almanya* kararına konu olayda, ödemede acze düşen şirketin sahibi olan kocasının dolandırıcılık ve hileli iflastan dolayı yargılandığı dava sırasında ölmesi üzerine ölen kişinin yargılama sırasında yapmış olduğu masrafların tazmin edilmesini isteyen başvuru eşin bu talebi vefat eden eşin kuvvetle muhtemel mahkûmiyet hükmünün onanacağı gerekçesiyle ulusal yargı önünde reddedilmiştir. Ölen eşinin yargılama masraflarını ödemek durumunda bulunan sağ kalan eş sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuş ve bireysel başvuruda bulunması için hukuksal menfaatini delilleriyle ortaya koymuştur. Bireysel başvuru kapsamında masumiyet karinesinin ihlal edildiği iddiası tartışılmış olup; Avrupa İnsan Hakları

⁴⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Şehap Kormaz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2017/7592, Karar Tarihi: 26.05.2022, para. 144-147.

⁴¹⁰ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Valentin Câmpeanu adına Centre for Legal Resources v. Romanya, Başvuru No: 47848/08, Karar Tarihi: 17.07.2014.

⁴¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği Başvurusu, Başvuru Numarası:2016/4547, Karar Tarihi:28.12.2021, para. 25-26.

⁴¹² Burcu Değirmencioğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında 'Masumiyet Karinesinin' Korunması", *Ankara Sosyal Bilimler Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1., S.2, 2019, s.321.

Mahkemesi, eşin aklanmasının başvuru yönünden genel bir menfaat oluşturduğunu ve burada mağdur statüsünün mevcut olduğunu kabul etmiştir⁴¹³.

c. Şirketlerin Mağdur Statüsüne İlişkin Nitelikli Durumlar

aa. Tüzel Kişiliğin Mevcudiyeti

Kazanç elde etme ve kâr paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin bireysel başvuruları ancak tüzel kişiliklerini doğrudan ilgilendiren konularla ilgili olduğu ölçüde kabul edilebilir bulunacaktır. Bu noktada şu hususu belirtmek gerekir ki; gerçek kişilerden farklı olarak şirketlerin bireysel başvuru yapabilmelerinin ön koşulu, başvuru anında tüzel kişiliğin hukuken geçerli bir şekilde kazanılmış olması ve başvuru anında tüzel kişiliğin mevcut olmasıdır.

Tüzel kişiliği ortadan kalkmış şirketin bireysel başvurusu kişi yönünden yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez bulunmaktadır. Zira 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre sermaye şirketleri, ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanmaktadır. Şirketin tüzel kişiliği haiz olması nedeniyle hak ve fiil ehliyeti ve buna bağlı olarak taraf ve dava ehliyeti de bulunmaktadır. Buna karşılık ticaret siciline tescil ile fiil ehliyetine sahip olan şirketin, kanundan kaynaklanan sona erme sebeplerinden birinin gerçekleşmesi ve ticaret sicilinden kaydının silinmesiyle tüzel kişiliği ve dava ehliyeti sona erecektir.

Anayasa Mahkemesi *Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu* kararında ticaret sicil kaydı silinmiş bir şirketin taraf sıfatını taşımayacağını, doğal olarak bu durumun bireysel başvuru açısından da geçerli olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla tüzel kişiliği bulunmayan bir şirket bireysel başvuru yapamayacaktır. Keza şirketin tüzel kişiliğini bireysel başvuru sonuçlanıncaya kadar koruması gerekmekte olup; yapılmış bir bireysel başvuru hakkında karar verilmeden evvel şirketin tüzel kişiliğini yitirmesi durumunda başvurunun esası hakkında inceleme yapılmayacaktır⁴¹⁴.

⁴¹³ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nölkenbockhoff v. Almanya, Başvuru No:10300/83, Karar Tarihi: 25.08.1987, para. 33.

⁴¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş.*, Başvuru No: 2013/5016, Karar Tarihi:12.6.2018.

Keza Anayasa Mahkemesi, bir şirketin bireysel başvurusunda karar verilebilmesi için tüzel kişiliğin devam ediyor olması şartını *Çağ Ağaç Sanayi Ticaret ve Nakliye Limited Şirketi Başvurusu* kararında detaylıca ele almıştır⁴¹⁵. Mezkûr başvuruda başvuru şirket taraf olduğu ihalenin feshi davasının silahların eşitliğinin, çelişmeli yargılama ilkelerinin ve adil yargılanma hakkının ihlaline sebep olduğunu iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi mezkûr başvuruda şirketin tüzel kişiliğinin mevcut olup olmadığını incelemiş ve tüzel kişiliğin bireysel başvuruda bulunmadan evvel, 21.06.2013 tarihinde sona ermiş olduğunu tespit etmiş ve başvuru şirketin “*ticaret sicilinden kaydının silinmesiyle tüzel kişiliğini ve bireysel başvuru ehliyetini kaybettiği, hukuki varlığı sona eren ve ihyasına yönelik herhangi bir dava açılmayan Şirket adına yetkisi olmayan temsilcisi ve bu temsilcinin vekâlet verdiği avukat tarafından bireysel başvuruda bulunulmasının mümkün olmadığı*” kanaatine varmıştır⁴¹⁶.

Kamu gücü tarafından haklarının ihlal edildiği iddia edilen şirketin bireysel başvuru yapmadan önce tüzel kişiliğinin devam ediyor olması gerekmektedir. Tüzel kişiliğinin sona ermesi durumunda şirket adına bir başkası tarafından bireysel başvuruda bulunulması mümkün değildir. Bu durumda başvuru kişi yönünden yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez bulunmaktadır.

Ayrıca bireysel başvuru devam ederken şirketin başka bir şirket ile birleşmesi, şirketin başka bir şirket tarafından devralınması veya başvuru şirketin tür değişikliğine gitmesi de ihtimal dahilindedir. Böyle bir durumda birleşilen, devralan veya tür değişikliği sonucu oluşan yeni şirket önceki şirketin tüm hak ve borçlarına ehil olduğundan devam eden davalarda taraf değişikliği yapılmaktadır⁴¹⁷. Böyle bir durumda bireysel başvurunun akıbetinin ne olacağı hususunda Anayasa Mahkemesi içtihadında karar bulunmamakta olup; şirketin ticaret sicil kaydından silinmesi

⁴¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağ Ağaç Sanayi Ticaret ve Nakliye Limited Şirketi başvurusu. Başvuru No: 2013/6825, Karar Tarihi: 07.01.2016.

⁴¹⁶ A.g.k., para. 44.

⁴¹⁷ Ahmet Ziya Çalışkan, **İdari Yargıda Tarafların Değişmesi**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2012, s.117.

durumu ile şirketin birleşme, devralma ve tür değişikliği durumları aynı hukuki durumla neticelenmeyecektir⁴¹⁸.

bb. Şirketin Mağduriyetinin Devredilemezliği

Bireysel başvuruda bulunabilmek için ilgili hukuk normlarınca korunan temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi sonucunda kural olarak doğrudan menfaatin haleldar olması gerekmektedir. Bu noktada mağdur konumundaki bir kişinin mağdurluk durumunu devredip devredemeyeceği üzerinde durulması gereken bir mesele olarak belirmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerinin kamu müdahalesi sebebiyle ihlal edildiğini ileri süren mağdur şirket, mağdurluk durumunu, sözleşme yoluyla bir başka şirkete devredemeyecektir.

Örneğin, mahkemeye erişim hakkı konusunda mağdur olduğu düşünülen bir şirketin, bireysel başvuru yapma yetkisini, bir sözleşme yoluyla bir başka şirkete devrettiği *Nassau Verzekering Maatschappij N.V./Hollanda* vakasında başvuru, mağdurluk statüsü olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir⁴¹⁹. Mahkemeye göre başvuru şirket ihtilaf konusu yerel yargılamanın tarafı olmamakla kalmayıp, mağdur statüsündeki H. Sigorta Brokerlığı firması ile herhangi bir akrabalık, miras veya kurumsal bağlardan veya başka herhangi bir veraset türünden vekâleten mağdur statüsü de elde etmemektedir. Bununla birlikte başvuru şirket iç hukuka göre bir devir senedi konumundaki bir sözleşme eliyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunma hakkını elde etmeye çalışmaktadır. Bu başvuru karşısında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kişi bakımından kabul edilemezlik kararı vermiştir.

Bununla birlikte mağdurluk statüsünün değil de hakka konu nesnenin devri gibi durumlarda bireysel başvurular esastan incelenebilecektir. Örneğin mülkiyet gibi

⁴¹⁸ Konuya ilişkin detaylı bir değerlendirme için bkz. Topçu, **Vergi Hukuku Özelinde ...**, s. 83.

⁴¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Nassau Verzekering Maatschappij N.V. v. Hollanda*, Başvuru No: 57602/09, Karar Tarihi: 04.10.2011.

aktarılabılır hakların devri söz konusu olduğunda başvurular esastan incelenebilecektir⁴²⁰.

cc. Şirketin Kişisel Zararı

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için gerekli kişisel zararın oluşması durumunun önemli göstergelerinden birisi bireysel başvuru öncesinde gerçekleşen davada taraf ehliyetinin bulunması, diğer bir ifadeyle konu ile ilgili gerçekleşen muhakemede taraf olarak yer almış olmasıdır.

Bireysel başvuru öncesinde gerçekleşen muhakemede taraf olarak yer almak her ne kadar tek başına kesin biçimde kişi yönünden yetki koşullarının sağlandığını göstermeye yetmese de bu durum, bireysel başvuru prosedürü içinde başvuru tarafından her zaman bir ispat aracı olarak başvurunun kişi yönünden yetki şartını sağladığını savunmak için kullanılabilir⁴²¹.

Kişisel zarar olgusu tüzel kişi ve şirket başvuruları bağlamında ayrı bir önem arz etmektedir. Zira tüzel kişiler kendileri ile ilgili konularda olduğu kadar zaman zaman üyeleri⁴²², hissedarları⁴²³, çalışanları⁴²⁴ veya temsil ettikleri bireyler için de hareket edebilen kişilikler olabilmektedir.

Şirketler tarafından gerçekleştirilen bireysel başvurularda salt tüzel kişiliğin kurucu metninde bulunan amaç ve hedeflerin nazarı itibara alınmayacağını ifade etmemiz mümkündür. Dolayısıyla da eğer bir şirket, bireysel başvurusunda kişisel zararın oluşması şartını sadece güvence altına alınmış bir hakka karşı ihlal oluşturacak kamu müdahalesinin kendi esas sözleşmesinde bulunan amaç ve hedeflere aykırılığı

⁴²⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Dimitrescu v. Romanya*, Bireysel Başvuru No: 5629/03 ve 3028/04, Karar Tarihi: 03.06.2008, para. 33-34.

⁴²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Marionneau ve Fransız Hemofili Derneği v. Fransa*, Başvuru No: 77654/01, Karar Tarihi: 25.04.2002.

⁴²² Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Marionneau ve Fransız Hemofili Derneği v. Fransa*, Başvuru No: 77654/01, Karar Tarihi: 25.04.2002.

⁴²³ Örnek için bkz. Avrupa İnsan hakları Mahkemesi, *Agrotexim ve Diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No: 15/1994/462/543; Karar Tarihi: 24.10.1995, para. 66.

⁴²⁴ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Groppera Radio AG ve diğerleri v. İsviçre*, Başvuru No: 10890/84, Karar Tarihi: 28/03/1990.

ile gerekçelendirmekte ise bu bağlantı bu tüzel kişi açısından kişisel zarar şartının yerine getirildiği anlamına gelmeyecektir.

Şirketlerin gerçekleştirmiş oldukları bireysel başvurularda önem arz eden bir diğer husus başvurunun, şirketi temsile yetkili kişi veya kişiler ya da bunların yetkilendirdiği avukatları aracılığıyla yapılmasının zorunlu olmasıdır. Bu bağlamda adi şirketler söz konusu olduğunda, bu tip yapılanmaların tüzel kişilikleri olmadığından, adi ortaklığı oluşturan tüm ortakların başvuru yapması zaruridir. Zira adi ortaklıkta ortaklığı oluşturan tüm ortaklar, adi ortaklığın hak ve borçlarına sahip olması nedeniyle, burada başvurunun ortaklar tarafından yapılması zarurettir. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tüzel kişilerin haklarını kullanma ehliyeti ve temsili meselelerini ulusal hukuka göre yapılan saptamalarla dikkate almaktadır⁴²⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, başvuru şirket aleyhine tanzim edilen idari para cezasının iptali sürecine ilişkin olarak yürütülen yargılamada şirketin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası karşısında İdare tarafında tesis edilen 3000,00 TL tutarlı idari para cezasının başvuru şirketin mali durumunda ciddi anlamda zarara yol açtığı ve bu durumun şirket açısından ne ölçüde önemli olduğunun açıklanmadığı gerekçesiyle başvuruyu anayasal ve kişisel önem yokluğu sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁴²⁶.

Keza bireysel başvuruda şirketin güncel ve kişisel haklarını doğrudan ilgilendirme şartı kapsamında, şirketlerin başvuruları karşısında esas hakkında inceleme yapılabilmesi için şikâyet edilen konuların özel hukuk tüzel kişisi olan şirketin güncel ve tüzel kişiliğine ilişkin kişisel haklarını doğrudan ilgilendirmesi gerekmektedir⁴²⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararına konu olayda, başvuru şirket kamu kurumuyla sözlü olarak vedia sözleşmesi yapmış, sözleşme kapsamında alacağını alamadığından bahisle adli

⁴²⁵ Sudre, **Droit Européen et International des Droits de l'Homme**, s. 152.

⁴²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Emek Yapı Yat. Tic. Ltd. Şti. başvurusu, Başvuru No: 2014/19521, Karar Tarihi: 05.12.2017, para. 25.

⁴²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Bireysel Başvuru No: 2013/845, Karar Tarihi: 20.11.2014.

yargıda dava ikame etmiş, mezkûr dava alacağın muaccel olmadığı gerekçesiyle reddedilmiş, bunun üzere başvuru şirket Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunarak mülkiyet ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise bu iddialar karşısında öncelikle özel hukuk tüzel kişisi olan şirketin bireysel başvuru ehliyeti konusunu incelemiştir. Mezkûr başvuru şirketi temsile yetkili müdürü tarafından verilmiş vekaletnameye istinaden şirketin vekili tarafından yapılmıştır. Başvurunun konusu ise alacağın tahsili amacıyla ikame edilmiş davadaki aleyhe karara ilişkindir. Mahkeme burada şikâyetle konu olayların şirketin güncel ve kişisel haklarını doğrudan ilgilendirdiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Dolayısıyla Mahkeme, başvurunun kişi yönünden yetkisi kapsamında olduğuna karar vererek başvuruyu incelemiştir⁴²⁸.

Anayasa Mahkemesi *Acarkent Site Yönetimi Başvurusu* kararında, site yönetimine aidatlarını zamanında ödemeyen üyesi hakkında yaptığı icra takibi ile ilgili ikame edilen davada başvuru site yönetiminin koruma altına alınan temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilip edilmediğini incelemiştir. Anayasa Mahkemesi gerekçeli kararında başvuru site yönetiminin özel hukuk tüzel kişisi olduğunu ifade etmiştir. Keza mezkûr başvuru, başvuru site yönetiminin avukatı aracılığıyla yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, özel hukuk tüzel kişisi olan site yönetiminin güncel ve kişisel bir hakkını doğrudan ilgilendiren başvurunun kişi yönünden yetkisi dahilinde olduğuna yönelik karar tesis etmiştir⁴²⁹.

dd. Hissedarların Statüsü

aaa. Hissedarların Hakları

Bireysel başvuruda şirket hissedarları farklı statülerle mahkemeler önünde bulunabilmektedirler. Örneğin bir hissedar hissedarı olduğu şirketin temsilcisi olarak bireysel başvuruda bulunmuş olabilir. Yahut bir hissedar, hissedarı olduğu şirketin bizzat yöneticisi olabilir. Kimi durumlarda ise bir hissedar, şirketin temsilcisi olması

⁴²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Bireysel Başvuru No: 2013/845, Karar Tarihi: 20.11.2014.

⁴²⁹ Anayasa Mahkemesi, Acarkent Site Yönetimi başvurusu, Başvuru No: 2013/834, Karar Tarihi: 18.09.2014.

ve temsilci sıfatıyla bizzat veya vekalet vermek suretiyle vekil eliyle şirket adına bireysel başvuruda bulunabilir. Hissedar, şirketin mağdur olması sebebiyle korunan temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiğini ileri sürebileceği gibi haksız bir şekilde şirket yönetiminden kovulduğu iddiası ile mağdur olduğunu da ileri sürebilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Sovtransavto Holding v Ukrayna* kararında, bir Rus holding başvuru, hissedarı olduğu Ukraynalı şirket yönetiminin, başvurucaunun şirket kontrolünü kaybetmesine neden olacak şekilde şirketin sermayesini artırma kararının hukuka uygunluğuna ilişkin yargılamada Ukrayna mahkemelerinin önyargılı davrandığını ve ulusal mahkemelerde görülen davanın adil yargılanma hakkı ile mülkiyet hakkı ihlali teşkil ettiğini iddia etmiştir. Mahkeme, şirket payının karmaşık bir olgu olduğunu ifade etmiştir. Mahkemeye göre şirket hissesi, sahibine şirkette birtakım haklara sahip olduğunu belgelemektedir. Burada sadece şirket varlıkları üzerinde dolaylı bir hak iddiası söz konusu olmayıp, aynı zamanda şirket hisseleri oy hakkı, şirket kararlarının alınmasında etkili olma hakkı gibi birtakım hakları da bünyesinde barındırmaktadır⁴³⁰.

Şirket hissedarlığı mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmekte olup; ayrıca şirket hissedarlığı birtakım başka hakları da beraberinde getirmektedir. Hisse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol kapsamında mal olarak ele alınmaktadır. Özerk kavramlar doktrini uyarınca mal kavramı da özerk bir anlama sahip olup; mülkiyeti oluşturan birtakım haklar ve menfaatler de mülkiyet hakkının konusunu teşkil edebilmektedir⁴³¹. Hisselerin temel hak ve hürriyetleri ihlal edecek ölçüde kamu müdahalesinden etkilenmesi karşısında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mülkiyet hakkı ihlali değerlendirmesi yapabilmektedir. *Olczak v. Polonya* davasında Mahkeme, başvurucaunun hisselerinin kamu müdahalesi sayılabilecek işlemler neticesinde düşmesinin mülkiyetten yoksun bırakma anlamına geleceği yönünde değerlendirme yapmıştır⁴³². Şöyle ki Mahkeme, mezkûr başvuruda, başvurucaunun başlangıçta elinde bulundurduğu hisselerin, bankanın öz sermayesinin

⁴³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sovtransavto Holding v. Ukrayna*, Başvuru No:48553/99, Karar Tarihi:25.07.2022.

⁴³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v Hollanda*, Başvuru No:15375/89, Karar Tarihi:23.02.1995, para. 53.

⁴³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Olczak v. Polonya*, Başvuru No:30417/96, Karar Tarihi:97.11.2002, para. 61.

yaklaşık yüzde 45'ini temsil ettiğini, Polonya Ulusal Bankası tarafından atanan Mütevelli Heyetinin tedbirlerinin ardından, başvuranın hissesinin yüzde 0,4'e düştüğünü, sonuç olarak, hisselerin reel olarak değerinin çok ciddi şekilde düştüğünü ve başvurucunun bu tedbirler sonucunda inkâr edilemez bir şekilde mülkünü kaybettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Mahkeme'nin değerlendirmesine göre başvurucunun hisse sahipliğinden kaynaklanan yetkileri ile şirketi etkileme ve oy kullanma yetkileri ciddi şekilde azalmıştır.

Pay sahipliği aynı zamanda hissedara adil yargılanma hakkı ile ilintili olacak şekilde birtakım medeni haklar da tanımaktadır. Mülkiyet hakkına ilişkin uyuşmazlıkların muhakemesi sırasında adil yargılanma hakkına riayet edilmelidir. Bu husus konumuz açısından bilhassa azınlık hissedarlarının ikame etmiş oldukları davalarda önem taşımaktadır. Örneğin *Sovtransavto Holding v. Ukrayna* kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ulusal mahkemelerde görülen dava sırasında ulusal yargı mercilerinin bağımsız ve tarafsız hareket etmediğinden bahisle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği kanaatine varmıştır⁴³³.

Hissedarların hakları şirketin hakları ile yakından ilintili olup; şirket tüzel kişiliği olmaksızın şirketin hissedarları da var olmayacaktır. Bununla birlikte burada şirket hissedarının hakları ile şirketin haklarının aynı olmadığına altını çizmek gerekmektedir. Bir hissedar mağdur statüsünü haiz olabilse de bu mağduriyet kural olarak sahip olduğu hissesi sebebiyle maruz kaldığı ihlallere ilişkin olacaktır. Şirket hissedarlarının sahip oldukları haklar şirketin tasfiyesi halinde şirketin malvarlığında hissesi oranında pay sahibi olma hakkı⁴³⁴, oy hakkı, şirketin işleyişini etkileme hakkı⁴³⁵ gibi haklar olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre oy verme hakkı ve hissedarlığa bağlı sair haklar adil yargılanma hakkı kapsamında şirket hissedarlarına koruma sağlamaktadır. Örneğin *Pafitis ve Diğerleri v. Yunanistan* davasında Mahkeme, başvuru hissedarın hissedarı olduğu bankanın sermaye artırımına ilişkin genel kurul kararına yönelik ikame etmiş olduğu davanın uzun

⁴³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sovtransavto Holding v. Ukrayna*, Başvuru No:48553/99, Karar Tarihi:25.07.2022, para. 82.

⁴³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sovtransavto Holding v. Ukrayna*, Başvuru No:48553/99, Karar Tarihi:25.07.2022, para. 82.

⁴³⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Olczak v. Polonya*, Başvuru No:30417/96, Karar Tarihi:97.11.2002, para. 61.

sürmesi sebebiyle başvuru hisse sahibinin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde karar tesis etmiştir. Mezkûr kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ulusal yargı mercileri önündeki yargılamanın amacının, başvuru sahiplerinin medeni hak ve yükümlülüklerine ilişkin bir anlaşmazlığı çözmek olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla hissedarların bankanın sermayesindeki artışa ilişkin kararda oy kullanma ve dolayısıyla hisselerinin değeriyle ilgili kararlara katılma hakkı bulunmakta olup; bu haklara ilişkin ikame edilen davalar adil yargılanma hakkının gereklerine göre çözüme kavuşturulmalıdır⁴³⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Kamil Darbaz ve GMO Yapı Grup End. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında şirkete ait bir taşınmazın limited şirket ortaklar kurulu kararı olmadan muvazaalı bir şekilde üçüncü kişilere satışı nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği ileri sürülmüştür. Mezkûr başvuruyu hem şirket hem de şirketin yüzde elli hissedarı gerçek kişi gerçekleştirmiştir. Başvuruya konu olayda şirketin yüzde elli hissedarı olan diğer ortak başvuru ortak ile aralarının bozulması sonrasında şirketin sahip olduğu bir taşınmazı üçüncü kişilere devretmiş, bunun üzerine başvuru ortak yerel mahkemede muvazaalı işlem nedeniyle tapu iptal tescil davası ikame etmiştir. Yerel mahkeme ise davacının muvazaayı ispat edemediği gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru gerçek kişi ve tüzel kişi mülkiyet haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde mülkiyet hakkının tam anlamıyla korunabilmesi için mülkiyet hakkına müdahale halinde mülk sahibinin ikame etmiş olduğu davalarda müdahalenin kanun dışı, keyfi veya makul olmadığını savunabilme imkânı tanınması gerektiği, ayrıca mülk sahibinin müdahale sebebiyle ikame etmiş olduğu davalarda esasa ilişkin temel iddia ve itirazların yargı mercilerince özenli şekilde incelenmesi, derece mahkemelerinin kararlarında yeterli gerekçe bulunması gerektiği görüşüne varmıştır. Anayasa Mahkemesi bu açıklamalardan sonra başvuru sahiplerinin mülkiyet haklarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır⁴³⁷.

⁴³⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Pafitis ve diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No:163/1996/782/983, Karar Tarihi:26.02.1998, para. 87.

⁴³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Kamil Darbaz ve GMO Yapı Grup End. San. Tic. Ltd. Şti. başvurusu*, Başvuru No: 2015/12563, Karar Tarihi:24.05.2018.

Kamil Darbaz ve GMO Yapı Grup End. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu kararında dikkat çeken ilk husus hem gerçek kişi hem de tüzel kişi açısından kabul edilebilirlik kararı verilmesidir. Burada başvuru hissedar, şirketin yüzde elli hissesine sahip olmasa ve şirketi tek başına temsil yetkisi olmasa yine de şirketin başvurusunun kabul edilebilirlik incelemesinden geçeceğini söyleyebilmek kolay olmayacaktır. Zira şirketi temsile yetkili olmayan kişi tarafından yapılan bir başvuru kabul edilmeyecektir. İkinci olarak burada şirketin hissedarının da mülkiyet hakkının ihlalinin kabul edilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Pafitis ve Diğerleri v. Yunanistan*, *Sovtransavto Holding v. Ukrayna*, *Olczak v. Polonya* kararlarında benimsenen esaslara paralel bir tutumun Anayasa Mahkemesi'nce kabul edildiğini bizlere göstermektedir.

bbb. Hissedarların Menfaatlerinin Korunması

Şirketlerin ayrı tüzel kişiliklerinin olması şirket hissedarlarının hak ve menfaatleri ile şirket tüzel kişiliğinin hak ve menfaatlerinin birbirinden ayrılmasını zorunlu kılmaktadır. Kural olarak şirket hissedarlarının, şirket esas sözleşmesinde ve ulusal mevzuatta yer alan usulleri kullanmak dışında, şirket menfaatleriyle ilgili olarak şirket adına hareket etmeleri mümkün değildir. Bir hissedar, ancak hissedarı olduğu şirketin yasal yükümlülüklerine aykırı davranması gibi ayırıksı durumlarda ve hissedarın mülkiyetini veya hissedar haklarını doğrudan etkilediğinde, bağımsız hareket edebilecektir.

Nitekim *Olczak v. Polonya* kararlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hissedarların çıkarları ile şirketin çıkarları arasındaki farka ilişkin, şirket tüzel kişiliği müessesesinin şirketin hakları ile hissedarlarının hakları arasındaki kesin ayrım üzerine kurulduğunu açıkça ifade etmektedir. Mahkemeye göre kurumsal konularda ancak tüzel kişiliğe sahip şirket işlem yapabilecek olup; şirkete yapılan bir yanlışlık sonucu şirket hissedarlarının da zarara uğraması durumu söz konusu olsa da bu durum her halükârda hem şirketin hem de hissedarın tazminat talep etme hakkı olduğu anlamına gelmeyecektir. Burada Mahkeme etkilenme ve doğrudan hedef alma ayrımına gitmektedir. Şöyle ki; sadece şirketin haklarını ihlal eden bir davranış, hissedarların menfaatlerini etkilese bile burada pay sahiplerine karşı sorumluluk söz

konusu olmayacaktır. Bu tür bir sorumluluk, ancak şikâyet konusu eylemin hissedarın haklarını hedef alması veya şirketin tasfiye edilmesi gibi hallerde ortaya çıkacaktır⁴³⁸.

Bu noktada tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi bilhassa önem taşımaktadır. Tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi şirket hissedarlarının, şirketin temel işlevine uymayan amaçlar için tüzel kişilik statüsünden yararlanmak amacıyla şirket yapısının arkasına saklanmaya eğilimli olduklarını varsaymaktadır. Bu nedenle, tüzel kişilik perdesinin aralanması genel olarak şirket tüzel kişiliği ile ilgili kimi borçlardan bizzat şirket hissedarlarını sorumlu tutmak amacıyla başvurulmuş bir teori olmaktadır. Bununla birlikte şu hususu da hatırlatmak isteriz ki tüzel kişilik teorisinin aralanması şirket hissedarlarının sorumluluğuna gidebilmek amacıyla başvurulmuş bir görüş iken İnsan Hakları yargılamasında bu teori sorumluluk perspektifinden değil hak perspektifinden değerlendirilmektedir. Dolayısıyla tüzel kişilik perdesi burada tersten ele alınmaktadır. Diğer bir ifade ile tüzel kişilik perdesi sebebiyle bir hissedarın İnsan Hakları korumasından yasaklanma durumu mevcut ise, hissedarların yararına olacak şekilde şirketin ayrı bir tüzel kişilik olduğu hususu kimi durumlarda göz ardı edilmektedir⁴³⁹.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sıklıkla tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisini irdelemekte ve şirket temel hak ve hürriyetleri ile hissedarların menfaatleri arasındaki hususu tüzel kişilik perdesinin tersten aralanması perspektifinde inceleyebilmektedir. Örneğin *Agrotexim Hellas SA ve Diğerleri v. Yunanistan* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru şirketlerin kendilerine tanınan genel kurula katılma hakkı veya oy verme hakkı haklarının ihlali dolayısıyla başvuruda bulunmadıklarını tespit etmiştir. Burada başvuru şirketlerin şikâyetleri, hissedarı oldukları şirketin hisselerinin değerinde meydana gelen düşüş nedeniyle kendi mali çıkarlarını olumsuz yönde etkilediği ve mülklerinden barışçıl bir şekilde yararlanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Mahkemeye göre başvuru şirketleri, hissedarı oldukları şirketin maruz kaldığı mali kayıpların ve şirketin haklarının esasında hissedarlar nezdinde sonuç doğurduğu ve dolaylı olarak da olsa

⁴³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Olczak v. Polonya*, Başvuru No:30417/96, Karar Tarihi:97.11.2002, para. 59.

⁴³⁹ Emberland, *The Human Rights of Companies*, s.74.

iddia edilen ihlalin mağduru olduklarını iddia etmektedirler ve tüzel kişilik perdesini burada hissedarlar kendi lehlerine olacak şekilde aralamaya çalışmaktadırlar⁴⁴⁰.

Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadından faydalanmak suretiyle tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisine kararlarında yer verebilmektedir. Örneğin *Erol Kesgin Başvurusu* kararında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ölçülülük yönünden kimi durumlarda tüzel kişilik perdesinin aralanabileceğini, tüzel kişilik perdesi aralanırken istisnai birtakım şartların somut olayda mevcut olması ve belli güvencelerde bu durumun dengelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bir şirketin ortaklarının veya yöneticilerinin hileli davranışları sebebiyle şirket hissedarının bu durumdan etkilenmesi durumunda tüzel kişilik perdesi aralanabilecektir⁴⁴¹. Bu bağlamda tüzel kişilik perdesinin aralanması meselesinin ayrı bir bölümde incelenmesinde fayda olacağı kanaatindeyiz.

6. Tüzel Kişilik Perdesinin Aralanması Sorunu

Tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi, Ticaret Hukuku kapsamında genellikle tüzel kişiden alacaklı olanların kimi durumlarda tüzel kişilik perdesini aralayıp, tüzel kişilik perdesi ardında gizlendiği varsayılan gerçek kişilerden alacağın tahsili amacına matuftur⁴⁴². Tüzel kişilik perdesinin aralanması İngiliz Hukukunda “*lifting the corporate veil*”, “*piercing the corporate veil*”, “*disregard of legal entity*” veya “*disregarding the corporate entity*”, Fransız Hukukunda ise “*non reconnaissance de la personne morale*” ile “*le principe de la transparence*” kavramları kullanılmaktadır. Alman Hukukunda ise bu kavramın “*Durchgriff*” veya “*Durchgriff durch die juristische Person*” kavramları ile ele alındığı görülmektedir⁴⁴³. Ulusal hukuklarda genellikle açıkça düzenlenmeyen tüzel kişilik perdesinin kaldırılması teorisi Türk Hukuku’nda temelini Türk Medeni Kanunu’nun 2’nci maddesinde düzenlenen hakkın kötüye kullanımı yasağında bulmaktadır. Bu noktada hukuk düzeni

⁴⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Agrotexim Hellas SA ve diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No:15/1994/462/543, Karar Tarihi: 24.10.1995.

⁴⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Erol Kesgin Başvurusu*, Başvuru Numarası: 2015/11192, Karar Tarihi: 30.05.2019.

⁴⁴² Fahri Erdem Kaşak, “Tüzel Kişilik Perdesi ve Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.26, S.2, 2020, s.1251

⁴⁴³ İbrahim Kaplan, “Tüzel Kişiliğe Sahip Ticaret Ortaklıklarında Perdenin Kaldırılması Talepli Hukuki Sorumluluk Davaları”, **Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi**, Cilt XXV, S. 4, 2009, s. 39

bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını korumayacak olup; kişiler tüzel kişilik perdesinin arkasına sığınarak üçüncü kişiler aleyhine ve kendileri lehine bir menfaat elde ediyorsa ve bu durumda şartlar oluşuyor ise tüzel kişilik perdesinin aralanması mümkün olabilecektir⁴⁴⁴.

Ticaret Hukukunda tüzel kişilik perdesinin aralanması tüzel kişilik perdesinin düz (doğrudan) aralanması, tüzel kişilik perdesinin ters (dolaylı) aralanması ve tüzel kişilik perdesinin çapraz aralanması şeklinde ele alınmaktadır. Tüzel kişilik perdesinin düz (doğrudan) aralanması durumunda tüzel kişinin borçlarından hâkim hissedar ya da tek hissedar sorumlu olabilmektedir. Tüzel kişilik perdesinin ters (dolaylı) aralanması durumunda ise tüzel kişinin alacaklıları hâkim hissedar ya da tek hissedarın hâkim olduğu başka bir tüzel kişiye başvurmakta ve hâkim veya tek hissedar ile mezkûr tüzel kişilik de borçtan dolayı sorumlu tutulabilmektedir⁴⁴⁵. Tüzel kişilik perdesinin çapraz aralanması durumunda ise yavru şirketin alacaklıları şirketler topluluğundaki ana şirkete veya başka bir yavru şirkete başvurabilmekte ve alacağına yönelik her iki tüzel kişiliği de sorumlu tutabilmektedir⁴⁴⁶.

Görüldüğü üzere tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi Ticaret Hukukunda daha ziyade alacaklıların alacaklarını tahsil amacıyla kullanılmakta ve görünüş biçimleri de bu doğrultuda olmaktadır. Bununla birlikte gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisinin bireysel başvurularda mağdur statüsünün değerlendirilmesinde önem arz ettiği görülmektedir. Bu noktada tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi salt tüzel kişi arkasındaki hissedarların sorumluluğuna gidilmesi hususunda teorik zemin sağlamamakta; aynı zamanda tüzel kişinin bireysel başvuru yapamaması, terkinin yahut kamu gücü müdahalesi ile şirket tüzel kişiliğine el konulması durumlarında hissedarlara birtakım güvenceler getirilmesine de hizmet etmektedir.

⁴⁴⁴ Lerzan Yılmaz, "Anonim Şirketlerde Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması Meselesi Hakkında İsviçre Federal Mahkemesi Kararları Işığında Düşünceler", **Tüzel Kişilik Perdesinin Aralanması**, I. Uluslararası Ticaret Hukuku Sempozyumu, Erol Ulusoy (editör), İstanbul: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2008, s.248.

⁴⁴⁵ Veliye Yanlı, **Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2000, s. 37-47.

⁴⁴⁶ Kaşak, "Tüzel Kişilik Perdesi...", s.1257-1259.

a. Kural: Ayrı Hukuki Kişiliklerin Mevcudiyeti

Bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde kimi durumlarda hissedarlar ile şirket tüzel kişiliğinin birlikte başvuruda bulunup bireysel başvurunun olumlu sonuçlanma ihtimalini arttırmayı hedefledikleri görülmektedir⁴⁴⁷. Kimi zamansa şirket çoğunluk hissedarları tarafından yapılan kimi bireysel başvurularda ise şirket çoğunluk hissedarları zaten somut olayda mağdurların kendileri olduğunu iddia ederek bireysel başvuru yapabilmektedirler⁴⁴⁸. Yahut şirketin tasfiyesi gibi kimi durumlarda şirketin yetkili organlarınca hukuka uygun hareket edilmediğinden ve şirket haklarının ihlal edildiğinden bahisle bir hissedar bireysel başvuru mekanizmasına başvurabilmektedir⁴⁴⁹. Ayrıca hâkim çoğunluğun bireysel başvuru yapmayı istememesi halinde azınlık hissedarları eliyle de bireysel başvuru mekanizması işletebilmektedir⁴⁵⁰.

Yukarıda izah edilen örnekler üzerinden görüleceği üzere kimi istisnai durumlarda şirket hissedarları şirket tüzel kişiliğiyle birlikte yahut sadece kendi başlarına bireysel başvuru yapabilmektedirler. Bu gibi başvurularda esasen Ticaret Hukukunda benimsenen ve ele alınan tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi devreye girmekte ve gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bu teoriyi de dikkate alarak somut olay bazında çözümlemeye gitmektedir.

Tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisinin bireysel başvuru kapsamında kullanılması ile salt tüzel kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması değil aynı zamanda tüzel kişiliği oluşturan gerçek kişilerin de haklarının korunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Zira tüzel kişilik temsil kurallarının dar yorumlanması halinde tüzel kişiliğin arkasındaki gerçek kişilerin hakları haleldar olacaktır.

⁴⁴⁷ Örnek karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/6564, Karar Tarihi: 04.02.2016.

⁴⁴⁸ Örnek karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kâmil Darbaz ve GMO Yapı Grup End. San. Tic. Ltd. Şti. başvurusu, Başvuru No: 2015/12563, Karar Tarihi: 24.05.2018.

⁴⁴⁹ Örnek karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Döne Kızılar Başvurusu, Başvuru No:2014/12200, Karar Tarihi: 22.11.2017.

⁴⁵⁰ Örnek karar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, G.J. v. Lüksemburg, Başvuru No:21156/93, Karar Tarihi: 26.10.2000.

Agrotexim Hellas SA ve Diğerleri v. Yunanistan kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Karolos Fix Brevery* ünvanlı firmanın yüzde elli bir hissedarı olan *altı limited* şirket başvurusunu incelemiştir. *Karolos Fix Brevery* ünvanlı şirketin Yunanistan Milli Bankasına olan borçları sebebiyle Yunan Hükümeti mezkûr şirketin tasfiyesi kararı almıştır. Burada şirketin iki adet taşınmazının satışı hususunda Atina Belediyesi taşınmazların kamu yararı için kullanılmasına rıza gösterdiklerini açıklamış ve taşınmazların potansiyel alıcılarının taşınmazları almaktan vazgeçmelerine sebep olmuştur. Bu noktada mezkûr şirket hissedarları hem mülkiyet haklarının ihlal edildiği hem de adil yargılanma haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Her ne kadar esasa ilişkin incelemeden evvel Avrupa İnsan Hakları Komisyonu başvurunun kabul edilebilir olduğunu, zira başvuru yapanın menfaatlerinin bulunduğunu ve şirket tüzel kişiliğinin tasfiye sürecinde devletin kontrolü altında olmaları sebebiyle şirket tarafından başvuru yapılamayacağını ifade ederek başvuruyu kabul edilebilir bulsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi burada Komisyon ile aynı görüşü paylaşmamış ve kabul edilemezlik kararı vermiştir⁴⁵¹. Şöyle ki; Mahkemeye göre tüzel kişilik perdesinin aralanması veya göz ardı edilmesi ancak bu durumun delillerle açıkça ispatlandığı istisnai durumlarda haklı gösterilebilecek bir tutumdur.

Agrotexim Hellas SA ve Diğerleri v. Yunanistan kararında tüzel kişilik perdesinin kaldırılıp kaldırılmayacağına ilişkin incelemesinde Mahkeme, başvuru şirketlerin bireysel başvuruda bulundukları tarihte *Karolos Fix Brewery* ünvanlı firmanın tasfiye sürecinde olmasına rağmen tüzel kişilik olarak varlığını sürdürdüğünü tespit etmiştir. Dolayısıyla Mahkemeye göre bireysel başvuru tarihinde Fix Brewery firması haklarını savunmak ve bireysel başvuruda bulunmak için gerekli yetkilerle donatılmış iki tasfiye memuru tarafından temsil edilmekte olup; tasfiye memurlarının bunu yapmasının fiilen veya hukuken imkânsız olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Keza Mahkeme dosya üzerinden yapmış olduğu inceleme neticesinde tasfiye memurlarının görevlerini tatmin edici bir şekilde yerine getirmediklerini varsaymak için dosyada hiçbir somut bilgi, belge ve delilin olmadığını aksine tasfiye memurlarının görevlerini gereken özene uygun ve gayretli bir şekilde ifa ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla Mahkeme şirket hissedarlarının başvuru tarihlerinde bu

⁴⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Agrotexim Hellas SA ve diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No:15/1994/462/543, Karar Tarihi: 24.10.1995.

şekilde bir başvuru yapma haklarının olmadığı gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁴⁵².

Bir şirket veya benzeri bir tüzel kişi söz konusu olduğunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca şirket veya tüzel kişi Mahkeme önünde locus standi'ye sahip olacaktır. Bir şirketin tüzel kişiliğini göz ardı etmek ise ancak belli durumlarda mümkün olabilecektir. Örneğin kendi ana sözleşmesi ile oluşturulan organlar veya bir iflas masası aracılığıyla şirket tüzel kişiliğinin hareket etmesi mümkün değilse, bu gibi istisnai durumlarda tüzel kişilik perdesinin kaldırılması mümkün olabilecektir⁴⁵³. Bununla birlikte *Matos e Silva Lda ve diğerleri v. Portekiz* davasında olduğu gibi Mahkeme, şirket ve hissedarlarının birlikte başvuru oldukları kimi durumlarda eğer şirket tüzel kişiliğin doğrudan etkilendiği bir ihlal varsa, şirket hissedarlarının şirket tüzel kişiliğiyle birlikte yapmış oldukları başvuruyu hissedarlar açısından kabul edilemez bulmayabilir. Mezkûr davada Mahkeme, şirket tüzel kişiliğinin taraf olduğu yargılamaların on beş yıla yakın sürdüğü hususunu dikkate alarak bir bütün olarak alınan yargılama süresinin uzunluğunun bu davada "makul" olarak değerlendirilemeyeceğini ve tüm başvuru bakımından adil yargılanma hakkı ihlali olduğunu ifade etmiştir⁴⁵⁴.

Her ne kadar ana kural şirketin tüzel kişiliği ile hissedarlarının hukuk kişiliğinin farklı olması olsa da tüzel kişi ile hissedarlarının kaderinin ortak olarak algılanabileceği durumlarda, kamu gücü müdahalesi ile şirkete atanan yönetici, tasfiye memuru ya da idareciden bireysel başvuru yapması makul olarak beklenmiyorsa

⁴⁵² *Agrotexim Hellas SA Diğerleri v. Yunanistan* kararında karşıt görüşte olup başvurunun kabul edilemez olduğu kararına olumsuz oy kullanan Hakim Walsh'a göreyse şirketler esasında kişilerin sermayeyi artırarak, büyük sermayelerle ticari hayatlarına devam edebilmeleri için ticari araçlardır. Bir şirketin başarısız olma halinde nihai kaybedenler o şirketin hissedarlarıdır. Her ne kadar şirketlerin ayrı birer tüzel kişiliği olsa da şirket hissedarları şirket tüzel kişiliğinden asıl menfaat sağlayanlardır. Keza şirketin mali durumunun kötü olmaması durumunda dahi şirket hissedarları şirketi tasfiye edebilirler. Her ne kadar şirketlerin "lanetlenecek bir ruhları ve tekmelenecek bir bedenleri" olmasa da şirket hissedarlarının vardır ve şirket tüzel kişiliğinin varlığı hissedarları hisselerin değer kaybı halinde veya kimi durumlarda cezai yahut hukuki sorumluluğa karşı bireyleri korumayacaktır. Dolayısıyla şirket hissedarları, kendi haklarının ihlal edildiğinden bahisle bireysel başvuruda bulunabilirler ve adaletsizliğin önlenmesini isteyebilirler. Keza burada anonim şirketler ile esasında kanunla kurulan ve gerçekte hissedarı olmayan şirketlerden ayırımına gidilmelidir. Bu noktada şirket tüzel kişiliğinin arkasında mağduriyet yaşayan gerçek kişilerin başvuruları da kabul edilmelidir. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Agrotexim Hellas SA ve diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No:15/1994/462/543, Karar Tarihi: 24.10.1995.

⁴⁵³ Schabas, *The European Convention on Human Rights...*, s. 736.

⁴⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Matos e Silva, LDA ve diğerleri v. Portekiz*, Başvuru No:15777/89, Karar Tarihi: 16.09.1996.

yahut ulusal hukuklarda hissedarın dava ehliyeti mevcutsa bu gibi durumlar istisna çerçevesinde değerlendirilebilmekte ve tüzel kişilik perdesi aralanabilmektedir⁴⁵⁵.

b. İstisna: Tüzel Kişilik Perdesinin Kalkacağı İstisnai Haller

aa. İmkânsızlık Halleri

Agrotexim Hellas SA ve Diğerleri v. Yunanistan kararında ifade edildiği üzere şirket tüzel kişiliğinin bireysel başvuru yapmasının imkânsız olduğu ve bu imkansızlığın açıkça delillendirildiği durumlarda tüzel kişilik perdesi kaldırılabilir⁴⁵⁶. Mezkûr kararda imkansızlığın görünüş biçimlerine ilişkin olarak en kolay şekilde başvuran şirketin tüzel kişiliği sona erdiğinde bu durumun vuku bulacağı değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Bununla birlikte imkânsızlık her zaman tüzel kişiliğin tasfiye edilmiş olması şeklinde vuku bulmamaktadır. Bireysel başvuruya konu ihlalin merkezinde bir şirketin yetkili organı var ise bu durum bireysel başvuruyu imkânsız kılabilir. Diğer bir ifadeyle, bir hissedarın hak ve hürriyet ihlaline konu işlem, eylem ya da ihmal şirketin kurumsal organları tarafından gerçekleştirilen ihlallerle ilgiliyse, şirketin mezkûr organlarının konuyla ilgili olarak bireysel başvuruda bulunmalarını beklemek makul olmayacaktır. Örneğin, *G.J. v. Luxemburg* davasında, başvuru hissedar, şirketin tasfiye işlemlerinin yürütülme şekliyle ilgili olarak 6'ncı madde ihlali başvurusunda bulunmuştur. Her ne kadar Lüksemburg hükûmeti ihlal iddiasının sadece şirket tüzel kişiliğini ilgilendirdiğinden bahisle kabul edilemezlik itirazında bulunmuş olsa da Mahkeme, fiil veya ihmalden doğrudan etkilenen kişinin kural olarak şirket kişiliği olduğu, bununla birlikte ancak istisnai durumlarda, özellikle şirketin esas sözleşmesinde kurulan organlar aracılığıyla mahkemeye başvurusunun imkansız olduğunun açıkça tespit edilmesi halinde şirket hissedarlarının başvuru yapabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur. Halbuki somut olayda şirket başvuru tarihi itibarıyla tasfiye halinde olup; hak ihlali iddiasının temelinde tasfiye memurlarının ve ilgili

⁴⁵⁵ Hüseyin Ekinci, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Tüzel kişilik Adına Yapılan Mülkiyet Hakkı İhlali ve Şikayetlerinde Üye, Eski Ortak veya Yöneticilerin Başvuru ve Mağdur Sıfatlarının Değerlendirilmesi”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C.95, S.6,2021, s. 87.

⁴⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Agrotexim Hellas SA ve diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru No:15/1994/462/543, Karar Tarihi: 24.10.1995, para. 66.

ticaret mahkemesinin faaliyetleri bulunmaktadır. Bu koşullar altında Mahkeme, o tarihte tüzel kişilik olarak şirketin bireysel başvuruda bulunmasının mümkün olmadığı kanaatindedir. Ayrıca Mahkeme burada, başvuranın şirkette yüzde doksan gibi önemli bir hisseye sahip olduğunu da nazarı itibara alarak başvuru hissedarın limited şirketin haklarını etkileyen durumlarda Sözleşme'nin ihlal edildiği iddiasının mağduru olduğunu iddia edebileceğini vurgulamıştır⁴⁵⁷.

Benzer şekilde *Camberrow MM5 AD v. Bulgaristan* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Agrotexim* içtihadında ifade etmiş olduğu tüzel kişinin kendisini oluşturan kişilerden ayrı kişiliğinin olmasının kural, tüzel kişilik perdesinin aralanmasının istisna olduğu hususunu hatırlatmıştır. Mezkûr davada başvuru Camberrow MM5 AD firması, Dobrudjanska Commercial Bank ünvanlı bankanın yaklaşık %98 hissesine sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adil yargılanma hakkı perspektifinde yapmış olduğu incelemede mezkûr kamu müdahalesi ile atanan özel yöneticilerin atanması sonrasında iflas ilan ettiğini, mezkûr bankanın mahkeme tarafından atanan özel yöneticiler tarafından yönetilmekte ve temsil edilmekte olduğunu, bireysel başvurunun da atanmış idarecilerin işlem ve eylemlerine istinaden yapıldığını dikkate almıştır. Dolayısıyla Mahkeme, DCB AD ile özel yöneticileri ve mütevellileri arasındaki çıkar çatışması nedeniyle bankanın davayı mahkeme önüne getirmesinin mümkün olmadığı kanaatindedir. Ayrıca Mahkeme, başvuranın bankada yüzde doksan sekiz gibi önemli bir hisseye sahip olduğunu da dikkate almış ve başvuru şirketin işini kısmen banka aracılığıyla yürüttüğünü de hatırlatarak başvurunun konusuyla doğrudan kişisel çıkarı olduğu sonucuna varmıştır⁴⁵⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Credit and Industrial Bank v. Çek Cumhuriyeti* davası kararında başvuru bankanın yetkili temsilcileri tarafından yapılan başvuruyu incelemiştir. Başvuru, Credit and Industrial Bank ve başvuru tarihinde bankanın Yönetim Kurulu başkanı ve bankanın çoğunluk hissedarı olan Antonín Moravec tarafından sunulmuştur. Mezkûr başvuruda başvuru şirket, kamu müdahalesi ile yönetim kurulunun değiştirilmesi işlemine ilişkin idari karara, mezkûr

⁴⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, G.J. v. Lüksemburg, Başvuru No: 21156/93, Karar Tarihi: 26.10.2000, para. 24.

⁴⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Camberrow MM5 AD v. Bulgaristan, Başvuru No:50357/99, Karar Tarihi: 01.04.2004.

idari karar sonrası alınan çeşitli idari ve yargısal kararlara karşı etkili başvuru hakkı olmadığından bahisle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Çek Cumhuriyeti hükümeti bu başvuruda başvurunun kabul edilemez olduğunu, zira şirketin tasfiye sürecinde olduğunu ve tasfiye halinde ancak tasfiye memurlarınca şirketin temsil edilebileceğini, bu durumda başvurunun yetkili temsilciler eliyle gerçekleştirilmediğini iddia etmiştir. Mahkeme kararında öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin teorik ve yanıltıcı değil, pratik ve etkili hakları garanti altına alacak şekilde yorumlanması gerektiği açıklaması yapmıştır. Sonrasında ise burada Agrotexim davasındaki durumun aksine, Antonín Moravec tarafından yapılan başvurunun, bankanın mülkiyet haklarına yapılan bir müdahale ile ilgili olmadığı, burada yapılan başvurunun, kamu müdahalesi ile yönetici atanması kararına karşı etkili hukuki yolları göstermeden şirkete yönetici atanması kararına ilişkin olduğu ifade edilmiştir. Mevcut davada olduğu gibi, şikâyetin özü, zorunlu bir yönetici atanmasına itiraz etmek veya itiraz etmek için mahkemeye etkin erişimin engellenmesi olduğunda, burada başvurunun sadece banka idaresi tarafından yapılacağı yönünde bir yorum Sözleşme'nin 34'üncü maddesi ile tarafından verilen bireysel başvuru hakkını teorik ve yanıltıcı hale getirecektir. Mahkeme, buna göre, yapılan şikâyetlerin özel doğası göz önüne alındığında, bankanın eski Yönetim Kurulu Başkanı ve çoğunluk hissedarı olarak Bay Moravec'e, Banka'ya ilişkin geçerli bir başvuruda bulunma hakkı veren istisnai durumlar olduğunu tespit etmiştir⁴⁵⁹.

Bu bağlamda tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisi şirketin bireysel başvuru imkansızlığını ortaya koyan bir durum olarak belirebilir. Böyle bir durumda, olaya ait koşullar ve şartlar dikkate alınarak, şirket perdesinin aralanmasını, şirket başvuru ehliyetinin şirket yetkili organı ve/veya temsilcisi eliyle kullanımı genel kuralından ayrılma sonucunu yaratabilecek özel veya istisnai bir durum olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

⁴⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Credit and Industrial Bank v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:29010/95, Karar Tarihi: 21.10.2003.

bb. Diğer İstisna Durumları: Tüzel Kişiliğin Araçsallığı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Pine Valley Developments Ltd. and Others v. İrlanda* davası kararında üç başvuru tarafından yapılan başvuruyu ele almıştır. Burada başvuru, tüzel kişi Pine Valley Developments Ltd ünvanlı şirket, hem bu şirketin hissedarı Healy Holding Ltd. hem de mezkûr holdingin tek pay sahibi Daniel Healy tarafından başvuru şirketin mülkiyetinde olan taşınmaza yönelik imar planlarında yaşanan değişim sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle ikame edilmiştir. İrlanda Hükümetinin başvuru gerçek kişi ve Healy holding için ihlal iddiasından doğrudan etkilenmedikleri gerekçesiyle yapmış olduğu kabul edilemezlik itirazında Mahkeme mezkûr gerçek ve tüzel kişinin, Pine Valley ünvanlı firmanın yüzde 90 hissedarı olduğunu, Pine Valley firması ve Healy Holding firmasının esasında Mr Healy için sadece bir araç olduğu, üç başvuru arasında bir ihlalin mağduru olduklarını iddia etme haklarına ilişkin ayırım yapmanın yapay olacağını ifade etmiştir⁴⁶⁰.

Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Hubert Ankarcrona v. İsveç* davası kararında, başvuru gerçek kişinin Skyddsvakt Herbert ünvanlı firmanın tek hissedarı olduğunu belirten Mahkeme'ye göre mantıken bir şirkete karşı gerçekleşen ihlalin esasında şirketin tek sahibi gerçek kişisi için de gerçekleşmiş olacağı ve gerçek kişinin de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında mağdur sayılabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur⁴⁶¹. Yine *G.J. v. Lüksemburg* davası kararında mahkeme başvuru gerçek kişinin ihlale uğrayan şirketin yüzde 90 hissedarı olduğunu, gerçek kişinin ticaretini şirketi aracılığıyla yaptığını ve gerçek kişinin mağdur statüsünde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir⁴⁶². Benzer şekilde *Camberrow v. Bulgaristan* davası kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru şirketin ihlalin esas mağduru bankanın yüzde 98 payına sahip olduğunu da dikkate alarak karar tesis etmiştir⁴⁶³.

⁴⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri v. İrlanda, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29.11.1991, para. 42.

⁴⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kararı, Hubert Ankarcrona v. İsveç, Başvuru No: 35178/97, Karar Tarihi: 27.06.2000.

⁴⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, G.J. v. Lüksemburg, Başvuru No: 21156/93, Karar Tarihi: 26.10.2000, para. 24.

⁴⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Camberrow MM5 AD v. Bulgaristan, Başvuru No:50357/99, Karar Tarihi:01.04.2004.

Mezkûr kararlar dikkate alındığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi öncelikle şirket tüzel kişiliği dışında başka kişilerin başvurularının kabul edilebilir olup olmadığı hususunda birbiri ile çatışan menfaat iddialarının olup olmadığını incelemektedir. Böyle bir risk olmadığında Mahkeme tüzel kişinin hissedarı tarafından yapılan başvuruyu kabul edebilmektedir. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mahkeme'ye kimin başvurma hakkına sahip olduğunu belirlemede güçlükler yaratabilecek çatışan çıkarların bulunmadığını göz önünde bulundurarak, söz konusu yargılama kuşkusuz şirketi ilgilendirmiş olsa da hissedarın Sözleşme koruması talebini kabul etmeye karar vermiştir. Yine başvuru gerçek kişinin korunması için, başvuru hissedar ile ihlalin esas mağduru arasında ayırım yapmanın yapay olacağı durumda başvuru hissedarın başvurusu da kabul edilebilir bulunmaktadır. Dolayısıyla Mahkeme burada önüne gelen başvurularda ekonomik gerçeklikleri de hesaba katmakta, başvuru hissedarların ihlale konu müdahale ile doğrudan kişisel bir ilgilerinin olduğunu dikkate alarak kabul edilebilirlik kararı verebilmekte ve şirket hissedarlarına etkili bir koruma yolu sağlamaktadır.

Bununla birlikte şirket tüzel kişiliğinin bir ihlale maruz kalması halinde çoğunluk hissedarları tarafından yapılan başvuruların da her halükarda kabul edilebilir olduğunu ifade etmek mümkün olmayacaktır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *José Dias De Fonseca, Maria de Fátima da Costa et DIAS & COSTA Lda v. Portekiz* davası kararında başvuru iki gerçek kişinin başvuru tüzel kişinin hissedarları olduğunu belirtmiş; bununla birlikte bir şirketin hissedarlarının şirket haklarının ihlali konusunda şikâyetle bulunabilmeleri konusunda genel bir tavır almayı gerekli görmediğini ifade etmiştir. Komisyon, somut olayda zaten tüzel kişi başvuru ulusal yargılamada bizzat taraf olduğunu, gerekli taleplerde bizzat bulunduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla burada başvuru iki hissedar açısından, söz konusu yargılamanın uzunluğundan kendi adlarına şikâyetle bulunma konusunda meşru bir menfaat bulunmadığı gerekçesiyle başvuru kabul edilemez bulunmuştur⁴⁶⁴.

⁴⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *José Dias De Fonseca, Maria de Fátima da Costa et DIAS & COSTA Lda v. Portekiz*, Başvuru No:18737/91, Karar Tarihi: 31.08.1994.

7. Şirketlerin Temsili Sorunu

Temsil “*bir kimsenin hüküm ve sonuçları başka bir kişinin hukuk alanında doğmak üzere onun adına ve hesabına hukuki işlem yapma yetkisi*” olarak tanımlanmaktadır⁴⁶⁵. Türk Hukuku’nda temsil genel olarak 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 40 ila 48’inci maddeleri ve sair maddeleri ile 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu ve 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenmektedir.

Şirketler, vakıflar, dernekler ve sair tüzel kişiler, gerçek kişilerden farklı olarak, bireysel başvurularında başvuru ehliyetini temsil yolu ile kullanmaktadırlar. Keza şirketler bireysel başvuru ehliyetlerini ancak şirket esas sözleşmesi ve ilgili mevzuat uyarınca oluşturulmuş yetkili organları aracılığıyla kullanabildiklerinden, şirketlerin bireysel başvuruları da kural olarak yetkili organları eliyle yapılmaktadır.

Adi şirketlerin tüzel kişiliği olmadığından üçüncü kişilere karşı ortakları tarafından temsil edilmekte iken; kolektif şirketlerde sözleşme serbestisi ilkesi kapsamında temsil yetkisinin bırakıldığı ortaklar, ticari mümessil veya ticari vekil tarafından temsil edilmektedir. Komandit şirketlerde ise kural olarak komandite ortak temsil yetkisini haiz iken; limited şirketlerde müdürler veya müdürler kurulunca ilgili şirket temsil edilmektedir. Anonim şirketlerde ise yönetim kurulu şirketin üçüncü kişilere karşı temsili hususunda daimî organ olarak görev yapmaktadır. Bu noktada bireysel başvuru yoluna başvuracak şirketin temsilcisinin bu yetkiyi⁴⁶⁶ haiz olup olmadığının ilgili mevzuat doğrultusunda irdelenmesi gerekmektedir. Keza şirket tasfiye halinde ise bireysel başvurunun kabul edilebilmesi için kural olarak başvurunun yetkili temsilciler eliyle yapılması zarurettir. Yetkili temsilci eliyle

⁴⁶⁵ Ekinci, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine...”, s.179.

⁴⁶⁶ Ticaret Hukukunda şirketin idaresi ve yönetimi işlev, şirketin temsili ise yetki olarak ele alınmaktadır. Bkz. Ünal Tekinalp, **Yeni Anonim ve Limited Ortaklıklar Hukuku ile Tek Kişi Ortaklığının Esasları**, 2. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2011, s. 123.

yapılmayan başvurular⁴⁶⁷ veya başvuru yapıldıktan sonra başvuru şirketi tamamen tasfiye olması halinde⁴⁶⁸ bireysel başvuru olumsuz neticelenecektir.

Gerek Anayasa Mahkemesi'nin gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde şirketlerin mağdur statülerinin ve bu sıfatlarına bağlanan sonuçların gerçek kişi başvuru sahipleriyle mukayese edildiğinde farklılıklar ihtiva ettiği görülecektir.

Bireysel başvuruda şirketlerin temsili hususunda genel kural, şirketin bireysel başvuru ehliyetini yetkili organları veya yasal temsilcileri eliyle kullanmalarıdır. Bu bağlamda, şirket başvurularında bireysel başvuru öncesi gerçekleşen muhakemede taraf sıfatı olmayan gerçek kişiler, şirket hissedarları ya da temsile yetkili olmayan şirket yöneticileri, şirketi temsilen bireysel başvuru yapamamaktadır⁴⁶⁹. Ancak bu genel kurala istisna oluşturan durumlar da bulunmaktadır ve bu durumlar yukarıda izah edildiği üzere bireysel başvuru yolunun kabul edilebilirlik ölçütlerinden kişi yönünden yetki şartının denetlenmesi sırasında dikkate alınmaktadır.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Kaçkar Çay San. A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketi yasal temsilcisi şirketi temsilen yapmış olduğu şikâyet kapsamında kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilmesinin şirketin korunan anayasal haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde şirketin imza sirkülerlerini incelemiş, başvuruyu yapan şahsın imza sirkülerleri uyarınca şirketi

⁴⁶⁷ Örnek nitelikteki kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halindeki EGE-DER Medikal Ticaret ve Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2019/1591, Karar Tarihi: 23.02.2022; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halindeki Dis Reklam Elek. Bilg. Turz. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2016/55435, Karar Tarihi: 08.09.2020; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halinde Domino Medya Bil. İlt. Rek. Yayın İnş. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2016/14948, Karar Tarihi: 26.02.2020; Tasfiye Halinde S.S. Eryaman Onur Sitesi Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No: 2014/3217, Karar Tarihi: 1.09.2017; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Tasfiye Halinde S.S. Güneş Yenibeldemiz Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No: 2014/5455, Karar Tarihi: 05.04.2017.

⁴⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Tasfiye Halinde Nuri Aykon Gazetecilik Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/956, Karar Tarihi: 25.10.2018.

⁴⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, F. Santos Lda. And Fachadas v. Portekiz, Başvuru No: 49020/99, Karar Tarihi: 19.11.2000

tek başına temsil ve ilzama yetkili kılınmadığı gerekçesiyle başvuruyu kişi yönünden yetkisizlikle kabul edilemez bulmuştur⁴⁷⁰.

Bununla birlikte şu hususu da belirtmek isteriz ki; her ne kadar esas olan şirketlerin yetkili organları veya yasal temsilcileri eliyle bireysel başvuru yapabilmeleri yönünde olsa da bazı istisnai durumlarda, örneğin şirketin tek hissedarının olması ya da şirket paylarının tek elde toplanması halinde bu yetki gerçek kişiler eliyle de kullanılabilir⁴⁷¹. Bununla birlikte burada temsilci ile mağdur statüsünün birbiriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Zira bireysel başvuruda şirket tüzel kişiliğini ilgilendiren durumlar söz konusu olduğunda şirket ortağının, çalışanının ya da yöneticisinin mağdur olarak nitelendirilemeyeceğinin altını çizmemiz gerekmektedir⁴⁷². Burada şirketi temsile yetkili kabul edilenler yine şirketin temel bir hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunmaktadır. Yoksa temsilci olmaları mezkûr gerçek kişileri ihlale konu müdahalenin mağduru kılmamaktadır.

Nitekim tüzel kişiliğin yetkili organları eliyle bireysel başvuru yapmasının imkânsız olduğu ve bu halin ispat edildiği durumlarda şirket yöneticisi, şirket hissedarı gibi gerçek kişilerin başvuru yapması kabul edilebilmektedir. Bu ve benzer nitelikte bir istisna durumu gösterilip kanıtlanamıyorsa başvuru kişi yönünden yetki şartını sağlayamayacağından başvuru kabul edilemez bulunmaktadır.

Keza Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı tüzel kişilerin başvurularının tüzel kişiliğe bir hukuksal bağ içinde olan gerçek kişiler tarafından yapılabileceğine dair emsal nitelikli kararlar barındırmaktadır. Örneğin bir şirketin çoğunluk paylarını elde bulunduran hissedar bireysel başvuruda bulunabilir; ancak çoğunluk payına sahip olması dışında ayrıca bir

⁴⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kaçkar Çay San. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/2937, Karar Tarihi:21.07.2011 (?). Karar için bkz. Muharrem İlhan Koç, Recep Kaplan (editör), **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017, s.129. İlgili karar bilgisine mezkûr kitaptan ulaşılmış olup; kitapta karar tarihi 21.07.2011 olarak belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun 23.09.2012 tarihi itibarıyla başladığı dikkate alındığında 21.07.2011 tarihinin maddi bir hata ihtiva ettiği kanaati hasıl olmuştur.

⁴⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Groppera Radio AG ve diğerleri v. İsviçre, Başvuru No: 10890/84, Karar Tarihi: 28/03/1990.

⁴⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Centro Europa 7 S.r.l. ve Di Stefano v. İtalya, Başvuru No:38433/09, Karar Tarihi: 07.06.2012, para. 92.

hissedar olarak sahip olduğu haklara müdahale olduğunu ve kişisel olarak zarar gördüğünü göstermesi gerekmektedir. Bu bağlamda şirket hissedarının, yatırımcısının veya çalışanının ihlal oluşturan müdahaleden, şirketten farklı ve ayrık olarak şahsen etkilendiğini göstermesi durumu temsildeki genel kuraldan ayrılma örneklerinden birini oluşturmaktadır⁴⁷³. Bununla birlikte şu hususun da altını çizmek gerekir ki burada söz konusu olan şirketin temsili değil dolaylı mağduriyet halidir. Ayrıca iç hukuktaki taraf ehliyetini elde etmiş olması, bireysel başvuruda kabul edilebilirliğe ilişkin değerlendirmede dikkate alınacaktır.

Konuya ilişkin başka bir örnek tüzel kişiliğin hukuksal statüsünün tasfiye edilmesi veya iflası ile tamamen yitirilmesi durumudur⁴⁷⁴. Bu ihtimalde hukuken var olmayan şirketin yetkili temsilcisi, tüzel kişiliğin hukuksal statüsünü kaybetmeden önceki pay sahibi veya yöneticisi olan gerçek kişi tarafından mağdur tüzel kişilik adına bireysel başvurunun yapılması mümkün olacaktır. İflas masası veya tasfiye kurulunun şirketin yasal temsilcisi olduğu, ancak kurulun faaliyetlerinin bireysel başvuru konusu yapıldığı bir durum, içtihadın sözünü ettiği imkânsızlık haline örnek oluşturmaktadır. Böyle bir durumda şirketin çoğunluk hissesini elinde bulunduran ve kurul faaliyetlerinden etkilenen şirket hissedarı mağdur sıfatına sahip kabul edilmektedir⁴⁷⁵.

Ayrıca bireysel başvuru yoluna başvurulduktan sonra hukuki statüsünü yitirmekle bir hukuk kişisi olmaktan çıkan başvuru tüzel kişilerin, mahkemeler önünde bu gelişmeyi takiben, temsil konusunda hareketsiz kalmalarının başvurunun kayıttan silinmesi ile neticelenebileceği de söylenebilecektir⁴⁷⁶.

Bununla birlikte şirket hissesinin çoğunluğunu elinde bulunduran, bireysel başvuru öncesi muhakemelerde taraf ve dava ehliyeti doğrulanmış olan şirket hissedarının bireysel başvuruda başvuru sıfatını haiz olması her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin, bir şirketin çoğunluk hissesini elde bulunduran bir

⁴⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tunnel Report Limited v. Fransa, Başvuru No: 27940/07, Karar Tarihi: 18.11.2010, para. 24.

⁴⁷⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Meltex Ltd. ve Mesrop Movsesyan v. Ermenistan, Başvuru No:32283/04, Karar Tarihi: 17.06.2008, para. 41.

⁴⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, G.J. v. Lüksemburg, Başvuru No: 21156/93, Karar Tarihi: 26.10.2000, para. 24.

⁴⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Capital Bank AD v. Bulgaristan, Başvuru No: 49429/99, Karar Tarihi: 24.11.2005.

hissedarının taraf ve dava ehliyeti ulusal makamlar tarafından kabul edilse dahi eğer şirket dava ikame etmeyi başarmış ve hatta temsilcileri eliyle bizzat bireysel başvuru yapabilmiş ise, şirket hissedarı şirketin zarar ve mağduriyet halinden ayrı, kendi birtakım kişisel haklarının kamu müdahalesi neticesinde ihlal edildiğine ilişkin başkaca bir zarar ve mağduriyet durumunu ispatlayamaması ihtimalinde mezkûr hissedarın mağdur sıfatı mahkemelerce kabul görmeyecektir⁴⁷⁷.

Bir başka önemli nokta da şirketin temsil yoluyla hareket etmesi ile doğan davalarla, temsilcinin şahsına bağlı olarak doğmuş davaların birbirlerinden farklı değerlendirilecek olmalarıdır. Kimi durumlarda temsilcinin şahsi olarak kendi adına yürüttüğü bir dava ile şirketi ilgilendiren davalar bir arada görülse dahi, bireysel başvuru aşamasında başvuruların temsilci tarafından bir gerçek kişi başvurusu olarak şahsen mi yapıldığı yoksa mezkûr başvurunun temsilci vasıtasıyla şirketin şahsen başvurusu olduğu mu soruları mağdur statüsünün tespitine ve başvurunun kabul edilebilirliğine doğrudan etki edecektir.

Netice itibarıyla şirketin temsili ile şirketin tüzel kişilik perdesinin aralanması meselesi birbiri ile yakın ilişki içerisinde olabilmektedir. Belirtmek gerekir ki şirket tüzel kişiliğini ilgilendiren bireysel başvurularda tüzel kişiliğin temsildeki genel kurala istisna oluşturabilmek amacıyla öne sürülen gerçek kişilerin tüzel kişilik perdesinin aralanması amaçlı iddialarını mahkemeler teorik bir düzlemde ele almamakta; somut olayın gerekleri doğrultusunda başvuruyu değerlendirmektedirler. Yukarıda izah edildiği üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir kararında şirket perdesinin aralanmasının veya şirketin tüzel kişiliğinin göz ardı edilmesinin ancak istisnai durumlarda mümkün olduğunu; bu durumun özellikle Mahkeme'ye şirketin yetkili organı eliyle müracaat yapmanın imkânsız olduğu hallede geçerli olabileceğini belirtmiştir⁴⁷⁸. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre tüzel kişilik perdesinin aralanması veya bir şirketin tüzel kişiliğinin göz ardı edilmesi ancak istisnai durumlarda mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bir şirketin kişisel hakkının ihlal edildiği iddiası karşısında organları ve temsilcileri eliyle bireysel başvuruda

⁴⁷⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sofiran ve BDA v. Fransa, Başvuru No: 63684/09, Karar Tarihi: 11.07.2013.

⁴⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Geniteau v. Fransa, Başvuru No: 4069/02, Karar Tarihi: 08.11.2005, para. 23.

bulunabiliyorsa veya başvuruda bulunmasına herhangi bir hukuki engel yok ise bu durumda şirket hissedarının şirketin haklarına yönelik müdahaleler sebebiyle başvuruda bulunması kişi bakımından kabul edilemezlik ile neticelenecektir.

C. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Konu Bakımından Yetkisi

Hangi tür hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesinden dolayı bireysel başvuruda bulunabileceği sorunu mahkemelerin konu yönünden yetkisinin (*“ratione materiae”*) saptanması ile yakından ilintilidir. Ratione materiae bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yetkisi irdelendiğinde, yetkinin Sözleşme ve Ek Protokollerinde yer alan hak ve özgürlüklerle sınırlı olduğu söylenecektir. Sözleşme ve Ek Protokoller haricindeki hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasından hareketle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurma olanağı bulunmamaktadır. Sözleşme’nin kapsamına girmeyen başvurular, başka bir ifadeyle Sözleşme hükümleri dışında kalan hakları konu alan başvurular, Mahkemece konu yönünden yetkisizlik nedeniyle reddedilecektir.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 45’inci maddesinin 1’inci fıkrasına göre bireysel başvurunun incelenebilmesi için kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddia edilen hakkın Anayasa’da güvence altına alınmış olmasının yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollerinin kapsamına da girmesi gerekir. Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin ortak koruma alanı dışında kalan hak ihlali iddiasını içeren başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi mümkün değildir.

Şirket başvuruları söz konusu olduğunda düşünce hürriyeti, yaşam hakkı, kötü muameleye maruz bırakılmama hakkı gibi birtakım temel hak ve hürriyetlerin şirketlerin doğası ile örtüşmediği ve şirketlerin birtakım hak ve hürriyetlerin doğal olarak öznesi olamadıkları görülmektedir. Bununla birlikte kimi hak ve hürriyetler açısından ipso facto şirketler de hak öznesi olabilmektedirler. Örneğin mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı veya ifade hürriyeti gibi birtakım temel hak ve hürriyetler açısından şirketler bireysel başvuru yapabilmektedirler. Bu noktada şirketlerin hangi haklarının ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne ve Avrupa İnsan Hakları

Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilecekleri tezimizin son bölümünde detaylıca irdelenecektir.

Ayrıca şu hususu da belirtmek isteriz ki 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45'inci maddesi doğrultusunda yasama işlemleri, düzenleyici idari işlemler ile Anayasa Mahkemesi kararları bireysel başvuru konusu dışında bırakılmıştır. Keza aynı madde uyarınca Tahkim Kurulu Kararları, Olağanüstü Hal Döneminde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararları, Yüksek Askeri Şura Kararları, Hakimler ve Savcılar Kurulu Kararları ve Sayıştay Kararları da Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruya konu edilemeyecektir. Keza burada ihlal iddiasına konu temel hak ve hürriyetin medeni hak ve yükümlülükler kategorisinde olması gerekmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Travnik Üniversitesi Başvurusu* kararında başvuru Travnik Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde mezkûr üniversiteye denklik verilmesi işleminin kaldırılması sebebiyle ikame etmiş olduğu dava sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Buna mukabil Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde bir ulusal devletin yabancı bir devletin üniversitesini tanıyıp tanımayacağı hususunun devletin egemenlik alanına girdiği, dolayısıyla mezkûr başvuruda medeni karakterli hak ve yükümlülük olmadığı gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁴⁷⁹.

D. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Yer Bakımından Yetkisi

Yer bakımından yetkiye gelindiğinde ("*ratione loci*") Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre önem arz eden husus taraf devletlerin yetki alanında ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediği vakıasıdır. Akit devletlerin yetki alanı ilke olarak siyasal sınırlar dikkate alınarak belirlenen coğrafi bölgedir. Bu bağlamda akit devletler kendi ülkelerinde kendi organlarının işlem, eylem ya da ihmali neticesinde vuku bulan Sözleşme'ye aykırılıklardan sorumludurlar. Bununla beraber Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına bakıldığında taraf devletlerin yer bakımından yetkilerinin ülke alanı ile sınırlı olmadığı; bu yetkinin ülke dışında devlet otoritesinin egemen olduğu yerleri de içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda bir akit devletin ülkesi dışındaki

⁴⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Travnik Üniversitesi Başvurusu, Başvuru No:2017/33627, Karar Tarihi:19.11.2020.

topraklarda ihlal meydana geldiyse ve ihlal mezkûr akit devletin kamu görevlisinin veya organının devlet yetkileri kullanarak yaptığı işlemlerden kaynaklanıyor ise ilgili devletin Sözleşme düzeyinde sorumluluğu kabul edilmiştir.

Diğer bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yer yönünden yetkisi, akit devletin egemenlik alanının uzandığı yer ile etkili şekilde kontrol ettiği bölgelerdir. Akit devletin ülkesinin dışında kalan ve kendisine atfedilebilecek bir ihlalin söz konusu olmadığı hak ve hürriyetlere müdahalelere karşı başvurular yer yönünden yetkisizlik gerekçesiyle reddedilmektedir. Bununla birlikte şu hususu da belirtmek gerekir ki; bir devletin yurtdışındaki diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin eylemlerine dair sorumluluğu, yer yönünden yetki kapsamında değerlendirilebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin yer bakımından yetkisi meselesinde önem arz eden husus ihlalin kamu gücü tarafından gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Kamu gücünün işlem, eylem ve ihmalleri sebebiyle ihlalin gerçekleşmesi durumunda *ratione loci* söz konusu olacaktır. Dolayısıyla yabancı devletlerin işlemleri aleyhine yapılan bireysel başvurular Anayasa Mahkemesi'nin yer bakımından yetkisi olmadığı gerekçesiyle reddedilecektir⁴⁸⁰. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi konuyla ilgili bir kararında, yabancı bir devletin geçici tutuklamaya ilişkin azami süreyi aşması sebebiyle önüne gelen başvuruda, yabancı bir devletin yetkili makamlarının verdiği kararlar ve uyguladığı tedbirlere karşı bireysel başvuruyu, yer yönünden yetkisizlik kararı ile sonuçlandırmıştır⁴⁸¹.

Özel hukuk tüzel kişilerinin ve şirketlerin başvuruları bağlamında yer bakımından yetki meselesi irdelendiğinde burada önemli olan husus özel hukuk tüzel kişiliğinin⁴⁸² veya şirketin merkezinin nerede olduğu hususu değildir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde⁴⁸³ akit devlete atfedilebilecek bir işlem, eylem

⁴⁸⁰ Örnek nitelikteki karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Osman Karaca Başvurusu, Başvuru No: 2019/41752, Karar Tarihi: 13.01.2021.

⁴⁸¹ Örnek nitelikteki karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Zeki Irmak Başvurusu, Başvuru No: 2014/15990, Karar Tarihi: 16.02.2017.

⁴⁸² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kudus-i Şerif'te Kain Maryakop Ermeni Kilisesi Başvurusu, Başvuru No:2016/14982, Karar Tarihi:12.09.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Travnik Üniversitesi Başvurusu, Başvuru No:2017/33627, Karar Tarihi:19.11.2020.

⁴⁸³ Örnek nitelikteki karar için bkz. bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Türkiye, Başvuru No: 40998/98, Karar Tarihi: 13.12.2007.

ya da ihmal nedeniyle, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru düzeninde⁴⁸⁴ ise kamu gücü müdahalesi nedeniyle bir şirketin korunan temel hak ve hürriyetinin ihlal edildiği iddiası var ise yapılan başvuru şirketin menşei neresi olursa olsun yer bakımından kabul edilebilir bulunacaktır.

E. Şirket Başvurularında Mahkemelerin Zaman Bakımından Yetkisi

Zaman bakımından yetki (*“ratione temporis”*) konusunda ise Avrupa İnsan hakları Mahkemesi'nin yetkisi, Sözleşme ve Ek Protokollerin yürürlüğe girmesiyle başlamaktadır. Doğal olarak Sözleşme'nin ve Protokollerin yürürlüğe girmesi, her akit devlet için değişecektir⁴⁸⁵. Uluslararası Hukuka göre uluslararası antlaşmalar geriye yürütülemez⁴⁸⁶. Uluslararası antlaşmaların geriye yürütülemeyeceği kuralı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zaman yönünden yetkisini belirlemede etken bir kural olmaktadır. Dolayısıyla Sözleşme yürürlüğe girmesinden önceki olaylara kural olarak uygulanmayacaktır.

Zaman bakımından yetki hususunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi irdelendiğinde 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un, geçici 1'inci maddesinin 8'inci fıkrası şu şekildedir: *“Mahkeme, 23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceler.”* Mahkemelerin zaman bakımından yetkisi ile hukuk güvenliği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira hukuka olan güven gereği hukuk normlarının yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olay, işlem ve eylemlere uygulanması zaruridir⁴⁸⁷.

⁴⁸⁴ Örnek nitelikteki karar için bkz. bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Motor Company Başvurusu, Başvuru No:2014/13518, Karar Tarihi:26.10.2017; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Motor Company Başvurusu (2), Başvuru No:2015/12767, Karar Tarihi:09.05.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Youtube LLC Corporation Service Company ve diğerleri başvurusu, Başvuru No: 2014/4705, Karar Tarihi: 29.05.2014.

⁴⁸⁵ Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne İngiltere 1953 yılında, Türkiye 1954 yılında, Fransa ise 1974 yılında taraf olmuştur.

⁴⁸⁶ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan, Eylül 2010, s.64. Ayrıca andlaşmaların geriye yürütülemeyeceği ilkesi Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin *“andlaşmaların geriye yürütülemezliği başlıklı 28'inci maddesi uyarınca da “ Andlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadıkça veya böyle bir niyet başka türlü tespit edilmedikçe, andlaşma hükümleri, andlaşmanın bir taraf bakımından yürürlüğe girmesinden önce meydana gelen herhangi bir hareketle veya vakiyla veya ortadan kalkan herhangi bir durumla ilgili olarak, o tarafı bağlamaz.”*

⁴⁸⁷ Keza Anayasa Mahkemesi *Zafer Öztürk* başvurusunda, zaman bakımından yetki ile hukuk güvenliği prensibi arasındaki ilişki hususunda bir karında şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Hukukun genel ilkelerinden birisi hukuk güvenliği prensibidir. Bu ilke, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmelerini, devletin de hukuki düzenlemelerde*

Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin *Miras Müessesilik İnşaat Taahhüt Reklam Pazarlama Basım Yayın Sa. Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında, idare aleyhine ikame etmiş olduğu kamulaştırmasız el atma nedeniyle tazminat davasında hatalı faizin benimsendiği iddiasıyla adil yargılanma ve mülkiyet haklarının ihlal edildiği iddiası karşısında, Mahkeme 23.09.2012 tarihinden sonra kesinleşen kararlar bakımından inceleme yapma yetkisi olduğunu belirtmiş; başvuru şirketin faiz istemine ilişkin olarak karar düzeltme yoluna başvurulduğu, karar düzeltme yoluna başvuru neticesinde 09.04.2012 tarihinde nihai kararın verildiği ve olağan kanun yollarının bu tarihte tüketilmiş olacağı, dolayısıyla mülkiyet hakkı ihlali iddiası bakımından zaman bakımından yetkisizlik kararı verilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁴⁸⁸.

II. Şirket Başvuruları Bağlamında Usule Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

A. Olağan Hukuk Yollarının Tüketilmesi

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesine göre bireysel başvuruda bulunacak olanlar iç hukukun öngördüğü başvuru yollarını tükettikten sonra bireysel başvuru yapabilirler. Burada başvurucudan iç hukuk yollarını tüketmesi ve nihai bir karar aldıktan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunması beklenmektedir.

bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Kanunlar, ilke olarak yürürlük tarihlerinden sonraki olay, işlem ve eylemlere uygulanmak üzere çıkarılır. Bu nedenle, bireysel başvurular bakımından Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisi için kesin bir tarihin belirlenmesi ve Mahkemenin yetkisinin geriye yürür şekilde uygulanmaması hukuk güvenliği ilkesinin bir gereğidir.” Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Zafer Öztürk Başvurusu, Başvuru No: 2012/51, Karar Tarihi: 25.12.2012, para 18.

⁴⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Miras Müessesilik İnşaat Taahhüt Reklam Pazarlama Basım Yayın Sa. Tic. A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2012/1056, Karar Tarihi:16.04.2013.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı ikincillik ilkesi ile yakından ilgilidir⁴⁸⁹. Zira Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk rejimi, ulusal yargıya korunan bir hakkın ihlalinin tanınması ve sonuçlarının kaldırılması imkanını tanımakta, ulusal mahkemelerin bu ihlalin sonuçlarını gidermemesi halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bireysel başvuru yoluyla sürece müdahil olmaktadır⁴⁹⁰. Nitekim 1 Ağustos 2021 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 15 numaralı Ek Protokol'ün 1'inci maddesi⁴⁹¹ uyarınca da Sözleşme'nin Başlangıç bölümünün son kısmında Avrupa İnsan Hakları Hukuku'nun kilit taşı hükmündeki⁴⁹² *“ikincillik ilkesi uyarınca, işbu Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanmış hak ve özgürlükleri koruma sorumluluğunun öncelikli olarak Yüksek Sözleşmeciler taraflara ait olduğu...”* ifadesi eklenmiş ve ikincillik ilkesi bu çerçevede normatif gücü haiz bir ilke haline gelmiştir⁴⁹³.

Keza başvurucunun hak ihlali özü itibarıyla ulusal makamlar önünde ileri sürmesi başvurunun kabul edilebilirliği adına önem taşımaktadır. Diğer bir ifade ile ulusal makamlar önünde veya derece mahkemeleri önünde ileri sürülmeyen bir temel hak ve hürriyet ihlali iddiası kural olarak bireysel başvuru yolunda ileri sürülse dahi mahkemelerce kabul görmeyecektir. Uygulamada bu husus sıklıkla göz ardı edilmekte; şirketlerin taraf olduğu derece mahkemeleri yargılamalarında temel hak ve hürriyet ihlali var ise de taraf vekillerince ve şirket temsilcilerince bu husus dile getirilmemektedir. Aleyhine karar çıkan taraf ise kararın kesinleşmesine müteakip bireysel başvuru yoluna başvurmaktadır. Burada iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluluğunun salt usûli bir kural olarak ele alınmaması aynı zamanda başvuru tarafından derece mahkemelerinde de ihlal iddiasının ifade edilmesi zaruretine de işaret ettiği ifade edilmelidir.

⁴⁸⁹ Hasan Tahsin Gökcan, “Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.135, 2018, s.11.

⁴⁹⁰ Tanrıkulu, *Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru*, s. 109.

⁴⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 15 numaralı Protokol metni Türkçe çevirisi için bkz. Resmi Gazete, Sayı: 29656, Tarih: 17.03.2016.

⁴⁹² Laur  n Audouy, *Le Principe de Subsidiarité au Sens du Droit de la Convention Européenne*, Montpellier   niversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montpellier, 2015, s.1.

⁴⁹³ Lorraine Dumont, “Le protocole 15    la Convention europ  enne des droits de l’homme: renforcement ou affiblissement de la garantie des droits fondamentaux?”, *La Revue des droits de l’homme [En ligne]*, Actualit  s Droits-Libert  s, 2021, <http://journals.openedition.org/revdh/12980>, Erişim Tarihi: 17.08.2022, s. 2.

İç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu incelenirken, bahse konu iç hukuk yolunun ihlalin gideriminde etkili bir hukuk yolu olup olmadığının araştırılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince bir iç hukuk yolu etkili hukuk yolu olarak görülmüyorsa, diğer bir ifade ile bir iç hukuk yolu ihlali tanıyıp sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik karar tesis etme yetkisi ile donatılmamışsa, mezkûr iç hukuk yolunun tüketilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvurunun kabul edilebilirliği açısından gerekli olmayacaktır⁴⁹⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilmek için iç hukuk yollarını tüketebilmek adına Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmanın gerekli olup olmadığı hususunda⁴⁹⁵, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Türkiye'nin taraf olduğu Ek Protokolleri kapsamında ortak koruma altına alınan haklara ilişkin bireysel başvuruları inceleyebileceğinden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mezkûr başvuru yolunu etkili bir başvuru yolu olarak nitelemiştir. Şöyle ki; *Uzun v. Türkiye* davası kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kendisine bireysel başvuruda bulunmadan evvel ilgili ihlal iddiası Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin yetkisinde ise o makama bireysel başvuruda bulunulması gerektiğini, zira mezkûr yolun erişilebilir, yeterli, elverişli ve kullanılabilir bir hukuk yolu olduğunu vurgulayarak başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁴⁹⁶.

2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Olağan Kanun Yollarının Tüketilmesi

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45'inci maddesinin 2'nci fıkrası uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmadan evvel kanunda öngörülen başvuru

⁴⁹⁴ Abdulkadir Karaarslan, "Anayasa Mahkemesi'ne Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 132, 2017, s. 19.

⁴⁹⁵ Atilla Nalbant, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru", **Anayasa Yargısı**, C.31, S.1., 2015, s. 423.

⁴⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Uzun v. Türkiye*, Başvuru No: 10755/13, Karar Tarihi: 30.04.2013, para. 70.

yollarının tüketilmesini şart koşmaktadır. Burada başvuru Anayasa Mahkemesi'ne başvurudan evvel kanunla gösterilen idari veya yargısal mercilere başvurusu, nihai bir karar elde ettikten sonra Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunması gerekmektedir⁴⁹⁷.

Burada başvurunun dikey olarak tüketilmesi yani istinaf, temyiz gibi kanun yollarına başvurulup nihai bir kararın alınması, başvurunun ihlale ilişkin tespit ve giderim kararı verme kudretini haiz mercilere yapılması, ayrıca başvurudan evvel hak ihlali iddiasına konu hususların ifade edilerek başvuru yollarının aynı zamanda öz olarak da tüketilmesi zaruridir⁴⁹⁸.

3. Etkili İç Hukuk Yollarına Başvuru ve Youtube LLC Kararı

Her ne kadar gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilmek için hukuk yollarının tüketilmesi başvurunun kabul edilebilir olması açısından bir şart olarak aransa da eğer ilgili hukuk yolları etkili nitelikte değilse ilgili hukuk yolunun tüketilmesine gerek olmayacaktır. Şöyle ki; yerleşik veya değişme şansı olmayan bir içtihadın mevcut olması ihtimali, başvuru yolunun hiç gösterilmemesi ya da hatalı gösterilmesi, telafisi güç veya imkânsız zararın ortaya çıkması ihtimali, soruşturmanın bağımsızlığını yitirmesi hali veya yargılamanın makul süre sınırını aşması hali gibi durumlarda hukuk yolunun tüketilmesi şartı aranmayabilecektir⁴⁹⁹.

Olağan yolların tüketilmesi kuralı başvuru için etkili bir başvuru yolu mevcut ise söz konusu olacaktır. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin *Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu* kararı kapsamında, başvuru *Youtube LLC Corporation Service Company* ünvanlı şirket ve diğer başvuru [youtube.com](https://www.youtube.com) isimli internet sitesine erişimin engellenmesine dair Telekomünikasyon İletişim

⁴⁹⁷ Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının Başvuru Yollarının Tüketilmesi Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXIII, S.1., 2015, s. 29.

⁴⁹⁸ Tanrıkulu, **Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru**, s. 58.

⁴⁹⁹ Mustafa Şimşek, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda 'Olağan Kanun Yollarının Tüketilmesi' Kriteri ve İstisnaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 80.

Başkanlığı'nın işlemine karşı bireysel başvuruda bulunmuşlardır⁵⁰⁰. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi başvurunun kabul edilebilirliği hususunda inceleme yaparken başvuru gerçek kişilerin çeşitli akademik, siyasi vs. sebeplerden dolayı mezkûr internet sitesini kullandıklarını, başvuru şirketin ise hem sitenin sahibi, hem kullanıcısı olduğunu nazara itibara almış hem de başvuru şirketin ticari faaliyetlerinin tanıtımında sitenin etkin olarak kullanıldığını göz önünde bulundurmuş ve başvuru sitelerinin erişiminin bütünüyle engellenmesinden doğrudan etkilendiklerini ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, mezkûr kararında hukuk yollarının tüketilmesinin mutlak bir kural olmadığını, tüketilmesi gereken başvuru yolunun ulaşılabilir olması, ihlali telafi kabiliyeti ile donatılmış olması ve tüketilmesi halinde şikayeti gidermede makul bir başarı şansının bulunmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Mahkemeye göre mevzuatta hukuk yollarının gösterilmesinin yanı sıra hukuk yollarının ayrıca ihlalin gideriminde etkili olması gerekmektedir.

Bu noktada Anayasa Mahkemesi, başvuru şirket tarafından idari işlem aleyhine hem sulh ceza mahkemesine başvuru yapıldığı hem de idari yargı yoluna başvurulduğunu; gerçek kişilerce idari yargı yolunun tüketilmediği gerekçesiyle gerçek kişilerin başvurularının kabul edilebilir olup olmadığını irdelerken, başvuru şirket tarafından idari yargıya başvurulup idari işlem hakkında yürütmeyi durdurma kararı alınmasına rağmen bu kararın ilgili idarelerce uygulanmadığı, bu karar uygulanmış olsa zaten gerçek kişi başvurucular açısından da ihlalin kaldırılması yönünde sonuçların doğacağını belirtmiştir. Bu nedenle Mahkeme'ye göre her başvuru için *“yeniden yargı yollarına başvurusunun beklenmesi bireysel başvuru usulündeki başvuru yollarının tüketilmesi prensibinin amaçları ile uyumlu değildir. Bu durumda söz konusu başvuru yolunun temel hak ihlalinin ortadan kaldırılması bakımından tüketilmesi gerekli etkili bir yol olmadığı sonucuna varılmıştır”*⁵⁰¹.

⁵⁰⁰ Ayrıntılı değerlendirme için bkz. M. Gözde Atasayan, “Anayasa Mahkemesi'nin ‘Twitter ve ‘Youtube’ Kararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1., 2014, s. 13.

⁵⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Youtube LLC Corporation Service Company ve diğerleri başvurusu, Başvuru No: 2014/4705, Karar Tarihi: 29.05.2014, para. 40.

B. Süre

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Dört Aylık Süre Kuralı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru nihai kararın verilmesinden itibaren dört ay süre içerisinde yapılabilir. Mezkûr madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 15 Numaralı Protokol'den evvel altı ay olarak belirlenmiş idi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 15 Numaralı Protokol'ün geçici 8'inci maddesi 3'üncü fıkrası uyarınca 1 Şubat 2022 tarihinden itibaren yürürlüğe giren uygulama ile artık başvuru sahiplerinin nihai karardan itibaren dört ay içerisinde bireysel başvuruda bulunmaları gerekmektedir.

Dört aylık süre kuralı 1 Şubat 2022 tarihinden önce ulusal hukuklarda elde edilmiş nihai kararlar açısından uygulanmayacak olup; bu kural geriye yürütülmeyecektir. Dolayısıyla 1 Şubat 2022 tarihinden sonra verilmiş nihai kararlar için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru süresi dört ay olacaktır.

İç hukuk yollarının tüketilmesi neticesinde elde edilen nihai kararın tebliği ile bu süre başlamış olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce ilgili başvuruya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu etkili iç hukuk yolu olarak görüldüğü müddetçe bu süre Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararının ilgiliye tebliğinden itibaren başlayacaktır⁵⁰².

2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Otuz Günlük Süre Kuralı

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 47'nci madde 5'inci fıkrasına göre Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, başvuru yollarının tüketilmesini müteakip, eğer başvuru yolu kanun koyucu tarafından öngörülmemiş ise ihlalin öğrenilmesinden

⁵⁰² Tanrıkulu, *Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru*, s. 110.

itibaren otuz gün olarak belirlenmiştir. Mezkûr maddede ayrıca haklı bir mazeret ile bu sürede başvuru yapamayanlara mazeretlerini delillendirmek kaydıyla mazeretin ortadan kalkmasından itibaren on beş günlük ek bir süre imkânı tanınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre burada önem arz eden husus kanun yollarının tüketilerek kesin nitelikli kararın öğrenilmesinden itibaren otuz günlük süre içerisinde bireysel başvuruda bulunulmasıdır. Dolayısıyla kesinleşmiş bir karara karşı olağan kanun yolu olarak sayılmayan birtakım itiraz mekanizmalarının işletilmesinin bireysel başvuru süresi açısından herhangi bir önemi bulunmamaktadır⁵⁰³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu* kararında bir siyasi parti hakkında yapılan gazete haberleri sebebiyle başvuru şirketin tazminata hükmedilmesinin ifade ve basın hürriyetinin ihlal edildiği iddiasında bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi mezkûr başvuruda kabul edilebilirlik incelemesi yaparken sürenin bireysel başvurunun her aşamasında dikkate alınması gereken bir ön şart olduğunu belirtmiştir. İlgili olayda aleyhine manevi tazminat kararı verilen başvuru, temyiz sonrasında karar düzeltme yolunun açık olduğuna ilişkin Yargıtay kararında bir ifade olmamasına ve karar düzeltme yolu kapalı olmasına rağmen karar düzeltme yoluna gittiğinden Anayasa Mahkemesi burada hatalı karar düzeltme yoluna gitme tarihinin nihai kararın öğrenilmesi tarihi olacağı ve otuz günlük sürenin bu tarihten itibaren başlayacağı değerlendirmesi ile başvuruyu süre aşımı nedeniyle kabul edilemez bulmuştur⁵⁰⁴. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne göre otuz günlük süre için kararın tebliği değil nihai kararın gerekçesinin öğrenildiği tarih önem ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Icon Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ise başvuru borçluya ait taşınmazın borcu sebebiyle satılmasından sonra yedi yıla yakın bir süre nemalandırılmadan bekletilmesi sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ayrıca tapu iptal tescil davasının uzun sürmesi

⁵⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nesrin Kayserilioğlu Başvurusu, Başvuru No:2012/613, Karar Tarihi:13.06.2013.

⁵⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2020/22289, Karar Tarihi: 15.06.2022.

nedeniyle de adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvurucu şirketin mülkiyet hakkı ihlali değerlendirmesinde Anayasa Mahkemesi, *Fatma Yıldırım başvurusu* kararına⁵⁰⁵ atıf yapmış, 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun 5'inci maddesinde yer alan tazminat davası ikamesi yolunun paranın nemalandırılmaması açısından etkili bir yol olmadığı değerlendirmesinde bulunmuş ve mezkûr hak ihlaline yönelik başvuru süresinin başvuru şirkete yapılan ödemeden itibaren otuz gün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca başvuru şirketin adil yargılanma hakkı ihlaline ilişkin iddiasında Anayasa Mahkemesi tapu iptal ve tescil davasına ilişkin nihai karar ile ihtiyati tedbirin kaldırılması kararının Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) üzerinden açılıp görülme tarihini sistem üzerinden denetleyerek sürenin burada ilgili kararların Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) üzerinden açılıp öğrenme ile başladığını belirtmiş; ilgili başvuru bu tarihlerden itibaren başlayan 30 günlük süreden sonra yapıldığı için bu kısımlar bakımından süre aşımı nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁵⁰⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) üzerinden hak sahiplerinin dosyalarına ilişkin öğrenme imkanları bulunduğu, sisteme girip nihai nitelikteki evrak dosyalarını açma tarihleri bireysel başvuru süresini başlatacaktır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Kent Çarşı Yönetimi Başvurusu* kararında karşı oy gerekçesinde otuz günlük sürenin başlangıç tarihinin hukuki güvenlik ilkesi, etkili başvuru hakkı ve tebligat hukuku ilkeleri doğrultusunda tebligatın yapılması tarihi olacağı ileri

⁵⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Fatma Yıldırım Başvurusu*, Başvuru No: 2014/6577, Karar Tarihi: 16.02.2017. Mezkûr kararında Anayasa Mahkemesi şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur: “61. Borçluya ait taşınmazların satışından tahsil edilen bedelin alacaklılara ödendiği ana kadar alacaklının para üzerinde tasarrufta bulunma, parayı kullanma veya paranın değerinin enflasyon karşısında aşınmasını önleyici tedbirler alma imkanı bulunmamaktadır. Tahsil edilen bedel bu süreçte henüz icra müdürlüğünün yedi ve kontrolü altındadır. Dolayısıyla bu paranın enflasyon karşısında kıymet yitirmesini önleyebilecek olan da para üzerinde tasarrufta bulunma kudretini elinde bulunduran icra müdürlüğüdür. Tahsil edilen ihale bedelinin alım gücünü kaybetmesini engellemenin yolu bunun nemalandırılmasıdır. Ayrıca bu paranın nemalandırılması, icra müdürlüğüne olağan idari işlemin ötesinde bir külfet de yüklememektedir. İcra müdürlüğünün yapması gereken tek şey, ihale bedelinin vadesiz mevduat hesabında bekletilmesi yerine vadeli bir hesapta tutulmasıdır. Bu nedenle olayın somut koşulları gözetildiğinde mülkiyet hakkının korunması ödevinin gerektirdiği pozitif yükümlülüklerin, ihale bedelinin nemalandırılması tedbirinin alınmasını da içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. 62. Bu itibarla icra müdürlüğünün, ihale bedelinin vadeli bir mevduat hesabına yatırılması biçiminde alacağı basit bir tedbirle icra sürecinin hızlı işlememesinin başvuru üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri asgari seviyeye indirememiş olması, mülkiyet hakkının devlete yüklediği koruma pozitif yükümlülüğünün ihlali sonucunu doğurmaktadır.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Fatma Yıldırım Başvurusu*, Başvuru No: 2014/6577, Karar Tarihi: 16.02.2017, para. 61-62.

⁵⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Icon Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No: 2019/10467, Karar Tarihi: 16.06.2022.

sürülmüştür⁵⁰⁷. Bununla birlikte bireysel başvuru uygulamasında bu süre tebligat tarihi olarak kabul edilmemekte, öğrenme tarihi sürenin başlamasına esas kabul edilmektedir.

III. Şirket Başvuruları Bağlamında Esasa Yönelik Kabul Edilebilirlik Kriterleri

A. Açıkça Dayanaktan Yoksunluk

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesinin 3'üncü fıkrası uyarınca dayanaktan açıkça yoksun başvuruların kabul edilemez bulunacağı düzenleme altına alınmıştır. Benzer şekilde 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 48'inci maddesinin 2'nci fıkrası uyarınca açıkça dayanaktan yoksun başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verilebileceği ifade edilmiştir.

Açıkça dayanaktan yoksunluk halinde kabul edilemezlik kararı verilmesi bireysel başvuru iş yükü karşısında mahkemeler lehine bir durum teşkil edebilse de bazı önemli başvuruların esastan incelenmeden ayıklanmasına da sebebiyet verebilmekte olup; bu durum öğretilde eleştirilmektedir⁵⁰⁸. Zira burada mahkemeler işin esasına girmeden, yüzeysel bir esas hakkında inceleme yapmakta ve başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar kılmaları halinde başvuruyu kabul edilemez bulmaktadırlar.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına bakıldığında açıkça dayanaktan yoksunluk sebepleri dördüncü merci olmama ilkesi (İngilizce “*fourth instance*”, Fransızca “*quatrième instance*”), açık ya da bariz bir ihlalin olmaması durumu (İngilizce “*clear or apparent absence of a violation*”, Fransızca “*absence apparante ou évidente de violation*”), delillendirilmemiş şikayetler (İngilizce “*unsubstantiated complaints*”, Fransızca “*griefs non étayés*”) ile karışık ve zorlama şikayetler (İngilizce “*confused or far-fetched complaints*”, Fransızca “*griefs confus ou fantaisistes*”) olarak

⁵⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kent Çarşı Yönetimi Başvurusu, Başvuru No:2019/21781, Karar Tarihi:23.11.2021.

⁵⁰⁸ D.J Haris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C.M. Buckley, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, Avrupa Konseyi, Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 812.

zikredilmektedir⁵⁰⁹. Nitekim Anayasa Mahkemesi erken tarihli bir içtihadında 6126 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 48'inci maddesine atıf yaparak: *“Başvurucunun ihlal iddialarını kanıtlayamadığı, iddialarının salt kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlara ilişkin olduğu, karmaşık veya zorlama şikâyetlerden ibaret olan ya da temel haklara yönelik bir müdahalenin olmadığı veya müdahalenin meşru olduğu açık olan”* başvurular hakkında kabul edilemezlik verileceğini şeklinde hüküm tesis etmiştir⁵¹⁰.

1. Dördüncü Derece Mahkemesi Olmama Doktrini

Temyiz mercii olmamaya ilişkin olarak bireysel başvuru mekanizmasında kanun yolunda irdelenmesi gereken hususların irdelenmeyeceğini, mahkemelerin burada itiraz, temyiz ya da düzeltme mahkemeleri olmadığını, görülmüş bir davada esasa girip yeniden karar verecek merci olmadıklarını söylemek gerekmektedir. Zira bireysel başvuru mekanizması olağan bir kanun yolu olmayıp; korunan birtakım hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi halinde bu durumun tespit edilerek sonuçlarının kaldırılmasına matuftur. Dolayısıyla bireysel başvurunun amaçları ile olağan kanun yolunun amaçları birbirinden farklı olmaktadır⁵¹¹.

Derece mahkemeleri nezdinde ileri sürülen vakıaların ispatlanması, ispat amacıyla sunulan delillerin değerlendirilip yorumlanmasına dair ileri sürülen hususlar, korunan temel hak ve hürriyetlere ilişkin olmadıkça hukuk kurallarının değerlendirilmesine yönelik iddialar, muhakeme neticesinde tanzim olunan kararın adil olmadığına dair başvurular, sanığın masumiyetine ilişkin değerlendirmeler temyiz mercii şikayeti kapsamında değerlendirilip; bireysel başvuru öncesinde verilen

⁵⁰⁹ Avrupa Konseyi, *“Practical Guide on Admissibility Criteria”*, s. 78.

⁵¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kürşat Eyal Başvurusu, Başvuru No: 2012/665, Karar Tarihi: 13.06.2013, para. 20.

⁵¹¹ Nitekim Anayasa Mahkemesi bir kararında *“Bu kapsamda, bireysel başvuruya konu davadaki olayların kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama sırasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile kişisel bir uyumsuzluğa derece mahkemeleri tarafından getirilen çözümün esas yönünden adil olup olmaması, bireysel başvuru incelemesinde değerlendirmeye tabi tutulamaz. Anayasada yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ya da açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddi ve hukuki hatalar bireysel başvuru incelemesinde ele alınamaz. Bu çerçevede, derece mahkemelerinin delilleri takdirinde açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesinin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz.”* Demek suretiyle bireysel başvuru mekanizmasında olağan kanun yolunda incelenecek hususların kural olarak incelenmeyeceğini ifade etmiştir. Bkz. Anayasa Mahkemesi Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No: 2012/1027, Karar Tarihi: 12.02.2013, para. 26.

kararlar bariz adalet ve hakkaniyete aykırı veya açıkça keyfilik içermedikçe⁵¹² bireysel başvuru mekanizmasında dikkate alınmamaktadır.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Başkent Doğalgaz Dağıtım GYO A.Ş. Başvurusu* kararı kapsamında, başvuru şirketi ikame etmiş olduğu ödeme emri iptali davasında gerekçesiz karar verildiğinden, muhakeme esnasında yerel mahkemece bilirkişi incelemesi yaptırılmadığından ve davanın yanlış değerlendirme sonucunda aleyhine neticelendiğinden hareketle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi mezkûr kararında açıkça “*Anayasa'nın 148. maddesinin dördüncü fıkrasında, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlara ilişkin şikâyetlerin bireysel başvuruda incelenemeyeceği belirtilmiştir. Bu kapsamda ilke olarak mahkemeler önünde dava konusu yapılmış maddi olay ve olguların kanıtlanması, delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması ile uyumsuzlukla ilgili varılan sonucun adil olup olmaması bireysel başvuru konusu olamaz. Ancak bireysel başvuru kapsamındaki hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden, bariz takdir hatası veya açık bir keyfilik içeren tespit ve sonuçlar bu kapsamda değildir*” denilmek suretiyle hangi hallerde başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olma sebebiyle reddedileceğini ifade etmiştir⁵¹³.

Anayasa Mahkemesi'nin *Miras Müessilik İnşaat Taahhüt Reklam Pazarlama Basım Yayın Sa. Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında, başvuru, idare aleyhine ikame etmiş olduğu kamulaştırmasız el atma nedeniyle tazminat davasında derece mahkemelerince hatalı faiz belirlendiğini, alacağının tahsili amacıyla yapmış olduğu icra takibinde de haklı yüksek faiz talebinin reddedildiğini, dolayısıyla mülkiyet hakkı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde faiz hesaplamasının kanun yolunda gözetilmesi gereken bir husus olduğunu, yerel Mahkemece daha düşük olan yasal faiz üzerinden karar verilmesi ile başvuru şirketin takip talebinde bakiye hakkını saklı tutarak yasal faiz isteminde bulunması neticesinde kararın bariz şekilde keyfilik içermediğini ifade

⁵¹² İsmail Köküarı, “ ‘Açık Keyfilik’ ve ‘Bariz Takdir Hatası’ Nedeniyle Adil Yargılanma Hakkının İhlali Meselesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.25, S.2, 2021, s.624.

⁵¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkent Doğalgaz Dağıtım GYO A.Ş. başvurusu, Başvuru No:2019/28520, Karar Tarihi:31.12.2020, para. 51.

ederek adil yargılanma hakkı ihlali iddiası bakımından açıkça dayanaktan yoksun olma gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁵¹⁴.

2.Açık veya Bariz Bir İhlalin Bulunmaması

Korunan temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiğine ilişkin herhangi açık veya görünür bir durum mevcut değil ise bireysel başvuru kabul edilemezlik kararı ile neticelenebilecektir. Burada ihlalin mevcut olduğuna ilişkin herhangi bir belirti tespit edilememiş ise bu durumda başvurunun esası incelenmeyecek ve başvuru elenecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde keyfilik ya da adil yargılanma hakkına aykırılığa yönelik göstergelerin bulunmaması, amaç ile araç arasında bir orantısızlığın bulunmaması, somut olayda ihlalin olmadığına ilişkin emsal kararların varlığı gibi durumlarda başvuru açıkça dayanaktan yoksun bulunabilmektedir⁵¹⁵.

Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Al-Dulimi ve Montana Management Inc. v. İsviçre* davası kararında hem başvuru gerçek kişinin hem de başvuru yöneticisi olduğu Panama merkezli şirketin başvurusunu birlikte incelemiştir. Başvuru gerçek kişi ve tüzel kişi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına göre İsviçre makamları tarafından varlıklarına el konulmasının adil yargılanma haklarını ihlal ettiğini, zira herhangi bir idari prosedür ve yargısal denetim olmaksızın adeta keyfi bir şekilde el koyma işleminin tesis edildiğini iddia etmişlerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi burada mahkemeye erişim hakkının mutlak olmadığını ifade etmiş ve zımnen izin verilen sınırlamalara tabi olduğunu, akit devletlerin bu konuda belirli bir takdir marjına sahip olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte uygulanan sınırlamaların hakkın özünü etkileyecek şekilde veya ölçüde kısıtlamadığının doğrulanması elzemdir. Ayrıca, Mahkemeye göre Uluslararası Hukuk çerçevesinde yargı bağımsızlığı meselesi de dahil olmak üzere, mahkemeye erişim hakkına ilişkin bu tür bir sınırlama, yalnızca meşru bir amaç gütmesi ve kullanılan araçlar ile müdahale arasında makul bir orantılilik ilişkisi bulunması durumunda Sözleşme'nin 6'ncı

⁵¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Miras Müessellik İnşaat Taahhüt Reklam Pazarlama Basım Yayın Sa. Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2012/1056, Karar Tarihi:16.04.2013.

⁵¹⁵ Avrupa Konseyi, "Practical Guide on Admissibility Criteria", s.72-78.

maddesi ile bağdaşacaktır⁵¹⁶. Dolayısıyla burada Mahkeme açık veya görünür bir ihlal bulunup bulunmadığını denetlemiş, bu kapsamda amaç ile araç arasındaki orantı meselesini bir şirket başvurusu üzerinden ele almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel bir şekilde Anayasa Mahkemesi'nin *Doğal Tarım Ürünleri Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirket yerel mahkemeler nezdinde aleyhine ikame edilen itirazın iptali davasında delillerin değerlendirilmesinde ve hukuk kurallarının uygulanmasında hata yapıldığından bahisle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Adil olmayan karar verilmesi sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlali iddiasına ilişkin Mahkeme açık bir ihlalin bulunmadığından bahisle bu iddiaya yönelik olarak açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁵¹⁷.

Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi'nin *Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu* kararında, başvuru şirket patentten doğan haklarına tecavüzün önlenmesi amacıyla yerel mahkemede ikame etmiş olduğu davanın aktif dava ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuru ayrıca benzer nitelikli, davalısının farklı olduğu bir davada bu şekilde bir husumet yokluğu kararı verilmediğini, başvuruya konu olayda bu şekilde bir karar verilmesinin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi bu iddiaya yönelik olarak söz konusu iki davanın davalılarının farklı olduğunu, temyiz mercii incelemesinin temyiz dilekçelerinde ileri sürülen itirazlar kapsamında yapıldığı, dolayısıyla tarafların ve taleplerin farklı olduğu iki davada farklı nitelikte kararların verilmesinin kabul edilebilir olduğunu ifade etmiş ve başvuru şirketinin aktif dava ehliyeti olmadığına ilişkin kararın usule ilişkin ölçülü ve öngörülebilir olduğundan bahisle hakkaniyete aykırı veya keyfi bir durumun mevcut olmadığını, bu bakımdan açıkça dayanaktan yoksunluk kararı verilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁵¹⁸.

⁵¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Al-Dulimi ve Montana Management Inc. v. İsviçre*, Başvuru No:5809/08, Karar Tarihi: 21.06.2016.

⁵¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Doğal Tarım Ürünleri Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. şirketi başvurusu*, Başvuru No: 2019/28074, Karar Tarihi: 18.11.2020.

⁵¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret Pazarlama Limited Şirketi başvurusu*, Başvuru No: 2014/13214, Karar Tarihi: 22.11.2017.

Ayrıca Hakkı İlker Yaşar ve Birgün Yayıncılık ve İletişim Tic. A.Ş. (2) Başvurusu kararında Anayasa Mahkemesi, başvuru şirkete ait Birgün Gazetesi'nde yayınlanan bir habere yönelik yerel mahkemece yayınlanmasına karar verilen tekzip metni dolayısıyla başvurucuların ifade ve basın hürriyetlerini ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre yayınlanması istenen tekzip metninde açıkça keyfilik olmadığından, farklı kişilerin menfaatlerinin dengelenmesinde yargı makamlarının takdir paylarının dikkate alınması gerektiğinden ifade ve basın hürriyetinin ihlal edilmesine yönelik hiçbir bilgi, belge ve delilin dosyada bulunmadığından bahisle açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle başvurunun kabul edilemez olduğuna hükmetmiştir⁵¹⁹.

3. Delillendirilmemiş Şikayetler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'nün 47'nci maddesi uyarınca Sözleşme ve Ek Protokolleri ile korunan bir hakkın ihlal edilip edilmediğini kanıtlamak başvurunun taraflarına ait bir yükümlülüktür. Delillendirilmemiş bir şikâyetin varlığı halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açıkça dayanaktan yoksunluk gerekçesiyle ilgili başvuruyu kabul edilemez bulabilmektedir.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 47'nci maddesinin 6'ncı paragrafı uyarınca başvuru evrakında bir eksiklik olması halinde başvurucuya eksikliklerin tamamlanması için on beş günden fazla olmamak üzere bir süre verilmekte, bu sürede ilgili eksikliklerin tamamlanmaması halinde başvurunun reddedileceği başvuruca bildirilmektedir.

Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeni ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru mevzuatı arasında fark olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'ne göre ilgili bireysel başvuruda gerekli koşulların mevcut olmaması halinde başvuru reddedebilmekte iken; Anayasa Mahkemesi bu gibi bir durum karşısında başvuruca öncelikle bir süre tanımakta; bu sürede tespit olunan eksiklik giderilmez ise başvuruyu reddetmektedir.

⁵¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hakkı İlker Yaşar ve Birgün Yayıncılık ve İletişim Tic. A.Ş. (2) Başvurusu, Başvuru No:2014/12902, Karar Tarihi: 20.09.2017.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruda ilgili eksiklik Bireysel Başvuru Bürosu tarafından tespit edilmiş ve başvurucuya süre Bireysel Başvuru Bürosu tarafından verilmiş ve eksiklik tamamlanmamış ise idari ret kararı verilmektedir. Eğer Komisyonlar ya da Bölümler tarafından eksiklik tespit edilirse Komisyon ya da Bölüm ilgili eksikliğin giderilmesini bizzat isteyebilir, buna rağmen başvurucu eksikliği gidermez ise açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemezlik kararı verilecektir. Aynı zamanda Bölüm veya Komisyon bu eksikliğin Bireysel Başvuru Bürosu tarafından giderilmesi amacıyla başvuruyu Bireysel Başvuru Bürosu'na geri gönderebilir. Bu durumda eksiklik tamamlanmaz ise Bireysel Başvuru Bürosu idari ret kararı verecektir⁵²⁰.

Her halükârda bireysel başvuru yoluna başvurulması halinde şirketin bu başvurusunu titizlikle hazırlama ve yürütme sorumluluğu bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bir kararında bir şirketin bazı illerde yapmış olduğu radyo yayın yasağının durdurulması sebebiyle ifade ve basın özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasını incelerken bireysel başvurunun soyut birtakım anayasal değerlere atıf yapmakla delillendirilmiş olmayacağını, başvurucu şirketin titizlikle başvurusunu hazırlama ve süreci devam ettirme yükümlülüğü olduğunu ifade etmiştir. Mezkûr kararda Anayasa Mahkemesi başvurucu şirketin *“ihlal iddiasına ilişkin delillerini sunma ve bireysel başvuru kapsamındaki haklardan hangisinin hangi nedenle ihlal edildiğine ilişkin açıklamalarda bulunma yönündeki yükümlülüğünü yerine getirmemiş; dolayısıyla ileri sürdüğü iddiaları temellendirememiş”* olmasından hareketle başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuş ve kabul edilemezlik kararı tanzim etmiştir⁵²¹.

4. Karmaşık ve Zorlama Şikayetler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre korunan bir hakkın ihlal edilip edilmediğinin anlaşılması objektif olarak imkânsız ise veya açıkça uydurulmuş bir başvuru var ise yahut ortalama bir insan için korunan bir hakkın ihlal edilmediği görüntüsü apaçık ise başvurunun karmaşık ve zorlama şikâyet olduğundan bahisle

⁵²⁰ Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...*, s. 259

⁵²¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sabah Yıldızı Radyo ve Televizyon Yayın İletişim Reklam Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/12727, Karar Tarihi:25.05.2017, para. 25.

reddine karar verilmektedir. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru karmaşık veya zorlama bir şikâyet ise başvuru açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle reddedilecektir⁵²².

B. Önemli Bir Zararın Bulunmaması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesinin 3'üncü fıkrasının b numaralı bendi uyarınca başvurunun önemli bir zarar görmemiş olması halinde, insan haklarına saygı ilkesi başvurunun görülmesini gerekli kılmadığı ilgili başvuru kabul edilemez bulunacaktır.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 48'inci maddesi 2'nci fıkrası uyarınca başvurunun önemli bir zarara uğramaması halinde kabul edilemezliğe ilişkin karar verilebilecektir. Bununla birlikte önemsiz zararın ne olduğuna ilişkin kanun koyucu bir açıklama getirmemiş; önemsiz zarar kavramının açıklanması içtihadı bırakılmıştır.

Önemli bir zarar kriterinin getirilmesindeki amaç önemsiz görülen başvuruların elenmesi suretiyle iş yükünün azaltılması ve mahkemelerin esas işlerini yapmalarına imkân tanıyarak insan haklarının korunmasını sağlamaktır. Bununla birlikte öğretide bu husus eleştirilmekte, temel hak ve hürriyetlerin güçlendirilmesi ilkesine aykırı olduğu, bu şekilde kabul edilemezlik kararı verilmesinin keyfiliğe sebebiyet vereceği ifade edilmektedir⁵²³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Emek Yapı Yat. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvurunun anayasal ve kişisel önem yokluğu sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Şöyle ki; mezkûr başvuruda başvuru şirketi, aleyhine Kabahatler Kanunu kapsamında düzenlenen idari para cezasının iptali için dava ikame etmiş, yürütülen yargılamada şirketin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise idare tarafında tanzim

⁵²² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hikmet Balabanoğlu Başvurusu, Başvuru No:2012/1334, Karar Tarihi:17.09.2013.

⁵²³ Hüseyin Ekinci, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru İş Yükü, Çözümüne Yönelik Mahkeme Pratiği ve Öneriler", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.5, 2015, s.413

olunan 3.000,00-TL tutarlı idari para cezasının başvuruçunun finansal durumunda ciddi anlamda zarara sebebiyet verip vermediğinin ve bu durumun şirket açısından ne ölçüde önemli olduğunun açıklanmadığı gerekçesiyle başvuruyu anayasal ve kişisel önem yokluğu sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁵²⁴.

Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi bir kararında 1.278,00-TL tutarlı trafik para cezasının başvuruçusu şirket açısından kişisel öneminin mali açıdan ne olduğunun ispat edilemediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı tesis etmiştir⁵²⁵. Mahkeme önüne gelen başka bir başvuruda başvuruçusu kiralama şirketine sürücü belgesi olmaksızın araç kullandırması nedeniyle 1.609,00-TL idari para cezası tanzimine yönelik başvuruyu kişisel önem taşımadığı gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur⁵²⁶.

Başka bir şirket tarafından gerçekleştirilen başvuruda ise başvuruçusu şirket, aleyhine tanzim olunan idari para cezasında itiraz merciinin hatalı yazılması sebebiyle hatalı yargı merciine başvuru yaptığını ve bu sebeple 990,00-TL vekalet ücreti ödemek zorunda kaldığını, bu sebeple mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Anayasa Mahkemesi aleyhe tanzim olunan vekalet ücretinin 990,00-TL olduğunu belirtmiş, inşaat işiyle iştigal eden başvuruçunun bu meblağı ödemekle önemli bir zarara uğramadığı sonucuna varmıştır⁵²⁷.

Anayasa Mahkemesi önüne gelen başka bir başvuruda, saat ve takı işi ile iştigal eden başvuruçusu şirket, Sosyal Güvenlik Kurumu'na eksik bildirimde bulunması sebebiyle tanzim olunan 3.294,00-TL tutarlı para cezasının mevzuata aykırı olduğundan bahisle mülkiyet hakkının ihlal edildiği ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi ise bu meblağın takı ve saat işi ile uğraşan şirket açısından önemli bir zarara sebebiyet vermediği değerlendirmesinden hareketle mülkiyet hakkı ihlalini kabul edilemez bulmuştur⁵²⁸.

⁵²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Emek Yapı Yat. Tic. Ltd. Şti. başvurusu, Başvuru No: 2014/19521, Karar Tarihi: 05.12.2017, para. 25.

⁵²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erenkum İnş. Taah. Nak. Gıda Turizm Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi başvurusu, Başvuru No: 2017/6462, Karar Tarihi: 27.02.2020.

⁵²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Met-Ay Oto Kiralama Organizasyon Turizm Ticaret ve Sanayi Anonim Şirket başvurusu, Başvuru Numarası: 2017/6422, Karar Tarihi: 12.02.2020.

⁵²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Özmen İnşaat Taahhüt Turizm Gıda Madencilik Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi başvurusu, Başvuru No: 2017/18746, Karar Tarihi: 22.07.2020

⁵²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Saat ve Saat Teknik Servis Hizmetleri Ticaret Ltd. Şti başvurusu, Başvuru No: 2017/25089, Karar Tarihi: 08.09.2020.

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında ise yargılama devam ederken yürürlüğe giren kanun hükmünün aleyhe olacak şekilde uygulanması sebebiyle başvuru şirketin 2.044,69-TL ile 2.154,10-TL civarındaki TRT Fon alacağına ilişkin şikâyetin şirket açısından kişisel önem taşımadığı kanaatine vararak anayasal ve kişisel önem yokluğu sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir⁵²⁹. Benzer konuda başka bir başvuruda ise tavukçuluk işi ile iştigal eden firmanın TRT Fon alacağına ilişkin 463,66-TL⁵³⁰ ve 4.709,22-TL'nin⁵³¹ kişisel önem taşımadığı sonucuna varmıştır.

Başka bir başvuruda ise başvuru gerçek kişi ve şirketin kira alacağının tahsili talebiyle ikame ettikleri davada hakimin reddi talebinde bulundukları, bu talebin kötü niyetli olduğuna hükmeden yerel mahkemece başvuru şirketinin her birinin 1.000,00-TL olmak üzere toplam 2.000,00-TL idari para cezasına çarptırıldığını, disiplin cezasına yönelik kararda bu karara itiraz süresinin hatalı olarak iki hafta gösterildiği ve bu süre içerisinde itirazda bulunmalarına rağmen itirazlarının süresi içerisinde yapılmadığından reddedildiği iddiasından hareketle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi ise söz konusu 2.000,00-TL tutarın maddi zarar olarak nitelendirilebileceği belirtmiş, bu zararın başvuru gerçek kişi ve tüzel kişi açısından kişisel önem taşımadığı gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁵³².

Son olarak başka bir başvuruda, başvuru şirket aleyhine inşaat alanındaki atıkları çevreye attığı gerekçesiyle idarece 5.000,00-TL tutarında idari para cezası tanzim edilmiş, başvuru şirket Sulh Ceza Hakimliği nezdinde itiraz davası ikame etmiş, görülen itiraz davasında başvuru şirket delillerin incelenmesi noktasında dezavantaja uğradığını ileri sürmüş ve bu sebeple Anayasa Mahkemesine adil yargılanma hakkı ihlali sebebiyle bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa

⁵²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yaksam Hane Enerji Atık Değerlendirme Maden İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/5225, Karar Tarihi:11.03.2021.

⁵³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yemsel Tavukçuluk Hayvancılık Yem Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2018/23788, Karar Tarihi:29.06.2021.

⁵³¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yemsel Tavukçuluk Hayvancılık Yem Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/9826, Karar Tarihi:13.04.2021

⁵³² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.Ç. ve Ç.A.D.M.V.T.S.T. Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2018/8244, Karar Tarihi: 06.10.2021.

Mahkemesi ise 5.000,00-TL tutarın başvuru şirket açısından kişisel önem taşımadığı değerlendirilmesinden hareketle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁵³³.

Atıf yapılan bireysel başvuru kararlarından hareketle tüzel kişi başvuru söz konusu olduğunda idari para cezalarının tutarının görece düşük olması kişisel önem yokluğundan kabul edilemezlik kararına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte kanaatimizce burada ihlallerin mülkiyet hakkı ihlali ve adil yargılanma hakkı ihlali perspektifinde ayrı ayrı dikkate alınması daha sağlıklı olacaktır. Şöyle ki; başvuru ödemek zorunda kaldığı tutarın düşük olması mülkiyet hakkı perspektifinden kişisel önem yokluğu nedeniyle kabul edilemezlik kararı ile neticelenebilecekse de adil yargılanma hakkı perspektifinden tutardan bağımsız olarak değerlendirme yapılması yargı organlarının keyfi hareket etmemesi için önem arz etmektedir.

Nitekim uygulamada bilhassa Sulh Ceza Hakimlerince itiraz dosyalarının incelenmemesi, bariz hukuka ve maddi gerçekliğe aykırı kararların verilebilmesi dikkate alındığında bu durumun Anayasa Mahkemesi tarafından da düzeltilmemesi temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesine ve hukuka olan inancın zarar görmesine sebebiyet verecektir. Diğer bir ifade ile her ne kadar terazinin bir kefesinde görece düşük meblağlı bir para cezası, maddi zarar olsa da terazinin öte tarafında adil yargılanma hakkı ihlali olduğunda sırf meblağın düşüklüğünden ötürü başvurunun kişisel önem yokluğu gerekçesiyle reddi insan haklarının korunmasına aykırı olacaktır.

C. Bireysel Başvurunun Anayasal Önem Taşımaması

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 48'inci maddesinin 2'nci fıkrası uyarınca "*Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan*" başvurular hakkında Anayasa Mahkemesi kabul edilemezlik kararı verebilecektir. Burada bireysel başvurunun subjektif etkisine ilaveten objektif işlevi de dikkate alınmakta ve temel hak ve hürriyetlerin gelişimine katkısı çerçevesinde bireysel başvurunun anayasal önem taşıması aranmaktadır.

⁵³³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi G. Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2018/22658, Karar Tarihi: 13.01.2021.

Anayasal önemin ne olduğuna ilişkin mevzuatta herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu noktada başvurunun çözümünde herkesi etkileyen bir yararın bulunması, başvurunun yapısal bir soruna ilişkin olması, derece mahkemelerinin içtihadını yenilemesinde başvurunun çözüme kavuşturulmasının önem arz etmesi, verilecek kararın diğer kararlar için yol gösterici olması gibi durumlarda başvurunun anayasal açıdan önemli olduğu sonucuna varılacaktır⁵³⁴.

Ayrıca şu hususun da altını çizme gerekir ki; 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 48'inci maddesinin 2'nci fıkrası anayasal önem ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurularda kabul edilemezlik kararı verilebileceğini ifade ederken “ve” bağlacını kullanmaktadır. Dolayısıyla bu bakımdan bir başvuru hakkında sırf anayasal önem taşımadığından bahisle kabul edilemezlik kararı verilemeyecek aynı zamanda başvuruda başvuru açısından önemli bir zararın bulunmaması şartı da aranacaktır⁵³⁵. Nitekim yukarıda “*önemli bir zararın bulunmaması*” başlığı altında incelemiş olduğumuz Anayasa Mahkemesi kararlarından görüleceği üzere kabul edilemezlik kararı verilirken başvuru şirket açısından önemli bir zararın bulunmaması değerlendirmesi ile anayasal önemin yokluğu değerlendirmesi birlikte zikredilerek mezkûr başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verilmiştir.

D. Bireysel Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17'nci maddesi uyarınca sözleşme kapsamında yer alan ifadelerden hiçbirisinin mezkûr Sözleşme'de yer alan hak ve hürriyetlerin yok edilmesine sebebiyet verecek şekilde yorumlanamaz. Bu maddenin amacı daha ziyade totaliter grupların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kendi amaçları doğrultusunda kullanmalarını engellemektir⁵³⁶.

⁵³⁴ Musa Sağlam, *Anayasal Önem ve Önemli Bir Zarar Kriteri: Bireysel Başvuru İncelemeleri 1*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013, s. 334.

⁵³⁵ Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...*, s. 268.

⁵³⁶ Samet İldeş, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s.77.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35'inci maddesinin 3'üncü paragrafının a bendi uyarınca da bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması halinde ilgili başvurunun kabul edilemez bulunacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda Mahkeme'ye yanıltıcı bilgi verilmesi, bireysel başvuruda hakaret edici bir üslup kullanılması, başvurunun açıkça içerikten yoksun bir biçimde sunulması veya gerçek amacı olmayan bir başvuru olması, başvurunun dostane çözüm sürecini gizli tutma zorunluluğunu ihlal etmesi gibi hallerde bireysel başvuru kabul edilemez bulunmaktadır⁵³⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 14'üncü maddesi uyarınca temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmayacakları düzenleme altına alınmıştır. Keza Anayasa'nın 24'üncü maddesinde din duygularının kötüye kullanılmayacağı, 27'nci maddesinde bilim sanatı yayma hakkının Anayasa'nın değiştirilemeyecek hükümlerini değiştirmek amacıyla kullanılmayacağı, 54'üncü maddesinde grev ve lokavt hakkının iyi niyet kurallarına aykırı tarzda kullanılmayacağı, 68'inci maddesinde siyasi partilerin tüzük, program ve eylemlerinin Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağı düzenleme altına alınmıştır. Ayrıca 4721 Sayılı Medeni Kanun'un 2'nci maddesinde de bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeninin korumayacağını ifade ederek hakların kötüye kullanımına ilişkin genel kuralı ifade edilmiştir. Nitekim 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 51'inci maddesi uyarınca Mahkemenin bireysel başvuru hakkının açıkça kötüye kullanılması halinde başvuru aleyhine disiplin para cezasına hükmedilebileceği düzenleme altına alınmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü'nün 83'üncü maddesi "istismar edici, yanıltıcı ve benzeri nitelikli davranışlar" ifadesi ile hakkın kötüye kullanımın ne gibi durumlarda vuku bulabileceğini düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi *Başkent Gazino İşletmeciliği Turizm Gıda Tic. Ltd. Şti Başvurusu* kararında bir şirket tarafından yapılan başvuruyu başvuru hakkının kötüye kullanımı olarak nitelemiş, bu sebeple başvuruyu reddetmiş ve başvuru şirket aleyhine 2.000,00-TL disiplin para cezası tanzim etmiştir. Mezkûr kararda başvuru

⁵³⁷ Avrupa Konseyi, "Practical Guide on Admissibility Criteria", s.72.

şirket yabancı uyruklu yetmiş dört şahsı kaçak çalıştırdığı gerekçesiyle 563.288,00-TL idari para cezasına çarptırılmış, sulh ceza mahkemesinde ikame etmiş olduğu itiraz başvurusunda ise karar sonucunu etkileyecek esaslı iddiaların karşılanmadığını, bu sebeple gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde mezkûr idari para cezasına karşı başvuru şirket vekili tarafından ikinci bir itiraz yapıldığını, bu itiraz sonucunda idari para cezasının kaldırıldığını ancak bu durumun Anayasa Mahkemesi'ne bildirilmediğini vurgulamış; bu durumun 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 51. maddesi ile Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü'nün 83. maddesine aykırılık teşkil ettiğini ifade ederek başvurunun reddine ve disiplin para cezasına hükmetmiştir⁵³⁸.

Anayasa Mahkemesi'nin makul sürede yargılanma hakkı ihlaline yönelik başka bir kararında ise başvuru şirket ve başvuru gerçek kişi, ikame etmiş oldukları alacak davasının uzun sürmesi sebebiyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinden bahisle 03.06.2014 tarihinde bireysel başvuru ikame etmişlerdir. Başvurucular alacak davasında temyiz sonrasında karar düzeltme yoluna gittikleri, ancak karar düzeltme yolu neticesinin başvuru tarihine kadar gelmediği iddiasında bulunmuşlardır. Mahkeme ise yapmış olduğu inceleme neticesinde genel hukuk teorisince hakkın öngörüldüğü amaç haricinde ve başkalarını zarara sokacak şekilde kullanılmasının hakkın kötüye kullanılması olacağını ifade etmiş ve somut olayda her ne kadar karar düzeltme başvurucular vekiline tebliğ edilmese de karar düzeltme talebinin 23.09.2013 tarihinde reddedildiğini, 18.11.2013 tarihinde başvuru şirket adına harç tahsil müzekkeresi düzenlendiğini, dolayısıyla başvuru şirketin mezkûr ilamdan haberdar olmamasının düşünülemeyeceğini ifade ederek başvuru hakkının kötüye kullanımı nedeniyle başvurunun reddine karar vermiş ve başvuru şirketi disiplin para cezasına mahkûm etmiştir⁵³⁹.

⁵³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başkent Gazino İşletmeciliği Turizm Gıda Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2017/4991, Karar Tarihi: 21.07.2020.

⁵³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Koray Denizcilik ve Ticaret A.Ş. ve Koray Araz Başvurusu, Başvuru No: 2014/8778, Karar Tarihi: 08.12.2016.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARI YARGILAMASI BÜNYESİNDE KORUMA ALTINA ALINAN HAK VE HÜRRİYETLERİ

Şirketler kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacına matuf özel hukuk tüzel kişileri olarak bireysel başvuru yoluna başvurduklarında korunmasını talep ettikleri menfaatleri ile korunan menfaatleri arasındaki dengenin sağlanması birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Burada yatan sorunların temelinde şirketlerin hukukun gerçek kişisi olmamalarının yanı sıra ekonomik gaye güden tüzel kişi olmaları yatmaktadır. Zira İnsan Hakları Hukuku bünyesinde şirketlerin ekonomik menfaatlerinin de korunmasını sağlamak, ahlaki ve felsefi sorunları doğurmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde bu hususlar detaylıca irdelenmişti.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise şirketlerin hukukun gerçek kişisi olmamasına rağmen gerek ulusal ve uluslararası mevzuat gerekse mahkeme içtihatları sayesinde bireysel başvuru yoluna başvurabilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularında kabul edilebilirlik aşaması özelinde irdelenmiş; şirket başvurularının kabul edilebilirliğine ilişkin nitelik arz eden hususlar bu alandaki içtihadın irdelenmesi ile açıklanmıştı.

Bununla birlikte bilindiği üzere bireysel başvuru yolunda kişiler mağdur olduklarını iddia ettikleri tüm hak ve hürriyet ihlallerinin tespitini ve mağduriyetlerinin giderimini talep edememektedirler. Diğer bir ifade ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunda belli hak katalogları mevcut olup; bireysel başvuru neticesinde yalnızca bu hak kataloglarında yer alan hakların korunması durumu söz konusu olmaktadır. Bu noktada karşımıza şu soru çıkmaktadır: Şirket başvuruları söz konusu olduğunda ilgili hak kataloğunda hangi haklar yer almaktadır? 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi 2'nci fıkrası

uyarınca şirketlerin özel hukuk tüzel kişiliğine sahip hukuk kişileri olarak bireysel başvuruda bulunabilmeleri mümkün olup; burada şirketler yalnızca “*tüzel kişiliğine ait hakların ihlal edildiği gerekçesiyle*” bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. Bu noktada karşımıza şu soru çıkmaktadır: Şirketlerin tüzel kişiliklerine ait haklar nelerdir? Tezimizin üçüncü bölümü bu soruyu cevaplamaya hasredilmiş olup; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı irdelenerek şirketlerin tüzel kişiliklerine ait olan bu hakların neler olduğu bu bölümde incelenecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde adil yargılanma hakkı, mülkiyet hakkı ya da etkili başvuru hakkı gibi kimi hakların şirketler için uygulama alanı bulabildiği görülmektedir⁵⁴⁰. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin yaşam hakkına ilişkin 2’nci maddesi, işkence veya kötü muamele yasağına ilişkin 3’üncü maddesi, özgürlük ve güvenlik hakkına ilişkin 5’inci maddesi, evlenme hakkına ilişkin 12’nci maddesi gibi hak ve hürriyetlerin taşıyıcılığını mezkûr hak ve hürriyetlerin “*doğası gereği*” sadece gerçek kişiler yapabilmektedir⁵⁴¹. Burada “*doğası gereği*” şeklindeki bir ifade yoruma muhtaç olup; mahkemelerin tüzel kişinin doğası gibi bir kavrama yapmış oldukları atıf, kimi hakların öznesinin şirketler olabileceğini doğrudan veya dolaylı olarak ifade edebilmekte, kimi hak ve hürriyetlerin ise doğası gereği tüzel kişilere uygulanamayacağı değerlendirmesinde bulunmaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8’inci maddesi gereğince haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu kabul edilebilen şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 Numaralı Protokol’ün 2’nci maddesi kapsamında eğitim görme hakkına sahip olduğu kabul edilmemektedir⁵⁴².

Bununla birlikte şirketlerin hak sahibi olarak kabul edilip edilmeyecekleri hususunda gri bir alanda yer alan bir hak kataloğunun mevcut olduğunu ileri sürmek de hatalı olmayacaktır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 4’üncü maddesinde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 18’inci maddesinde yer alan zorla

⁵⁴⁰ Emberland, *The Human Rights of Companies*, s.110.

⁵⁴¹ Engin Yıldırım, “ ‘*Lanetlenecek Bir Ruh, Tekmelenecek Bir Beden*’ ...”, s.74.

⁵⁴² Gülay Arslan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasının Etkililiği Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s.74.

çalıştırma yasağı söz konusu olduğunda şirketlerin bu yasağa dayanıp dayanamayacakları bir tartışma konusudur. İctihattan örnek vermek gerekirse; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketin, hacizli araçları uzun yıllar kendi otoparkında muhafaza etmesine rağmen ücretini alamaması sebebiyle ileri sürdüğü tüzel kişiliğine ait hak ihlallerinden birisi de zorla çalıştırma yasağı olmuştur. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi mezkûr başvuruyu zorla çalışma yasağı kapsamında ele almamış, hukuki tavsif yetkisinin kendisine ait olduğunu belirterek başvuruyu mülkiyet hakkı ve adil yargılanma hakkı bağlamında incelemiştir⁵⁴³.

Keza medeni ve siyasi hakların ekonomik boyutları dikkate alındığında şirketlerin din ve vicdan hürriyeti, ifade hürriyeti gibi hak ve hürriyetlerin öznesi olup olamayacakları da üzerinde durulması gereken hususlardan birisidir.

Çalışmamızın bu bölümünün amacı felsefi ve teorik tartışmalardan ziyade pratik hukuk temelli olacak şekilde şirketlerin tüzel kişiliğine ait hakların neler olduğunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararları ışığında irdelenmek ve şirketlerin korunan hak kataloğu sorununa ictihattan örnekler vererek açıklamalarda bulunmaktır. Burada ilgili temel hak ve hürriyetlere yönelik özet mahiyetinde açıklamalar yapılacak olsa da ele alınan hak ve hürriyetin şirket kişiliği bağlamında incelenmesi hedeflendiğinden çalışmamızın sınırları dikkate alınarak ilgili temel hak ve hürriyetin yalnızca şirket tüzel kişiliğine ilişkin boyutları irdelenecektir.

I. Mülkiyet Hakkı ve Şirketlerin Mülkiyet Hakkı Özneliği

A. Genel Olarak Mülkiyet Hakkı

Sözlük anlamı itibarıyla “*sahiplik*” anlamına gelen mülkiyet⁵⁴⁴, Batı felsefesi, Avrupa-Amerikan hukuk düşüncesi ve Batı Avrupa anayasalarının temel

⁵⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/845, Karar Tarihi:20.11.2014, para. 28.

⁵⁴⁴ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.08.2022.

kavramlarından birisidir⁵⁴⁵. Keza iktisat ve hukukun kesişim alanında yer alan mülkiyet hakkı yabancı yatırımcıların bir ülkeye yatırım yapmasında, bir ülkenin ekonomik sisteminin global piyasalara ve serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamasında ve ekonomik büyüme yaşanmasında önemli bir rol oynamaktadır⁵⁴⁶.

Tarihsel olarak bakıldığında; Magna Carta'nın 39'uncu maddesinde, Virginia Haklar Bildirgesi'nin 1'inci maddesinde, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 2'nci maddesinde, Birleşmiş Milletleri İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 17'nci maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 1'inci maddesinde, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 21'inci maddesinde, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nde, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 17'nci maddesinde mülkiyet hakkının yer aldığı görülmektedir⁵⁴⁷.

Dolayısıyla mülkiyet hakkının ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinde yer alması, mülkiyetin kişiler için öneminin yadsınamayacağını gözler önüne sermektedir. Nitekim nasıl ki insanın varlığını sürdürebilmesi için birtakım nesnelere sahip olabilmesi, bu nesneleri başka nesnelerle değiştirebilmesi, bu noktada diğer insanlarla ilişki içerisine girebilmesi önem arz ediyorsa⁵⁴⁸ kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacını güden özel hukuk tüzel kişisi olan şirketlerin de iktisadi faaliyetlerini sürdürebilmeleri için mülkiyet hakkının öznesi olabilmeleri hayati derecede önemlidir. Mülkiyet hakkı güvencesinin mevcut olmadığı bir ortamda ticari şirketlerin faaliyetlerini sağlıklı sürdürebilmesi mümkün olmayıp; böyle bir durumun toplumsal etkileri olacağını iddia etmek de hatalı olmayacaktır.

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mülkiyet Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hazırlık sürecinde mülkiyet hakkının Sözleşme kapsamına alınması hususunda mutabakata varılamamış; bu sebeple

⁵⁴⁵ Richard McKeon, "The Development of the Concept of Property in Political Philosophy: A Study of the Background of the Constitution", *Ethics*, C.48, S.3, 1938, s.297.

⁵⁴⁶ Detaylı bir değerlendirme için bkz. A. Meral Uzun, "Mülkiyet Hakkı ve Ekonomik Gelişme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.23, S.1, 2009, s. 299.

⁵⁴⁷ Mülkiyet hakkının tarihçesi için bkz. Alparslan Altan, *Mülkiyet Hakkı, Güvencesi ve Korunması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 32-41.

⁵⁴⁸ Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, 12. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2009, s. 176.

mülkiyet hakkı mezkûr Sözleşme'nin 1 numaralı Ek Protokolü'nde kendisine yer bulabilmiştir⁵⁴⁹. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'ne şirketlerin ve diğer tüzel kişilerin bireysel başvuruda bulunamıyor oluşu mezkûr mahkeme nezdinde mülkiyet hakkından faydalanan kişi spektrumunu daraltmaktadır. Halbuki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine şirketlerin bireysel başvuruda bulunması ve dahi mezkûr 1 numaralı Ek Protokol ile tüzel kişilerin mülkiyet haklarının korunması hukuki ve ekonomik açılımlara katkı sağlamaktadır⁵⁵⁰.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca *“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.”* Mezkûr maddenin birinci fıkrası açıkça her tüzel kişinin mülkiyet hakkının öznesi olabileceğini düzenlemektedir. Her ne kadar diğer birtakım hak ve hürriyetler hususunda şirketlerin özne olup olamayacağı meselesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı kapsamında ele alınmış ve çözüme bağlanmaya çalışılmışsa da mülkiyet hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tüzel kişilerin hak özneliğini açıkça kabul eden bir hak olarak yerini almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesinin 2'nci fıkrası ise akit devletlerin kişilerin mülkiyet haklarını denetimi, vergi veya para cezaları tanzim etmesi ile mülkiyet hakkı üzerinde düzenleme yetkisi hususlarını düzenlemiştir. Böylelikle devletin mülkiyet hakkı üzerindeki denetim fonksiyonunun da altı çizilmiştir⁵⁵¹. Her halükârda mezkûr madde uyarınca bir kamu gücünün mülkiyet hakkına müdahalesi hukuka uygun olmalıdır⁵⁵².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi üç farklı kural ihtiva etmektedir. Mezkûr madde uyarınca mülkiyet hakkından barışçıl

⁵⁴⁹ Schabas, **The European Convention on Human Rights...**, s. 960-967.

⁵⁵⁰ Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2009, s. 6.

⁵⁵¹ Ruşen Ergeç, “Taxation and Property Rights under the European Convention on Human Rights”, **Intertax**, c.39, s.1, 2011, s.2.

⁵⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya, Başvuru Numarası: 11082/06 ve 13772/05, Karar Tarihi:25.07.2013, para. 869.

şekilde faydalanma hakkı hem gerçek hem de tüzel kişilere tanınmış bir hak olarak belirmektedir. Dolayısıyla madde ile getirilen ilk kural sadece gerçek kişilerin değil aynı zamanda tüzel kişilerin de mülkiyet hakkının öznesi olacağı yönündedir (***birinci kural***). Bu noktada vakıflar, dernekler ve kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacını taşıyan özel hukuk tüzel kişisi olan şirketler de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde mülkiyet hakkının öznesi olmaktadır.

Bu noktada şu hususu da belirtmek isteriz ki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri kapsamında insan hakları korumasının resmi ve Uluslararası Antlaşmalar Hukuku bağlamında açıkça tüzel kişileri de kapsayacak şekilde genişletildiği tek hak mülkiyet hakkı olmaktadır⁵⁵³. Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi uyarınca gerçek kişiler, hükümet dışı kuruluşlar ve kişi toplulukları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapabilmekte iseler de mezkûr 34'üncü madde usule ilişkin bir meseleyi düzenlemekte olup; şirketlerin bireysel başvuruya konu edinebilecekleri temel hakları doğrudan düzenlememektedir. Tezimizin bu bölümünde görüleceği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında şirketlerin de bireysel başvuru yapabilmesi usulü şirketler adına kazanım sağlamış; her ne kadar tüzel kişilerin sadece mülkiyet hakkı özneliği açıkça ifade edilmiş olsa da içtihat yoluyla diğer birtakım hak ve hürriyetler de şirketlere teşmil edilmiş ya da diğer bir ifadeyle şirketlerin hak özneliği kabul edilmiştir.

Bununla birlikte şu hususun da altını çizmek gerekir ki; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında ifade edilen kişi grupları gerçek veya tüzel kişi gruplarından daha geniş bir kapsama sahiptir. Zira bir hükümet dışı kuruluş tüzel kişiliği haiz olmayabilir ya da kişi topluluğu kendisini oluşturan kişilerden ayrı bir hukuk kişiliğine sahip olmayabilir. Bu durumda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mezkûr 34'üncü maddeyi hukuki kişilik bağlamında ele almamakta ve tüzel kişiliğe sahip olmayı bireysel başvuruda bulunup başvurunun devamı için bir zorunluluk olarak değerlendirmemektedir⁵⁵⁴.

⁵⁵³ Schabas, *The European Convention on Human Rights...*, s. 969.

⁵⁵⁴ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hyde Park ve Diğerleri v. Moldova (4), Başvuru No: 18491/07, Karar Tarihi:07.04.2009, para. 33-36.

Her halükârda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde mülkiyet hakkı tüzel kişileri de kapsayacak şekilde düzenlenmiş olup; Mahkeme içtihatları değerlendirildiğinde tüzel kişilik kavramının sabit bir tanımının olmadığı, Mahkeme'nin bu kavramı özerk kavramlar doktrini çerçevesinde yaşayan bir enstrüman olarak somut olayın ihtiyaçları ışığında ele aldığı görülmektedir⁵⁵⁵. Keza Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde de başvuru şirketlerin ulusal hukuklardaki limited şirket⁵⁵⁶, anonim şirket⁵⁵⁷, komandit şirket⁵⁵⁸, kolektif şirket⁵⁵⁹ ya da kooperatif⁵⁶⁰ olup olmadığının Mahkemece mülkiyet hakkı özneliğinde nazarı itibara alınmadığı; sadece özerk kavramlar doktrini ışığında başvurunun bir şirket tarafından yapıldığının kontrolü ile iktifa edildiği görülmektedir⁵⁶¹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesinin ikinci cümlesi kimsenin kural olarak mülkiyetinden yoksun bırakılmayacağı ilkesini düzenlemiştir. Bununla birlikte bu kuralın istisnası olarak kişilerin “*kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun*” olacak şekilde akit devletler tarafından mülkiyet hakkından yoksun bırakılabileceğini düzenlenmiştir (*ikinci kural*).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesinin ikinci paragrafı ise akit devletlerin kamu yararına uygun olacak şekilde birtakım şartlar dahilinde mülkün kullanımının kontrol edebileceğini ifade etmektedir (*üçüncü kural*).

⁵⁵⁵ Vladimíra Pejchalová Grünwaldová, **Property Law in Europe: A Comparative Study of National Law of European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, Strasbourg Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Strasbourg, 2015, s.320-327.

⁵⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tagliaferro & Sons Limited and Coleire Brothers Limited v. Malta, Başvuru No:75225/13 ve 77311/13, Karar Tarihi: 11.09.2018, para. 53-59.

⁵⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Günaydın Turizm ve İnşaat Ticaret A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No:71831/01, Karar Tarihi: 02.06.2009, para. 96-107.

⁵⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Grande Stevens ve Diğerleri v. İtalya, Başvuru No:18640/10, 18647/10, 18663/10, 18668/10 ve 18698/10, Karar Tarihi: 04.03.2014, para. 183-201.

⁵⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kat İnşaat Ticaret Kollektif Şirketi v. Türkiye, Başvuru No:74495/01, Karar Tarihi: 31.01.2006.

⁵⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sınırlı Sorumlu Özulaş Yapı Kooperatifi v. Türkiye, Başvuru No:4219/13, Karar Tarihi: 08.11.2005, para. 15-17.

⁵⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belvedere Alberghiera S.r.l. v. İtalya, Başvuru No:31524/96, Karar Tarihi: 30.05.2000, para. 37-63.

Konuya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde mezkûr üç kuralın, birbiri ile bağlantılı olarak ele alındığı sonucuna varılmaktadır. Keza Mahkeme'ye göre ikinci ve üçüncü kurallar, mülkiyetten barışçıl şekilde yararlanma hakkına müdahalenin biçimlerine ilişkin olup; birinci kuralda belirtilen genel ilke ışığında somut olay çerçevesinde ikinci ve üçüncü kurallar ele alınmalıdır⁵⁶².

2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Mülkiyet Hakkı

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alan 35'inci maddesinin mülkiyet hakkını açıkça düzenlediği görülmektedir: *“Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”*

Mezkûr madde uyarınca mülkiyet hakkının öznesinin herkes olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'deki gibi tüzel kişi ve gerçek kişi kavramları kullanılmaksızın *“herkes”* zahirinin kullanılmasına yönelik tercihin üzerinde durulması gerekmektedir. Keza çalışmamızın sonraki bölümlerinde ele alınacak birçok hak açısından herkes, hiç kimse gibi belgisiz zamirlerin tercih edildiği görülmektedir. Mezkûr maddenin gerekçesine bakıldığı zaman mülkiyet hakkının öznesinin kimler olacağının açıkça ifade edildiği görülmektedir: *“Mülkiyetin Anayasa teminatı altına alınması [karşısında, bu haktan-S.İ.] kimlerin yararlanacağı ise bir problem doğurmaz. Malik sıfatını taşıyan gerçek ve tüzel kişiler, bu Anayasal güvenceden yararlanırlar ve onu dermeyeran edebilirler. Gerçek kişilerin fiil ehliyetlerinin farklı olması sebebiyle bu temel hakkın sahipliği bakımından bir ayırım yapılamaz. Başka deyişle mülkiyete sahip olmak bakımından hiçbir ehliyet ayırımı gözetilemez”⁵⁶³.*

⁵⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kozacıoğlu v. Türkiye, Başvuru No: 2334/03, Karar Tarihi: 19.02.2009, para. 48.

⁵⁶³ İlgili metin için bkz. Yunus Emre Yılmazoğlu, İsmail Emrah Perdecioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 3. Baskı, Ankara: Anayasa Mahkemesi, 2021, s. 204.

Ayrıca mülkiyet hakkının sınırlandırılması hususunda mezkûr madde bünyesinde açıkça kanunilik şartı getirilmiştir. Bu bağlamda normlar hiyerarşisinde kanun altında yer alan bir norm eliyle mülkiyet hakkının sınırlandırılması kural olarak mümkün olmayacaktır⁵⁶⁴.

Mülkiyet hakkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda salt 35'inci madde kapsamında düzenlenmemiştir. Nitekim Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin 13'üncü maddesi, kısıyılardan yararlanmaya ilişkin 43'üncü maddesi, toprak mülkiyetine ilişkin 44'üncü maddesi, kamulaştırmaya ilişkin 46'ıncı maddesi, devletleştirme ve özelleştirmeye ilişkin 47'nci maddesi, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin 63'üncü maddesi, vergi ödevine ilişkin 73'üncü maddesi, piyasaların denetime ve dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin 167'nci maddesi ve tabi servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesine ilişkin 168'inci maddesi mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeler içermektedir⁵⁶⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında mülkiyet hakkının düzenleniş biçimi ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan mülkiyet hakkının düzenleniş biçimi birbirine paralellik arz etmektedir⁵⁶⁶. Bununla birlikte mülkiyet hakkına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan düzenlemeler daha kapsamlı olup; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce Türkiye aleyhine verilen kararlara bakıldığında; ihlal kararlarının mülkiyet hakkına ilişkin düzenlemeler sebebiyle değil düzenlemelerin Türkiye devleti tarafından uygulanış biçimi sebebiyle verildiği görülmektedir⁵⁶⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadı kapsamında mülkiyet hakkının öznesi olarak şirketler irdelendiğinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35'inci maddesi ile 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve

⁵⁶⁴ Birgül Yiğit, "İmar Hukukundan Kaynaklanan Mülkiyet Hakkı Sınırlandırmaları Özelinde Türk Hukuk Sistemi içinde Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasına İlişkin Esaslar", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, 2016, s. 1231.

⁵⁶⁵ Bahadırhan Tabak, **Mülkiyet Hakkı ve Anayasa Mahkemesinin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 35-37.

⁵⁶⁶ Suat Şimşek, "Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri ve Şartları Açısından 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz – I", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 91, 2010, s. 183.

⁵⁶⁷ Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s.143.

Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi 2'nci fıkrasının birlikte ele alınması gereklilik arz etmektedir. Bu şekilde bir inceleme yapıldığında ise bireysel başvuru yoluna başvurup mülkiyet hakkı ihlali ileri sürecektir bir şirketin tüzel kişiliği haiz olması ve ihlal iddiasının tüzel kişiliğe ilişkin olması gerektiği görülmektedir. Bu durum da adi şirketlerin bireysel başvuruda bulunması ihtimalini dışlamakta olup; bu husus aşağıda detaylıca irdelenecektir.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne; özel hukuk tüzel kişiliğini haiz şirketler⁵⁶⁸ olan anonim şirketlerin⁵⁶⁹, limited şirketlerin⁵⁷⁰, komandit şirketlerin, kollektif şirketlerin⁵⁷¹, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler ve kooperatiflerin⁵⁷² mülkiyet haklarının ihlal edildiği iddiası ile bireysel başvuru yapabildiği sonucuna varılmıştır.

B. Mülkiyet Kavramı

1. Genel Olarak

Mülkiyet hakkının nesnesi olan malvarlığı kapsamına nelerin girdiği bireysel başvuru içtihadı ile ele alınmaktadır. Mülkiyet hakkından faydalanabilmek için ulusal, uluslararası ya da Avrupa Birliği normlarında olduğu gibi⁵⁷³ ulus üstü normlar çerçevesinde bir malvarlığı değerine sahip olmak gereklidir⁵⁷⁴.

⁵⁶⁸ Mehmet Bahtiyar, **Ortaklıklar Hukuku**, 14. Baskı, İstanbul: Beta, 2020, s.3.

⁵⁶⁹ Örnek bir başvuru için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çolakoğlu İnşaat Turizm Enerji Üretimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ve Kanık İnşaat Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2019/40353, Karar Tarihi: 28.06.2022, para. 24-25.

⁵⁷⁰ Örnek bir başvuru için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elsis Elektrik İnşaat Plan Proje Taahhüt Turizm İthalat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/20771, Karar Tarihi:31.03.2022, para. 13-14; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nobel İlaç Pazarlama ve Sanayii Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2016/4887, Karar Tarihi:03.07.2019, para. 55.

⁵⁷¹ Şirin, **Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) ...**, s.32.

⁵⁷² Örnek başvuru için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Eyüp Ensar Ekşioğlu ve S.S. Kutlu birlik Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2019/35922, Karar Tarihi: 28.06.2022, para. 29-40; S.S. Yeni Foça Asmadere Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2015/14525, Karar Tarihi:10.10.2019, para. 36-38.

⁵⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, S.A. Dangeville v. Fransa, Başvuru No:36677/97, Karar Tarihi:16.04.2002, Para. 46-48; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, EEG-Slachthuist Verbist v. Belçika, Başvuru No:60559/00, Karar Tarihi: 10.11.2005

⁵⁷⁴ Konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin mülkiyet hakkının mevcudiyeti açısından sadece ulusal hukuku referans alması yaklaşımı öğretilmektedir. Bkz. Burak Gemalmaz, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Usulünde Mülkiyet Hakkının Uygulanabilirliği Meselesi I: AYM Kararlarının Mülkiyet Hakkının Mevcudiyetinin Dayanağı Olarak Uluslararası Hukuka Açıklık Açısından Eleştirel Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı**, C.32, 2015, s. 381.

Her ne kadar 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 683'üncü maddesi kapsamında mülkiyet hakkının kapsamı “*hukuk düzeninin sınırları içinde o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisi*” olarak ifade edilse de değişen sosyal koşullar çerçevesinde mülkiyet kavramının bireysel başvuru içtihadındaki kapsamı ile Medeni Hukuk çerçevesindeki kapsamı aynı olmayacaktır⁵⁷⁵.

Mülkiyet hakkının korunmasının ön şartı bir mülkiyete sahip olmak olduğundan mülkiyet kavramının içerisine ne girdiği, diğer bir ifadeyle kapsamının ne olduğu önem arz etmektedir. Burada önem arz eden husus mülkiyet hakkı ile korunan hakkın mülkiyet edinme yahut mülkiyet sahibi olmaya yönelik bir hak olmadığı; kişinin halihazırda aktifinde olan bir malın mülkiyetinin korunmasıdır⁵⁷⁶. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Akün Gıda Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararına konu olayda başvuru şirketi, ihtirazi kayıtla vermiş olduğu gümrük beyannamelerine istinaden fazladan tahakkuk eden gümrük vergisi kendisine iade edilirken fazladan ödenen meblağın kendisine iade edilip faizinin iade edilmemesinin mülkiyet hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu değerlendirme neticesinde mülkiyet hakkının kişinin sahip olduğu mal, mülk ve varlıkları koruduğunu ifade etmiştir. Burada kural olarak “*bir malın mülkiyetini kazanma hakkı*” mülkiyet hakkının kapsamında yer almamaktadır. Bu kuralın istisnası ise bir alacak üzerinde meşru beklenti hali olmaktadır. Dolayısıyla Mahkemeye göre asıl alacağa bağlı bir hak olarak nitelendirilen faiz alacağı da “*hak sahibine maddi bir menfaat sağlaması sebebiyle ekonomik bir değer olarak Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanında yer alan mülkiyet hakkı kapsamında*” bulunmaktadır.⁵⁷⁷ Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi mezkûr kararında bir şirketin faiz alacağının şirketin mülkiyet hakkı kapsamında olduğunu ifade ederek şirketin mülkiyet hakkı özneliğini de tesis etmiş olduğu karar ile doğrulamıştır.

⁵⁷⁵ Kürşat Akça, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, C.1., 2015, s.555.

⁵⁷⁶ Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s. 143.

⁵⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akün Gıda Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/1993, Karar Tarihi: 27.06.2015, para. 37-38. Benzer nitelikte başka bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akel Gıda San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/28, Karar Tarihi: 5.02.2015, para. 35-36.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Alois Harrer ve Diğerleri Başvurusu* kararında ise Anayasa Mahkemesi başvuruçuların hissedarı oldukları bankaya el konulması sonrasında uğranılan zararın tazminine ilişkin olarak zararı salt faiz olarak ele almamış, değer kaybının başvuruçulara ödenmemesi halinde mülkiyet hakkı ihlalinin söz konusu olacağını şu şekilde ifade etmiştir: “ ... başvuruçuların hisse senetlerinin bulunduğu Bankaya el konulmuş, ardından hisselerinin devredildiği Banka üçüncü bir kişiye satılmış ancak bu işlemlerin sonradan hukuka aykırı olduğu kesinleşmiş yargı kararlarıyla belirlenmiştir. Başvuruçuların söz konusu hisse senetlerinin geçersiz kılınması sebebiyle uğradıkları zararların giderimi için açtıkları davalar da kısmen kabul edilerek kendilerine tazminat ödenmesine karar verilmiştir. Başvuruçuların tazminatların yetersiz olduğuna yönelik diğer şikâyetleri yerinde görülmemekle birlikte yaklaşık on yıl sonra ödenmesine karar verilebilen bu tazminat tutarlarının derece mahkemelerince güncellenmeyip yalnızca dava tarihinden sonra kanuni faiz işletilmesiyle enflasyon karşısında önemli ölçüde değer kaybına uğratıldığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki hukuka aykırı bulunan söz konusu müdahalenin sonuçları bakımından uygun ve adil bir giderimden söz edilebilmesi için hükmedilen tazminat tutarlarının değer kaybına uğratılmadan makul bir sürede ödenmesi gerekir⁵⁷⁸.”

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde mülkiyet hakkının nesnesine yönelik bir ihtilaf söz konusu ise bu durumda neyin mülkiyet hakkı kapsamında olduğunu Mahkeme'nin bizzat kendisinin değerlendirdiği görülmektedir⁵⁷⁹. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre mevcut mülkler ile başvuruçunun başvuru anında en azından etkili bir yararlanma elde etmek için sahip olduğu meşru bir beklentisi mülkiyet hakkı bağlamında koruma altına alınmaktadır.

Dolayısıyla başvuruçucu şirketin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1. maddesi kapsamında korumaya uygun bir mülkiyet çıkarına (“*property interest*”) sahip olup olmadığı konusunda bir anlaşmazlık olması durumunda, Mahkeme başvuruçunun hukuki durumunu bizzat kendisi belirlemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre bir şirketin korunan

⁵⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Alois Harrer ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru No: 2017/26283, Karar Tarihi: 15.01.2020, para. 58.

⁵⁷⁹ Schabas, *The European Convention on Human Rights...*, s. 969.

mülkiyet hakkı kapsamında mevcut mülkler ile başvuru şirketi en azından etkili bir yararlanma elde etmek için meşru bir beklentiye sahip olduğunu iddia edebileceği varlıklar olabilen mülkler korunmaktadır⁵⁸⁰.

2. Mülkiyet Kapsamına Giren Varlıklar

Mülkiyet hakkının hangi varlık kategorilerine uygulanacağı bireysel başvuru içtihadında tartışılmış olup; mülkiyet kavramı salt fiziki malların mülkiyeti ile sınırlı değildir. Bu noktada mülkiyet özerk bir anlam taşımakta olup; birtakım hak ve menfaatler de mülkiyet hakkı kapsamında ele alınabilmektedir.

a. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Kapsamında Mülkiyet

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre mülkiyet kavramının kapsamı ulusal hukuklardaki sınıflandırmalardan bağımsızdır⁵⁸¹ ve bir değer teşkil eden hak ve menfaatler de somut olayın ışığında mülkiyete ilişkin olarak kabul edilebilmektedir⁵⁸².

Mülkiyet kavramının kapsamına ev, tarla, arsa, bina gibi gayrimenkuller giriyor olsa da sair taşınır ve taşınmaz mallar bu kavram dahilinedir. Keza salt maddi varlıklar değil aynı zamanda manevi varlıklar da mülkiyet kavramına dahil edilebilmektedir. Maddi varlıkları olmayan mallara ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi değerlendirme yaparken ihlal iddiasına konu kamu gücü müdahalesinin başvuru maddi hak ve menfaatlerini etkileyip etkilemediğini, ayrıca mülkiyet olarak iddia edilen malın ekonomik bir değerinin olup olmadığını dikkate almaktadır⁵⁸³. Bu noktada ticari itibar⁵⁸⁴, alkollü içki lisansı⁵⁸⁵, internet domain adresi⁵⁸⁶, ticari

⁵⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 44302/02, Karar Tarihi: 30.08.2007, para. 61.

⁵⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Brosset-Triboulet ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No:34078/02, Karar Tarihi:29.03.2010, para. 71.

⁵⁸² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gasus Dossier und Fördertechnik GmbH v. Hollanda, Başvuru No:10873/84, Karar Tarihi:07.07.1989, para. 53.

⁵⁸³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Paefgen GmbH v. Almanya, Başvuru No: 25379/04, 21688/05, 21722/05 ve 21770/05, Karar Tarihi: 18.09.2007.

⁵⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van Marle ve Diğerleri v. Hollanda, Başvuru No:8543/79, 8674/79, 8675/79 ve 8685/79, Karar Tarihi: 26.06.1986.

⁵⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, The Traktörer Aktiebolag v. İsveç, Başvuru No:10873/84, Karar Tarihi: 07.07.1989.

⁵⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Paefgen GmbH v. Almanya, Başvuru No: 25379/04, 21688/05, 21722/05 ve 21770/05, Karar Tarihi: 18.09.2007.

uygulamalar ile müşteri/müvekkil toplulukları (“*Professional practices and their clientele*”)⁵⁸⁷, fikri mülkiyet⁵⁸⁸, işletme izin ve lisansları⁵⁸⁹, ticari markalar ve telif hakları⁵⁹⁰, şirket hisseleri⁵⁹¹, yabancı yatırımcıların ruhsat iptali meseleleri⁵⁹², devlet emtia senetleri⁵⁹³, bir devlet şirketinin çıkarmış olduğu menkul değerler ve hisseler⁵⁹⁴ mülkiyet kapsamında ele alınmaktadır.

Dolayısıyla mülkiyet kavramı, kişisel emek, katılım ve kullanımdan bağımsız olarak sermayeden ve ticari teşebbüslerden elde edilen gelirleri de içermektedir. Bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde görülmektedir ki; mülkiyet kavramı şahsi hayatı kolaylaştırmak için gerekli olan mülkiyetten türeyen veya çalışma ile elde edilen gelir ve tasarruflarla sınırlı olmayan geniş bir kategoriye bünyesinde ihtiva etmektedir.

b. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtihadı Kapsamında Mülkiyet

Mülkiyetin ne tür varlıkları kapsadığına ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını takip etmekte, mülkiyet hakkının yargı içtihatlarından bağımsız şekilde özerk yorum doktrini çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmekte⁵⁹⁵, mülkiyet hakkının özel hukuk veya idari yargıda benimsendiğinden farklı olarak ele alındığını belirtmektedir.

⁵⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lederer v. Almanya, Başvuru No:6213/03, Karar Tarihi: 22.05.2006.

⁵⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anheuser-Busch Inc. v. Portekiz, Başvuru No:73049/01, Karar Tarihi:11.07.2007, para. 72.

⁵⁸⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Megadat.com SRL v. Moldova, Başvuru No:21151/04, Karar Tarihi:08.04.2008, para. 66.

⁵⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Melnychuk v. Ukrayna, Başvuru No:28743/03, Karar Tarihi:05.07.2005.

⁵⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Olczak v. Polonya, Başvuru No:30417/96, Karar Tarihi:07.11.2002, para. 60; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sovtransavto Holding v. Ukrayna, Başvuru No:48553/99, Karar Tarihi:25.07.2022, para. 91.

⁵⁹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bimer S.A. v. Moldova, Başvuru No:15084/03, Karar Tarihi:10.07.2007, para. 50-60.

⁵⁹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Grishchenko v. Rusya, Başvuru No:75901/01, Karar Tarihi: 08.07.2004.

⁵⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sandorand ve Diğerleri v. Slovakya, Başvuru No:52567/99, Karar Tarihi: 13.11.2003.

⁵⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özel Arel İstanbul Eğitim Kurumları A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/3592, Karar Tarihi:29.05.2019, para. 37.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararları doğrultusunda ekonomik değer ifade eden ve parayla değerlendirilebilen her türlü mal⁵⁹⁶, menkul⁵⁹⁷ ve gayrimenkul⁵⁹⁸ mallar, menkul veya gayrimenkul mal üzerinde tesis edilen sınırlı aynı haklar⁵⁹⁹, fikrî haklar ve patent hükümsüzlüklerine ilişkin hususlar⁶⁰⁰, icrası kabil olan her türlü alacak⁶⁰¹, dahilde işleme izin belgesi⁶⁰², işyeri açma ve çalıştırma ruhsatı⁶⁰³ vs. mülkiyet kapsamında değerlendirilmektedir. Keza vergilendirme işlemleri de mülkiyet hakkı kapsamında ele alınmakta; Anayasa Mahkemesi vergilendirme işlemlerini mülkiyet hakkına bir müdahale olarak görmektedir⁶⁰⁴.

Bireysel başvuru incelemesi kapsamında bir varlığın mülkiyet olarak değerlendirilmesi sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi başvuruya konu olayı mülkiyet hakkına bir müdahale olup olmadığını incelemektedir. Örneğin vergilendirme işlemlerinden kaynaklı başvurularda gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerekse Anayasa Mahkemesi burada vergilendirme işleminin mülkiyete müdahale olduğunu ifade etmekte, sonrasında ise mülkiyet hakkına müdahalenin meşru olup olmadığını incelemektedir⁶⁰⁵.

⁵⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.N.A. Başvurusu, Başvuru No:2014/109, Karar Tarihi:20.09.2017, para. 56.

⁵⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ODS Medikal Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/1594, Karar Tarihi:17.11.2021, para. 21.

⁵⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reisoğlu İplik Mensucat Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/16303, Karar Tarihi:20.10.2021, para. 33.

⁵⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kocaman Balıkçılık İhr. İth. Tic. Ltd. Şti. Ve Öz Callut Tar. Pet. Su. Ür. İth. İhr. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/13827, Karar Tarihi:23.03.2017, para. 47.

⁶⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Novartis AG Başvurusu, Başvuru No:2015/11867, Karar Tarihi:14.11.2018, para. 69-71.

⁶⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mahmut Duran ve Diğerleri, Başvuru No: 2014/11441, Karar Tarihi:01.02.2017, para. 60.

⁶⁰² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reyhan İç ve Dış Ticaret Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2014/17588; Karar Tarihi:28.09.2016, para. 48.

⁶⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağdaş Petrol Ürünleri Pazarlama Otomotiv Tic. Ve Tur. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/12306, Karar Tarihi: 28.11.2018, para. 37-39.

⁶⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskenderun Demir ve Çelik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/941, Karar Tarihi: 25.10.2018, para. 45; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye İş Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2014/6192, Karar Tarihi: 12.11.2014, para. 48.

⁶⁰⁵ Suat Şimşek, “Vergi Politikaları, Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, **Maliye Dergisi**, S. 159, 2010, s. 327.

C. Meşru Beklenti Kavramı

Kural olarak mülkiyet hakkı mevcut varlıkların korunmasına matuftur. Bununla birlikte istisnai olarak kişilerin gelecekteki hukuki statülerini bireysel başvuru yoluyla korumak amacıyla hukuki güvenlik temelinde üretilmiş bir kavram olarak meşru beklenti durumunda da mülkiyet hakkından söz edilebilmektedir. Burada hukuki güvenlik ilkesi kapsamında meşru beklenti kavramının ele alındığı; öngörülebilirlik, belirlilik ve sürprize kapalılık kriterlerinin somut olayda irdelenerek meşru beklentinin var olup olmadığı değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi bir kişinin bir mülkiyet hakkından etkin bir şekilde yararlanmaya yönelik en azından meşru bir beklentiye sahip olduğu durumlarda da kişilere koruma imkânı tanıyabilmektedir⁶⁰⁶.

Meşru beklenti kavramı ile esasında mülkiyet menfaatine ("*property interest*") ilişkin olarak somut olayda yasama organınca tesis edilen bir norma veya kamu işlemine dayalı bir beklenti ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre bir beklenti, söz konusu mülkiyet menfaatiyle ilgili bir yasama hükmüne veya yasal bir işleme⁶⁰⁷ yahut yargısal içtihadı⁶⁰⁸ dayanıyorsa meşru olarak kabul edilecektir. Ayrıca başvuru sahiplerinin sorumluluklarını yerine getirip getirmediği⁶⁰⁹, ulusal mevzuat kapsamında üzerlerine düşen hususları ifa edip etmediği somut olay çerçevesinde irdelenmekte olup; yasal gerekleri yerine getirmeyen başvuru sahiplerinin meşru beklentisinden söz edilemeyeceği içtihadta açıkça ifade edilmektedir⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 44302/02, Karar Tarihi:30.08.2007, para. 61.

⁶⁰⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Saghinadze ve Diğerleri v. Gürcistan, Başvuru No:18768/05, Karar Tarihi:27.05.2010, para 103.

⁶⁰⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gratzinger ve Gratzingerova v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:39794/98, Karar Tarihi:10.07.2002, para. 73; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pressos Compania Naviera S.A. ve Diğerleri v. Belçika, Başvuru No:17849/91, Karar Tarihi: 20.11.1995, para. 31

⁶⁰⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bulves AD v. Bulgaristan, Başvuru No:3991/03, Karar Tarihi:22.01.2009, para. 58.

⁶¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nazarev ve Diğerleri v. Bulgaristan, Başvuru No:26553/05, 25912/06, 40107/09, 12509/10, Karar Tarihi:25.01.2011

Konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne paralel olacak şekilde, bir kanun hükmüne veya başarılı olma şansının yüksek olduğunu gösteren yerleşik ve istikrarlı yargısal içtihadı dayanan ve yeterli somutluğa sahip bir beklentinin meşru beklenti olarak kabul edilebileceği görülmektedir⁶¹¹. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'ne göre meşru beklenti objektif bir temelden uzak bir beklenti olmayıp; her halükârda somut olayda başvuruçunun meşru bir beklenti içerisinde bulunduğunu ispatlaması gerekmektedir⁶¹².

İhtirazi kayıtlarla verilen beyannamelere istinaden ödenen vergilerin iade edilip faizlerinin iade edilmemesi sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğine yönelik bir başvuruda Anayasa Mahkemesi: “... kişinin hâlihazırda sahibi olmadığı bir mülkün, mülkiyetini kazanma hakkı, kişinin bu konudaki menfaati ne kadar güçlü olursa olsun Anayasa ve Sözleşmeyle korunan mülkiyet kavramı içerisinde değildir. Bu hususun istisnası olarak belli durumlarda, bir ‘ekonomik değer’ veya icrası mümkün bir ‘alacağı’ elde etmeye yönelik ‘meşru bir beklenti’, Anayasa’nın ve Sözleşme’nin ortak koruma alanında yer alan mülkiyet hakkı güvencesinden yararlanabilir⁶¹³.” şeklinde karar tesis etmiştir.

Rüzgar enerji santrali istemi başvurularının yeniden değerlendirilmesi talebinin reddine yönelik davanın aleyhe kesinleşmesi üzerine mülkiyet haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunan başvuruçucu şirketler *Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgar Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu* kararında Anayasa Mahkemesi, meşru beklenti kavramının bir kanun hükmüne veya başarılı olma ihtimalinin yüksek olduğunu gösteren yerleşik yargı içtihadına yahut aynı menfaatle ilgili hukuki işleme

⁶¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tarhan Tekstil Turz. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2015/3115, Karar Tarihi:30.10.2018, para. 22; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Çimentosu ve Kireci Anonim Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2014/9396, Karar Tarihi:04.10.2017, para. 19; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Dalbay Taş İmalatı Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/3210, Karar Tarihi:16.06.2016, para. 43; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tam Petrol Ürünleri Alım Satım Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/2131, Karar Tarihi:10.06.2015, para. 35-37; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/845, Karar Tarihi:20.11.2014, para. 36-38.

⁶¹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Rabia Kocaaku Başvurusu, Başvuru No:2013/5053, Karar Tarihi:07.07.2015, para. 26-27.

⁶¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akel Gıda San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/28, Karar Tarihi:5.02.2015, para. 35.

dayalı objektif temel üzerine inşa edilmiş olması gerektiğini ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre *“tüzel kişilerin enerji piyasasında faaliyet gösterme iznini ifade eden lisansın ekonomik manada mülk teşkil ettiği açıktır. Ancak başvuru sahiplerinin Anayasa'nın 35. maddesinin kapsamına giren bir mülkünün varlığının söz konusu olabilmesi için kamu otoriteleri tarafından usulüne uygun olarak başvuru sahiplerine lisans verilmiş olması veya lisans verileceğine dair meşru bir beklentisinin bulunması gerekir.”*⁶¹⁴ Halbuki başvuruya konu olayda başvuru şirketlerin rüzgâr enerjisine dayalı üretim tesis kurma lisanslarının olmadığı, başvuru sahiplerine kendilerine lisans verilmesini gerektiren kanun hükmü, idari uygulama veya yargı kararı da gösteremedikleri nazarı itibara alınarak başvuru şirketlerin mülkiyet hakkı ihlali iddiası konu bakımından yetkisizlikle kabul edilemez bulunmuştur⁶¹⁵.

Meşru beklenti kavramının şirket başvuruları bağlamında ele alındığı diğer bir karar ise *Ahsen Temizlik Eğl. Bilg. İnş. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararı olmuştur. Mezkûr karara konu olayda başvuru şirket, mevzuat değişikliği nedeniyle Hazine yardımıyla yararlandırılmamasının mülkiyet hakkı ihlali olduğunu ileri sürmüştür. Şöyle ki; başvuru şirkete göre temizlik ihalesi işini aldığı tarihte yürürlükte olan mevzuata göre Hazine yardımı alabilmelidir; zaten emsal nitelikteki dosyalarda verilen kararlar da bu iddiasını doğrulamaktadır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu incelemede başvuru şirketin Hazine yardımıyla yararlandırılmaması sebebiyle mevcut bir mülkünün olmadığını ifade etmiş ve başvuruyu meşru beklenti bağlamında ele almıştır. Mahkeme'ye göre meşru beklentinin varlığını değerlendirme hususunda takdir yetkisi kural olarak derece mahkemelerininindir. Ancak derece mahkemelerinin gerekçelerinin açıkça keyfi ya da bariz bir takdir hatası içermesi halinde Anayasa Mahkemesi inceleme yapabilecektir. Halbuki somut olayda başvuru şirketin meşru bir beklentisi olduğu iddiasını ispatlayacak bir kanun hükmü veya idari uygulama bulunmamaktadır; keza başvuru şirketin iddia ettiği gibi kendisini destekler mahiyette bir yargısal içtihat da mevcut

⁶¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgar Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/302, Karar Tarihi:26.05.2022, para. 64.

⁶¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgar Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/302, Karar Tarihi:26.05.2022, para. 65-66.

değildir. Dolayısıyla mezkûr olay kapsamında başvuru şirketin yeterli hukuki temele dayalı bir meşru beklentisinin olduğundan da bahsedilemeyecektir⁶¹⁶.

D. Şirketlerin Mülkiyet Haklarına Yönelik Müdahalenin Meşruluğu

Şirketlerin gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadında mülkiyet hakkının öznesi olarak kabul edilebilirliği detaylıca irdelendikten sonra üzerinde durulması gereken diğer bir husus şirketlerin mülkiyet haklarının dokunulmaz olup olmadığıdır. Bilhassa uluslararası yatırımların ülke ekonomileri açısından önemi dikkate alındığında mülkiyet hakkının korunmasının ekonomik etkileri olacağı açıktır. Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35'inci maddesinin gerekçesinde de mülkiyet hakkının ehemmiyeti izah edilirken bu hakkın hukuk devleti ilkesi, ülke ekonomisi, uluslararası ilişkiler ve toplumsal refah ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur⁶¹⁷.

Her ne kadar İnsan Hakları Hukuku kapsamında ele alınan temel haklardan birisi olsa da mülkiyet hakkı dokunulmaz bir hak değildir. Nitekim, mülkiyet hakkının konusu malın toplumsal veçhesi nazarı itibara alındığında birtakım şartların mevcudiyeti halinde mülkiyet hakkına müdahale hukuka uygun olacaktır. Diğer bir ifadeyle mülkiyet hakkına yapılan her müdahale mülkiyet hakkının ihlal edildiği anlamına gelmeyecektir.

Mülkiyet hakkına bir müdahale gerçekleştiği takdirde ilgili müdahale hukuka uygun olmalı⁶¹⁸, kamu yararına uygun olmalı ve aynı zamanda ölçülü olmalıdır⁶¹⁹. Yapılan müdahalenin bu üç unsuru bünyesinde barındırmaması halinde mülkiyet hakkının ihlal edildiği sonucuna varılabilecektir.

⁶¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahsen Temizlik Eğl. Bilg. İnş. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/28161, Karar Tarihi:11.12.2019, para. 33-36.

⁶¹⁷ Gerekçe metni için bkz. Yılmazoğlu, Perdecioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, s. 204.

⁶¹⁸ Burak Gemalmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasında Hukukilik İlkesi", **İstanbul Barosu Dergisi**, C.85, S.3, 2011, s. 4.

⁶¹⁹ Burak Gemalmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasında 'Adil Denge' İlkesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXIX, S.1-2, 2011, s. 650

1. Müdahale Hukuka Uygun Olmalıdır.

Mülkiyet hakkına müdahalenin meşruluğu incelenirken önem arz eden ilk husus ulusal hukuklarda müdahalenin hukuki bir temeli olması gerekliliğidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi burada müdahalenin akit devletin iç hukukunda yasal bir temeli olması gerektiğini ifade etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre burada yasal bir temel ile anlaşılması gereken, sadece ulusal kanunlar değildir. Yasal temel ibaresi hem kanunları hem de akit devletin yargı mercilerince tesis olunan içtihatları kapsamaktadır. Dolayısıyla burada sadece birincil mevzuat söz konusu olmamakta; ikincil mevzuat ve içtihatlar da yasal bir temel olarak kabul edilebilmektedir⁶²⁰.

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin 13'üncü maddesi uyarınca *“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”* Keza Anayasa'nın mülkiyet hakkına ilişkin 35'inci maddesinde de mülkiyet hakkının kamu yararı amacıyla yalnızca kanunla sınırlandırılabilceği de açıkça düzenlenmiştir⁶²¹.

Burada Anayasa Mahkemesi içtihadı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadından farklı olarak; anayasada açıkça mülkiyet hakkının kanunla sınırlandırılabilceği düzenlendiğinden müdahalenin hukuka uygunluğu hususunda şekli anlamda bir kanunun varlığını aramaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin, *Türkiye İş Bankası A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru bankanın çalışanlarına menfaat sağlama amacıyla kurmuş olduğu vakfa yaptığı katkı payı ödemelerinin vergi memurlarınca ücret olarak nitelendirilmesi sonucu damga ve gelir vergisi tarh edilmesinin ve vergi ziyai cezası tanzim edilmesinin mülkiyet hakkı ihlali olduğu iddiası değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi burada Anayasa'nın

⁶²⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Şpaček s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No: 26449/95, Karar Tarihi: 09.11.1999, para. 54-57. Ayrıca karşılaştırmalı hukukta kanun kavramına ilişkin detaylı bir inceleme için bkz. Tolga Şirin, **Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 310-335.

⁶²¹ Zühtü Arslan, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Anayasa Yargısı**, C.19, 2002, s. 139-155.

bütünselliği ilkesi gereğince Anayasa'nın 13, 35 ve 73'üncü maddelerinin birlikte ele alınması gerektiğini, 35'inci madde kapsamında mülkiyet hakkına getirilecek sınırlamanın ancak kanunla yapılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Mahkemeye göre vergisel yükümlülükler belirli, öngörülebilir⁶²², açık ve anlaşılır olmalıdır⁶²³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Çolakoğlu İnşaat Turizm Enerji Üretimi Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi ve Kanık İnşaat Limited Şirketi Başvurusu* kararında başvuru şirketlere yönelik tanzim olunan vergiyi doğuran işlemin vergi istisnası kapsamında olduğunu tevsik eden belgelerin iptalinin başvuru şirketlerin mülkiyet haklarını ihlal edip etmediği meselesini irdelerken başvuru şirketlerin mülkiyet haklarına yönelik kamu gücü müdahalesinin kanuna dayalı olması zorunluluğunun şekli anlamda bir yasanın varlığını zaruri kıldığını ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre “*şekli manada kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Anayasa'da belirtilen usule uygun olarak kanun adı altında çıkarılan düzenleyici yasama işlemidir. Hak ve özgürlüklere müdahale edilmesi ancak yasama organınca kanun adı altında çıkarılan düzenleyici işlemlerde müdahaleye imkân tanıyan bir hükmün bulunması şartına bağlıdır. TBMM tarafından çıkarılan şekli anlamda bir kanun hükmünün bulunmaması hakka yapılan müdahaleyi anayasal temelden yoksun bırakır.*”⁶²⁴

⁶²² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Narsan Plastik San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/6842, Karar Tarihi:20.04.2016.

⁶²³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye İş Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/6192, Karar Tarihi:12.11.2014, para. 41-42. Ayrıca Türkiye İş Bankası A.Ş.'nin toplam 847 Şubesi tarafından yapılan başvuru dosyalarının birleştirilmesi ile verilen benzer nitelikli karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye İş Bankası A.Ş. (2), Başvuru Numarası: 2014/6193, Karar Tarihi:15.10.2015, para. 40.

⁶²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çolakoğlu İnşaat Turizm Enerji Üretimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ve Kanık İnşaat Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2019/40353, Karar Tarihi:28.06.2022, para. 29. Benzer nitelikteki diğer değerlendirmeler için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Eyüp Ensar Ekşioğlu ve S.S. Kutlu birlik Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2019/35922, Karar Tarihi:28.06.2022, para. 32; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/16415, Karar Tarihi:12.01.2022, para. 40; Barut Turizm Müşavirlik Gıda Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/12722, Karar Tarihi:30.06.2021, para. 36; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bilnam İşletmecilik ve Ticaret A.Ş. (Eski Unvanı-Bilnam İşletmecilik Ve Tic. Ltd. Şti.) Başvurusu, Başvuru No:2016/3675, Karar Tarihi:03.11.2020, para. 55; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, M.R.T.A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/38233, Karar Tarihi:02.12.2020, para. 28; Türkiye Sinai Kalkınma Bankası A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No:2017/2754, Karar Tarihi:10.03.2020, para. 27; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elegance Hotel Turizm İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/19953, Karar Tarihi:26.06.2019, para. 55; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Acarlar Otomotiv Nakliyat Taah. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası:2015/10008, Karar Tarihi:04.04.2019, para. 34; Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/4791, Karar Tarihi:14.11.2018, para. 52; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskenderun Demir ve Çelik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/941, Karar Tarihi:25.10.2018, para. 54;

Mülkiyet hakkına yönelik bir müdahalenin kanunilik kriterini karşılaması sonrasında meşru amaç ve ölçülülük kriterlerine uygunluğu denetlenecektir. Eğer ki mülkiyet hakkına yönelik bir müdahale kanunilik testini geçemediyse Anayasa Mahkemesi burada kamu yararı ve ölçülülük kriterlerini incelememektedir. Örneğin *Güneygaz LPG Dolum Tevzii Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirket tarafından işletilen akaryakıt istasyonunda gerçekleştirilen denetimler sonucunda teknik düzenlemelere uygun olmayan sıvılaştırılmış petrol gazın değeri kadar paranın müsaderesi işleminin hukuka uygunluğunu denetlerken bu müdahalenin açık, belirli ve öngörülebilir bir kanun hükmüne dayanmadığını ifade etmiş, kanunilik testini geçemeyen müdahalede meşru amaç ve ölçülülük testinin yapılmasına gerek görmemiştir⁶²⁵.

2. Müdahale Kamu Yararına Matuf Olmalıdır.

Devletlerin kişileri mülklerinden yoksun bırakmasına izin veren kamu yararı kavramı, salt mülkiyet hakkını değil, korunan birtakım diğer temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmak için de kullanılan bir ölçüttür⁶²⁶.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında da kamu yararı ölçütüne istinaden akit devletlere birtakım hak ve hürriyetlere müdahale hususunda takdir yetkisi tanınmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun *Handyside v. Birleşik Krallık* davasında ifade ettiği üzere kamu yararı veya genel çıkar ölçütü, demokratik bir toplumda yalnızca en temel ve gerekli önlemleri değil, aynı zamanda çoğunluğun menfaatini tesis amacıyla tercih edilebilir veya tavsiye edilebilir olan önlemleri de kapsayacak

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Motor Company Başvurusu, Başvuru No:2014/13518, Karar Tarihi: 26.10.2017, para. 52; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi Şubeleri Başvurusu, Başvuru No:2014/17286, Karar Tarihi:16.11.2016, para. 23.

⁶²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güneygaz LPG Dolum Tevzii Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/31619, Karar Tarihi:19.10.2021, para. 35-36. Benzer nitelikli diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Torsan Orman San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/13677, Karar Tarihi:20.09.2017, para. 76.

⁶²⁶ Tekin Akıllıoğlu, “Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler”, *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi*, S.1-3, 1988, s.11.

şekilde yorumlanmaktadır⁶²⁷. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Komisyon'un mezkûr görüşünü onaylamış ve Sözleşme kapsamındaki görevinin, kamu yararına veya genel çıkara yönelik olduğu iddia edilen akit devlet müdahaleleri söz konusu olduğunda, kamu gücü müdahalelerinin makul ve iyi niyetli olduğunun tespiti amacıyla gerekli kontrolleri yapmak olduğunu ifade etmiştir⁶²⁸.

Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir şirketin mülkiyet hakkına yönelik müdahalenin kamu yararına matuf olup olmadığını irdelerken kendisini söz konusu müdahalenin hukuka uygunluğunu ve amacını denetlemekle sınırlayacaktır. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade hürriyetine ilişkin 10'uncu maddesinin 2'nci paragrafında öngörülen sınırlama rejimi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi kapsamındaki sınırlama rejiminin kapsamının farklılık ihtiva ettiğini belirtmekte fayda mevcuttur. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ifade hürriyetine ilişkin sınırlama rejiminin aksine, Sözleşmeye Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi kapsamında inceleme yaparken daha sınırlı bir inceleme gerçekleştirecek ve kendisini söz konusu kısıtlamanın hukuka uygunluğunu ve amacını denetlemekle sınırlayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başka bir kararında *Handyside v. Birleşik Krallık* kararına atıfta bulunarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeni uyarınca hem mülkten yoksun bırakma müdahalesinin hem de telafi edici önlemlerin alınmasını gerektiren ve kamuyu ilgilendiren bir sorunun mevcudiyetine ilişkin ilk değerlendirmeyi ulusal makamların yapması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre toplum ve ihtiyaçları hakkındaki doğrudan bilgileri nedeniyle ulusal makamlar, neyin kamu yararı için gerekli olduğunu takdir etme konusunda prensipte uluslararası yargıçtan daha iyi bir konumdadır. Mahkeme, mülkiyeti kamulaştıran yasaların çıkarılması kararlarının genellikle tartışmalı siyasi, ekonomik ve sosyal meseleleri içerdiği göz önüne alındığında, “*kamu yararı*” kavramının zorunlu olarak geniş bir kavram olduğunu ifade etmiş ve kanun koyucunun

⁶²⁷ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Handyside v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 5493/72, Tarih: 30.09.1979, para. 167.

⁶²⁸ A.g.k., para. 62-63.

neyin kamu yararı olduğuna ilişkin kararına, bu karar açıkça makul bir temelden yoksun olmadıkça saygı göstereceğini ifade etmiştir⁶²⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ise *Alkapen Doğrama İnşaat Sanayi Ticaret İthalat İhracat Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketin indirimlerin reddedilmesi dolayısıyla cezalı katma değer vergisi tarhı sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu meşru amaç incelemesinde, kamu hizmetlerinin finansmanında istikrarın sağlanabilmesi için vergilendirme sürecinin düzenlenmesinin öneminden bahsetmiş ve vergi ziyayı cezalı katma değer vergisinin amacının vergi kaybını ve Hazinesin zarara uğramasını önlemek olduğunu ifade etmiş ve bu durumun kamu yararına yönelik olduğunu tespit etmiştir⁶³⁰. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nce mülkiyet hakkına yönelik müdahaleler söz konusu olduğunda, kamu yararı kavramının genel yarar veya toplumsal yarar ifadelerini de ihtiva edecek şekilde geniş bir şekilde yorumladığını ifade etmemiz hatalı olmayacaktır⁶³¹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *NV Cascade Investments Başvurusu* kararında başvuru şirkete terör örgütü kurma, terör propagandası yapma ve terör finansmanı sağlama gerekçesiyle kayyım atanması hususunu irdelerken 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 133’üncü maddesi kapsamında alınan tedbirin suçla mücadele edilmesi meşru amacını taşıdığını ifade etmiştir⁶³². *Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş. Başvurusu* kararında ise vergi mevzuatı kapsamında tanzim olunan ödeme emrine karşı ikame edilen bir davada başvuru şirketin haksız çıkması halinde yüzde 10 oranında gecikme zammına mahkûm edilmesinin gereksiz yere dava açılmasını önlemek suretiyle amme alacağının tahsilini sürüncemede bırakmamak

⁶²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *James ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:8793/79, Karar Tarihi:21.02.1986, para. 62.

⁶³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Alkapen Doğrama İnşaat Sanayi Ticaret İthalat İhracat Ltd. Şti Başvurusu*, Başvuru No:2019/20170, Karar Tarihi:15.06.2022, para. 45. Benzer nitelikteki diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (2) Başvurusu*, Başvuru No: 2018/14110, Karar Tarihi 09.06.2021, para. 45; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Federal Mogul Powertrain Otomotiv A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2017/38679, Karar Tarihi:21.07.2020, para. 41; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Milli Reasürans Türk A.Ş. Başvurusu (2)*, Başvuru No:2016/73, Karar Tarihi:08.07.2020, para. 40-41.

⁶³¹ Nermin Tombaloğlu, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Yararı Kavramı”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, 2014, s. 363.

⁶³² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *NC Cascade Investments Başvurusu*, Başvuru No:2016/8966, Karar Tarihi:26.05.2022, para. 20.

amacına matuf olduğunu ve bu amacın anayasal açıdan meşru olarak kabul edileceğini ifade etmiştir⁶³³.

Doğu Petrol Ürünleri Otomotiv İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu kararında ise Anayasa Mahkemesi üzerinde ruhsatlı akaryakıt istasyonu bulunan taşınmazın vasfının imar planında tarım alanı olarak belirlenmesi hususunun başvuru şirketin mülkiyet hakkının ihlalini teşkil edip etmediğini incelerken imar planlarının amacının yapılaşmaların plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak olduğunu belirtmiş ve somut başvuruda imar planındaki değişikliğin meşru bir amaca matuf olduğunu ifade etmiştir⁶³⁴. *Fener Maden Yapı İnşaat Otelcilik Turizm ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ise Mahkeme, taşınmazın kıyı kenar çizgisi içerisinde kalması sebebiyle tapusunun iptal edilmesi hususunun başvuru şirketin mülkiyet hakkını edip etmediğini irdelerken, Anayasa'nın 43'üncü maddesi kapsamında kıyıların özel mülkiyete konu olamayacağını, kıyıların herkesin ortak kullanımına açık olması gerektiğini, somut olayda da kamu gücü müdahalesi ile kıyıdan toplumun tüm kesimlerinin istifadesinin sağlanacağını dikkate alarak meşru amacın mevcut olduğunu ifade etmiştir⁶³⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Aksaray Tır Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ise başvuru şirketten tahsil edilen kayıp-kaçak bedelinin esasında mülkiyet hakkına bir müdahale olduğunu ifade etmiş; bununla birlikte mezkûr müdahale ile elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde topluma arz edilmesinin hedeflendiğini ve bu amacın da bu noktada meşru olarak kabul edileceğini ifade etmiştir⁶³⁶.

⁶³³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/4408, Karar Tarihi:18.05.2022, para. 57-58.

⁶³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğu Petrol Ürünleri Otomotiv İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/20613, Karar Tarihi:02.03.2022, para. 38. Benzer yönde başka bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağdaş Petrol Ürünleri Pazarlama Otomotiv Tic. Ve Tur. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/12306, Karar Tarihi:28.11.2018, para. 50;

⁶³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fener Maden Yapı İnşaat Otelcilik Turizm ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/4977, Karar Tarihi:24.11.2021, para. 39.

⁶³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aksaray Tır Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/36736, Karar Tarihi:19.08.2018, para. 52-68. Benzer nitelikteki diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yemsel Tavukçuluk Hayvancılık Yem Hammaddeleri San. Ve Tic. A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2018/23788, Karar Tarihi:29.06.2021, para. 19; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağdaş Un ve İrmik Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/14580, Karar Tarihi:19.11.2020, para. 17; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tekbir Tuğla İnş. Oto Gıda Pet. Nak. San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/32083, Karar Tarihi:08.06.2021, para. 16; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halsan Halat ve Plastik Sanayi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Ö. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ise başvuru şirketin ulusal marker seviyesi geçersiz akaryakıt bulundurması sebebiyle idari para cezasına çarptırılması müdahalesinin hukuka uygun olup olmadığını irdelerken idari para cezasının kanuni bir temeli olduğunu ve burada akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele etmek için lisans sahiplerine birtakım yükümlülükler öngörülmesinin meşru amaca matuf olduğunu ifade etmiştir⁶³⁷. Yine bir akaryakıt istasyonuna ilişkin *Özersan İnşaat Turizm San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında Anayasa Mahkemesi, başvuru şirketin maruz kaldığı mühürleme biçimindeki fiili el koyma tedbirinin muhtemel bir müsadereye sonuçsuz kalmaması amacına matuf olduğunu ve burada meşru bir amacın bulunduğunu ifade etmiştir⁶³⁸.

Geçiş ücreti ödemeden otoyoldan geçilmesi sebebiyle tanzim edilen idari para cezasının sistemin korunması ve devamlılığın sağlanmasını amaçladığı⁶³⁹, başvuru şirketin çalışanları adına yapılan katkı payı ödemelerinden vergi tahsil edilmesinin adaletli ve dengeli dağılımın gerçekleştiği maliye politikasının gerçekleşmesi amacına matuf olduğu⁶⁴⁰, Kamu İhale Kurumu'na itirazın şikayet sürecinde alınan başvuru bedelinin yersiz başvuruları engellemek ve idari sürecin etkin şekilde işlenmesini sağlamayı amaçladığı⁶⁴¹, çevresel etki değerlendirme belgesi alınmadan inşaat

ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/28512, Karar Tarihi:08.06.2021, para. 17; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Eke Metal Group A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24331, Karar Tarihi:13.04.2021, para. 19; Bafra Un Yem Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/23263, Karar Tarihi:13.04.2021, para. 17; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Yaksam Hane Ener. Atık Değer. Mad. İnş. İth. İhr. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2018/5225, Karar Tarihi: 11.3.2021, para. 18-19; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/33535, Karar Tarihi:19.11.2020, para. 17-18; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yargül Otomotiv Pazarlama Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24337, Karar Tarihi:19.11.2020, para. 17-18; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Boyabat Çakır Un Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24079, Karar Tarihi:19.11.2020, para. 17-18; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arrivati Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/33827, Karar Tarihi:15.09.2020, para. 17-18.

⁶³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Ö. Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No: 2018/18975, Karar Tarihi:15.09.2021, para. 52-53. Benzer nitelikli diğer bir karar için bkz. Burgmann Packing Endüstriyel Sızdırmazlık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/23989, Karar Tarihi:15.09.2020, para. 43-45; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başpet Petrol Tur. Gıda Tar. Ün. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/22459, Karar Tarihi:16.09.2020, para. 50-51.

⁶³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Özersan İnşaat Turizm San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2018/5186, Karar Tarihi:21.04.2021, para. 52.

⁶³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Posta Lojistik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/14585, Karar Tarihi:27.01.2021, para. 33.

⁶⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, M.R.T. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/38233, Karar Tarihi:02.12.2020, para. 49-50.

⁶⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Farmasol Tıbbi Ürünler San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2017/37300, Karar Tarihi:15.01.2020, para. 37-38.

başlanması sebebiyle idari para cezası tanziminin çevrenin korunması amacına matuf olduğu⁶⁴², belli bir meblağın altındaki uyuşmazlıklarda ilk derece mahkemelerinin vermiş olduğu kararların kesin olmasının üst mahkemelerin gereksiz meşgul edilmemesi ve nitelikli dosyalara yoğunlaşılması amacına matuf olduğu⁶⁴³, yurtdışından ithal edilen malların vergilendirilmesi ve vergi iadesine ilişkin birtakım koşulların öngörülmesinin kamusal gereksinimlerin giderilmesi amacına matuf olduğu⁶⁴⁴ ve bu amaçların meşru olarak kabul edilebileceği Anayasa Mahkemesi'nce ifade edilmiştir.

3. Müdahale Ölçülü Olmalıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, mülkiyet hakkına müdahalenin hukuka uygunluğunu denetlerken son olarak toplumun genel çıkarının gerekleri ile kişinin temel haklarının korunmasının gerekleri arasında adil bir denge sağlanması olarak tanımlanan müdahalenin ölçülülüğünü değerlendirmektedirler. Bununla birlikte şu hususu da ilave etmek isteriz ki; mülkiyet hakkına müdahalenin adil dengesi meselesi ancak mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin hukuka uygunluk şartını yerine getirdiği ve müdahalenin keyfi olmadığı tespit edildikten sonra gündeme gelmektedir⁶⁴⁵.

Ölçülülük ilkesinin elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkesi mevcuttur. Burada mülkiyet hakkına bir müdahale söz konusu olduğunda müdahalenin amacı gerçekleştirmeye elverişli olması (*elverişlilik ilkesi*), amaç için müdahalenin zorunlu olması (*zorunluluk ilkesi*) ve müdahale ile amaç arasında makul bir dengenin olması (*orantılılık ilkesi*) gerekmektedir⁶⁴⁶.

⁶⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fidanlar İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/38836, Karar Tarihi:15.01.2020, para. 52-54. Benzer değerlendirme ihtiva eden diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aslan Avcı Döküm Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/39159, Karar Tarihi:28.01.2020, para. 51-52.

⁶⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldırımlar Gıda Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu Kararı, Başvuru No:2017/37791, Karar Tarihi:29.01.2020, para. 52.

⁶⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Telpa Telekomünikasyon Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/8880, Karar Tarihi:12.11.2019, para. 46-47.

⁶⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Iatradis v. Yunanistan, Başvuru No:31107/96, Karar Tarihi:25.03.1999, para. 58.

⁶⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erbakır Elektrolitik Bakır Mamulleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/3930, Karar Tarihi:23.10.2019, para. 45-46.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *NC Cascade Investments Başvurusu* kararında Belçika merkezli bir şirkete terörizm finansmanı sebebiyle başlatılan ceza kovuşturması kapsamında kayyım atama kararı verilmesinin mülkiyet hakkını ihlal ettiğine ilişkin iddiaya yönelik yapmış olduğu incelemesinde “*örgütlü suçlarla mücadele alanında kamu makamlarının sahip olduğu geniş takdir yetkisinin bulunduğu ve somut olayda şikâyet edilen tedbirin niteliği ile bu tedbire ilişkin olarak başvurucuya sağlanan güvenceler dikkate alındığında müdahalenin şahsi olarak aşırı ve olağan dışı bir külfet yüklediği değerlendirilmiştir. Bu sebeple başvuruya konu müdahalenin kamu yararı ile başvurucunun mülkiyet hakkının korunması arasında olması gereken adil dengeyi bozmadığı ve ölçülü olduğu*” değerlendirmesinde bulunarak mülkiyet hakkı ihlali açısından açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemezlik kararı tesis etmiştir⁶⁴⁷.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Onur Tur Uluslararası Nakliyat Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ceza soruşturması kapsamında el konulan araç sebebiyle uğranılan zararın giderilmemesi hususunun mülkiyet hakkı ihlali teşkil edip etmediğini incelemiştir. Mahkemeye göre başvurucu şirketin maruz kaldığı tedbir, mülkiyet hakkına müdahale olup; burada başvurucu şirkete zararını karşılamaya matuf bir tazminat ödemesi de yapılmamıştır. Her ne kadar müdahalenin caydırıcılık gibi meşru amaca yönelik olduğu dikkate alınsa da başvurucuya uygulanan tedbirin 11 yıl 1 ay devam etmesi sebebiyle kamu yararı amacı ile başvurucu şirketin mülkiyet hakkı arasındaki adil denge başvurucu şirket aleyhine bozulmuştur ve somut olayda ölçüsüz bir mülkiyet hakkı müdahalesi bulunmaktadır⁶⁴⁸. Yine Anayasa Mahkemesi başka bir kararında başvurucu şirketin taşınmazı üzerindeki ihtiyati haczin on yılı aşkın süredir bulunmasını somut olay kapsamında olağan dışı bir külfet olarak değerlendirmiş ve başvurucu şirketin mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁴⁹. Burada mülkiyet hakkını ihlal ettiği ileri sürülen tedbirin somut olay

⁶⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *NC Cascade Investments Başvurusu*, Başvuru No:2016/8966, Karar Tarihi:26.05.2022, para. 22-23

⁶⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Onur Tur Uluslararası Nakliyat Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No:2015/947, Karar Tarihi:15.11.2018, para. 76-77; Benzer nitelikli diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Hikmet Gıda Sanayi A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2016/4557, Karar Tarihi:04.07.2019, para. 78; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Yeter Deri Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2015/8867, Karar Tarihi:21.02.2019, para. 84;

⁶⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Hesna Funda Baltalı ve Baltalı Gıda Hayvancılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No:2014/17196, Karar Tarihi:25.10.2018, para. 80.

bazında incelenmesi önem taşımaktadır. Örneğin Anayasa Mahkemesi yürütülen bir ceza soruşturması kapsamında başvuru şirket tarafından işletilen akaryakıt istasyonunda uygulanan arama tedbirinin ölçülü olduğunu ifade etmiştir⁶⁵⁰.

Bu bağlamda mülkiyet hakkına müdahale teşkil eden durumlarda tazminat meselesi de önem arz etmektedir. Örneğin, değeri ile makul olarak addolunacak bir meblağ ödenmeden mülkün kamulaştırılması kural olarak orantısız bir müdahale teşkil edecektir⁶⁵¹. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi, her halükârda gerçek tazminat bedeline yönelik bir hakkı garanti etmemektedir. Zira meşru kamu yararı amacı, kamulaştırılan mülkün tam piyasa değerinin daha az bir bedelin ödenmesini hukuka uygun kılabilir. Hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hiçbir tazminatın sağlanmadığı istisnai durumlar da söz konusu olabilmektedir⁶⁵². Örneğin, mülkiyet hakkına yönelik müdahale ihtiva eden tedbirlerin İdare'nin hatalarını düzeltmek ve eski maliklerin mülkiyet haklarını yeniden tesis etmek amaçlarına yönelik olması halinde müdahale kamu yararına uygun ve ölçülü olarak kabul edilecektir⁶⁵³.

Genel çıkarı ilgilendiren bir husus söz konusu olduğunda, özellikle mülkiyet hakkına müdahale teşkil eden bir durum söz konusu ise kamu makamlarının zamanında, uygun ve tutarlı bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir⁶⁵⁴. Bu noktada kamu görevlilerinin yalnızca hatayı düzeltmek için derhal harekete geçmeleri yeterli olmayacak; aynı zamanda mülkün eski gerçek sahibine bir tür tazminat ödenmesi de gerekebilecektir. Bu noktada mülkiyetten yoksun bırakma veya mülkiyet hakkına saygıya ilişkin müdahalelerde kural olarak tazminat ödenmesi gerekmektedir; mülkiyetin kullanımı tipi müdahalelerde ise tazminat ödenmesi gerekliliği aranmayabilmektedir⁶⁵⁵.

⁶⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elit Hancı Akaryakıt ve Petrol Ürünleri Gıda İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/20, Karar Tarihi:15.11.2018, para. 67-68.

⁶⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lithgow ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81; 9266/81, 9313/81 ve 9405/81, Karar Tarihi:08.07.1986

⁶⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sociedad Anónima del Ucieza v. İspanya, Başvuru No:38963/08, Karar Tarihi:04.11.2014, para. 76.

⁶⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Romankevici v. Litvanya, Başvuru No:25747/07, Karar Tarihi:02.12.2014, para. 35-48.

⁶⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Moskal v. Polonya, Başvuru No:10373/05, Karar Tarihi:15.09.2009, para. 51-52.

⁶⁵⁵ Burak Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018, s.101.

Dolayısıyla müdahalenin ne surette gerçekleştiği önem arz etmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Çapan Türkoğlu ve Han Restorant Turizm İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketin ve gerçek kişinin bir belediyeden kiralamış olduğu deniz kıyısının üzerini doldurarak inşa etmiş oldukları yapıların yıkılması sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edilip edilmediğini irdelerken elverişlilik, gereklilik ve orantılılık incelemesi yapmış, kıyı kenar mevzuatına aykırı olarak inşa edilen yapının yıkılması işleminde kamu yararı amacı ile başvuru şirketin mülkiyet hakkı arasındaki adil dengenin bozulmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla Mahkeme burada yıkım işleminin orantılı olduğuna kanaat getirmiştir⁶⁵⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu* kararında kısa vadeli sigorta priminin hatalı tahsil edilmesi sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edilip edilmediğini incelemiştir. Mahkeme'ye göre idare iyi yönetim ilkesi çerçevesinde hareket etmelidir. Dolayısıyla kamu otoritelerinin işlem ve eylemlerinde uygun zamanda, uygun yöntemle ve tutarlı olacak şekilde hareket etmesi zaruri iken somut olayda idarenin hatalı prim tahakkuk ettirmesi ve haksız yere tahsil edilen alacağın mezkûr hatanın başvuru şirketten kaynaklandığı gerekçesiyle iade etmemesi mülkiyet hakkının ihlali sonucunu doğurmaktadır⁶⁵⁷.

Mülkiyet hakkının kişilere sağlamış olduğu usuli güvenceler de mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu kapsamında vergi mükellefi şirketin ihtirazi kayıt koymasının şirketlere dava açma hakkı vermeyeceği şeklindeki yorum şirketlerin itirazlarını etkili bir şekilde sunmasını engelleyecek ve “*mülkiyet hakkının öngördüğü usul güvencelerinin sağlanamamasından dolayı müdahalenin başvurularda şahsi olarak aşırı bir külfet yüklediği, başvuru sahiplerinin mülkiyet hakkının korunması ile müdahalenin kamu yararı amacı arasında olması gereken adil dengenin başvuru sahipleri*

⁶⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de *Çapan Türkoğlu ve Han Restorant Turizm İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No:2015/7208, Karar Tarihi:20.03.2019, para. 60.

⁶⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/16415, Karar Tarihi: 12.01.2022, para. 60-63.

aleyhine bozulduğu” sonucu hasıl olacaktır⁶⁵⁸. Dolayısıyla mülkiyet hakkı açısından öngörülen usuli güvencelere riayet edilmesi ihlal sonucunu doğurmayacak; mülkiyet hakkına müdahaleyi hukuka uygun kılacaktır⁶⁵⁹.

E. Şirketlerin Mülkiyet Hakkı Öznelğine İlişkin Nitelik Arz Eden Hususlar

1. Mülkiyet Hakkı Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Tüzel Kişilerin Açıkça Sahip Olduğu İfade Edilen Yegâne Haktır.

Mülkiyet hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında tüzel kişilerin sahip olduğu açıkça ifade edilen yegâne haktır. Burada tüzel kişilerin ve şirketlerin mülkiyet hakkının öznesi olduğunun açıkça ifade edilmesi; şirketlerin modern üretim faaliyetlerindeki rolü, ekonomik özgürlük, girişimcilik faaliyeti⁶⁶⁰ ve ticaret özgürlüğü açısından önemli olup; bu durum liberal ekonomik düzenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne bir yansıması olarak okunabilecektir⁶⁶¹.

Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun ilk dönem kararları irdelendiğinde mülkiyet hakkının özneli olarak yalnızca yabancıların kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 Numaralı Protokol’ün 1’inci maddesi kapsamında kişinin mülkünden yoksun bırakılmasına ilişkin şartlar irdelenirken uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olma şartı, burada yabancılar için bir düzenleme yapıldığı şeklinde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim *Gudmundsson v. İzlanda* kararında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, bir ülkenin kendi vatandaşlarına yönelik almış olduğu tedbirlerin uluslararası hukukun genel ilkelerine tabi olmadığından bahisle İzlanda merkezli bir şirketin vergi uyuşmazlığında aleyhine tesis edilen kararın kesinleşmesi sonucu yapılan şirket başvurusunu kabul edilemez bulmuştur⁶⁶².

⁶⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arbay Petrol Gıda Turizm Taşımacılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Ve Arbay Turizm Taşımacılık İthalat İhracat İnşaat ve Organizasyon Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/15100, Karar Tarihi:27.02.2019, para. 66.

⁶⁵⁹ Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru El Kitapları ...**, s.150.

⁶⁶⁰ Mustafa Kartal, Nazan Şahbaz Kılınç, Efe Can Kılınç, “Ekonomik Özgürlük ve Girişimcilik Faaliyeti: AB Ülkeleri ve Türkiye Özelinde Bir Araştırma”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.3, 2001, s.2045.

⁶⁶¹ Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde...**, s.27.

⁶⁶² Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Gudmundsson v. İzlanda*, Başvuru No:511/59,1960, aktaran Egon Scwelb, “The Protection of the Right to Property of Nationals under the First Protocol to the European Convention on Human Rights”, **American Journal of Comparative Law**, C.13, 1964, s. 521.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce mülkiyet hakkının uygulanması açısından mezkûr vatandaş – yabancı ayrımı 1970’li yıllarda terkedilmiştir. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Handyside v. Birleşik Krallık* kararında mülkiyet hakkının korunmasının salt yabancılara yönelik olmadığı değerlendirilmesinde bulunmuştur⁶⁶³.

Konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 Numaralı Protokol’de yer alan “her gerçek kişi ve her tüzel kişi” ifadesinin benimsenmediği; bunun yerine herkes zahirinin kullanıldığı görülmektedir. Mülkiyet hakkı hususunda bir uluslararası insan hakkı metninde tüzel kişiliğe yapılan bu atıf Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni diğer metinlerden ayırmaktadır.

2. Şirket Kompleks Bir Yapılanmadır.

Şirket “gelecekte gerçekleştirilmesine karar verilmiş bir amaç kapsamındaki toplu haklar, çıkarlar ve ilişkiler bütünü olarak ve bir girişimci tarafından organize edilen bir ekonomik birlik” olarak anlaşılabılır⁶⁶⁴. Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadına bakıldığında söz konusu ekonomik birliklere el konulması, kayyım atanması gibi durumlarda kamu gücü müdahalesinin mülkiyet hakkı bağlamında ele alındığı görülmektedir⁶⁶⁵. Örneğin 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 133’üncü maddesi kapsamında şirket yönetimi için kayyım tayini halinde mülkiyet hakkına yönelik bir müdahale söz konusu olabilecektir⁶⁶⁶.

⁶⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Handyside v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:5493/72, Karar Tarihi: 07.12.1976, para. 60-63.

⁶⁶⁴ Aida Grgić, Zvonimir Mataga, Matija Longar ve Ana Vilfan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, Çev. Özgür Heval Çınar ve Abdülcelil Kaya, 1. Baskı, Belçika: Avrupa Konseyi, 2007, s. 9.

⁶⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halis Toprak ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2013/1426, Karar Tarihi:23.03.2016; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamdi Akın İpek Başvurusu, Başvuru No:2015/17763, Karar Tarihi:24.05.2018, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kenan Işık Başvurusu, Başvuru No:2017/26291, Karar Tarihi:17.07.2019.

⁶⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Halib Özel Yurt İşletmeciliği Dış Ticaret Pazarlama Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/7284, Karar Tarihi:08.07.2020; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Ufuk Nil Eğitim ve Yurt İşl. İnş. Taah. Gıda Tur. Paz. Tic. San. A.Ş. Başvurusu; Başvuru No:2016/6772, Karar Tarihi:08.07.2020; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Akif Eğitim Yayın İnş. Taah. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2016/6771, Karar Tarihi:08.07.2020; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Murat Avcıoğlu Başvurusu, Başvuru No: 2016/9453, Karar Tarihi:28.11.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Murat Kılınç Başvurusu, Başvuru

Nitekim hissedarların bireysel başvuru kapsamında ne şekilde korunacağı da ayrı bir sorun olarak belirlemektedir. Her ne kadar şirket payları, hissedarlık ve hissedarlık statüsünden doğan haklar mülkiyet hakkı kapsamında korunabiliyor olsa da burada korumadan şirketin mi yoksa şirket hissedarlarının mı faydalanacağı bir sorun olarak belirlemektedir.

Bir şirketin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35'inci maddesinde korunan mülkiyet hakkının ihlal edilmesi durumunda, şirket hissedarların mahkemeler önünde ne gibi haklarının olduğu veya olmadığı önemli bir sorundur. Benzer şekilde fikri mülkiyet hakları söz konusu olduğunda bu haktan salt şirketin mi faydalanacağı, yoksa şirketi oluşturan gerçek kişilerin de bu haktan faydalanıp faydalanmayacağı meselesi de ayrı bir sorun olarak belirlemektedir. Bu noktada şirketlerin mülkiyet hakları söz konusu olduğunda menfaat dengesinin mahkemeler eliyle nasıl sağlanacağı meselesi salt hukuki bir mesele olmaktan çıkmakta; aynı zamanda Avrupa'da ekonomik ve politik şekillenme üzerinde de etkili olmaktadır⁶⁶⁷.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Alois Harrer ve Diğerleri Başvurusu* kararında başvuru, hissedarı oldukları bankaya el koyma sürecinde işlemin iptaline yönelik yargı kararı sonrası uğradıkları zararın tazminine dair alacağın enflasyon karşısında değer kaybına uğratılması nedeniyle mülkiyet haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir⁶⁶⁸. Dolayısıyla şirket tüzel kişiliği her ne kadar mülkiyet hakkının öznesi olabilse de şirketin kompleks bir yapılanma olması, bir kamu gücü müdahalesi halinde mağdurun kim ya da kimler olduğu sorusuna kolayca cevap verilmesini engellemektedir.

No:2016/21201, Karar Tarihi:19.11.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hakan Taşdelen Başvurusu, Başvuru No:2016/9452, Karar Tarihi:07.11.2019; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Garaj Doğa Sporları Savunma Sanayii Güvenlik Sistemleri Turizm Tekstil Gıda Sanayi Dış Ticaret Ltd. Şti. Ve Silah Dünyası Savunma Sanayi Güvenlik Sistemleri Danışmanlık Hizmetleri Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/4638; Karar Tarihi:28.05.2019.

⁶⁶⁷ Laurence R. Helfer, "The New Innovation Frontier Revisited: Intellectual Property and the European Court of Human Rights", Paul L.C. Torremans (editör) **Intellectual Property and Human Rights**, 4. Baskı, Duke Law School Public Law & Legal Theory Series No. 2019-68, 2020, s. 36.

⁶⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Alois Harrer ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru No: 2017/26283, Karar Tarihi:15.01.2020, para. 38.

Bu bağlamda kompleks bir yapılanma olan şirketler hakkında korunan bir temel hak ve hürriyete müdahale söz konusu olduğunda bundan etkilenen salt tüzel kişi olmamakta; aynı zamanda şirket yapılanması bünyesinde ele alınacak gerçek kişiler de bu durumdan etkilenmektedirler. Bu durum da tüzel kişilik perdesinin aralanması, şirketin temsili gibi meselelerin somut olay kapsamında hassasiyetle irdelenmesi neticesini doğurmaktadır⁶⁶⁹.

3. Şirketlerin Özen Yükümlülüğü, İhlal Değerlendirmelerinde Önem Arz Etmektedir.

Türk Ticaret Hukuku kapsamında ticaret şirketleri ticaret siciline kayıt yaptırmakla beraber tüzel kişilik kazanmakta ve eş zamanlı olarak tacir sıfatını haiz olmaktadır⁶⁷⁰. Tacir sıfatını kazanmanın en önemli sonuçlarından birisi ise basiretli bir iş adamı gibi davranma yükümlülüğüdür. Nitekim 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 18'inci maddesi 2'nci fıkrası uyarınca *“her tacirin, ticaretine ait bütün faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmesi gerekir.”*

Basiretli tacir gibi davranma yükümlülüğü salt Ticaret Hukuku bağlamında değil; aynı zamanda İnsan Hakları Hukuku bağlamında da ticari faaliyet sürdüren tüzel kişi tacirler için önem arz etmektedir. Zira bir şirketin basiretli bir tacir olarak belli bir alanda iktisadi faaliyet göstermesi şirkete bütün faaliyetlerinde özen göstermesi yükümlülüğünü yüklemekte; ticari şirketlerin özen yükümlülüğü kamu gücü müdahaleleri sebebiyle mağduriyet iddialarında mahkemelerce bilhassa dikkate alınmaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Špaček s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti* davası kararında belli bir işte uzmanlaşmış vergi yükümlüsü şirketten alanında uzman kişilerden vergi mevzuatına ilişkin danışmanlık alınmasının bekleneneğini ifade etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre başvuru şirketin tüzel kişi olarak, bireysel bir mükellefin aksine, yetkin uzmanlara danışabileceği ve dahi somut olayda başvurması gerektiği dikkate alınmalı, hak ihlali

⁶⁶⁹ Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2007, s. 297-304.

⁶⁷⁰ Bahtiyar, *Ticari İşletme Hukuku*, s.108.

söz konusu olup olmadığı değerlendirilmesi yapılırken şirketin özen yükümlülüğü bilhassa irdelenmelidir⁶⁷¹.

Špaček s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti davasına paralel olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *CBC-Union s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti* davasında bir verginin geriye yürütülmesi sebebiyle mülkiyet hakkı ihlali gerçekleştiği iddiasını irdelerken, burada da başvuru şirketin uzman yardımı alması gerektiğini ifade etmiş ve başvuru şirketin vergisel yükümlülüklerinin ulusal hukuk kapsamında öngörülebilir olduğunu ifade etmiştir⁶⁷². Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne gelen somut olayda bilhassa vergi iadesi gibi hususlarda başvuru şirketin özen yükümlülüğü de dahil olmak üzere tüm yükümlülüklerini ifa edip etmediğini de açıkça irdelemektedir. Örneğin *Bulves AD. v. Bulgaristan* davasında başvuru şirketin katma değer vergisi indirimi talebinin idarece reddedilmesi hususunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu incelemede başvuru şirketin yükümlülüklerini tam ve zamanında ifa ettiğini açıkça ifade etmiştir⁶⁷³.

Başvurucunun özen yükümlülüğüne ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de bir gerçek kişinin kanuni temsilcisi bulunduğu şirketin kamu borçlarından sorumlu tutulmasının amacının şirketin özenle yönetilmesini sağlamak olduğunu ve bu surette “*ekonomik ve ticari alanın başat aktörlerinden olan ticari şirketlerin faaliyetlerini düzenlemek ve kontrol etmek*” olduğunu ifade etmiştir⁶⁷⁴.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *EM Export Dış Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında ise vergi borcuna istinaden haczedilip satılamamasına rağmen makul sürede iade edilmeyen motorlu taşıt sebebiyle başvuru şirketin mülkiyet hakkının ihlal edilip edilmediği iddiasını incelerken, öncelikle mülkiyet hakkına müdahalenin kanuni olduğunu ve müdahalenin kamu yararı taşıdığını ifade etmiştir. Sonrasında ise somut olayda idarenin başvuru şirkete motorlu taşıtın teslim

⁶⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Špaček s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti*, Başvuru No: 26449/95, Karar Tarihi: 09.11.1999, para. 59.

⁶⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *CBC-Union s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti*, Başvuru No:68741/01, Karar Tarihi:20.09.2005.

⁶⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bulves AD. v. Bulgaristan*, Başvuru No:3991/03, Karar Tarihi:22.01.2009, para. 54.

⁶⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Uğur Balkaner Başvurusu, Başvuru No:2014/15237, Karar Tarihi:25.07.2017, para. 49.

edeceğini bildirmesine rağmen aracın teslim alınmadığını dikkate almış, başvuru şirketin özen yükümlülüğüne aykırı olacak şekilde davranması sonucunda araca yaklaşık bir yıl dört aylık süre için el konulmasının makul olduğunu ifade etmiştir⁶⁷⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Nobel İlaç Pazarlama Sanayii Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketin ikame etmiş olduğu bir davada Eşyaların Kara Yolunda Uluslararası Nakliyatı İçin Mukavele Sözleşmesi'ndeki sorumluluğa ilişkin hükümlerin hatalı uygulandığı gerekçesiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi, başvuru şirketin taşıtan olarak taşımacı ile yapmış olduğu sözleşmede taşınan malın hususi niteliği gereğince özenli davranması gerektiğini, bu kapsamda detaylı bir sözleşme hazırlamasına engel olmamasına rağmen başvuru şirketin böyle bir sözleşme hazırlamadığını, temel özen yükümlülüğü kapsamında alınması gereken tedbirlerin başvuru şirket tarafından alınmadığını ifade ederek mülkiyet hakkı ihlalinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir⁶⁷⁶. Dolayısıyla somut olay çerçevesinde başvuru şirketlerin kendisinden beklenen özeni göstermedikleri, diğer bir ifade ile basiretli tacir gibi davranmadıklarının tespiti halinde bu durum mülkiyet hakkı ihlali olup olmadığının değerlendirilmesinde büyük önem arz etmektedir.

4. Şirketlerin Mülkiyet Hakkına Müdahalesinde Devletlerin Daha Geniş Bir Takdir Yetkisi Mevcuttur.

Şirketlerin mülkiyet haklarına yönelik müdahalelerde devletlerin takdir marjı hususiyet arz etmektedir. Mülkiyet hakkına yönelik bir müdahale söz konusu olduğunda bu müdahalede kamu yararına yönelik takdir marjının belirlenmesinde somut uyumsuzluğa bakılmakta ve şirket başvurularına konu olaylarda takdir marjının daha geniş tutulabileceği öğretide kabul görmektedir. Bununla birlikte bireysel başvuruya konu müdahalenin insan onuru ile doğrudan ilgili olduğu ölçüde, diğer bir

⁶⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, EM Export Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/10283, Karar Tarihi:05.04.2017, para. 48-51.

⁶⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nobel İlaç Pazarlama ve Sanayii Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2016/4887, Karar Tarihi:03.07.2019, para. 78.

ifade ile ihlalin mağduru ile gerçek kişi arasında bağ daha kolay kurulduğu takdirde, devletlerin takdir marjı daha dar kabul edilmektedir⁶⁷⁷.

Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde şirket başvurularının önemli bir kısmının mülkiyet hakkı ve mülkiyet hakkı ile adil yargılanma hakkı çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Nitekim mülkiyet hakkından yoksun bırakılan bir şirketin ekonomik faaliyetine devam etmesinin çok zor olacağı da izahtan varestedir. Dolayısıyla burada gerçek kişilerle mukayese edildiklerinde daha az lehte muamele görebilmelerine rağmen şirketler açısından mülkiyet haklarının korunması her halükârda hayati önem taşıyacaktır⁶⁷⁸.

Ticari ve ekonomik faaliyetlerin sosyal etkileri nazarı itibara alındığında devletlerin pozitif yükümlülükleri kapsamında kamu menfaatine matuf hukuka uygun müdahaleler söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesi de somut olay özelinde kamunun can ve mal güvenliği gibi amaçları da dikkate almakta ve “*devletin idari para cezalarının düzenlenmesi ve uygulanması alanında geniş bir takdir yetkisinin olduğu*”nu ifade etmektedir⁶⁷⁹. Dolayısıyla ticari yaşamın başat aktörü olan şirketlere ilişkin meselelerde toplumsal refahın tesisi amacıyla devletlerin daha geniş bir takdir yetkisine maruz kalması anlaşılır bir husus olmaktadır.

5. Şirketin Mülkiyet Hakkının Gerçek Kişilerin Hakları Karşısındaki Durumu

Bireysel başvuru kapsamında şirketlerin mülkiyet hakları ile gerçek kişilerin korunan diğer hakları çatıştığında adil dengenin nasıl sağlanacağı hususu üzerinde durulması gereken diğer bir husus konudur. Böyle bir durumda tüzel kişi gerçek kişi çatışması söz konusu olduğu düşünüldüğünde, böyle bir durumda gerçek kişinin temel

⁶⁷⁷ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Gillow v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:9063/80, Karar Tarihi:03.10.1984.

⁶⁷⁸ Peter Oliver, “Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective”, **International and Comparative Law Quarterly**, C.64, S.3, 2015, s. 678.

⁶⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başpet Petrol Tur. Gid. Tar. Ün. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/22459, Karar Tarihi:16.09.2020, para. 66. Diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mars Sinema Turizm ve Sportif Tesisler İşletmeciliği A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/23849, Karar Tarihi:10.10.2018, para. 75.

hak ve hürriyetinin tüzel kişiye üstün tutulması mı gerekecektir yoksa somut olay çerçevesinde olay temelli bir yorum yapılması mı daha uygun olacaktır?

Konuya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını irdelediğimizde gerçek kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin otomatik olarak tüzel kişilerin temel hak ve hürriyetleri karşısında üstün olarak yorumlanacağı görüşünün Mahkemece kabul görmediğini ifade etmemiz mümkündür. Örneğin gerçek kişilerin ifade hürriyeti ile bir şirketin mülkiyet hakkı çatıştığı zaman tüzel kişinin mülkiyet hakkı lehine mi yoksa gerçek kişinin ifade hürriyeti lehine mi hüküm verileceği açısından Avrupa İnsan hakları Mahkemesi'nin *Appleby ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* davası kararı önem taşımaktadır⁶⁸⁰. Mezkûr kararda başvuruçular çevreci aktivist olup; bir alışveriş merkezinin içerisinde stant açmak, imza toplamak ve şehirde yeşillik bir alana yapılmak istenen binayı protesto etmek istemişlerdir. Stant açma faaliyetlerinin yetkililerce engellenmesi ise nihai olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce ifade hürriyeti kapsamında ele alınmıştır. Başvuruçulara göre stant açmak istedikleri alışveriş merkezi yarı kamusal alan olarak kabul edilmeli ve devlet tarafından ifade hürriyeti mezkûr yarı kamusal alanlarda da garanti altına alınmalıdır. Bu iddia Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce kabul görmemiş, ifade hürriyetinin özel mülkiyete girme ve orada gösteri yapma hakkını bireylere tanımadığı sonucuna ulaşılmıştır⁶⁸¹. Dolayısıyla burada şirketlerin mülkiyet hakları ile gerçek kişilerin ifade hürriyeti ve toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hürriyeti çatıştığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mülkiyet hakkı lehine karar vermiştir⁶⁸².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Appleby ve Diğerleri v. Birleşik Krallık* kararında karşıt görüş sunarak çoğunluğa katılmayan yargıç Maruste ise alışveriş merkezi sahibi şirketin mülkiyet haklarına, başvuruçuların ifade ve toplanma özgürlüklerinden gereksiz yere öncelik verildiği kanaatindedir. Zira yargıç Maruste devlete ait birçok hizmetin özelleştirildiği veya özelleştirilebileceği modern liberal toplumda devletin pozitif yükümlülüklerine ilişkin olarak şu soruyu sormaktadır: Özel

⁶⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Appleby ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:44306/98, Karar Tarihi:06.05.2003.

⁶⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Appleby ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:44306/98, Karar Tarihi:06.05.2003.

⁶⁸² Ziya Çağa Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.60, S.3. 2011, s. 605-606.

mülk sahiplerinin mülkiyet hakları diğer haklardan üstün mü olmalı mıdır yoksa devletlerin bireysel çıkarlar ile kamu çıkarları arasında uygun dengeyi sağlama konusunda hâlâ bir sorumluluğu var mıdır? Keza somut olayda söz konusu alan başlangıçta kamu tarafından planlanmış ve inşa edilmiştir, sonradan özelleştirilmiştir. Dolayısıyla protesto edilmek istenen alan doğası ve özü itibarıyla bir *forum publicum* veya yarı-kamusal alandır.

Nitekim Yargıç Maruste'a göre somut olayda başvuru alanı halka açık bir toplanma alanı olarak kullanabilme ve yerel gruplar da dahil olmak üzere diğer gruplarla eşit düzeyde halka ve hizmetlere erişebilme konusunda haklı beklentileri bulunmaktadır. Zaten başvuru alanı, şahsi bir mesele için değil, kamuya ait bir konuyu tartışmak ve yerel yönetim yetkilerinin kullanılmasına ilişkin tartışmaya katkıda bulunmak için mezkûr alanı kullanmak istemektedirler. Dolayısıyla kamu idarelerinin özelleştirme yoluyla mülkiyet hakkı dışındaki hak ve özgürlükleri koruma sorumluluğundan kurtulmaları söz konusu olamaz. Özel mülkiyete ait bir alışveriş merkezinin mülkü üzerinde konuşma ve toplanma özgürlükleri de dahil olmak üzere bireysel hak ve özgürlüklerin makul bir şekilde kullanılmasına izin vermek ve bazı kamu hizmet ve kurumlarını halkın ve gösteri katılımcılarının erişemeyeceği hale getirmemek kamu yararına dır. Halbuki somut olayda kamu makamları çatışan haklar arasında bir dengeleme çalışması yapmamış ve özel sektöre ait *forum publicum*'un kamu yararına nasıl kullanılacağını düzenlememiştir. Özel mülk sahibinin, herhangi bir gerekçe göstermeden ve herhangi bir makullük testi uygulanmadan insanları topraklarından ve binalarından kovma konusunda sınırsız bir hakkı olduğu eski geleneksel kuralın çağdaş koşullara ve topluma tam olarak uyarlanması gerekmektedir ve yargıç Maruste'a göre burada devlet pozitif yükümlülüğünü ifa etmemiştir.

Netice itibarıyla ticari şirketlerin mülkiyet hakları ile gerçek kişilerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kapsamında korunan haklarının çatışması halinde gerçek kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunmasının üstün tutulacağı yönündeki yorum hatalı olacaktır. Böyle bir çatışma söz konusu olduğunda “mahkemelerce yapılacak yargılamalarda tarafların çatışan hakları arasında tercih yapılırken Anayasa'ya uygun yorumla temel hakların korunması ve yarışan haklar

arasında hakkaniyete uygun bir dengelemenin yapılması” ve somut olayın gerekleri çerçevesinde çatışan hakların dengelenmesi gerekmektedir⁶⁸³.

6. Mülkiyet Hakkının Şirketler Açısından Önemi

Mülkiyetin liberal ekonomilerin temel unsurlarından birisi olduğu dikkate alındığında, devlet aygıtı tarafından mülkiyet hakkına yapılacak herhangi bir müdahale piyasa ekonomisini hiç şüphesiz etkileyecektir. Dolayısıyla mülkiyet hakkına müdahalenin geniş bir spektrumda vuku bulabilme ihtimali de dikkate alındığında devletlerin mülkiyet hakkının korunması hususunda hassasiyet göstermesinin hem gerçek kişiler hem de tüzel kişiler açısından büyük önem taşıdığı görülecektir.

Mülkiyet hakkına müdahalenin şirketlere el konulması şeklinde vuku bulması hukuka olan güveni sarsacak mahiyettedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Stran Greek Refineries S.A. v. Yunanistan* davasında başvuru şirketin mallarına el konulmasını mülkiyet hakkına bir müdahale olarak kabul etmiştir⁶⁸⁴. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin hukuka uygun olup olmadığını incelemiş; tahkim yargılaması sonucunda başvuru şirket lehine verilen alacağın Yunan ulusal makamlarınca iptal edilmesini başvuru şirketin mülkiyet hakkının ihlal edildiği şeklinde yorumlamıştır⁶⁸⁵.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Rusya* kararında ulusal mahkemeler nezdinde dava devam ederken başvuru şirketin mallarına devlet tarafından kamu gücü müdahalesi ile el konulmasını ve başvuru şirket aleyhine vergi cezalarının geçmişe yürütülmesini mülkiyet hakkı ihlali olarak değerlendirmiştir. Mezkûr karara konu olayda Rusya'nın en büyük şirketlerinden birisi konumundaki başvuru petrol şirketi, Rus kamu görevlileri tarafından 2002 yılının sonlarında vergi denetimine tabi tutulmuş ve başvuru şirket hakkında incelemeler

⁶⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ak Demirtaş Madencilik Nakliyat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/1989, Karar Tarihi:15.06.2016, para. 40.

⁶⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Stran Greek Refineries S.A. v. Yunanistan*, Başvuru No:13427/87, Karar Tarihi:12.05.1993, para. 74-88.

⁶⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Stran Greek Refineries S.A. v. Yunanistan*, Başvuru No:13427/87, Karar Tarihi:09.12.1994, para. 73.

başlatılmıştır. Başvurucu şirket, paravan şirket kurmak suretiyle vergi kaçakçılığından ötürü kabahatli bulunmuş ve çok büyük meblağlı vergi, faiz ve ceza ödemesi yönünde işlem tesis edilmiştir. Keza sonrasında suçun tekerrür etmesi sebebiyle Rus yetkililer daha yüksek para cezası tanzimi yoluna gitmişlerdir. Söz konusu kamu borçlarının tahsili amacıyla başvuru şirketin bağlı ortaklığındaki hisselerinin yaklaşık yüzde sekseni açık artırmaya çıkarılmış ve ayrıca başvuru şirkete toplam borç tutarının yüzde yedisi oranında ilave bir icra harcı ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mezkûr ilave icra harcı ödenmesi yükümlülüğüne ilişkin olarak bu meblağın yaklaşık olarak 1.16 milyar avro tutarında olduğunu dikkate almış ve mezkûr tutarın başvuru şirkete ağır bir ödeme yükümlülüğü getirdiğini ifade etmiştir. Keza, somut olayda mezkûr meblağın icra memurlarınca karşılanan veya üstlenilmesi gereken icra giderleri tutarıyla tamamen orantısız olduğu, yerel makamlarca alınan önlemler ve icra prosedürü ile meşru amaç arasında adil bir denge kurulamadığı ve başvuru şirketin mülkiyet hakkının ihlal edildiği ifade edilmiştir⁶⁸⁶.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Sud Fondi S.r.l ve Diğerleri v. İtalya* davası kararında ise şirket varlıklarına keyfi bir biçimde el konulmasının şirketin mülkiyet hakkını ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Şöyle ki; mezkûr kararda başvuru şirketlerin sahip olduğu arazi ve binalara bina inşaatı tamamlandıktan sonra imar mevzuatına aykırılık nedeniyle devlet tarafından el konulması işleminin başvuru şirketlerin mülklerinden barışçıl şekilde yararlanma haklarına müdahale teşkil ettiği, burada malların tazminatsız müsadere edilmesine yönelik hukuki bir dayanağın da bulunmadığı Mahkemece ifade edilmiştir. Bilakis somut olayda keyfi bir el koyma söz konusudur. Dolayısıyla Mahkeme burada başvuru şirketlerin mülkiyet haklarının ihlal edildiği kanaatine varmıştır⁶⁸⁷.

Agrokompleks v. Ukrayna davası kapsamında ulusal makamlar önünde devam eden ve başvuru şirketin alacağını tahsil amacıyla ikame edilen iflas davası yargılamasında politik baskılar nedeniyle adil karar verilmediği ve adil yargılanma hakkı ile mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiası mevcuttur. Mahkeme yapmış olduğu

⁶⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Rusya, Başvuru No:14902/04, Karar Tarihi:20.09.2011.

⁶⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sud Fondi srl v. İtalya, Başvuru No:75909/01, Karar Tarihi:20.01.2009.

inceleme neticesinde, başvuru şirket tarafından borçlu şirkete karşı başlatılan iflas davasının, mülkiyet çıkarları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yapılan incelemeler neticesinde yasama ve yürütme makamlarının tamamen haksız müdahaleleri nedeniyle somut olayda bağımsızlık ve tarafsızlıktan yoksun bir muhakeme ifa edildiği sonucuna varılmıştır. Bu noktada Mahkeme kamu yararının gerekleri ile başvuru şirketin mülkiyetinden barışçıl bir şekilde yararlanma hakkı arasında somut olayda adil bir dengenin sağlanmadığı ve başvuru şirketin mülkiyet hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁶⁸⁸.

II. Adil Yargılanma Hakkı ve Şirketlerin Adil Yargılanma Hakkı Özneliği

A. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma Hakkı

Adaletin tam olarak yerine getirilmesini ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını amaçlayan adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelere Magna Carta'dan beri yer verilmiş ve bu hak ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinde ele alınmıştır. Adil yargılanma hakkı bünyesinde karmaşık kurallar barındırmakta olup; genel olarak bu hak kapsamında yargılama işlemlerinin nasıl yürütülmesi gerektiği ile ulusal mahkemelere ilişkin yapısal kurallar düzenleme altına alınmaktadır.

Adil yargılanma hakkının korunması ile hedeflenen kural, yargılama sonucunda ulaşılan sonucun adil olup olmadığının kontrolü değil; o sonuca varılana kadarki merhalelerin adil bir şekilde gerçekleşmesidir⁶⁸⁹.

Dolayısıyla kanun yolu niteliğindeki şikâyet ve iddialar⁶⁹⁰ ilgili karar açıkça keyfilik veya bariz takdir hatası içermedikçe kabul görmeyecektir⁶⁹¹. Keza ulusal

⁶⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Agrokompleks v. Ukrayna, Başvuru No:23465/03, Karar Tarihi:06.10.2011, para. 161-172

⁶⁸⁹ Sibel İnceoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı”, Sibel İnceoğlu (editör), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2013, s. 289.

⁶⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ümit Caner ve Erge İnşaat San. Tur. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/1422, Karar Tarihi:05.11.2014, para. 21-22.

⁶⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi erken tarihli bir başvuru kapsamında konuya ilişkin şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur: “... bireysel başvuruya konu davadaki olayların

mahkemelerin yapılanmasında da tek düze bir sistem öngörülmemekte, devletlerin takdir yetkisini de göz ardı etmeden kuvvetler ayrılığı ilkesinin tesis edildiği bir yargı mekanizması eliyle adil yargılanma hakkının sağlanması hedeflenmektedir⁶⁹².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi kapsamlı bir düzenleme olup; burada asıl hedeflenen adalet sisteminin adil yönetimi ile kişilerin adil yargılanma hakkının korunmasını sağlamaktır. Ayrıca mezkûr madde kapsamında yer alan adil yargılanma hakkı ve muhtevasında barındırdığı sair alt haklar, Sözleşme'de yer alan diğer haklarla da ilintilidir. Keza gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararları irdelendiğinde görülecektir ki şirketler genellikle adil yargılanma hakkı ihlali ile mülkiyet hakkı gibi korunan başkaca haklarının da ihlal edildiğini ileri sürmektedirler⁶⁹³. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları suç isnadı altındaki kişilerin asgari haklarına ilişkin, birinci fıkrası hem medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili davalara hem de ceza davalarına ilişkin düzenlemeler getirmektedir.

Medeni hak ve yükümlülüklerin muhtevasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde herhangi bir düzenleme yer almayıp; mezkûr kavram özerk kavramlar doktrini çerçevesinde ele alınmaktadır⁶⁹⁴. Keza adil yargılanma hakkına ilişkin mezkûr

kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama sırasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile kişisel bir uyumsuzluğa derece mahkemeleri tarafından getirilen çözümün esas yönünden adil olup olmaması, bireysel başvuru incelemesinde değerlendirmeye tabi tutulamaz. Anayasada yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ya da açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddi ve hukuki hatalar bireysel başvuru incelemesinde ele alınamaz. Bu çerçevede, derece mahkemelerinin delilleri takdirinde açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesinin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz.” Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No:2012/1027, Karar Tarihi:12.02.103, para. 26.

⁶⁹² Nina Le Bonniec, “L’appréhension du principe de la séparation des pouvoirs par la Cour Européenne des droits de l’Homme”, **Revue Française de Droit Constitutionnelle**, S.106, 2016, s. 338-342

⁶⁹³ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Icon Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/10467, Karar Tarihi:16.06.2022; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Keskinlik Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4413, Karar Tarihi:21.11.2013; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4553, Karar Tarihi:16.04.2015; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru Numarası:2014/5093, Karar Tarihi: 25.10.2017; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamidiler Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/18957, Karar Tarihi: 09.06.2020.

⁶⁹⁴ Jukka Viljanen, “The Role of the European Court of Human Rights as a Developer of International Human Rights Law”, **Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol**, S. 62/63, 2008, s.245.

madde Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 14'üncü maddesi göz önünde tutularak hazırlanmış olup; medeni hak ve yükümlülüklerin yorumlanmasında Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi dikkate alınabileceği gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları da dikkate alınabilecektir⁶⁹⁵.

Ayrıca bir hakkın veya yükümlülüğün medeni haklar kapsamında olup olmadığına tespiti için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi öncelikle ulusal hukukları göz önünde bulundurmaktadır. İlgili hak veya yükümlülük, ulusal hukukta özel hukuk kapsamında değerlendirilmişse burada kavramın artık medeni haklar kapsamında olup olmadığı tartışılmamaktadır⁶⁹⁶. Keza ticaret hukuku, şirketler hukuku, sigorta hukuku veya iş hukuku uyuşmazlıkları gibi özel hukuk karakteri olan uyuşmazlıklar da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi burada, uyuşmazlığın kamu hukuku ve özel hukuk karakterini dikkate alarak hangi karakter baskın ise o ölçüde değerlendirme yapmaktadır. Örneğin *Feldbrugge v. Hollanda* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sigorta uyuşmazlığının kamu ve özel hukuk karakteri olduğunu ifade ettikten sonra özel hukuk karakterinin baskın olduğunu yapmış olduğu kümülatif değerlendirme neticesinde belirtmiştir⁶⁹⁷.

Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına bakıldığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlık konularına kamulaştırma, imar planları, inşaat izinleri vb. ile ilgili davaları⁶⁹⁸, özel kişiler arasındaki işlemlerin geçerliliğine etkisi olan izin, ruhsat ve benzeri diğer kamu alanında yetki veren işlemlerle ilgili davaları⁶⁹⁹, belirli bazı ekonomik faaliyetlerde bulunabilmek için bir kamu makamınca lisans verilmesi veya lisansın geri alınması ile ilgili davaları⁷⁰⁰, bir meslek veya sanatın icrası için kamu makamlarınca verilen iznin

⁶⁹⁵ Kerem Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.53, S.1-4, 1998, s. 10.

⁶⁹⁶ Sibel İncoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, İstanbul: Beta, 2013, s. 22.

⁶⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Feldbrugge v. Hollanda*, Başvuru No:8777/79, Karar Tarihi:29.06.1986, para. 40.

⁶⁹⁸ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sporrong ve Lönnroth v. İsveç*, Başvuru No:7151/5 ve 7152/75, Karar Tarihi:23.09.1982.

⁶⁹⁹ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Ringeisen v. Avusturya*, Başvuru No:2614/65, Karar Tarihi:23.07.1973.

⁷⁰⁰ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bentham v. Hollanda*, Başvuru No:8848/80, Karar Tarihi:23.10.1985.

iptali veya askıya alınması uyuşmazlıklarını⁷⁰¹, idari işlemlerden doğan tazminat konuları⁷⁰², sosyal sigorta katkıları ile ilgili uyuşmazlıkları⁷⁰³, kamu hizmetlerinde çalışanların mali haklarına ilişkin uyuşmazlıkları⁷⁰⁴ dahil ettiği görülmektedir.

Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki genellikle idari nitelikteki davalarda olduğu gibi bir tarafın devlet olduğu davalarda da her ne kadar davanın kamusal niteliği ağır gelse de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi burada hak ve yükümlülüğün doğasına dikkat ederek medeni bir hak veya yükümlülük olup olmadığına karar vermektedir. Mahkemeye göre bu kavram geleneksel anlamda özel hukuk uyuşmazlıklarını, diğer bir ifadeyle bireyler arasındaki veya bir birey ile devlet arasında olmakla birlikte özel hukuka tabi kılınan devletin özel hukuk kişisi olarak hareket ettiği uyuşmazlıkları kapsamakta olup; bir birey ile egemen sıfatıyla hareket eden devlet arasındaki anlaşmazlıklar, mezkûr maddenin kapsamı dışında tutulacaktır. Bu bağlamda dava, bir kişi ile bir kamu makamı arasındaki bir ihtilafla ilgiliyse, kamu makamının özel bir kişi olarak mı yoksa egemen sıfatıyla mı hareket ettiği önem taşımaktadır. Ayrıca her halükârda şikâyetin bir medeni hakkın belirlenmesiyle ilgili olup olmadığının tespitinde, Mahkeme yalnızca söz konusu hakkın doğası veya niteliği doğrultusunda Mahkeme karar vermektedir⁷⁰⁵.

2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na bakıldığında “Hak Arama Hürriyeti” başlıklı 36’ncı maddede herkesin adil yargılanma hakkı olduğu ifade edilmektedir.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bir bütün olarak irdelendiğinde kanuni hakim güvencesine ilişkin 37’nci maddenin, suç ve cezalara ilişkin birtakım

⁷⁰¹ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, König v. Almanya, Başvuru No:6232/73, Karar Tarihi:28.07.1978.

⁷⁰² Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Editions Périscope v. Fransa, Başvuru No:11760/85, Karar Tarihi:26.03.1992.

⁷⁰³ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Feldbrugge v. Hollanda, Başvuru No:8777/79, Karar Tarihi:29.06.1986.

⁷⁰⁴ Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, De Santa v. İtalya, Başvuru No:27/1996/646/831, Karar Tarihi:02.09.1997.

⁷⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, König v. Almanya, Başvuru No:6232/73, Karar Tarihi:28.07.1978, para. 90.

esasları düzenleyen 38’nci maddenin, ispat hakkına ilişkin 39’uncu maddenin, temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin 40’inci maddenin, yargı yoluna ilişkin 125’inci maddenin, mahkemelerin bağımsızlığına ilişkin 138’nci maddenin, hakimlik ve savcılık teminatı ve mesleğine ilişkin 139 ve 140’inci maddelerin, duruşmaların aleniyeti ve gerekçeli karar hakkına ilişkin 141’inci madde ile mahkemelerin kuruluşuna ilişkin 142’nci maddelerin adil yargılanma hakkı kapsamındaki birtakım hak ve ilkeleri ihtiva ettiği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru incelemesinde Anayasa’nın 36’ncı maddesi adil yargılanma hakkı dayanağı olarak kilit taşı hükmünde olup; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metninden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında ifade edilen alt ilke ve hakları da mezkûr 36’ncı madde zımnen bünyesinde ihtiva etmektedir⁷⁰⁶. Bununla birlikte masumiyet karinesi gibi Anayasa’da hususi olarak düzenlenen hak ve ilkeler söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesi’nce ilgili anayasal düzenleme çerçevesinde inceleme yapılmaktadır⁷⁰⁷. Ayrıca bireysel başvuru kapsamında Anayasa’nın 36’ncı maddesi ile adil yargılanma hakkı bünyesinde değerlendirilen birtakım hakların ihlali iddialarında Anayasa Mahkemesi birlikte değerlendirme yapabilmektedir. Örneğin gerekçeli karar hakkı⁷⁰⁸, mahkemeye erişim hakkı⁷⁰⁹ gibi temel hak ve özgürlüklerde Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru incelemesi kapsamında hem ilgili spesifik düzenleme hem de Anayasa’nın 36’ncı maddesi kapsamında inceleme yapabilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6’ncı maddesi medeni hak ve yükümlülükler ile suç isnadı kapsamında sınırlandırılmışken; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda adil yargılama hakkına ilişkin 36’ncı madde ve diğer maddeler bu şekilde bir sınırlandırma getirmemektedir. Bununla birlikte bireysel başvuru yolunda Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 148’inci maddesinin 3’üncü fıkrasını dikkate almakta ve “*Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden,*

⁷⁰⁶ Sibel İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Serisi El Kitapları-4**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018, s. 14.

⁷⁰⁷ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sebğatullah Altun Başvurusu, Başvuru No:2013/1503, Karar Tarihi:02.12.2015.

⁷⁰⁸ Örnek için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aydın Görkem Kırtasiye Tem. İnş. Elk. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/24538, Karar Tarihi: 24.02.2021.

⁷⁰⁹ Örnek için bkz. Sınırlı Sorumlu Yeni Mavi Ay Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2018/8474, Karar Tarihi: 12.01.2022.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuru yoluna başvuru yapılabileceğini ifade etmekte ve medeni hak ve yükümlülük veya suç isnadı aramaktadır⁷¹⁰.

Bir ticari şirketin vergi mevzuatı kapsamında yaptırıma maruz kalması halinde medeni hak ve yükümlülüklerinin mi yoksa suç isnadının mı söz konusu olduğu, adil yargılanma hakkının vergi yaptırımlarına teşmil edilip edilmeyeceği, edilecek ise de hangi kategori kapsamında teşmil edileceği hususunda ise Anayasa Mahkemesi, *Keskinkılıç Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararı konuya ilişkin açık bir cevap vermekten uzaktır⁷¹¹. Şöyle ki; mezkûr kararda başvuru şirketi muhtasar beyanname üzerinden yapılan vergi tahakkukunun iptali sebebiyle ikame ettiği davaların aleyhine sonuçlanması sebebiyle hukuk devleti ilkesinin ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi mezkûr başvuru kapsamında mülkiyet hakkı ihlalini irdelerken başvuru konusu kararın kesinleşme tarihinin 23.09.2012 tarihinden öncesi olduğunu dikkate alarak zaman bakımından yetkisizlikle mülkiyet hakkı ihlalini kabul edilemez bulmuştur. Adil yargılanma hakkına ilişkin olarak ise kanun yolunda incelenecek hususların somut olayda maddi ve hukuki hata veya bariz keyfilik bulunmadıkça bireysel başvuruda incelenemeyeceği gerekçesiyle açıkça dayanaktan yoksunluk kararı vermiştir⁷¹².

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *E.T.Y.İ. A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketi katma değer vergisi ve vergi ziyai cezasına ilişkin ikame ettiği iptal davasının reddedildiğini, bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mezkûr kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını özetleyen Anayasa Mahkemesi'ne göre “*cezai nitelik taşımayan vergisel uyumsuzlukların, 6. maddenin güvence kapsamı dışında kalacağı sonucuna ulaşılmasında vergi aslı yönünden başvuru konusu yapılan uyumsuzlukların vergi yükümlüsü ile vergi alacaklısı konumunda bulunan taraf devlet arasında kamusal niteliği ağır basan bir uyumsuzluk olmasının ve taraf devletlerin kamusal yetkisinin sert çekirdeği içerisinde yer aldığı kabul edilmesinin rol oynadığı*

⁷¹⁰ Esra Bahar, “Türkiye Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında ‘Adil Yargılanma Hakkı’”, **Adalet Dergisi**, S.68, 2021, s. 256.

⁷¹¹ Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s.242.

⁷¹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Keskinkılıç Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2013/4413, Karar Tarihi: 21.11.2013.

*anlaşılmaktadır.*⁷¹³” Burada Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin vergi aslı ve vergi ziyai cezasının birlikte ele alındığı bütünlük davalara yönelik⁷¹⁴ içtihadından farklı olacak şekilde salt vergi aslı uyuşmazlıklarını da adil yargılanma hakkı kapsamına dahil etmiştir⁷¹⁵. Mahkemeye göre “*daha çok kamusal niteliği ağır basan bir ilişki olarak kabul edilen salt vergisel uyuşmazlıkların, başta mülkiyet hakkı olmak üzere medeni hak ve yükümlülükler alanında önemli yansımaları bulunan bir ilişki olduğu anlaşılmakta ve belirtilen tespitler çerçevesinde, vergi uyuşmazlıklarının adil yargılanma hakkına ilişkin güvenceler kapsamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır*⁷¹⁶.”

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru bankanın ihtirazi kayıtla verdiği beyannamelere ilişkin tahakkuk eden verginin iptali talebiyle ikame ettiği dava sonucunda mülkiyet hakkının ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Bu dava kapsamında yapılan inceleme neticesinde Anayasa Mahkemesi’nin vergi davalarını da adil yargılanma hakkı bağlamında ele aldığı ve vergi davalarının kamu hukuku nitelikli olup sonucu nazarı itibara alındığında özel nitelikteki hak ve yükümlülüklerle ilişkin olduğu kanaatine ulaştığı görülmektedir⁷¹⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin *Gür-Sel İnşaat San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu* kararında ise başvuru şirket, sahte fatura iddiasıyla aleyhine tanzim edilen vergi ziyai cezalı tarhiyata yönelik ikame etmiş olduğu dava neticesinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Burada vergi aslı ve vergi ziyai cezası birlikte dava edildiğinden bütünlük dava olmasına karşın Anayasa Mahkemesi bu meseleyi ele almaksızın vergi davalarının kamu hukuki nitelikli olduğundan

⁷¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.T.Y.İ. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/596, Karar Tarihi:08.05.2014, para. 27.

⁷¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Marios ve Androulla Georgiou, Başvuru No:40042/98, Karar Tarihi:16.05.2020.

⁷¹⁵ Recep Kaplan, Yunus Emre Yılmazoğlu, “AİHM ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı Açısından Vergi Uyuşmazlıkları”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.21, 2015, s. 461.

⁷¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.T.Y.İ. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/596, Karar Tarihi:08.05.2014, para. 28.

⁷¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4553, Karar Tarihi:16.04.2015, para. 68.

bahisle; sonuç itibarıyla özel nitelikteki hak ve yükümlülükleri etkilediği sonucuna varmıştır⁷¹⁸.

B. Şirketlerin Adil Yargılanma Hakkı Güvencelerinden Faydalanması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi, adil yargılanma hakkı kapsamında ele alınan birtakım hak ve ilkeleri açıkça ifade etmiş; birtakım hak ve ilkeleri ise zımni olarak madde bünyesinde bulunan içtihat eliyle kabul edilmiştir. Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın 36'ncı maddesi kapsamında gerçekleştirmiş olduğu incelemelerini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadını dikkate alarak gerçekleştirmektedir⁷¹⁹.

Bu noktada mahkemeye erişim hakkı, makul sürede yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı, aleni karar hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, gerekçeli karar hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, delillere yönelik kurallar, masumiyet karinesi adil yargılanma hakkı kapsamında ele alınmaktadır⁷²⁰. Bu noktada şirketler tarafından yapılan başvurular bağlamında adil yargılanma hakkı güvencesi kapsamının izah edilmesi ve şirketlerin hangi adil yargılanma hakkı güvencesinden faydalanabildikleri ya da hangi hakka özne olabildiklerinin incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

1. Ticari Şirketlerin Mahkemeye Erişim Hakkı

a. Genel Olarak

Mahkemeye erişim hakkı⁷²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça ifade edilmemiş olup; mezkûr Sözleşme'nin 6'ncı maddesinin zımnen bu hakkı ihtiva ettiği

⁷¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gür-Sel İnşaat Malzemeleri San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/4324, Karar Tarihi:07.07.2015, para. 35.

⁷¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Cemal Bayseferoğulları Başvurusu, Başvuru No:2013/2264, Karar Tarihi:26.02.2015, para. 44-53.

⁷²⁰ Cüneyd Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.63, 2006, s. 428-267.

⁷²¹ Schabas, **The European Convention on Human Rights...**, s. 283-287.

kabul edilmektedir⁷²². Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adil yargılanma hakkının kapsamını içtihadı aracılığıyla belirlemekte ve hakkın kapsamını içtihadı eliyle genişletmektedir⁷²³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde mahkemeye erişim hakkı ilk defa⁷²⁴ *Golder v. Birleşik Krallık* davasında dava ikame edebilme ve ikame edilen davada karar alınması yoluyla mahkemeye erişimin sağlanması şeklinde yer almıştır⁷²⁵. Bu hak, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin hem suç isnadına yönelik iddialarda hem de idarenin işlem ve eylemleri sebebiyle ileri sürülen hak iddialarında uygulama alanı bulabilmektedir⁷²⁶.

Konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na bakıldığında 36'ncı maddede tüzel kişileri ve şirketleri de kapsayacak şekilde herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Yine Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin 40'inci maddesi, yargı yoluna ilişkin 125'inci maddesi, mahkemelerin bağımsızlığına ilişkin 138'inci maddesi, temyiz mercii olarak Yargıtay ve Danıştay'ı düzenleyen 154 ve 155'inci maddeleri mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde ele alınmaktadır⁷²⁷.

Ticari şirketler mahkemeye erişim hakkı ihlali sebebiyle bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. İlgili düzenlemelerde yer alan herkes ibaresi bu noktada kâr elde etme ve kazanç dağıtma amacı taşıyan özel hukuk tüzel kişisi olan şirketleri de kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, mahkemeye erişim hakkını açıkladığı *Matset Matbaa Makine ve Malz.*

⁷²² Muhammed Kürşad Ergun, **Türk Anayasa Hukukunda Mahkemeye Erişim Hakkı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 16.

⁷²³ Dovydas Vitkauskas, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması: Uygulamacılar İçin El Kitabı**, Çev. Serkan Cengiz, Ankara:Avrupa Konseyi, 2018, s. 31.

⁷²⁴ Schabas, **The European Convention on Human Rights...**, s. 264.

⁷²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Golder v. Birleşik Krallık*, Karar Tarihi:4451/70, Karar Tarihi:21.02.1975, para. 26-35.

⁷²⁶ Sezin Aktepe Artık, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin, 2014, s. 74-75.

⁷²⁷ Gökhan Çayan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.28, 2016, s. 237.

San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu kararında mahkemeye erişim hakkını; niza konusu bir hususu yargı organı önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir surette karara bağlanmasını istemek olarak ifade etmiştir⁷²⁸.

Anayasa Mahkemesi bir kişinin yargıya başvurmasını engelleyen yahut mahkeme kararını anlamsız hâle getiren, kararı önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlama söz konusu olduğunda mahkemeye erişim hakkının ihlal edilebileceği değerlendirmesinde bulunmuştur⁷²⁹. Garanti Bankası A.Ş. tarafından Anayasa Mahkemesi'nde ikame edilen bir bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi mahkemeye erişim hakkının şirketler için uygulanabilirliği hususunda bir beis görmemiş, mezkûr başvuru kapsamında dava ikamesi veya kanun yoluna başvuru sürelerinin açık ve öngörülebilir olmasının hukuki belirlilik ilkesinin bir gereği olduğunu, salt süre belirlenmesinin kural olarak mahkemeye erişim hakkı ihlali teşkil etmeyeceğini, bununla birlikte süre şartının açıkça hatalı uygulanması yahut mahkeme tarafından yapılan hatalı hesaplama sebebiyle başvuru kanun yoluna başvurmaması durumu hasıl olmuş ise burada mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşılabileceği değerlendirilmiştir⁷³⁰.

Anayasa Mahkemesi içtihadı kapsamında açıkça ifade edilmektedir ki; mahkemeye erişim hakkı, yargı mercilerine başvuruya ilişkin etkili bir sistemin mevcudiyetini ve dava ikame etmek isteyen gerçek ve tüzel kişilerin mahkemelere ulaşmasında açık, pratik ve yeterli fırsatların somut olarak mevcut olmasını gerektirmektedir. Zira hukuki düzenlemeler yahut pratikteki belirsizlikler, kişilerin mahkemeye erişim hakkını ihlal eder mahiyette olabilmektedir⁷³¹.

Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına gerekse Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadına bakıldığında her iki mahkemeye mahkemeye erişim hakkının sınırsız bir hak olmadığı, kural olarak

⁷²⁸ Benzer nitelikteki diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru Numarası:2014/5093, Karar Tarihi:25.10.2017, para. 38.

⁷²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Matset Matbaa Makine ve Malz. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/19070, Karar Tarihi:01.02.2017, para. 39.

⁷³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2013/4553, Karar Tarihi:16.04.2015, para. 42.

⁷³¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2012/855, Karar Tarihi:26.06.2014, para. 19.

sınırlandırılabilen bir hak olduğunun ifade edildiği görülmektedir⁷³². Bununla birlikte mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması söz konusu olduğunda sınırlandırmanın hakkın özünü zedeleyecek nitelikte olmaması, meşru bir amaca matuf olması, ölçülü olması ve başvurucuya ağır bir yük getirmemesi sınırlandırmanın hukuka uygunluğu açısından önem arz etmektedir⁷³³.

b. Adi Şirketlerin Mahkemeye Erişim Hakkı Sorunu

Adi şirketlerin tüzel kişiliği olmaması sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunamamasının mahkemeye erişim hakkı ihlali teşkil edip etmeyeceği meselesi öğretide tartışmalara sebebiyet vermektedir. Tezimizin ikinci bölümünde izah edildiği üzere Türk Hukukunda adi şirketlerin tüzel kişiliği bulunmamakta ve organları aracılığıyla adi şirketlerin temsili mekanizması söz konusu olamamaktadır⁷³⁴.

Konuya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi kapsamında bireysel başvuruda bulunabilmek için ulusal hukuklardaki tüzel kişilik müessesesinin dikkate alınmadığını ifade etmemiz hatalı olmayacaktır. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Canea Katolik Kilisesi v. Yunanistan* davası kararında Mahkeme, başvurucu kilisenin, Yunan Medeni Kanunu'nda öngörülen tüzel kişilik elde etmek için gerekli formaliteleri yerine getirmemiş olması sebebiyle davasının reddinin başvurucu kilisenin mahkemeye erişim hakkının özünü zedelediğini ifade etmiştir⁷³⁵. Mezkûr kararına paralel olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *La Ligue du Monde Islamique ve Organisation Islamique Mondiale du Secours Islamique v. Fransa* kararında bir derneğin adresini idareye bildirmemesi

⁷³² Örnek için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Ashingdane v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:8225/78, Karar Tarihi:28.05.1985, para. 57; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2)*, Başvuru Numarası:2014/5093, Karar Tarihi:25.10.2017, para. 40.

⁷³³ Ahmet Ekinci, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvurularında Mahkemeye Erişim Hakkı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XVII, S.3-4, 2014, s. 830-832.

⁷³⁴ Bilgili, Demirkapı, **Şirketler Hukuku**, s. 40.

⁷³⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Canea Katolik Kilisesi v. Yunanistan*, Başvuru No:143/1996/762/963, Karar Tarihi:16.12.1997, para. 40-42.

sebebiyle dava ve taraf ehliyetinin olmamasına sebebiyet vermesinin mahkemeye erişim hakkı ihlali teşkil edeceğini ifade etmiştir⁷³⁶.

Bununla birlikte 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesinin 2'nci fıkrası uyarınca özel hukuk tüzel kişiliğine sahip hukuk kişileri tarafından bireysel başvuruda bulunulmasının mümkün olduğu dikkate alındığında, bu düzenlemeden adi şirketlerin tüzel kişiliklerinin bulunmaması sebebiyle bireysel başvuruda bulunamayacakları anlaşılmaktadır. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nce adi şirketlerin mahkemeye erişim hakkı öznesi olarak görülmeyeceğini söylemek hatalı olmayacaktır.

Bu noktada adi şirket statüsündeki *joint venture* niteliğindeki iş ortaklıklarının Türk hukukunda kurumlar vergisi mükellefi olabilmeleri⁷³⁷, adi ortaklıkların katma değer vergisi mükellefi olabilmeleri ve defter tutma, belge düzenleme gibi birtakım mükellefiyetlere sahip olabilmeleri durumları dikkate alındığında, adi ortaklığın dava ve taraf ehliyeti olmadığının kabulünün mahkemeye erişim hakkı ihlali olarak kabul edilebileceği ileri sürülebilir. Zira burada adi şirketi oluşturan ortakların birlikte hareket etmeleri elzem olup; ortaklardan birisinin dava ikame etmemesi halinde diğer ortağın da yerel mahkemeler önünde hak araması mümkün olmayacak, bu da mahkemeye erişim hakkının ihlaline sebebiyet verebilecektir⁷³⁸.

c. Haksız Çıkma Halinde Uygulanan Yaptırımlarının Hukukiliği Sorunu

Kanun koyucu, kamu gücü tarafından tanzim olunan birtakım işlemlere karşı dava açıldığı takdirde dava yükünün oluşmaması, tesis olunan işlemlere karşı haksız itirazların engellenmesi, ilgililerin menfaatlerinin korunması gibi meşru amaçlar güderek ilgililere birtakım yaptırımlar uygulayabilmektedir. Örneğin, 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun'un 58'inci maddesi uyarınca

⁷³⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, La Ligue du Monde Islamique ve Organisation Islamique Mondiale du Secours Islamique v. Fransa, Başvuru No: 36497/07 ve 37172/05, Karar Tarihi: 15.01.2009, para. 58.

⁷³⁷ Nazim İslamov, **Joint Venture**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Ticaret Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 32-35.

⁷³⁸ Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s. 250-251.

ödeme emrine yönelik itiraz halinde ek mali külfet, 2004 Sayılı İcra İflas Kanunu 134'üncü maddesince tanzim olunan disiplin para cezası, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 102'nci maddesi kapsamında tanzim olunan idari para cezasına karşı ikame edilen davada haksız çıkılması halinde erken ödeme sebebiyle yapılan indirimin haksız çıkan taraftan tahsili⁷³⁹ gibi düzenlemeler kanun koyucunun bu yöndeki iradesini göstermektedir.

6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun'un 58'inci maddesi uyarınca mezkûr kanun kapsamında düzenlenen ödeme emrine itiraz edilmesi halinde itirazında tamamen veya kısmen haksız çıkan borçluya itirazın reddedildiği miktarın yüzde onu oranında bir mali külfet yüklenmekte idi. Söz konusu düzenleme Anayasa Mahkemesi'nin 2021/119 Esas 2022/48 Karar numaralı 21.04.2022 tarihli iptal kararı ile iptal edilmiş olmakla birlikte⁷⁴⁰; konuya ilişkin bireysel başvuru

⁷³⁹ Bununla birlikte, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 102'nci maddesi'nde yer alan "...Ancak Kurumca veya mahkemece Kurum lehine karar verilmesi halinde, daha önce tahsil edilmemiş olan dörttebirlik ceza tutarı, 89 uncu maddenin ikinci fıkrası hükmü de dikkate alınarak tahsil edilir." cümlesi Anayasa Mahkemesi'nce "Kanun koyucu, idarî para cezalarının Sosyal Güvenlik Kurumuna itiraz edilmeden veya yargı yoluna başvurulmadan önce tebliğ tarihinden itibaren onbeş gün içinde peşin ödenmesi halinde, bunun dörtte üçünün tahsil edilmesini öngörmüş ve peşin ödemenin idarî para cezalarına karşı yargı yoluna başvurma hakkını etkilemeyeceğini belirtmiştir. Peşin ödeme halinde para cezasının dörtte üçünün tahsil edilmesi, peşin ödemenin özendirilmek suretiyle alacağın bir an önce tahsili amacını gütmektedir. Peşin ödeme sonrasında idarî para cezasına karşı idareye itiraz veya yargı yoluna başvurulması ve bu başvurunun reddine karar verilmesi durumunda, daha önce tahsilinden vazgeçilmiş olan dörtte birlik ceza tutarının tahsil edileceğinin öngörülmesi, bu cezalara karşı hak arama özgürlüğünü kullanan kişilere bir tür yaptırım uygulanması sonucunu doğurmaktadır. Peşin ödedikleri idarî para cezası tutarı dışında yeni bir ödeme ile yükümlü kılınmaları, kişilerin bu cezalara karşı itiraz veya dava yoluna başvurmalarını caydırıcı bir nitelik taşımaktadır. Peşin ödeme sonrası itiraz yoluna başvurulmadığı ya da dava açılmadığı takdirde idarece hiçbir zaman istenilemeyecek olan bir tutarın bu yollara başvuran ve başvurusu reddedilen kişilerden tahsil edileceğinin öngörülmesi, hak arama özgürlüğünün ihlaline yol açan açık bir müdahaledir." gerekçesiyle iptal edilmiştir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 2013/40 E., 2013/139 K. sayılı 28.11.2013 tarihli kararı.

⁷⁴⁰ Söz konusu karar için bkz. Resmi Gazete, Tarih:02.08.2022, Numara:31911. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi mezkûr iptal kararında haksız çıkma zammına ilişkin kuralın belirli, ulaşılabilir ve öngörülebilir nitelik taşıdığını ve mülkiyet hakkının sınırlandırılması açısından kanunilik şartını ve meşru amaç şartını taşıdığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Mahkemeye göre sınırlamanın meşru bir amaca dayanması kâfi olmayıp aynı zamanda sınırlamanın ölçülülük ilkesine de uygun olması zaruridir. Ölçülülük ilkesi ise bilindiği üzere elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkedен oluşmaktadır. Burada yürütmenin durdurulması kararı tesis edilmediği müddetçe ödeme emrine karşı dava açılması tahsil işlemlerini durdurmadığından ve idare kamu alacağının tahsili işlemlerine devam ettiğinden, söz konusu kuralın, gereksiz yere dava açılmasının zorlaştırılması suretiyle kamu alacağının tahsilinin sürüncemede bırakılmaması şeklindeki amacın gerçekleştirilmesi için elverişli değildir. Keza tarh işlemine dair mahkemelerde yargı süreci devam etmekte iken dava ikamesi sebebiyle kamu alacağının yüzde 10'u oranında zamlı olarak tahsilinin son çare ve hakka en az müdahale teşkil eden araç olarak kabul edilemez. Bu noktada mezkûr haksız çıkma zammına ilişkin kural gereklilik ölçütüne de uygun değildir. Keza burada kamusal yarar ile kamu borçlularına yüklenen külfet arasında orantısızlık da mevcuttur. Ayrıca söz konusu kural Anayasa Mahkemesi'ne göre hak arama özgürlüğünü de sınırlamaktadır. Bkz. Anayasa Mahkemesi, 2021/119 E. 2022/48 K. Numaralı 21.04.2022 tarihli kararı.

kararları da tezimiz açısından önem taşımaktadır. Söz konusu haksız çıkma zammına ilişkin kural öncesinde norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmiş; Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde burada yargı yoluna ilişkin bir kapanma durumunun söz konusu olmadığı, hak arama hürriyetine yönelik bir engel teşkil edilmediği sonucuna varmış idi⁷⁴¹. Söz konusu karara yönelik olarak öğretide de başta hak arama hürriyeti ve mülkiyet hakkı olmak üzere temel hak ve hürriyetler perspektifinden anayasaya aykırılık olduğu düşüncesi mevcut idi⁷⁴². Bununla birlikte mezkûr 21.04.2022 tarihli kararı ile Anayasa Mahkemesi *Yıldız Eker Başvurusu* kararı kapsamında ihalenin feshi davasının reddedilmesi ve ihale bedelinin yüzde onu oranında para cezası tanziminin adil yargılanma hakkı ihlali teşkil ettiğine yönelik bireysel başvuru içtihadına⁷⁴³ paralel bir şekilde karar tesis etmeyi tercih etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin 2021/119 Esas 2022/48 Karar numaralı 21.04.2022 tarihli iptal kararı sonrasında tesis etmiş olduğu *Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş. Başvurusu* kararında ödeme emrine karşı açılan davada haksız çıkma yaptırımı mahiyetindeki zammın tahsili sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği incelemesinde hak arama hürriyetine değinmeksizin haksız çıkma zammının elverişli, gerekli ve orantılı olmadığından bahisle başvuru şirketin mülkiyet hakkını ihlal ettiği neticesine varmıştır⁷⁴⁴.

Konuya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. v. Türkiye* davası kararında 2004 Sayılı İcra İflas Kanunu'nun 134'üncü maddesi kapsamında tanzim olunan disiplin para cezası⁷⁴⁵ meselesini ele almıştır. Mezkûr düzenleme uyarınca ihalenin feshi talebinin icra mahkemesince reddine karar verilmesi halinde icra mahkemesinin ihalenin feshini talep edeni feshi talep edilen ihalenin bedelinin yüzde onuna kadar para cezasına mahkûm edeceği

⁷⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 2009/83 E. 2011/29 K. 03.02.2011 tarihli kararı.

⁷⁴² Fatih Saraçoğlu, Rana Dayıoğlu Erul, "Kamu Alacaklarında Haksız Çıkma Zammı Uygulaması ve Anayasa'ya Aykırılığının Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S.1., 2019, s. 146-149.

⁷⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldız Eker Başvurusu, Başvuru No:2015/18872, Karar Tarihi: 22.11.2018, para. 68-77.

⁷⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/4408, Karar Tarihi: 18.05.2022.

⁷⁴⁵ Mezkûr düzenleme Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davasına konu olmuş; Anayasa Mahkemesi mezkûr düzenlemenin ihalenin sürüncemede bırakılması, ihaleye olan güvenin korunması gibi amaçları taşıdığını ifade ederek düzenlemeyi anayasaya uygun bulmuştur. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 2012/68 Esas 2012/182 Karar numaralı 22.11.2012 tarihli kararı.

düzenlenmiştir⁷⁴⁶. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuru şirketin ilgili mevzuat kapsamında disiplin para cezasına çarptırılmasına ilişkin olarak para cezasının miktarının, somut olay ışığında bir ticari şirketin mahkemeye erişim hakkından yararlanıp yararlanmadığını belirlemede önemli bir faktör olarak kabul etmiştir. Söz konusu başvuruya konu olayda kullanmış olduğu krediyi ödeyemeyen başvuru şirket aleyhine başlatılan icra takibi kapsamında şirkete ait bir taşınmaz icra vasıtasıyla satılmış ve şirket ilgili satışa karşı ihalenin feshi davası ikame etmiştir. İkame edilen davanın reddi sonucunda şirket, feshi talep olunan ihale bedelinin yüzde onu tutarında para cezasına çarptırılmıştır. Mahkemeye göre yaşanabilecek gereksiz gecikmelerin önlenilmesi amacıyla bu şekilde bir para cezası tanzimi meşru bir amaç taşımaktadır. Bununla birlikte ulusal hukuk düzeninde para cezasının ne şekilde düzenlendiği önem arz etmektedir. Mahkemelerin para cezasını uygulamasının zorunlu olup olmadığı, uygulama veya miktar hususunda ulusal yargı mercilerinin takdir yetkisine sahip olup olmadığı ve kanunda üst sınırın belirlenip belirlenmediği ve somut olayda uğranılan para cezasının miktarı, para cezasının hukuka uygunluğu açısından önem taşımaktadır. Kayda değer bir miktarda para cezası söz konusu olması halinde bu durum meşru amaca yönelik kabul edilemeyecektir. Mahkeme mezkûr kararında son tahlilde başvuru şirket aleyhine tanzim olunan tutarın 140.000,00-Euro meblağında olduğunu dikkate alarak başvuru şirketin mahkemeye erişim hakkının kısıtlanmasının meşru amaç ile uyumlu olmadığından hareketle ihlal tespitinde bulunmuştur⁷⁴⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, yukarıda zikredilen *Yıldız Eker Bireysel Başvurusu* kararında, başvuru aile konutu mahiyetindeki taşınmazın ihale yoluyla satışı akabinde ikame etmiş olduğu ihalenin feshi davasının aleyhine sonuçlanması ile birlikte İcra İflas Kanunu 134'üncü maddesince tanzim olunan disiplin para cezasının özel hayatın ve ailenin korunması hakkı ile adil yargılanma hakkı ihlaline sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Mahkeme yapmış olduğu inceleme neticesinde ihalenin feshi davası ikame eden tarafa davanın aleyhine neticelenmesi halinde para cezası tanziminin kural olarak mahkemeye erişim hakkı ihlal etmeyeceğini ifade etmiş; burada maddi külfetin somut olay ışığında değerlendirilmesi

⁷⁴⁶ Ömer Çon, **İhalenin Feshi (İcra İflas Kanunu Madde 134)**, 1. Baskı, Ankara: Yetkin, 2021, s.135.

⁷⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No:20577/05, Karar Tarihi:22.10.2013, para. 24-34.

gerektiğini ifade etmiştir. Somut olayda 1.758.000,00-TL tutarlı ihalenin feshi sebebiyle ikame edilen davada başvuru ev hanımının 175.800,00-TL para cezasına çarptırılmasının ihale alacaklısının menfaati ile başvuru ev hanımının ihalenin feshi davası ikamesindeki menfaati arasında ölçülü bir müdahale teşkil etmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Zira başvuru ev hanımıdır, herhangi bir geliri bulunmaktadır ve ihale konusu taşınmaz başvuru ev hanımının aile konutudur. İlgili düzenlemede hâkime bir takdir yetkisi verilmemiş, herhangi bir üst sınır gözetilmemiş ve derece mahkemelerine herhangi bir esneklik de kanun koyucu tarafından tanınmamıştır. Mahkeme bu değerlendirmeler çerçevesinde başvuru gerçek kişinin mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği kanaatine varmıştır⁷⁴⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Başvurusu* kararında bir vakfın ihalenin feshi davası nedeniyle 78.000,00-TL para cezasına çarptırılmasını *Yıldız Eker Başvurusu* kararı ile benzer gerekçelerle mahkemeye erişim hakkına aykırı bulmuştur⁷⁴⁹.

Konuya ilişkin olarak *Erem Yapı İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında Mahkeme, bir şirket tarafından yapılan başvuruda şirketin yerel mahkemelerde ikame etmiş olduğu ihalenin feshi davasının reddedilmesi sebebiyle para cezasına çarptırılmasının mahkemeye erişim hakkının ihlali olup olmadığını değerlendirmiş, burada gerçek kişi başvuru – tüzel kişi başvuru ayrımı yapmaksızın *Yıldız Eker Başvurusu* kararına atıfla somut olayda başvuru şirketin mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁷⁵⁰. Her ne kadar İcra İflas Kanunu 134'üncü maddesince hâkime takdir yetkisi verilmemiş, tanzim edilecek cezada üst sınır belirlenmemiş ve derece mahkemelerine esneklik sağlanmamış olsa da bu gerekçelerin yan gerekçe olarak kabul edilebileceği, somut olayda bir şirket başvuru ev hanımının mezkûr düzenleme sebebiyle maruz kaldığı para cezasının makul bir meblağ olarak kabul görülmesi halinde ise hak arama hürriyetine müdahalenin hukuka aykırı olmadığı sonucuna varılabileceği kanaatindeyiz. Zira Mahkeme uygulaması her

⁷⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldız Eker Başvurusu, Başvuru No:2015/18872, Karar Tarihi:22.11.2018, para. 63-77.

⁷⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Başvurusu, Başvuru No:2016/738, Karar Tarihi:04.07.2019, para. 47-55.

⁷⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erem Yapı İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2021/63867, Karar Tarihi: 01.02.2023, para. 3.

ne kadar haksız çıkma yaptırımlarına ticari şirketlerin maruz kalması halinde benimsenen tutumun gerçek kişilere karşı yapılan değerlendirmeler ile paralel olduğunu gösterse de her bir başvuru özelinde ölçülülük değerlendirmesi yapılması daha sağlıklı olacaktır. Nitekim *Yıldız Eker Başvurusu* kararında benimsenen yaklaşımın bir özel hukuk tüzel kişisi olan *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Başvurusu* kararında da uygulandığı düşünüldüğünde, somut olay çerçevesinde bir ticari şirketin maruz kaldığı yaptırımın ölçülülüğü de dikkate alınarak karar verileceğini söylemek hatalı olmayacaktır.

2. Ticari Şirketlerin Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Geciken adaletin esasında adalet olmayacağı düşüncesi⁷⁵¹ ile yakın ilişkide olan makul sürede yargılanma hakkı hem hukuk hem de ceza yargılamaları için uygulama alanı bulmaktadır⁷⁵². Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin ilk fıkrasında herkesin davasını makul bir süre içerisinde görülmesini isteme hakkına sahip olduğu açıkça ifade edilmiştir. Burada herkes ibaresinin kullanılması ile hakkın kapsamına tüzel kişilerin ve ticaret şirketlerinin de girdiğini söylemek hatalı olmayacaktır. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına bakıldığında şirketlerin de makul sürede yargılanma haklarının ihlali gerekçesiyle bireysel başvuru yoluna gittikleri görülmektedir⁷⁵³.

Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Alithia Publishing Company v. Kıbrıs* kararında asılsız haber yapmış olduğu gerekçesiyle başvuru şirkete karşı ikame edilen davada yerel mahkemenin dava ikamesinden yaklaşık on bir yıl sonra karar verilmesini⁷⁵⁴, *Amat-G Ltd ve Mebaghishvili v. Gürcistan* davasında bir şirket lehine verilen bir kararın ilgili idarece beş yıl sekiz ay boyunca icra edilmemesini⁷⁵⁵,

⁷⁵¹ Tania Michelle Sourdin, Naomi Bustyner, "Justice Delayed is Justice Denied", *Victoria University Law and Justice Journal*, S.4, 2014, s. 46.

⁷⁵² Ayşe Özkan Duvar, "Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 68, S.1, 2019, s. 289.

⁷⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Impar Limited v. Litvanya*, Başvuru No:13102/04, Karar Tarihi:05.01.2010, para. 25-28; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Skandinavisk Metallförmedling AB v. İsveç*, Başvuru No:34805/97, Karar Tarihi: 09.10.1998; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Starn Greek Refineries v. Yunanistan*, Başvuru no:13427/87, Karar Tarihi:09.12.1994, para. 52-56.

⁷⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Alithia Publishing Company v. Kıbrıs*, Başvuru No:53594/99, Karar Tarihi:11.07.2002, para. 35-39.

⁷⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Amat-G Ltd ve Mebaghishvili v. Gürcistan*, Başvuru No:2507/03, Karar Tarihi:27.09.2005, para. 49.

Comingersoll v. Portekiz davasında senet alacağını tahsil edemeyen şirketin ulusal makamlar önünde ikame etmiş olduğu davanın yaklaşık olarak on yedi yıl altı aydır sürmesini⁷⁵⁶ makul sürede yargılanma hakkı ihlali teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141'inci maddesinin son fıkrası da davaların en az giderle ve mümkün olan en kısa sürede karara bağlanmasının yargının görevlerinden olduğunu ifade ederek makul sürede yargılanma hakkına ilişkin bir düzenleme ihtiva etmektedir⁷⁵⁷. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nce de şirketler makul sürede yargılanma hakkının öznesi olabilmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin, *Doğal Tarım Ürünleri Gıda Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru aleyhine ikame edilen itirazın iptali davasının uzun sürmesi ve davada hata yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi'nin yapmış olduğu inceleme neticesinde, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin yargılamalarda makul olarak nitelendirilebilecek sürenin tespitinde başlangıç kabul edilecek tarihin davanın açılış tarihi, makul olarak nitelendirilebilecek sürenin sonu olarak da muhakemenin bittiği ya da karar verilmediyse bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi'nin kararını verdiği tarih olarak ifade edilmiştir⁷⁵⁸. Keza burada yargılamanın kompleksliği, uyuşmazlık için öngörülen kanun yolları, yargılama sırasında tarafların ve başvuru tutumu, başvuru dava sürecinin sonuçlandırılmasındaki menfaati gibi hususlar dikkate alınarak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine karar verileceği görülmektedir. Bu

⁷⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Comingersoll v. Portekiz*, Başvuru No:35382/97, Karar Tarihi:06.04.2000, para. 18-25.

⁷⁵⁷ Sıla Tatlıdil, "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı-Sürenin Aşılması ve Sonuçları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.143, 2019, s. 12.

⁷⁵⁸ Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi vergi aslı ve vergi ziyaının aynı davaya konu olduğu durumlarda makul sürenin tespitinde tahakkukun başvuru şirkete tebliğ tarihini esas almaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Dese Örme Tekstil Sanayi ve Dış Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında "makul süre değerlendirmesinde sürenin başlangıcı, kural olarak uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı; başka bir deyişle davanın ikame edildiği tarih olmakla beraber bazı özel durumlarda girişimin niteliği göz önünde bulundurularak uyuşmazlığın ortaya çıktığı daha önceki bir tarih başlangıç tarihi olarak kabul edilebilmektedir Somut başvuru açısından benzer bir durum söz konusu olup makul süre değerlendirmesinde dikkate alınacak zaman diliminin başlangıç tarihi, başvurucuya tahakkukun tebliğ edildiği" tarihi esas alarak makul süre değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Dese Örme Tekstil Sanayi ve Dış Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No:2013/8986, Karar Tarihi:31.03.2016, para. 43.

bilgiler ışığında Mahkeme başvuruya konu yargılama için 6 yıl 10 aylık sürenin makul olmadığı gerekçesiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği neticesine varmıştır⁷⁵⁹. Başka bir davada da motorlu taşıtlar vergisini ödemediği gerekçesiyle haczedilen taşınırının satışına ilişkin gerçekleşen ihalenin feshine ilişkin ikame edilen davanın 5 yıl 10 ay sürmesi de Anayasa Mahkemesi'nce makul bulunmamıştır⁷⁶⁰.

Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu kapsamında başvuru şirket, patentten doğan haklarına karşı gerçekleştirilen tecavüzün men'i ve tazminat talepli ikame etmiş olduğu davanın aktif dava ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle reddi sebebiyle mahkemeye erişim hakkının ve yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise burada benzer davaların da ne kadar sürede sonuçlandığını dikkate almış, bireysel başvuruya konu davada 5 yıl 1 ay 26 günlük yargılama süresinin makul olarak kabul edilemeyeceği değerlendirmesinde bulunmuştur⁷⁶¹.

Konuya ilişkin diğer bir örnek ise idari yargıda ikame edilen ödeme emrinin iptali davasına yöneliktir. Başvuru şirketin kendisi adına düzenlenen ödeme emrinin iptali istemiyle idare mahkemesinde ikame etmiş olduğu davada, yargılamanın halen devam ettiğini ve makul sürede sonuçlandırılmadığını ifade ederek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürdüğü *Özeyyüpoğlu Tekstil Nak. Gıda Tarım İnş. Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında mahkeme mezkûr davanın 8 yılı aşkın süredir devam etmesi neticesinde başvuru şirketinin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği neticesine varmıştır⁷⁶². Yine başka bir Anayasa Mahkemesi kararında, bir bankanın ihtirazi kayıtla vermiş olduğu beyannameye istinaden tahakkuk eden verginin iptali amaçlı ikame etmiş olduğu davanın 10 yıl 8 ay sürmesinin makul sürede yargılanma hakkı aleyhine olduğu ifade edilmiştir⁷⁶³.

⁷⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Doğal Tarım Ürünleri Gıda Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/28074, Karar Tarihi:18.11.2020, para. 15-18.

⁷⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/5016, Karar Tarihi:16.04.2015, para. 89.

⁷⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2014/13214, Karar Tarihi:22.11.2017, para. 27-30.

⁷⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özeyyüpoğlu Tekstil Nak. Gıda Tarım İnş. Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/7044, Karar Tarihi:22.06.2015, para. 31.

⁷⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4553, Karar Tarihi:16.04.2015.

İş kazası sebebiyle ikame edilen maddi ve manevi tazminat davasının on bir yıldan fazla sürmesi⁷⁶⁴, elektrik şirketlerinden haksız tahsis edilen iletim sistem kullanım bedelinin iadesi yargılamasının 7 yıl 3 ay sürmesi⁷⁶⁵, terörle mücadele kapsamında uygulanan kamu gücü nedeniyle uğranılan zararın tazminine yönelik ikame edilen davanın 8 yıl 5 ay sürmesi⁷⁶⁶ adil yargılanma hakkının ihlali olarak kabul edilmiştir.

3. Ticari Şirketlerin Aleni Yargılanma ve Aleni Karar Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 6'ncı maddesi, medeni haklar veya yükümlülükler ile herhangi bir cezaya ilişkin yargılama kapsamında duruşma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu düzenleme ile kamudan uzak bir şekilde yargılamanın gerçekleştirilmesinin engellenmesi ve adalete güvenin tesis edilmesi hedeflenmektedir⁷⁶⁷. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre de aleni yargılanma ve aleni karar hakları, yargının halk tarafından denetlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır ve böylelikle keyfiliğe karşı temel bir güvence oluşturmaktadır⁷⁶⁸.

Usulüne uygun bir duruşma bilhassa ceza davalarında önem taşımaktadır. Davadaki tarafların birbirlerini dinleme, kendi savunmaları kapsamında ifade verme, aleyhindeki delilleri dinleme ve tanıkları sorgulama fırsatıyla birlikte aynı zamanda davasını üçüncü kişilere dinletebilme hakkını da pratiğe dökkebildiği oturumlar duruşma olarak kabul edilmektedir⁷⁶⁹. Duruşmanın kamuya açık olmasının varoluş nedeni, görülmekte olan bir davanın taraflarının yargılama sırasında etkisini gördükleri adalet yönetiminin kamu denetimine tabi olmasını sağlamaktır. Böylelikle yargıya olan güvenin tesisi de hedeflenmektedir.

⁷⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/1660, Karar Tarihi:15.10.2014, para. 74.

⁷⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bis Enerji Elektrik Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/11933, Karar Tarihi:06.07.2017, para. 39.

⁷⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Vangölü Turizm Seyahat ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/4258, Karar Tarihi:12.01.2017, para. 28.

⁷⁶⁷ Başar Başaran, "Aleni Yargılanma Hakkı" **Mevzuat Dergisi**, S.15, 1999, s.2.

⁷⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Raza v. Bulgaristan, Başvuru No:31465/08, Karar Tarihi:11.02.2010, para. 53.

⁷⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jussila v. Finlandiya, Başvuru No:73053/01, Karar Tarihi:23.11.2006, para. 40.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin 1'inci paragrafının lafzına rağmen, içtihat irdelendiğinde bu hakkın mutlak olmadığı ve yargılama prosedürünün tamamen yazılı olabileceği, yazılı materyallerle makul bir değerlendirmenin mümkün olduğu yahut güvenlik gerekçesiyle vuku bulan kimi durumlarda duruşma yapılmasından vazgeçilebileceği görülmektedir⁷⁷⁰. Bununla birlikte duruşma yapılmasından vazgeçilmesi için somut olayın şartları kapsamında inceleme yapılması zaruridir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Coorplan-Jenni GmbH ve Hascic v. Avusturya* davasında Mahkeme, başvuru şirketin ulusal mahkemelerde duruşma talep etmesine rağmen duruşma yapılmaması sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını irdelerken, duruşmadan vazgeçmeyi haklı kılan istisnai koşullar olmadıkça başvuru şirketin, ilke olarak, davasını incelemek için ilk ve tek mahkeme önünde halka açık sözlü duruşma yapma hakkına sahip olduğunu belirtmiş, yargılamaların münhasıran hukuki veya oldukça teknik meselelerle ilgili olduğu davalarda istisnaen duruşma yapılamayabileceğini ifade etmiştir. Halbuki mezkûr başvuruya konu başvuru gerçek kişiye vize verilmemesi sebepli olayda ulusal mahkemeler önündeki yargılamanın konusu, duruşma yapma yükümlülüğünden vazgeçilmesini haklı kılacak kadar yüksek düzeyde teknik veya münhasıran hukuki nitelikte olmamaktadır ve başvuru gerçek kişinin çalıştığı başvuru şirketin adil yargılanma hakkı bu sebeple ihlal edilmiştir⁷⁷¹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin 1'inci paragrafı ayrıca aleni karar hakkını da ihtiva etmektedir. Böylelikle, yargılama sonunda verilen kararın kamuya açıklanması sağlanmaktadır. Bununla birlikte mezkûr hak ilave bir hak olup; duruşmanın aleniyeti ilkesine aykırı hareket edildiği durumlarda duruşmaların kamuya açık yapılması zorunluluğunun yerine geçemeyecektir. Diğer bir ifade ile bir mahkeme kararının kamuya açıklanması, aleni yargılanma hakkının ihlal ettiği bir yargılama prosedürünü hukuka uygun kılmayacaktır⁷⁷².

⁷⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Göç v. Türkiye, Başvuru No:36590/97, Karar Tarihi:11.07.2002, para. 47.

⁷⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Coorplan-Jenni GmbH ve Hascic v. Avusturya, Başvuru No:10523/02, Karar Tarihi:27.07.2006, para. 63-65.

⁷⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Artyomov v. Rusya, Başvuru No:14146/02, Karar Tarihi:27.05.2010, para. 109.

Konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141'inci maddesinde duruşmaların herkese açık olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte aleni yargılanma hakkı mutlak bir hak olmayıp genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde duruşmaların tamamı veya bir kısmı umuma kapalı yapılabilecektir⁷⁷³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Ülkem İnşaat Madencilik Ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında idari para cezasının iptali talebiyle ikame edilen davada başvuru şirketi talep etmesine rağmen duruşma yapılmadan karar verilmesi sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde öncelikle yerel mahkemede görülen davanın idari para cezasına ilişkin olduğunu tespit etmiş ve başvuru şirketin şahsi özellikleri yahut fiilleri gibi duruşma yapılmasını gerekli kılacak bir durumun somut olayda bulunmadığının altını çizmiştir. Mahkemeye göre “*adil yargılanma hakkının güvencelerinin ceza hukukunun çekirdeğini oluşturan konularda daha katı bir biçimde uygulanması gerekirken bu kategoriye girmeyen ve gerek koruduğu hukuki menfaat gerekse de öngördüğü yaptırım itibarıyla daha hafif nitelikteki dava kategorilerine mutlak surette en katı hâliyle uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple ceza alanındaki her davada duruşma yapılmasının gerekli olmayabileceği kabul edilmelidir.*”⁷⁷⁴ Somut başvuru ise ceza hukukunun geleneksel kategorilerine ait olmayan idari para cezasına ilişkin olup; dosya üzerinden yapılan sınırlı veya şekli bir inceleme muhakemenin hakkaniyetini zedeler mahiyette değildir. Bu sebeple başvuru şirketin adil yargılanma hakkına yönelik iddiası açıkça dayanaktan yoksun olma sebebiyle kabul edilemez bulunmuştur⁷⁷⁵.

Esdemir Nakliye İnşaat Petrol Taahhüt Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu'nda ise başvuru şirketi ikame etmiş olduğu alacak davasının yerel mahkemede reddi sonrasında yapılan temyiz incelemesi kapsamında duruşma yapılmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

⁷⁷³ Günce Arıntaş, “Duruşmanın Aleniyeti İlkesi ve Sınırlandırılması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 71, S.1, 2022, s. 418-425.

⁷⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Ülkem İnşaat Madencilik ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/12578, Karar Tarihi:08.09.2021

⁷⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Ülkem İnşaat Madencilik ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/12578, Karar Tarihi:08.09.2021, para. 38-39.

Anayasa Mahkemesi ise yerel muhakeme sırasında duruşma yapıldığını dikkate alarak temyiz aşamasında duruşma yapılmamasının aleni yargılanma hakkına aykırılık teşkil etmeyeceğini, kanun yolu incelemesinin dosya üzerinden de yapılabileceğini ifade etmiştir⁷⁷⁶.

Güney Atmaca Petrol A.Ş. Başvurusu kararında ise başvuru şirketin iddialarından birisi, Ankara Çalışma ve İş kurumu İl Müdürlüğü'nce Sosyal Güvenlik mevzuatı kapsamında aleyhine tanzim edilen idari para cezasının iptali amacıyla Sulh Ceza Hakimliği nezdinde ikame etmiş olduğu davada yerel mahkemenin duruşma yapmaksızın karar vermesi nedeniyle aleni yargılanma hakkının ihlal edildiğidir. Bu iddiaya yönelik olarak Mahkeme, başvuruyu açıkça aleni yargılanma hakkı perspektifinden ele almamakla birlikte, mezkûr başvurunun gerekçeli karar hakkı incelemesi kısmında üzerinde durduğu üzere, derece mahkemelerinde ileri sürülmeyen bilgi ve belgelerin bireysel başvuruda ileri sürülemeyeceğinden, bu nedenle başvuru yollarının usulüne uygun olarak tüketilmediğinden bahisle kabul edilemezlik kararı tesis etmiştir⁷⁷⁷.

Keza aleni karar hakkına ilişkin olarak da Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadına⁷⁷⁸ paralel şekilde karar vermektedir. Şöyle ki; aleni karar hakkı uyarınca hükmün mutlaka açık duruşmada tefhimi gerekmemektedir. Konuya ilişkin olarak ilgililerin bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla mahkeme kararının yayınlanması veya mahkeme kalemine bırakılması yeterli olabilmektedir. Bu noktada tefhim edilen kısa kararda vekalet ücretine ilişkin bir ibarenin bulunmaması ancak gerekçeli kararda bu hususa yer verilmesi aleni karar hakkına aykırılık teşkil etmemektedir⁷⁷⁹. Keza başka bir kararında Anayasa Mahkemesi aleni karar hakkına ilişkin itiraza yönelik somut başvuruda hiçbir bilgi ve delil bulunmadığından aleni

⁷⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Esdemir Nakliye İnşaat Petrol Taahhüt Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/1328, Karar Tarihi:10.05.2018, para. 26-29.

⁷⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güney Atmaca Petrol A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/9567, Karar Tarihi:18.07.2018, para. 26-29.

⁷⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pretto ve Diğerleri v. İtalya, Başvuru No:7984/77, Karar Tarihi:08.12.1983, para. 20-28.

⁷⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hatice Kara Başvurusu, Başvuru No:2013/3180, Karar Tarihi:13.04.2016, para. 32-34.

karar hakkı ihlali iddiasını açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁷⁸⁰.

4. Ticari Şirketlerin Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı aynı zamanda hakkaniyete uygun yargılanmayı gerekli kılmaktadır. Burada önem arz eden husus başvurucunun bireysel başvuruda bulunmasından evvel taraf olduğu yargılamada bütün taleplerinin kabul edilmesi değildir. Dava aleyhine sonuçlanan tarafın dahi hakkaniyete uygun yargılandığı kanaatine varması ile toplumsal barışın ve adalete olan güvenin tesisi hedeflenmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi bir yargılamanın cezai veya hukuki meselelerle ilgili olup olmadığına bakılmaksızın adil olması gerektiğini ifade etmektedir. Burada mezkûr madde metnine göre iki kural mevcuttur. Birincisi yargılama makul bir süre içinde yapılmalıdır. İkinci kurala göre ise yargılama kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde gerçekleştirilmelidir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı bir dizi başka ilke ve kural getirmiştir: Silahların eşitliği ilkesi⁷⁸¹, duruşmada hazır bulunma hakkı⁷⁸², susma hakkı⁷⁸³, kişinin kendisini suçlamaya zorlanamaması ilkesi⁷⁸⁴, çelişmeli yargılama ilkesi⁷⁸⁵. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne gelen somut olayda çeşitli usulsüzlükleri tekil olarak ele aldığı zaman mezkûr usulsüzlüklerin adil yargılanma ihlali oluşturmaya yeterli olmadığı ama kümülatif olarak değerlendirildiğinde genel bir adaletsizliğin mevcut olduğu durumlarda ihlal sonucuna da varabilmektedir⁷⁸⁶. Bu noktada hakkaniyete uygun yargılanma hakkının Avrupa İnsan Hakları

⁷⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mehmet Aydoğan ve Nufer Aydoğan Başvurusu, Başvuru No:2013/3775, Karar Tarihi:14.04.2016, para. 83-85.

⁷⁸¹ Bilgehan Yeşilova, "Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.86, 2009, s. 53-54.

⁷⁸² Hilmi Şeker, "Duruşmaya Katılma Hakkı", **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2017/1, 2017, s. 221-227.

⁷⁸³ Çağrı Kan Aydın, "Adil Yargılanmanın Bir unsuru Olarak 'Susma Hakkı', **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, s.91, 2010, s. 157-169.

⁷⁸⁴ Rezzan İtişgen, **Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 3.

⁷⁸⁵ Kamil Yıldırım, "Madeni Yargılama Hukukunda Hakim Rolü", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.22., S.3, 2016, s. 3041.

⁷⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Barberà, Messegué and Jabardo v. İspanya, Başvuru No:10590/83, Karar Tarihi:06.12.1988, para. 89.

Sözleşmesi'nde tanımlanmamış olduğu, kapsamının içtihat aracılığıyla belirlendiği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde hakkaniyete uygun yargılanma hakkının iki alt unsuru bulunduğu görülmektedir: silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılama ilkesi.

a. Silahların Eşitliği İlkesi

Silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma hakkının önemli bir bileşeni olarak Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun erken tarihli kararlarında ortaya çıkmıştır⁷⁸⁷. Silahların eşitliği ilkesi uyarınca birbirine karşıt özel menfaatlere ilişkin davalarla ilgili olarak silahların eşitliğinin her bir tarafa sağlanması gerekir. Bu bağlamda davanın taraflarına davasını ispatlamak da dahil olmak üzere yargılama sırasında eşit fırsatlar sunmak, bir tarafı diğer tarafa karşı dezavantajlı konuma düşürmemek gerekmektedir. Bununla birlikte hukuk veya ceza davalarında bir tarafın şahsen iştiraki yerine vekil eliyle temsil edilmesine izin verilmesinin silahların eşitliği ilkesini ihlal etmediği sonucuna varılmıştır⁷⁸⁸.

Silahların eşitliği ilkesi uyarınca bir davanın taraflarına dosyadaki bilgi ve belgelere ulaşmada eşit imkanlar tanınmalı⁷⁸⁹, ispat faaliyeti sırasında taraflara eşit imkanlar sunulmalı⁷⁹⁰, davanın taraflarına tanık dinletme hususunda eşit imkanlar tanınmalıdır⁷⁹¹. Bununla birlikte salt tanık dinletilmemesi hususu hakkaniyete uygun yargılanma hakkı ihlali teşkil etmemekte; eğer yargılamanın sonucunu etkileyecek şekilde bir eşitsizlik var ise burada somut olay çerçevesinde inceleme yapılmaktadır⁷⁹².

⁷⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, X v. Avusturya, Başvuru No:1747/62, Karar Tarihi: 13.12.1963.

⁷⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Artyomov v. Rusya, Başvuru No:14146/02, Karar Tarihi:27.05.2010, para. 201-202.

⁷⁸⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Feldbrugge v. Hollanda, Başvuru No:8777/79, Karar Tarihi:29.06.1986, para. 44.

⁷⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hentrich v. Fransa, Başvuru No:13616/88, Karar Tarihi:22.09.1994, para. 53-56.

⁷⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ankerl v. İsviçre, Başvuru No:17748/91, Karar Tarihi:23.11.1996, para. 35-38.

⁷⁹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erler Yapı Malzeme A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/5019, Karar Tarihi:07.01.2016, para. 53.

Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Dombo Beheer B.V. v. Hollanda* davası kararı önem arz etmektedir. Başvuruya konu olayda bir şirket ile banka arasındaki hukuk davasında tanık dinletilmesinde taraflara eşit imkanlar sunulmadığından bahisle silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiği iddiası incelenmiştir. Başvurucu şirket ile banka arasında ulusal makamlar nezdinde görülmekte olan davada taraflar arasında bir kredi anlaşmasının yapıp yapılmadığı hususunda anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Taraflar arasında şifahi olarak sözleşme bağitlandığı iddiasına konu toplantı şirket yetkilisi ile banka temsilcisi arasında gerçekleşmiş, toplantıda başka kimse bulunmamıştır. Yerel mahkeme, burada banka temsilcisini tanık olarak dinlemiş, şirket temsilcisini ise şirket ile özdeşleştirdiğinden tanık olarak dinlemeyi uygun görmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi somut olayda her iki gerçek kişinin de tüzel kişileri temsil yetkisi ile donatıldığından, burada bir tarafı dinleyip diğer tarafı dinlememenin anlaşılır bir sebebinin olmadığından, başvuru şirketin banka karşısında önemli ölçüde dezavantajlı bir duruma düştüğünden bahisle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği kanaatine varmıştır⁷⁹³.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de silahların eşitliği ilkesi kapsamında tarafların tanık dinletme haklarının olduğunu, bu ilkenin tarafların usulüne uygun ibraz ettikleri delillerin mahkemelerce dikkate alınıp değerlendirilmesi hakkını kapsadığını ifade etmiştir⁷⁹⁴. Anayasa Mahkemesi, *Sancak Havayolları A.Ş. Başvurusu* kararında, başvuru şirket aleyhine ikame edilen bakım sözleşmesi kaynaklı tazminat davasında yeterli inceleme yapılmadığından hareketle başvuru şirketin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını incelerken silahların eşitliği ilkesini “*davanın taraflarının usule ilişkin haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması*” şeklinde açıklamıştır⁷⁹⁵.

⁷⁹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Dombo Beheer D.V. v. Hollanda*, Başvuru No:14448/88, Karar Tarihi:27.10.1993, para. 30-35.

⁷⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2012/13, Karar Tarihi: 2/7/2013, para. 3.

⁷⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Sancak Havayolları A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/5648, Karar Tarihi:03.02.2022, para. 28.

Silahların eşitliği ilkesinde ehemmiyet arz eden husus yargılama sırasında tarafların aynı işlemleri aynı sayıda yapmaları değil; aynı işlemleri yapabilecek ve mahkemece dikkate alınabilecek ortamın taraflara sunulmasıdır. Aleyhine idari para cezası tanzim edilen şirketin mezkûr para cezasına karşı itiraz yoluna başvurması sonrasında idarenin cevap yazısının başvuru şirkete tebliğ edilmeden karar verilmesinin silahların eşitliği ilkesinin ihlali olup olmadığını inceleyen Anayasa Mahkemesi, başvuru şirketin İdarenin yazısını tebliğ almaması ile İdareye nazaran daha avantajlı bir konumda olmadığını, iddialarını ileri sürebilme imkanının somut olayda başvuru şirkete sunulduğundan bahisle adil yargılanma hakkı ihlali iddiasını açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁷⁹⁶.

b. Çelişmeli Yargılama İlkesi

Silahların eşitliği ile çelişmeli yargılamanın istenmesi arasında yakın bir ilişki vardır. Keza gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁷⁹⁷ gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi⁷⁹⁸ silahların eşitliği ilkesi ile çelişmeli yargılama ilkesini birlikte ele almaktadır. Burada her iki ilkenin birlikte ele alınmasının sebebi esasında her iki ilkenin yakın ilişki içerisinde bulunuyor olmasıdır. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi taraflar arasındaki dengenin bozulması anlamına gelecektir ve dolayısıyla silahların eşitliği ilkesinin de ihlal edilmesi durumu söz konusu olacaktır.

Çelişmeli yargılama ilkesi diğer bir tarafın bu haktan yararlanıp yararlanmadığını nazarı itibara almaksızın yargılamanın taraflarından birisinin dava konusu malzemeye erişimi ve davaya katılması ile ilintilidir⁷⁹⁹. Dolayısıyla burada adil yargılanma hakkının ihlal edilmemesi için yargılamanın çelişmeli yargılamaya imkân vermesi, mahkeme kararından etkilenecek tarafın yargılama sırasında dinlenebilmesi, mahkeme

⁷⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Ülkem İnşaat Madencilik ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/12578, Karar Tarihi:08.09.2021, para. 30-31.

⁷⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mantovanelli v. Fransa, Başvuru No:21497/93, Karar Tarihi:18.03.1997, para. 17.

⁷⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akay İnşaat Turizm Otelcilik ve Yatırım A.Ş. ve Akay Okudur Başvurusu, Başvuru Numarası:2018/13179, Karar Tarihi:16.06.2021, para. 26-28; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ataseven Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/27502, Karar Tarihi:10.03.2021, para. 48-57.

⁷⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Krčmář ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No: 35376/97, Karar Tarihi:03.03.2000, para. 40-42.

kararı aleyhine olan tarafın itiraz edebileceği mahkeme veya yargısal bağımsız bir mekanizmanın mevcudiyeti önem taşımaktadır⁸⁰⁰.

Anayasa Mahkemesi kural olarak derece mahkemelerinde yapılması gereken hususları, delillerin değerlendirilmesini ve keşif, bilirkişi vs. usuli işlemleri değerlendirecek merci değildir. Bununla birlikte derece mahkemelerinde devam eden dava sırasında taraflardan birisi dezavantajlı konuma sokulmuş, delillerin toplanması veya incelenmesi hususunda adil bir yargılama gerçekleştirilmemiş ise bu hususların mağdur olan tarafça delillendirilerek bireysel başvuruda ileri sürülmesi mümkündür⁸⁰¹. Keza bir kişinin menfaatini etkileyecek bir davadan haberdar edilmeyerek mahkemeye katılımının sağlanmaması mahkemeye erişim hakkının ihlali olacağı gibi aynı zamanda bu durum yargı mercilerinin gerekli tüm verileri toplayıp ona göre karar vermesini de engelleyeceğinden çelişmeli yargılama ilkesine de aykırı bir durum tesis edecektir⁸⁰².

Bununla birlikte silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri ışığında bir başvuru incelenirken başvuru konusu olay bir bütün halinde değerlendirilmektedir⁸⁰³. Burada yapılan incelemede yargılamanın taraflarına delillerini ve iddialarını sunmak için gerekli ortamın oluşturulup oluşturulmadığı önem taşımaktadır. Böyle bir ortam oluşturulmamış ise hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlali kararı verilebilmektedir⁸⁰⁴.

Bir kamu kurumundan alacağını tahsil edemeyen şirketin icra yoluna başvurması sonrasında icra hukuk mahkemesinde duruşma açılmaksızın karar verilmesi ve temyiz makamının da duruşmasız karar vermesini Anayasa Mahkemesi ilgili mevzuat

⁸⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2018/14884, Karar Tarihi:27.10.2021, para. 66.

⁸⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başkent Doğalgaz Dağıtım GYO A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/28520, Karar Tarihi:31.12.2020, para. 31-42.

⁸⁰² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ziya Organik Tarım İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/36838, Karar Tarihi:2.07.2020, 47-48; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kurt Safir İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/3996, Karar Tarihi:11.09.2019, para. 65; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fernas İnşaat A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/10572, Karar Tarihi:12.09.2018, para. 34.

⁸⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tüm Ekip A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/10738, Karar Tarihi:11.01.2017, para. 38.

⁸⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Düzgüt Yalova Gemi Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/8756, Karar Tarihi:15.04.2015, para. 38.

hükümlerini de dikkate alarak değerlendirmiş, duruşma açılacak olsa ilave ne gibi delillerin şirket tarafından sunulacağı ve davanın seyrinin değişeceği şirket tarafından bireysel başvuruda delillendirilmediğinden somut olayda silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edildiğine dair bir tespitte bulunamamış ve başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁸⁰⁵.

Çelişmeli yargılama ilkesinin şirket başvurusunda ihlal edildiğine ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Ataseven Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu* kararı önem taşımaktadır. Mezkûr başvuru kapsamında başvuru şirket, rüzgâr enerji santrali projesi için üretim lisansı başvurusunun idare tarafından reddedilmesi sonrasında iptal davası ikame etmiştir. Yapılan yargılama aleyhine kesinleşince başvuru şirket iptal davasında esasa etkili iddiaların karşılanmadığı ve sadece idarece sunulan bilgiler uyarınca karar verdiği gerekçesiyle silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkelerinin somut olayda ihlal edildiği iddialarını ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde Anayasa Mahkemesi'nin görevinin kural olarak dosyada bilirkişi raporu alınmasının gerekip gerekmediğini incelemek olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte başvuruya konu olayda bilirkişi raporu alınmadığı gibi davanın tarafı olan idarenin sunmuş olduğu rapor doğrultusunda karar verilmiştir. Halbuki davacı şirket dosyanın seyrini etkileyebilecek bilgi ve belgeler sunmuşken, bu belgelerin değerlendirilmeksizin davalı İdarenin beyanları doğrultusunda karar verilmesi davacı şirketi dezavantajlı konuma düşürmüş ve silahların eşitliği ilkesi ile çelişmeli yargılama ilkesinin ihlaline sebebiyet vermiştir⁸⁰⁶.

5. Ticari Şirketlerin Gerekçeli Karar Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi uyarınca mahkemeler, önlerindeki dosyalarda taraflarca ileri sürülen beyanları, argümanları ve kanıtları uygun bir şekilde incelemekle yükümlüdür. Burada mahkemece amaçlanan tarafları dinlendiği hususunda tatmin etmek ve böylece kararın kendileri tarafından daha istekli

⁸⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Roche Diagnostics Turkey A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/20036, Karar Tarihi:08.06.2017, para. 27-29.

⁸⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ataseven Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2018/27502, Karar Tarihi: 10.03.2021, para. 48-57.

bir şekilde kabul edilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca burada yargıçların muhakemelerini objektif argümanlara dayandırması ve tarafların haklarının koruma altına alınması hedeflenmektedir⁸⁰⁷. Gerekçeli karar hakkı hukuk yargılaması bağlamında önemli olduğu gibi bilhassa ceza yargılaması söz konusu olduğunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin 2'nci paragrafı bağlamında önem arz etmektedir⁸⁰⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre de gerekçeli karar hakkı adil yargılanma hakkının temel güvencelerinden birisidir. Mahkeme bu hak ile kişilerin adil bir şekilde yargılanmalarının, kişilerin adil bir şekilde yargılandıklarını denetlenmesinin, tarafların yargılama sırasında ileri sürdükleri hususların incelenip incelenmediğini bilmelerinin hedeflendiği ve yargı kararlarının gerekçelerinin öğrenilmesinin demokratik toplumun özelliklerinden birisi olduğu kanaatindedir⁸⁰⁹.

Her ne kadar gerekçeli karar hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça ifade edilmemiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141'inci maddesinde tüm mahkemelerin her türlü kararının gerekçeli olarak yazılacağı açıkça ifade edilmiştir. Keza 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 27'nci maddesi, 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 24'üncü maddesi ve 2575 Sayılı Danıştay Kanunu'nun 51'inci maddesi kararların gerekçeli olması gerektiğini ifade etmektedir. Burada derece mahkemelerinin bütün kararlarının bir bütün olarak değerlendirildiği belirtilmelidir. Temyiz makamının yargılamayı yapan makamın kararını yeterli görmesi halinde *“bunu ya aynı gerekçeyi kullanarak ya da bir atıfla kararlarına yansıtmaları yeterlidir. Burada önemli olan husus, temyiz merciinin bir şekilde temyizde dile getirilmiş ana unsurları incelediğini, derece mahkemesinin kararını inceleyerek onadığını ya da bozduğunu göstermesidir.”*⁸¹⁰

Gerekçe sunma yükümlülüğünün kapsamı, somut olaya ve ilgili kararın niteliğine göre değişecektir. Her halükârda davanın koşulları ışığında gerekli

⁸⁰⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Taxquet v. Belçika, Başvuru No:926/05, Karar Tarihi: 16.11.2010, para. 91.

⁸⁰⁸ Nedim Bekri, “Gerekçeli Karar Hakkı” **Ankara Barosu Dergisi**, S.2014/3, 2014, s. 208.

⁸⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgâr Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2019/302, Karar Tarihi: 26.05.2022, para. 42.

⁸¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldız Eğitim ve Yayıncılık Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/2235, Karar Tarihi: 18.06.2014, para. 31.

değerlendirme yapılmalıdır⁸¹¹. Gerekçeli karar hakkı bağlamında taraflarca ileri sürülen her türlü argümana ayrıntılı cevap vermek gerekli değildir⁸¹². Burada önem arz eden husus davada ehemmiyet arz eden meselelerin kararda kendisine yer bulabilmesidir. Diğer bir ifadeyle karar açısından belirleyici olan iddialar, olgular ve davanın sonucunu etkileyebilecek hususlar açıkça kararda yer almalıdır. Örneğin aleyhine ikame edilen iş kazasından kaynaklı maddi ve manevi tazminat davasının temyizi aşamasında başvuru şirketin temyizden feragat dilekçesi sunmasına rağmen bu dilekçe dikkate alınmadan Yargıtay’ca karar verilmesi ve temyizden feragat dilekçesinin işleme alınmama sebebinin de mahkeme kararında ifade edilmemesi başvuru şirketin gerekçeli karar hakkının ihlali neticesini doğuracaktır⁸¹³.

Nitekim davacının usulüne uygun ileri sürmüş olduğu zamanaşımı iddiasının yargılama sırasında hiç ele alınmaması gibi davanın seyri açısından önem arz eden iddialara gerekçeli kararda yer verilmemesi halinde adil yargılanma hakkı ihlali neticesi doğacaktır⁸¹⁴. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında, başvuru şirket aleyhine iş kazası sebebiyle ikame edilen maddi ve manevi tazminat davasında başvuru şirketinin usulüne uygun bir şekilde zamanaşımı defini ileri sürmesine rağmen yerel mahkemenin bu hususa değinmeden karar vermesi ve Yargıtay’ın da kararı onaması vakıalarını dikkate alarak, başvuru şirketin esasa etkili iddiasının derece mahkemelerince karşılanmadığını ifade etmiş ve başvuru şirketin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği neticesine varmıştır⁸¹⁵.

⁸¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Boldea v. Romanya, Başvuru. No: 19997/02, Karar Tarihi: 15.02.2007, para. 28.

⁸¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van de Hurk v. Hollanda, Başvuru No: 16034/90, Karar Tarihi: 19.04.1994, para. 59.

⁸¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sentez Reklam ve Tanıtım Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No: 2015/337, Karar Tarihi: 10.01.2019, para. 37.

⁸¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ruiz Torija v. İspanya, Başvuru No: 18390/91, Karar Tarihi: 09.12.1994, para. 30.

⁸¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/1660, Karar Tarihi: 15.10.2014, para. 51-54.

Gerekçeli karar hakkı şirket başvuruçuların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne⁸¹⁶ ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunurken sıklıkla dayanak yaptıkları bir husus olarak belirlemektedir⁸¹⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kapsamında başvuruçu şirketin iddialarından birisi soya yağı ithalatına ilişkin tahakkuk eden ek vergilerin iptali sebebiyle ikame etmiş olduğu davada gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğidir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu somut inceleme neticesinde başvuruçunun delil olarak sunduğu ve yerel mahkemece değerlendirilmediğini iddia ettiği belgelerin hizmet kusuru sebebiyle ikame etmiş olduğu davanın esasına müteallik olmadığını ifade etmiş ve gerekçeli karar hakkı ihlaline yönelik şikâyeti açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁸¹⁸. Dolayısıyla gerekçeli karar ihlali olabilmesi için, ileri sürülen hususun değerlendirilmesi halinde davanın sonucunun bu durumdan etkilenecek olması gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Aras Kargo Yurtdışı Taşımacılık A.Ş. Başvurusu (3)* kararında başvuruçu şirket aleyhine ikame edilen işe iade davasında iş akdinin feshinin geçersiz olduğuna ilişkin kararda herhangi bir gerekçeye yer verilmediğinden bahisle başvuruçu şirketin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği yönünde karar tesis etmiştir. Şöyle ki; başvuruya konu olayda başvuruçu şirket bölge müdürü olarak görev yapan çalışanın iş akdini görev tanımlarının değiştirilmesi sebebiyle feshetmiştir. Bunun üzerine işe iade davası ikame eden çalışanın davası, çalışan işveren vekili olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Mezkûr karar akabinde çalışan temyiz kanun yoluna başvurmuş, temyiz makamı yerel mahkemenin kararını bozarak çalışanın işveren vekili olmadığını, bu sebeple davanın esasına girerek iş akdinin feshinin haklı olup olmadığının irdelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yargıtay'ın bu kararı üzerine yerel mahkeme bu defa davanın kabulüne karar vermiş

⁸¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *British American Tobacco Company Ltd. v. Hollanda*, Başvuru No:19589/92, Karar Tarihi: 20.11.1995; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd. ve Diğerleri v. Gürcistan*, Başvuru No:16812/17, Karar Tarihi: 18.07.2019; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Uniya Ooo ve Belcourt Trading Company v. Rusya*, Başvuru No: 4437/03 ve 13290/03, Karar Tarihi: 19.06.2014.

⁸¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgâr Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/302, Karar Tarihi:26.05.2022; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 201476675, Karar Tarihi: 08.09.2015;

⁸¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2014/6675, Karar Tarihi:30.06.2016, para. 35-37.

ancak kabule karar verirken ne başvuru şirketin feshe yönelik iddialarını değerlendirmiş ne de feshin geçersizliğine ilişkin gerekçelere kararında yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi ise dosyayı bir bütün olarak değerlendirmiş ve dosyada yer alan beyan ve delillerin yerel mahkemece tartışılmadığından, başvuru şirketin iddialarının karşılanmadığından ve kararın gerekçelendirilmediğinden bahisle başvuru şirketin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği neticesine ulaşmıştır⁸¹⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Kipaş Mensucat İşletmeleri A.Ş. Başvurusu* kararında, başvuru şirket aleyhine ikame edilen alacak davasında dosyada mübrez maddi olguların derece mahkemelerince dikkate alınmadığından, buna ilaveten maddi olguların hilafına karar verilmesinin gerekçesinin olduğunun da makul ve yeterli biçimde açıklanmadığından bahisle başvuru şirketin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği neticesine ulaşmıştır. Söz konusu kararda Anayasa Mahkemesi derece mahkemeleri gibi uyuşmazlığın esasına girip delilleri değerlendirme yönünde bir yetkisinin olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte başvuru konusu olayın karara bağlanması açısından birinci derecede önem taşıyan başvuru şirketin kuyu suyu kullandığı, suyunu kendisinin kanuna uygun bir şekilde arıtarak deşarj ettiği, belediye hizmetlerinden yararlanmadığı dosyada mübrez deliller eliyle sabitken; yargılamada bu hususların dikkate alınmaksızın taban tabana zıt ve gerekçesiz bir şekilde karar tesis edilmesi Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararı vermesinde etkili olmuştur⁸²⁰.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Hamidiler Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında ise başvuru şirketin terör olayları sebebiyle besi çiftliği işini terk etmek zorunda kalması nedeniyle tazminat talebinin kısmen kabul edilmesi sonrasında ikame ettiği davanın reddi neticesinde adil yargılanma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddialarını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre somut olayda boşaltılan köyün adının sonradan değiştirilmiş olması dosyada mübrez delillerle sabitken ve gerek yerel mahkemede gerek temyiz ve karar düzeltme aşamasında bu husus açıkça ileri sürülmüşken bu maddi vakıanın değerlendirilmemesi

⁸¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aras Kargo Yurtdışı Taşımacılık A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No:2017/6246, Karar Tarihi:15.12.2020, para. 29-34.

⁸²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kipaş Mensucat İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/12989, Karar Tarihi:09.06.2020, para. 67-68.

çözümüne etkili olabilecek bir hususun göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuş ve bu durum başvuru şirketin gerekçeli karar hakkının ihlaline sebebiyet vermiştir⁸²¹.

Yargı makamlarının benzer nitelikte olaylarda farklı kararlar vermesi halinde bu kararların gerekçesi, gerekçeli karar hakkı açısından ayrıca önem taşımaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *A.G.S.Ö.K. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ek katma değer vergisi ve kaynak kullanımı destekleme fonu tahakkuku ile katma değer vergisi para cezası kararına yapılan itirazın reddine yönelik işlemin iptali amacıyla ikame edilen dava kapsamında verilen kararın Danıştay'ın benzer tahakkuk ve para cezalarına ilişkin içtihadı ile uyumlu olmadığından bahisle burada başvuru şirketin iddialarının “*konu ile ilgili makul ve yeterli*” gerekçelerle karşılanması gerektiğini, aksi halde bu durumun gerekçeli karar hakkı ihlali teşkil edeceğini ifade etmiştir⁸²².

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Yavuzlar Nakliyat Turizm Petrol San. Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında gümrük idaresince tesis edilen işlemlerin iptali talebiyle açılan davaların süre aşımı yönünden reddedilmesi nedeniyle başvuru şirketin adil yargılanma hakkının ihlali iddiasını incelemiştir. Mezkûr kararın hususiyeti ise süre aşımına neden olayın gümrük idaresinin işlem tesis ederken Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 40'inci maddesine aykırı şekilde işleme karşı hangi kanun yollarına ve mercilere itiraz edileceğinin gösterilmemiş olması sebebiyle başvuru şirketin süresi içerisinde dava ikame edememiş olmasıdır. Şöyle ki; başvuru şirket

⁸²¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamidiler Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/18957, Karar Tarihi: 09.06.2020, para. 45-46. Benzer nitelikteki diğer kararlar için bkz. Uskar Kömür Pazarlama Nakliyat Tarım İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/2762, Karar Tarihi: 17.11.2021, para. 41-47; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, S.N. D.P. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/10583, Karar Tarihi: 19.04.2018, para. 30-32; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ekol Grup Güvenlik Koruma Hizm. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/439, Karar Tarihi: 08.02.2018, para. 24-26; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Dalbay Taş İmalatı Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2014/3210, Karar Tarihi:16.06.2016, para. 38-41; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Dalbay Taş İmalatı Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti (2) Başvurusu, Başvuru No: 2014/10518, Karar Tarihi: 14.09.2017, para. 32-35; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Denктаş Nakliyat Turizm Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/3963, Karar Tarihi: 15.10.2015, para. 38; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Denктаş Nakliyat Turizm Ltd. Şti. Başvurusu (2), Başvuru No: 2013/3915, Karar Tarihi: 10.03.2016, para. 40-41; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Şah Tarım İnşaat Turizm Seyahat Yatçılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/7847, Karar Tarihi: 09.03.2016, para. 49-50; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kırmızı GAA İnşaat Turizm Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/2370, Karar Tarihi: 11.12.2014, para. 47.

⁸²² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi A.G.S.Ö.K. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/3276, Karar Tarihi:17.11.2021, para. 50.

yerel mahkemedeki yargılama sırasında idari işleme karşı dava ikamesi için süreyi kaçırmamasının esas sebebinin davalı idarenin idari işlemi işleme karşı itiraz yollarını göstermemesi olduğunu ileri sürmüştür. Başvurucu şirketin bu “ciddi” iddiası yerel mahkemedeki yargılama sırasında kanun yolunda açık bir şekilde değerlendirilmediği ve karşılanmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi başvuru şirketin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği neticesine varmıştır⁸²³.

6. Ticari Şirketlerin Susma ve Kendini Suçlamama Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6’ncı maddesinde susma ve kendini suçlamama hakkına yer verilmemiş olup; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı mezkûr maddenin ikinci fıkrasında yer alan masumiyet karinesine susma ve kendini suçlamama hakkının mündemiç olduğunu ifade etmektedir⁸²⁴. Diğer bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi susma ve kendini suçlamama hakkını adil yargılanma hakkının zımni içeriğinin bir parçası olarak kabul etmiştir. Zira mezkûr haklar adil yargılama kavramının merkezinde yer alan ve genel olarak kabul görmüş uluslararası standartlardır ve adil yargılanma hakkının merkezinde yer alır⁸²⁵.

Saunders v. Birleşik Krallık davasında bir şirket tarafından gerçekleştirildiği iddia olunan sahtekarlığa karşı, başvuru kişi mevzuat gereği zorla ifade vermek zorunda bırakılmış, sonrasında ise beyanları aleyhine delil olarak kullanılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kendi aleyhine tanıklık etmeye karşı korumanın yalnızca görevi kötüye kullanma veya doğrudan suçlayıcı ifadeler için geçerli olmadığına karar vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre zorlama altında elde edilen ve aklayıcı açıklamalar yahut olaya ilişkin bilgiler gibi nitelikteki görünüşte suçlayıcı olmayan ifadeler de bu kapsamdadır⁸²⁶. Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başka bir

⁸²³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Yavuzlar Nakliyat Turizm Petrol San. Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/3914, Karar Tarihi: 10.03.2016, para. 40.

⁸²⁴ Çağrı Kan Aydın, “Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak ‘Susma Hakkı’”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, s.91, 2010, s. 157-158.

⁸²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Saunders v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 19187/91, Karar Tarihi: 17.12.1996, para. 68.

⁸²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Saunders v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 19187/91, Karar Tarihi: 17.12.1996, para. 71.

davada susma ve kendini suçlamama hakkının kapsamını belgelerin ibrazını da içine alacak şekilde genişletmiştir⁸²⁷. Kamu görevlilerinin vergi incelemesi amacıyla başvuru kişiyi, yatırım yaptığı tüm şirketler ve yatırımlarının kaynağı hakkında bilgi sağlayacak belgeleri sunmaya zorlamaya çalışmalarının susma ve kendini suçlamama hakkı kapsamında değerlendirileceğini Mahkeme ifade etmiştir⁸²⁸.

Susma ve kendini suçlamama hakkının gerekçesi kişiyi kamu görevlilerinin uygunsuz zorlamalarına karşı korumak ve böylece adaletin yanlış bir surette tecelli etmesinden kaçınmaya katkıda bulunmaktır. Kendini suçlamama hakkı, bir ceza davasında sanığın iradesini hiçe sayarak zorlama veya baskı yöntemleriyle elde edilen delillere başvurmaksızın iddia makamının sanık aleyhine iddiasını kanıtlamaya çalıştığını varsaymaktadır⁸²⁹. Dolayısıyla mezkûr haklar masumiyet karinesiyle yakından ilgilidir.

Bununla birlikte şu hususu da ilave etmek gerekir ki; susma ve kendini suçlamama hakkı kamu idarelerinin vergi mükelleflerinin mali durumlarına ilişkin bilgi edinmesini yasaklamamaktadır. Tabidir ki vergi idareleri verginin tahakkuk ve tahsili için ve vergi mekanizmalarının etkin çalışabilmesi amacıyla bu tür bilgilere gereksinim duymaktadırlar. Burada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vergi idarelerinin başka şekilde bilgi edinip edinemeyecekleri ayrımını yaptığı kararları mevcuttur. Şöyle ki; vergi idareleri, vergi ve faiz uygulamaları açısından başkaca kaynaklardan bilgi toplamaları mümkün değilse mükellefleri gerekli bilgileri vermek için zorlayabilirler⁸³⁰. Keza her ne kadar *Michaud v. Fransa* davası kararında başvuru, avukatın kara para aklama şüphesi ile karşılaşması halinde bildirim yükümlülüğü getirilmesi meselesinin susma ve kendini suçlamama hakkına aykırı olduğunu ileri sürse de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi somut olayda susma ve kendini suçlamama hakkının uygulama alanı bulamayacağını ifade etmiş ve başvuruyu

⁸²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.B. v. İsviçre, Başvuru No: 31827/96, Karar Tarihi: 03.05.2001, para. 66-67. Benzer nitelikteki diğer kararlar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Funke v. Fransa, Başvuru No: 10828/24, Karar Tarihi: 25.02.1994; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Abas v. Hollanda, Başvuru No: 27943/95, Karar Tarihi: 16.02.1997; Chambaz v. İsviçre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuru No: 11633/04, Karar Tarihi: 05.03.2012.

⁸²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.B. v. İsviçre, Başvuru No: 31827/96, Karar Tarihi: 03.05.2001, para. 71.

⁸²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bykov v. Rusya, Başvuru No:4378/02, Karar Tarihi: 10.03.2009, para. 89.

⁸³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van Weerelt v. Hollanda, Başvuru No: 784/14, Karar Tarihi: 16.06.2015, para. 62-64.

özel hayata saygı hakkı bağlamında incelemiştir⁸³¹. Mezkûr kararda bildirim yükümlülüğünün belli tür işlemleri kapsamaması ve avukatın savunma işleviyle ilgili olmaması sebebiyle de böyle bir bildirim yükümlülüğünün hukuka aykırı olmadığı kanaatine varılmıştır⁸³².

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 38'inci maddesinin beşinci fıkrası ise “*Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.*” demek suretiyle susma ve kendini suçlamama hakkını açıkça düzenleme altına almıştır.

Ticari şirketlerin susma ve kendini suçlamama hakkına ilişkin olarak şirketlerin iktisadi hayata aktif katılımı, bilhassa çok uluslu şirketlerin insan hakkı ihlallerine olan etkileri, şirketlerin bünyelerinde işlenen suçlar gibi meselelere bakıldığında bu hakların tüzel kişileri de kapsayıp kapsamadığı da öğretilerde tartışılmaktadır. Keza 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 20'nci maddesinin 2'nci fıkrası ve 60'ıncı maddesi kapsamında tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirlerinin düzenlenmesi mümkünken; şirketlerin susma ve kendini suçlamama haklarının öznesi olup olamayacağı hususu ceza hukuku bağlamında da önem taşımaktadır⁸³³. Öğretilerde şirketlerin de hukuka aykırı deliller sebebiyle mağdur olabilecekleri dikkate alındığında devletlerin gücünü sınırlandırabilmek ve hak ihlallerini engellemek amacıyla şirketlerin de bu haklardan faydalanabilmeleri görüşü ileri sürülmektedir⁸³⁴. Ayrıca susma hakkının öznesinin gerçek kişiler olduğu dikkate alındığında burada esas korunanın insan onuru olduğu, tüzel kişilerin doğaları gereği zaten tanıklık yapmalarının mümkün olmadığı değerlendirmelerinden hareketle susma hakkının şirketlere uygulanmasının mümkün olmadığı da ileri sürülmektedir⁸³⁵.

⁸³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Michaud v. France, Başvuru No: 12323/11, Karar Tarihi: 06.12.2012, para. 64.

⁸³² Dilşad Çiğdem Sever, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hak Öznesi Olarak Avukatlar”, **Ankara Barosu Dergisi**, s.2018/4, 2018, s. 254.

⁸³³ Yasin Aslan, “Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğu”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.2010/2, 2010, s. 234.

⁸³⁴ Rezzan İtişgen, **Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 95.

⁸³⁵ Ailbhe O'Neill, “The Right to Silence and The Company”, **Irish Jurist**, C.39, 2004, s. 132-133.

Keza bir şirket bünyesinde çalışan kişinin şirketin faaliyetleri sebebiyle susma ve kendini suçlamama hakkının olup olmadığı meselesine ilişkin olarak; eğer verilecek bilgi gerçek kişinin aleyhine olacak ise bu durumda gerçek kişinin susma ve kendini suçlamama hakkı gündeme gelecektir. Bununla birlikte talep olunan bilginin grup menfaatine yönelik olması halinde susma ve kendini suçlamama hakkının uygulanmayacağı kabul edilmektedir⁸³⁶. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de *Saunders v. Birleşik Krallık* davasında bir şirket çalışanının şirket tarafından gerçekleştirildiği iddia olunan sahtekarlığa karşı beyanda bulunmaya zorlanmasını bu kapsamda değerlendirmiş ve susma hakkının, salt kötüye kullanma veya doğrudan suçlayıcı ifadeler için geçerli olmadığını ifade etmiştir⁸³⁷.

7. Delillere İlişkin Temel Kurallar

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi delillerin yargı organlarınca kabul edilebilirliğine ilişkin herhangi bir kural belirlememektedir. Zira delillerin kabul edilebilirliği meselesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ulusal hukuk kapsamında düzenlenmesi gereken bir husus olarak ele alınmaktadır⁸³⁸. Mahkemeye göre belirli kanıt türlerinin hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi ve yargılanan kişinin suçlu olup olmadığının tespiti kural olarak ulusal yargı mercilerinin meselesidir⁸³⁹. Buna ilaveten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sık sık ilkesel olarak hukuka aykırı bir şekilde elde edilen delilleri dışlayamayacağını ifade etmekte; Mahkeme için asıl önemli olanın, delillerin elde edilme şekli de dahil olmak üzere ulusal yargı mercileri önündeki yargılamalara bütüncül olarak bakıldığında yargılamanın adil olup olmadığı hususu olduğunu ifade etmektedir⁸⁴⁰.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinden farklı olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 38'inci maddesinin 6'ncı fıkrasında kanuna aykırı olarak

⁸³⁶ Delwyn D DeVries, Bruce D. Fisher, "Limits of Documentary Privilege Against Self-Incrimination" *The CPA Journal*, C.73, S.4, 2003, s. 62-64.

⁸³⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Saunders v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 19187/91, Karar Tarihi: 17.12.1996, para. 71.

⁸³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bykov v. Rusya*, Başvuru No: 4378/02, Karar Tarihi: 10.03.2009, para. 88.

⁸³⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Allan v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 48539/99, Karar Tarihi: 05.11.2002, para. 42.

⁸⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Haxhia v. Arnavutluk*, Başvuru No: 29861/03, Karar Tarihi: 08.10.2013, para. 96.

elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Keza 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 148'inci maddesi 3'üncü fıkrasında da rıza ile elde edilmiş olsa dahi yasak usullerle verilmiş ifadelerin delil teşkil etmeyeceği düzenleme altına alınmıştır. Aynı kanunun 206'ncı maddesi kapsamında kanuna aykırı delilin reddedileceği, 217'nci maddesi kapsamında suçun hukuka uygun delillerle ispat edilebileceği, 230'uncu maddesinde ise dosya içinde bulunan hukuka aykırı delillerin açıkça ve ayrıca gösterilmesi gerektiği düzenleme altına alınmıştır⁸⁴¹.

Bununla birlikte şu hususu da ilave etmek isteriz ki; delillerin elde edilmesi meselesi aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özel hayat ve aile hayatına saygı hakkına ilişkin 8'inci maddesi kapsamındaki sorunları da gündeme getirmektedir. Yasa dışı bir telefon kaydının suçun işlendiğine ilişkin delil olarak kabul edildiği *Schenk v. İsviçre* davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ihtilaflı bir kaydın delil olarak kullanılmasının başvurucuyu adil yargılanma hakkından mahrum etmediği sonucuna varmıştır. Zira somut olayda başvurucunun mahkumiyetin dayandırıldığı tek kanıt telefon görüşmesi kaydı değildir⁸⁴².

Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin işkence yasağına ilişkin 3'üncü maddesinin ihlali ile elde edilen deliller adil yargılanma hakkı ihlali teşkil edecektir⁸⁴³. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Jalloh v. Almanya* kararında ifade ettiği gibi işkence ve kötü muamele yasağını ihlal ederek elde edilen delil, şüphelinin mahkûmiyetinin sağlanmasında belirleyici olmasa bile, bu tür bir durum adil yargılanma hakkı ihlali teşkil edecektir⁸⁴⁴.

Delillere ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararları irdelendiğinde hukuka aykırı delillere ilişkin şikayetlerin genellikle gerçek kişiler tarafından ileri sürüldüğü ve bu hususun ceza hukuku kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte delillere ilişkin prensiplerin

⁸⁴¹ Mehmet Gödekli, "Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.65, S.4, 2016, s. 1817.

⁸⁴² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Schenk v. İsviçre*, Başvuru No: 10862/84, Karar Tarihi: 12.07.1988, para. 46.

⁸⁴³ Tezcan, Erdem, Sancakdar, Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 238-239.

⁸⁴⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Jalloh v. Almanya*, Başvuru No: 54810/00, Karar Tarihi: 11.08.2006, para. 105.

şirketlerin taraf olduğu idari para cezası uyuşmazlığı veya vergi tarhiyatı gibi davalar için de uygulanacağını söylemek hatalı olmayacaktır⁸⁴⁵.

8. Masumiyet Karinesi

Devlet aygıtının gücü karşısında güçsüz konumdaki kişiyi koruma amacına matuf olan masumiyet karinesi, ceza hukuku bağlamında bir kişinin hakkında kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı tesis olununcaya kadar suçsuz olarak varsayılacağını ifade etmektedir⁸⁴⁶. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinin 2'nci paragrafı “*bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak ispatlanıncaya kadar suçsuz sayılır*” şeklinde olup masumiyet karinesini açıkça düzenleme altına almaktadır. Her ne kadar burada suç isnadı kavramının dar yorumlanması ile sadece ceza hukuku bağlamında ilkenin ele alınabileceği düşünülebilse de özerk kavramlar doktrini doğrultusunda masumiyet karinesi, disiplin cezaları işlemleri⁸⁴⁷ veya idari yaptırımlar⁸⁴⁸ söz konusu olduğunda da kendisine uygulama alanı bulabilmektedir⁸⁴⁹. Dolayısıyla bir fiilin faili somut olgularla belirlenmedikçe, karinelere istinaden disiplin cezası gerektiren fiili bir kişiye atfedip -örneğin anız yakma suçu söz konusu olduğunda somut olgularla anız yakanın bulunamadığı ama anızın yakıldığı taşınmazın sahibinin karine olarak anız yakan kişi olduğunun kabulü halinde olduğu gibi- para cezası tanzim etmek masumiyet karinesi ihlali teşkil edecektir⁸⁵⁰.

Bu bağlamda varsayımlara dayalı olarak idari para cezası tanzimi açıkça masumiyet karinesi ihlali teşkil edecektir⁸⁵¹. Bununla birlikte *Meya Far Petrol Ürünleri Nakliye Temizlik İnşaat Turizm Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu*

⁸⁴⁵ Benzer bir görüş için bkz. Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s. 372-373.

⁸⁴⁶ Hüseyin Şık, “Suçsuzluk Karinesi”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.9,2017, s.104

⁸⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Albert ve Le Compte v. Belçika*, Başvuru No: 7299/75 ve 7496/76, Karar Tarihi: 10.02.1983, para. 40-42; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, K.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2016/3267, Karar Tarihi: 28.01.2020, para. 18-21.

⁸⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Hentrich v. Fransa*, Başvuru No: 13616/88, Karar Tarihi: 22.09.1994, para. 62-64.

⁸⁴⁹ Burcu Değirmencioğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında ‘Masumiyet Karinesi’nin Korunması”, **Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1., S.2, 2019, s. 314

⁸⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Hasan Cihan Başvurusu*, Başvuru No: 2016/14869, Karar Tarihi: 24.10.2019, para. 33-36.

⁸⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Taner Koyuncu Başvurusu*, Başvuru No: 2015/11678, Karar Tarihi: 24.05.2018, para. 30-33.

kapsamında mevzuata aykırı bir saatte alkol satışı yapan bir büfeyi işleten ticari şirket, aleyhine tanzim olunan idari para cezasına karşı ikame edilen itiraz davasında para cezasının varsayım dayalı olarak tanzimi sebebiyle masumiyet karinesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Şöyle ki; başvuruya konu olayda kolluk kuvvetleri büfeden çıkan müşterinin elindeki siyah poşetin içerisinde alkol olduğunu görmüş, tutanak tutmuş, başvuru şirketi yetkilisi ise tutanağı imzalamaktan imtina etmiştir. Anayasa Mahkemesi dosyayı ve dosyadaki vakıaları bütün olarak incelediğinde başvuru şirketçe ileri sürülen iddiaların kanun yolu şikâyeti niteliğinde olduğunu ifade etmiş, yerel mahkeme kararının bariz takdir hatası veya açıkça keyfilik içermediği gerekçesiyle başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁸⁵².

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 38'inci maddesinin 4'üncü fıkrası kapsamında masumiyet karinesi düzenlenmiş olup; mezkûr madde uyarınca bir kişinin suçluluğu bir mahkeme hükmü uyarınca sabit oluncaya kadar o kimsenin suçlu sayılamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Masumiyet karinesi her ne kadar Anayasa 36'ncı madde bünyesinde değil ayrı bir madde bünyesinde düzenlenmiş olsa da masumiyet karinesi adil yargılanma hakkının önemli güvencelerinden birisi olarak kabul edilmektedir⁸⁵³.

Şirket çalışanlarının şirket faaliyetleri sebebiyle suçlanmaları hususunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Yıldıray Özbey ve Diğerleri Başvurusu* kararı önem taşımaktadır. Mezkûr başvuruya konu olayda başvuru bir limited şirketin geçmiş dönemde çalışanı olup; mezkûr şirkette çalıştıkları dönemde şirket adına sahte fatura vermeleri iddiasıyla soruşturma düzenlenmiştir. Ayrıca vergi tekniği raporlarında ilgili gerçek kişiler açısından suçlayıcı ifadeler kullanılmış ve başvuru vergi tekniği raporunda suçlayıcı ifadeler kullanılmasının masumiyet karinesi ihlali olduğunu ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde vergi tekniği raporunu tanzim eden vergi dairesinin soruşturma

⁸⁵² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Meya Far Petrol Ürünleri Nakliye Temizlik İnşaat Turizm Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2019/27923, Karar Tarihi: 15.09.2021, para. 24.

⁸⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Ali Atlı Başvurusu kararında bu hususu açıkça şu şekilde ifade etmiştir: “Anayasanın 38. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan masumiyet ilkesi, bir suçla itham edilen kimseler açısından, Anayasa'nın 36. maddesinin birinci fıkrasında öngörülen adil yargılanma hakkının en önemli güvencelerinden birini oluşturur.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Atlı Başvurusu, Başvuru No: 2013/500, Karar Tarihi: 20.03.2014, para. 33.

makamı olduğunu, bu raporların kamunun erişimine sunulmadığını, raporun gerekli vergi işlemlerinin yürütülmesini amaçladığını dikkate alarak başvurunun masumiyet karanesi ihlaline ilişkin kısmını açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁸⁵⁴.

Şirketler tarafından gerçekleştirilen bireysel başvurularda yer yer masumiyet karanesi ihlaline de dayanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bireysel başvuru yolunda mahkemeler, başvuru tarafından gerçekleştirilen hukuki nitelendirmeler ile bağlı olmamakta ve önündeki dosya kapsamındaki olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir etmektedir⁸⁵⁵. Örneğin bir şirket tarafından gerçekleştirilen bireysel başvuruda başvuru şirketi, ihaleden yasaklama kararına karşı ikame etmiş olduğu davada masumiyet karanesinin ihlal edildiğini ileri sürmüş olsa da Anayasa Mahkemesi burada başvuruyu masumiyet karanesi bağlamında değil gerekçeli karar hakkı bağlamında incelemiştir⁸⁵⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında ise yürütülen ceza yargılaması sırasında başvuru şirkete ait ürünlerin yürürlükten kaldırılan mevzuat hükümlerine istinaden tasfiye edilmesi sebebiyle başvuru şirketi ve başvuru şirketin hissedarı olan gerçek kişi masumiyet karanesinin somut olayda ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde gerçek kişi başvuru bakımından başvuru şirketin tek hissedarı olmadığı, tasfiye kararının başvuru şirketi tüzel kişiliğine ait ürünlere ilişkin tanzim edildiği ve mezkûr şirket açısından sonuç doğurduğu, gerçek kişi başvuru şirketin tasfiye işlemi sebebiyle güncel ve kişisel hakkının doğrudan etkilenmediği gerekçesiyle başvuruyu kişi bakımından

⁸⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldırım Özbey ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2014/18932, Karar Tarihi: 08.09.2015, para. 47-51.

⁸⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tahir Canan Başvurusu, Başvuru No: 2012/969, Karar Tarihi: 18.09.2013, para. 16.

⁸⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sarıdağlar İnşaat ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2017/24735, Karar Tarihi: 09.09.2020, para. 34. Benzer nitelikli değerlendirmeler ihtiva eden diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğcan İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2014/1759, Karar Tarihi: 11.12.2018, para. 32; Uskar Kömür Pazarlama Nakliyat Tarım İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2019/2762, Karar Tarihi: 17.11.2021, para. 55; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Ö. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2018/18975, Karar Tarihi: 15.09.2021, para. 38; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gülen Yem Hammaddeleri Gıda Tarım ve Hayvancılık San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Ahmet Korkmaz Başvurusu, Başvuru No: 2017/14888, Karar Tarihi: 15.09.2020, para. 18; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskele Denizcilik Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2017/38763, Karar Tarihi: 02.06.2020, para. 42-43; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Onur Tur Uluslararası Nakliyat Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/947, Karar Tarihi: 15.12.2018, para. 43-45.

yetkisizlikle kabul edilemez bulmuştur⁸⁵⁷. Başvurucu tüzel kişi açısından ise başvuruyu masumiyet karinesi bağlamında değil mülkiyet hakkı ve gerekçeli karar hakkı bağlamında incelemiş ve açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁸⁵⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Met-Ay Oto Kiralama Org. Tur. Tic. Ve San. A.Ş. Başvurusu* kararında ehliyetsiz araba kullandırma sebebiyle idari para cezasına çarptırılan başvurucu şirketin masumiyet karinesinin ihlal edildiği iddiasına karşın başvuruyu masumiyet karinesi bağlamında irdelememiş, başvurucu açısından idari para cezası meblağının önemli bir zarar olmadığı değerlendirmesinde bulunarak başvuruyu anayasal ve kişisel önem yokluğu sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁸⁵⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Fameka İnş. Plastik San. ve Tic. Ltd. Başvurusu* kararında ise başvurucu şirket varsayıma dayalı idari para cezası tanzim edildiği gerekçesiyle masumiyet karinesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuruya konu olayda izin verilen azami yük miktarının aşılması sebebiyle başvurucu şirkete gönderen sıfatıyla 2.253,00-TL tutarında para cezası tanzim edilmiştir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde kabahat fiilleri sebebiyle uygulanan idari yaptırımlar ile adli suç ve cezalar ayrımı yapmıştır. Şöyle ki; Mahkemeye göre idari nitelikteki yaptırımlar söz konusu olduğunda adli nitelikteki suç ve cezalara nazaran masumiyet karinesinin ispata ilişkin standartları daha düşük kabul edilebilmektedir. Zira idare, adli soruşturma makamları gibi üstün yetkilerle donatılmış bulunmamaktadır⁸⁶⁰. Bununla birlikte somut olayda idari para cezasının tanzimi için başvurucu şirketin Taşıma Hukuku kapsamında *işleten* veya *gönderen* olması gerekmekte iken başvurucu şirketin salt eşya göndericisi olması gönderen statüsünde olduğunun kabulü için yeterli kılınmıştır. Halbuki Mahkeme'ye göre burada gönderici şirketin kastının bulunup bulunmadığının, azami yük miktarının aşılmasına rağmen yükü bilerek verip vermediğinin de incelenmesi gerekirdi. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne göre yerel mahkemede yapılan yargılama

⁸⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/6564, Karar Tarihi: 04.02.2016, para. 31-32.

⁸⁵⁸ **A.g.k.**, para. 48-54.

⁸⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Met-Ay Oto Kiralama Org. Tur. Tic. Ve San. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2017/6422, Karar Tarihi: 12.02.2020, para. 22-25.

⁸⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Fameka İnş. Plastik San. ve Tic. Ltd. Başvurusu, Başvuru No: 2014/3905, Karar Tarihi: 19.04.2017, para. 31.

sırasında “varsayımlardan hareket edilerek objektif sorumluluk esaslarına göre genişletilmesi suretiyle başvurunun reddine karar verildiği” değerlendirmesinden hareketle masumiyet karinesinin ihlal edildiği neticesine varılmıştır. Mezkûr başvuruda her ne kadar idari para cezasının meblağı görece düşük olsa da Anayasa Mahkemesi burada anayasal ve kişisel önem yokluğundan başvuruyu kabul edilemez bulmamış; esasa ilişkin inceleme yaparak masumiyet karinesinin ihlal edildiği neticesine varmıştır⁸⁶¹.

Bir gerçek kişinin masumiyet karinesi ile bir şirketin ifade hürriyeti arasındaki denge ise genellikle yayın yasağı nedeniyle ifade hürriyetinin ihlal edildiğini ileri süren şirket başvuru sahiplerinin kararlarında ele alınmaktadır. Şirketlerin ifade hürriyetleri çalışmamızın ileriki bölümlerinde ele alınacak olup; burada masumiyet karinesi ile ifade hürriyeti arasındaki ilişkinin ele alınmasında fayda olacağı kanaatindeyiz. Gerçek kişiler hakkında yürütülen soruşturmalar hakkında masumiyet karinesini ihlal eden yayınlar yapması sebebiyle yayın yasağı yaptırımına maruz kalan şirketler ifade ve basın hürriyeti ihlali sebebiyle bireysel başvuru mekanizmasını başvurabilmektedirler. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. Başvurusu* kararında devam eden bir ceza soruşturmasına ilişkin önleyici bir tedbir olarak yayım yasağı uygulanmasının ifade ve basın hürriyetine müdahale açısından öngörülebilirlik, belirlilik ve kanunilik şartlarını taşımadığı gerekçesiyle başvuru şirketin ifade ve basın hürriyetinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁸⁶². Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin *Verlängsgruppe Droemer Knaur GmbH & Co. KG v. Almanya* kararında, başvuru şirket tarafından yayınlanan bir eserde bir gerçek kişi hakkında mafya üyesi olduğu ifadesi yer aldığından başvuru şirketin para cezasına mahkûm edilmesinin basın hürriyeti ve masumiyet karinesi ihlali olduğu iddiası incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise söz konusu tartışmanın kamu yararı açısından önemi, bilgi edinme yöntemi, ilgili kişinin hayatı ve konumu, başvuru şirkete uygulanan yaptırımın niteliği gibi hususları dikkate alarak gerçek kişinin masumiyet karinesi ile

⁸⁶¹ A.g.k., para. 33

⁸⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2014/19720, Karar Tarihi: 11.07.2019, para. 44. Benzer nitelikteki diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2014/4430, Karar Tarihi: 25.09.2019, para. 46; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Uğurlu Gazetecilik Basın Yayın Matbaacılık Reklamcılık Ltd. Şti Başvurusu (2)*, Başvuru No: 2016/12313, Karar Tarihi: 26.12.2019, para. 26-28.

başvurucu şirketin ifade hürriyeti arasındaki denge çerçevesinde inceleme yapmış ve somut olayda başvuru şirketin ifade hürriyetinin ihlal edilmediği neticesine varmıştır⁸⁶³.

9. Ticari Şirketlerin Aynı Suçtan Dolayı İki Kez Cezalandırılmama Hakkı

Aynı suç sebebiyle iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 7 Numaralı Protokolü'nün 4'üncü maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Mezkûr Ek Protokol Türkiye tarafından 14 Mart 1985 tarihinde imzalanıp 1 Ağustos 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁸⁶⁴.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ise bu hak açıkça düzenlenmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkını bireysel başvuru incelemesinde Anayasa'nın adil yargılanma hakkına ilişkin 36'ncı maddesi kapsamında ele almaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkından *“(...)bireylerin, haklarında yürütülen bir ceza yargılaması sürecinin varlığı hâlinde tekrar yargılanmamalarını veya cezalandırılmamalarını güvence altına almaktadır. Böylelikle adil yargılanma hakkı kapsamındaki cezai süreçler yönünden hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak hukuk güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla hukuk devleti ilkesinde mündemiç olan aynı suç nedeniyle yeniden yargılanmama veya cezalandırılmama ilkesinin Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.*⁸⁶⁵ şeklinde bahsedilmiştir.

⁸⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Verlangsgroupe Droemer Knauer GmbH & Co. KG v. Almanya, Başvuru No: 35030/13, Karar Tarihi: 19.10.2017, para. 36.

⁸⁶⁴ İlgili metin için bkz. R.G., 8 Nisan 2016 T., 29678 S.

⁸⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ünal Gökpınar Başvurusu, Başvuru No: 2018/9115, Karar Tarihi: 27.03.2019, para. 49. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 7 Numaralı Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlüğe girmesinden evvel vermiş olduğu bir kararda aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkına ilişkin olarak *“başvurucunun, aynı suçtan iki kez yargılandığı yönündeki iddiasının adil yargılanma hakkı altında incelenmesi de mümkün değildir. Aksi bir yaklaşım, belirtilen ilkenin Sözleşme'yle teminat altına alınanlardan farklı bir hak olarak Ek 7 No.lu Protokol içerisinde düzenlenmesiyle ve devletlerin anılan Protokol'e taraf olmamak suretiyle ortaya koydukları iradeyle bağdaşmaz”* şeklindeki gerekçesiyle konu bakımından kabul edilemezlik kararı vermiş idi. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İffet İnci Gültekin Başvurusu, Başvuru No: 2013/9585, Karar Tarihi: 09.03.2016, para. 45. Benzer nitelikli diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hüma Bayoğlu Başvurusu, Başvuru No:2014/13229, Karar Tarihi:26.12.2017, para. 17-18. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre ise aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ve

Netice itibarıyla aynı suçtan ötürü iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı adil yargılama hakkını bütünleyen, adalet duygusunun incinmesini engelleyen, sosyal düzene ve istikrara katkı sağlayan bir haktır. Mezkûr hak yalnızca aynı devlet için söz konusu olacak olup; farklı devletler tarafından kişinin yargılanmasını ve cezalandırılmasını mezkûr ilke engellemeyecektir⁸⁶⁶.

Her ne kadar aynı suçtan ötürü iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı spesifik olarak ceza hukukunu ve gerçek kişileri ilgilendiriyor gözükse de burada özerk kavramlar doktrini kapsamında cezai nitelikteki vergisel uyumsuzluklarda, idari para cezalarında bu hakkın uygulandığı görülmektedir⁸⁶⁷.

Şirketlerin vergisel yükümlülüklerini temsilcileri gerçek kişiler eliyle ifa ettikleri düşünüldüğünde temsilci gerçek kişinin fiili sebebiyle hem kendisinin hem de temsilcisi olduğu şirketin sorumluluğunun doğması durumunda aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı ihlali olup olmayacağı hususu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin *Pirttimäki v. Finlandiya* davasında ele alınmıştır. Mezkûr başvuruya konu olayda başvuru, bir limited şirketin hissedarıdır. Hissedarı olduğu limited şirkete vergi usulsüzlükleri sebebiyle cezalı vergi tarhiyatı düzenlenmiştir. Buna ilaveten cezalı vergi tarhiyatına konu eylemler sebebiyle başvuru hissedar hakkında da ayrıca vergi ve vergi cezası tanzim edilmiştir. Başvuru ise burada aynı fiiller sebebiyle hem kendisinin hem de hissedarı olduğu şirketin yaptırıma maruz kalmasının aynı suçtan ötürü iki kez cezalandırmama ilkesinin ihlali olduğunu ileri sürmüştür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde somut olayda ulusal mahkemeler önündeki iki olgu dizisinin ve tarafların farklı olduğunu dikkate almıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre her iki davada da vergi beyannamesini verenin aslında başvuru gerçek kişi olduğu varsayıldığında dahi şahsi vergilendirme için vergi beyannamesi

cezalandırılmama hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 7 Numaralı Protokol kapsamında düzenlenmiş olup; mezkûr hakka yönelik adil yargılanma hakkı kapsamında açık veya dolaylı bir güvence sağlanmamaktadır. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Ponsetti ve Cesnel v. Fransa*, Başvuru No:36855/97 ve 41731/98, Karar Tarihi: 14.09.1999, para. 6; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Juha Kauko Ruotsalanien v. Finlandiya*, Başvuru No: 10626/12, Karar Tarihi: 28.01.2014, para. 59.

⁸⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Krombach v. Fransa*, Başvuru No: 67521/14, Karar Tarihi: 13.02.2001, para. 90.

⁸⁶⁷ Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s. 483.

vermek ile bir şirketi temsilen vergi beyannamesi vermek farklı işlemlerdir ve burada cezalandırmanın özünde yatan olaylar aynı olaylar değildir⁸⁶⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *ABP Gıda San. Tur. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketi, ithal edilen eşyaya ilişkin gümrük kıymetinin eksik beyanı iddiasıyla yapılan cezalı vergi tahakkukuna yönelik ikame edilen davanın reddedilmesi sebebiyle aynı suçtan iki kez cezalandırılmama hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuru şirketi aynı fiilin hem kabahat hem de suç olarak tanımlanması sebebiyle iki kez cezalandırılmasının hak ihlali olduğunu iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde, ceza hukuku ve kabahatler hukukunun öngördüğü yasak ve yaptırımların farklı hukuki yarar, konu ve unsurlara ilişkin olduğunu dikkate almış ve iki farklı disiplin söz konusu olduğundan burada aynı suçtan dolayı iki kez cezalandırılmama hakkının ihlal edilmediğine kanaat getirerek başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir⁸⁶⁹.

Yine *Omka Lojistik Hafr. İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketi Anayasa Mahkemesi'nce iptal olunan bir kanun hükmüne dayalı olarak kendisine aynı olaydan ötürü iki kez para cezası düzenlendiğini ileri sürmüştür; Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde somut olayda başvuru şirketi, işleten ve gönderen olarak iki ayrı sıfatı bünyesinde ihtiva ettiği için başvuru şirketi hakkında iki ayrı sebeple iki ayrı para cezası tanzim edildiğini ve ilgili kanun maddesi yürürlükte iken bu para cezalarının hukuka uygun şekilde düzenlendiğini ifade etmiştir⁸⁷⁰.

⁸⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin *Pirttimäki v. Finlandiya*, Başvuru No: 35232/11, Karar Tarihi: 20.05.2014, para. 50. Benzer nitelikli diğer kararlar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Heinänen v. Finlandiya*, Başvuru No: 947/13, Karar Tarihi: 06.01.2015; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Max Larsson v. İsveç*, Başvuru No: 64102/10, Karar Tarihi: 13.01.2015; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Alasippola v. Finlandiya*, Başvuru No: 39771/12, Karar Tarihi: 27.01.2015; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Fernando de Los Angeles Abenza v. İsveç*, Başvuru No: 33029/10, Karar Tarihi: 13.01.2015; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Lucky Dev v. İsveç*, Başvuru No: 7356/10, Karar Tarihi: 27.11.2014, para. 38-43. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadının ne bis in idem ilkesi çerçevesinde vergi cezaları bağlamında incelenmesine ilişkin bkz. Barış Bahçeci, Demirkan Burak Çelik, "Case Law Trend: The Question of Interaction Between the Tax and Criminal Proceedings in the ECtHR Case-Law", *INTERTAX*, C.50, S.8/9, 2022, s.649-662.

⁸⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *ABP Gıda San. Tur. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu*, Başvuru No:2014/72, Karar Tarihi:25.03.2015, para. 23.

⁸⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Omka Lojistik Hafr. İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2018/35535, Karar Tarihi: 14.09.2021, para. 38.

III. Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı ve Ticari Şirketlerin Hak Özneliği

A. Genel Olarak

Özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı mülkiyet hakkı yahut adil yargılanma hakkı gibi haklara nazaran görece yeni bir haktır⁸⁷¹. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesinin 1'inci fıkrası özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkını düzenlemektedir. Mezkûr düzenleme uyarınca herkesin özel ve aile yaşamına saygı gösterilmesini isteme, konutuna saygı gösterilmesini isteme ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkı bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mezkûr hakka yönelik içtihadı irdelendiğinde, özel hayat kavramının aile hayatı, konut dokunulmazlığı, şahsi kimlik bilgileri, bilgi gizliliği, kişisel veriler, cinsel kimlik, cinsel yaşam vs. gibi hususları da kapsamına alacak şekilde geniş yorumladığı görülmektedir⁸⁷².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesi kapsamında ele alınan özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığına ilişkin 17'nci maddesi, özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20'nci maddesi, konut dokunulmazlığına ilişkin 21'inci maddesi ve haberleşme hürriyetine ilişkin 22'nci maddesi kapsamında ele alındığı görülmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kararlarında sıklıkla mezkûr 8'inci maddenin amacının bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalesine karşı korumak olduğunu ifade etmektedir⁸⁷³. Mezkûr değerlendirme her ne kadar hakkın salt negatif yükümlülüklerine odaklanacak şekilde yalnız bırakılma hakkını ima etse de; bireysel başvuru içtihadı irdelendiğinde özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkının aynı

⁸⁷¹ Gülay Aslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2011, s. 1.

⁸⁷² Şermin Birtane, "Özel Hayata Saygı Hakkı (AİHS 8. Madde) Bağlamında Çalışma Hakkı ve Mesleki Hayat İlişkisi", **Anayasa Yargısı**, C.38, S.2, 2021, s. 61.

⁸⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nunez v. Norveç, Başvuru No: 55597/09, Karar Tarihi: 28.06.2011, para. 68.

zamanda devletler açısından pozitif yükümlülükler getirdiği de görülmektedir⁸⁷⁴. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında taraf devletlerin mezkûr 8'inci maddeye göre, barınma, tıbbi destek ve tedavi, sokak hayvanlarının kontrolü, okullarda yaşanan zorbalık, insan hayatının onurlu sonlandırılması, çevre kirliliği, sağlığın korunması kadar geniş bir yelpazede yükümlülüklerinin olduğu ifade edilmektedir⁸⁷⁵.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özü, insan onuruna ve insan özgürlüğüne duyulan saygı olup; yaşamın kutsallığı ilkesi reddedilmeksizin yaşam kalitesi kavramlarının önem kazanması mezkûr 8'inci madde kapsamında ele alınmaktadır. Zira Mahkemeye göre tıp alanında yaşanan gelişmeler daha uzun yaşam beklentilerini de arttırmaktadır. Bununla birlikte birçok insanın da ileriki yaşlarında yaşamlarının kalitesine ilişkin endişeleri artmıştır⁸⁷⁶. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mezkûr maddeyi genişletici yorum yoluyla ele almakta ve böylelikle içtihadını zenginleştirmektedir. Nitekim özel hayatın ve aile hayatının sürekli genişleyen koruması, özel hukuk perspektifinde ele alınabilecek birçok sorunun mezkûr madde kapsamında ele alınmasına katkı sağlamıştır. Keza bu alanda yaşanan gelişmeler İnsan Hakları Hukuku alanındaki güncel gelişmeler bakımından bu alanın nitelikli bir alan olduğunu gözler önüne sermektedir⁸⁷⁷.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı, dört kategoriye ayrılmıştır: özel yaşama saygı hakkı, aile yaşamına saygı hakkı, konuta saygı hakkı ve haberleşme hürriyeti. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9, 10 ve 11'inci maddelerinde olduğu gibi 8'inci maddesinin birinci fıkrasındaki hak tanımı, hakkın kapsamını ve sınırlarını izah eden ikinci bir fıkra ile tamamlanmaktadır. Mezkûr dört maddedeki sınırlama hükümleri,

⁸⁷⁴ Yüksel Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlığın Korunması ile ilgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler", **Uluslararası İlişkiler**, C.7, S.27, 2010, s. 116

⁸⁷⁵ Ladi Kaba, **AİHM Kararlarında Aile Hayatına Saygı Hakkının Uygulanmasında Devletin Yükümlülükleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018, s. 54-60.

⁸⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Pretty v. Birleşik Krallık*, Başvuru No:2346 /02, Karar Tarihi: 29.03.2002, para. 65

⁸⁷⁷ Schabas, **The European Convention on Human Rights**, s. 366.

ihativa ettikleri benzerliklere rağmen sınırladıkları hakları nazarı itibara alacak şekilde birtakım nüanslar barındırmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 8'inci maddeyi uygularken evvela 1'inci fıkra kapsamındaki bir hakka müdahale olup olmadığını incelemektedir⁸⁷⁸. Müdahalenin varlığını tespit ettikten sonra ise müdahalenin sözleşmeye aykırı olup olmadığını kontrol etmektedir⁸⁷⁹. Başka bir deyişle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, burada öncelikle müdahalenin yasal bir temelinin olup olmadığını ve müdahalenin hukukun üstünlüğü ilkesine riayet edip etmediğini incelemektedir. Bu kapsamda ulusal hukukta yasal bir temelin bulunması, yasanın erişilebilir, öngörülebilir olması ve keyfiliğe karşı güvenceler ihtiva etmesi nazarı itibara alınmaktadır⁸⁸⁰. Sonrasında ise müdahalenin meşru bir amaca matuf olup olmadığı incelenmektedir. Yasallık ve meşru amaç testleri sonrasında ise müdahalenin demokratik toplumda gerekli olup olmadığı irdelenmektedir⁸⁸¹.

Özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkının sınırlandırılması açısından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru pratiği de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paraleldir⁸⁸². Burada da öncelikle müdahalenin varlığı tespit edilmekte, sonrasında müdahalenin yasal bir zemininin olup olmadığı ve meşru amaca matuf olup olmadığı incelenmektedir⁸⁸³. Sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 13'üncü maddesi kapsamında demokratik toplum düzeninde gereklilik, hakkın özüne dokunmama ve ölçülülük bağlamında gerekli incelemeler ifa edilmektedir⁸⁸⁴.

⁸⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Othymia Investments BV v. Hollanda, Başvuru No: 75292/10, Karar Tarihi: 16.06.2015, para. 37.

⁸⁷⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Société Colas Est ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No: 37971/97, Karar Tarihi: 16.04.2002, para. 43.

⁸⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Erduran ve EM Export Dış Tic. A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No: 25707/05 ve 28614/06, Karar Tarihi: 20.11.2018, para. 80.

⁸⁸¹ Gizem Dursun, "AİHM Kararları Işığında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı", **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.13, S.167-168, 2018, s. 168.

⁸⁸² Gülay Aslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2011, s. 153.

⁸⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Serap Tortuk Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/9660, Karar Tarihi: 21.01.2015, para. 41-62.

⁸⁸⁴ Gülay Aslan Öncü, **Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-8**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2019, s. 149-159.

B. Özel Yaşama Saygı Hakkı

Özel yaşam denildiğinde her ne kadar mahremiyet kavramı ve bu hakkın öznesi olarak akla gerçek kişiler gelse de teknolojik gelişmeler bu hakkın sınırlarını zorlamakta ve hakkın kapsamının genişlemesine katkı sağlamaktadır. Ticari şirketler söz konusu olduğunda özel yaşamın nasıl ele alınması gerektiği, şirketlerin bu hakkın öznesi olup olamayacağı meselesinin irdelenmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ve Anayasa Mahkemesi içtihadının muhtevası ve evrimini göstermek bakımından da önem taşımaktadır.

1. Mahremiyetin Korunması

Kavramın ilk değerlendirmesi kişinin yalnız bırakılması ile ilintiliyken sosyal ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak mahremiyetin korunması hakkı da genişlemiştir⁸⁸⁵. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre özel hayat ve mahremiyet kavramı, herkesin kendi kişiliğinin gelişimini sağlamasına, kişiliğini özgürce sürdürebilmesine ve dış dünyayla ilişki kurup geliştirebilmesine imkân sağlayan kişisel özerklik alanını kapsayan geniş ve gerçek kişileri esas alan bir terimdir⁸⁸⁶. Keza konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadı da irdelendiğinde mahremiyet hakkı bağlamında tüzel kişilerin ve şirketlerin değil; gerçek kişilerin ele alındığı görülmektedir⁸⁸⁷.

Özel hayat ile ilgili olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 8'inci maddesinin yorumu kişisel özerklik ve yaşam kalitesi kavramları ile desteklenmektedir⁸⁸⁸. Bu bağlamda özel hayat kavramı bir kişinin cinsel hayatını da içerecek şekilde fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü kapsamakta olup; burada sağlanan garanti öncelikle, her bireyin dışarıdan müdahale olmaksızın diğer insanlarla ilişki

⁸⁸⁵ A. Tarık Gümüş, **Devletin Pozitif Yükümlülükleri Kapsamında Özel Hayata Saygı Hakkı**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2015, s. 164.

⁸⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pretty v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 2346 /02, Karar Tarihi: 29.03.2002, para. 61.

⁸⁸⁷ Örnekler için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Birsen Berrak Tüzünataç Başvurusu, Başvuru No: 2014/20364, Karar Tarihi: 05.10.2017, para. 56; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Zafer Bozbey Başvurusu, Başvuru No: 2014/6423, Karar Tarihi: 21.09.2016, para. 56; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nurcan Belin Başvurusu, Başvuru No: 2014/14187, Karar Tarihi: 10.01.2018, para. 46.

⁸⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Christine Goodwin v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 28957/95, Karar Tarihi: 11.08.2002, para. 90.

kurmasını sağlamaya ve bireyin gelişimini tesis etmeye matuftur⁸⁸⁹. Dolayısıyla burada sadece kişinin içsel hayatının korunması söz konusu değildir. Kişinin aynı zamanda diğer insanlarla ve dış dünyayla ilişki kurma ve geliştirme hakkı da korunmaktadır.

Netice itibarıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesi, bireyin kendi kişisel hayatını dilediği gibi yaşayabileceği bir iç çevrenin korunması ile sınırlı olmayıp; bu hak içsel çemberin içinde yer almayan dış dünyanın dışlanması şeklinde yorumlanamaz. Mahremiyet hakkı aynı zamanda diğer insanlarla ve dış dünyayla ilişki kurma ve geliştirme hakkını da korumaktadır ve özel hayat kavramı profesyonel ve ticari nitelikteki faaliyetleri de kapsamı içine almaktadır⁸⁹⁰. Bu nedenle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre kamusal bağlamda dahi bir kişinin başkalarıyla “özel hayat” kapsamına girebilecek bir etkileşim alanı bulunmaktadır⁸⁹¹.

Mahremiyetin korunması tüzel kişiden ziyade gerçek kişi ile ilişkili olacak şekilde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda tüzel kişilerin özel yaşama saygı hakkı söz konusu olduğunda şirketlerin özel yaşama saygı hakkı, konuta saygı hakkı gibi başka alt haklar kapsamında ele alındığı görülmektedir.

2. Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

Bir bireyin özel hayatıyla ilgili bilgilerin saklanması ve bu bilgilerin açıklanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesine tabidir. Kişisel verilerin korunması hakkı, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 8'inci maddesinde açıkça ele alınmakta olup; mezkûr maddenin ilk maddesi kişinin kişisel verilerini koruma hakkı olduğundan açıkça bahsetmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından 28.01.1981 tarihinde imzalanan Avrupa Konseyi bünyesinde tanzim olunmuş 108 Numaralı Kişisel Verilerin Otomatik İşlemeye Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'nin 2'nci maddesinde de kişisel veri “*belirli ya da*

⁸⁸⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, X ve Y v. Hollanda, Başvuru No: 8978/90, Karar Tarihi: 26.03.1985, para. 22.

⁸⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Niemietz v. Almanya, Başvuru No: 13710/88, Karar Tarihi: 16.12.1992, para. 22.

⁸⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Shimovolos v. Rusya, Başvuru No: 30194/09, Karar Tarihi: 21.06.2011, para. 64.

belirlenebilir bir gerçek kişiye ait herhangi bir bilgi” ifadesi ile kişisel veriyi tanımlamıştır⁸⁹². Dolayısıyla mezkûr kişisel veri tanımında gerçek kişilere yer verilmiş, şirketler ve diğer tüzel kişiler deyim yerindeyse dışlanmıştır. Benzer şekilde 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun 3’üncü maddesinde kişisel veri “kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi” şeklinde tanımlanmış olup; şirketlerin sahip olabileceği veriler kişisel veri kapsamında değerlendirilmemiştir⁸⁹³.

Özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, bireylere ilişkin kamu makamlarınca haiz olunan bilgilerin kamuya açıklanmasına karşı bireyleri korumaktadır⁸⁹⁴. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8’inci madde koruması kapsamına girmesi için söz konusu bilgi veya kişisel verilerin muhakkak gizli olması gerekmektedir. Kamuya açık bilgilerin sistematik olarak toplandığı ve resmi dosyalarda saklandığı durumlarda da kişisel verilerin korunması hakkı devreye girebilmektedir⁸⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi içtihatlarında da adli sicil ve arşiv kayıtlarında yer almayan mahkûmiyet kararlarının idarece temin edilerek atamama işleminde kullanılması⁸⁹⁶, işvereni tarafından denetlendiğine ilişkin bilgilendirme yapılmaksızın kurumsal e-posta sistemi üzerinden yapılan denetim⁸⁹⁷, gerçek kişinin hangi otelde kaldığı, irtibatlı olduğu kişiler ve sosyal çevresine ilişkin bilgilerin paylaşılması⁸⁹⁸ özel hayata saygı hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Şirketlerin kişisel verilerinin söz konusu olup olmadığı hususunda Anayasa Mahkemesi’nin norm denetimi yoluyla vermiş olduğu bir karar önem arz etmektedir.

⁸⁹² İlgili Sözleşme’nin Türkçe çevirisi için bkz. R.G., T. 17.03.2016. S. 29656.

⁸⁹³ Ceren Küpeli, Tüzel Kişilerin Verilerinin Korunmasında İdarenin Sorumluluğu, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 17.

⁸⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, C.C. v. İspanya, Başvuru No: 1425/06, Karar Tarihi: 06.10.2009, para. 33.

⁸⁹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cemalettin canlı v. Türkiye, Başvuru No: 22427/04, Karar Tarihi: 18.11.2008, para. 33-34.

⁸⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fatih Saraman Başvurusu, Başvuru No: 2014/7256, Karar Tarihi: 27.02.2019, para. 90.

⁸⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.Ü. Başvurusu, Başvuru No: 2016/13010, Karar Tarihi: 17.09.2020, para. 76.

⁸⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arif Ali Cangı Başvurusu, Başvuru No: 2016/4060, Karar Tarihi: 17.09.2020, para. 89.

6475 Sayılı Posta Hizmetleri Kanunu'nda yapılan değişikliğe ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi, 2013/84 Esas 2014/183 Karar numaralı 04.12.2014 tarihli kararında Anayasa'nın 20'nci maddesinin gerçek kişiler ve tüzel kişiler bakımından açık olmadığı, burada "herkes" ifadesinin kullanılması ile tüzel kişilerin ve ticari şirketlerin de kişisel verilerin korunması hakkına özne olarak kabul edilebileceği değerlendirilmesinde bulunmuştur⁸⁹⁹.

Bununla birlikte öğretide kimi yazarlarca kişisel verilerin korunması hakkının temelinde insan onuru ve kişinin özerkliği bulunduğundan burada kural olarak tüzel kişilerin hak öznesi olamayacağı, yalnızca gerçek kişilerle kurulabilecek ilişki kapsamında tüzel kişilerin de korumadan faydalanabilecekleri şeklinde görüşler ileri sürülmektedir⁹⁰⁰. Örneğin Küzeci'ye göre ticari sır, banka sırrı niteliğindeki bilgiler de gerçek kişiye delalet ettiği ölçüde şirketlerin kişisel verilerin korunması hakkı korumasından faydalanması söz konusu olabilecektir. Küzeci'nin görüşüne paralel olarak Bilge'ye göre de ticari sır kavramının genişliği dikkate alındığında, tüm ticari sırların kişilik hakkı olarak değerlendirilmesi halinde mezkûr haklara saldırı da saldırının kişilik hakkı saldırısı olarak kabulü anlamına geleceğinden böyle bir yorumun yapılması doğru olmayacak, ticari sırların gerçek kişinin iktisadi hayatına ve özgürlüğüne müdahale anlamına gelmesi halinde özel hayatın gizliliği hakkı gündeme gelebilecektir⁹⁰¹.

Küzeci ve Bilge'nin görüşlerine zıt olarak öğretide Topçu, kişisel verilerin korunması hakkının özneliğinden tüzel kişilerin dışlanmaması gerektiği kanaatindedir.

⁸⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 2013/84 Esas, 2014/183 Karar, 04.12.2014 tarihli kararında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "*Anayasa'nın 20. maddesinde kişisel verilerin kişi bakımından korunma alanının gerçek kişiler ya da tüzel kişileri veya her ikisini içine alıp almadığı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Maddenin gerekçesinde de buna ilişkin bir değerlendirme yoktur. Her ne kadar Anayasa'nın 20. maddesinde daha ziyade gerçek kişilerin özel hayatı ve bu bağlamda gerçek kişilere ilişkin kişisel verilerin korunma altında bulundurulduğu ileri sürülebilir ise de madde metninde kişisel verilerle ilgili olarak "herkes" tabirinin kullanılması dikkate alındığında, tüzel kişilere ilişkin verilerin de 20. madde kapsamında değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (1) numaralı fıkraları uyarınca, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiğini iddia eden herkese Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapma hakkı tanınmıştır. Buna göre, medeni haklara sahip gerçek kişilerin yanında tüzel kişilerin de bireysel başvuru yönünden dava ehliyetine sahip oldukları açıktır.*"

⁹⁰⁰ Elif Küzeci, *Kişisel Verilerin Korunması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 317.

⁹⁰¹ Mehmet Emin Bilge, *Ticari Sırların Korunması*, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın, 2006, s. 41.

Topçu'ya göre bilhassa vergi hukuku kapsamında tüzel kişilerin mükellef oldukları, hatta kurumlar vergisi mükelleflerinin büyük bir çoğunluğunun şirketler olduğu dikkate alındığında Topçu, tüzel kişilerin de kişisel verilerin korunması hakkından faydalanması gerektiği kanaatindedir⁹⁰². Bütün vergilendirme mekanizmasının veri toplama faaliyeti üzerine inşa edildiği düşünüldüğünde gerçek kişilerin koruma kapsamında değerlendirilip tüzel kişilerin dışlanması hukukun üstünlüğü ilkesine aykırı olacak; aynı zamanda devlet aygıtının orantısız gücünün hukuk eliyle sınırlandırılması amacı ile örtüşmeyecektir.

Vergi hukuku bağlamında şirketlerin bilgilerinin devletler arası paylaşımı meselesi de bu noktada önem arz etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Othymia Investments BV v. Hollanda* davasında başvuru şirketin Hollanda makamlarınca kendisine yapılan bir bildirim üzerine ikame etmiş olduğu dava sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Şöyle ki; İspanya vergi makamları Hollanda Maliye Bakanlığı'ndan başvuru şirkete ilişkin birtakım belgeleri Avrupa Birliği mevzuatına istinaden talep etmiş; Hollanda Maliye Bakanlığı da talep olunan belgeleri İspanya makamlarına sunduktan sonra bu hususu başvuru şirkete bildirmiştir. Başvuru şirket söz konusu işleme ilişkin itiraz davası ikame etmiş; lakin yerel mahkeme ve temyiz makamı önünde olumlu sonuç alamamıştır. Bunun üzerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran başvuru şirket, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hem 8'inci maddesi kapsamında özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğini hem de 13'üncü madde kapsamında etkili başvuru hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Etkili başvuru hakkı ihlaline ilişkin olarak Mahkeme burada bu hakkın ihlal edildiğini ileri sürebilmek için esas şikâyetin Sözleşme kapsamında tartışılabilir olması gerektiğini ifade etmiş ve özel hayata saygı hakkına ilişkin esas şikâyeti incelemiştir. Mahkemeye göre 13'üncü madde, kişilerin Sözleşme kapsamındaki herhangi bir sözde şikâyeti ile ilgili olarak, ilgili şikâyet ne kadar yersiz olursa olsun iç hukukta bir çözüm yolunu gerektirecek şekilde yorumlanmamaktadır⁹⁰³.

⁹⁰² Topçu, **Vergi Hukuk Özelinde ...**, s. 396.

⁹⁰³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Othymia Investments BV v. Hollanda*, Başvuru No: 75292/10, Karar Tarihi: 16.06.2015, para. 35.

Mahkeme, sonrasında özel hayat hakkına bir müdahale söz konusu olup olmadığını tespit etmiş ve müdahalenin hukuka uygun olup olmadığı meselesini irdelenmiştir. Hukuka uygunluk meselesinde salt ulusal mevzuat dikkate alınmamış; ulus-üstü normlar ve Avrupa Birliği'ne üye devletlerin ekonomilerinin bütünleşik olduğunu da dikkate alarak İspanya makamlarının Hollanda makamlarından bilgi talebinin ilgili ulus üstü mevzuata uygun olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre soruşturma geçiren kişilerle yahut doğrudan soruşturma geçirmeseler dahi yürütülen bir soruşturma ile ilişkili kişilerle alakalı olarak ulusal güvenlik çıkarları, kamu güvenliği ve suçun önlenmesi bağlamında, soruşturma yöntemlerinin gizlice kullanılmasının gerekebileceği açıktır. Aynı durum vergilendirme konularında da geçerlidir. Bu noktada hukuka uygun vergi araştırmaları veya vergiyle ilgili bilgi alışverişi için önceden bildirimde bulunulması ve verileri paylaşılacak ilgili tüm kişilerin haberdar edilmesi, Sözleşme'nin 8. maddesinin bir gereği olarak kabul edilemeyecektir⁹⁰⁴.

3. Şeref ve İtibarın Korunması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesinde açıkça düzenlenmemiş olsa da şeref ve itibarın korunması da zımnen özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkının kapsamında değerlendirilmektedir. Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12'nci maddesinde şeref ve şöhret açıkça ifade edilmiş olsa da; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde bu kavramlar açıkça ifade edilmemektedir. İçtihat, bu kavramların da özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı içerisinde mündemiç olduğunu kabul etmektedir⁹⁰⁵. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17'nci maddesi kapsamında herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı olduğu ifade edilirken; mezkûr hak kapsamında şeref ve itibarın korunması hakkı da bulunmaktadır.

Ayrıca burada salt negatif bir yükümlülük söz konusu olmayıp aynı zamanda kişinin şeref ve itibarının korunmasında devletin pozitif yükümlülüğü de

⁹⁰⁴ A.g.k., para. 44.

⁹⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chauvy ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No: 64915/01, Karar Tarihi: 29.06.2004, para. 70.

bulunmaktadır⁹⁰⁶. Dolayısıyla devletler, şeref ve itibarın korunması hakkı kapsamında hem kişilerin şeref ve itibarına keyfî olarak müdahale etmeyecek, hem bu alanda üçüncü kişilerce gerçekleştirilen saldırıları önleyecek ve gerekli bütün tedbirleri alacak, hem de bu alanda gerekli korumanın sağlanması amacıyla ilgili mevzuatı etkili bir şekilde uygulayacaktır⁹⁰⁷.

Şeref ve itibara yönelik her saldırı, özel hayata ve aile hayatına müdahale anlamına gelmemektedir. Söz konusu saldırı, belirli bir ağırlık düzeyine ulaşmalı ve özel hayata saygı hakkının kişisel kullanımına zarar verecek şekilde olmalıdır⁹⁰⁸. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, saldırı içeren olgusal iddialar ciddi şekilde rahatsız edici nitelikte ise ve iddiaların yayınlanması kişinin özel hayatı üzerinde kaçınılmaz bir doğrudan etkiye sahip ise bu durumda şeref ve itibarın korunması hakkı bağımsız bir hak olarak kabul edilebilmektedir⁹⁰⁹.

Şeref ve itibarın korunması ile ifade hürriyeti arasındaki adil denge bireysel başvuru içtihadında önemli bir husus olarak belirlemekte, basın yayın araçları ile kişilerin şeref ve itibarlarına müdahale edilmesi halinde çatışan menfaatlerin adil bir dengeye ulaştırılması önem ifade etmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel olacak şekilde⁹¹⁰ *Çetin Doğan Başvurusu (2)* kararında başvuru bir gazetede kendisi hakkında yer verilen haberler nedeniyle şeref ve itibar hakkının zedelendiğini ileri sürmüştür. Mahkeme ise burada başvuru gerçek kişinin Anayasa'nın 17'nci maddesi bünyesinde yer alan şeref ve itibar hakkı ile tüzel kişinin Anayasa'nın 28'inci maddesinde yer alan basın özgürlüğü ile Anayasa'nın 26'ncı maddesinde yer alan ifade özgürlüğü arasında adil bir dengenin gözetilip gözetilmediği meselesini irdelenmiştir⁹¹¹. Bu noktada yayınlanan haberin somut bir veriye dayanıp dayanmadığı,

⁹⁰⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pfeifer v. Avusturya, Başvuru No: 12556/03, Karar Tarihi: 15.11.2007, para. 35.

⁹⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İlhan Cihaner (2) Başvurusu, Başvuru No: 2013/5574, Karar Tarihi: 30.06.2014, para. 47.

⁹⁰⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, A. v. Norveç, Başvuru No: 28070/06, Karar Tarihi: 09.04.2009, para. 64.

⁹⁰⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Polanco Torres ve Movilla Polanco v. İspanya, Başvuru No: 34147/06, Karar Tarihi: 21.09.2010, para. 40.

⁹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Spiridonovska ve Popovski v. Makedonya, Başvuru No: 40676/11, Karar Tarihi: 19.10.2017, para. 55.

⁹¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çetin Doğan Başvurusu (2), Başvuru No: 2014/3494, Karar Tarihi: 27.02.2019, para. 59.

haberın kamu yararına matuf olup olmadığı, habere ilişkin kişinin konumu ve ünlülük durumu, toplumsal ilgi, konunun güncelliği, ilgili haberin yayınlanma şekli gibi hususlar nazarı itibara alınarak somut olayda çatışan menfaatler arasında adil dengenin kurulup kurulmadığı irdelenmektedir⁹¹².

Ulusal hukuklarda şeref ve itibara yönelik saldırılar ceza hukuku kapsamında hakaret suçu teşkil edebilirler. Özel hukuk kapsamında ise şeref ve itibara saldırı haksız fiil teşkil edebilir. Bu noktada hem devam eden saldırı söz konusu ise müdahalenin hukuka aykırılığının tespiti ve müdahalenin meni yoluna hem de zararın tazmini yoluna gidilebilecektir.

Türk Ceza Hukuku bağlamında tüzel kişilerin hakaret suçundan ötürü mağdur olamayacakları Yargıtay tarafından kabul edilmektedir. Yargıtay 18. Ceza Dairesi bir kararında açıkça “*sanığın icra takibine karşı verdiği itiraz dilekçesinde, iddianamede bahsi geçen sözleri söylediği, TCK’nın 125. maddesine göre hakaret suçunda şeref ve saygınlığı rencide edebilecek nitelikte sözlerin gerçek kişilere yöneltildiğinde hakaret suçunu oluşturabileceği, herhangi bir gerçek kişiyle arasında aidiyet ilişkisi kurulmadan tüzel kişiye söylenen sözlerin bu kapsamda değerlendirilemeyeceği gözetilmeden, sanık hakkında mahkumiyet kararı verilmesi hukuka aykırı bulunmuştur*” denilmek suretiyle tüzel kişilerin hakaret suçunun mağduru olamayacaklarını açıkça kabul etmiştir⁹¹³.

Tüzel kişilerin özel hukuk bağlamında şeref ve itibarlarına saldırı olduğu takdirde Türk hukuku kapsamında manevi tazminat talep edip edemeyecekleri hususu da öğretilde tartışmalıdır. Klasik görüş çerçevesinde nasıl ki ceninin manevi zarara uğraması mümkün değilse⁹¹⁴ tüzel kişinin de manevi zarara uğraması ve tüzel kişinin maruz kaldığı elemin tespiti de mümkün olamayacaktır. Diğer bir görüşe göre ise; burada salt elem ve acının giderilmesi hedeflenmemekte, aynı zamanda kişinin onuru, saygınlığı ve toplumdaki algılanışı da korunarak kişilere daha geniş çaplı bir koruma sağlanmaktadır. Dolayısıyla tüzel kişilerin de kişiliklerine saldırı olduğu takdirde

⁹¹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Oğuz Çinko ve Erkan Çelik Başvurusu, Başvuru No: 2013/6237, Karar Tarihi: 02.07.2015, para. 60.

⁹¹³ Yargıtay 18. Ceza Dairesi, 2016/18978 Esas, 2017/1193 Karar Numaralı 06.02.2017 Tarihli kararı.

⁹¹⁴ Rona Serozan, “Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.11, S.14, 1977, s. 93-112.

manevi tazminat talebinde bulunmaları gerekmektedir. Üçüncü bir görüş ise tüzel kişiler arasında kâr amacı güden ve kâr amacı gütmeyen kişiler ayrımı yapmakta, kâr amacı güden tüzel kişilerin manevi zarar isteminde bulunmaması gerektiğini savunmaktadır⁹¹⁵.

Türk hukukunda Yargıtay içtihadı irdelendiğinde tüzel kişilerin manevi zarar istemlerinin yüksek mahkemece kabul gördüğü görülmektedir⁹¹⁶. Keza Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında açıkça “*Tüzel kişinin ekonomik faaliyetini yürütürken kazandığı saygınlık, onun kişisel değerleri içinde yer alır. Ticari şeref ve haysiyetin çiğnenmesi, onun ekonomik yaşam içindeki yerini ve durumunu sarsabilir. Tüzel kişinin kişilik haklarından olan onur ve saygınlığı onun korunan değerlerinin başında gelir. Bu sebeple tüzel kişi onur ve saygınlığından vazgeçemeyeceği gibi, bu değerlerini hukuka ve ahlaka aykırı olarak da sınırlandırmaz. Ekonomik itibar da tüzel kişinin şeref ve haysiyetinin bir görüntüsüdür. Tüzel kişinin ekonomik faaliyetleri de toplum tarafından değerlendirilmektedir*” ifadelerini kullanmak suretiyle tüzel kişilerin de korunması gereken değerlere sahip olduğunu ifade etmiştir⁹¹⁷. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun başka bir kararında ise tüzel kişilerin kişilik haklarından şeref ve haysiyete yönelik saldırı olduğunda tüzel kişinin toplumsal itibar ve ticari itibarının da korumadan faydalanacağı ve maddi ve manevi tazminat davası ikame edebileceği açıkça ifade edilmiştir⁹¹⁸. Dolayısıyla öğretide farklı görüşler yer almasına karşın tüzel kişiler de kişilik haklarının korunması kapsamında Türk Özel Hukukunda tazminat talebinde bulunabilmekte, korumadan faydalanabilmektedir⁹¹⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı kapsamında bir şirketin ticari itibarının koruma altına alınıp alınmaması meselesinde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şirketlerin ticari itibarı ile gerçek kişilerin itibarı arasında ayrım yapmaktadır. Zira Mahkeme’ye göre gerçek kişinin itibarı o kişinin onuru ve

⁹¹⁵ Doruk Gönen, **Tüzel Kişilik Hakkı ve Korunması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 177.

⁹¹⁶ Alim Taşkın, “Tüzel Kişilerin Kişilik Haklarının Korunması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.42/1, 1992, s.234; Ahmet Kılıçoğlu, “Tüzel Kişi Manevi Tazminat İsteyebilir mi?”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.1., 1983, s. 292.

⁹¹⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2014/213 Esas, 2016/70 Karar Sayılı, 01.02.2012 Tarihli kararı.

⁹¹⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2011/4-687 Esas, 2012/26 Karar Sayılı kararı, 01.02.2012 Tarihli kararı.

⁹¹⁹ Öykü Özyürek, **Kişilik Haklarına Saldırı Nedeniyle Manevi Tazminat**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisansı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 5.

haysiyetiyle ilişkilidir. Bu noktada bir ticari şirketin itibarı ise esasında ekonomik mahiyette olup; şirketin faaliyet sahası ile ilintilidir. Ayrıca Mahkemeye göre gerçek kişi söz konusu olduğunda haysiyet ifadesinin ahlaki bir boyutu mevcut iken, şirket söz konusu olduğunda böyle bir boyut bulunmamaktadır⁹²⁰. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Naif Şaşma Başvurusu kararında karşı oy yazan yargıç Yıldırım'a göre de “*şirket uğradığını düşündüğü itibari zararı bireye göre daha rahat kabullenebilir zira siyasi ve ticari ifade özgürlüklerini kullanarak eleştirilere cevap verebilir. Sahip olduğu maddi imkânlar ve araçlar bu eleştirileri karşılama konusunda şirketlere bireylerin çoğunda olmayan fırsatlar sunmaktadır.*”⁹²¹

Bununla birlikte şu hususu da ilave etmek gerekir ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Comingersoll S.A. v. Portekiz* davasında her ne kadar akit devletlerin ulusal hukuklarında tüzel kişilere manevi tazminat ödenmesi hususunda yeknesaklık bulunmasa da tüzel kişilere manevi tazminat ödenmesi ihtimalinin otomatikman dışlanması mümkün olmadığını belirtmiştir. Yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle şirketin itibarı, karar planlamasındaki belirsizlik, şirketin yönetimindeki aksama ve şirket yönetimi ile hissedarlarının yaşadıkları endişe dikkate alınmış ve başvuru şirkete ihlalin giderimi olarak tazminat ödenmesi gerektiğini ifade edilmiştir⁹²².

4. Konuta Saygı Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesi kapsamında koruma altına alınan konuta saygı hakkı kapsamındaki konut kavramı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında özerk bir kavram olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi konut kavramına yönelik ulusal hukuklardaki nitelemelerle bağlı değildir. Belirli bir yerleşim yerinin konuta saygı hakkı bağlamında korunması gereken bir ev olup olmadığı ise fiili koşullara, yani belirli bir yerle yeterli ve sürekli bağlantıların varlığına bağlı olmaktadır⁹²³. Ayrıca, derme çatma konutlar,

⁹²⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Magyar Tartalomsgazdálkodók Egyesülete ve Index.hu Zrtv. V. Macaristan, Başvuru No: 22947/13, Karar Tarihi: 02.02.2016, para. 66-67.

⁹²¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Naif Şaşma Başvurusu, Başvuru No:2015/3782, Karar Tarihi:09.01.2019, Karşı Oy, para. 26.

⁹²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Comingersoll v. Portekiz*, Başvuru No: 35382/97, Karar Tarihi: 06.04.2000, para. 34-36.

⁹²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Prokopovich v. Rusya*, Bireysel Başvuru No: 58255/00, Karar Tarihi: 18.11.2004, para. 36.

gecekonduklar, karavanlar veya römorklar gibi geleneksel olarak konut kabul edilmeyecek ve ulusal hukuka aykırı konutların ulusal hukuka uygun olup olmadığı meselesi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin değerlendirmesinde doğrudan önem ifade etmemektedir⁹²⁴.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ise 21'inci madde kapsamında konut dokunulmazlığı düzenleme altına alınmıştır.

Konuta saygı hakkı aynı zamanda diğer haklar ile de yakın ilişki içerisinde olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, ulusal yayın yapan bir gazetede bir kişinin konut adresinin ifşa edilmesi halinde kişinin hem mahremiyet hakkı ihlal edilmiş olacak hem de konuta saygı hakkı ihlal edilmiş olacaktır⁹²⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Fransızca versiyonunda konut kavramının yerine “*domicile*”, İngilizce versiyonunda ise “*home*” ifadesini kullanmıştır. Fransızca “*domicile*” kelimesi, “*home*” kelimesinden daha geniş bir anlama sahiptir ve bir kişinin profesyonel yaşamını sürdürdüğü ofisini de içine alacak şekilde yorumlanabilmektedir⁹²⁶.

Tüzel kişiler söz konusu olduğunda, iş yerleri de konut kavramı dahilinde ele alınabilmektedir⁹²⁷. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre ev, özel hayat ve aile hayatının yaşandığı yer, fiziksel olarak belirlenmiş bir alandır⁹²⁸. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce konuta saygı hakkı öznesinin gerçek kişiler, tüzel kişiler ve ticaret şirketleri olduğu kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Société*

⁹²⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chapman v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 27238/95, Karar Tarihi: 18.01.2001, para. 73.

⁹²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Alkaya v. Türkiye, Başvuru No: 42811/06, Karar Tarihi: 09.10.2012, para. 41.

⁹²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Niemietz v. Almanya, Başvuru No: 13710/88, Karar Tarihi: 16.12.1992, para. 30.

⁹²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Société Colas Est ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No: 37971/97, Karar Tarihi: 16.04.2002, para. 41. Konuta saygı hakkına tüzel kişilerin de özne olacağına ilişkin diğer kararlar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sallinen ve Diğerleri v. Finlandiya, Başvuru No: 50882/99, Karar Tarihi: 25.11.2003; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kent Pharmaceuticals Limited ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 9355/03, Karar Tarihi: 11.10.2005.

⁹²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Moreno Gómez v. İspanya, Başvuru No: 4143/02, Karar Tarihi: 16.11.2014, para. 53. Nitekim Mahkeme *Chelu v. Romanya* davasında başvurunun münhasır mülkiyetinde olmayan, ara sıra kullanılması gereken ve başvuranın yaşamadığı çamaşırvaneye ev olarak kabul etmemiştir. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chelu v. Romanya, Başvuru No: 40274/04, Karar Tarihi: 12.01.2010, para. 45.

Colas Est ve Diğerleri v. Fransa kararında başvuru şirket bünyesinde ilgili resmi mercilerce gerçekleştirilen inceleme işlemini konuta saygı hakkı bağlamında incelemiştir.⁹²⁹

Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir tüzel kişinin işyeri söz konusu olduğunda, bir gerçek kişi söz konusu olduğundaki duruma nazaran daha geniş bir takdir marjının uygulanabileceği kanaatindedir⁹³⁰. Örneğin arama tedbirlerinin konusu tüzel kişiler olduğunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kamu gücü müdahalesinin gerekliliği hususunda gerçek kişilere yönelik bir arama tedbirine nazaran akit devletlere daha geniş bir takdir tanımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Delta Pekárny A.S. v. Çek Cumhuriyeti* kararında kamu gücü müdahalesinin gerekliliğinin acil bir toplumsal ihtiyaca dayalı ve özellikle izlenen meşru amaçla orantılı bir müdahaleyi ifa ettiğini ifade etmiş ve demokratik bir toplumda korunan bir hakka yönelik müdahalenin gerekliliği hakkında yapılacak incelemelerde, akit devletlere bırakılan ve tedbir gerçek kişilere değil de tüzel kişilere yönelik olduğunda daha geniş olan takdir marjını dikkate alacağını açıkça ifade etmiştir⁹³¹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de konut kavramını yorumlarken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel bir şekilde hareket etmekte, konut kavramını işyerlerini de kapsayacak şekilde ele almakta ve “*bir kişinin mesleğini sürdürdüğü bürosunun, özel bir kişinin işlettiği şirketin faaliyetlerinin yürütüldüğü kayıtlı merkezin, tüzel kişilerin kayıtlı merkezlerinin, şubelerinin ve diğer iş yerlerinin bu kapsamda olduğunu*” kabul etmektedir.⁹³²

Şirketlerin konut dokunulmazlığına saygı hakkına ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin *Alaaddin Akkaşoğlu ve Akis Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu* kararı önem taşımaktadır. Mezkûr başvuruda başvuru gerçek

⁹²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bernh Larsen Holding AS ve Diğerleri v. Norveç*, Başvuru No: 24117/08, Karar Tarihi: 08.07.2013, para. 104.

⁹³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Erduran ve EM Export Dış Tic. A.Ş. v. Türkiye*, Başvuru No: 25707/05 ve 28614/06, Karar Tarihi: 20.11.2018, para. 99.

⁹³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Delta Pekárny A.S. v. Çek Cumhuriyeti*, Başvuru No: 97/11, Karar Tarihi: 02.10.2014, para. 82.

⁹³² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *N.A. Başvurusu*, Başvuru No: 2013/5076, Karar Tarihi: 06.04.2016, para. 32.

kişi ve şirket, sahipleri olduğu internette yayın yapan haber sitesinin ofis bilgisayarlarında yapılan arama sebebiyle özel hayata saygı haklarının ve ifade ve basın hürriyetlerinin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Başvuruya konu olayda ceza makamları arama ve el koyma kararı vermiş, başvurucuların arama ve el koyma kararına karşı yapmış oldukları itiraz ise ilgili Sulh Ceza Hakimliğince reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise burada yapmış olduğu inceleme neticesinde başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir. Şöyle ki; Anayasa Mahkemesi'ne göre arama tedbiri, konut dokunulmazlığı ve özel hayata saygı gibi birtakım temel hak ve hürriyetlere müdahale olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmesi zaruridir. Bunun için de tabiidir ki korunan bir temel hak ve hürriyete müdahale gerçekleştiğinde, ihlali tespit edip yeterli giderim imkânı sunan hukuki mekanizmaların mevcut olması gerekmektedir. Başvuruya konu olayda ise 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 141'inci maddesi kapsamında düzenlenmiş tazminat hukuki mekanizması mevcut ve Yargıtay uygulamasında bu madde keyfi nitelikteki arama ve el koymalara da uygulanıyor iken somut olayda başvuru gerçek kişi ve şirketin mezkûr hukuki mekanizmaya başvurmaksızın bireysel başvuruda bulunması kabul edilemezlikle sonuçlanacaktır. Anayasa Mahkemesi mezkûr kararında ayrıca yol gösterici olacak şekilde arama tedbirinin hukuka uygunluğunun tespiti ile hukuka uygunluğu şüpheli bir arama neticesinde elde edilen delillerin hukuka uygun olup olmadığının tespitinin farklı hususlar olduğunu ifade etmiş; arama tedbirinin hukuka uygunluğunu denetleyecek kurumdan ilgili delillerin hukuka aykırılığının tespitinin beklenemeyeceğini ifade etmiştir⁹³³. Her halükârda Anayasa Mahkemesi'nin mezkûr kararı kapsamında tüzel kişinin konut dokunulmazlığı ve özel yaşama saygı hakkının öznesi olduğunu ileri sürmek hatalı olmayacaktır. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 141'inci maddesi kapsamında şirketlerin de haksız arama ve el koyma kararları karşısında tazminat isteme hakları olduğu dikkate alındığında⁹³⁴ somut olayda şirketin ilgili hukuki kuruma müracaat etmeden konut dokunulmazlığını ve özel yaşama saygı hakkını ihlal sebebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurması başvurunun kabul edilemezliği neticesi ile sonuçlanacaktır.

⁹³³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Alaaddin Akkaşoğlu ve Akis Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/18247, Karar Tarihi: 20.12.2017, para. 18-31

⁹³⁴ Nabi Özalp, "Uygulamada Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat (CMK m. 141-144)", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.145, 2019, s. 137.

Gaye Özel Eğitim İnşaat Bilişim Yemek Dağıtım Tic. A.Ş. Başvurusu kararında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi aynı gerekçelendirme ile 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 141’inci maddesi kapsamında gerekli hukuki yollara başvurmadan bireysel başvuruda bulunan şirketin özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı haklarının ihlali iddiasını başvuru yollarının tüketilmemesi sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁹³⁵.

Keza çalışmamız açısından önem arz eden Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketin çeşitli hak ihlaline uğradığına yönelik iddialarını incelerken idare tarafından başvuru şirket nezdinde gerçekleştirilen incelemenin şirketin konut dokunulmazlığına bir ihlal teşkil edip etmediğini de karara bağlamıştır. Şöyle ki; söz konusu başvuruda şirket, hakim kararı olmaksızın işyerinde gerçekleştirilen idari incelemenin yeterli hukuki güvenceleri barındırmadığını ileri sürmüştür. Mahkeme ise konut dokunulmazlığı ihlali iddiası bakımından başvuruyu kabul edilebilir bulmuş, konut kavramının işyerlerini de kapsadığını belirtmiş, “*özel bir kişinin işlettiği şirketin faaliyetlerinin yürütüldüğü kayıtlı merkezi, tüzel kişilerin kayıtlı merkezleri, şubeleri ve diğer işyerleri*”nin de konut kavramı kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmiştir⁹³⁶. Söz konusu kararda temel hak ve hürriyetlere yönelik sınırlandırmaların Anayasa’ya aykırı olamayacağı belirtilmiş, Anayasa’nın 21’inci maddesi uyarınca usulüne uygun verilmiş bir mahkeme kararı olmaksızın kimsenin konutuna girilemeyeceği ve arama yapılamayacağı düzenlenmişken rekabet uzmanlarının 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un 15’inci maddesi kapsamında gerçekleştirilen yerinde incelemenin başvuru şirketin konut dokunulmazlığına müdahale olduğu ve bu müdahalenin Anayasa’nın 21’inci maddesi 1’inci fıkrasında yer alan güvenceyi ihlal ettiğine karar vermiştir⁹³⁷.

⁹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Gaye Özel Eğitim İnşaat Bilişim Yemek Dağıtım Tic. A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2015/19961, Karar Tarihi: 26.12.2018, para. 42.

⁹³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2019/40991, Karar Tarihi: 23.03.2023, para. 54.

⁹³⁷ **A.g.k.**, para 60-68.

5. Haberleşmeye Saygı Hakkı

İş ve profesyonel ilişkiler bağlamında yapılanlar da dahil olmak üzere hem geleneksel posta hem de elektronik iletiler kapsamında gerçekleşen haberleşmeler doğası gereği yalnızca ilgililer arasında gerçekleşmekte olup; gizlidir. Bu tür haberleşmeler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesi kapsamında özel yaşama saygı hakkı kapsamında ele alınmaktadır⁹³⁸. Konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 22'nci maddesinde herkesin haberleşme hürriyetine sahip olduğu açıkça düzenlenmiştir.

Haberleşmeye saygı hakkına ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde e-postaların⁹³⁹, internet kullanımının⁹⁴⁰, avukatın müvekkili ile iş ilişkilerinde haberleşmelerinin⁹⁴¹, telefon görüşmelerinin⁹⁴² haberleşme hakkı kapsamında ele alındığı görülmektedir⁹⁴³. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de posta, telefon, e-posta, faks, internet aracılığıyla yapılan haberleşmeleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel olacak şekilde haberleşme hürriyeti kapsamında ele almaktadır.

Haberleşmeye saygı hakkı ihlalleri her ne kadar genel itibarıyla gerçek kişiler tarafından ileri sürülse de şirketler de bu hakkın öznesi olabilmektedirler⁹⁴⁴. Örneğin

⁹³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gabriele Weber ve Cesar Richard Saravia v. Almanya, Başvuru No: 54934/00, Karar Tarihi: 29.06.2006, para. 77.

⁹³⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, N.M. ve Diğerleri v. San Marino, Başvuru No: 28005/12, Karar Tarihi: 07.07.2015, para. 52.

⁹⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Copland v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 62617/00, Karar Tarihi: 03.04.2007, para. 33.

⁹⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Niemietz v. Almanya, Başvuru No: 13710/88, Karar Tarihi: 16.12.1992, para. 32; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Huvig v. Fransa, Başvuru No: 11105/84, Karar Tarihi: 24.04.1990, para. 42.

⁹⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yasemin Çongar ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/7054, Karar Tarihi: 06.01.2015. Mezkûr kararda Anayasa Mahkemesi aynen şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur: “*Posta, elektronik posta, telefon, faks ve internet aracılığıyla yapılan haberleşme faaliyetlerinin, haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin gizliliği kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Kamu makamlarının, bireyin haberleşme özgürlüğüne ve haberleşmesinin gizliliğine keyfi bir şekilde müdahale etmelerinin önlenmesi, Anayasa ve Sözleşme ile sağlanan güvenceler kapsamında yer almaktadır. Haberleşmenin içeriğinin denetlenmesi, haberleşmenin gizliliğine ve dolayısıyla haberleşme özgürlüğüne yönelik ağır bir müdahale oluşturur. Telekomünikasyon yoluyla iletişimin dinlenmesi ve kayda alınması da bu kapsamdaki müdahalelerdir.*” Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yasemin Çongar ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/7054, Karar Tarihi: 06.01.2015, para. 50.

⁹⁴³ Ömer Anayurt, “Strazburg İchtihatlarında, Türk ve Fransız Hukuklarında Telefon Dinlemeleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.1996/4, 1996, s. 523-526

⁹⁴⁴ Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması**, s.134.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Bernh Larsen Holding AS ve Diğerleri v. Norveç* davası kararında başvuru şirketler, şirket çalışanlarının haberleşmelerini de gerçekleştirdikleri ortak bir sunucuyu paylaşmaktadırlar. Norveç Vergi İdaresi vergi incelemesi gerçekleştirmek amacıyla mezkûr sunucudaki verilerin kopyasını Bernh Larsen Holding AS'den talep etmiş; Bernh Larsen Holding AS Holding ise sunucunun kendisine ait olmadığı, sunucuda başka şirketlerin de verilerinin olduğu gerekçesiyle tüm sunucunun bir kopyasını vermeyi kabul etmemiştir. Başvuru şirketler yerel makamlardaki itirazları kabul görmeyince Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlar, bu kapsamda konut ve haberleşme haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde burada iş yerlerinin aranması, elektronik verilerin denetimi ve bunlara el konulması ile ilgili şikayetlerin konuta saygı hakkı ve haberleşmeye saygı hakkı bağlamında ele alınması gerektiğini kabul etmiştir. Mahkeme, müdahalenin varlığını kabul ettikten sonra müdahalenin yasal bir zemini olup olmadığını, yasal düzenlemelerin erişilebilir, açık ve öngörülebilir olup olmadığını, müdahalenin meşru bir amacı olup olmadığını incelemiştir. Bu incelemelerden sonra, müdahalenin ölçülülüğü incelenmiş ve ulusal hukukta bu gibi durumlarda mühür kırıldığında orada bulunmak, alınan yedeğin imha edilmesi vs. gibi ayrıntılı güvenceler de dikkate alarak müdahalenin ölçülü olduğuna kanaat getirmiştir⁹⁴⁵. Keza Mahkeme somut olayda müdahaleleri ceza hukuku kapsamında yapılanlar ile idare hukuku kapsamında yapılanlar olarak ikiye ayırmış, ceza hukuku dışındaki müdahalelerin diğerleriyle aynı ciddiyette ve derecede olmadığını ifade ettikten sonra somut olayda başvuru şirketlerin veri saklama hususundaki karmaşaya kendi eylemlerinin sebebiyet verdiğini ifade etmiştir⁹⁴⁶.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Bernh Larsen Holding AS ve Diğerleri v. Norveç* davasına benzer bir olay da Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Adomed Medikal İthalat İhracat Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu* kararında ele alınmıştır. Mezkûr başvuruda başvuru şirket, ticari sır olarak kabul edilmesi gereken ithalat faturalarının mahkeme tarafından istenmesi karşısında gönderilmemesi sebebinden dolayı idari yaptırıma tabi tutulmasının özel hayata saygı hakkının ihlal

⁹⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bernh Larsen Holding AS ve Diğerleri v. Norveç*, Başvuru No: 24117/08, Karar Tarihi: 08.07.2013, para. 161.

⁹⁴⁶ A.g.k., para. 173-174.

ettiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte mezkûr iddiaya yönelik olarak Anayasa Mahkemesi başvuru konusu olayda başvuru şirketi hakkında tanzim olunan idari para cezasına ilişkin aleyhe mahkeme kararının kesinleşmesi ile 19.08.2011 tarihinde olağan kanun yollarının tamamlandığı, Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisinin başlangıcı 23.09.2012 tarihi bu tarihten önce kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yetkisinin olmadığı gerekçesiyle zaman bakımından yetkisizlik kararı tesis etmiştir⁹⁴⁷.

C. Aile Yaşamına Saygı Hakkı Sorunu

İnsan Hakları Hukukunda aile kavramı birey kavramı gibi önemli bir yere sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci maddesine ilaveten Sözleşme'nin evlenme hakkına ilişkin 12'nci maddesinde belirtilen hakkın merkezinde de aile yer almaktadır. Burada devletlerin hem negatif hem de pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır⁹⁴⁸. Devletler, bireylerin normal bir aile hayatı sürdürmelerine olanak tanıyacak şekilde hareket etme yükümlülüğü altındadır⁹⁴⁹.

Bu noktada aile hayatının korunması, bir ailenin varlığını gerektirmektedir. Aile ise Sözleşme'nin 12'nci maddesi kapsamında evlenme çağına gelen erkek ve kadın üzerinden ele alınmakta ise de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ile aile yaşamına saygı hakkının da bekar anne ve çocuk arasındaki, bekar baba ve çocuk arasındaki, kardeşler arasındaki ve derece olarak farklı olsa da büyükbaba ile çocuklar arasındaki ilişkileri koruduğu kabul edilmektedir⁹⁵⁰.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda aile yaşamına saygı hakkı 20'nci maddenin 1'inci fıkrası kapsamında düzenlenmiş olup; ayrıca Anayasa'nın 41'inci maddesi de bu alanda devletin pozitif yükümlülüklerini ihtiva eder.

⁹⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Adomed Medikal İthalat İhracat Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2013/7909, Karar Tarihi: 13.04.2016, para. 24-31.

⁹⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, S.A. Başvurusu, Başvuru No: 2017/40199, Karar Tarihi: 08.09.2020, para. 57.

⁹⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Harroudj v. Fransa, Başvuru No: 43631/09, Karar Tarihi: 04.10.2012, para. 41.

⁹⁵⁰ Schabas, *The European Convention on Human Rights...*, s. 389-390.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde görülecektir ki aile yaşamına saygı hakkı, merkezine gerçek kişileri ele almakta olup; bu hakkın kapsamının içtihat yoluyla genişletilmesi de yine gerçek kişileri ilgilendirecek şekilde vuku bulmaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Rousk v. İsveç* davası kararında başvurucu gerçek kişinin konutunun açık arttırma yoluyla satılması ve konutundan tahliye edilmesi işlemlerini konut hakkına saygı ihlali yanında aile yaşamına saygı ihlali olarak da değerlendirmiştir⁹⁵¹. Nitekim Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihadında da aile yaşamının korunması hakkı ihlali başvurularının gerçek kişi başvuruları olduğu görülmektedir⁹⁵². Bu noktada tüzel kişilerin aile yaşamına saygı hakkının öznesi olamayacakları ifade etmek hatalı olmayacaktır.

IV. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü ve Ticari Şirketlerin Hak Özneliği

A. Genel Olarak

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi uyarınca herkesin düşünce, vicdan ve din hürriyetine sahip olduğu kabul edilmektedir. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü demokratik toplumun olmazsa olmaz gereklerinden birisidir⁹⁵³. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü sadece bireyleri koruma altına almamakta, aynı zamanda birtakım kişi topluluklarını ve hükümet dışı örgütlenmeleri de korumaktadır⁹⁵⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre Sözleşme'nin 9'uncu maddesi kapsamında korumadan faydalanabilmek için somut olayda yeterli derecede bir öneme, uyuma, ciddiyette ve güce ulaşan bir inanç gerekmektedir⁹⁵⁵. Dolayısıyla her türlü inanç bu kapsamda olmayıp; ilgili korumadan faydalanabilmek için içtihat önem

⁹⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Rousk v. İsveç*, Başvuru No: 27183/04, Karar Tarihi: 25.07.2013, para. 134.

⁹⁵² Örnekler için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hüseyin Kesici Başvurusu, Başvuru No: 2013/3340, Karar Tarihi: 20.04.2016, para. 75; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fatma Julia Ekinciler Başvurusu, Başvuru No: 2013/2578, Karar Tarihi: 17.02.2016, para. 55.

⁹⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kokkinakis v. Yunanistan*, Başvuru No: 14307/88, Karar Tarihi: 25.05.1993, para. 31.

⁹⁵⁴ Muhterem Dilbirliği, "İnsan Hakkı Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü'nün Sosyolojik ve Felsefi Gelişimi: Tarihi Süreçte Din ve Vicdan Özgürlüğüne İlişkin Ortaya Çıkan Modeller", *Adalet Dergisi*, S.66, 2021, s. 688.

⁹⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Bayatyan v. Ermenistan*, Başvuru No: 23459/05, Karar Tarihi: 07.07.2011, para. 110.

arz etmektedir. Bununla birlikte çeşitli düşünce ve inanışlar da Sözleşme'nin 9'uncu maddesi korumasından fayda sağlamaktadır⁹⁵⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin olarak iki alanı koruma altına almaktadır. Şöyle ki; koruma altına alınan haklardan inanma ve inancını özgürce değiştirme hakkı, mutlak bir hak olarak kabul edilmektedir ve bu alanda devletin bireye müdahalesi söz konusu olmayacaktır⁹⁵⁷. Ayrıca mezkûr hak ikinci olarak inancını izhar etme hakkını da korumaktadır. Bu koruma kapsamında kişiler ibadet, ayin gibi pratiklerle inançlarını izhar edebilirler. Bununla birlikte bu hak kısıtlanabilir mahiyette olup; kısıtlamanın hukuka uygun olabilmesi için ulusal hukukta öngörülebilir normlar eliyle, kamu düzeni, kamu güvenliği, genel sağlık veya genel ahlak gibi amaçlarla demokratik toplumun gereklerine uygun bir şekilde hakka müdahale edilmesi gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24'üncü maddesi din ve vicdan hürriyetini düzenlemekte olup; 25'inci madde ise din dışı kategori için düşünce ve kanaat hürriyetini düzenlemiştir⁹⁵⁸. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24'üncü maddesi din ve vicdan hürriyetinin içsel alanını ve dışsal alanını düzenlemiştir. Şöyle ki; vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyeti, kimsenin inancını açıklamaya zorlanmaması gibi hak ve hürriyetler içsel alanı ilgilendirmektedir. Ayrıca dini öğretim, ibadet ise dışsal alana ilişkindir. Demokratik, laik bir hukuk devletinde din ve vicdan özgürlüğünün içsel alanı devletin müdahale edebileceği alanın dışındadır⁹⁵⁹. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel olacak şekilde din ve vicdan hürriyeti korunmasından faydalanabilmek için “*ortaya konulan din, inanç veya kanaatin yeterli derecede ikna ediciliğe, ciddiyete, tutarlılığa ve etkiye ulaşan bir inanç olması*” gerektiğini ifade etmektedir⁹⁶⁰. Bununla birlikte din ve inancı

⁹⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nolan ve K. v. Rusya, Başvuru No: 2512/04, Karar Tarihi: 12.02.2009, para. 61.

⁹⁵⁷ Sulhi Dönmezer, Din, Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü, **Erdem Dergisi**, C.14, S.42, 2005, s. 6.

⁹⁵⁸ Tolga Şirin, Erkan Duymaz, Deniz Yıldız, **Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü: Sorunlar, Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2016, s. 15.

⁹⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan Başvurusu, Başvuru No: 2014/256, Karar Tarihi: 25.06.2014, para. 58.

⁹⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Şehmus Özsubaşı Başvurusu, Başvuru No: 2013/2582, Karar Tarihi: 03.03.2016, para. 34

açığa vurma hakkı ise sınırlanabilir bir hak olup; din ve vicdan hürriyet her halükârda din ve inancı açığa vurma hakkını koruma altına almamaktadır⁹⁶¹.

B. Ticari Şirketlerin Hak Özneliği Sorunu

1. Genel Anlamda Tüzel Kişiler ve Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Şirketlerin din ve vicdan hürriyetinin öznesi olup olamayacağı meselesi çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24 ve 25'inci maddeleri hakkın öznesinin herkes olduğunu ifade ederken, herkes ifadesinin kapsamında şirketlerin girip girmediği meselesini aydınlatmak için mahkemelerin içtihadının irdelenmesi önem taşıyacaktır. Keza şirketlerin dahil olduğu tüzel kişiler grubunun da bu noktada ele alınmasında fayda görmektedir. Şöyle ki; din ve vicdan hürriyeti sadece gerçek kişiye mi özgülenmiştir? Yoksa tüzel kişiler de bu hakkın öznesi olabilirler mi? Vakıflar, dernekler bu hakkın öznesi olarak kabul edildiği takdirde şirketlerin durumu ne olacaktır?

Konuya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde tüzel kişilerin dini veya felsefi amaç taşıyan ve kâr elde etme amacı taşımayan tüzel kişiler ile; kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacı güden tüzel kişiler olarak iki ayrı kategoride ele alındığı görülmektedir⁹⁶².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre dini veya felsefi amaç taşıyan ve kâr elde etme amacı taşımayan tüzel kişiler, kişi toplulukları veya hükümet dışı organizasyonlar din hürriyetinin öznesi olabilmektedirler. Örneğin *Yehova Şahitleri Derneği v. Fransa* davasında başvuru dernek aleyhine cezalı intikal vergisi tesisi işleminin derneğin dini faaliyetlerini sürdürmesini engelleyecek bir müdahale olduğu ifade edilmiş ve müdahalenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesine

⁹⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan Başvurusu, Başvuru No: 2014/256, Karar Tarihi: 25.06.2014, para. 59.

⁹⁶² Yıldırım, “ ‘Lanetlenecek Bir Ruh, Tekmelenecek Bir Beden’ ...”, s.74.

uygun olup olmadığını incelemiş ve ilgili yasaların öngörülebilir ve açık olmadığından bahisle başvuru derneğinin din hürriyetinin ihlal edildiğine karar vermiştir⁹⁶³.

Dolayısıyla dini kurumların dini faaliyetlerini sürdürmelerini engelleyici mahiyetteki müdahalelerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme'nin 9'uncu maddesi kapsamında ele almaktadır⁹⁶⁴. Burada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre müdahale doğrudan ihlal anlamını taşımamaktadır. Vergilendirme gibi işlemler sebebiyle dini bir kurum işlemez hale gelecek ise bu durumda kurumun din hürriyetinin ihlali söz konusu olmaktadır. Örneğin Mahkeme, *Sukyo Mahikari v. Fransa* davasında başvuru derneğinin gelirlerinin yüzde 24 ila yüzde 26'sına tekabül eden verginin derneğin hayati kaynaklarını kesecek ya da dini faaliyetlerini engelleyecek mahiyette olmadığı değerlendirilmesinden hareketle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁹⁶⁵.

Tamamen veya kısmen bir inanç veya felsefeye dayalı, ancak tamamıyla kâr amacı güden bir faaliyetin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi kapsamında korunup korunmadığı sorusuna Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına bakıldığında kesin bir cevap verilememektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, kâr amacı güden bir limited şirket, felsefi bir dernek tarafından yönetilse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi kapsamında güvence altına alınan haklardan yararlanamayacağı yönünde karar tesis etmiştir⁹⁶⁶. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya* kararında başvuru şirketin dini bir topluluk yahut felsefi bir grup olmadığını ve amacının kâr elde etmek olan bir limited şirket olduğunu dikkate almış ve burada kabul edilemezlik kararı vermiştir⁹⁶⁷.

⁹⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Yehova Şahitleri Derneği v. Fransa*, Başvuru No: 8916/05, Karar Tarihi: 20.06.2011, para. 66-72.

⁹⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Association Cultuelle du Temple Pyramide v. Fransa*, Başvuru No: 50471/07, Karar Tarihi: 31.01.2013, para. 37-40; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Association des Chevaliers du Lotus d'Or v. Fransa*, Başvuru No: 50615/07, Karar Tarihi: 31.01.2013, para. 36-39; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Eglise Evangelique Missionnaire ve Salaün v. Fransa*, Başvuru No: 25502/07, Karar Tarihi: 31.01.2013, para. 26-29.

⁹⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sukyo Mahikari v. Fransa*, Başvuru No: 417291/09, Karar Tarihi: 08.06.2013, para. 20.

⁹⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Company X v. İsviçre*, Karar Tarihi: 27.02.1979, Aktaran: Council of Europe, **Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Thought, Conscience and Religion**, 2022, s.11

⁹⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya*, Başvuru No: 20471/92, Karar Tarihi: 15.04.1996.

Burada şu hususun da altını çizmek gerekir ki; dini vakıfların, derneklerin ve kurumların bütün faaliyetleri de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi kapsamında koruma altına alınmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bir kararında dini bir kurum tarafından tamamen ticari nitelikteki reklamların Sözleşme'nin 9'uncu maddesi kapsamına girmediğine karar vermiştir. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na göre yalnızca bilgilendirici veya tanımlayıcı nitelikteki reklamlar ile ticari reklamlar arasında ayrım yapılmalıdır. Bir reklam dini nesnelerle ilgili olsa bile ticari niteliği haiz olduğunda burada bir inancın tezahüründen ziyade malları kâr için pazarlama arzusu bulunmaktadır. Dolayısıyla tüketicilere hitap eden bir reklam, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesindeki koruma kapsamına girmeyecektir⁹⁶⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Türkiye* kararında ise başvuru vakfı, bünyesindeki cemevinin ibadet yeri olması sebebiyle elektrik fatura muafiyetinden faydalanmak istemesinin ilgili makamlarca reddi üzerine iç hukuk yollarını tüketmesine müteakip Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuş ve somut olayda din hürriyeti ile ayrımcılık yasağı ihlalinin meydana geldiğini ileri sürmüştür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre her ne kadar devletler nesnel ve makul gerekçelere dayanarak dini topluluklarla olan muamelelerinde farklıklar gerçekleştirebilse de muamele farklılıklarının devletlerin tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama yükümlülüğüne aykırı olmaması gerekmektedir. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir tüzel kişiye yönelik müdahalenin ayrımcılık yasağı ve din hürriyeti ihlali ne sebebiyet verdiğine kanaat getirmiştir. Zira somut olayda başvuru vakfın maruz kaldığı muamele farklılığının hiçbir nesnel veya makul gerekçesi bulunmamaktadır ve ulusal hukuk kapsamında ibadet yerlerinin elektrik faturalarının ödenmesinden muafiyet sağlayan sistem din temelinde ayrımcılık içermektedir⁹⁶⁹.

⁹⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, X ve Church of Scientology v. İsveç, Başvuru No: 7805/77, Karar Tarihi: 05.05.1977.

⁹⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Türkiye, Başvuru No: 32093/10, Karar Tarihi: 02.12.2014, para. 52.

Derneklerin din ve vicdan hürriyetinin öznesi olup olamayacakları hususunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başvurusu* kararı önem arz temektedir. Mezkûr başvuru kapsamında başvuru şirket, Ayasofya Müzesi'nde namaz kılınması amacıyla müzenin yılda bir gün ibadete açılması yönündeki talebin reddi nedeniyle din ve vicdan hürriyetinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde ihlale neden olan kamusal işlem nedeniyle başvuru derneğin tüzel kişiliğinin etkilenmediğini ifade ederek başvurunun kişi bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir⁹⁷⁰. Dolayısıyla ilgili gerekçelendirmeyi yorumlama araçlarından karşıt kanıt (*argumentum a contrario*) aracıyla⁹⁷¹ irdelediğimizde bir derneğin tüzel kişiliğini etkileyen kamu gücü müdahaleleri sebebiyle derneğin din ve vicdan hürriyeti ihlali söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne göre dernek din ve vicdan hürriyeti öznesi olabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Mardin Süryani Katolik Vakfı Başvurusu* kararında ise başvuru, vakıf kilise ve patrikhane olarak kullanılan taşınmazın kadastro çalışması sebebiyle Hazine adına tescili işlemi sebebiyle din ve vicdan hürriyetinin, hak arama hürriyetinin ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi, başvuru vakfın din ve vicdan hürriyeti ihlali iddiasına ilişkin olarak yapmış olduğu incelemede Hazine adına tescil edilen kısımda Mardin Süryani Katolik Kilisesi tarafından ayinlerin icra edildiği, ayinlerin engellendiğine ilişkin başvuru vakıf tarafından herhangi bir iddianın ileri sürülmediği ve somut olayda din ve vicdan hürriyetini engelleyen kamu gücü söz konusu olmadığı için başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁹⁷². Dolayısıyla burada vakfın da hak öznesi olduğu Mahkemece kabul edilmiş; bununla birlikte somut olayda din ve vicdan hürriyetinin ihlali iddiasının açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar verilmiştir⁹⁷³.

⁹⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2015/14747, Karar tarihi: 13.09.2018, para. 13.

⁹⁷¹ Yunus Emre Gül, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararlarında Yararlandığı Klasik ve Özgün Yorum Yöntemleri, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.18, S.36, 2018, s. 218.

⁹⁷² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu, Başvuru No: 2013/757, Karar Tarihi: 13.06.2013, para. 34-35.

⁹⁷³ Hasan Sayim Vural, "Anayasa Mahkemesine bireysel Başvuru ve Din Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı*, C.32, S.1, 2015, s. 352.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Kilikya Ermeni Katolikosluğu Başvurusunda* ise üzerinde dini yapı bulunan taşınmazlara emval-i metruke mevzuatı hükümlerince el konulması sebebiyle başvuru dini kurum mülkiyet hakkının, din ve vicdan hürriyetinin ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise yapmış olduğu inceleme neticesinde başvuru idari ve yargısal başvuruları yollarını tüketmediğini, bunların pratikte etkili olmadığına ilişkin iddia ve somut delilin de bulunmadığını ifade ederek başvuruyu başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulmuştur⁹⁷⁴. Anayasa Mahkemesi'nin benimsemiş olduğu kabul edilebilirlik kriterleri hiyerarşisinde hiyerarşinin bireysel başvuru bürosu aşamasında şekil eksikliği incelemesi, 30 gün kuralı, komisyon ve bölümler aşamasında mükerrer başvuru, mahkemenin yetkisine ilişkin kabul edilemezlik nedenleri ve sonrasında başvuru yollarının tüketilmemesinin geldiği dikkate alındığında⁹⁷⁵ burada başvurunun başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulunmasında, başvuru ilgilinin ilgili hakların öznesi olarak bireysel başvuruda bulunabileceği sonucuna ulaşmamızın mümkün olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Hubyar Eğitim Vakfı Başvurusu* kararında başvuru vakfa kültür ve cemevi olarak kullanılması amacıyla tahsis edilen taşınmazın başka amaçlarla kullanılması sebebiyle tahsis işleminin iptaline ilişkin yargılamada, başvuru vakfın mülkiyet hakkının ve din ve vicdan hürriyetinin ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Bununla birlikte yapmış olduğu inceleme neticesinde başvuru vakfın idari yargıda iptal davası ikame edebilecekken bu yolu tüketmediği, dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermediği gerekçesiyle din ve vicdan hürriyeti ihlali iddiasını başvuru yollarının tüketilmemesi sebebiyle kabul edilemez bulmuştur⁹⁷⁶.

⁹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Kilikya Ermeni Katolikosluğu Başvurusu*, Başvuru No: 2015/7661, Karar Tarihi: 15.06.2016, para. 66.

⁹⁷⁵ Atasoy, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda ...**, s.84.

⁹⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Hubyar Eğitim Vakfı Başvurusu*, Başvuru No: 2016/3644, Karar Tarihi: 29.05.2019, para. 36-39.

2. Ticari Şirketlerin Hak Özneliği

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre münhasıran kâr amacı güden bir ticari şirket söz konusu olduğunda; felsefi veya din menşeli bir dernek, vakıf veya kurum tarafından kurulmuş ve yönetiliyor olsa dahi bu şirket Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesi korumasından faydalanamayacaktır⁹⁷⁷. Dolayısıyla tüm ticari kuruluşlara uygulanacak bir vergi yükümlülüğü söz konusu olduğunda bu vergiyi ödemekten imtina etmek için ilgili şirket Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'ucu maddesine sığınamayacaktır⁹⁷⁸. Nitekim *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya* kararında da açıkça görülmektedir ki; bir limited şirketin vergi ödemekten kaçınması din hürriyeti kapsamında değerlendirilmemektedir. Kazanç elde etme ve kâr dağıtma amacı güden özel hukuk tüzel kişilerinin din hürriyeti özneliği bu bakımdan kabul görmemiş ve kabul edilemezlik kararı verilmiştir⁹⁷⁹.

Bununla birlikte vicdan özgürlüğü söz konusu olduğunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince kazanç elde etme amacını taşıyan tüzel kişiler ile kazanç elde etme amacını taşımayan tüzel kişiler ayrımının yapılmadığı görülmektedir. Zira vicdan özgürlüğü, doğası gereği gerçek kişiler ile yakın ilişki içerisindedir ve tüzel kişilerin doğaları gereği vicdan hürriyetine sahip olmaları da mümkün değildir. Diğer bir ifade ile tüzel kişilerin vicdan hürriyetinin öznesi olamayacağı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeninde kabul edilmektedir. Örneğin *Verein Kontakt-Information-Thearapie ve Siegfried Hagen v. Avusturya* davasında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu vicdan hürriyeti ile din hürriyeti arasında ayrım yapılması gerektiğini ve vicdan hürriyetinin tabiatı gereğince yalnızca gerçek kişilere özgü olduğunu ifade etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na göre bir tüzel kişi yalnızca ona Sözleşme'de tanınan temel hak ve hürriyetleri kapsamında mağdur olabilmektedir. Bu noktada Sözleşme'nin 9'uncu maddesinde yer alan vicdan hürriyeti

⁹⁷⁷ Sabahattin Nal, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.57, S.4, 2005, s. 79.

⁹⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Company X v. İsviçre*, Karar Tarihi:27.02.1979, Aktaran: Council of Europe, **Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Thought, Conscience and Religion**, 2022, s. 11.

⁹⁷⁹ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya*, Başvuru No:20471/92, Karar Tarihi:15.04.1996.

hakkı doğası gereği özel dernek gibi tüzel kişilerce ileri sürülebilecek nitelikte değildir⁹⁸⁰.

Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin din ve vicdan hürriyeti hususunda din hürriyeti ve vicdan hürriyeti ayrımı yapmadığı, bu bakımdan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun *Verein Kontakt-Information-Thearapie ve Siegfried Hagen v. Avusturya* başvurusu kararında benimsemiş olduğu tüzel kişilerin vicdanlarından bahsedilemeyeceği için vicdan hürriyetinin öznesi olamayacakları şeklindeki formülasyonu⁹⁸¹ takip etmediği, tüzel kişilerin din ve vicdan hürriyeti ihlali iddiaları karşısında din ve vicdan hürriyetini bir çatı hak olarak ele aldığı görülmektedir. Kanaatimizce burada Anayasa Mahkemesi'nin din ve vicdan hürriyeti ihlali iddialarında din hürriyeti ve vicdan hürriyeti olarak iki ayrı başlık altında inceleme yapması, tüzel kişilerin vicdan hürriyeti ihlali iddiaları karşısında vicdan hürriyetine tüzel kişilerin özne olup olmayacaklarını ayrıca irdelemesi daha faydalı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi din ve vicdan hürriyetini “din hürriyeti” ve “vicdan hürriyeti” olarak iki başlık altında irdelememekte, dernek ve vakıf gibi tüzel kişilerin kişiliğinin etkilenmesi durumunda din ve vicdan hürriyeti öznesi olabileceklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte şirket tüzel kişilikleri açısından halihazırda bu şekilde incelenen bir başvuru bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı doğrultusunda yorum yapması⁹⁸² ve aynalama prensibi⁹⁸³ ile “*daha azı değil ama kesinlikle daha fazlası değil*” yaklaşımları⁹⁸⁴ dikkate alındığında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya* kararında benimsediği⁹⁸⁵ kâr elde etme ve kazanç paylaşma amacına matuf özel hukuk tüzel kişilerinin din hürriyetine özne olamayacağı formülünü benimseyeceğini iddia etmek hatalı olmayacaktır. Bu noktada özgürlüğün aynı zamanda bir hak olduğu, üçüncü kişilere ve devlete karşı ileri

⁹⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Verein Kontakt-Information-Thearapie ve Siegfried Hagen v. Avusturya*, Başvuru No:11921/86, Karar Tarihi:12.10.1988.

⁹⁸¹ **A.g.k.**

⁹⁸² Murat Erdoğan, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu**, 1. Baskı, Ankara: Lykeion, 2019, s. 212-225.

⁹⁸³ **A.g.e.**, s.219-221.

⁹⁸⁴ **A.g.e.**, s.219-243.

⁹⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB ve Diğerleri v. Finlandiya*, Başvuru No: 20471/92, Karar Tarihi: 15.04.1996.

sürülebildiği ve devletin de hak karşısında birtakım yükümlülükleri olduğu dikkate alındığında⁹⁸⁶, şirketlerin din ve vicdan hürriyetinin öznesi olamamaları sebebiyle şirketlere bu noktada serbest bir alan bırakılmamış olacak ve şirketler böyle bir hakkı devletlere yahut üçüncü kişilere karşı ileri süremeyeceklerdir.

V. İfade Hürriyeti

A. Genel Olarak

İfade hürriyeti demokratik bir toplumun temellerinden birisi olup; toplumun ilerlemesi ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmesi için gerekli temel koşullardandır⁹⁸⁷.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi kapsamında koruma altına alınan ifadeler sadece toplumca olumlu karşılanan yahut zararsız veya önemsiz kabul edilen bilgi veya fikirler değildir. Aynı zamanda rahatsız edici veya şok edici olanlar da bu korumadan faydalanmaktadırlar. Zira bu durum çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gereği olup bunlar olmaksızın demokratik toplum da söz konusu olmayacaktır. Ayrıca ifade hürriyeti yalnızca ifade edilen fikir ve bilgilerin özünü değil, aynı zamanda iletilme biçimini de koruma altına almaktadır⁹⁸⁸.

İfade özgürlüğünün liberal düşünceyle ve demokrasiyle ilişkisi derin olmasına rağmen, temel bir hak olarak önemi, siyasi nitelikteki ifadenin çok ötesine geçer. Bilgi ve fikirleri alma ve verme özgürlüğü, sanatsal ifadeyi de kapsamaktadır⁹⁸⁹. İfade özgürlüğü ile demokrasi arasındaki önemli ilişki nedeniyle, kamu yararına ilişkin

⁹⁸⁶ Şule Özsoy, "Türkiye'de İfade Özgürlüğü Hakkının Hukuki Korunması Hakkında Bilanço Notları", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1, 2008, s. 27.

⁹⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, Tarih: 30.09.1979, para. 167; ayrıca bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Palomo Sánchez ve Diğerleri v. İspanya, Başvuru No: 28955/06, 28957/06, 28959/06 ve 28964/06, Karar Tarihi: 12.09.2011, para. :53.

⁹⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, De Haes ve Gijssels v. Belçika, Başvuru No: 19983/92, Karar Tarihi: 24.02.1997, para. 46-49.

⁹⁸⁹ Atagün Mert Kejanlıoğlu, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 51-55.

tartışmaya dair yayınlar ve siyasi nitelikli ifadeler ifade özgürlüğü hakkının yüksek düzeyde korunmasından faydalanmaktadırlar⁹⁹⁰.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinde benimsenen düzenleme şekli farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda temel düzenleme, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine ilişkin 26'ncı maddedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 25'nci maddesinde düşünce ve kanaat hürriyeti, 27'nci maddesinde bilim ve sanat hürriyeti, 28'nci maddesinde basın hürriyeti, 29'ncu maddesinde süreli ve süresiz yayın hakkı, 30'uncu maddesinde basın araçlarının korunması, 31'inci maddesinde kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı, 32'nci maddede düzeltme ve cevap hakkı, 33'üncü maddede dernek kurma hürriyeti, 34'üncü maddede ise toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı düzenlenmiş olup; mezkûr haklar ifade hürriyetinin uzantısı mahiyetindedir⁹⁹¹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti başlıklı 26'nci maddesinin ilk cümlesinde *“herkes(in), düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma”* hakkına sahip olduğu ifade edilmiş olup; burada hakkın öznesine ilişkin olarak *“herkes”* ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca mezkûr hakkın korumuş olduğu araçlar da sınırlı sayıda sayılmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında da ifade hürriyetinin koruması altındaki araçlar kitap, tablo, karikatür, film, broşür, internet araçlarını da ele alacak şekilde geniş kapsamlı yorumlanmaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre de ifade özgürlüğü incitici, endişe verici ya da şoke edici bilgi ve düşünceler için de koruma sağlamakta olup; Anayasa Mahkemesi bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel şekilde karar tesis etmektedir⁹⁹².

İfade hürriyeti mutlak bir hak olmayıp birtakım şartlar altında sınırlandırılması da mümkündür. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesinin 2'nci

⁹⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Karataş v. Türkiye, Başvuru No: 23168/94, Karar Tarihi: 08.08.199, para. 49-50.

⁹⁹¹ Sultan Çamak, “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, 2015, s. 1075.

⁹⁹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Rıza Üçer Başvurusu (2), Başvuru Numarası: 2013/8598, Karar Tarihi: 02.07.2015, para. 41-42.

fıkrası uyarınca ifade hürriyetine yönelik bir müdahalenin hukuken öngörölmüş olması, meşru bir amacının olması, müdahalenin demokratik toplumda gerekli olması hallerinde ifade hürriyetinin sınırlandırılması mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ise ifade hürriyetinin sınırlandırılması 13'üncü madde kapsamındaki sınırlandırma rejimine tabidir. Dolayısıyla ifade hürriyetinin sınırlandırılması hususunda hakkın özüne dokunulmaksızın, Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağılı olarak kanunla sınırlama söz konusu olabilir. Söz konusu sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçölölük ilkesine aykırı olamayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre tüzel kişiler de ifade hürriyetinin öznesi olabilmektedirler. Bu noktada bir tüzel kişinin de siyasi, sanatsal akademik yahut ticari düşünce açıklamaları söz konusu olduğunda ifade hürriyeti korumasından yararlanması söz konusu olabilecektir. Keza burada ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilen ifadelerin önemli yahut önemsiz olduğu veya yararlı yahut yararsız olduğu hususları sübjektif olup; Anayasa Mahkemesi burada değersiz yahut yararsız olarak nitelemenin kişiye göre değişıceğini ve bu tür ifadelerin de korumadan faydalanabileceğini ifade etmektedir⁹⁹³.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Sunday Times v. Birleşik Krallık* davası kararında ilk defa özel hukuk tüzel kişilerinin ifade hürriyetinin ihlal edildiğı sonucuna varmıştır⁹⁹⁴. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre ifade hürriyetinin amacı herkesin ifade hürriyetini korumaktır. Keza mezkûr kararda başvuru şirketin kazanç elde etme ve kâr dağıtma amacı ile başvuru kişinin tüzel kişi olması dikkate alınmamış, burada gazetenin tüzel kişiliğı korunmaksızın gazete bünyesinde çalışan gazetecilerin de ifade hürriyetinin korunmayacağı ifade edilmiştir⁹⁹⁵. Yine *News Verlags GmbH & Co KG v. Avusturya* kararında başvuru şirketin bir şüpheli şahsın fotoğrafını yayınlamaktan menedilmesi suretiyle gerçekleşen ifade hürriyetine

⁹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tansel Çölaşan Başvurusu, Başvuru No: 2014/6128, Karar Tarihi: 07.07.2015. Anayasa Mahkemesi'ne göre “Anayasa'nın 26. maddesinin birinci fıkrası, ifade özgürlüğüne içerik bakımından bir sınırlama getirmemiştir. Başka bir deyişle hem gerçek hem de tüzel kişiler için geçerli olan ifade özgürlüğü siyasi, sanatsal, akademik veya ticari her türlü ifadeyi kapsamına almaktadır. Aynı şekilde açıklanan ve yayılan bir düşüncenin “değerli-değersiz” veya “topluma yararlı-yararsız” biçiminde ayrıştırılması da bu özgürlükten yararlanmak bakımından önemli bir ölçüt değildir.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tansel Çölaşan Başvurusu, Başvuru No: 2014/6128, Karar Tarihi: 07.07.2015, para. 37.

⁹⁹⁴ Yıldırım, “ ‘Lanetlenecek Bir Ruh, Tekmelenecek Bir Beden’ ...”, s.74.

⁹⁹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sunday Times v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 6538/74, Karar Tarihi: 26.04.1979, para. 65-66.

müdahalenin hukuka uygun olup olmadığı incelenmiş ve başvuru şirketin ifade hürriyetine yönelik müdahalenin demokratik toplumun gereklerine uymadığı ifade edilerek ihlal kararı tesis edilmiştir⁹⁹⁶.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Autronic AG v. İsviçre* davasında kamuya açık bir alanda uydu üzerinden reklam amaçlı yapılacak yayının idarenin iznine tabi tutulması meselesinin başvuru şirketin ifade hürriyetini ihlal edip etmediği irdelenmiştir. Mezkûr kararda her ne kadar İsviçre Hükümeti başvuru şirketin tamamen ekonomik ve teknik çıkarlar peşinde olduğunu, tek amacının satışlarını teşvik etmek olduğunu, münhasıran maddi kazanç amacıyla hareket ettiğinde ifade hürriyeti korumasından faydalanamayacağını ileri sürmüş olsa da ⁹⁹⁷Mahkeme, başvuru şirketin ticari şirket olmasının ifade hürriyeti öznesi olamayacağı anlamını doğurmayacağını ifade etmiştir. Zira ifade hürriyetine ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi herkes için geçerli olup; kâr elde etme amacını güden özel hukuk tüzel kişileri de bu hürriyetin korumasından faydalanabilmektedir⁹⁹⁸.

B. Ticari İfadelerin İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

Çalışmamız açısından önem ifade eden bir husus ise ticari nitelikteki ifadelerdir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ticari ifade kavramına ilişkin herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Mahkemelerin içtihadına bakıldığında ise ticari ifade, gerçek yahut tüzel kişilerin ekonomik fayda bekledikleri bir ifade türü olarak tanımlanabilecektir. Dolayısıyla mesleki reklam⁹⁹⁹, tüketici çevresini ilgilendiren ifadeler¹⁰⁰⁰ ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı irdelendiğinde ticari ifade ile siyasi ifade ayrımı yapıldığı görülmektedir. Bu noktada bir ürünün satışını sağlamak hususunda toplumu teşvike yönelik ifadeler de ifade hürriyeti kapsamında ele

⁹⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *News Verlags GmbH & Co KG v. Avusturya*, Başvuru No: 31457/96, Karar Tarihi: 11.01.2000, para. 59-60.

⁹⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Autronic AG v. İsviçre*, Başvuru No: 12726/87, Karar Tarihi: 22.05.1990, para. 44.

⁹⁹⁸ *A.g.k.*, para. 47.

⁹⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Casado Coca v. İspanya*, Başvuru No: 15450/89, Karar Tarihi: 24.02.1994, para. 33.

¹⁰⁰⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Markt Intern Verlag GmbH ve Klaus Beermann v. Almanya*, Başvuru No: 10572/83, Karar Tarihi: 20.11.1989, para. 26.

alınmakla birlikte; burada ilgili ifadenin kamusal bir yarara matuf olup olmadığı da dikkate alınmaktadır. Emberland'e göre salt ticari çıkarlar söz konusu ise özel yaşama saygı hakkında olduğu gibi burada da tamamıyla ticari çıkarlara yönelik bir ifade hürriyeti korumasından faydalanamayacaktır¹⁰⁰¹.

Ekonomik veya ticari konularda ifadeler söz konusu olduğunda her ne kadar ifade hürriyetinin koruması söz konusu olsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre ticari ifadeler karşısında ulusal mercilerin daha geniş bir takdir yetisi olmaktadır¹⁰⁰². Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Casado Coca v. İspanya* davasında bir avukat hakkında gazetede yayınlanan ilan sebebiyle avukat aleyhine düzenlenen disiplin cezası sebebiyle avukatın ifade hürriyetinin ihlal edilip edilmediği meselesini irdelerken somut olayda ilanın içeriğine bakmış, ilanda sadece avukatın iletişim bilgilerinin yer aldığını ve reklam içerikli olduğunu tespit ettikten sonra ulusal mercilerin bazı reklam türlerinin sınırlandırılması hususunda geniş bir takdir yetkisine sahip olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁰³.

Ticari ifadeye ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin içtihadı çok az olmakla birlikte ilgili içtihat kapsamında da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına paralel bir değerlendirme yapıldığını ve ticari ifadelerin de ifade hürriyeti kapsamına alındığını ifade etmek hatalı olmayacaktır¹⁰⁰⁴. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında kamuyu ilgilendiren ve kamu yararı olan ticari ifadelerin yeterli bir gerekçe olmadan yayılmasının engellenmesinin sansür olarak kabul edileceği ifade edilmiştir¹⁰⁰⁵.

¹⁰⁰¹ Emberland, **The Human Rights of Companies**, s.117.

¹⁰⁰² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Markt Intern Verlag GmbH ve Klaus Beermann v. Almanya, Başvuru No: 10572/83, Karar Tarihi: 20.11.1989, para. 31.

¹⁰⁰³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Casado Coca v. İspanya, Başvuru No: 15450/89, Karar Tarihi: 24.02.1994, para. 48-50.

¹⁰⁰⁴ Ulaş Karan, **İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018, s. 20.

¹⁰⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/2613, Karar Tarihi:11.11.2015, para. 53.

C. Şirketlerin İfade Hürriyeti Bağlamında Basın Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre basın, kamunun bekçi köpeği rolünün haizdir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'ne göre de basın özgürlüğü salt basın faaliyetinde görev alan kişiler için değil toplumdaki herkes için hayati öneme sahip bir özgürlüktür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bir kararında “... *Anayasa'nın 26. maddesinde yer alan ifade özgürlüğü ile onun özel güvencelere bağlanmış şekli olan ve Anayasa'nın 28. maddesinde yer alan basın özgürlüğünün demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden olduğunu, toplumun ilerlemesi ve her bireyin gelişmesi için gerekli temel şartlardan birini oluşturduğunu*” ve “*ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğü herkes için geçerli ve demokrasinin işleyişi için yaşamsal önemde*” olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁰⁶.

Basın özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde 10'uncu madde kapsamında koruma altına alınmakta iken Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda 28 ila 32'nci maddeler kapsamında basın özgürlüğü özel olarak düzenlenmiştir¹⁰⁰⁷. Bununla birlikte Anayasa'nın bütünlüğü¹⁰⁰⁸ ilkesi kapsamında basın hürriyetine ilişkin bir husus değerlendirmekte iken ifade hürriyetine ilişkin genel düzenleme mahiyetindeki Anayasa'nın 26'ncı maddesi de nazarı itibara alınmalıdır.

Basın hürriyeti hususunda tüzel kişilerin de bu hakkın öznesi olabildikleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihatlarından anlaşılmaktadır. Günümüz dünyasında basın faaliyetinin şirket tüzel kişilikleri üzerinden yürütüldüğü dikkate alındığında¹⁰⁰⁹ şirketlerin de basın hürriyetinin öznesi olabilmesi anlaşılır bir husustur. Bununla birlikte başkalarının şeref ve haysiyetlerinin korunması ile basın hürriyeti arasındaki çatışma bireysel başvuru kararlarında sıklıkla ele alınan bir husus olup mahkemeler burada menfaatler arasında adil bir dengeye ulaşmaya çalışmaktadırlar.

¹⁰⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayın Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No: 2015/11961, Karar Tarihi: 11.06.2018, para. 40.

¹⁰⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Yaman Akdeniz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2014/3986, Karar Tarihi: 02.04.2014, para. 37.

¹⁰⁰⁸ Ömer Keskinsoy, Semih Batur Kaya, “Anayasa Mahkemesi Kararlarını Biçimlendirme Çabası Olarak Yorum”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1, 2021, s. 82.

¹⁰⁰⁹ Fatih Kırıksık, Samed Kurban, Abdulkadir Pekel, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü – Devlet Güvenliği Ekseninde Yaşanan Tartışmalar ve Bir Model Önerisi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.96, 2019, s.127.

Kişilerin şeref ve itibarı ile basın hürriyeti çatıştığında öncelikle her iki hakkın da eşit saygıyı hak ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Axel Springer AG v. Almanya* davası önem arz etmektedir. Mezkûr karara konu olayda başvuru şirket, kendisi tarafından yayınlanan gazetede bir gerçek kişi hakkında yer alan haber nedeniyle idari para cezasına maruz kalmasının ifade hürriyeti ihlali teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kişinin şeref ve itibarı ile başvuru şirketin ifade hürriyetinin dengelenmesi hususunda ilgili haberin kamu yararına olan katkısı, haberin yöneldiği kişinin tanınırlığı, ilgili haberin konusu, ilgili şahsın önceki davranışları, habere esas olacak bilgilerin elde edilme metodu ve doğru olup olmadığı, haberin içeriği ve sonuçları gibi hususları dikkate alarak karar tesis etmiştir¹⁰¹⁰. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Von Hannover (2) v. Almanya* kararında da aynı yöntemi benimsemiş ve haklar arasında adil dengenin ne olduğunu değerlendirirken aynı kriterleri kullanmıştır¹⁰¹¹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de bu hususta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını takip etmektedir. Örneğin Anayasa Mahkemesi bir kararında çatışan haklar arasındaki dengelemeye ilişkin kriterleri şu şekilde ifade etmiştir: “Çatışan haklar arasında dengeleme yapılabilmesi için mevcut olaya uygulanabilecek kriterlerden bazıları şu şekilde sayılabilir: i. Yayında kamu yararı bulunup bulunmadığı ve yayının genel yarara ilişkin bir tartışmaya katkı sağlayıp sağlamadığı, ii. Toplumsal ilginin varlığı ve konunun güncel olup olmadığı, iii. Haber veya makalenin yayımlanma şartları, iv. Haber veya makalenin konusu, bunlarda kullanılan ifadelerin türü, yayının içeriği, şekli ve sonuçları, v. Haber veya makalede yer alan ifadelerin kim tarafından dile getirildiği, vi. Hedef alınan kişinin kim olduğu, ünlülük derecesi ile ilgili kişinin önceki davranışları, vii. Kamuoyu ile diğer kişilerin kullanılan ifadeler karşısında sahip oldukları hakların ağırlığı.”¹⁰¹²

¹⁰¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Axel Springer AG v. Almanya*, Başvuru No: 39954/08, Karar Tarihi: 07.02.2012, para. 89-95.

¹⁰¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Von Hannover v. Almanya*, Başvuru No: 40660/08 ve 60641/08, Karar Tarihi: 07.02.2012, para. 108-113.

¹⁰¹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Kemal Kılıçdaroğlu ve Cumhuriyet Halk Partisi Başvurusu*, Başvuru No: 2014/12482, Karar Tarihi: 08.05.2019, para. 35.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, bir şirketin ifade hürriyeti ile gerçek kişinin özel yaşama saygı hakkı arasındaki dengeyi ele aldığı diğer bir karar ise *Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya* kararı olmuştur. Mezkûr kararda haftalık yayınlanan derginin ülkenin tanınmış bir şirketinin genel müdürü hakkında yapmış olduğu haber sebebiyle yaptırıma maruz kalması sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ifade hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yapmış olduğu inceleme neticesinde ilgili gerçek kişinin kamusal bir şahsiyeti haiz olduğu, ilgili haberin kamusal önemi, başvuru şirketin maruz kaldığı yaptırımın gerekçelerinin yeterli olmaması sebebiyle başvuru şirketin ifade hürriyetinin ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁰¹³. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Satakunnan Markkinapörssi Oy And Satamedia Oy v. Finlandiya* davasında, başvuru şirketlerin bir milyondan fazla gerçek kişinin isim ve soy isim bilgilerinin de yer aldığı kişisel bilgilerinin yayınlanmasının kamu yararına bir katkısı olmadığını, bu durumun gazetecilik faaliyetine uygun düşmediğini ifade etmiş, burada başvuru şirketlerin ifade hürriyetinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Milyondan fazla kişinin verilerinin yayınlanmasının bu noktada gerçek kişilerin kişisel verilerinin korunması hakkı ile özel yaşama saygı hakkı ihlali niteliğinde olacağı mezkûr kararda ifade edilmiştir¹⁰¹⁴. Zira basın hürriyeti aynı zamanda bu alanda faaliyet gösteren kişi ve kurumların görev ve sorumluluklarının bilincinde olmasını da gerektirmektedir¹⁰¹⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu* kararında Mahkeme bir siyasetçiye yönelik açıklamaları nedeniyle başvuru şirketlerinin tazminat ödemeye mahkûm edilmeleri dolayısıyla ifade ve basın hürriyetlerinin ihlal edilip edilmediğini incelemiştir. Bu noktada Anayasa Mahkemesi, başvuru gerçek kişi ve tüzel kişi aleyhine tazminat hükmü veren yerel mahkeme kararında başvuru şirketlerinin ifade ve basın hürriyeti ile gerçek kişinin şeref ve itibar hakkının korunması arasında adil bir denge kurulmadığı kanaatine ulaşmıştır. Zira burada ilgili şahsın politikacı olması, basının toplumdaki rolü, somut olayda tazminat hükmüne ilişkin yargı kararının

¹⁰¹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya*, Başvuru No: 10520/02, Karar Tarihi: 14.12.2006, para. 35-44.

¹⁰¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Satakunnan Markkinapörssi Oy And Satamedia Oy v. Finlandiya*, Başvuru No: 931/13, Karar Tarihi: 27.06.2017, para. 198.

¹⁰¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Taffin ve Contribuables Associés v. Fransa*, Başvuru No:42396/04, Karar Tarihi: 18.02.2010, para. 61.

habere konu tartışmanın uzun süreden beri toplumda devam ediyor oluşunu ve haberin kamusal önemini dikkate almaması gibi olgular dikkate alındığında çatışan haklar arasında adil bir dengeleme bulunmamaktadır¹⁰¹⁶.

Netice itibarıyla çoğulcu demokrasinin bir gereği olarak basın hürriyeti büyük bir öneme sahiptir. Devletler de bu noktada çoğulculuğun tesisinin sağlanması bakımından garantör konumundadırlar¹⁰¹⁷. Basın hürriyetinin tesisi için bu alanda gerçekleşen kamu gücü müdahalelerinin caydırıcı olmaması zaruridir¹⁰¹⁸. Keza burada gerçekleşen bir kamu gücü müdahalesinin hukuka aykırı olmaması için demokratik toplum açısından müdahalenin gerekli olması, yayın yasağı gibi bir müdahalenin toplumsal bir ihtiyaca cevap vermesi ve müdahale ile meşru hedef arasında orantı olması elzemdir¹⁰¹⁹.

D. İnternet Hukuku ve Şirketlerin İfade Hürriyeti

Günümüz dünyasında fikirlerin ifade edilmesinde, yayılmasında ve bilgiye erişimde küresel bilgiye erişim ve iletişim ağı olarak internetin muazzam önemi haiz olduğu izahtan varestedir. Zira internetin ulaşılabilirliği de nazarı itibara alındığında, kişilerin ifade özgürlüklerini kullanmalarının başlıca yollarından birisi internettir. Nitekim internet platformları siyasi meseleler ve kamusal yarara ilişkin hususların tartışılması ve tartışmalara katılım için önemli bir rol oynamaktadır¹⁰²⁰. İnternet yoluyla aktarılan düşüncelerin yayılma hızı ve etki alanı düşünüldüğünde internetin geleneksel kitle iletişim araçlarına nazaran daha etkili olduğunu ve bu alanda gerçekleşen müdahalelerin daha büyük kitleleri etkileyeceğini ve bu konunun ilgili mahkemelerin dava yükünü arttıracaklarını söylemek hatalı olmayacaktır¹⁰²¹.

¹⁰¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayım Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/11961, Karar Tarihi: 11.06.2018, para. 57-59.

¹⁰¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Informationsverein Lentia ve Diğerleri v. Avusturya, Başvuru No: 13914/88; 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/9, Karar Tarihi: 24.11.1993, para. 38.

¹⁰¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Financial Times Ltd ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 821/03, Karar Tarihi: 15.12.2009, para. 71-72.

¹⁰¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım ve Tanıtım A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No: 11369/03, Karar Tarihi: 04.12.2007, para. 86.

¹⁰²⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No: 3111/10, Karar Tarihi: 18.12.2012, para. 54.

¹⁰²¹ Özden Cankaya, Melike Batur Yamaner, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Beta, 2012, s. 249-250; Mehmet Bedii Kaya, **İnternet Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 206.

İnternet sunmuş olduğu imkanlarla birlikte ifade özgürlüğünün korunması açısından belirli sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre erişilebilirliği ve büyük miktarda bilgiyi depolama ve iletme kapasitesi dikkate alındığında internetin, halkın haberlere erişimi ve genel olarak bilginin yayılmasının kolaylaştırılması açısından büyük önem taşıdığı açıktır¹⁰²². Bununla birlikte internette yer alan içerik ve bilgilerin hak ve özgürlüklere zarar verme riskinin yazılı basına nazaran daha yüksek olduğu nazarı itibara alındığında devlet aygıtı tarafından benimsenen basılı medyaya yönelik politikalar ile internete yönelik politikaların farklı olması anlaşılabilir bir durum teşkil etmektedir. Dolayısıyla basılı medya ve internetten materyalin çoğaltılmasına ilişkin politikalar farklılık gösterebilir. Ayrıca ilgili hak ve özgürlüklerin korunmasını ve geliştirilmesini güvence altına almak için teknolojinin spesifik özelliklerinin dikkate alınması zaruridir¹⁰²³.

İfade hürriyeti ve iletişimin gizliliğinin internet ortamında birincil husus olması ile internet hizmetlerinin kullanıcılarının kendi mahremiyetlerine ve ifade özgürlüklerine saygı duyulacağına dair kullanıcılara garanti sunulmuşsa da bu garanti mutlak değildir. Keza suçun önlenmesi veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasının gereği olarak kimi zaman müdahaleler hukuka uygun olarak kabul edilebilecektir. Örneğin internet ortamına rahatsız edici bir reklam yerleştiren kişinin davranışının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8'inci ve 10'uncu maddelerinin koruması altına girip giremeyeceği sorusuna ilişkin olarak farklı menfaatlerin adil dengelenmesini sağlamak öncelikle yasa koyucunun pozitif yükümlülükleri kapsamında olacaktır¹⁰²⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, internet ortamındaki içerikten dolayı hizmet sağlayıcılarının sorumluluğunu irdelediği *Delfi AS v. Estonya* kararında bir haber sitesinde yer alan anonim okuyucu yorumlarından ötürü Estonya merkezli başvuru şirketin sorumlu tutulması meselesini ifade hürriyeti bağlamında ele almıştır. Avrupa

¹⁰²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Times Newspapers Ltd. v. Birleşik Krallık*, Başvuru No: 3002/03 ve 23676/03, Karar Tarihi: 10.03.2009, para. 27.

¹⁰²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Editorial Board Of Pravoye Delo ve Shtetel v. Ukrayna*, Başvuru No: 33014/05, Karar Tarihi: 05.05.2011, para. 63.

¹⁰²⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *K.U. v. Finlandiya*, Başvuru No: 2872/02, Karar Tarihi: 02.12.2008, para. 49.

İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre internet haber siteleri esasında ekonomik bir faaliyet gütmekte olup; burada okuyucu yorumları karşısında haber portalı yöneticilerinin pasif yükümlülükleri değil aynı zamanda pozitif yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bir haber portalında yer alan tehdit içerikli ve onur kırıcı anonim yorumlar karşısında hakları haleldar olan kişilerin hak arama hürriyetinin okuyucu yorumlarının anonim olması ve teknik olarak anonim yorum sahiplerine ulaşılamaması sebebiyle kısıtlanması durumunda ilgili haber portalını işleten ticari şirketin sorumluluğuna gidilmesi sansür olarak nitelendirilmeyecek, üçüncü kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması ve menfaatlerin dengelenmesi için uygun bir araç olarak kabul edilebilecektir. Dolayısıyla burada anonim yorumlar sebebiyle ulusal makamlarca tazminata çarptırılan başvurucu şirketin ifade hürriyetinin ihlal edildiğini söylemek mümkün olmayacaktır¹⁰²⁵. Her ne kadar Delfi v. Estonya kararı internet haber portalı işleten kişiler bakımından sert bir tutum benimsemiş olsa da mezkûr katı tutumun başvuruya konu olay kapsamında ele alınması ve bu çerçevede olay merkezli yorum yapılması daha sağlıklı olacaktır¹⁰²⁶.

Keza Magyar Tartalomszolgltatk Egyesülete (MTE) ve Index.Hu Zrt v. Macaristan kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi internet haber portalı işleten ticaret şirketinin sorumluluğu meselesini bir kez daha ifade özgürlüğü bağlamında irdelemiştir. Mezkûr karara konu olayda MTE adlı dernek tarafından hazırlanan ve emlak yönetim sitelerini işleten şirketin kişilik haklarına saldırı mahiyetinde kabul edilebilecek bir haber Index.hu haber sitesinde yayınlanmış; bunun üzerine emlak yönetim sitelerini işleten şirket, mezkûr dernek ve haber portalını işleten Index.hu Zrt şirketi aleyhine sorumluluk davası ikame etmiştir. Ulusal yargı makamları da kişilik haklarına tecavüz niteliğindeki haberi hazırlayan ve yayımlayanların sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Bunun zerine MTE ünvanlı dernek ve Index.hu Zrt ünvanlı ticaret şirketi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yapmış olduğu inceleme neticesinde *Delfi v. Estonya* kararına da atıf yapmış, nefret söylemi ve fiziksel bütünlüğe tecavüz mahiyetindeki tehdit söz konusu olduğunda içeriğin gecikmeksizin kaldırılması

¹⁰²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delfi AS v. Estonya, Başvuru No: 64569, Karar Tarihi: 16.06.2015, para. 162.

¹⁰²⁶ Tuğçe Duygu Köksal, "İnternet Sağlayıcılarının nc Kişiler Tarafından. Yapılan Yorumlar Bakımından Hukuki Sorumluluğu zerine: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Delfi AS Kararı", *Su ve Ceza*, S.1, 2018, s. 110.

hususunda gerekli tedbirleri almayan haber portalı işletenlerin sorumluluğuna gidilebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte mezkûr olayda böyle bir tehdit söz konusu olmadığından ve sadece üçüncü kişiler açısından kaba ifadeler yer aldığından başvuru dernek ve ticari şirketin ifade hürriyetinin ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁰²⁷.

Bir ticari şirket tarafından işletilen haber sitesinde yayınlanan ve hakaret ihtiva eden bir içeriğe yönlendiren bağlantı sebebiyle başvuru şirketin sorumlu olup olamayacağı hususu da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Magyar Jeti Zrt v. Macaristan* kararında ele alınmıştır. Şöyle ki; mezkûr başvuruya konu olayda hakaret içerikli bir röportaj "Youtube'a yüklendi" ifadeleri ile mezkûr haber sitesinde yayınlanmış ve "Youtube'a yüklendi" ibaresi üzerine tıklandığında ilgili videoya erişimin sağlanması imkânı tanınmıştır. Bunun üzerine kişilik hakları tecavüze uğrayan ilgili kişi tarafından ikame edilen dava neticesinde ulusal makamlar başvuru şirketin objektif sorumluluğuna aykırı davrandığına hükmetmiştir. Başvuru şirketin ifade hürriyetinin ihlal edildiği iddiası karşısında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde ulusal makamlarca yapılan bağlantı sağlamanın bilgiyi yaymaya sebep olması ve objektif sorumluluk doğurması şeklindeki yorumun hakkı zedelenen üçüncü kişi ile başvuru şirketin yarışan hakları arasındaki adil denge arayışını engellediğini, dolayısıyla bağlantı sağlayan şirkete direkt olarak objektif sorumluluk yüklemenin ifade özgürlüğü bakımından ölçsüz bir müdahale teşkil edeceğini ifade etmiştir¹⁰²⁸. Nitekim mezkur kararda Yargıç *Pinto de Albuquerque* de mutabık görüşünde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin internet portallarında yayınlanan bağlantıların, haber portalını işletenlerin sorumluluklarını doğurup doğurmayacağına ilişkin kriterlerini tek tek açıklamış, bağlantıların kullanılmasının objektif sorumluluk doğuracağı yönündeki katı tutumun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olacağını ifade ettikten sonra mezkûr kriterlerin uygulanması hususunda gerçek kişi ve tüzel kişi ayrımı yapılmayacağını, bağlantıların yayınlanmasına yönelik kriterlerin hem gazeteciler gibi gerçek kişilere hem de medya şirketleri gibi tüzel kişilere uygulanacağını ifade etmiştir¹⁰²⁹.

¹⁰²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) ve Index.Hu Zrt v. Macaristan*, Başvuru No: 22947/13, Karar Tarihi: 02.05.2016, para. 91.

¹⁰²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Magyar Jeti Zrt v. Macaristan*, Başvuru No: 11257/16, Karar Tarihi: 04.12.2018, para. 84.

¹⁰²⁹ **A.g.k.**, Yargıç *Pinto de Albuquerque*'nin Mutabık Görüşü, para. 20.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *OOO Flavus ve Diğerleri v. Rusya* kararında ise başvuru şirketler tarafından işletilen üç online medya sitesinin hukuka aykırı toplumsal olaylara yer vermesi gerekçesiyle maruz kaldıkları erişime engelleme tedbirinin ifade hürriyetine aykırı olup olmadığı meselesini incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde hukuka aykırı bir internet içeriğine yönelik tedbir uygulanmasının doğrudan ifade hürriyetinin ihlali anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte hukuka aykırı bir içerik olduğu gerekçesiyle bir web sitesinin tamamının erişime engellenmesinin ölçülü olup olmadığının somut olay kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Zira bütün bir web sitesine yapılacak erişimin engellenmesi müdahalesinin büyük miktardaki verinin erişime engellenmesi sonucunu doğuracağı açık olup; burada mezkûr tedbirin ölçülü olup olmadığının üzerinde hassasiyetle durulması gerekmektedir. Keza böyle bir tedbire yönelik olarak hem tedbir öncesi ilgili kişinin bilgilendirilmesi gibi *ex-ante* yollar, hem de tedbir sonrasında tedbir kararına yönelik itiraz mekanizmasını öngören *ex-post* yollar da öngörülmelidir¹⁰³⁰. Aksi halde bütün bir web sitesinin engellenmesine yönelik tedbir ölçüsüz kabul edildiği takdirde hem ifade hürriyetinin ihlali hem de etkili başvuru hakkının ihlali sonucunu doğuracaktır¹⁰³¹.

Erişimin engellenmesi hususu Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi önüne gelen bireysel başvurular kapsamında da ifade hürriyeti ve basın özgürlüğü bağlamında ele alınan önemli bir husustur. Örneğin, *Kesin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. Başvurusu* kararında Mahkeme, başvuru şirkete ait bir haber sitesinde yayımlanan bir dizi habere erişimin engellenmesinin ifade hürriyeti ihlali teşkil edip etmediğini incelemiş ve süresiz nitelikteki erişimin engellenmesi tedbirinin orantısız ve keyfi uygulamalar doğurabileceğini, keza erişimin engellenmesi tedbirinin yeterli bir toplumsal ihtiyaç baskısına karşılık olarak son çare olarak uygulanması gereken bir tedbir olduğunu ifade etmiş ve mezkûr başvuruda başvuru şirketin ifade hürriyetinin ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁰³².

¹⁰³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *OOO Flavus ve Diğerleri v. Rusya*, Başvuru No: 12468/15, 23489/15 ve 19074/16, Karar Tarihi: 23.06.2020, para. 50.

¹⁰³¹ **A.g.k.**, 55.

¹⁰³² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Kesin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2018/14884, Karar Tarihi: 27.10.2021, para.119. Benzer nitelikteki diğer bir karar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Birgün İletişim ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No: 2015/18936, Karar Tarihi: 22.05.2019, para. 85-88.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri Başvurusu* kararında Wikipedia internet sitesinin tamamının erişime engellenmesine yönelik tedbirin başvuruçuların ifade hürriyetini ihlal edip etmediği meselesini incelemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin internetin bilgiye erişim ve bilginin paylaşımı hususunda ifade hürriyetini genişleten önemli bir mecra olduğu yönündeki değerlendirmelerini¹⁰³³ benimseyen Anayasa Mahkemesi Wikipedia sitesinin kapatılmasını gerekli gösterecek vahim nitelikte bir içeriğin somut olayda bulunmadığı, erişimin engellenmesi tedbirinin nedenleri hususunda ilgili ve yeterli bir gerekçe gösterilmediği, süresiz bir şekilde sitenin tamamına erişimin engellenmesinin başvuruçu şirketin ifade hürriyetine yönelik orantısız bir müdahale olduğu, erişimin engellenmesi tedbirinin demokratik toplumun gereklerine uygun olmadığı sonucuna varmıştır¹⁰³⁴.

Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu kararında ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, idari bir işlemle Youtube.com internet sitesine erişimin engellenmesi hususunda kanuni bir dayanağın olmadığını, ilgili idareye verilen erişimin engellenmesi yetkisinin kapsamının ve sınırlarının öngörülemez olduğunu ifade etmiş ve mezkûr sitenin tamamına yönelik bir erişimin engellenmesi tedbirinin salt internet sitesinin sahibi olan şirketin değil aynı zamanda bütün kullanıcıların ifade hürriyetlerine müdahale teşkil ettiğini ifade etmiştir. Zira Mahkemeye göre “*youtube.com sitesine erişimin tümüyle engellenmesine yönelik müdahalenin, yeterince açık ve belirgin bir kanuni dayanağa sahip olmadığı ve bu yönüyle başvuruçular açısından öngörülebilir nitelikte bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, siteden yararlanan tüm kullanıcıların ifade özgürlüğüne ağır müdahale niteliğinde olan söz konusu idari işlemin, başvuruçuların Anayasa'nın 26. maddesinde korunan ifade özgürlüklerini ihlal ettiğine karar verilmesi*” gerekmektedir¹⁰³⁵.

¹⁰³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Times Newspapers Ltd (1 ve 2 Numaralar) v. Birleşik Krallık, Başvuru No:3002/03 ve 23676/03, Karar Tarihi:10.03.2009, para. 27.

¹⁰³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2017/22355, Karar Tarihi: 26.12.2019, para. 94-97.

¹⁰³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2014/4705, Karar Tarihi: 29.05.2014, para. 63-64.

VI. Ticari Şirketlerin Etkili Başvuru Hakkı

Etkili başvuru hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13'nci maddesinde düzenlenmiş olup; mezkûr madde uyarınca herkesin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile koruma altına alınan bir hakkının ihlal edilmesi halinde ulusal merciler önünde etkili başvuruda bulunma hakkı olduğu düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 40'ıncı maddesine göre ise “*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.*”

Etkili başvuru hakkı özerk bir hak olmakla birlikte ikincil nitelikli bir haktır¹⁰³⁶. Her ne kadar etkili başvuru hakkının ihlali, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan bir hakkın ihlal edilmesine bağlı olmasa da burada etkili başvuru hakkının ihlal edildiğinin incelenmesi ve tespiti için esasa ilişkin şikâyetin ne olduğunun somut olay bağlamında irdelenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte temel hak ve hürriyetlerin korunması hususunda ihlal söz konusu olduğunda bu durumun tespiti ve giderimin sağlanması hayati öneme sahip olduğundan kişilere korunan hak ve hürriyetler açısından etkili başvuru hakkının da tanınması elzemdir.

Bu hakkın öznesinin herkes olduğu ifade edilmiş olup; gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi içtihadına bakıldığında ticaret şirketlerin de bu hakkın öznesi olarak kabul edildikleri görülecektir. Bununla birlikte etkili başvuru hakkı uygulamada mülkiyet hakkı yahut adil yargılanma hakkı gibi diğer haklar ile birlikte ele alınmaktadır.

Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Hopotihoi Suomen Lelukamarit Toy & Hobby Ltd ve Matti Kangasluoma v. Finlandiya* kararında başvuru şirketin başvuru gerçek kişinin vergi borçları sebebiyle mülkiyetinden mahrum bırakılması sebebiyle ikame etmiş olduğu davada yargılamanın makul süreyi aşması sebebiyle başvuru şirkete ulusal hukukta makul süre şikâyetine ilişkin bir etkili başvuru yolu

¹⁰³⁶ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, s. 377-380.

öngörülmediğinden bahisle başvuru hakkının adil yargılanma hakkının ve aynı zamanda etkili başvuru hakkının ihlal edildiğini ifade etmiştir¹⁰³⁷.

Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "*IZA*" Ltd ve Makrakhidze v. Gürcistan kararında başvuru gerçek kişi ile başvuru gerçek kişinin kurucusu ve yöneticisi olduğu şirkete karşı uygulanan vergi tahakkuk işlemine karşı ikame edilmiş olunan dava kapsamında ulusal mahkemelerce verilen kararların icra edilmediği iddiasıyla mülkiyet hakkının, adil yargılanma hakkının ve etkili başvuru hakkının ihlal edildiğini ileri sürülmüştür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise yapmış olduğu incelemede dava konusu olay kapsamında başvuru gerçek kişinin mağdur statüsünün olmadığını, alacağını tahsil edemeyen kişinin somut olayda başvuru tüzel kişi olduğunu ifade etmiş ve gerçek kişi bakımından kişi bakımından yetkisizlik kararı vermiştir¹⁰³⁸. Başvuru ticaret şirketi bakımından ise adil yargılanma hakkının aynı zamanda ulusal makamlarca verilen kararların icrasını da kapsadığını ifade etmiş; somut olayda ulusal mahkemelerce verilen kararın icra edilmemesi ve başvuru şirketin devletten olan alacağını tahsil edememesi sebebiyle mülkiyet hakkının, adil yargılanma hakkının ve etkili bir iç hukuk yolu somut olayda bulunmadığından etkili başvuru hakkının ihlal edildiğini ifade etmiştir¹⁰³⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi *Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketten fazladan tahsil edilen sigorta priminin iadesine yönelik olarak iş mahkemelerinin başvuru şirketin kusurunun fazladan tahsil edilen primlerin iade edilmesini engelleyeceğine ilişkin yorumunun makul olmadığını ve iade için başvuru imkânı tanınmasını anlamsız hâle getirdiğini tespit ettikten sonra teorik düzeyde etkili olarak kabul edilebilecek başvuru yolunun somut olayda başarı şansı sunma kapasitesinin olmayacağını ve somut olayda başvuru şirketin mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak etkili başvuru hakkının ihlal edildiği yönünde karar tesis etmiştir¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hopotihoi Suomen Lelukamarit Toy & Hobby Ltd ve Matti Kangasluoma v. Finlandiya, Başvuru No: 38158/07, Karar Tarihi:22.09.2009, para. 37.

¹⁰³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "*IZA*" Ltd ve Makrakhidze v. Gürcistan, Başvuru No:28537/02, Karar Tarihi:27.09.2005, para. 28-30.

¹⁰³⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "*IZA*" Ltd ve Makrakhidze v. Gürcistan, Başvuru No:28537/02, Karar Tarihi:27.09.2005, para. 40-54.

¹⁰⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu*, Başvuru No:2019/16415, Karar Tarihi: 12.01.2022, para. 62.

Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu* kararında başvuru şirketlere ait internet sitelerinde yayınlanan bir dizi habere erişim engelinin getirilmesi sebebiyle ifade hürriyeti ve etkili başvuru haklarının ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde etkili başvuru hakkı uyarınca korunan bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren kişiler için elverişli idari veya yargısal yolların olması gerektiğini, öngörülen yolların pratikte de başarı şansı sunması gerektiğinden, somut olayda başvuru şirketlerinin mağduriyet iddialarını inceleyecek çelişmeli yargılamaya imkân verecek şekilde tarafların dinlenebilecekleri ve verilen karara karşı karara itiraz edebilecekleri bir mahkemenin mevcut olması gerektiğinden, somut olayda erişimin engellenmesi kararlarına karşı itiraz yolunun başarı şansı sunmadığı ve etkili bir yol olmadığından hareketle başvuru şirketlerinin etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁰⁴¹.

VII. Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı aynı ilkenin olumlu veya olumsuz ifadesi olarak kullanılmakta olup; esasında eşitlik ilkesi eşit durumda olanların eşit muamele görmesini gerektirirken; ayrımcılık yasağı ise makul olmayan gerekçelerle ayrımcı muamelenin engellenmesini hedeflemektedir. Eşitlik ilkesi Uluslararası Hukuk'un en temel normlarından birisi olup; temel hak ve hürriyetlerden yararlanılması hususunda temel ilkelere dindir¹⁰⁴².

Eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14'üncü maddesi Sözleşme'de düzenlenen hak ve özgürlüklerden yararlanmaya ilişkin olacak şekilde düzenleme ihtiva etmekte, Ek 12 numaralı Protokol'ün 1'inci maddesi ise bağımsız bir surette ayrımcılık yasağını düzenlemektedir.

¹⁰⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru No: 2018/14884, Karar Tarihi: 27.10.2021, para. 141-146.

¹⁰⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Tuğba Arslan Başvurusu*, Başvuru No: 2014/256, Karar Tarihi: 25.06.2014, para. 107.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10'uncu maddesi ise eşitlik ilkesini düzenlemektedir. Burada ayrımcılık yasağı düzenlenmemiş olup; mezkûr maddede yer alan eşitlik ilkesi bir ölçü normdur ve ayrımcılık yasağını da bünyesinde ihtiva etmektedir¹⁰⁴³. Keza Anayasa Mahkemesi'ne göre “*eşitlik ilkesi, bağımsız nitelikte koruma işlevine sahip olmayıp bu hakkın kullanılmasını, korunmasını ve başvuru yollarını güvence altına alan tamamlayıcı nitelikte haklardandır.*”¹⁰⁴⁴

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Rusya* kararında ticari şirketlerin de ayrımcılık yasağı kapsamında korumadan faydalandıkları kabul edilmiş olup; mezkûr kararda başvuru şirketin maruz kaldığı vergi muamelesi ile aynı kategorideki diğer şirketlerin maruz kaldığı vergi muamelesinin farklı olduğuna dair başvuru şirketçe yeterli delillendirme yapılmadığı, başvuru şirket tarafından bu iddiayı delillendirmek için sunulan rapor ve kayıtların doğrudan ayrımcılığın vuku bulduğunu göstermediğini ve Mahkeme'nin burada spesifik ve güvenilir kanıt olmaksızın spekülasyon yapmak suretiyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna ulaşamayacağını ifade etmiştir¹⁰⁴⁵.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Megadat.com SRL v. Moldova* kararına konu olayda başvuru şirket internet servis sağlayıcılığı işi ile iştigal etmekte olup; başvuru ilgili idareye adres değişikliği bildirimi yapmadığı gerekçesiyle telekomünikasyon lisansının iptal edilmesi sebebiyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde kamu makamlarının ilgili bildirimi yapmayan doksana bir şirketten yalnızca başvuru şirketin lisansının iptal etmiş olmasını keyfî ve ayrımcı bir muamele olduğu değerlendirmesinde bulunmuş ve ihlal kararı tesis etmiştir¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne göre “*Anayasa'nın 10. maddesi “ayrımcılık yasağı” biçiminde düzenlenmemiş olsa bile eşitlik ilkesinin, anayasal bağlamda her durumda dayandırılacak normatif bir değer taşıması nedeniyle ayrımcılık yasağının da etkili bir şekilde hayata geçirilmesi gerekir (Bkz. AYM, E.1996/15, K.1996/34, K.T. 23/9/1996). Başka bir deyişle eşitlik ilkesi somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içerir.*” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan Başvurusu, Başvuru No: 2014/256, Karar Tarihi: 25.06.2014, para. 108.

¹⁰⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/6405, Karar Tarihi: 15.12.2015, para. 47.

¹⁰⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Rusya*, Başvuru No:14902/04, Karar Tarihi:20.09.2011.

¹⁰⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Megadat.com SRL v. Moldova*, Başvuru No: 21151/04, Karar Tarihi: 8.4.2008, para. 63.

Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Bulves AD v. Bulgaristan* kararı kapsamında başvuru şirketin mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediği meselesi irdelenmiştir. Mezkûr başvuru kapsamında başvuru şirket, vergi idaresince tedarikçi şirkete vergi indirimi imkânı tanınırken kendisine bu imkânın verilmemesinin ayrımcı muamele olduğunu ileri sürmüştür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yapmış olduğu inceleme kapsamında vergilendirme hususunda akit devletlerin geniş bir takdir yetkisi olduğunu, bu alanda sistemin kötüye kullanılmasını engelleyecek çeşitli tedbirlerin alınabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme'ye göre her ne kadar akit devletlerin geniş bir takdir yetkisi olsa da bu durumun müdahale teşkil eden işlemin ölçülü olmasını engellemediğini, somut olayda tedarikçisinin faaliyetlerini takip edebilme olanağı bulunmayan başvuru şirketin vergi indirimi talebinin reddedilmesinin mülkiyet hakkı bağlamında ayrımcılık yasağı ihlali teşkil edeceğini ifade etmiştir¹⁰⁴⁷.

Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri v. İrlanda* davasında taşınmaz alım satımı ile iştigal eden iki şirket ayrımcılık yasağı ile mülkiyet hakkı ile ayrımcılık yasağının başvuruya konu olayda ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme, planlamaya ilişkin hatalı bir uygulamanın düzeltilmesine ilişkin getirilen bir mevzuat hükmünün aynı kategorideki kimi şirketleri kapsamına alıp diğer şirketleri ise kapsam dışına çıkartacak şekilde düzenlenmesinden ve hükümet tarafından bu farklı muameleye makul bir gerekçelendirme getirilmediğinden bahisle başvuru şirketlerin mülkiyet hakkı ile ayrımcılık yasağı ihlaline maruz kaldığına hükmetmiştir¹⁰⁴⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti. Başvurusu* kararında başvuru şirketin kendisi aleyhine tanzim edilen idari para cezasının başkalarına uygulanandan farklı ve fahiş olduğu gerekçesiyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiası incelenmiştir. Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu inceleme neticesinde eşitlik ilkesinin ihlalinin soyut olarak değerlendirilemeyeceğini, bu ilkenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve

¹⁰⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi *Bulves AD v. Bulgaristan*, Başvuru No: 3991/03, Karar Tarihi: 22.01.2009, para. 72-75.

¹⁰⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri v. İrlanda*, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29.11.1991, para. 63-64.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan diğer temel hak ve hürriyetlerle ilişkili olarak ele alınacağını, ayrımcılık iddiasının ciddiye alınabilmesi için başvurunun maruz kaldığı muamelenin eşitlik ilkesinin ihlali niteliğinde olduğunun somut delillerle ortaya konulması gerektiğini, somut olayda ise ayrımcı muamele olarak iddia olunan hususların gerekçelerinin ve dayanak mevzuatın farklı olduğunu dikkate alarak başvuru şirketin başvurusunu açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez bulmuştur¹⁰⁴⁹. Dolayısıyla başvuru şirketinin ayrımcılık iddialarına konu vakıaları somut delillerle ortaya koymaları, başvurularının olumlu sonuçlanması bakımından büyük önem taşımaktadır¹⁰⁵⁰. Bu bağlamda maddi olgularla desteklenmeksizin soyut bir şekilde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiası ileri sürülse de burada başvuruya konu olay bir bütün olarak değerlendirilecek, Anayasa Mahkemesi hukuki tavsifi yaptıktan sonra¹⁰⁵¹ ayrımcılık yasağı ihlali iddiasının doğruluğunu destekleyecek ve ortaya koyacak nitelik ve yeterlilikte delil olmadığında¹⁰⁵² ilgili başvuru açıkça dayanaktan yoksun olması sebebiyle kabul edilemez bulunacaktır¹⁰⁵³.

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki; ayrımcılık yasağı hak ve özgürlüklerin kullanımına ilişkin olarak her kişiye eşit davranılacağı anlamına gelmemekte olup; objektif ve makul gerekçe, meşru amaç, ölçülülük söz konusu olduğunda muamele farklılıkları da hukuka uygun olacaktır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin *Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu* kararında başvuru şirketin muvazaalı araç satışı nedeniyle resen üç kat vergi ziyai cezalı vergi tarhı işleminin ayrımcılık yasağı ihlali olduğu iddiası irdelenmiştir. Anayasa Mahkemesi, ayrımcılık yasağına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına atıf yaptıktan sonra vergi incelemesi yapılan şirketlerin aynı konuya ilişkin farklı muamelelere maruz kaldığını tespit etmiş, spesifik olarak sınırlı bir konuda yapılan incelemenin, her ne kadar vergi idarelerinin bu alanda geniş bir takdir yetkisi olduğu kural olarak kabul

¹⁰⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/6405, Karar Tarihi: 15.12.2015, para. 47-49.

¹⁰⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Balkan Sigorta Aracılık Hizmetleri Ticaret ve Limited Şirketi ve Kırklareli Sigorta Aracılık Hizmetleri Ticaret ve Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2014/4832, Karar Tarihi: 25.10.2017, para. 30-31.

¹⁰⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ümit Caner ve Erge İnşaat an. Tur. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/1422, Karar Tarihi: 05.11.2014, para. 17.

¹⁰⁵² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.J.T. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/7895, Karar Tarihi: 3.04.2019, para. 47.

¹⁰⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No: 2019/23641, Karar Tarihi: 5.05.2020, para. 16-17.

edilebilse de, objektif ve makul gerekçe gösterilmeksizin farklı sonuçlanmasının mülkiyet hakkı bağlamında ayrımcılık yasağı ihlali olduğunu tespit etmiştir¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/6728, Karar Tarihi: 01.02.2018, para. 111; Benzer nitelikli diğer kararlar için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2) Başvuru No: 2015/5293, Karar Tarihi: 28.06.2018, para. 50; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu(3) Başvuru No: 2015/6735, Karar Tarihi: 03.07.2019, para. 16-17; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reis RS Enerji Elektrik Üretimi Motorlu Araçlar Tütün Ürünleri Dağıtım Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/17259, Karar Tarihi: 28.06.2018, para. 48-49.

SONUÇ

Şirketlerin İnsan Hakları Hukukunda hak özneliği meselesini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kararları ışığında incelediğimiz bu çalışmamız kapsamında ulaştığımız sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. İnsan Hakları Hukuku dinamik bir alandır. İnsan haklarının geçirmiş olduğu ve halihazırda geçirmeye devam ettiği evrim bizlere bu alanın dinamizmini ve zaman içerisinde kapsamının değişime uğradığını açıkça göstermektedir. Keza ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda gerçekleşen bütün olaylar da az ya da çok hukukun şekillenmesine katkı sağlamaktadır.

2. İnsan Hakları Hukukunda ele alınan haklar öğretilerde çeşitli kuşaklar altında ele alınabilmekte, bu durum da öncesinde insan hakkı olarak kabul edilmeyen kimi hakların insan hakkı olarak kabul edilmesi neticesini doğurmaktadır. Bu bağlamda güncel ihtiyaçlar muvacehesinde hukukun kendisini sürekli olarak yenilediği İnsan Hakları Hukuku pratiğinde gözlemlenebilmektedir.

3. Bununla birlikte insan haklarının tarihi temelleri Antik Yunan filozoflarına ve dinlere kadar dayandırılrsa da bu haklar esasında görece yakın bir geçmişe sahiptir. Avrupa’da Aydınlanma düşüncesi ve anayasal hareketler insan haklarının oluşumunda önemli bir dönüm noktası olmuş; 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ise evrensel bir insan hakkı anlayışının somut bir tezahürü olmuştur.

4. Hukuk düzenlerinde kişi ve kişilik meseleleri de tarihsel süreç boyunca evrime uğramış; gerçek kişilerden ayrı kişiliğe sahip birtakım mal ve kişi toplulukları da hukuk sistemlerinde kişi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durumun ekonomik ve toplumsal hayatta etkileri olduğu gibi hukuk alanında ve İnsan Hakları Hukuku alanında da etkileri olmuştur.

5. İnsan Hakları Hukuku ve ticari şirketler arasındaki ilişki irdelendiğinde madalyonun bir yüzünde ticari şirketlerin insan haklarına riayeti meselesi ele alınmaktadır. Zira geleneksel anlayışta İnsan Hakları Hukuku birey-devlet ikilemi üzerine kuruludur. Bununla birlikte küresel dünyada ticari şirketler de insan haklarını ihlal edebilmekte, bu durum mağduriyetlere sebebiyet verebilmektedir (*fail statüsünde şirketler*). Şirketlerin insan haklarına saygı yükümlülüğü meselesine ilaveten madalyonun diğer tarafında şirketlerin insan hakkı olarak kabul gören birtakım temel hak ve hürriyetlerin öznesi, taşıyıcısı olabilmesi hususu yer almaktadır (*mağdur statüsünde şirketler*).

6. İnsan Hakları Hukukunda ticari şirketlerin insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki haklara sahip olabileceği meselesi esasında tartışmalı bir zeminde ele alınmaktadır. Ticari şirketlerin insana özgü nitelikte olmayan insan hakkı özneliği ise yer yer pozitif hukuk kuralları ile yer yer içtihat eliyle doldurulmaktadır.

7. Tüzel kişiler esasında örgütlenme unsuru ve sürekli amaç unsuru ihtiva eden ve bağımsızlığa hukuken imkân tanınan yapılanmalar olup; tüzel kişilerin niteliği farazi kişilik teorisi, gerçek kişilik teorisi, amaç kişiliği teorisi ve soyutlama teorisi olarak farklı teoriler kapsamında ele alınmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu noktada özerk kavramlar doktrini çerçevesinde önüne gelen olaylarda olay bazlı değerlendirmeler yapmaktadır. Konuya ilişkin olarak Türk hukuku ise gerçeklik teorisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Nitekim 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46'ncı maddesi bağlamında özel hukuk tüzel kişilerinin de tüzel kişiliğe ait haklar sebebiyle bireysel başvuruda bulunması tüzel kişilerin de esasında canlı sosyal varlıklar olarak kabul edildiğini ve tüzel kişilerin de bireysel başvuru yoluyla korunan birtakım temel hak ve hürriyetlerinin bulunduğunu göstermektedir.

8. Ticaret şirketlerinin insan hakları olarak kabul edilen birtakım temel hak ve hürriyetlerin öznesi olmasına veya bu hukuk dalı kapsamında ticaret şirketlerine koruma sağlanmasına ilişkin olarak öğretilerde farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi yazarlarca ticaret şirketlerinin İnsan Hakları Hukuku bünyesinde birtakım korumalardan faydalanmasının esasında o tüzel kişiliği oluşturan gerçek kişilerin korunmasına hizmet ettiği, bu korumanın şirketlerin insan haklarına riayet hususunda

bilinçlenmesine katkı sağlayacağı, ticari şirketlerin haklarının kendisini oluşturan kişilerin haklarına indirgenemeyeceği, şirketlerin cezai sorumluluğunun tesisinin şirketlerin birtakım temel hak ve hürriyetlere özne olmasını zaruri kıldığı ileri sürülmekte ve ticari şirketlerin temel hak ve hürriyet taşıyıcısı olması gerektiği ileri sürülmektedir.

9. Bununla birlikte kimi görüşlere göre ise insan hakları ile ticari şirketler arasında kavramsal bir uyumsuzluk mevcuttur ve insan dışındaki hukuk kişilerine insan hakkı atfetmek insan hakkı kavramını değersizleştirmekten öteye gitmeyecektir. Keza şirketlerin İnsan Hakları Hukuku'nda sorumlu olduğu kabul edilmeksizin hak özneliğinden bahis kimi görüşlere göre mümkün değildir. Keza günümüz dünyasındaki güç dengeleri dikkate alındığında ticari şirketlerin insan hakkı özneliğine gerek bulunmamaktadır. Nitekim ulusal ve uluslararası hukuk normlarındaki genel eğilim de ticari şirketlerin insan hakkı öznesi olarak kabul görmediğini gözler önüne sermektedir.

10. İnsan Hakları Hukuku'nun temelleri ile şirketlerin temel hak ve hürriyetleri arasındaki ilişki irdelendiğinde insan onuru, demokrasi, liberalizm, hukukun üstünlüğü ilkesi, hukuk devleti gibi kavramlar ve ilkelerin doğrudan veya dolaylı olarak ticari şirketlerin birtakım temel hak ve hürriyetlere özne olmasına imkân sağladığı görülmektedir.

11. Uluslararası ve Ulusal İnsan Hakları Hukuku metinlerinde genel olarak tüzel kişilere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler bulunmamakta, bununla birlikte istisnai olarak tüzel kişiler ve şirketlerin temel hak ve hürriyet taşıyıcılığından bahsedilmektedir.

12. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkına sahip olan kişiler kapsamına tüzel kişiler de alınmıştır. Dolayısıyla ticaret şirketleri özel hukuk tüzel kişiliğini haiz yapılanmalar olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilirler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise bireysel başvuru yapabilecek kişileri gerçek kişi, hükümet dışı örgütlenmeler ve kişi toplulukları şeklinde ifade etmiştir. Burada tüzel kişilik kavramı ile değil, özerk kavramlar

doktrinine izin verecek şekilde ibarelerin kullanılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uluslararası niteliğine uygundur.

13. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda getirilen kamu hukuku tüzel kişisi/özel hukuk tüzel kişisi ayrımı ile esasında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda başvuruçuların nitelikleri hususunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne nazaran daha keskin sınır çizilmiş ve daha kısıtlı bir yorum yetkisi verilmiştir. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi özerk kavramlar doktrinini yeri geldikçe uygulasa da kanuni düzenlemeler eliyle yalnızca özel hukuk tüzel kişilerinin tüzel kişiliğine ilişkin haklar sebebiyle bireysel başvuru yapabileceklerinin düzenlenmesi, adi şirket yahut tüzel kişiliği haiz olmayan kişi grupları gibi yapılanmaların bireysel başvuruda bulunabilmesini engellemektedir.

14. Adi şirketlerin kimi durumlarda vergi mükellefiyeti söz konusu olabilecek olup; adi şirketlerin aleyhlerine idari işlem tesis edilmesi mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte adi şirketlerin tüzel kişiliği olmadığından dava ehliyeti ve taraf ehliyeti olmamakta ve bunlar Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunamamaktadır.

15. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru içtihadında site yönetimlerinin yapmış olduğu başvurular neticesinde verilen kararlar ayırksı bir durumu gözler önüne sermektedir.

16. Mağdurluk kavramı da özerk kavramlar doktrini kapsamında ele alınmaktadır. Bir ticari şirketin bireysel başvuru incelemesinde mağdur olarak nitelendirilebilmesi için mutlak bir zararının ve başvuruçunun aleyhine kesinleşmiş bir mahkeme kararın bulunmasına her zaman gerek bulunmamaktadır. Burada mahkemeler somut olay kapsamında bir ticari şirketin mağduriyetinin söz konusu olup olmadığını irdelemektedir. Keza bireysel başvuru içtihadı kapsamında mağdur ifadesi ile sadece ihlalden doğrudan etkilenenler değil aynı zamanda dolaylı etkilenme neticesinde de mağduriyetin oluşabileceği kabul edilmektedir.

17. İnsan Hakları Hukuku dogmatığı tüzel kişilik perdesinin aralanması teorisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu teori Ticaret Hukukunda daha ziyade alacaklıların

alacaklarını tahsil amacıyla kullanılmakta iken bireysel başvuru içtiğinde tüzel kişinin bireysel başvuru yapamaması, terkinin yahut kamu gücü müdahalesi ile şirket tüzel kişiliğine el konulması durumlarında gerçek kişilere birtakım güvenceler getirmektedir. Şöyle ki; bir gerçek kişinin bir ticari şirketin tek hissedarı olması durumlarında yahut ticari şirketlerin bizzat kendisinin bireysel başvuru yapamaması gibi durumlarda tüzel kişilik perdesinin aralanması mümkün olabilmektedir.

18. Tüzel kişilik perdesinin aralanması imkânsızlık hallerinde ya da somut olayda tüzel kişiliğin esasında araşsal bir nitelik taşıması halinde mümkün olabilmektedir.

19. Ticaret şirketlerinin bireysel başvuruda bulunabilmesi için kişisel zarar kavramı ayrıca önem taşımaktadır. Zira ticaret şirketlerinin hissedarları, çalışanları, yöneticileri söz konusu olduğunda tüzel kişinin kişisel zararının ne olduğunun tespit edilmesi bireysel başvurunun başarı ile neticelenmesi açısından büyük ehemmiyeti haizdir.

20. Kabul edilebilirlik kriterlerinden önemli bir zararın bulunması kriteri tüzel kişiler söz konusu olduğunda mahkemelere daha geniş bir takdir yetkisi verilecek şekilde ele alınmaktadır. Keza para cezaları söz konusu olduğunda para cezasının düşük meblağlı olmasından hareketle kabul edilemez bulunması insan haklarının korunması amacına açıkça aykırılık teşkil edecektir.

21. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri incelendiğinde tüzel kişilerin mülkiyet hakkına açıkça özne olarak kabul edilmesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni diğer bölgesel ve uluslararası metinlerden ayırmaktadır. Keza ticari şirketlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunabilmesi noktasından hareketle ticaret şirketlerinin öznesi oldukları insan hakları içtihat eliyle genişleyebilmektedir.

22. Ticaret şirketlerinin temel hak ve hürriyetleri söz konusu olduğunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şirket kavramını özerk kavramlar doktrini kapsamında ele almakta, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ise başta Türk Ticaret Kanunu olmak üzere ilgili ulusal yasalara istinaden çözümlemektedir.

23. Şirketlerin basiretli tacir gibi davranma yükümlülüğü de İnsan Hakları Hukuku'nda şirketlere özen yükümlülüğü olarak yansımaktadır. Diğer bir ifade ile tüzel kişilerin ekonomik amaçlarla hareket ettiği dikkate alınmakta, gerçek kişilerden farklı olarak işgal ettiği sahalarda özenli davranmalarının kendilerinden beklenebileceği, aksi halde temel hak ve hürriyet ihlali iddialarının kabul görmeyeceği ifade edilmektedir.

22. Ticaret şirketlerinin hak ihlali iddialarında devletlere kamu gücü müdahalesine ilişkin olarak daha geniş bir takdir yetkisi tanınabilmektedir.

23. Ticaret şirketlerinin hakları ile gerçek kişilerin hakları çatıştığı zaman gerçek kişilerin hakları direkt olarak ticaret şirketi haklarının üstünde konumlandırılmamaktadır. Örneğin bir ticaret şirketinin mülkiyet hakkı ile bir gerçek kişinin ifade hürriyeti çatıştığında gerçek kişinin temel hak ve hürriyetinin evleviyetle tüzel kişinin temel hak ve hürriyetinin üzerine konumlandırılacağı değerlendirmesi mahkemelerce kabul görmemektedir.

24. Ticari şirketlerin adil yargılanma hakkının öznesi olabilmesi insan haklarının korunması açısından önem taşıırken, Türk hukukunda adi şirketlerin bireysel başvuru karşısındaki konumu üzerinde düşünülmesi gereken bir sorun olarak belirlemektedir.

25. Haksız çıkma tazminatlarına ilişkin olarak doğrudan bu tazminatlar ticari şirketlerin adil yargılanma hakkı ihlali olarak değerlendirilmemekte, somut olay kapsamında değerlendirme yapılmaktadır.

26. Ticari şirketlerin susma ve kendini suçlamama hakkının şirket organlarına ve çalışanlarına teşmil edilip edilmeyeceği hususu da nitelikli bir durum teşkil etmektedir. Burada bir ticaret şirketinin çalışanından mevzuata dayalı olacak şekilde istenen bir bilgi o gerçek kişinin aleyhine olacak ise burada gerçek kişinin susma ve kendini suçlamama hakkı söz konusu olmakta; bununla birlikte ticaret şirketinin susma ve kendini suçlamama hakkı gerçek kişiye teşmil edilmemektedir.

27. Ticari şirketler özel yaşama saygı hakkının öznesi olabilmekte, şeref ve itibarının korunması hakkından faydalanabilmektedir. Keza konuta saygı hakkı, haberleşmeye saygı hakkı ticaret şirketler için koruma sağlamaktadır.

28. Din ve vicdan hürriyetine ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi meseleyi din hürriyeti ve vicdan hürriyeti olarak ele almakta, tüzel kişilerin ve ticaret şirketlerinin vicdanından söz edilemeyeceği için tüzel kişilerin vicdan hürriyeti özneliğini kabul etmemektedir. Din hürriyetine ilişkin olarak ise münhasıran kâr amacı güden bir ticari şirketin din hürriyeti özneliği kabul görmemekte, dini veya felsefi amaçla hareket eden diğer tüzel kişilerin din hürriyeti özneliği kabul görebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ise böyle bir ayırım yapmamakta, meseleyi din ve vicdan hürriyeti olarak birlikte ele almaktadır.

29. Basının demokrasi açısından önemi inkâr edilemeyeceğinden basın yayın alanında iştigal eden ticari şirketlerin ifade hürriyeti ihlali iddiasıyla yapmış olduğu başvurular hassasiyetle ele alınmaktadır. İnternet Hukuku kapsamında ele alınabilecek erişim yasağı gibi uygulamalar ifade hürriyetine ilişkin olarak içtihadın zenginleşmesine önemli katkı sağlamaktadır.

30. Ticaret şirketleri etkili başvuru hakkı, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı korumasından faydalanabilmektedir. Bununla birlikte tüzel kişiler doğası gereği gerçek kişilerin özne olabileceği hak ve hürriyetlerin korunması kapsamına alınmamaktadır. Örneğin işkence veya kötü muamele yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, aile yaşamına saygı hakkı, evlenme hakkı tüzel kişilere koruma sağlamamaktadır.

KAYNAKÇA

- ACEVES William J., “Actio Popularis? The Class Action in International Law”, **The University of Chicago Legal Forum**, C.2003, S.2, 2002.
- ACU Melek, “Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.110, 2014.
- ADDO Michael K., “The Corporation as a Victim of Human Rights Violations”, in **Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations**, Michael K. Addo (ed.), Hague: Kluwer, 1999.
- AĞAR Serkan, “Kamu Kurumları (Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları) Teorisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 65, 2006.
- AKAL Cemal Bali, **Hukuk Nedir?**, 1. Baskı, Ankara: Dost, 2017.
- AKÇA Kürşat, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, C.1., 2015.
- AKILLIOĞLU Tekin, “Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler”, **İdare Hukuku ve İlimler Dergisi**, S.1-3, 1988.
- AKINCI Elif, “Tarihsel Perspektifte Limited Şirket Kavramı”, **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 76(2), 2019.
- AKINCI Şahin, Roma Hukuku’nda Şirket (Societas) Akdi ve Bunun Türk Hukuku’na Etkisi, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S. 1-2, 1996.
- AKİPEK Jale G., AKINTÜRK Turgut, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul: Beta, 2007.
- AKİPEK Jale, AKINTÜRK Turgut, ATEŞ Derya, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku 1. Cilt**, İstanbul: Beta, 2014.
- AKİPEK Jale, AKINTÜRK Turgut, **Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku 1. Cilt**, 6. Baskı, İstanbul: Beta, 2007, s. 509.
- AKÜNAL Teoman, **Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, İstanbul, Beta, 1995.
- ALEKSANDRA Visekruna, “Protection of Rights of Companies Before the European Court of Human Rights”, **Procedural Aspects in EU Law**, Ed. Tunjica Petrašević, Dunja Duić, Belgrade, 2017.

ALTAN Alparslan, **Mülkiyet Hakkı, Güvencesi ve Korunması**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

ALTIPARMAK Cüneyd, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.63, 2006.

ALTIPARMAK Kerem, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.53, S.1-4, 1998.

ALTIPARMAK Kerem, **Van Depremine Hukuktaki Artçıları: Anayasa Mahkemesi’nin Bayram Oteli Kararı**, İstanbul: TESEV Yay, 2014.

ANAYURT Ömer, “Strazburg İçtihatlarında, Türk ve Fransız Hukuklarında Telefon Dinlemeleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.1996/4, 1996.

ANAYURT Ömer, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.

ARCIDIACONO Bruno, “Les projets de réorganisation du système international au XIXe siècle (1871-1914), **Relations internationales**, C. 123, 2005.

ARINTAŞ Günce Arıntaş, “Duruşmanın Aleniyeti İlkesi ve Sınırlandırılması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 71, S.1, 2022.

ARSAVA A. Fusun, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler”, **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, C.8, 2013.

ARSLAN Gülay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasının Etkililiği Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

ARSLAN Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa’nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Anayasa Yargısı**, C.19, 2002, s. 139-155.

ASLAN M. Yasin, “Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 68, S. 2010/2.

ATAK Songül, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Modelleri” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.16, 2006.

ATAR Yavuz, “Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü İlkesi ve Bu İlkenin Anayasada Yer Almasının Hukuki Sonuçları (Anayasa m.11)”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2., S.2., 1989.

ATAR Yavuz, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.36, S.1, 2019.

ATASAYAN M. Gözde, “Anayasa Mahkemesi’nin ‘Twitter ve ‘Youtube’ Kararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1., 2014.

ATASOY Hakan, **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.

AUDOUY Laur  n, **Le Principe de Subsidiarit   au Sens du Droit de la Convention Europ  enne**, Montpellier Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montpellier, 2015.

AYBAY Rona, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.

AYBAY Rona, ÇELİK Demirhan Burak, **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2022.

AYDIN   ağrı Kan, “Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak ‘Susma Hakkı’, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, s.91, 2010.

BAHAR Esra, “Türkiye Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında ‘Adil Yargılanma Hakkı’”, **Adalet Dergisi**, S.68, 2021.

BAHÇECİ, Barış, ÇELİK, Demirhan Burak   elik “Case Law Trend: The Question of Interaction Between the Tax and Criminal Proceedings in the ECtHR Case-Law”, **INTERTAX**, C.50, S.8/9, 2022.

BAHTİYAR Mehmet, **Ortaklıklar Hukuku**, 14. Baskı, İstanbul: Beta, 2020.

BAKER Eduardo, “Thinking the French Revolution (and Law)”, **Human Rights and Humanity’s Rights During Year Three of The French Revolution**, Palgrave Macmillian: Cham, 2022.

BAşAR M  kerrem Onur, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları   er  evesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi   zel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

BAşARAN Başar, “Aleni Yargılanma Hakkı” **Mevzuat Dergisi**, S.15, 1999.

BAYKAL C. Murat, “Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku   zerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, C.66, S.4., 2008.

BAYSAL Mustafa Baysal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015.

BEKRİ Nedim, “Gerekçeli Karar Hakkı” **Ankara Barosu Dergisi**, S.2014/3, 2014, s.208.

BEKTAş Sezercan, ÖZDEMİR Ali, “Uluslararası Teamül Hukukunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yargılama Hukukuna Etkisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 161, 2022.

BENESCH Susan, “But Facebook’s Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies”, **Yale Journal on Regulation Bulletin**, S. 38, 2020, s.86-111.

BETT Richard, “Les Stoïciens Ont-Ils Inventé Les Droits de l’Homme”, **Philia et Dikè: Aspects du Lien Social et Politique en Grèce Ancienne**, Michel Crubellier, Annick Jaulin et Pierre Pellegrin (eds.), Paris: Classiques Garnier, 2018.

BEYOĞLU Cem Ümit, ÇOKKAŞ Yakup, “Türk Hukukunda Kamu Tüzel Kişilerinin Bireysel Başvuru Hakkı Sorunu”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10, S.2., 2020.

BEYSAN Nazime, **Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.

BİLGE Mehmet Emin, Ticari Sırların Korunması, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın, 2006.

BİLGİLİ Fatih, DEMİRKAPI Ertan, **Şirketler Hukuku**, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2012.

BİLGİN Ahmet Burak, **Avrupa Birliği’nde İnsan Haklarının Gelişimi ve Korunması: Tüm Yönleriyle AB İnsan Hakları Hukuku**, İstanbul, Legal, 2016.

BİRTANE Şermin, “Özel Hayata Saygı Hakkı (AİHS 8. Madde) Bağlamında Çalışma Hakkı ve Mesleki Hayat İlişkisi”, **Anayasa Yargısı**, C.38, S.2, 2021.

BONNİEC Nina Le, “L’appréhension du principe de la séparation des pouvoirs par la Cour Européenne des droits de l’Homme”, **Revue Française de Droit Constitutionnelle**, S.106, 2016.

BOUCHET-SAULNIER Françoise, **İnsancıl Hukuk Sözlüğü**, Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: İletişim, 2002.

CAIRE Anne-Blandine, “Des notions autonomes du droit de la Convention européenne des droits de l’homme à la transsystème”, **La Revue du Centre Michel de L’Hospital**, C.17, 2019.

CAN Ozan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Malvarlığı Haklarının Korunmasında Ticaret Şirketi Ortaklarının Başvurucu Sıfatının Değerlendirilmesi ve Tüzel Kişilik Perdenin Kaldırılması Teorisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2., 2016.

CAN Ozan, Recep Yücel, “Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi Temelinde Şirketlere Karşı İnsan Haklarının Korunması Hakkında Somut Öneriler”, **Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi**, C.35(2), 2019.

CHERIF Hamza Hadj, **Le Droit de Souveraineté Permanente Sur Les Ressources Naturelles Dans Les Territoires Occupés et Les Territoires Non Autonomes**, Bordeaux Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bordeaux, 2018.

CİEPLEY David, “Neither Persons Nor Associations: Against Constitutional Rights For Corporations”, **Journal of Law and Courts**, C. 1, S.2, 2013.

CLAPHAM Andrew, **İnsan Hakları**, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost, 2010.

CON Ömer, **İhalenin Feshi (İcra İflas Kanunu Madde 134)**, 1. Baskı, Ankara: Yetkin, 2021.

COPPEL Jason, O'NEILL Aidan, "The European Court of Justice: Taking Rights Seriously?", **The Journal of the Society of Legal Scholars**, C.12, S.2, 1992.

CORTEN Olivier, *Méthodologie du Droit International Public*, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2009.

COŞKUN A. Vahap, **İnsan Hakları ve Liberalizm, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2001.

CUNNINGHAM Lawrence A., "Commonalities and Prescriptions in the Vertical Dimensions of Corporate Global Governance", **Cornell Law Review**, C.84, 1999.

ÇAĞLAYAN Ramazan, "Hukumumuzda Kamu Tüzel Kişiliği ve Kısıtları", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, 2016.

ÇALIK Etem, "İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi", **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6 S.16, 2017.

ÇALIK Tacettin, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.24, S.1., 2016.

ÇALIŞKAN Ahmet Ziya, **İdari Yargıda Tarafların Değişmesi**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2012.

ÇAMAK Sultan, "Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, 2015.

ÇANKAYA Özden, YAMANER Melike Batur, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Beta, 2012.

ÇATALOLUK Gökçe, **Hukuka Sistemik Yaklaşımlar**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

ÇAYAN Gökhan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.28, 2016.

ÇELİKİYAY Hakan Sabri, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarının Başvuru Yollarının Tüketilmesi Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXIII, S.1., 2015.

ÇINAR Sinan, "İdari Yargı Mercilerince Verilen Kararlara Karşı Yapılan Bireysel Başvurularda Başvuru Süresi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.118, 2015.

ÇİÇEKFİDAN Halil, **Avrupa Birliği'nde Temel Hakların Korunması: Temel Haklar Şartı ve Onu Doğuran Süreç Üzerine Bir İnceleme**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

DABANLIOĞLU ALANUR Nesrin, “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari 1. Protokol’e Göre Bireysel Başvuru Usulü”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXIII, S. 1-2, 2019.

DAILLIER Patrick, FORTEAU Mathias, PELLET Alain, **Droit International Public**, 8. Baskı, Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso éditions, 2009.

DE BÚRCA Gráinne, “The Evolution of EU Human Rights Law”, içinde: **The Evolution of EU Human Rights Law**, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2014.

DEĞİRMENCİ Olgun, “Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Kavramı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.77, 2008.

DEĞİRMENCİOĞLU Burcu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında ‘Masumiyet Karinesinin’ Korunması”, **Ankara Sosyal Bilimler Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1., S.2, 2019.

Delwyn D DeVries, Bruce D. Fisher, “Limits of documentary privilege against self-incrimination” *The CPA Journal*, c.73, s.4, 2003.

DEVA Surya, “Human Rights Violations By Multinational Corporations and International Law”, **Connecticut Journal of International Law**, C. 19, 2003-2004.

DHOOGHE J. Lucien, “A Modest Proposal to Amend the Alien Tort Statute to Provide Guidance to Transnational Corporations”, **University of California Davis International Law & Policy Journal**, C.13, 2007.

DHOOGHE J. Lucien, “Beyond Voluntarism: Social Disclosure and France’s Nouvelles Régulations Economiques”, **Arizona Journal of International and Comparative Law**, C. 21(2), 2004.

DHOOGHE J. Lucien, “Darfur State Divestment Initiatives and the Commerce Clause”, **The North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation**, C.32, 2006.

DHOOGHE J. Lucien, “Human Rights for Transnational Corporations”, **Journal of Transnational Law and Policy**, C.16(2), 2006-2007.

DINE Janet, **Companies, International Trade and Human Rights**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

DİKKAŞ Gülsüm Cansu, “The Concept of Victim in Individual Application to European Court of Human Rights”, **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S.2, 2020.

DİLBİRLİĞİ Muhterem, “İnsan Hakkı Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü’nün Sosyolojik ve Felsefi Gelişimi:Tarihi Süreçte Din ve Vicdan Özgürlüğüne İlişkin Ortaya Çıkan Modeller”, **Adalet Dergisi**, S.66, 2021.

DİNÇ Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları**, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2007.

DONNELLY Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. M. Erdoğan, L. Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.

DOST Süleyman, Milletlerarası Hukukta Mütakabiliyet İlkesi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.5, S. 2, 2015.

DREYFUS Simone, NICOLAS-VULLIERME Laurence, **La Thèse de Doctorat et Le Mémoire**, 3. Baskı, Paris: Editions Cujas, 2000.

DUPRÉ DE BOULOIS Xavier, “Les droits fondamentaux des personnes morales – 1ère partie: Pourquoi ?”, **Revue Des Droits et Libertés Fondamentaux**, C. 15, 2011.

DURGUT Burak, **Demokratik Barış Teorisi’ne Bakış: Mülkiyet Hakkı Perspektifi**, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

DURSUN Gizem, “AİHM Kararları Işığında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.13, S.167-168, 2018.

DUYAN Ayşe Özkan, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 68, S.1, 2019.

EKİNCİ Ahmet, “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvurularında Mahkemeye Erişim Hakkı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XVII, S.3-4, 2014.

EKİNCİ Hüseyin, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru İş Yüğü, Çözümüne Yönelik Mahkeme Pratiği ve Öneriler”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.5, 2015.

EKİNCİ Hüseyin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Tüzel kişilik Adına Yapılan Mülkiyet Hakkı İhlali ve Şikayetlerinde Üye, Eski Ortak veya Yöneticilerin Başvuru ve Mağdur Sıfatlarının Değerlendirilmesi”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C.95, S.6, 2021.

EMBERLAN Marius, **The Human Rights of Companies**, 1. Baskı, New York: Oxford University Press, 2006.

ENGİN Enver Murat, “İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk ve Türk Anayasa M. 90 Son Cümle Hükmü ve Toplu Eylemler Üzerine”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C.5, S.2, 2015.

ENGLE Eric, “Extraterritorial Corporate Criminal Liability: A Remedy for Human Rights Violations?”, **Journal of Civil Rights and Economic Development**, C.20, S.2, 2006.

ERDOĞAN Murat, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu**, 1. Baskı, Ankara: Lykeion, 2019.

EREN Abdurrahman, “Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, C. 32, S.1, 2016.

ERGEÇ Ruşen, “Taxation and Property Rights under the European Convention on Human Rights”, **Intertax**, c.39, S.1, 2011.

ERGÜN Ömer, **Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

FERRONE Vincenzo, “The Rights of History: Enlightenment and Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, C. 39, 2017.

FETERIS Eveline T., **Hukuki Argümantasyonun Temelleri**, Çev. Ertuğrul Uzun, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, 2019.

FREEMAN Michael, “Are There Collective Human Rights?”, **Political Studies**, C. 43, 1993.

GARCIA Kiteri, “Les droits fondamentaux des personnes morales”, **Droits fondamentaux, ordre public et libertés économiques**, Institut Universitaire Varenne, L.G.D.J., 2013.

GEMALMAZ Burak, “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Usulünde Mülkiyet Hakkının Uygulanabilirliği Meselesi I: AYM Kararlarının Mülkiyet Hakkının Mevcudiyetinin Dayanağı Olarak Uluslararası Hukuka Açıklık Açısından Eleştirel Değerlendirilmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.32, 2015.

GEMALMAZ Burak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasında Hukukilik İlkesi”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C.85, S.3, 2011.

GEMALMAZ Burak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasında ‘Adil Denge’ İlkesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXIX, S.1-2, 2011.

GEMALMAZ Burak, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2009.

GEMALMAZ Burak, **Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018.

GOSEBERG KAV Banu, **Nanotechnologie(s), propriété intellectuelle et droits de l’homme**, Côte d’Azur Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Côte d’Azur, 2022.

GÖDEKLİ Mehmet, “Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.65, S.4, 2016.

GÖKÇAN Hasan Tahsin, “Bireysel Başvuruda İkincilik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.135, 2018.

GÖKPINAR Mahmut, “Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 120, 2015.

GÖKTAŞ Mümin, “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, **Liberal Düşünce**, C. 73-74, 2014.

GÖNEN Doruk, **Tüzel Kişilik Hakkı ve Korunması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

GÖZLER Kemal, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, Bursa: Ekin, 2017.

GÖZTEPE Ece, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.95, 2011.

GÖZTEPE Ece, ALPBAZ Mustafa Mert (editör), **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması**; İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.

GÖZÜBÜYÜK Şeref, GÖLCÜKLÜ Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.

GRANYÁK Livia, “Do Human Rights Belong Exclusively to Humans? The Concept of the Organisation from a Human Rights Perspective”, **ELTE Law Journal**, S. 2019/2, 2019.

GREAR Anna, “Challenging corporate ‘humanity’: Legal Disembodiment, Embodiment and Human Rights”, **Human Rights Law Review**, C. 7, S.3, 2008.

GRGIĆ Aida, MATAGA Zvonimir, LONGAR Matija ve VILFAN Ana, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, Çev. Özgür Heval Çinar ve Abdulcelil Kaya, 1. Baskı, Belçika: Avrupa Konseyi, 2007.

GRUNWALDOVÁ Vladimíra Pejchalová , **Property Law in Europe: A Comparative Study of National Law of European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, Strasbourg Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Strasbourg, 2015.

GUILLAUME Gilbert, **Les grandes crises internationales et le droit**, Paris: Editions du Seuil, 1994.

GÜMÜŞ A. Tarık, **Devletin Pozitif Yükümlülükleri Kapsamında Özel Hayata Saygı Hakkı**, 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.

GÜNER Remzi Orkun, **İnsan Hakları Paradoksu: Özne ve Siyaset**, 1. Baskı, İstanbul: Zoe, 2022.

GÜNEŞ Ahmet, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, 3. Baskı, Bursa: Ekin, 2017.

GÜRİZ Adnan, **Hukuk Başlangıcı**, 12. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2009.

GÜVEYİ Nazmiye, **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Aşaması**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015.

HANNUM Hurst, “The Right of Self-Determination in the Twenty-First Century”, **Washington and Lee Law Review**, C. 55, S. 3, 1998.

HARDİNG Christopher, KOHL Uta, SALMON Naomi, **Human Rights in the Market Place: The Exploitation of Rights Protection by Economic Actors**, New York: Routledge, 2008.

HARRİS D.J., O’BOYLE M., BATES E.P., BUCKLEY C.M., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Çevirmenler: Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha, 2022.

HELPER Laurence R., “The New Innovation Frontier Revisited: Intellectual Property and the European Court of Human Rights”, Paul L.C. Torremans (editör) **Intellectual Property and Human Rights**, 4. Baskı, Duke Law School Public Law & Legal Theory Series No. 2019-68, 2020.

IGNATİEFF Michael, **Human Rights as Politics and Idolatry**, Princeton: Princeton University Press, 2001.

İŞIKSEL Türküler, “The Rights of Man and the Rights of the Man-Made: Corporations and Human Rights”, **Human Rights Quarterly** C.38, S.2, 2016.

İŞIKTAÇ Yasemin, METİN Sevtap, **Hukuk Metodolojisi**, 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.

IVİC Sanja, “Dynamic Nature of Human Rights: Rawls’s Critique of Moral Universalism”, **Trans/Form/Ação, Marília**, C. 33, S.2, 2010.

İLDEŞ Samet, **Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması Yasağı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

İLHAN Ekin Deniz, “Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları ve Yatırım Tahkimî Yargılamasında Karşılaşılan Sorunlar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.158, 2022.

İNCEOĞLU Sibel, **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.

İNCEOĞLU Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı”, Sibel İnCEOğlu (editör), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2013.

İNCEOĞLU Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Serisi El Kitapları-4**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018.

İSLAMOV Nazim, **Joint Venture**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Ticaret Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

İTİŞGEN Rezzan, **Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2012.

İYİLİKLİ Cahit, “Hukuk Yargılamasında Dava Hakkı üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 106, 2013.

JONES Peter, “Human Rights, Group Rights and Peoples’ Rights”, **Human Rights Quarterly**, C.21, S.1., 1999.

JULİCHER Manon, HENRİQUES Marina, BLAİ Aina Amat, POLİCASTRO Pasquale, “Protection of the EU Charter for Private Legal Entities and Public Authorities? The Personal Scope of Fundamental Rights within Europe Compared”, **Utrecht Law Review**, C.15, S.1, 2019.

KABA Ladi, **AİHM Kararlarında Aile Hayatına Saygı Hakkının Uygulanmasında Devletin Yükümlülükleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018.

KABOĞLU İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 7. Baskı, 2013.

KAPLAN Gürsel, “İdari Yargı Yerlerinin Yetkisinin Kamu Düzeninden Sayılmasının Yol Açtığı Olumsuz Sonuçlar ve Çözüm Önerileri Hakkında Bir İnceleme”, **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi**, 2008.

KAPLAN Recep, YILMAZOĞLU Yunus Emre, “AİHM ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı Açısından Vergi Uyuşmazlıkları”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.21, 2015.

KARAARSLAN Abdulkadir, “Anayasa Mahkemesi’ne Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 132, 2017.

KARAARSLAN Abdulkadir, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Soruları: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne Başvuru Usulü ile Karşılaştırmalı Olarak**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

KARAKUL Selman, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Açılan Devletlerarası Davalar”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, 2020.

KARAMAN Ebru, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu**, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.

KARAN Ulaş, **İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018.

KARAN Ulaş, **Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 3**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2018.

KARAOSMANOĞLU Fatih, **İnsan Hakları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin, 2012.

KARTAL Mustafa, KILINÇ Nazan Şahbaz, KILINÇ Efe Can, “Ekonomik Özgürlük ve Girişimcilik Faaliyeti: AB Ülkeleri ve Türkiye Özelinde Bir Araştırma”,

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.18, S.3, 2001.

KAŞAK Fahri Erdem, “Tüzel Kişilik Perdesi ve Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.26, S.2, 2020.

KATIMAN Esra, **Uluslararası Hukuk Bireysel Başvuru Prosedürü İçinde Mağdur Statüsü**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016.

KAYA Mehmet Bedii, **İnternet Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

KAYIHAN Şaban, ESKİ Mehmet, **Uluslararası Teamül Hukuku** I. Cilt, 2. Baskı, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2015.

KEJANLIOĞLU Atagün Mert, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

KESKİN Fatih, “Şirket Etiği ya da İtibar Yönetimi Projesi: Haklar ve Hukuk Bağlamında Sosyal Sorumluluk”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 130, 2017.

KESKİNSOY Ömer, Semih Batur Kaya, “Anayasa Mahkemesi Kararlarını Biçimlendirme Çabası Olarak Yorum”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1, 2021.

KILIÇKAYA Zeynep, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru İncelemelerinde Çalışma Hakkı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.18, S.2, 2006.

KILINÇ Ahmet, “İnsan Haklarının Anayasal Konumu”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IX, S.1-2, 2005.

KIRIŞIK Fatih, KURBAN Samed, PEKEL Abdulkadir, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü – Devlet Güvenliği Ekseninde Yaşanan Tartışmalar ve Bir Model Önerisi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.96, 2019.

KIVILCIM Zeynep, “Ulus-Aşırı Şirketler ve İnsan Hakları: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.65 S. 3, 2010.

KİLİ Suna ve GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

KOÇ Muharrem İlhan, KAPLAN Recep (editör), **Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Rehberi**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2017.

ERGÜN Muhammed Kürşad, **Türk Anayasa Hukukunda Mahkemeye Erişim Hakkı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

KÖKSAL Tuğçe Duygu, “İnternet Sağlayıcılarının Üçüncü Kişiler Tarafından Yapılan Yorumlar Bakımından Hukuki Sorumluluğu Üzerine: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Delfi AS Kararı”, **Suç ve Ceza**, S.1, 2018.

KÖKÜSARI İsmail, “‘Açık Keyfilik’ ve ‘Bariz Takdir Hatası’ Nedeniyle Adil Yargılanma Hakkının İhlali Meselesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, 2021.

KRONFORST Lucy, “Transnational Corporations and Human Rights Violations: Focus on Columbia”, **Wisconsin International Law Journal**, C.23(2), 2005.

KU Julian, “The Limits of Corporate Rights under International Law”, **Chicago Journal of International Law**, C.12, 2012.

KUNİG Philip, “Türkiye İçin Bir Örnek: Federal Almanya’da Bireysel Başvuru”, **Bireysel Başvuru – Anayasa Şikayeti**, Musa Sağlam (editör), Ankara: Hukuk Adamları Birliği Yayınları, 2011.

KURAN Timur, **Yollar Ayrılırken**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

KURT Sümeyra Sena, “Uluslararası Hukukta Diplomatik Koruma”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6., S.2, 2020.

KURU Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, 22. Baskı, Ankara: Yetkin, 2011.

KÜÇÜKDAĞLI Ufuk Küçükdağlı, **Adi Ortaklığın Temsili**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

KÜPELİ Ceren, **Tüzel Kişilerin Verilerinin Korunmasında İdarenin Sorumluluğu**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

KÜZECİ Elif, Kişisel Verilerin Korunması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

LAFONT Cristina, “Should We Take the “Human” Out of Human Rights? Human Dignity in a Corporate World”, **Ethics & International Affairs**, C. 30(2), 2016.

LETSAS George, “The Truth in Autonomous Concepts: How to Interpret the ECHR”, **European Journal of International Law**, C. 15, S.2, 2004.

MADELAINE Colombine, **La technique des obligations positives en droit de la Convention des droits de l’homme**, Montpellier I Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montpellier, 2012.

MALANCZUK Peter, **Akehurst’s Modern Introduction to International Law**, 7. Baskı, Newyork: Routledge, 1997.

MÄNTYSAARI Petri, **Comparative Corporate Governance: Shareholders as a Rule-maker**, Heilderberg: Springer, 2005.

MATTLI Wallter, SLAUGHTER Anne Marie, “Revisiting the European Court of Justice”, **International Organization**, C. 52, S.1., 1998.

MAYER Carl J., “Personalizing the Impersonal: Corporations and the Bill of Rights”, **Hasting Law Journal**, C.41, S.3, 1990, s.578.; Stephen G. Wood, Brett G. Scharffs, “Applicability of Human Rights Standarts to Private Corporations: An American Perspective”, **The American Journal of Comparative Law**, C.50, 2002.

McKEON Richard, “The Development of the Concept of Property in Political Philosophy: A Study of the Background of the Constitution”, **Ethics**, C.48, S.3, 1938.

METİN Yüksel, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlığın Korunması ile ilgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”, **Uluslararası İlişkiler**, C.7, S.27, 2010.

MOYN Samuel, **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları**, Çev. Firdevs Ev, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

MUMCU Ahmet, KÜZECİ Elif, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 7. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.

NAL Sabahattin, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.57, S.4, 2005, s.79.

NALBANT Atilla, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru”, **Anayasa Yargısı**, C.31, S.1., 2015.

Nina Le Bonniec, “L’appréhension du principe de la séparation des pouvoirs par la Cour Européenne des droits de l’Homme”, **Revue Française de Droit Constitutionnelle**, S.106, 2016.

O’NEILL Ailbhe, “The Right to Silence and The Company”, **Irish Jurist**, C.39, 2004.

OĞUZMAN M. Kemal, BARLAS Nami, **Medeni Hukuk: Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar**, İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2013.

OĞUZMAN M. Kemal, SELİÇİ Özer, ÖZDEMİR Saibe Oktay, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021.

OLİVER Peter, “Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective”, **International and Comparative Law Quarterly**, C.64, S.3, 2015.

ÖKTEM Emre, **Uluslararası Teamül Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

ÖNCÜ Gülay Aslan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması**, 1. Baskı, İstanbul: Beta, 2011.

ÖNCÜ Gülay Aslan, **Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-8**, Ankara: Avrupa Konseyi, 2019.

ÖZALP Nabi, “Uygulamada Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat (CMK m. 141-144)”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.145, 2019.

ÖZSOY Şule, “Türkiye’de İfade Özgürlüğü Hakkının Hukuki Korunması Hakkında Bilanço Notları”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1, 2008.

ÖZSUNAY Ergun, **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

ÖZSUNGUR Fahri, “Adi Ortaklık Kavramı ve Ticaret Şirketlerinin Tüzel Kişiliği Bulunmayan Bir Ortaklık Yapısı ile İşlettikleri Ticari İşletmelerin Ticaret Siciline Tescili”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S.5, 2017.

ÖZYÜREK Öykü, **Kişilik Haklarına Saldırı Nedeniyle Manevi Tazminat**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisansı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 13. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 10. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s.222-227.

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan, Eylül 2010.

PEKCANITEZ Hakan, ATALAY Oğuz, ÖZEKES Muhammet, **Medeni Usul Hukuku**, 8. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2020.

PERDO Eduardo Gill, “Proportionality and the Human Rights of Companies Under ECHR – Whose Interests are at Stake?”, **Nordic Journal of International Law**, C. 89, S.3-4, 2020.

PHILLIP Blumberg, “The Corporate Entity in an Era of Multinational Corporations”, **Delaware Journal of Corporate Law**, C. 15(2), 1990.

POROY Mehmet Akif, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Başvurucu ve Mağdurluk Statüsü”, **Türkiye Baroları Birliği Dergisi**, S.66, 2006.

POROY Reha, YASAMAN Hamdi, **Ticari İşletme Hukuku**, 13. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2010.

PRASAD R.U.S, **The Origins of Human Rights: Ancient Indian and Greco-Roman Perspectives**, Londra: Routledge India, 2022.

PULAŞLI Hasan, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bağlamında Uluslararası İnsan hakları ve Çevre Standartlarının Çok Uluslu Şirketlerin Merkez Yönetim Organının Hukuki Sorumluluğuna Etkisi”, **Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi**, C. 36, S. 4, 2020.

PULAŞLI Hasan, **Şirketler Hukuku Genel Esaslar**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.

PULAŞLI Hasan, **Şirketler Hukuku Şerhi**, Adalet Yayınevi: Ankara, 2015.

SÀENZ Liliana Haquin, NERİ Kiara, **Histoire des droits de l’homme de l’antiquité à l’époque moderne**, Brüksel: Bruylant, 2015.

SAĞLAM Musa, **Anayasal Önem ve Önemli Bir Zarar Kriteri: Bireysel Başvuru İncelemeleri 1**, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013.

SALİHPAŞAOĞLU Yaşar, “Anayasa Mahkemesinin Kamu Tüzel Kişilerine Yönelik Bireysel Başvuru Yasağına Yaklaşımı: Çelişen İki Yöntem ve Gerekçe”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S. 4, 2019.

SANCHEZ-GRAELLS Albert, MARCO Francisco. “Human Rights Protection for Corporate Antitrust Defendants: Are We Not Going Overboard”, **University of Leichester School of Law Research Paper**, No. 14-04.

SARAÇOĞLU Fatih, ERUL Rana Dayıoğlu, “Kamu Alacaklarında Haksız Çıkma Zammı Uygulaması ve Anayasa’ya Aykırılığının Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S.1, 2019.

SCAHABAS William A., **The European Convention on Human Rights: A Commentary**, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2015.

SCOLNİCOV Anat, (2013), “Lifelike and Lifeless in Law: Do Corporations Have Human Rights?”, **University of Cambridge Faculty of Law Research Paper No. 13/2013**.

SCWELH Egon, “The Protection of the Right to Property of Nationals under the First Protocol to the European Convention on Human Rights”, **American Journal of Comparative Law**, C.13, 1964.

SEROZAN Rona, “Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.11, S.14, 1977, s. 93-112.

SEROZAN Rona, **Tüzel Kişiler**, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994.

SEVER Dilşad Çiğdem, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hak Öznesi Olarak Avukatlar”, **Ankara Barosu Dergisi**, s.2018/4, 2018.

Sezin Aktepe Artık, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, 1. Baskı, Ankara:Seçkin, 2014.

SOREL Jean-Marc, “L’institutionnalisation des relations internationales”, **Droit des Organisations Internationales**, Evelyne Lagrange, Jean Marc Sorel (editör), Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso éditions, 2013.

SOURDİN Tania Michelle, BUSTYNER Naomi, “Justice Delayed is Justice Denied”, **Victoria University Law and Justice Journal**, S.4, 2014.

SUDRE Frédéric, **Droit Européen et International des Droits de l’Homme**, 11. Baskı, Paris: Presses Universitaires de France, 2012.

Sulhi Dönmezer, Din, Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü, **Erdem Dergisi**, C.14, S.42, 2005.

SÜRME Vildan Peksöz, **Medeni Usul Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

ŞAHBAZ İbrahim, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Türk Yargı Sistemindeki Yeri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 54, 2004.

ŞEKER Hilmi, “Duruşmaya Katılma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2017/1, 2017.

ŞIK Hüseyin, “Suçsuzluk Karinesi”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.9, 2017.

ŞİMŞEK Mustafa, **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda ‘Olağan Kanun Yollarının Tüketilmesi’ Kriteri ve İstisnaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

ŞİMŞEK Suat, “Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri ve Şartları Açısından 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz – I”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 91, 2010.

ŞİMŞEK Suat, “Vergi Politikaları, Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, **Maliye Dergisi**, S. 159, 2010.

ŞİRİN Tolga, **Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Usul Hukuku: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7**, 2. Baskı, Ankara: Avrupa Konseyi, 2019.

ŞİRİN Tolga, DUYMAZ Erkan, YILDIZ Deniz, **Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü: Sorunlar, Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2016.

ŞİRİN Tolga, **Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.

ŞİRİN Tolga, **Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru): İnsan hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme**, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 2013.

TABAK Bahadırhan, **Mülkiyet Hakkı ve Anayasa Mahkemesinin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

TANÖR Bülent, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta, 2009.

TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 18. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

TANRIKULU M. Sezgin, **Anayasa Mahkemesine ve Avrupa insan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru**, 1. Baskı, Ankara:S eçkin, 2022.

TANYAR Ziya Çağa, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.60, S.3. 2011.

TARMAN Zeynep Derya, “İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim”, *Public and Private International Law Bulletin*, C.40(2), 2020.

TAŞATAN Caner, **Sözleşmenin Kurulması**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.

TAŞKIN Alim, “Tüzel Kişilerin Kişilik Haklarının Korunması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.42/1, 1992, s.234; Ahmet Kılıçoğlu, “Tüzel Kişi Manevi Tazminat İsteyebilir mi?”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1., 1983.

TATLIDİL Sıla, “Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı-Sürenin Aşılması ve Sonuçları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.143, 2019.

TAVEAU Auriane, **L’interprétation du Champs d’application de la Charte des Droits Fondamentaux de l’Union Européenne: Analyse Comparée Franco-Allemande**, Panthéon-Sorbonne - Paris I Üniversitesi ve Europa-Universität Viadrina Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.

TEKİNALP Ünal, **Yeni Anonim ve Limited Ortaklıklar Hukuku ile Tek Kişi Ortaklığının Esasları**, 2. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2011.

TEZCAN Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, SANCAKDAR Oğuz, ÖNOK Rifat Murat, **İnsan Hakları El Kitabı**, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

TOMBALOĞLU Nermin, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Yararı Kavramı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, 2014.

TOMUSCHAT Christian, **Human Rights Between Idealism and Realism**, New York: Oxford University Press, 2003.

TOPÇU Kader Melis, **Vergi Hukuku Özelinde Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin, 2020.

TURABİ Selami, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin, 2017.

UÇAR Jindar, “İnternet Ortamında İfade ve Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S.2. 2021.

UMUR Ziya, **Roma Hukuku Ders Notları**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 1999.

UYGUN Oktay, “İnsan Hakları Kuramı”, **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti Egemenlik**, 2. Baskı, İstanbul, XII Levha, 2013.

UYGUN Oktay, **Hukuk Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.

UZUN A. Meral, “Mülkiyet Hakkı ve Ekonomik Gelişme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.23, S.1, 2009.

ÜLGEN ADADAĞ Özen, “Kanun – Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar”, *Anayasa Yargısı*, C. 36., S.1, 2019.

VAN DEN MUIJSENBURGH Winfried H.A.M., REZAİ Sam, “Corporations and the European Convention on Human Rights”, **Global Business Development Law Journal**, C. 25, S.1, 2012.

VAN KEMPEN Pieth Hein, “Recognition of Legal Persons in International Human Rights Instruments: Protection Against and Through Criminal Justice?”, Ed. Pieth Hein Van Kempen & R. Ivory, **Corporate Criminal Liability. Emergence, Convergence, and Risk, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice**, New York/Dordrecht/Heidelberg/London: Springer 2011.

VIANGALLI François, “Les Droits de l’homme sont-ils vraiment du droit?”, **Revue des Droits et Libertés Fondamentales**, C.18, 2011.

VILJANEN Jukka, “The Role of the European Court of Human Rights as a Developer of International Human Rights Law”, **Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol**, S. 62/63, 2008.

VITKAUSKAS Dovydas, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması: Uygulamacılar İçin El Kitabı**, Çev. Serkan Cengiz, Ankara:Avrupa Konseyi, 2018.

VLACHOS Georgos, “La Structure des Droits de l’Homme et le Problème de leur réglementation en régime pluraliste”, **Révue internationale de droit comparé**, C.24, S.2, 1972.

VOGIATZIS Nikos, “The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament”, **Yearbook of European Law**, C.40, 2021.

WANDJI NJINKOUÉ Odette Michée, **Existe-t-il Des Droits Spécifiques Aux Femmes?** Grénoble Alpes Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Grénoble: 2017.

WILLIS Hugh Evander, “Corporations and the United States Constitution”, **University of Cincinnati Law Review**, C.VIII(1), 1934.

WINKLER Adam, “The Long History of Corporate Rights”, **Boston University Law Review Online**, C. 98:64, 2018.

YANLI Veliye, **Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması**, İstanbul, Beta, 2000.

YEŞİLOVA Bilgehan, “Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.86, 2009.

YILDIRIM Engin, “‘Lanetlenecek Bir Ruh Tekmelenecek Bir Beden’: Şirketlerin ‘İnsan Hakları’ Olabilir Mi?”, **Yıldırım Bayezit Hukuk Dergisi**, S.2017/2.

YILDIRIM Engin, “Potansiyel Leviathan Olarak Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Hakları”, **Demokrasi Platformu**, C. 37.

YILDIRIM, Kâmil, “Medeni Yargılama Hukukunda Hakimin Rolü”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.22., S.3, 2016.

YILMAZ Lerzan, “Anonim Şirketlerde Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması meselesi Hakkında İsviçre Federal Mahkemesi Kararları Işığında Düşünceler”, Tüzel Kişilik Perdesinin Aralanması, I. Uluslararası Ticaret Hukuku Sempozyumu, Erol ULUSOY (editör), Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2008, s. 233-259.

YILMAZ Mehmet, **Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Kamu Düzenine İlişkin Yetkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

YILMAZOĞLU Yunus Emre, PERDECİOĞLU İsmail Emrah, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 3. Baskı, Ankara: Anayasa Mahkemesi, 2021.

YİĞİT Birgül, “İmar Hukukundan Kaynaklanan Mülkiyet Hakkı Sınırlandırmaları Özelinde Türk Hukuk Sistemi içinde Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılmasına İlişkin Esaslar”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S.7, 2016.

YÜCEL DERİCİLER Özge, **Uluslararası-Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka Şirketler ve İnsan Hakları**, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, 2023

YÜCEL Yonca, “Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.91, 2010.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 14. Baskı, İstanbul: Beta, 2018.

ZAND Joseph, "The Concept of Democracy and the European Convention on Human Rights," **University of Baltimore Journal of International Law**, C.5, S.2, 2017.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Article 19 v. Eritre Başvurusu, Dosya No: 75/2003, Karar metni için bkz. http://www.worldcourts.com/achpr/eng/decisions/2007.05.30_Article_19_v_Eritrea.htm , Erişim: 09.08.2022.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Constitutional Rights Project, Civil Liberties Organisation and Media Rights Agenda v. Nijerya, Dosya no: 140/94-141/94-145/95, Karar metni için bkz. https://www.achpr.org/public/Document/file/English/achpr26_140.94_141.94_145.95_eng.pdf, Erişim Tarihi 09.08.2022.

Avrupa Birliği İşleyişi Hakkında Sözleşme, Sözleşme’nin Türkçe Çevirisi için bkz. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Avrupa Ekonomik Kalkınma Örgütü’nün 2011 yılında revize etmiş olduğu Çokuluslu İşletmeler İçin Rehber başlıklı metni, Kaynak: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, Son Erişim: 5 Eylül 2020.

Avrupa Konseyi, Analysis of Statistics 2022, 2022, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng

Avrupa Konseyi, Practical Guide on Admissibility Criteria, 2022, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf , Erişim Tarihi: 17.09.2023.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi, Kaynak: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, Son Erişim: 2 Ağustos 2022.

DUMONT Lorraine, “Le protocole 15 à la Convention européenne des droits de l’homme: renforcement ou affaiblissement de la garantie des droits fondamentaux?”, **La Revue des droits de l’homme [En ligne]**, Actualités Droits-Libertés, 2021, <http://journals.openedition.org/revdh/12980>, Erişim Tarihi: 17.08.2022.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>, Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Güney Afrika Anayasa metninin İngilizce orijinal versiyonu: <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/SACConstitution-web-eng.pdf> , Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Hükümet dışı örgütlenmelere ilişkin olarak bkz. Avrupa Konseyi, Rapport de Recherche: Les organisations non gouvernementales dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme, 2016, https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_NGOs_FRA.pdf, Erişim Tarihi: 18.08.2022.

İtalyan Cumhuriyeti Anayasası İngilizce çevirisi için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en, Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> Son Erişim: 26 Haziran 2022.

LACROIX Justine, **Des Droits de l’Homme aux Droits Humains**, in <https://laviedesidees.fr/Des-droits-de-l-homme-aux-droits.html> son erişim: 26 Haziran 2022.

Portekiz Anayasası İngilizce çevirisi Adalet Bakanlığı tarafından yapılmış olup; ilgili metin için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, **Bireysel Başvuru İstatistikleri (23.09.2012-30.06.2023)**, https://www.anayasa.gov.tr/media/8839/bb_2023_2_tr.pdf, Son Erişim tarihi: 15.09.2023.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Kaynak: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c131f>

Ulusötesi Şirketlerin ve Diğer Ticari Teşebbüslerin İnsan Haklarına İlişkin Sorumluluklarına İlişkin Normlar, Kaynak : <https://digitallibrary.un.org/record/501576>, Son Erişim: 2 Ağustos 2022.

Universal Declaration of Human Rights, Metnin Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022.

YARGI KARARLARI

AFRİKA İNSAN HALKLARI KOMİSYONU KARARLARI

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Article 19 v. Eritre Başvurusu, Dosya No: 75/2003, Karar metni için bkz. http://www.worldcourts.com/achpr/eng/decisions/2007.05.30_Article_19_v_Eritrea.htm, Erişim: 09.08.2022.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Constitutional Rights Project, Civil Liberties Organisation and Media Rights Agenda v. Nijerya, Dosya no: 140/94-141/94-145/95, Karar metni için bkz. https://www.achpr.org/public/Document/file/English/achpr26_140.94_141.94_145.95_eng.pdf, Erişim Tarihi 09.08.2022.

AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANİ KARARLARI

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Baustahlgewebe v. Commission, Case: 185/95, Karar Tarihi: 17.12.1998.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Case-98/14, Berlington Hungary vd. v Magyar Állam (Hungarian State), Case C: 2015:386, Karar Tarihi: 11.06.2015.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Flaminio Costa v. E.N.E.L., Case 6/64, Karar Tarihi: 15.07.1964.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Friedrich Stork & Co. v. High Authority of the European Coal and Steel Community, Case 1959/4, Karar Tarihi: 04.02.1959.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Hoechst AG v Commission of the European Communities, Case 46/87 ve 277/88, Karar Tarihi: 21.09.1989.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, Case: 11/70, Karar Tarihi: 17.12.1970.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Roquette Frères SA ve Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes, Case 94/00, Karar Tarihi: 22.10.2002.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV, Case C-157/15, Karar Tarihi: 14.03.2017

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Trade Agency Limited v Seramico Investments Ltd., Case 619/10, Karar Tarihi: 06.09.2012.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration, Case 26/62, Karar Tarihi:05.02.1963.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, WebMindLicenses Kft. V. Nemzeti Adó, Case: 2015:832, Karar Tarihi: 17.12.2015.

AVRUPA İNSAN HAKLARI KOMİSYONU KARARLARI

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Kustannus OY Vapaa Ajattelija AB ve Diğerleri v. Finlandiya, Başvuru No:20471/92, Karar Tarihi:15.04.1996.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Abas v. Hollanda, Başvuru No:27943/95, Karar Tarihi:16.02.1997.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Company X v. İsviçre, Karar Tarihi:27.02.1979, Aktaran: Council of Europe, **Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Thought, Conscience and Religion**, 2022.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Gillow v. Birleşik Krallık, Başvuru No:9063/80, Karar Tarihi:03.10.1984.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Gudmundsson v. İzlanda, Başvuru No:511/59,1960.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, Rapor Tarihi: 30.09.1979.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, José Dias De Fonseca, Maria de Fátima da Costa et DIAS & COSTA Lda v. Portekiz, Başvuru No:18737/91, Karar Tarihi: 31.08.1994.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Rothenthurm Commune v. İsviçre, Başvuru No: 13252/87, Karar Tarihi: 14.12.1988.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Skandinavisk Metallförmedling AB v. İsveç, Başvuru No:34805/97, Karar Tarihi:09.10.1998.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Stran Greek Refineries S.A. v. Yunanistan, Başvuru No:13427/87, Karar Tarihi:12.05.1993.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Verein Kontakt-Information-Thearapie ve Siegfried Hagen v. Avusturya, Başvuru No:11921/86, Karar Tarihi:12.10.1988.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, X ve Church of Scientology v. İsveç, Başvuru No:7805/77, Karar Tarihi:05.05.1977.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, X. Union v. Fransa, Başvuru No: 9900/82, Karar Tarihi: 04.05.1983.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, A. v. Norveç, Başvuru No:28070/06, Karar Tarihi:09.04.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Agrokompleks v. Ukrayna, Başvuru No:23465/03, Karar Tarihi:06.10.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Agrotexim Hellas SA ve diğerleri v. Yunanistan, Başvuru No:15/1994/462/543, Karar Tarihi: 24.10.1995.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No:3111/10, Karar Tarihi:18.12.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Al-Dulimi ve Montana Management Inc. v. İsviçre, Başvuru No:5809/08, Karar Tarihi: 21.06.2016.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Alasippola v. Finlandiya, Başvuru No:39771/12, Karar Tarihi:27.01.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Albert ve Le Compte v. Belçika, Başvuru No:7299/75 ve 7496/76, Karar Tarihi:10.02.1983.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Alithia Publishing Company v. Kıbrıs, Başvuru No:53594/99, Karar Tarihi:11.07.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Alkaya v. Türkiye, Başvuru No: 42811/06, Karar Tarihi:09.10.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Allan v. Birleşik Krallık, Başvuru No:48539/99, Karar Tarihi:05.11.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Altuğ Taner Akçam v. Türkiye, Başvuru No: 27520/07, Karar Tarihi: 25.10.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Amat-G Ltd ve Mebaghishvili v. Gürcistan, Başvuru No:2507/03, Karar Tarihi:27.09.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anheuser-Busch Inc. v. Portekiz, Başvuru No:73049/01, Karar Tarihi:11.07.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ankerl v. İsviçre, Başvuru No:17748/91, Karar Tarihi:23.11.1996.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Appleby ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No:44306/98, Karar Tarihi:06.05.2003.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Artyomov v. Rusya, Başvuru No:14146/02, Karar Tarihi:27.05.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ashingdane v. Birleşik Krallık, Başvuru No:8225/78, Karar Tarihi:28.05.1985.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Association Cultuelle du Temple Pyramide v. Fransa, Başvuru No:50471/07, Karar Tarihi:31.01.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Autronic AG v. İsviçre, Başvuru No:12726/87, Karar Tarihi:22.05.1990.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Axel Springer AG v. Almanya, Başvuru No:39954/08, Karar Tarihi:07.02.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Barberà, Messegué and Jabardo v. İspanya, Başvuru No:10590/83, Karar Tarihi:06.12.1988.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bayatyan v. Ermenistan, Başvuru No:23459/05, Karar Tarihi:07.07.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belvedere Alberghiera S.r.l. v. İtalya, Başvuru No:31524/96, Karar Tarihi:30.05.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Benthem v. Hollanda, Başvuru No:8848/80, Karar Tarihi:23.10.1985.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bernh Larsen Holding AS ve Diğerleri v. Norveç, Başvuru No:24117/08, Karar Tarihi: 08.07.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bimer S.A. v. Moldova, Başvuru No:15084/03, Karar Tarihi:10.07.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Boldea v. Romanya, Başvuru. No:19997/02, Karar Tarihi:15.02.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret A.Ş. v. İrlanda, Başvuru No: 45036/98, Karar Tarihi: 30.01.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, British American Tobacco Company Ltd. v. Hollanda, Başvuru No:19589/92, Karar Tarihi:20.11.1995.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Brosset-Triboulet ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No:34078/02, Karar Tarihi:29.03.2010

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bulves AD v. Bulgaristan, Başvuru No 3991/03, Karar Tarihi: 22.01.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Buzadji v. Moldova, Başvuru No: 23755/07, Karar Tarihi: 16.12.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bykov v. Rusya, Başvuru No:4378/02, Karar Tarihi:10.03.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, C.C. v. İspanya, Başvuru No: 1425/06, Karar Tarihi:06.10.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Camberrow MM5 AD v. Bulgaristan, Başvuru No:50357/99, Karar Tarihi:01.04.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Canea Katolik Kilisesi v. Yunanistan, Başvuru No:143/1996/762/963, Karar Tarihi:16.12.1997.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Capital Bank AD v. Bulgaristan, Başvuru No: 49429/99, Karar Tarihi: 24.11.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Casado Coca v. İspanya, Başvuru No:15450/89, Karar Tarihi:24.02.1994

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, CBC-Union s.r.o. v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:68741/01, Karar Tarihi:20.09.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cemalettin canlı v. Türkiye, Başvuru No:22427/04, Karar Tarihi:18.11.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Centro Europa 7 S.r.l. ve Di Stefano v. İtalya, Başvuru No:38433/09, Karar Tarihi: 07.06.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chambaz v. İsviçre, Başvuru No:11633/04, Karar Tarihi:05.03.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chapman v. Birleşik Krallık, Başvuru No:27238/95, Karar Tarihi:18.01.2001.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chauvy ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No:64915/01, Karar Tarihi:29.06.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chelu v. Romanya, Başvuru No:40274/04, Karar Tarihi: 12.01.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Christine Goodwin v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 28957/95, Karar Tarihi:11.08.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cıngıllı Holding A.Ş. ve Cıngıllıoğlu v. Türkiye, Başvuru No: 31833/06 ve 37538/06, Karar Tarihi: 21.07.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Comingersoll v. Portekiz, Başvuru No:35382/97, Karar Tarihi:06.04.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Coorplan-Jenni GmbH ve Hascic v. Avusturya, Başvuru No:10523/02, Karar Tarihi:27.07.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Copland v. Birleşik Krallık, Başvuru No:62617/00, Karar Tarihi:03.04.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Credit and Industrial Bank v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:29010/95, Karar Tarihi:21.10.2003..

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı v. Türkiye, Başvuru No:32093/10, Karar Tarihi:02.12.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, De Haes ve Gijssels v. Belçika, Başvuru No:19983/92, Karar Tarihi: 24.02.1997.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, De Santa v. İtalya, Başvuru No:27/1996/646/831, Karar Tarihi:02.09.1997.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delfi AS v. Estonya, Başvuru No:64569, Karar Tarihi:16.06.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delta Pekárny A.S. v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:97/11, Karar Tarihi:02.10.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Dilipak/Türkiye, Başvuru No: 29680/05, Karar Tarihi: 15.09.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Dimitrescu v. Romanya, Bireysel Başvuru No: 5629/03 ve 3028/04, Karar Tarihi: 03.06.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Dombo Beheer D.V. v. Hollanda, Başvuru No:14448/88, Karar Tarihi:27.10.1993.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Editions Périscope v. Fransa, Başvuru No:11760/85, Karar Tarihi:26.03.1992.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Editorial Board Of Pravoye Delo ve Shtekel v. Ukrayna, Başvuru No:33014/05, Karar Tarihi:05.05.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, EEG-Slachthuist Verbist v. Belçika, Başvuru No:60559/00, Karar Tarihi: 10.11.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Eglise Evangelique Missionnaire ve Salaûn v. Fransa, Başvuru No:25502/07, Karar Tarihi:31.01.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v. Türkiye, Başvuru No: 20641/5, Karar Tarihi: 25.09.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Erduran ve EM Export Dış Tic. A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No:25707/05 ve 28614/06, Karar Tarihi:20.11.2018.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Eugenia Michaelidou Developments Ltd ve Michael Tymvios v. Türkiye, Başvuru No:16163/90, Karar Tarihi: 31.07.2003.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, F. Santos Lda. And Fachadas v. Portekiz, Başvuru No: 49020/99, Karar Tarihi: 19.11.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Feldbrugge v. Hollanda, Başvuru No:8777/79, Karar Tarihi:29.06.1986.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Fernando de Los Angeles Abenza v. İsveç, Başvuru No:33029/10, Karar Tarihi:13.01.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Financial Times Ltd ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No:821/03, Karar Tarihi:15.12.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Funke v. Fransa, Başvuru No:10828/24, Karar Tarihi:25.02.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, G.J. v. Lüksemburg, Başvuru No: 21156/93, Karar Tarihi: 26.10.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gabriele Weber ve Cesar Richard Saravia v. Almanya, Başvuru No:54934/00, Karar Tarihi:29.06.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gasus Dosier und Fördertechnik GmbH v. Hollanda, Başvuru No:10873/84, Karar Tarihi:07.07.1989.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Geniteau v. Fransa, Başvuru No: 4069/02, Karar Tarihi:08.11.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Glas Nadezhda EOOD ve Anatoliy Elenkov v. Bulgaristan, Başvuru No: 14134/02, Karar Tarihi: 11.10.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Golder v. Birleşik Krallık, Karar Tarihi:4451/70, Karar Tarihi:21.02.1975.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Goodwin v. Birleşik Krallık, Başvuru No:17488/90, Karar Tarihi:27.03.1996.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri v. İspanya, Başvuru No. 62543/00, Karar Tarihi: 10.11.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Göç v. Türkiye, Başvuru No:36590/97, Karar Tarihi:11.07.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Grande Stevens ve Diğerleri v. İtalya, Başvuru No:18640/10, 18647/10, 18663/10, 18668/10 ve 18698/10, Karar Tarihi:04.03.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gratzinger ve Gratzingerova v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No:39794/98, Karar Tarihi:10.07.2002;

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Grishchenko v. Rusya, Başvuru No:75901/01, Karar Tarihi: 08.07.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Groppera Radio AG ve diğerleri v. İsviçre, Başvuru No: 10890/84, Karar Tarihi: 28/03/1990.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Günaydın Turizm ve İnşaat Ticaret A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No:71831/01, Karar Tarihi:02.06.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, Karar Tarihi: 07.12.1986.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Harroudj v. Fransa, Başvuru No:43631/09, Karar Tarihi: 04.10.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Haxhia v. Arnavutluk, Başvuru No:29861/03, Karar Tarihi:08.10.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Heinänen v. Finlandiya, Başvuru No:947/13, Karar Tarihi:06.01.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hentrich v. Fransa, Başvuru No:13616/88, Karar Tarihi:22.09.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hopotihoi Suomen Lelukamarit Toy & Hobby Ltd ve Matti Kangasluoma v. Finlandiya, Başvuru No:38158/07, Karar Tarihi:22.09.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Huvig v. Fransa, Başvuru No:11105/84, Karar Tarihi:24.04.1990.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hyde Park ve Diğerleri v. Moldova (4), Başvuru No: 18491/07, Karar Tarihi:07.04.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Iatradis v. Yunanistan, Başvuru No:31107/96, Karar Tarihi:25.03.1999.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Impar Limited v. Litvanya, Başvuru No:13102/04, Karar Tarihi:05.01.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Informationsverein Lentia and Others v Avusturya, Başvuru No: 13914/88; 15041/89; 15717/89; 15779/89; 17207/90.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Informationsverein Lentia ve Diğerleri v. Avusturya, Başvuru No:13914/88; 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/9, Karar Tarihi: 24.11.1993.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Türkiye, Başvuru No: 40998/98, Karar Tarihi: 13.12.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "IZA" Ltd ve Makrakhidze v. Gürcistan, Başvuru No:28537/02, Karar Tarihi:27.09.2005

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İzmir Savaş Karşıtları Derneği vd. v. Türkiye, Başvuru No: 46257/99, Karar Tarihi: 02.03.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 44302/02, Karar Tarihi: 30.08.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, J.B. v. İsviçre, Başvuru No: 31827/96, Karar Tarihi: 03.05.2001.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jalloh v. Almanya, Başvuru No:54810/00, Karar Tarihi: 11.08.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, James ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No:8793/79, Karar Tarihi:21.02.1986.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Juha Kauko Ruotsalanien v. Finlandiya, Başvuru No:10626/12, Karar Tarihi:28.01.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jussila v. Finlandiya, Başvuru No:73053/01, Karar Tarihi:23.11.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, K.U. v. Finlandiya, Başvuru No:2872/02, Karar Tarihi:02.12.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kararı, Hubert Ankarcrona v. İsveç, Başvuru No: 35178/97, Karar Tarihi: 27.06.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kaburov v. Bulgaristan, Başvuru No: 9035/06, Karar Tarihi:19.06.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Karataş v. Türkiye, Başvuru No:23168/94, Karar Tarihi:08.07.1999.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kat İnşaat Ticaret Kollektif Şirketi v. Türkiye, Başvuru No:74495/01, Karar Tarihi:31.01.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kent Pharmaceuticals Limited ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No:9355/03, Karar Tarihi:11.10.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya, Başvuru Numarası: 11082/06 ve 13772/05, Karar Tarihi:25.07.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kokkinakis v. Yunanistan, Başvuru No:14307/88, Karar Tarihi: 25.05.1993.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kozacıoğlu v. Türkiye, Başvuru No: 2334/03, Karar Tarihi: 19.02.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, König v. Almanya, Başvuru No:6232/73, Karar Tarihi:28.07.1978.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Krčmář ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No: 35376/97, Karar Tarihi:03.03.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Krombach v. Fransa, Başvuru No:67521/14, Karar Tarihi: 13.02.2001.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, La Ligue du Monde Islamique ve Organisation Islamique Mondiale du Secours Islamique v. Fransa, Başvuru No:36497/07 ve 37172/05, Karar Tarihi:15.01.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lawless v Ireland, Başvuru No 332/57, Mariadakis Karşıt görüşü.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lederer v. Almanya, Başvuru No:6213/03, Karar Tarihi:22.05.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lekić v. Slovenya, Başvuru No: 36480/07, Karar Tarihi: 11.12.2018.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lithgow ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81; 9266/81, 9313/81 ve 9405/81, Karar Tarihi:08.07.1986.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Lucky Dev v. İsveçi Başvuru No:7356/10, Karar Tarihi:27.11.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ve Index.hu Zrtv. V. Macaristan, Başvuru No: 22947/13, Karar Tarihi:02.02.2016.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mantovanelli v. Fransa, Başvuru No:21497/93, Karar Tarihi:18.03.1997.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Marionneau ve Fransız Hemofili Derneği v. Fransa, Başvuru No: 77654/01, Karar Tarihi: 25.04.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Marios ve Androulla Georgiou, Başvuru No:40042/98, Karar Tarihi:16.05.2020.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Markt Intern Verlag Gmbh ve Klaus Beermann v. Almanya, Başvuru No: 10572/83, Karar Tarihi: 20.11.1989.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Matos e Silva, LDA ve diğerleri v. Portekiz, Başvuru No:15777/89, Karar Tarihi:16.09.1996.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Max Larsson v. İsveç, Başvuru No:64102/10, Karar Tarihi: 13.01.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, McDonald v. Birleşik Krallık, Başvuru No 4241/12, Karar Tarihi: 20.08.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/2613, Karar Tarihi:11.11.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Megadat.com SRL v. Moldova, Başvuru No:21151/04, Karar Tarihi:08.04.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Melnychuk v. Ukrayna, Başvuru No:28743/03, Karar Tarihi:05.07.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Meltex Ltd. ve Mesrop Movsesyan v. Ermenistan, Başvuru No:32283/04, Karar Tarihi:17.06.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Micallef v. Malta, Başvuru No: 17056/06, Karar Tarihi: 15.10.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Michaud v. France, Başvuru No:12323/11, Karar Tarihi:06.12.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Monnat v. İsviçre, Başvuru No:73604/01, Karar Tarihi: 21.09.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Moreno Gómez v. İspanya, Başvuru No:4143/02, Karar Tarihi:16.11.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Moskal v. Polonya, Başvuru No:10373/05, Karar Tarihi:15.09.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, N.M. ve Diğerleri v. San Marino, Başvuru No:28005/12, Karar Tarihi:07.07.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nassau Verzekering Maatschappij N.V. v. Hollanda, Başvuru No: 57602/09, Karar Tarihi: 04.10.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nazarev ve Diğerleri v. Bulgaristan, Başvuru No:26553/05, 25912/06, 40107/09, 12509/10, Karar Tarihi:25.01.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, News Verlags GmbH &Co KG v. Avusturya, Başvuru No:31457/96, Karar Tarihi:11.01.2000.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nietmietz v. Almanya Başvurusu, Başvuru No: 3710/88, Karar Tarihi:16.12.1992.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nolan ve K. v. Rusya, Başvuru No:2512/04, Karar Tarihi:12.02.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nölkenbockhoff v. Almanya, Başvuru No:10300/83, Karar Tarihi: 25.08.1987.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nunez v. Norveç, Başvuru No:55597/09, Karar Tarihi:28.06.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Rusya, Başvuru No:14902/04, Karar Tarihi:20.09.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Olczak v. Polonya, Başvuru No:30417/96, Karar Tarihi:07.11.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, OOO Flavus ve Diğerleri v. Rusya, Başvuru No:12468/15, 23489/15 ve 19074/16, Karar Tarihi:23.06.2020.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Othymia Investments BV v. Hollanda, Başvuru No:75292/10, Karar Tarihi:16.06.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Österreichischer Rundfunk v. Avusturya, Başvuru No: 35841/02, 07.12.2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım ve Tanıtım A.Ş v. Türkiye, Başvuru No:11369/03, Karar Tarihi 04.12.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Paeffgen GmbH v. Almanya, Başvuru No: 25379/04, 21688/05, 21722/05 ve 21770/05, Karar Tarihi:18.09.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pafitis ve diğerleri v. Yunanistan, Başvuru No:163/1996/782/983, Karar Tarihi:26.02.1998.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Palomo Sánchez ve Diğerleri v. İspanya, Başvuru No:28955/06, 28957/06, 28959/06 ve 28964/06, Karar Tarihi: 12.09.2011, ECHR 2011; Lingens v. Austria, 8 July 1986, Series A no. 103.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Paşa ve Erkan Erol v. Türkiye, Başvuru No: 51358/99, Karar Tarihi:12/12/2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pfeifer v. Avusturya, Başvuru No:12556/03, Karar Tarihi:15.11.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri v. İrlanda, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29.11.1991.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pirttimäki v. Finlandiya, Başvuru No:35232/11, Karar Tarihi:20.05.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Polanco Torres ve Movilla Polanco v. İspanya, Başvuru No:34147/06, Karar Tarihi:21.09.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ponsetti ve Cesnel v. Fransa, Başvuru No:36855/97 ve 41731/98, Karar Tarihi:14.09.1999.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pressos Compania Naviera S.A. ve Diğerleri v. Belçika, Başvuru No:17849/91, Karar Tarihi: 20.11.1995.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pretto ve Diğerleri v. İtalya, Başvuru No:7984/77, Karar Tarihi:08.12.1983.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pretty v. Birleşik Krallık, Başvuru No:2346 /02, Karar Tarihi: 29.03.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Prokopovich v. Rusya, Bireysel Başvuru No:58255/00, Karar Tarihi:18.11.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Radio France ve diğerleri v. Fransa Kabul Edilebilirlik Kararı, Başvuru No: 53984/00, Karar Tarihi: 23.09.2003.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Raza v. Bulgaristan, Başvuru No:31465/08, Karar Tarihi:11.02.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Refah Partisi vd. v. Türkiye, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/9, Karar Tarihi: 13.02.200.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ringeisen v. Avusturya, Başvuru No:2614/65, Karar Tarihi:23.07.1973.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Romankevič v. Litvanya, Başvuru No:25747/07, Karar Tarihi:02.12.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Rousk v. İsveç, Başvuru No:27183/04, Karar Tarihi:25.07.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ruiz Torija v. İspanya, Başvuru No: 18390/91, Karar Tarihi: 09.12.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd. ve Diğerleri v. Gürcistan, Başvuru No:16812/17, Karar Tarihi:18.07.2019.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, S.A. Dangeville v. Fransa, Başvuru No:36677/97, Karar Tarihi:16.04.2002;

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. v. Türkiye, Başvuru No:20577/05, Karar Tarihi:22.10.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Saghinadze ve Diğerleri v. Gürcistan, Başvuru No:18768/05, Karar Tarihi:27.05.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sallinen ve Diğerleri v. Finlandiya, Başvuru No:50882/99, Karar Tarihi:25.11.2003.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Satakunnan Markkinapörssi Oy And Satamedia Oy v. Finlandiya, Başvuru No:931/13, Karar Tarihi:27.06.2017.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Saunders v. Birleşik Krallık, Başvuru No:19187/91, Karar Tarihi:17.12.1996.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Schenk v. İsviçre, Başvuru No:10862/84, Karara tarihi:12.07.1988.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Shimovolos v. Rusya, Başvuru No:30194/09, Karar Tarihi:21.06.2011.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sınırlı Sorumlu Özulaş Yapı Kooperatifi v. Türkiye, Başvuru No:4219/13, Karar Tarihi:08.11.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Siliadin v. Fransa, Başvuru No. 73316/01, Karar Tarihi: 26.7.2005.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sociedad Anónima del Ucieza v. İspanya, Başvuru No:38963/08, Karar Tarihi:04.11.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Soci  t   Colas Est ve Diğerleri v. Fransa, Başvuru No:37971/97, Karar Tarihi:16.04.2002.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sofiran ve BDA v. Fransa, Başvuru No: 63684/09, Karar Tarihi: 11.07.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sovtransavto Holding v. Ukrayna, Başvuru No:48553/99, Karar Tarihi:25.07.2022.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Špa  ek s.r.o. v.   ek Cumhuriyeti, Başvuru No: 26449/95, Karar Tarihi: 09.11.1999.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Spiridonovska ve Popovski v. Makedonya, Başvuru No:40676/11, Karar Tarihi:19.10.2017.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sporrong ve Lönnroth v. İsveç, Başvuru No:7151/5 ve 7152/75, Karar Tarihi:23.09.1982.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Starn Greek Refineries v. Yunanistan, Başvuru no:13427/87, Karar Tarihi:09.12.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sud Fondi srl v. İtalya, Başvuru No:75909/01, Karar Tarihi:20.01.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sukyo Mahikari v. Fransa, Başvuru No:417291/09, Karar Tarihi:08.06.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sunday Times v. Birleşik Krallık, Başvuru No:6538/74, Karar Tarihi:26.04.1979.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Taffin ve Contribuables Associés v. Fransa, Başvuru No:42396/04, Karar Tarihi:18.02.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tagliaferro & Sons Limited and Coleire Brothers Limited v. Malta, Başvuru No:75225/13 ve 77311/13, Karar Tarihi:11.09.2018.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Taxquet v. Belçika, Başvuru No:926/05, Karar Tarihi: 16.11.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, The Holy Monasteries v. Yunanistan, Başvuru N: 13092/87 ve 13984/88, Karar Tarihi: 09.12.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, The Traktörer Aktiebolag v. İsveç, Başvurur No:10873/84, Karar Tarihi:07.07.1989.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Times Newspaper Ltd v. İngiltere, Başvuru No: 6538/74, Karar Tarihi: 26.04.1979.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Times Newspapers Ltd. v. Birleşik Krallık, Başvuru No: 3002/03 ve 23676/03, Karar Tarihi:10.03.2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tunnel Report Limited v. Fransa, Başvuru No: 27940/07, Karar Tarihi: 18.11.2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd. v. Türkiye, Başvuru No: 133/1996/752/951, 30 Ocak 1998.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tyrer v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 5856/72, Karar Tarihi: 25.04.1978.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ukraine-Tyumen v. Ukrayna, Başvuru No: 22603/02, Karar Tarihi: 22.11.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Unédic v. Fransa, Başvuru No:20153/04, Karar Tarihi:18.12.2008.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uniya Ooo ve Belcourt Trading Company v. Rusya, Başvuru No:4437/03 ve 13290/03, Karar Tarihi: 19.06.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valentin Câmpeanu adına Centre for Legal Resources v. Romanya, Başvuru No: 47848/08, Karar Tarihi: 17.07.2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vallianatos ve diğerleri/Yunanistan, Başvuru No: 29381/09 ve 32684/09, Karar Tarihi: 07.11.2013.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van de Hurk v. Hollanda, Başvuru no:16034/90, Karar Tarihi:19.04.1994.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van Marle ve Diğerleri v. Hollanda, Başvuru No:8543/79, 8674/79, 8675/79 ve 8685/79, Karar Tarihi:26.06.1986.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Van Weerelt v. Hollanda, Başvuru No:784/14, Karar Tarihi:16.06.2015.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Varnava ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No: 16064/90 vd., Karar Tarihi: 18/09/2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya, Başvuru No:10520/02, Karar Tarihi:14.12.2006

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Verlangsgroupe Droemer Knaur GmbH & Co. KG v. Almanya, Başvuru No:35030/13, Karar Tarihi:19.10.2017.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vo v. Fransa, Başvuru No. 53924/00, Karar Tarihi: 08.07.2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Von Hannover v. Almanya, Başvuru No: 40660/08 ve 60641/08, Karar Tarihi:07.02.2012.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, X ve Y v. Holanda, Başvuru No: 8978/90, Karar Tarihi:26.03.1985.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı v. Türkiye, Başvuru No: 50147/99 ve 51207/99, Karar Tarihi: 26.01.2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yehova Şahitleri Derneği v. Fransa, Başvuru No:8916/05, Karar Tarihi:20.06.2011.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.Ç. ve Ç.A.D.M.V.T.S.T. Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2018/8244, Karar Tarihi:06.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.G.S.Ö.K. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2019/3276, Karar Tarihi:17.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.J.T. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/7895, Karar Tarihi:3.04.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, A.N.A. Başvurusu, Başvuru No:2014/109, Karar Tarihi:20.09.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ABC Çağdaş Dersanecilik Eğitim Turizm Ticaret Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No: 2014/4806, Karar Tarihi: 16.06.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ABP Gıda San. Tur. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/72, Karar Tarihi:25.03.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Acarkent Site Yönetimi Başvurusu, Başvuru No: 2013/834, Karar Tarihi: 18.09.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Acarlar Otomotiv Nakliyat Taah. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası:2015/10008, Karar Tarihi:04.04.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ada Deniz Acentalıkları ve Danışmanlık Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/6405, Karar Tarihi:15.12.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Adomed Medikal İthalat İhracat Pazarlama Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2013/7909, Karar Tarihi:13.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Oğuz Çinko ve Erkan Çelik Başvurusu, Başvuru No: 2013/6237, Karar Tarihi: 02.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahmet Uğur Balkaner Başvurusu, Başvuru No:2014/15237, Karar Tarihi:25.07.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ahsen Temizlik Eğl. Bilg. İnş. San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/28161, Karar Tarihi:11.12.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ak Demirtaş Madencilik Nakliyat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/1989, Karar Tarihi:15.06.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akay İnşaat Turizm Otelcilik ve Yatırım A.Ş. ve Akay Okudur Başvurusu, Başvuru Numarası:2018/13179, Karar Tarihi:16.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akel Gıda San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/28, Karar Tarihi:5.02.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akif Eğitim Yayın İnş. Taah. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2016/6771, Karar Tarihi:08.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aksaray Tır Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/36736, Karar Tarihi:19.08.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2012/855, Karar Tarihi:26.06.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Akün Gıda Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/1993, Karar Tarihi: 27.06.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Alaaddin Akkaşoğlu ve Akis Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2014/18247, Karar Tarihi:20.12.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Alaeddin Bayram Başvurusu, Başvuru No: 2019/25857, Karar Tarihi: 31.03.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Atlı Başvurusu, Başvuru No: 2013/500, Karar Tarihi:20.03.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Özmen İnşaat Taahhüt Turizm Gıda Madencilik Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2017/18746, Karar Tarihi: 22.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Rıza Üçer Başvurusu (2), Başvuru Numarası:2013/8598, Karar Tarihi:02.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ali Zeki Irmak Başvurusu, Başvuru No: 2014/15990, Karar Tarihi: 16.02.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Alkapen Doğrama İnşaat Sanayi Ticaret İthalat İhracat Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2019/20170, Karar Tarihi:15.06.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Alois Harrer ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2017/26283, Karar Tarihi:15.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi Şubeleri Başvurusu, Başvuru No:2014/17286, Karar Tarihi:16.11.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ankara Barosu Başkanlığı Başvurusu, Başvuru No: 2015/17941, Karar Tarihi: 07.03.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aras Kargo Yurtdışı Taşımacılık A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No:2017/6246, Karar Tarihi:15.12.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arbay Petrol Gıda Turizm Taşımacılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Ve Arbay Turizm Taşımacılık İthalat İhracat İnşaat Ve Organizasyon Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/15100, Karar Tarihi:27.02.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arif Ali Cangı Başvurusu, Başvuru No:2016/4060, Karar Tarihi:17.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Arrivati Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/33827, Karar Tarihi:15.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aslan Avcı Döküm Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/39159, Karar Tarihi:28.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aslihiddin Ahmedali Başvurusu, Başvuru No: 2019/11354, Karar Tarihi: 16.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ataseven Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/27502, Karar Tarihi:10.03.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aydın Görkem Kırtasiye Tem. İnş. Elk. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/24538, Karar Tarihi:24.02.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Aynes Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/5307, Karar Tarihi:20.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bafra Un Yem Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/23263, Karar Tarihi:13.04.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Balkan Sigorta Aracılık Hizmetleri Ticaret ve Limited Şirketi ve Kırklareli Sigorta Aracılık Hizmetleri Ticaret ve Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2014/4832, Karar Tarihi:25.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ballıdere Belediye Başkanlığı Başvurusu, Başvuru No: 2012/1327, Karar Tarihi: 12.02.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başkent Doğalgaz Dağıtım GYO A.Ş. başvurusu, Başvuru No:2019/28520, Karar Tarihi:31.12.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başkent Gazino İşletmeciliği Turizm Gıda Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2017/4991, Karar Tarihi:21.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Başpet Petrol Tur. Gıd. Tar. Ün. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/22459, Karar Tarihi:16.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bilnam İşletmecilik ve Ticaret A.Ş. (Eski Unvanı-Bilnam İşletmecilik Ve Tic. Ltd. Şti.) Başvurusu, Başvuru No:2016/3675, Karar Tarihi:03.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Birgün İletişim ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/18936, Karar Tarihi:22.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Birsen Berrak Tüzünataç Başvurusu, Başvuru No: 2014/20364, Karar Tarihi: 05.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bis Enerji Elektrik Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/11933, Karar Tarihi:06.07.201.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Boyabat Çakır Un Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24079, Karar Tarihi:19.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Burgmann Packing Endüstriyel Sızdırmazlık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/23989, Karar Tarihi:15.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Büğdüz Köyü Muhtarlığı Başvurusu, Başvuru No: 2012/22, Karar Tarihi: 25.12.2012.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Cemal Bayseferoğulları Başvurusu, Başvuru No:2013/2264, Karar Tarihi:26.02.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Başvurusu, Başvuru No:2016/738, Karar Tarihi:04.07.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağ Ağaç Sanayi Ticaret ve Nakliye Limited Şirketi başvurusu. Başvuru No: 2013/6825, Karar Tarihi: 07.01.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağdaş Petrol Ürünleri Pazarlama Otomotiv Tic. Ve Tur. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/12306, Karar Tarihi: 28.11.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çağdaş Un ve İrmik Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/14580, Karar Tarihi:19.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çapan Türkoğlu ve Han Restorant Turizm İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/7208, Karar Tarihi:20.03.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çavuş Köyü Muhtarlığı Başvurusu, Başvuru No:13.06.2013, Karar Tarihi:09.09.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çetin Doğan Başvurusu (2), Başvuru No: 2014/3494, Karar Tarihi:27.02.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çolakoğlu İnşaat Turizm Enerji Üretimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi ve Kanık İnşaat Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2019/40353, Karar Tarihi: 28.06.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/4408, Karar Tarihi:18.05.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Dalbay Taş İmalatı Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/3210, Karar Tarihi:16.06.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Denктаş Nakliyat Turizm Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/3963, Karar Tarihi:15.10.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Dese Örme Tekstil Sanayi ve Dış Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/8986, Karar Tarihi:31.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğal Tarım Ürünleri Gıda Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/28074, Karar Tarihi:18.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğcan İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/1759, Karar Tarihi:11.12.2018,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğu Petrol Ürünleri Otomotiv İnşaat Sanayi Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/20613, Karar Tarihi:02.03.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası Başvurusu, Başvuru No: 2012/743, Karar Tarihi: 05.03.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Döne Kızılar Başvurusu, Başvuru No:2014/12200, Karar Tarihi:22.11.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Düzyit Yalova Gemi Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/8756, Karar Tarihi:15.04.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.T.Y.İ. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/596, Karar Tarihi:08.05.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, E.Ü. Başvurusu, Başvuru No:2016/13010, Karar Tarihi:17.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Eke Metal Group A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24331, Karar Tarihi:13.04.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ekol Grup Güvenlik Koruma Hizm. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/439, Karar Tarihi:08.02.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elegance Hotel Turizm İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/19953, Karar Tarihi:26.06.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elit Hancı Akaryakıt ve Petrol Ürünleri Gıda İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/20, Karar Tarihi:15.11.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Elsis Elektrik İnşaat Plan Proje Taahhüt Turizm İthalat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/20771, Karar Tarihi:31.03.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, EM Export Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/10283, Karar Tarihi:05.04.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Emek Yapı Yat. Tic. Ltd. Şti. başvurusu, Başvuru No: 2014/19521, Karar Tarihi: 05.12.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erbakır Elektrolitik Bakır Mamulleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/3930, Karar Tarihi:23.10.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erem Yapı İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2021/63867, Karar Tarihi: 01.02.2023

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erenkum İnş. Taah. Nak. Gıda Turizm Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No: 2017/6462, Karar Tarihi:27.02.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erler Yapı Malzeme A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/5019, Karar Tarihi:07.01.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Erol Kesgin Başvurusu, Başvuru Numarası: 2015/11192, Karar Tarihi: 30.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ersin Basım Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2016/54096, Karar Tarihi:30.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ertan Yürek Başvurusu, Başvuru No:2015/18932, Karar Tarihi:22.03.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Esdemir Nakliye İnşaat Petrol Taahhüt Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/1328, Karar Tarihi:10.05.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Esra Nur Özbey Başvurusu, Başvuru No:2013/7443, Karar Tarihi: 20.05.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Eyüp Ensar Ekşioğlu ve S.S. Kutlu Birlik Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2019/39522, Karar Tarihi: 26.06.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fameka İnş. Plastik San. ve Tic. Ltd. Başvurusu, Başvuru No:2014/3905, Karar Tarihi:19.04.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Farmasol Tıbbi Ürünler San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2017/37300, Karar Tarihi:15.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fatih Saraman Başvurusu, Başvuru No:2014/7256, Karar Tarihi:27.02.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fatma Julia Ekinciler Başvurusu, Başvuru No:2013/2578, Karar Tarihi:17.02.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fatma Yıldırım Başvurusu, Başvuru No: 2014/6577, Karar Tarihi: 16.02.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Federal Mogul Powertrain Otomotiv A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/38679, Karar Tarihi:21.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fener Maden Yapı İnşaat Otelcilik Turizm ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/4977, Karar Tarihi:24.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fernas İnşaat A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/10572, Karar Tarihi:12.09.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Fidanlar İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/38836, Karar Tarihi:15.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Motor Company Başvurusu, Başvuru No: 2014713518, Karar Tarihi: 26.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Motor Company Başvurusu (2), Başvuru No:2015/12767, Karar Tarihi: 09.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2019/40991, Karar Tarihi: 23.03.2023

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, G. Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2018/22658, Karar Tarihi:13.01.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Garaj Doğa Sporları Savunma Sanayii Güvenlik Sistemleri Turizm Tekstil Gıda Sanayi Dış Ticaret Ltd. Şti. Ve Silah Dünyası Savunma Sanayi Güvenlik Sistemleri Danışmanlık Hizmetleri Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2015/4638; Karar Tarihi:28.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Garanti Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4553, Karar Tarihi:16.04.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gaye Özel Eğitim İnşaat Bilişim Yemek Dağıtım Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/19961, Karar Tarihi:26.12.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/1660, Karar Tarihi:15.10.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret Pazarlama Limited Şirketi başvurusu, Başvuru No: 2014/13214, Karar Tarihi:22.11.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gelişim Teknik Sanayi ve Ticaret

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2012/13, Karar Tarihi: 2/7/2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gülen Yem Hammaddeleri Gıda Tarım ve Hayvancılık San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Ahmet Korkmaz Başvurusu, Başvuru No: 2017/14888, Karar Tarihi:15.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş., Başvuru No: 2013/5016, Karar Tarihi:12.6.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru Numarası:2014/5093, Karar Tarihi:25.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gümüşdere İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/5016, Karar Tarihi:16.04.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Günay Dağ ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/1631, Karar Tarihi:17.12.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güney Atmaca Petrol A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/9567, Karar Tarihi:18.07.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Güneygaz LPG Dolum Tevzii Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/31619, Karar Tarihi:19.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Gür-Sel İnşaat Malzemeleri San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/4324, Karar Tarihi:07.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, H.Ö. Başvurusu, Başvuru No: 2019/20473, Karar Tarihi: 3.2.2002.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hakan Taşdelen Başvurusu, Başvuru No:2016/9452, Karar Tarihi:07.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hakkı İlker Yaşar ve Birgün Yayıncılık ve İletişim Tic. A.Ş. (2) Başvurusu, Başvuru No:2014/12902, Karar Tarihi:20.09.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halib Özel Yurt İşletmeciliği Dış Ticaret Pazarlama Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/7284, Karar Tarihi:08.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halis Toprak ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2013/1426, Karar Tarihi:23.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/19720, Karar Tarihi:11.07.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Halsan Halat ve Plastik Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/28512, Karar Tarihi:08.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamdi Akın İpek Başvurusu, Başvuru No:2015/17763, Karar Tarihi:24.05.2018, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kenan Işık Başvurusu, Başvuru No:2017/26291, Karar Tarihi:17.07.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamdi Akın İpek, Başvuru No: 2015/17763, Karar Tarihi:24.05.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hamidiler Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/18957, Karar Tarihi:09.06.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hasan Cihan Başvurusu, Başvuru No:2016/14869, Karar Tarihi: 24.10.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hatice Kara Başvurusu, Başvuru No:2013/3180, Karar Tarihi:13.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hesna Funda Baltalı ve Baltalı Gıda Hayvancılık San. Ve Tic. Ltd. Şti, Başvuru No:2014/17196, Karar Tarihi:25.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hikmet Balabanoğlu Başvurusu, Başvuru No:2012/1334, Karar Tarihi:17.09.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hikmet Gıda Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/4557, Karar Tarihi:04.07.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hubyar Eğitim Vakfı Başvurusu, Başvuru No: 2016/3644, Karar Tarihi: 29.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hüma Bayoğlu Başvurusu, Başvuru No:2014/13229, Karar Tarihi:26.12.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Hüseyin Kesici Başvurusu, Başvuru No:2013/3340, Karar Tarihi:20.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Icon Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/10467, Karar Tarihi:16.06.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İbrahim Yaşar Başvurusu, Başvuru Numarası: 2016/9350, Karar Tarihi: 19.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İffet İnci Gültekin Başvurusu, Başvuru No:2013/9585, Karar Tarihi: 09.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Başvurusu, Başvuru No: 2013/1430, Karar Tarihi: 21.11.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İlhan Cihaner (2) Başvurusu, Başvuru No:2013/5574, Karar Tarihi:30.06.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İlker Uyan Başvurusu, Başvuru No: 2019/14617, Karar Tarihi: 14.04.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskele Denizcilik Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2017/38763, Karar Tarihi:02.06.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskenderun Demir ve Çelik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/941, Karar Tarihi: 25.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, İskenderun Demir ve Çelik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2015/941, Karar Tarihi:25.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, K.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/3267, Karar Tarihi:28.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kâmil Darbaz ve GMO Yapı Grup End. San. Tic. Ltd. Şti. başvurusu, Başvuru No: 2015/12563, Karar Tarihi:24.05.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Karlis A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/849, Karar Tarihi:15.04.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kemal Kılıçdaroğlu ve Cumhuriyet Halk Partisi Başvurusu, Başvuru No:2014/12482, Karar Tarihi:08.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kesin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/14884, Karar Tarihi:27.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Keskinkılıç Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2013/4413, Karar Tarihi:21.11.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırmızı GAA İnşaat Turizm Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/2370, Karar Tarihi:11.12.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği Başvurusu, Başvuru Numarası:2016/4547, Karar Tarihi:28.12.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kilikya Ermeni Katolikosluğu Başvurusu, Başvuru No:2015/7661, Karar Tarihi:15.06.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kipaş Mensucat İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/12989, Karar Tarihi:09.06.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kocaman Balıkçılık İhr. İth. Tic. Ltd. Şti. Ve Öz Callut Tar. Pet. Su Ür. İth. İhr. San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2014/13827, Karar Tarihi:23.03.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Koç Holding Emekli ve Yardım Sandığı Vakfı Başvurusu, Başvuru No: 2016/15421, Karar Tarihi: 12.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Koray Denizcilik ve Ticaret A.Ş. ve Koray Araz Başvurusu, Başvuru No: 2014/8778, Karar Tarihi:08.12.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kristal-İş Sendikası Başvurusu, Başvuru No: 2014/12166, Karar Tarihi: 02.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kudus-i Şerif'te Kain Maryakop Ermeni Kilisesi Başvurusu, Başvuru No:2016/14982, Karar Tarihi:12.09.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kurt Safir İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/3996, Karar Tarihi:11.09.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Kürşat Eyol Başvurusu, Başvuru No: 2012/665, Karar Tarihi: 13.06.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, M.R.T. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/38233, Karar Tarihi:02.12.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mahmut Duran ve Diğerleri, Başvuru No: 2014/11441, Karar Tarihi:01.02.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mahmut Tanal (2) Başvurusu, Başvuru No. 2014/11438, Karar Tarihi: 24.07.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu, Başvuru No:2013/757, Karar Tarihi:13.06.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mars Sinema Turizm ve Sportif Tesisler İşletmeciliği A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/23849, Karar Tarihi:10.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Matset Matbaa Makine ve Malz. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/19070, Karar Tarihi:01.02.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mehmet Aydoğan ve Nufer Aydoğan Başvurusu, Başvuru No:2013/3775, Karar Tarihi:14.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Met-Ay Oto Kiralama Org. Tur. Tic. Ve San. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/6422, Karar Tarihi:12.02.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Metin Bayar ve Halkın Kurtuluş Partisi Başvurusu, Başvuru No: 2014/15220, Karar Tarihi: 04.06.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Meya Far Petrol Ürünleri Nakliye Temizlik İnşaat Turizm Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/27923, Karar Tarihi:15.09.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Milli Reasürans Türk A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2016/73, Karar Tarihi:08.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Miras Mümessillik İnşaat Taahhüt Reklam Pazarlama Basım Yayın Sa. Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2012/1056, Karar Tarihi:16.04.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Murat Avcıoğlu Başvurusu, Başvuru No: 2016/9453, Karar Tarihi:28.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Murat Kılınç Başvurusu, Başvuru No:2016/21201, Karar Tarihi:19.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayın Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru no:2015/11961, Karar Tarihi:11.06.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Müge Polatkan ve Polkim Kimya San. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru NO:2013/6564, Karar Tarihi:04.02.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, N.A. Başvurusu, Başvuru No:2013/5076, Karar Tarihi:06.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Naif Şaşma Başvurusu, Başvuru No:2015/3782, Karar Tarihi:09.01.2019, Karşı Oy.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Narsan Plastik San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/6842, Karar Tarihi:20.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, NC Cascade Investments Başvurusu, Başvuru No:2016/8966, Karar Tarihi:26.05.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Necati Gündüz ve Recep Gündüz Başvurusu, Başvuru No:2012/1027, Karar Tarihi:12.02.2013

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nobel İlaç Pazarlama ve Sanayii Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2016/4887, Karar Tarihi:03.07.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Novartis AG Başvurusu, Başvuru No:2015/11867, Karar Tarihi:14.11.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nurcan Belin Başvurusu, Başvuru No:2014/14187, Karar Tarihi:10.01.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Nurettin Polat Başvurusu, Başvuru No:2014/9053, Karar Tarihi: 07.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ODS Medikal Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/1594, Karar Tarihi:17.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Omka Lojistik Hafr. İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/35535, Karar Tarihi:14.09.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Onur Doğanay Başvurusu, Başvuru No: 2013/1977, Karar Tarihi: 09.01.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Onur Tur Uluslararası Nakliyat Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/947, Karar Tarihi:15.11.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Osman Karaca Başvurusu, Başvuru No: 2019/41752, Karar Tarihi: 13.01.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/33535, Karar Tarihi:19.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ö. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/18975, Karar Tarihi:15.09.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özel Arel İstanbul Eğitim Kurumları A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2016/3592, Karar Tarihi:29.05.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özersan İnşaat Turizm San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/5186, Karar Tarihi:21.04.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özeyyüpoğlu Tekstil Nak. Gıda Tarım İnş. Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/7044, Karar Tarihi:22.06.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Özgür Güleç Başvurusu, Başvuru No: 2014/11503, Karar Tarihi:01.02.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/16415, Karar Tarihi: 12.01.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Postaş Lojistik A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/14585, Karar Tarihi:27.01.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Rabia Kocaaku Başvurusu, Başvuru No:2013/5053, Karar Tarihi:07.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/6728, Karar Tarihi:01.02.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu (2) Başvuru No:2015/5293, Karar Tarihi:28.06.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reis RS Enerji Elektrik Üretimi Motorlu Araçlar Tütün Ürünleri Dağıtım Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/17259, Karar Tarihi:28.06.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reisoğlu İplik Mensucat Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/16303, Karar Tarihi:20.10.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Resumut Enerji A.Ş. ve Didares Rüzgar Enerji Üretim A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/302, Karar Tarihi:26.05.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Reyryan İç ve Dış Ticaret Limited Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2014/17588; Karar Tarihi:28.09.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Roche Diagnostics Turkey A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/20036, Karar Tarihi:08.06.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ruhi Abat Başvurusu, Başvuru No: 2014/4724, Karar Tarihi: 07.03.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, S.A. Başvurusu, Başvuru No:2017/40199, Karar Tarihi:08.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, S.N. D.P. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/10583, Karar Tarihi:19.04.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, S.S. Yeni Foça Asmadere Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2015/14525, Karar Tarihi:10.10.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Saat ve Saat Teknik Servis Hizmetleri Ticaret Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2017/25089, Karar Tarihi:08.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sabah Yıldızı Radyo ve Televizyon Yayın İletişim Reklam Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/12727, Karar Tarihi:25.05.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sadegül Başkuş ve Devrimci Sağlık İşçileri Sendikası Başvurusu, Başvuru No: 2014/2197, Karar Tarihi: 21.09.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2014/76675, Karar Tarihi:08.09.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sam Yağcılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/6675, Karar Tarihi:30.06.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Samanyolu Haber Yayıncılık A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2015/17125, Karar Tarihi:26.09.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sancak Havayolları A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/5648, Karar Tarihi:03.02.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Santa Farma İlaç Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/5554, Karar Tarihi:06.02.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sarıdağlar İnşaat ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/24735, Karar Tarihi:09.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sebğatullah Altun Başvurusu, Başvuru No:2013/1503, Karar Tarihi:02.12.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Selman Kapan ve diğerleri başvurusu, Başvuru No: 2013/7302, Karar Tarihi: 20.04.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sentez Reklam ve Tanıtım Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2015/337, Karar Tarihi:10.01.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Serap Tortuk Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/9660, Karar Tarihi:21.01.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sınırlı Sorumlu Adapazarı Pancar Ekiciler Kooperatifi Başvurusu, Başvuru Numarası: 2016/5546, Karar Tarihi: 7.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sınırlı Sorumlu Yeni Mavi Ay Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2018/8474, Karar Tarihi:12.01.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başvurusu, Başvuru No:2015/14747, Karar tarihi:13.09.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Şah Tarım İnşaat Turizm Seyahat Yatçılık an. ve Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2013/7847, Karar Tarihi:09.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Şehap Kormaz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2017/7592, Karar Tarihi: 26.05.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Şehmus Özsubaşı Başvurusu, Başvuru no:2013/2582, Karar Tarihi:03.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tahir Canan Başvurusu, Başvuru No:2012/969, Karar Tarihi:18.09.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tam Petrol Ürünleri Alım Satım Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/2131, Karar Tarihi:10.06.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Taner Koyuncu Başvurusu, Başvuru No:2015/11678, Karar Tarihi:24.05.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tansel Çölaşan Başvurusu, Başvuru No:2014/6128, Karara Tarihi:07.07.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tarhan Tekstil Turz. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2015/3115, Karar Tarihi:30.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halinde Domino Medya Bil. İlt. Rek. Yayın İnş. Tic.Ltd. Şti Başvurusu, Başvuru No:2016/14948, Karar Tarihi:26.02.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halinde Nuri Aykon Gazetecilik Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2015/956, Karar Tarihi: 25.10.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halinde S.S. Eryaman Onur Sitesi Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2014/3217, Karar Tarihi:1.09.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halinde S.S. Güneş Yenibeldemiz Konut Yapı Kooperatifi Başvurusu, Başvuru No:2014/5455, Karar Tarihi:05.04.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halindeki Dis Reklam Elek. Bilg. Turz. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2016/55435, Karar Tarihi:08.09.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tasfiye Halindeki EGE-DER Medikal Ticaret ve Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası:2019/1591, Karar Tarihi:23.02.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tekbir Tuğla İnş. Oto Gıda Pet. Nak. San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2018/32083, Karar Tarihi:08.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Telpa Telekomünikasyon Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2016/8880, Karar Tarihi: 12.11.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Torsan Orman San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2014/13677, Karar Tarihi:20.09.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Travnik Üniversitesi Başvurusu, Başvuru No:2017/33627, Karar Tarihi:19.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan Başvurusu, Başvuru No: 2014/256, Karar Tarihi: 25.06.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No:2019/23641, Karar Tarihi:5.05.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Tüm Ekip A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/10738, Karar Tarihi:11.01.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Çimentosu ve Kireci Anonim Şirketi Başvurusu, Başvuru No:2014/9396, Karar Tarihi:04.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türk Pediatrik Onkoloji Grubu Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/95, Karar Tarihi: 25.12.2012.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye Emekliler Derneği Başvurusu, Başvuru No: 2012/1035, Karar Tarihi:17.07.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye İş Bankası A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2014/6192, Karar Tarihi: 12.11.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Türkiye Sinai Kalkınma Bankası A.Ş. Başvurusu (3), Başvuru No:2017/2754, Karar Tarihi:10.03.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ufuk Nil Eğitim ve Yurt İşl. İnş. Taah. Gıda Tur. Paz. Tic. San. A.Ş. Başvurusu; Başvuru No:2016/6772, Karar Tarihi:08.07.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Uğurlu Gazetecilik Basın Yayın Matbaacılık Reklamcılık Ltd. Şti Başvurusu (2), Başvuru No: 2016/12313, Karar Tarihi: 26.12.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Uskar Kömür Pazarlama Nakliyat Tarım İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/2762, Karar Tarihi:17.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Uskar Kömür Pazarlama Nakliyat Tarım İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2019/2762, Karar Tarihi:17.11.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Üçgen Nakliyat Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, Bireysel Başvuru No: 2013/845, Karar Tarihi: 20.11.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ülkem İnşaat Madencilik ve Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2019/12578, Karar Tarihi:08.09.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ümit Caner ve Erge İnşaat an. Tur. Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No: 2013/1422, Karar Tarihi:05.11.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ünal Gökpınar Başvurusu, Başvuru No:2018/9115, Karar Tarihi:27.03.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Vangölü Turizm Seyahat ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/4258, Karar Tarihi:12.01.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2017/22355, Karar Tarihi:26.12.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yaksam Hane Enerji Atık Değerlendirme Maden İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/5225, Karar Tarihi:11.03.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yaman Akdeniz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2014/3986, Karar Tarihi:02.04.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (2) Başvurusu, Başvuru No: 2018/14110, Karar Tarihi 09.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yargül Otomotiv Pazarlama Ticaret ve Sanayi A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2018/24337, Karar Tarihi:19.11.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yasemin Çongar ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2013/7054, Karar Tarihi:06.01.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yavuzlar Nakliyat Turizm Petrol San. Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru No:2013/3914, Karar Tarihi:10.03.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yemsel Tavukçuluk Hayvancılık Yem Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu (2), Başvuru No:2018/23788, Karar Tarihi:29.06.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2014/4430, Karar Tarihi:25.09.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yeter Deri Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2015/8867, Karar Tarihi:21.02.2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldırıanlar Gıda Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu Kararı, Başvuru No:2017/37791, Karar Tarihi:29.01.2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldırım Özbey ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No:2014/18932, Karar Tarihi:08.09.2015.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldız Eğitim ve Yayıncılık Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru Numarası:2013/2235, Karar Tarihi:18.06.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yıldız Eker Başvurusu, Başvuru No:2015/18872, Karar Tarihi:22.11.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yonca Verdioğlu Başvurusu, Başvuru No:2014/17177, Karar Tarihi: 19.04.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Youtube LLC Corporation Service Company ve diğerleri başvurusu, Başvuru No: 2014/4705, Karar Tarihi: 29.05.2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Zafer Bozbey Başvurusu, Başvuru No:2014/6423, Karar Tarihi:21.09.2016.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Zafer Öztürk Başvurusu, Başvuru No: 2012/51, Karar Tarihi: 25.12.2012.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Ziya Organik Tarım İşletmeleri A.Ş. Başvurusu, Başvuru No:2017/36838, Karar Tarihi:2.07.2020.

ULUSLARARASI ADALET DİVANI KARARLARI

Uluslararası Adalet Divanı, Barcelona Traction, Light and Power Company Limited (İspanya v. Belçika); 05.02.1970.

Uluslararası Adalet Divanı, Nottebohm (Lihtenştayn v. Guatemala), 06.04.1955.

YARGITAY KARARLARI

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, 2016/18978 Esas, 2017/1193 Karar Numaralı 06.02.2017 Tarihli Kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2011/4-687 Esas, 2012/26 Karar Sayılı Kararı, 01.02.2012 Tarihli Kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2014/213 Esas, 2016/70 Karar Sayılı, 01.02.2012 Tarihli Kararı

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hazırlayanın Adı Soyadı : Salih İNAN

Tez Başlığı : Şirketler ve İnsan Hakları: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Şirketlerin Temel Hak ve Hürriyetleri

Savunma Tarihi : 25 / 09 / 2023

Danışman : Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-Soyadı

İmza

Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

Prof. Dr. Enver Murat ENGİN

Prof. Dr. Oktay UYGUN

Doç. Dr. Özge YÜCEL DERİCİLER

Doç. Dr. Özen ÜLGİN ADADAĞ

Prof. Dr. Ulun AKTURAN
Enstitü Müdürü